VARLAM ŞALAMOV
POVESTIRI
DIN KOLÎMA
POLIROM

„Autorul i-a întrebat de o mie, de un milion de ori pe foştii deţinuţi dacă în viaţa lor a existat măcar o zi în care să nu-şi amintească de lagăr. Răspunsul a fost unul singur: nu, n-a existat o asemenea zi."

Varlam Şalamov

Autori consacraţi, cărţi importante din literatura lumii.

Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Publicarea acestei cărţi a fost realizată sub auspiciile Fundaţiei Mikhail Prokhorov TRANSCRIPT, un program de sprijin pentru traduceri din literatura rusă.

Varlam Şalamov, *Kolîmskie rasskazî*

Varlam Shalamov's Russian text copyright © 2010 by Iraida Sirotinskaya
All rights reserved

© 2015 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvîrşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: © Richard Koczur, 7chriss3/Dreamstime.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

SHALAMOV, VARLAM TIKHONOVICH

Povestiri din Kolîma / Varlam Şalamov; trad. din lb. rusă şi note de Magda Achim şi Alexandra Fenoghen. – Iaşi: Polirom, 2015

2 vol.
ISBN: 978-973-46-5424-6
Vol. 2. – 2015. – ISBN: 978-973-46-5426-0

I. Achim, Magda (trad.)
II. Fenoghen, Alexandra (trad.)

821.161.1-32 = 135.1

Printed in ROMANIA

VARLAM ŞALAMOV

POVESTIRI DIN KOLÎMA

●●

Traducere din limba rusă şi note
de Magda Achim şi Alexandra Fenoghen

POLIROM
2015

Schițe despre lumea crimei

Traducere de Magda Achim

Despre o greşeală a literaturii

Literatura a descris întotdeauna lumea infractorilor cu simpatie, ba uneori chiar cu slugărnicie. Literatura a înconjurat lumea hoţilor cu o aureolă romantică, lăsîndu-se ademenită de strălucirea ei ieftină. Artiştii nu au fost în stare să distingă faţa autentică şi respingătoare a acestui univers. E un păcat pedagogic, o greşeală pentru care tinerii noştri plătesc atît de scump. Unui copil de 14-15 ani i se poate ierta fascinaţia pentru figurile „eroice" ale acestei lumi; pentru un artist însă, este de neiertat. Dar nici printre marii scriitori nu vom găsi dintre aceia care, recunoscînd adevărata faţă a unui hoţ, să se dezică de el sau să-l stigmatizeze aşa cum oricare mare artist ar trebui să stigmatizeze tot ceea ce este inadmisibil din punct de vedere moral. Dintr-un capriciu al istoriei, cei mai elocvenţi propovăduitori ai conştiinţei şi onoarei, precum Victor Hugo, au consacrat nu puţine forţe întru proslăvirea lumii infractorilor. Hugo avea impresia că lumea crimei e o categorie a societăţii care protestează viguros, hotărît şi deschis împotriva falsităţii orînduirii dominante. Dar Hugo nu şi-a dat osteneala să vadă de pe ce poziţii se luptă această comunitate de hoţi cu puterea de stat, oricare ar fi ea. Mulţi puştani au încercat să-i întîlnească pe „mizerabili" în carne şi oase după lectura romanelor lui Hugo. Porecla de Jean Valjean există pînă azi printre *blatari*[1].

În *Amintiri din casa morţilor*, Dostoievski evită un răspuns clar şi categoric la această întrebare. Din punctul de vedere al

1. *Blatar* – cuvînt provenit de la *blat* (în idiş, „palmă"), intrat în argoul hoţilor din Odessa cu sensul – preluat şi în limba română – de acţiune sau învoială ilegală. Termenul desemnează categoria cea mai periculoasă de deţinuţi de drept comun (criminali, escroci, hoţi cu state vechi) folosiţi de autorităţile lagărelor în reprimarea şi, uneori, în lichidarea deţinuţilor politici. Vezi şi *Povestiri din Kolîma* (vol. I), Editura Polirom, Bucureşti, 2015.

veritabilei lumi a crimei, al adevăraţilor blatari, toţi aceşti Petrov, Lucika, Suşilov, Gazin[1] sînt „prostănaci", „fraieri"[2], „prăpădiţi", „mujici", cu alte cuvinte oameni pe care adevărata lume a crimei îi dispreţuieşte, îi jefuieşte, îi calcă în picioare. În ochii blatarilor, asasinii şi hoţii Petrov şi Suşilov sînt mult mai apropiaţi de autorul *Amintirilor din casa morţilor* decît de ei înşişi. „Hoţii" lui Dostoievski cad victimă agresiunilor şi jafurilor, la fel ca Aleksandr Petrovici Goriancikov[3] şi cei asemeni lui, oricît de mare ar fi prăpastia care îi separă pe infractorii de origine nobilă de oamenii simpli. Greu de spus de ce Dostoievski nu a recurs la prezentarea veridică a hoţilor. Căci hoţ nu este cel care a furat. Poţi să furi, ba chiar sistematic, dar să nu fii blatar, cu alte cuvinte, să nu aparţii acestui ticălos ordin ilegal. După cîte se pare, această „categorie" nu exista în ocna lui Dostoievski. „Categoria" aceasta nu primeşte de obicei condamnări atît de mari, pentru că, în majoritatea sa, nu este formată din asasini. Mai precis, nu era pe vremea lui Dostoievski. Blatarii „mînjiţi"[4], cei „răi de mînă" nu erau atît de numeroşi în lumea crimei. „Şpringarii", „spărgaşii" „farmazonii", „pungaşii" – iată principalele categorii de *urki* şi *urkagani*, cum îşi spun înşişi blatarii. „Lumea crimei" e un termen, o expresie cu semnificaţie precisă. Borfaş, *urka*, *urkagan*, om, *blatar* sînt toate sinonime. Dostoievski nu i-a întîlnit în ocna lui; dacă i-ar fi întîlnit, am fi fost lipsiţi, probabil, de cele mai bune pagini ale acestei cărţi, în care se afirmă încrederea în om, existenţa principiului binelui aflat în natura umană. Dar Dostoievski nu s-a întîlnit cu blatarii. Eroii ocnaşi din *Amintiri din casa morţilor* sînt infractori din întîmplare, la fel ca şi Aleksandr Petrovici Goriancikov însuşi. Oare furturile pe care le săvîrşeau unii de la alţii, de pildă, şi asupra cărora Dostoievski se opreşte de cîteva ori, scoţîndu-le în evidenţă, erau posibile în lumea blatarilor? Acolo, „fraierii" erau jefuiţi, prada era împărţită, iar la jocul de

1. Personaje din romanul *Amintiri din casa morţilor* de F.M. Dostoievski.
2. Poreclă dată de blatari deţinuţilor intelectuali, numiţi şi Ivan Ivanovici sau Ivan Ivanîci. Prin extensie, termenul îi denumea şi pe cei ce nu făceau parte din lumea infracţională.
3. Naratorul din romanul *Amintiri din casa morţilor* de F.M. Dostoievski.
4. Care au comis crime sîngeroase.

cărți lucrurile erau pasate de la un blatar la altul, în funcție de victoriile la stos sau *bura*. În *Amintiri din casa morților*, Gazin vinde alcool, același lucru îl fac și ceilalți „cîrciumari". Blatarii i-ar fi confiscat alcoolul într-o clipă, și Gazin n-ar mai fi făcut carieră.

După vechea „lege", un blatar nu trebuie să muncească în locul de detenție, pentru el trebuie să muncească „fraierii". În lumea blatarilor, cei ca Miasnikov și Varlamov ar fi primit porecla disprețuitoare de „hamali de pe Volga". Toți acești „pifani" (soldați), „baklușini", „bărbați ai Akulkăi" nu fac nicidecum parte din lumea profesioniștilor crimei, din lumea blatarilor. Erau doar oameni care se ciocniseră de forța negativă a legii, se confruntaseră din întîmplare cu tenebrele, depășiseră o anumită graniță, ca de pildă Akim Akimovici, un „fraier" tipic. Căci lumea blatarilor e o lume cu propriile-i legi, o lume în război permanent cu cea reprezentată de Akim Akimovici și Petrov, precum și de maiorul Ochilă-Scormonilă[1]. Maiorul e chiar mai aproape de blatari. El este o autoritate dată de Dumnezeu și, în măsura în care el reprezintă puterea, relațiile cu acesta sînt simple. Unui asemenea maior blatarul îi va trăncăni destul despre dreptate, despre cinste și despre alte teme înalte. Și o face deja de secole. Maiorul naiv și bubos este inamicul lor declarat, iar cei ca Akim Akimovici și Petrov – victimele lor.

În nici unul din romanele lui Dostoievski nu sînt descrieri ale blatarilor. Dostoievski nu-i cunoștea, căci dacă i-ar fi văzut și i-ar fi întîlnit, le-ar fi întors spatele ca artist.

Tolstoi nu are nici un portret impresionant al acestui gen de oameni, nici măcar în *Învierea*, unde detaliile exterioare și relevante sînt potrivite în așa fel, încît scriitorul nu trebuie să răspundă pentru ele.

Și Cehov a avut de-a face cu această lume. În timpul călătoriei sale la Sahalin s-a întîmplat ceva ce i-a schimbat scriitura. În cîteva scrisori de după Sahalin, Cehov arată clar că după această călătorie, tot ce a scris înainte i se pare lucru de nimic, nedemn de un scriitor rus. Ca și în *Amintiri din casa morților*, ticăloșia

1. Poreclă dată unui comandant din *Amintiri din casa morților*.

abrutizantă şi corupătoare a locurilor de detenţie distruge pe insula Sahalin, şi nu poate să nu distrugă, tot ce e pur, bun şi uman. Lumea blatarilor îl îngrozeşte pe scriitor. Cehov vede în ea principalul acumulator al acestei ticăloşii, un fel de reactor nuclear, care îşi reînnoieşte singur combustibilul pentru propriile nevoi. Dar Cehov nu putea decît să-şi ridice braţele la cer, să zîmbească trist şi să arate cu degetul spre acest mediu printr-un gest blînd, dar insistent. Şi el cunoştea această lume de la Hugo. Cehov n-a petrecut prea mult timp la Sahalin şi, pînă la moartea sa, n-a avut curajul să folosească acel material în operele lui.

S-ar părea că latura biografică a operei lui Gorki ar fi trebuit să-i dea prilejul să prezinte blatarii într-o lumină autentică şi critică. Celkaş[1] este incontestabil un blatar. Dar acest hoţ recidivist este descris în povestire cu aceeaşi veridicitate forţată şi mincinoasă ca şi eroii din *Mizerabilii*. Gavrila, bineînţeles, poate fi interpretat nu doar ca un simbol al sufletului ţărănesc. El este discipolul *urkaganului* Celkaş. Un discipol neaşteptat, e adevărat, dar indispensabil. Un discipol care mîine poate să devină un „gogoman pervertit" şi să mai urce o treaptă pe scara ce duce spre lumea crimei. Căci, cum spunea un blatar filosof, „nimeni nu se naşte blatar, ci devine". În „Celkaş", Gorki, care avusese de-a face cu lumea blatarilor în tinereţe, s-a mulţumit doar să aducă un omagiu entuziasmului agramat faţă de pretinsa libertate de gîndire şi aparenta cutezanţă a acestui grup social.

Vaska Pepel (*Azilul de noapte*) este un blatar extrem de îndoielnic. Ca şi Celkaş, este idealizat, preamărit, dar nu discreditat. Cele cîteva trăsături fizice autentice, simpatia nedisimulată a autorului conduc la ideea că şi Pepel serveşte o cauză rea.

Acestea sînt încercările lui Gorki de a reprezenta lumea crimei. Nici el nu a cunoscut acest univers, nu s-a confruntat, după cîte se pare, cu adevăraţii blatari, lucru care, în general vorbind, se dovedeşte dificil pentru un scriitor. Lumea blatarilor este un ordin închis, deşi nu întru totul clandestin, care nu se lasă studiat şi observat de străini. Nici un blatar nu va vorbi vreodată cu

1. Eroul povestirii cu acelaşi nume a lui Maxim Gorki.

sufletul deschis nici cu Gorki-vagabondul, nici cu Gorki-scriitorul. Pentru el, Gorki e întîi de toate un „fraier".

În anii '20, literatura noastră a fost cuprinsă de moda tîlharilor. Benia Krik al lui Babel, *Hoțul* lui Leonov, *Motka Malhamoves* a lui Selvinski, *Vaska Fluier la ananghie* al Verei Inber, *Sfîrșitul speluncii*[1] al lui Kaverin, escrocul Ostap Bender al lui Ilf și Petrov[2] – se pare că toți scriitori au adus un omagiu nechibzuit romantismului infracțional. Poetizarea nestăpînită a faptelor penale trecea drept un „curent nou" în literatură și ispitea multe condeie experimentate. În ciuda cunoașterii extrem de slabe a subiectului descoperit de autorii (citați și necitați) ai operelor pe această temă, au avut succes la cititori și, în consecință, au pricinuit un rău considerabil.

Apoi a fost și mai rău. A urmat o lungă perioadă de entuziasm pentru faimoasa „reforjare", acea reeducare de care blatarii își băteau joc și continuă să-și bată joc pînă în ziua de azi. Au fost deschise centrele Bolșevo și Liuberți[3], 120 de scriitori au scris o carte „colectivă" despre canalul de la Baltica la Marea Albă[4], care, în machetă, semăna izbitor cu *Evanghelia* ilustrată. Apogeul literar al acestei perioade a fost *Aristocrații* lui Pogodin[5], unde, pentru a mia oară, dramaturgul a repetat aceeași veche greșeală,

---

1. Unele opere literare menționate în textul de față nu au fost traduse în limba română.
2. Benia Krik, infractor legendar din Odessa, este eroul *Povestirilor din Odessa* de Isaak Babel; romanul lui Leonov povestește aventurile unui erou al Războiului Civil, comandant în Armata Roșie, devenit hoț în timpul NEP-ului. Motka Malhamoves este personajul unui poem de Selvinski, scris în limba infractorilor din Odessa. Ostap Bender este eroul cunoscutelor romane de Ilf și Petrov *Douăsprezece scaune* și *Vițelul de aur*.
3. Centre de reeducare a delincvenților juvenili.
4. Canalul care leagă Marea Baltică de Marea Albă a fost construit integral de către deținuți. Maxim Gorki a coordonat o carte colectivă despre acest șantier gigantic, în care infractorii își ispășesc vina muncind pentru patrie.
5. Celebră piesă de N.F. Pogodin, despre reeducarea prin muncă a infractorilor, în care personajul principal, Kostea Căpitanul, bandit și asasin, devine muncitor fruntaș.

fără să se obosească să reflecteze cît de cît serios la acei oameni vii, care, în realitate, interpretaseră un spectacol simplu sub privirile scriitorului naiv.

S-au publicat multe cărţi, s-au făcut multe filme şi s-au montat multe piese pe tema reeducării infractorilor. Păcat!

Din vremea lui Gutenberg pînă în zilele noastre, lumea crimei rămîne o carte cu şapte peceţi atît pentru scriitori, cît şi pentru cititori. Autorii care au îmbrăţişat această temă extrem de serioasă au tratat-o superficial, lăsîndu-se seduşi de sclipirea fosforescentă a faptelor penale, punîndu-i forţat o mască romantică şi, în felul acesta, întărind în percepţia publicului o reprezentare complet falsă a unui univers abject, respingător, care nu are nimic uman.

Harababura diverselor „reforjări" a dat un răgaz miilor de hoţi profesionişti, i-a salvat pe blatari.

Dar ce este lumea crimei?

[1959]

Sînge de borfaş

Cum încetează un om să mai fie om?

Cum devine el blatar?

Unii ajung în lumea crimei şi din afară: colhoznicul care a ispăşit în închisoare o condamnare pentru un furtişag şi de-atunci şi-a legat destinul de criminali; foşti spilcuiţi ale căror infracţiuni i-au apropiat de ceea ce cunoşteau doar din auzite; lăcătuşul căruia nu-i ajung banii s-o facă lată cu amicii; oameni fără profesie care doresc totuşi să-şi trăiască viaţa din plin, precum şi cei cărora le e ruşine să ceară de lucru sau de pomană – pe stradă sau într-o instituţie publică, nu contează – şi preferă în schimb să jefuiască. Este o chestiune care ţine de caracter şi, adeseori, de modelul avut. Să ceri de muncă este, de asemenea, foarte chinuitor pentru omul bolnav de orgoliu, care a călcat strîmb. Mai ales pentru un adolescent. Să ceri de muncă nu e mai puţin umilitor decît să ceri de pomană. N-ar fi mai bine să...

Natura sălbatică şi timidă a omului îi dictează hotărîrea, a cărei gravitate şi pericol adolescentul nu e încă în stare să le aprecieze întru totul. Fiecare simte nevoia într-un anumit moment al vieţii sale să ia o decizie importantă, să „frîngă" soarta, şi cei mai mulţi trebuie să o facă în tinereţe, cînd experienţa e puţină şi probabilitatea de a greşi e mare. Dar, în acelaşi timp, rutina faptelor e mică, iar curajul şi fermitatea sînt mari.

Pus în faţa unei alegeri dificile, păcălit de literatură şi de miile de legende de doi bani despre misterioasa lume a crimei, adolescentul face un pas cumplit, adeseori fără cale de întoarcere.

Apoi se obişnuieşte, în cele din urmă se înrăieşte definitiv la rîndu-i şi începe chiar el să recruteze tineri în rîndurile acestui ordin blestemat.

În practica acestui ordin există un amănunt esenţial, ignorat complet pînă şi de literatura de specialitate. Şi anume că lumea subterană este condusă de hoţi din tată în fiu: cei ale căror rude mai în vîrstă – taţi, bunici sau chiar unchi, fraţi mai mari – au fost *urkagani*; cei care au crescut din fragedă copilărie în tradiţiile blatarilor, în înverşunarea împotriva întregii lumi; cei care, din motive de înţeles, nu-şi pot schimba statutul cu altul; cei al căror „sînge de borfaş" e de o puritate de necontestat.

Hoţii din tată în fiu sînt nucleul conducător al lumii crimei, lor le aparţine ultimul cuvînt în toate deliberările „judeţelor", adică în „tribunalele de onoare" ale blatarilor, care sînt condiţia necesară şi fundamentală a acestei vieţi clandestine.

În perioada aşa-zisei deschiaburiri, lumea blatarilor a luat amploare. Rîndurile ei s-au îngroşat pe seama fiilor celor care au fost declaraţi chiaburi. Reprimarea deschiaburiţilor a sporit numărul blatarilor. Cu toate acestea, niciodată şi nicăieri, nici un fost chiabur nu a jucat un rol însemnat în lumea crimei.

Aceştia furau mai abitir decît ceilalţi, o făceau lată la chefuri şi beţii, stăpîneau mai bine ca oricine cîntecele blatarilor, înjurau de mamă, întrecînd orice blatar în subtila şi importanta artă a obscenităţilor, îi imitau întocmai pe blatari, şi cu toate acestea nu erau decît nişte imitatori, nişte plagiatori.

Ei nu erau toleraţi în miezul lumii blatarilor. Rareori, mai ales cei care se remarcaseră nu prin „fapte eroice" săvîrşite în timpul

tîlhăriilor, ci prin însuşirea regulilor de conduită ale blatarilor, luau parte la „judeţele" din sferele înalte ale hoţilor. Dar vai, ei nu ştiau ce să spună la aceste „judeţe". La cel mai mic conflict, blatarul, o creatură complet isterică, le amintea intruşilor de originea lor „străină".

— Nu eşti decît un pervertit! Îndrăzneşti să deschizi gura? Tu nu eşti hoţ! Eşti un hamal de pe Volga! Asta eşti! Un juncan şi nimic altceva!

„Pervertitul", adică „fraierul pervertit" este un „fraier" care a încetat să mai fie „fraier", dar încă nu a devenit blatar (Vorba lui Jacques Paganel al lui Jules Verne: „Nu e pasăre, dar nici patruped nu e"). Şi „pervertitul" îndură răbdător umilinţele. „Pervertiţii", se înţelege de la sine, nu vor fi niciodată păstrătorii tradiţiilor lumii hoţilor.

Ca să fii un hoţ „bun", unul adevărat, trebuie să te naşti aşa. Numai cel care a avut legături cu hoţii încă din copilărie, ba mai mult, cu hoţii „buni, notorii", acela care şi-a însuşit în totalitate cunoştinţele din numeroşii ani de închisoare, furturi şi educaţie infracţională ajunge să hotărască problemele importante ale lumii blatarilor.

Oricît de faimos tîlhar ai fi, oricîte izbînzi ai avea, vei rămîne întotdeauna un intrus solitar, un om de categoria a doua printre hoţii din tată în fiu. Nu e suficient să furi, trebuie să aparţii acestui ordin, şi acest lucru se obţine nu săvîrşind un furt sau o crimă. Nu orice „greu", nu orice ucigaş ocupă un loc de onoare printre blatari doar pentru că e hoţ şi criminal. Această lume îşi are propriii păstrători ai purităţii moravurilor, iar secretele extrem de importante privind elaborarea legilor generale ale acestui univers (care, ca şi în viaţă, se schimbă), a limbii hoţilor, a „argoului blatarilor" privesc doar vîrful lumii blatarilor, format din hoţi din tată în fiu, chiar dacă ei au fost doar hoţi de buzunare.

Lumea blatarilor va ţine seama mai degrabă de părerea unui adolescent (fiu sau frate al unui hoţ notoriu) decît de opiniile unui „pervertit", chit că el e un Ilia Muromeţ[1] al tîlhăriilor.

---

1. Personaj legendar din epopeile ruseşti.

Şi „marianele" – femeile din lumea blatarilor – sînt împărţite în funcţie de originea nobilă a proprietarului lor... La început le iau în primire cei cu „sînge albastru", şi abia în ultimul rînd „pervertiţii".

Blatarii se preocupă mult de pregătirea schimbului de mîine, de formarea unor succesori „demni" să le continue activitatea.

Mantia înspăimîntătoare şi amăgitoare a romantismului lumii infracţionale atrage tinerii şi copiii cu strălucirea sa de mascaradă, ca să-i otrăvească pentru totdeauna.

Strălucirea falsă a mărgelelor de sticlă care trec drept diamante este reflectată în mii de oglinzi ale literaturii.

Se poate spune că literatura, în loc să stigmatizeze faptele penale, a procedat invers: a pregătit terenul pentru răspîndirea germenilor otrăviţi în sufletul candid şi neexperimentat al tinerilor.

Un tînăr nu e în stare să discearnă, să recunoască dintr-odată adevărata faţă a *urkaganilor*. Apoi e prea tîrziu, el începe să le acorde sprijin şi, odată stabilită o legătură cu ei, oricît de mică, este deja stigmatizat de societate, iar de noii lui tovarăşi este legat pe viaţă şi pe moarte.

La fel de important e că în lăuntrul său se acumulează deja o ranchiună personală împotriva statului şi reprezentanţilor acestuia, şi începe să aibă conturi de reglat cu ei. I se pare că pasiunile, interesele lui intră într-un conflict de nerezolvat cu societatea şi cu statul. I se pare că plăteşte prea scump pentru „faptele" sale pe care statul le numeşte nu fapte, ci infracţiuni.

Este atras în egală măsură de eterna fascinaţie a tinerilor pentru „capă şi spadă", jocuri secrete, doar că aici „jocul" nu e o glumă, ci unul real şi sîngeros care, prin tensiunea sa psihologică, nu poate fi nicidecum comparat cu jocurile plicticoase din *Apostolii lui Iisus* sau din „Timur şi băieţii lui"[1]. Să faci rău e mult mai captivant decît să faci bine. Tînărul pătrunde în acest univers subteran infracţional, cu inima bătîndu-i tare în piept, şi vede

1. Povestire a scriitorului sovietic Arkadi Gaidar despre un pionier care face fapte bune. Cartea a dat naştere unei mişcări de masă în rîndul pionierilor din acea perioadă.

alături de el pe cei de care tatăl şi mama lui se tem. Le observă pretinsa independenţă, falsa libertate. Ia de bună lăudăroşenia acestora. Vede în blatari oameni care sfidează societatea. În locul banului obţinut cu trudă, tînărul vede „generozitatea" hoţului, care împarte „elegant" bancnote în dreapta şi-n stînga după o lovitură izbutită. Vede cum bea şi chefuieşte hoţul, iar aceste scene de desfrîu nu-l înspăimîntă nici pe departe. El compară ocupaţia de zi cu zi a părinţilor săi, plicticoasă şi modestă, cu „munca" hoţilor, unde, se pare, trebuie să fii doar curajos... Nu se gîndeşte cîtă muncă şi cît sînge al altuia a prăduit şi iroseşte, fără să-i pese, eroul lui. Acolo găseşte mereu vodcă, „iarbă", cocaină, i se dă băutură, şi iată-l cuprins de entuziasmul de a-l imita.

Observă la cei de-o vîrstă cu el, la foştii lui camarazi, o oarecare înstrăinare, amestecată cu teamă, dar, în naivitatea lui de copil, o ia drept respect.

Şi, cel mai important, vede că tuturor le e frică de hoţi, se tem că oricare dintre ei e în stare spintece, să scoată ochii...

În „speluncă" îşi face apariţia un oarecare Ivan Ştirbu, care s-a întors din închisoare cu o mie de poveşti: pe cine a văzut, cine a fost condamnat, pentru ce şi cît a primit. Toate acestea sună periculos, captivant.

Tînărul vede că oamenii trăiesc, fără să-şi bată capul cu lucruri care pentru familia lui sînt o preocupare permanentă.

Şi iată-l pe tînărul nostru beat cu adevărat, iată-l bătînd o prostituată – trebuie să ştie să bată o femeie! –, aceasta este una dintre tradiţiile noii sale vieţi.

Tînărul visează la tuşa finală, la afilierea sa definitivă la ordin. E vorba de închisoarea de care s-a obişnuit să nu se mai teamă.

Bătrînii îl iau „la treabă", la început să stea „de şase" (de pază). De-acum a căpătat încrederea adulţilor, şi iată-l chiar pe el furînd şi dînd dispoziţii.

Foarte rapid, le adoptă manierele, rînjetul de o impertinenţă indescriptibilă, mersul, îşi scoate pantalonii peste cizmele model special, îşi pune o cruce la gît, îşi cumpără o *kubanka* pentru iarnă şi o caschetă de ofiţer de marină pentru vară.

Din prima zi de închisoare se lasă tatuat de noii lui prieteni, virtuozi în materie. Semnul distinctiv al apartenenţei la ordinul

blatarilor este gravat pentru totdeauna cu tuş albastru pe trupul său, precum semnul lui Cain. Nu o dată va regreta acest lucru mai tîrziu, mult sînge va jertfi el blatarului. Dar asta se va întîmpla mai tîrziu, mult mai tîrziu.

Tînărul şi-a însuşit de mult argoul infractorilor, limba hoţilor. Îşi serveşte superiorii cu însufleţire. Prin comportamentul său se teme mai degrabă să nu facă prea puţin decît să facă prea mult.

Una după alta, în faţă i se deschid uşile lumii blatarilor, pînă în străfundurile sale.

De-acum ia parte la „judeţe", la „tribunalele de onoare", unde, la fel ca ceilalţi, este obligat să se „semneze" pe cadavrul celui sugrumat conform sentinţei tribunalului blatarilor. Cineva îi pune în mînă un cuţit, şi el îl împlîntă în trupul cald încă, dovedindu-şi astfel solidaritatea totală faţă de actele profesorilor săi.

De-acum ucide cu mîna lui, la ordinul superiorilor, pe „trădătorul", pe „javra" care-i este arătată.

E puţin probabil să găseşti printre blatari măcar unul care să nu fi ucis niciodată.

Acesta este planul de educaţie a unui tînăr blatar venit din afară.

Mai uşor se formează cei cu sînge albastru, blatarii din tată în fiu, sau cei care n-au cunoscut decît viaţa de hoţ şi nici nu şi-au propus să cunoască altceva.

Nu trebuie să credem că aceşti oameni, dintre care se aleg ideologii şi capii lumii blatarilor, aceşti prinţi cu sînge de borfaş, se formează cumva aparte, în seră. Nicidecum. Nimeni nu-i protejează de pericole. Doar că întîmpină mai puţine obstacole în drumul lor spre culmi, mai bine zis spre abisurile lumii blatarilor. Drumul lor e mai simplu, mai rapid, infailibil. Lor li se acordă încredere mai devreme, li se încredinţează mai repede misiuni infracţionale.

Însă mulţi ani tînărul blatar, chiar dacă strămoşii lui au fost cei mai influenţi potentaţi ai lumii hoţilor, şi-i petrece în preajma bandiţilor adulţi pe care îi venerează, pentru care aleargă după ţigări, cărora le dă un foc, le distribuie misivele (bileţelele acestora) şi le face tot felul de servicii. Trec ani buni pînă să fie luat la săvîrşirea unui furt.

.....

Hoţul fură, bea, chefuieşte, duce o viaţă de desfrîu, joacă cărţi, îi păcăleşte pe „fraieri", nu munceşte nici în libertate, nici în detenţie, îi masacrează pe cei renegaţi şi participă la „judeţe" unde se reglează problemele esenţiale ale vieţii subterane.

El păstrează secretele blatarilor (şi nu sînt puţine), îşi ajută camarazii de ordin, recrutează şi instruieşte tineri, veghează ca legea hoţilor să fie păstrată în toată puritatea sa.

Codul nu e complicat. Însă de-a lungul secolelor el a proliferat în mii de tradiţii, de obiceiuri sacrosancte, a căror îndeplinire strictă este urmărită cu scrupulozitate de apărătorii preceptelor hoţeşti. Blatarii sînt mari talmudişti. Pentru a asigura aplicarea cît mai bună a legii lor, din cînd în cînd se ţin adunări generale secrete, unde se adoptă hotărîri care dictează regulile de conduită potrivit noilor condiţii de viaţă, se elaborează (mai bine zis, se confirmă) schimbările din vocabular, argoul în veşnică schimbare al blatarilor.

Potrivit filosofiei blatarilor, lumea întreagă se împarte în două: pe de o parte, „oameni", „borfaşi", „lumea crimei", *urki*, *urkagani*, blatari, „pungaşi" etc.

Pe de altă parte, „fraierii", adică cei „liberi". Acest cuvînt arhaic, „fraier", este de origine odesită. Muzica blatarilor din secolul trecut conţine multe cuvinte de jargon evreieşti şi germane.

„Fraierii" mai poartă şi alte nume; „gogomani", „mujici", „juncani", „prostănaci", „prăpădiţi". Mai există şi „gogomani pervertiţi", apropiaţi de blatari, şi „fraieri hîrşiţi", cunoscători ai moravurilor lumii blatarilor, chiar dacă le intuiesc doar în parte, ei sînt cei experimentaţi; „fraier hîrşit" înseamnă „cu experienţă", şi acest lucru se pronunţă cu respect. Sînt două universuri diferite, separate nu doar de zăbrelele închisorii.

„Mi se spune că sînt un nemernic. Foarte bine, sînt un nemernic. Un nemernic, un ticălos şi un asasin. Şi ce-i cu asta? Eu nu trăiesc ca voi, eu am viaţa mea, care are alte legi, alte interese şi alt simţ al onoarei", spune blatarul.

Minciuna, duplicitatea, provocarea la adresa „fraierului" (chiar dacă e un om care i-a salvat viaţa) – toate acestea nu sînt doar în ordinea lucrurilor, dar înseamnă şi un titlu de glorie al lumii blatarilor, legea acesteia.

Îndemnurile lui Șeinin la „încredere" față de lumea crimei, încredere deja plătită cu destul de mult sînge, sînt mai nocive decît naivitatea.

Fățărnicia blatarilor nu are limite, căci în ce-i privește pe „fraieri" (și, pe lîngă blatari, „fraierii" sînt ei înșiși o lume întreagă), nu există altă lege, în afară de legea înșelătoriei sub orice formă: prin lingușire, calomnie, promisiuni...

„Fraierul" tocmai de aceea a și fost creat: ca să fie înșelat; cel care e mereu în gardă, care a cunoscut deja experiența tristă a contactului cu blatarii, este numit „fraier hîrșit" - aceasta este o categorie aparte de „prăpădiți".

Calomniile și promisiunile nu cunosc granițe și limite. Un număr fabulos de șefi de tot felul, de instructori, funcționari sau nu, de milițieni și de anchetatori au căzut în cursa ordinară a „cuvîntului de onoare al unui hoț". Probabil că toți angajații în ale căror obligații intră contactul cotidian cu hoții au mușcat nu o dată din această momeală. Au mușcat și a doua oară, și a treia oară, pentru că nu au înțeles nicidecum că etica lumii blatarilor este alta, că așa-numita morală a hotentoților, cu criteriile ei constînd în profitul imediat, este inocența întruchipată în comparație cu practicile macabre ale blatarilor.

Șefii („șefuleții", cum îi numesc blatarii) erau invariabil păcăliți, prostiți...

Și în timpul acesta, în orașe, se juca la nesfîrșit, cu o obstinație de neînțeles, piesa lui Pogodin, falsă și nocivă, iar noile generații de „șefuleți" se pătrundeau de ideile despre „cinste" ale lui Kostea căpitanul[1].

Toată munca de educație dusă cu hoții, pe care se risipiseră milioane din banii statului, toate acele „reforjări" imaginare și legendele despre Belomorkanal, care intraseră de mult în gura blatarilor și deveniseră subiectul spiritelor de glumă ale acestora, toată această activitate educativă se sprijinea pe un fundament precar, precum „cuvîntul de onoare al hoțului".

---

1. Personaj principal al piesei *Aristocrații* de N.F. Pogodin, Kostea căpitanul, bandit și asasin, devine muncitor fruntaș grație sistemului de reeducare prin muncă.

— Gîndiţi-vă un pic! spune un specialist în lumea blatarilor, „expert" în Babel şi Pogodin. Kostea căpitanul nu şi-a dat pur şi simplu cuvîntul de onoare că se va îndrepta. Pe mine, vulpe bătrînă, nu mă duci cu preşul. Eu nu sînt atît de prost ca să nu-mi dau seama că pe el nu-l costă nimic să-şi dea cuvîntul de onoare. Dar Kostea şi-a dat cuvîntul de onoare de hoţ. De hoţ! Aici e diferenţa! El nu poate să nu-şi respecte cuvîntul acesta. Orgoliul lui de „aristocrat" nu îi dă voie. Ar muri de ruşine dacă ar încălca „cuvîntul de onoare al hoţului".

Biet funcţionar naiv! Să-ţi dai cuvîntul de hoţ unui „fraier", să-l înşeli, apoi să-ţi nesocoteşti şi să-ţi calci în picioare jurămîntul e un titlu de glorie, un subiect de lăudăroşenie pe priciurile din închisorile de oriunde.

Multe evadări au fost înlesnite şi puse la cale graţie unui „cuvînt de onoare al unui hoţ", dat la momentul potrivit. Dacă fiecare şef ar fi ştiut ce înseamnă jurămîntul unui hoţ şi l-ar fi apreciat la justa sa valoare (dar acest lucru îl ştiau doar cei care învăţaseră ceva după ani de zile de legături cu „căpitanii"), n-ar mai fi curs atîta sînge, nu s-ar mai fi săvîrşit atîtea atrocităţi.

Dar poate că greşim cînd încercăm să stabilim o legătură între aceste două lumi diferite, cea a „fraierilor" şi cea a *urkaganilor*?

Poate că regulile onoarei şi ale moralei funcţionează într-un fel aparte în această univers al borfaşilor, iar noi, pur şi simplu, nu avem dreptul să judecăm lumea blatarilor după criteriile noastre etice?

Poate că acest „cuvînt de onoare al hoţului", dat nu unui „fraier", ci unui „hoţ în lege"[1] este într-adevăr un cuvînt de onoare?

Tocmai acesta este elementul romantic care tulbură sufletul tinerilor, care parcă justifică, parcă induce ideea unei anumite forme de „integritate morală", chiar dacă aparte, în viaţa hoţilor, în raporturile dintre membrii acestei lumi. Poate că ticăloşia este o noţiune diferită în lumea „fraierilor" şi în cea a blatarilor?

---

1. Titlu deţinut de către unii membri de elită ai lumii infracţionale. Fenomenul „hoţilor în lege" a apărut la începutul anilor '30 şi este specific fostei Uniuni Sovietice, continuînd în prezent în Rusia şi în ţările foste membre ale URSS.

Trăirile sufleteşti ale *urkaganilor* sînt dictate, pare-se, de propriile legi. Şi doar adoptîndu-le punctul de vedere vom înţelege, ba chiar recunoaşte *de facto*, caracterul specific al eticii hoţilor.

Blatarii mai şireţi sînt întru totul de acord cu această idee. Pe deasupra, sînt dispuşi să-i îmbrobodească pe prostănaci.

Orice ticăloşie sîngeroasă comisă faţă de un „fraier" este justificată, consfinţită de legile lumii blatarilor. Dar s-ar părea că faţă de tovarăşii săi, hoţul trebuie să fie cinstit. La acest lucru îndeamnă tablele blatarilor şi crudă pedeapsă îi aşteaptă pe cei care încalcă „tovărăşia".

Şi în acest caz, de la primul la ultimul cuvînt, e vorba de aceeaşi afectare teatrală, de aceeaşi minciună plină de lăudăroşenie. E suficient să vezi comportamentul legiuitorilor lumii blatarilor în circumstanţe dificile, cînd nu au destui „fraieri" la mînă, cînd sînt obligaţi să fiarbă în suc propriu.

Hoţii mai influenţi, „cu mai multă autoritate" (cuvîntul „autoritate" are mare trecere printre hoţi – „a cîştigat autoritate" etc.), mai puternici fizic rezistă oprimîndu-i pe cei mai firavi, care le aduc mîncare şi au grijă de ei. Şi dacă vreunul dintre ei trebuie să muncească, atunci îşi trimite la muncă tovarăşii mai slabi, iar capii blatarilor cer de la propriii tovarăşi acelaşi lucru pe care l-au cerut mai înainte de la „fraieri".

Cumplita zicală „azi mori tu, mîine – eu" începe să se repete tot mai des în toată realitatea ei sîngeroasă. Din păcate, acest dicton al blatarilor nu are nimic figurat, nimic convenţional.

Foamea îi face pe blatari să ia cu forţa şi să mănînce raţiile prietenilor lor cu mai puţină „autoritate", să-i trimită în expediţii care au prea puţin în comun cu aplicarea strictă a legilor hoţeşti.

Peste tot se trimit bileţele ameninţătoare, misive, cu rugăminţi de ajutor, şi dacă există posibilitatea să capete o bucată de pîine, căci de furat era imposibil, cei mărunţi pleacă să muncească, „la arat". Ei sînt trimişi la muncă aşa cum ar fi trimişi să comită o crimă. Capii nu plătesc pentru crime defel, ei doar condamnă la moarte. Hoţii mărunţi ucid, de teama propriei morţi. Uciderea sau scoaterea ochilor sînt „sancţiunile" cele mai răspîndite împotriva „fraierilor".

Într-o situaţie dificilă, şi hoţii se denunţă unii pe alţii la autorităţile lagărului. Cît despre denunţurile împotriva „fraierilor", a „Ivan Ivanovicilor", a „politicilor" nu mai e nimic de spus. Ele sînt o modalitate de înlesnire a vieţii blatarilor şi subiect al orgoliului ieşit din comun al acestora.

Pelerinele cavalereşti cad la pămînt şi rămîne ticăloşia în sine, aceea cu care este impregnată filosofia blatarului. E logic că în împrejurări dificile ea este îndreptată împotriva propriilor confraţi de ordin. Nu e nimic de mirare în asta. Împărăţia subterană a infracţionalităţii este un univers în care scopul vieţii constă în satisfacerea nemăsurată a celor mai abjecte instincte, în care pasiunile sînt bestiale, ba chiar mai rău, căci orice animal s-ar speria de asemenea acte pe care blatarii le comit cu atîta uşurinţă.

(„Cea mai îngrozitoare fiară e omul." Altă zicală răspîndită a blatarilor, care trebuie luată *ad literam*, în sensul ei concret.)

Reprezentantul unei asemenea lumi e incapabil să dovedească forţă sufletească cînd este ameninţat cu moartea sau supus unor torturi fizice prelungite. El nu o dovedeşte defel.

Ar fi o mare greşeală să credem că noţiuni precum „a bea", „a petrece", „a se deda desfrîului" au aceleaşi sensuri ca în lumea „fraierilor". Vai! Tot ce priveşte „fraierii" este cît se poate cast în comparaţie cu scenele sălbatice din viaţa cotidiană a blatarilor.

Într-un salon de spital, o prostituată tatuată sau o „buticăreasă"[1] răzbate pînă la pacienţii blatari (simulanţi şi agravanţi, se înţelege), la ordin sau din proprie iniţiativă, şi noaptea (după ce va fi ameninţat infirmierul de serviciu cu cuţitul) se adună o companie întreagă de blatari în jurul acestei proaspăt apărute Sfînta Tereza. Toţi cei cu „sînge de borfaş" pot lua parte la această „plăcere". Prinsă asupra faptului, femeia explică fără să roşească sau să se jeneze că „a venit să le dea o mînă de ajutor băieţilor, ei au rugat-o".

Blatarii sînt toţi pederaşti. În lagăr, fiecare blatar important e înconjurat de tineri cu ochii umflaţi şi tulburi: ei sînt Zoika, Manka şi Verka pe care blatarul îi întreţine şi cu care se culcă.

---

1. Hoaţă din magazine.

Într-o secție a lagărului (unde nu se suferea de foame) blatarii domesticiseră o cățea pe care o abuzau. O hrăneau, o mîngîiau, apoi se culcau cu ea ca și cu o femeie, pe față, sub ochii tuturor celor din baracă.

E greu de crezut că există asemenea monstruozități. Dar ele făceau parte din viața de fiecare zi.

Blatarul Liubov izbutise să ajungă la muncă într-o mină auriferă de femei, foarte populată. Munca era grea, la piatră, și foamea pe măsură.

„Eh, am petrecut de minune acolo o iarnă! își amintea el. Acolo treaba era clară, făceau orice pentru o pîine, pentru o rație. Aveam o regulă, ne înțeleseserăm așa: îi dai rația și-i spui: mănîncă! Cît e cu mine trebuie să mănînce. Ce nu poate, o iau înapoi. Dimineață, cum primesc rația, în zăpadă cu ea! O pun din timp să înghețe. N-apucă ea prea mult să roadă din bucata aia de pîine..."

E greu să-ți imaginezi, bineînțeles, că unui om îi poate trece prin cap o asemenea idee.

Dar în blatar nu există nimic omenesc.

În lagăr, deținutul primește în mînă niște bani, o rămășiță după plata „serviciilor comune", adică escortă, corturi din pînză ridicate pe un ger de șaizeci de grade sub zero, închisori, lagăre de tranzit, echipament și hrană. Suma rămasă e meschină, e totuși o umbră de bani. Valorile sînt amestecate, și chiar un „salariu" mizer de 20-30 de ruble pe lună stîrnește interesul deținuților. Cu 20-30 de ruble poți să cumperi pîine, multă pîine – oare nu acesta e visul suprem, cel mai puternic „stimulent" în timpul lungilor ceasuri de trudă extenuantă în abataj, în timpul muncilor în ger și foame? Cînd oamenii ajung semioameni, interesele devin limitate, dar nu își pierd din intensitate.

Salariul, leafa, se plătește o dată pe lună, și în această zi blatarii fac turul tuturor barăcilor „fraierilor", obligîndu-i să le dea banii – jumătate sau pe toți – în funcție de conștiința racketilor. Dacă victimele nu-i dau de bună voie, le sînt luați toți banii cu forța, după ce încasează lovituri cu ranga, cu tîrnăcopul și cu lopata.

Chiar dacă nu i-am pune la socoteală pe blatari, amatori să pună mîna pe aceste salarii sînt mulţi. Adeseori, membrii brigăzilor care beneficiază de cartele de alimente bune, care sînt hrăniţi mai bine, sînt preveniţi de către şeful lor că banii nu-i vor primi muncitorii, ci şeful de lucrări sau normatorul. Şi dacă nu sînt de acord vor primi cartele „proaste", astfel spus sînt condamnaţi să moară de foame.

Birurile „şefuleţilor" – normatori, brigadieri şi gardieni – sînt un fenomen universal.

Tîlhăriile, săvîrşite de blatari, se întîlnesc peste tot. Racketul este legalizat şi nu miră pe nimeni.

În 1938, cînd exista un „concordat" aproape oficial între autorităţi şi blatari, cînd hoţii erau declaraţi „prieteni ai poporului", conducerea superioară încerca să facă din ei o armă de luptă cu „troţkiştii", cu „duşmanii poporului". Se ţineau chiar şi cursuri de instruire politică pentru blatari, în secţiile cultural-educative, unde instructorii prezentau simpatiile şi speranţele puterii şi le cereau ajutorul pentru a-i extermina pe troţkişti.

— Aceşti oameni sînt trimişi aici să fie nimiciţi, iar sarcina voastră e să ne ajutaţi în această privinţă.

Iată cuvintele rostite întocmai la unul dintre aceste „cursuri", în iarna anului 1938, de către Şarov, inspectorul Secţiei cultural-educative a minei Partizanul.

Blatarii au consimţit întru totul. Şi încă cum! Acest lucru le salva viaţa şi făcea din ei membri „utili" ai societăţii.

În persoana „troţkiştilor" ei regăseau intelectualitatea pe care o detestau profund. În plus, în ochii blatarilor, aceştia erau „şefuleţi", care dăduseră de necaz, şefi pe care îi aştepta o răzbunare sîngeroasă.

Blatarii, cu acordul deplin al autorităţilor, au purces la masacrarea „fasciştilor". În 1938, nu exista altă poreclă pentru 58-işti.

Personalităţile mai importante, precum Eşba, fostul prim-secretar al Comitetului regional al partidului din Caucazul de Nord, fuseseră arestate şi executate la faimoasa Serpantinka[1], iar pe

1. Serpantinnaia sau Serpantinka, subunitate a lagărului Sevvostlag şi închisoare preventivă a NKVD, organizată la mijlocul anilor '30.

ceilalți îi exterminaseră blatarii, soldații din escortă, foamea și frigul. Blatarii au avut o contribuție însemnată la lichidarea troțkiștilor în 1938.

Există însă cazuri, îmi spunea cineva, cînd hoțul, dacă i se face o favoare, se ține de cuvînt și, discret, asigură „ordinea" în lagăr.

— Pentru mine e mai avantajos, îmi spune un director, ca cinci-șase hoți să nu lucreze deloc sau să lucreze unde vor, iar efectivele de deținuți să-și îndeplinească sarcinile corespunzător, fără ca hoții să le creeze probleme. Cu atît mai mult cu cît numărul escortelor e insuficient. Hoții promit să nu fure și să aibă grijă ca toți ceilalți deținuți să muncească. E adevărat că ei nu dau nici o garanție că normele sînt îndeplinite, dar asta e problema noastră cea mai mică.

Cazurile în care exista o asemenea înțelegere între hoți și autoritățile locale nu erau rare.

Șeful care nu se străduiește să aplice litera regulamentelor regimului de lagăr își ușurează sarcina, și o face considerabil. Un asemenea șef nu înțelege însă că hoții l-au prins deja „în cîrlig", că e la mîna lor. El s-a abătut deja de la lege făcînd favoruri hoților, după un calcul mincinos și criminal, pentru că populația de „fraieri" a lagărului este condamnată de către conducere să ajungă în stăpînirea hoților. Dintre efectivele de „fraieri", singurii care găsesc protecție la șef sînt *bîtovikii*, judecați pentru fapte profesionale și de drept comun, adică delapidatorii, asasinii și funcționarii corupți. 58-iștii nu vor găsi protecție.

Această primă favoare acordată hoților îi conduce lesne pe șefi la raporturi mai strînse cu lumea crimei. Șeful acceptă mita – „cățeluși de vînătoare"[1] sau bani –, depinde de experiența celui care dă și de lăcomia celui care primește. Hoții sînt maeștri în arta mituirii. O fac cu atît mai mare ușurință și generozitate, cu cît cadoul e obținut în urma unui furt sau a unei tîlhării.

1. Aluzie la piesa *Revizorul* de Gogol. În primul act, judecătorul Tiapkin-Liapkin recunoaște că primește cățeluși de vînătoare ca mită.

Se oferă costume de o mie de ruble (blatarii poartă și păstrează haine civile foarte bune tocmai pentru a le folosi ca mită în caz de nevoie), încălțăminte superbă, ceasuri de aur, sume importante de bani...

Dacă „șefulețul" refuză, este „unsă" nevasta lui, se depune toată energia pentru a-l face să accepte măcar o dată sau de două ori. Acestea sînt cadourile. „Șefulețului" nu i se cere nimic în schimb. I se dă și i se mulțumește. Abia mai tîrziu i se va cere, și atunci „șefulețul" se va trezi prins tot mai tare în rețelele hoților și se va teme să dezvăluie acest lucru în fața superiorilor. Un asemenea denunț este o amenințare serioasă și ușor de pus în practică.

Cuvîntul de onoare al hoțului, cum că nimeni nu va afla vreodată, nu e altceva decît un jurămînt al hoțului față de un „fraier".

În afară de acestea, promisiunea de a nu fura înseamnă să nu furi pe față. Doar atît. Că doar n-o să-i trimită vreun șef pe hoți în incursiuni banditești să dea lovitura (deși au fost și asemenea cazuri). Hoții vor fura oricum, fiindcă aceasta e viața lor, legea lor. Ei pot să promită că nu vor fura din mina lor, că nu vor jefui personalul lagărului, prăvăliile, paza, dar toate acestea nu sînt decît vorbe înșelătoare. Se vor găsi întotdeauna unii sus-puși bucuroși să-și dezlege tovarășii camarazii de un asemenea jurămînt.

Dacă este făcută o asemenea promisiune, înseamnă că racketul va fi însoțit de intimidări mult mai amenințătoare, care pot merge pînă la amenințări cu moartea.

În sectoarele din lagăr unde dispecerii, bucătarii, gardienii și șefii înșiși erau la mîna hoților, deținuții duceau o viață mai dură decît oriunde altundeva, erau total lipsiți de drepturi, înfometați, cîștigau cel mai puțin, aveau parte de mîncarea cea mai proastă.

Soldatul din escortă urma exemplul superiorilor săi.

De-a lungul anilor, soldatul care însoțea deținuții la muncă „răspundea" de îndeplinirea planului. Nu era o responsabilitate întru totul reală și practică, ci mai degrabă una sindicală. Cu toate acestea, executînd ordinele militare, soldații din escortă le cereau

deținuților să muncească. „Hai, hai!" devenise o exclamație obișnuită pe care o auzeai nu numai din gura brigadierilor, supraveghetorilor și șefilor de echipă, ci și a soldaților din escortă. Cei din urmă, pentru care aceasta era o sarcină în plus, pe lîngă serviciul de pază, nu acceptau cu dragă inimă aceste noi obligații neremunerate. Dar ordinul e ordin, și se întîmpla adeseori să se facă uz de armă ca să se mai răărească „procentele" de deținuți.

Foarte repede – aș vrea să cred că pe cale empirică – soldații din escortă au găsit o ieșire din această situație care fusese oarecum îngreunată de imperativele de producție impuse de conducere.

Ei scoteau la muncă un grup (în care „politicii" erau amestecați întotdeauna cu hoții) și îl concesionau hoților. Aceștia jucau bucuroși rolul brigadierilor voluntari. Îi stîlceau în bătăi pe deținuți (cu binecuvîntarea și sprijinul escortei), obligîndu-i pe cei care erau mai mult morți decît vii să facă munci grele la zăcămintele de aur, scoțînd de la ei, prin lovituri cu bățul, „planul" – în care intra și partea de muncă ce revenea hoților înșiși.

Șefii de echipă nu interveneau niciodată în aceste detalii, atîta timp cît obțineau creșterea normei de producție prin orice metode.

Șefii de echipă erau aproape mereu cumpărați de hoți. Prin mituire directă (în obiecte sau bani), fără nici o rușine. Chiar șeful de echipă o aștepta. Pentru el acesta era un venit suplimentar regulat și semnificativ.

Uneori prelucrarea șefului de echipă se făcea cu ajutorul „jocului de cubi", cu alte cuvinte al unei partide de cărți pe metri cubi de muncă realizată.

Brigadierul-hoț se angaja într-o partidă cu șeful de echipă și, în schimbul „zdrențelor" puse la bătaie – costume, pulovere, cămăși, pantaloni – cerea „cubi", metri cubi de pămînt...

În caz de victorie – și hoțul cîștiga mai tot timpul, mai puțin cînd i se cerea o mită „elegantă", care ar fi făcut cinste oricărui marchiz francez de la masa de joc al lui Ludovic al XIV-lea –, metrii cubi de teren și de piatră pierduți se plăteau în natură, și brigada de blatari primea un salariu mare, fără să muncească.

Şefii de echipă mai şireţi încercau să restabilească echilibrul, înşelînd la socoteală brigăzile de troţkişti.

Adaosul aceasta, „vînzarea de metri cubi", era un dezastru la mină. Măsurătorile efectuate de topograful minei restabileau adevărul şi vinovaţii erau descoperiţi... Şefii de echipă trişori erau doar retrogradaţi sau mutaţi altundeva. În urma lor rămîneau deţinuţii cadaverici şi hămesiţi, de la care se încerca să se scoată metrii cubi pierduţi la cărţi de şeful de echipă.

Spiritul corupt al blatarilor pătrundea în toată viaţa din Kolîma.

E imposibil să înţelegi lagărul fără să înţelegi cu claritate esenţa lumii crimei. Blatarii dau formă locurilor de detenţie, dau tonul întregii vieţi de acolo: începînd cu şefii de la primul eşalon, terminînd cu muncitorii înfometaţi din exploatarea auriferă.

Blatarul ideal, „hoţul adevărat", blatarul Cascarilla[1] nu jefuieşte „persoane particulare". Aceasta este una dintre „legendele făurite"[2] ale lumii blatarilor... Hoţul jefuieşte doar ce aparţine statului: magazii, magazine, case de bani şi, în cel mai rău caz, apartamente „libere". Niciodată un „hoţ bun" nu va deposeda o persoană arestată, un deţinut, de ultimele sale bunuri. Furtul de lenjerie, „trocurile" forţate de haine şi încălţări bune pe unele uzate, furtul de mănuşi, de scurte îmblănite, de fulare (furnizate de stat) şi pulovere, sacouri, pantaloni (civili) sînt săvîrşite, chipurile, de „huligani", de „bijboci", de „mucoşi", de „găinari"...

— Dacă am avea aici hoţi adevăraţi, oftează un orăşean, nu ar îngădui jafurile săvîrşite de toţi găinarii.

Bietul „fraier" crede în Cascarilla. El nu vrea să înţeleagă că găinarii sînt trimişi să fure lenjerie de către persoane mult mai influente, că nădragii şi costumele de adunătură ajung în mîinile hoţilor cu „autoritate" nu pentru că hoţii mai puternici ar fura pantaloni şi scurte.

---

1. Aluzie la personajul omonim din filmul sovietic *Procesul celor trei milioane*.
2. Referire la titlul romanului-trilogie, *Tvorimaia leghenda* (*Legenda făurită*), scris de Feodor Sologub între anii 1905 şi1913.

„Fraierul" nu ştie că în majoritatea cazurilor sînt „băgaţi în faţă" hoţii mărunţi care trebuie să-şi facă mîna în specialitatea lor, că nu ei îşi vor împărţi prada. În operaţiunile mai complexe, adulţii iau şi ei parte la jafuri: fie prin constrîngere – ia dă-o încoace, ce să faci tu cu ea? – sau recurgîndu-se la celebrul „troc", cînd „fraierului" i se bagă pe gît nişte zdrenţe, care de mult nu mai sînt haine decît cu numele, adică bune pentru trocuri. De aceea, în lagăre, la o zi-două după ce se împărţea echipamentul nou celor mai bune brigăzi, se descoperea că scurtele noi îmblănite, buşlaturile şi căciulile sînt la hoţi, deşi nu acestora li se dăduseră. Uneori „trocurile" se fac pe un chiştoc sau pe o bucată de pîine doar dacă blatarul e „cumsecade", bun la suflet sau dacă se teme că victima o să facă scandal.

Refuzul unui „troc" sau al unui „cadou" atrage după sine bătăi, iar dacă „fraierul" se încăpăţînează – o lovitură de cuţit. Dar în majoritatea cazurilor nu se ajunge la cuţit.

Aceste „trocuri" nu sînt deloc o glumă date fiind orele numeroase de muncă pe un ger de minus cincizeci de grade, lipsa de somn, foamea şi scorbutul. Să dai cizmele de pîslă primite de acasă înseamnă să-ţi degere picioarele. Nu ai cum să munceşti prea mult, pe un frig pătrunzător, în *burki* de pînză, numai găuri, care ţi se oferă la schimb.

În 1938, toamna tîrziu, am primit un pachet de acasă: cizmele mele vechi de aviator, cu talpă de plută. N-am îndrăznit să scot coletul din poştă – clădirea era înconjurată de o mulţime de blatari care îşi făcuseră apariţia în semiîntunericul serii, aşteptîndu-şi victimele. Am vîndut cizmele chiar acolo lui Boiko, un şef de echipă, pentru o sută de ruble. După preţurile din Kolîma, ele valorau două mii. Aş fi putut să ajung încălţat cu ele pînă în baracă, dar mi le-ar fi furat chiar din prima noapte, mi le-ar fi tras din picioare. Hoţii ar fi fost aduşi în baracă de propriii mei vecini, pentru o ţigară, pentru un colţ de pîine; tot ei ar fi îndrumat tîlharii numaidecît. Lagărul era plin de asemenea „ochitori"[1]. Pe cînd cele o sută de ruble obţinute pe cizme – asta însemna o

1. Hoţi trimişi să observe ce se poate fura (argou).

sută de kilograme de pîine – erau mult mai uşor de păstrat; le puteai lipi de corp şi nu te dădeai de gol cînd cumpărai ceva.

Iată cum blatarii umblă în cizme de pîslă, cu carîmbul îndoit după moda infractorilor, „ca să nu intre zăpada", îşi „procură" scurte îmblănite, fulare, căciuli cu clape şi nu doar astfel de căciuli, ci *kubănci* elegante, care făceau parte din „uniforma" lor.

Tînărul, ţăran, muncitor sau intelectual, e prins într-un iureş al neprevăzutului. El vede că hoţii şi ucigaşii o duc mai bine ca alţii în lagăre, că se bucură de un confort material relativ şi se disting prin fermitatea convingerilor şi un comportament de invidiat, îndrăzneţ şi neînfricat.

Autorităţile ţin cont de hoţi. Blatarii sînt stăpînii vieţii şi ai morţii în lagăre. Sînt mereu sătui, ştiu să „procure", iar ceilalţi sînt înfometaţi. Hoţul nu munceşte, bea chiar şi în lagăr, iar tînărul ţăran e obligat să „are". Hoţii sînt cei care îl obligă, pentru că ei s-au aranjat bine. Ei au mereu tutun, frizerul lagărului vine să-i tundă în stilul „boxer" la „domiciliu", în baracă, aducînd cu ei cele mai bune ustensile. Bucătarul le aduce zilnic conserve şi dulciuri furate de la bucătărie. Pentru hoţii mai mărunţi se pun deoparte porţii mai bune, de zece ori mai mari. Cel care taie pîinea nu le refuză niciodată o bucată în plus. Toate hainele civile sînt purtate de blatari. Ei se instalează pe locurile cele mai bune de pe priciuri, la lumină, lîngă sobă. Au aşternuturi şi plăpumi vătuite, în timp ce tînărul colhoznic doarme pe buşteni despicaţi pe lung. Şi tînărul de la ţară începe să creadă că blatarii sînt deţinătorii adevărului în lagăr, că ei sînt unica forţă, şi materială, şi morală, în afară de conducere, care, în cea mai mare parte, preferă să nu intre în conflict cu ei.

Tînărul ţăran începe să facă servicii blatarilor, să le imite înjurăturile, comportamentul, visează să-i ajute, să se încălzească la focul lor.

Nu e departe ceasul cînd, la ordinul blatarilor, va jefui pentru prima dată cazanul comun. Şi, astfel, apare un nou „pervertit".

Otrava lumii blatarilor e cumplită. Iar intoxicarea cu această otravă înseamnă coruperea a tot ce e omenesc în om. Toţi cei care vin în contact cu această lume respiră o duhoare pestilenţială. Atunci ce măşti de gaze trebuie să folosim?

Am cunoscut un doctor în ştiinţe, un medic angajat civil, care recomanda unuia dintre colegi să acorde o atenţie deosebită unui „bolnav": „Vezi că e un hoţ notoriu!". Ai fi putut crede că pacientul trimisese cel puţin o rachetă pe Lună – aşa suna recomandarea lui. Medicul nici măcar nu simţea cît de degradantă era pentru el, pentru propria-i persoană, o asemenea judecată.

Hoţii au intuit foarte repede punctul slab al lui Ivan Aleksandrovici (aşa se numea savantul). În secţia pe care o conducea se găseau întotdeauna la odihnă persoane perfect sănătoase. („Profesorul e tatăl nostru", spuneau hoţii rîzînd.)

Ivan Aleksandrovici întocmea foi de observaţie false şi, fără să-şi cruţe nici somnul, nici munca, scornea în fiecare zi internări, recomanda analize, examene...

Am avut ocazia să citesc o scrisoare adresată lui de un grup de hoţi dintr-un lagăr de tranzit, în care îl rugau să le interneze în spital nişte ortaci care, în opinia lor, aveau nevoie de odihnă. Blatarii care figurau în listă au fost treptat spitalizaţi.

Ivan Aleksandrovici nu se temea de blatari. Era un veteran al Kolîmei, văzuse multe la viaţa lui, iar ameninţările blatarilor nu-l atingeau defel. Dar o bătaie amicală pe umăr, complimentele blatarilor pe care Ivan Aleksandrovici le lua de bune, faima de care se bucura în lumea blatarilor, a cărei natură nu şi-o explica şi nici nu voia s-o analizeze – iată ce-l lega de lumea aceasta. Ca mulţi alţii, Ivan Aleksandrovici era hipnotizat de atotputernicia blatarilor şi voinţa lor devenise a lui.

Incomensurabil şi inimaginabil este răul pe care l-au pricinuit societăţii anii îndelungaţi de ploconeli în faţa hoţilor, elementul cel mai dăunător, care nu încetează să ne otrăvească tinerii cu respiraţia lor fetidă.

Apărută din considerente pur abstracte, teoria „reforjării" a cauzat alte zeci, sute de mii de morţi în locurile de detenţie, a dat naştere unui coşmar care a durat mulţi ani, orchestrat în lagăre de către indivizi nedemni să fie numiţi oameni.

Argoul blatarilor se schimbă din cînd în cînd. Schimbarea vocabularului-cod nu este un proces de perfecţionare, ci o măsură de autoprotecţie. Blatarii ştiu că poliţia judiciară le studiază

limbajul. Cineva admis în „clan", care îşi va propune să se exprime în „muzica blatarilor" din anii '20, cînd se spunea „a sta de şase" sau „a face de planton", va stîrni bănuiala blatarilor din anii '30, obişnuiţi cu expresia „de caraulă" etc.

Nu ne dăm seama clar şi corect de diferenţa dintre hoţi şi huligani. Fără îndoială, ambele grupuri sînt antisociale, sînt ostile societăţii. Dar sîntem foarte rar în stare să apreciem adevăratul pericol reprezentat de fiecare, să-l estimăm la justa sa valoare. E incontestabil că ne temem de huligani mai mult decît de hoţi. În viaţa de zi cu zi avem de-a face foarte rar cu hoţii, şi de fiecare dată aceste întîlniri au loc fie într-o secţie de miliţie, fie la poliţia judiciară, unde apărem în rolul de victimă sau de martor. Huliganul, în schimb, e mult mai înspăimîntător: e o matahală beată, un *ciubarovеţ*[1], care îşi face apariţia pe bulevard, la club sau pe coridorul apartamentului comun. Predispoziţia tradiţională a ruşilor spre bravadă – beţiile de la praznicele de „hram", bătăile beţivilor, hărţuirea femeilor, înjurăturile murdare – toate acestea ne sînt familiare şi ne par mult mai înspăimîntătoare decît misterioasa lume a hoţilor, despre care avem – din vina literaturii – o imagine extrem de neclară. Numai lucrătorii poliţiei judiciare apreciază huliganii şi hoţii la justa lor valoare. Însă din exemplul operei lui Lev Şeinin reiese clar că ştiinţa nu este folosită întotdeauna corect.

Nu ştim ce este un hoţ, un *urkagan*, ce este un blatar, un hoţ recidivist. Pe cel care a furat lenjeria de pe sfoara de rufe a unei case şi apoi s-a îmbătat imediat la bufetul din gară îl socotim un „spărgaş" notoriu.

Nu ne trece prin cap că omul poate să fure fără să fie hoţ, fără să aparţină lumii crimei. Nu înţelegem că omul poate să ucidă şi să fure fără să fie blatar. Bineînţeles că blatarul fură. Din asta trăieşte. Dar nu orice hoţ e blatar, şi e absolut necesar să înţelegem

1. Participant la un viol în grup asupra unei muncitoare, comis de muncitori, printre care şi cîţiva comsomolişti, în august 1926, pe străduţa Ciubarov din Leningrad.

această diferenţă. Lumea crimei există alături de alte tipuri de furturi, alături de huliganism.

E adevărat, victimei îi e totuna dacă cel care i-a furat lingurile de argint din casă sau costumul roşu navarin e un hoţ-blatar, un hoţ profesionist, dar nu un blatar, sau vecinul de apartament care nu furase niciodată. N-are decît să se descurce poliţia judiciară.

Ne temem de huligani mai mult decît de hoţi. Este evident că nici un fel de „gărzi populare" nu vor rezolva problema hoţilor, despre care noi, din nefericire, avem o idee total greşită. Uneori îţi imaginezi că undeva, în adîncurile tainiţelor, se ascund şi trăiesc, sub alte nume, nişte blatari misterioşi. Ei jefuiesc doar magazine şi casierii ale statului. Aceşti Cascarilla nu se ating de lenjeria de pe sfoară, ba mai mult, omul obişnuit e chiar bucuros să-i ajute pe aceşti „nobili borfaşi" – uneori chiar îi ascunde de miliţie – fie dintr-o pornire romantică, fie, cel mai adesea, de teamă.

Huliganul e mai înfricoşător. El face parte din cotidian, e la îndemîna tuturor, e foarte aproape. Inspiră teamă. De aceea căutăm protecţie împotriva lui la miliţie şi la gărzile populare.

Huliganul este totuşi la graniţa omenescului. Hoţul blatar este în afara moralei umane.

Ucigaş sau huligan – nici unul nu se compară cu un hoţ. Şi hoţul e ucigaş, plus încă ceva ce aproape că nu-şi găseşte denumire în limba omenească.

Angajaţilor din locurile de detenţie sau din poliţia judiciară nu prea le place să-şi împărtăşească amintirile importante. Avem mii de romane poliţiste ieftine. Dar nici măcar o carte serioasă şi cinstită despre lumea crimei, scrisă de un angajat a cărui responsabilitate a fost lupta cu aceasta.

Sau poate că e o categorie socială stabilă pe care ar fi mai corect să o numim antisocială. Ea inoculează otravă în viaţa copiilor noştri, se luptă cu societatea noastră şi uneori învinge, întrucît este tratată cu încredere şi naivitate, deşi această categorie se luptă cu societatea folosind cu totul alte arme: cele ale mîrşăviei, ale minciunii, ale perfidiei şi înşelăciunii; ea trăieşte înşelînd şef după şef. Cu cît e mai mare în grad, cu atît e mai uşor de păcălit.

Blatarii înşişi au o atitudine extrem de negativă faţă de huligani. „Ăsta nu e hoţ, e doar huligan!". „Asta e faptă de huligan, nedemnă de un hoţ." Asemenea afirmaţii, rostite pe acel ton imposibil de redat, sînt curente în lumea crimei. Aceste exemple de făţărnicie, tipică hoţilor, se întîlnesc la fiecare pas. Blatarul încearcă să se deosebească de huligan, să se plaseze mult deasupra acestuia şi insistă ca oamenii să facă diferenţa dintre hoţi şi huligani.

În această direcţie se îndreaptă şi educaţia tînărului blatar. Hoţul nu trebuie să fie huligan, imaginea „hoţului gentleman" este şi mărturia „romanţurilor" ascultate, şi simbolul oficial al crezului acestora. În imaginea „hoţului gentleman" e şi un oarecare dor al blatarului de un ideal inaccesibil. De aceea „eleganţa" şi „distincţia" manierelor sînt la mare preţ în universul lor subteran. De acolo au apărut şi s-au împămîntenit în vocabularul blatarilor expresii precum „lumea crimei", „s-a învîrtit", „stă la aceeaşi masă" – toate acestea nu sună nici bombastic, nici ironic. Sînt termeni cu un sens precis, expresii curente.

În „surele" hoţilor se spune că un hoţ nu trebuie să fie huligan.

> Modest îmbrăcat, englezeşte,
> Palton gri şi floare la butonieră,
> La şapte jumate din capitală o şterge,
> Şi în urmă-i nici că priveşte.

Iată idealul, portretul clasic al unei căpetenii, al „hoţului gentleman", al lui Cascarilla din filmul *Procesul celor trei milioane*.

Huliganismul e prea inofensiv, prea rezonabil pentru un hoţ. Hoţul se distrează altfel. Să ucizi pe cineva, să-i tai burta, să-i scoţi intestinele şi cu aceste intestine să sugrumi altă victimă – asta înseamnă să fii hoţ, iar asemenea cazuri au existat. Nu puţini brigadieri au fost asasinaţi în lagăre, dar să tai gîtul unui om viu cu un ferăstrău cu două mînere... Numai creierul unui blatar, nicidecum creierul unui om, e capabil de o inventivitate atît de macabră.

Cea mai mîrşavă faptă de huliganism pare o glumă nevinovată de copil faţă de distracţiile obişnuite al blatarului.

Blatarii pot să chefuiască, să se îmbete şi să comită acte huliganice oriunde în „clanul", în „spelunca" lor, fără scandal,

dezvăluindu-şi limitele neruşinării doar propriilor tovarăşi şi neofiţilor care îi venerează, a căror afiliere la ordinul hoţilor este o chestiune de zile.

Huliganismul, hoţia sînt periferia lumii blatarilor, acea zonă de graniţă unde societatea îşi întîlneşte antipodul.

Recrutarea hoţilor tineri şi noi se face rareori din mediul huliganilor. Doar dacă huliganul renunţă la scandalurile sale şi, marcat de închisoare, trece în rîndurile blatarilor, unde nu va juca niciodată un rol prea mare în ideologia, în elaborarea legilor acestei lumi.

Cadrele regulate sînt hoţii din tată în fiu sau cei care, încă de copii, au urmat toate cursurile de ştiinţă a crimei, care alergau după vodcă şi ţigări pentru cei bătrîni, stăteau „la pîndă" sau „de şase", se strecurau printr-o ferestruică să deschidă uşa tîlharilor şi prindeau curaj în închisoare înainte să treacă ei înşişi „la treabă".

Blatarii sînt ostili puterii, oricare ar fi aceasta. Blatarii „gînditori" înţeleg perfect acest lucru. Epoca eroică a „veteranilor" şi a „ocnaşilor" nu li se înfăţişează într-o aură de glorie. „Veteranul" este porecla deţinutului din batalioanele de prizonieri ţarişti. „Ocnaşul" este cel care a fost închis în temniţele ţariste, în Sahalin, în Kolesuha. În Kolîma, guberniile centrale sînt numite „continent", deşi Ciukotka nu e o insulă, ci o peninsulă. Acest „continent" a intrat în literatură, în limbajul jurnalistic şi în documentele oficiale. Acest cuvînt-simbol a luat naştere tot în lumea blatarilor. Traficul pe mare, cursa maritimă Vladivostok-Magadan, debarcarea pe stîncile pustii semănau foarte mult cu tablourile din trecut, din Sahalin. Aşa a căpătat Vladivostokul numele de „continent", deşi nimeni n-a numit vreodată Kolîma insulă.

Lumea blatarilor este o lume a prezentului, a unui prezent real. „Hoţimea" înţelege perfect că legendarul Gorbacevski, din cîntecul „Tunetul a tunat, pe Gorbacevski l-au înhăţat", nu e un erou mai mare decît Vanka Cibis din mina vecină.

Străinătatea nu-i atrage nicidecum pe blatarii vechi în meserie; hoţii care au fost acolo în timpul războiului critică mai ales Germania, din pricina asprimii pedepselor pentru furt şi crimă. Hoţul are o viaţă ceva mai dulce în Franţa, dar nici acolo teoriile

despre reeducare nu se bucură de succes şi infractorii nu au loc de întors. La noi, condiţiile de viaţă par relativ favorabile blatarilor: aici se bucură de încredere nelimitată şi de nenumărate şi veşnice „reforjări".

Printre „legendele făurite" ale lumii blatarilor se numără şi această fanfaronadă a blatarilor care afirmă că un adevărat *urka* ocoleşte închisoarea şi o afurisește. Că închisoarea nu e decît o iminenţă tristă a profesiei de hoţ. Şi aceasta este tot cochetărie, afectare. E o minciună, ca tot ce iese din gura unui blatar.

Spărgaşul Iuzik (adică un polonez) Zagorski se lăuda, fandosindu-se şi izmenindu-se, că el a petrecut în închisoare opt ani din cei douăzeci ai carierei sale de hoţ. Iuzik pretindea că nu obişnuia să bea şi să chefuiască după o lovitură izbutită. Închipuiţi-vă că frecventa opera, unde avea abonament şi recurgea la furturi doar atunci cînd i se terminau banii. Exact ca în cîntec:

Într-un parc, la un concert m-am întîlnit
Cu o preafrumoasă, ca din vis.
Banii, ca neaua, s-au topit, uite-i, nu-s!
E vremea, de-acum, înapoi s-apuc,
Şi ca mai înainte iar să m-afund
În Leningradul cenuşiu şi perfid.

Dar melomanul nostru nu era în stare să-şi amintească nici măcar titlul vreunei opere dintre cele pe care le asculta cu atîta pasiune.

Iuzik reţinea cîte un pasaj muzical, dar din altă operă – şi cu asta dialogul se curma. Gusturile sale în materie de operă erau, fără îndoială, culese din „romanţurile" auzite nu o dată în serile petrecute în închisoare.

Dar şi în ce priveşte închisoarea, Iuzik se lăuda repetînd cuvintele vreunui blatar mai important.

Blatarii spun că trăiesc în momentul săvîrşirii unui furt o emoţie aparte, o vibraţie a nervilor care înrudeşte furtul cu actul de creaţie, cu inspiraţia, cu o stare psihologică de tulburare şi exaltare, care, prin farmecul, plenitudinea, profunzimea şi forţa ei, nu poate fi comparată cu nimic.

Se spune că cel care fură trăiește în momentul respectiv mult mai intens decît cartoforul aflat la masa verde, mai bine zis, în fața pernei, tabla de joc tradițională în lumea blatarilor.

„Îți strecori mîna în textilă, povestește un hoț de buzunare, și inima îți bubuie în piept... De o mie de ori mori și învii pînă cînd scoți portofelul ăla blestemat, în care s-ar putea să fie vreo două ruble."

Există furturi total inofensive, dar emoția „creatoare", „inspirația" hoților sînt omniprezente. Senzația riscului, a hazardului, a vieții.

Hoțului nu-i pasă deloc de cel pe care-l jefuiește. În lagăr, el fură uneori zdrențe complet inutile doar ca să fure, să mai simtă o dată ceva din „înalta boală" a hoției. Sînt „intoxicați", cum spun blatarii. Dar adepții artei „de dragul artei" sînt puțini în lagăre. Majoritatea preferă jaful, nu furtul, ci jaful nerușinat, pe față, smulgînd de la victimă, în văzul tuturor, haina, fularul, zahărul, untul, tutunul – tot ce se poate mînca și poate servi ca monedă de schimb la jocul de cărți.

Un hoț de cale ferată îmi povestea despre exaltarea pe care o simte cînd deschide un „colț" (un geamantan) furat. „Nu deschidem lacătele, spunea el. Lovim capacul cu o piatră și se deschide singur."

Această „inspirație" hoțească nu are nimic de-a face cu curajul omenesc. Curaj nu e cuvîntul potrivit. E vorba de nerușinare în stare pură, o nerușinare fără limite, căreia numai niște bariere solide i-ar putea pune capăt.

Activitatea hoțului nu are nici o încărcătură psihologică, sub forma unor remușcări sufletești.

Jocul de cărți ocupă un loc important în viața blatarului.

Nu toți joacă cu patimă, ca „bolnavii", pierzînd în luptă ultimii pantaloni. Să pierzi așa nu e socotit o rușine.

Cu toate acestea, toți blatarii știu să joace cărți. Și încă cum. Știința jocului de cărți intră în „codul cavaleresc" al „omului" din lumea blatarilor. Nu sînt multe jocurile de noroc pe care fiecare blatar este obligat să le cunoască și pe care le învață din copilărie. Tinerii delincvenți se antrenează permanent atît să pregătească cărțile, cît și „s-aducă" miza.

Că tot veni vorba, această expresie specifică jocului de cărţi, care înseamnă creşterea mizei, Cehov a transcris-o în *Insula Sahalin* drept „s-a dus miza" (!) şi a prezentat-o ca fiind o expresie răspîndită printre infractori la jocul de cărţi. În toate ediţiile *Insulei Sahalin*, inclusiv în cele academice, persistă această greşeală. Scriitorul n-a auzit bine această formulă destul de obişnuită la jocul de cărţi.

Lumea blatarilor este o lume înapoiată. Forţa tradiţiilor este foarte puternică. De aceea s-au păstrat jocuri care au dispărut de mult din viaţa obişnuită. Consilierul de stat Ştoss din „Portretul" lui Gogol[1] este pînă azi o realitate în lumea blatarilor. Jocul de *ştos*, vechi de o sută de ani, a căpătat denumirea mai flexibilă de *stos*. Într-o povestire de Kaverin, micii vagabonzi cîntă o romanţă celebră, schimbînd-o după gustul şi puterea lor de înţelegere: „Negru trandafir / Emblema tristeţii...".

Fiecare blatar trebuie să ştie să joace stos, să bată cărţile ca Hermann sau Cekalinski[2].

Al doilea joc, cel mai răspîndit, este *bura*, adică ceea ce blatarii numesc „treizeci şi unu". *Bura*, asemănător cu douăzeci şi unu, a rămas un joc al lumii blatarilor. Hoţii nu joacă niciodată douăzeci şi unu între ei.

Al treilea joc, cel mai complex, care se joacă notînd punctele, este *terţul*, o variantă a jocului cinci sute unu. Doar virtuoşii îl joacă, în general bătrînii, aristocraţia lumii blatarilor, cei mai instruiţi.

Toate jocurile de cărţi ale blatarilor se disting prin numărul neobişnuit de mare de reguli. Ele trebuie ţinute minte şi cîştigă cel care le ştie cel mai bine.

Jocul de cărţi este întotdeauna un duel. Blatarii nu joacă niciodată în echipe, ci întotdeauna doar unul contra unul, separaţi de tradiţionala pernă.

Cînd pierde unul, în faţa învingătorului vine altul, şi cîtă vreme ai pe ce să mizezi, bătălia continuă.

---

1. Este vorba de personajul lui Lermontov, nu lui Gogol, din povestirea cu acelaşi nume.
2. Personaje din nuvela *Dama de pică* de Aleksandr Puşkin.

Conform regulilor – e vorba de reguli nescrise –, cîştigătorul nu are dreptul să întrerupă jocul cît timp există „garant": pantaloni, un pulover, o haină. De obicei, valoarea lucrului jucat se stabileşte prin acordul părţilor, iar obiectele se joacă la fel ca banii. Trebuie să ţii minte toate calculele şi să te aperi: să nu fii înşelat, să nu te laşi păcălit.

Să trişezi la cărţi e un titlu de glorie. Adversarul trebuie să-l surprindă pe trişor, să-l demaşte şi astfel să cîştige roberul.

Toţi blatarii sînt trişori, însă aşa trebuie să stea lucrurile. Să demaşti adversarul, să-l prinzi asupra faptului, să-l dovedeşti... Acesta este şi scopul cu care se aşază la masa de joc: să trişeze, să aplice metodele şarlataniei sub control comun.

O înfruntare la cărţi, dacă ea are loc într-un mediu sigur, e un şuvoi neîntrerupt de insulte reciproce şi de înjurături de mamă; partida se desfăşoară cu acest acompaniament de sudalme. Blatarii bătrîni pretind că în tinereţea lor, în anii '20, hoţii nu se înjurau atît de murdar şi atît de obscen, aşa cum se întîmplă acum la jocul de cărţi. „Mahării" cu părul cărunt dau din cap şi murmură: „Ce vremuri! Ce moravuri!". Năravurile blatarilor se degradează de la an la an.

În închisoare şi în lagăr, cărţile se confecţionează cu o repeziciune uimitoare: mecanismul fabricării lor a fost pus la punct pe baza experienţei multor generaţii de hoţi; metoda este cea mai raţională şi cea mai simplă. Pentru aceasta e nevoie de cocă, cu alte cuvinte de pîine, adică de raţia aflată mereu la îndemînă şi care poate fi mestecată pentru a se obţine foarte repede lipiciul. E nevoie de hîrtie – se poate folosi un ziar, hîrtie de împachetat, o broşură sau o carte. Mai e nevoie de un cuţit – dar în care celulă, în care lagăr de tranzit nu se găseşte un cuţit?

Cel mai important e un creion chimic, pentru colorat. Iată de ce blatarii păstrează cu atîta grijă minele de creion chimic, ascunzîndu-le la fiecare percheziţie. Acest căpeţel de creion chimic îndeplineşte două funcţii. Într-o situaţie critică, poţi să-ţi bagi aşchii în ochi şi felcerul sau medicul e obligat să te trimită la spital. Uneori spitalul este singura ieşire dintr-o situaţie dificilă şi periculoasă în care a ajuns blatarul. Dacă ajutorul medical vine tîrziu, se poate întîmpla o nenorocire. Mulţi blatari au orbit în

urma acestei acţiuni temerare. Dar mulţi au scăpat de pericol şi s-au salvat în spital. Acesta este funcţia „de siguranţă" a creionului chimic.

„Şefuleţii" tineri cred că aceste creioane chimice se folosesc la confecţionarea sigiliilor, a ştampilelor şi a documentelor. Foarte rar se utilizează astfel şi, dacă totuşi se măsluiesc documente, e nevoie nu doar de un creion chimic.

Totuşi, scopul principal pentru care blatarii achiziţionează şi păstrează aceste creioane, pentru care ele sînt mai preţuite decît creioanele simple, este colorarea cărţilor, „imprimarea" acestora.

La început se pregăteşte un şablon. Acesta nu e un termen al blatarilor, dar este foarte curent în limbajul din închisori. Cu acest şablon se decupează semnul culorii – la cărţile blatarilor nu se face diferenţa între roşu şi negru, *rouge* şi *noir*. Toate culorile au aceeaşi nuanţă. Valetul are un semn dublu, întrucît are două puncte după convenţiile internaţionale. Dama are trei semne puse la un loc, Regele are patru. Asul este o îmbinare de cîteva semne aşezate în centrul cărţii de joc. Şeptarii, optarii, nouarii şi decarii au configuraţia lor obişnuită, ca la cărţile fabricate de monopolul de stat.

Pîinea mestecată se trece printr-o cîrpă şi, cu această cocă excelentă, se lipesc una de alta două foi de hîrtie fină, apoi se lasă să se usuce bine şi se decupează cu un cuţit ascuţit numărul de cărţi necesar. Creionul chimic se înfăşoară într-o cîrpuliţă, se umezeşte şi maşina de imprimat e gata. Şablonul se fixează pe carte şi se unge cu cerneală violetă, lăsînd în urmă semnul dorit pe faţa cărţii.

Dacă hîrtia e groasă, ca în ediţiile Academiei, foaia este tăiată direct în bucăţi şi apoi sînt „imprimate" cărţile.

Confecţionarea unui pachet de cărţi (cu tot cu uscarea lor) durează vreo două ceasuri.

Aceasta este metoda cea mai raţională de fabricare a cărţilor de joc, metodă inspirată de o experienţă de veacuri. Reţeta se poate folosi în orice situaţie şi e la îndemîna oricui.

La toate percheziţiile (şi din pachete), creioanele chimice sînt confiscate de gardieni cu cea mai mare scrupulozitate. Ordinele sînt foarte stricte în această privinţă.

Se spune că hoţii îşi joacă la cărţi fetele libere – o poveste asemănătoare este şi în *Aristocraţii* lui Pogodin. Se pare că aceasta este una dintre legendele lor făurite. Niciodată n-am avut prilejul să asist la vreo scenă din „Soţia vistiernicului din Tambov"[1] a lui Lermontov.

Se spune că se joacă paltoanele „fraierilor" cînd aceştia încă le poartă. Nici aşa ceva nu am ocazia să întîlnesc, deşi nimic nu e neverosimil. Cred totuşi că în cazul acesta era vorba de o miză „pe datorie", şi că era nevoie să găsească, să fure un palton sau ceva de aceeaşi valoare înainte să expire termenul.

Vine un moment în jocul de cărţi cînd balanţa norocului se înclină într-o anumită parte, după două sau trei zile şi nopţi de joc. S-a pierdut totul şi jocul se încheie. Munţi de pulovere, de pantaloni, de fulare şi de perne se înalţă în spatele cîştigătorului. Iar perdantul imploră: „Lasă-mă să-mi iau revanşa, mai dă-mi o carte, lasă-mă să joc pe datorie şi mîine mă achit". Dacă învingătorul are un suflet generos, acceptă şi jocul continuă, iar partenerul cîştigătorului joacă „pe datorie". El poate să cîştige, norocul se poate schimba, îşi poate recupera lucrurile, unul după altul, îşi poate reveni şi poate deveni el însuşi cîştigător... Dar poate să şi piardă.

„Pe datorie" nu se joacă decît o singură dată, suma convenită nu variază şi termenul de achitare a datoriei nu se amînă.

Dacă hainele sau banii nu sînt date la timp, perdantul este declarat „ruinat" şi nu mai are decît o cale: fie sinuciderea, fie fuga din celulă, din lagăr, la dracu-n praznic. El trebuie să-şi plătească la timp datoria la cărţi, o datorie de onoare!

Abia în această situaţie apar paltoane străine care mai păstrează căldura trupului vreunui „fraier". Ce să faci? Onoarea, mai mult chiar, viaţa unui hoţ e mai scumpă decît paltonul unui „fraier".

Despre cerinţele josnice, despre calitatea şi amploarea lor am mai vorbit. Aceste cerinţe sînt cu totul aparte şi nu au nimic omenesc.

Mai există un punct de vedere despre comportamentul blatarilor. Chipurile, ei ar fi bolnavi psihic şi, prin urmare, cumva

1. Poem de Lermontov, în care soţul îşi pierde soţia la cărţi.

iresponsabili. Fără îndoială, blatarii sînt mai tot timpul isterici şi neurastenici. Faimosul „spirit" al blatarului, capacitatea de se „criza" nu vădesc decît labilitatea sistemului nervos. Blatari sangvinari şi flegmatici sînt extrem de rari, deşi mai poţi întîlni şi de aceştia. Karlov, un celebru hoţ de buzunare, poreclit Antreprenorul (despre el a scris *Pravda* în anii '30, cînd a fost prins în gara Kazan) era un bărbat corpolent, roşu în obraji, pîntecos şi plin de viaţă. Dar asta e o excepţie.

Unii medici savanţi consideră că orice crimă e o psihoză.

Dacă blatarii sînt bolnavi psihic, atunci trebuie ţinuţi pentru totdeauna în casa de nebuni.

Nouă ni se pare totuşi că lumea infractorilor este un univers aparte al oamenilor care au încetat să mai fie oameni.

Lumea aceasta a existat dintotdeauna, există şi astăzi, corupînd şi otrăvindu-ne tinerii cu răsuflarea ei otrăvită.

Toată psihologia hoţilor este construită pe observarea blatarilor din cele mai vechi timpuri, de secole; niciodată victimele lor nu vor comite, nici măcar nu se vor gîndi să comită, acele acte pe care un hoţ le săvîrşeşte zi de zi, ceas de ceas, cu inima uşoară şi cu sufletul împăcat. În aceasta stă forţa lor: în ticăloşia fără margini, în lipsa oricărei morale. Pentru un blatar nimic nu e prea mult. Dacă, după „legea" lui, hoţul nu socoteşte deloc o onoare şi un titlu de glorie să scrie denunţuri împotriva „fraierilor", totuşi nu se dă în lături, în interes personal, să scrie un raport politic despre oricare dintre vecinii săi „fraieri" şi apoi să-l înmîneze autorităţilor. În 1938 şi mai tîrziu, pînă în 1953, hoţii au făcut practic mii de vizite autorităţilor, declarînd că ei, adevăraţii „prieteni ai poporului", sînt obligaţi să-i toarne pe „fascişti" şi pe „contrarevoluţionari". Această activitate avea caracter de masă, deţinuţii intelectuali, „Ivan Ivanovicii", fiind întotdeauna obiectul urii permanente a hoţilor.

A fost o vreme cînd hoţii de buzunare erau categoria cea mai calificată a hoţilor. Maeştri ai furtului din „mansarde", aceştia urmau chiar un soi de instructaj, îşi însuşeau o tehnică specifică meşteşugului lor, se mîndreau cu specialitatea lor extrem de

restrînsă. Întreprindeau expediţii lungi şi, în timpul „turneelor", de la început pînă la sfîrşit, rămîneau fideli artei lor, fără să se preteze la bătăi sau la escrocherii. Pedeapsa mică pentru furtul din buzunar, prada uşoară – banii lichizi – iată cele două motive care îi determinau pe hoţi să devină hoţi de buzunare. Ştiinţa de a se comporta indiferent de societate, astfel încît să nu se dea de gol, a fost la rîndul său unul dintre meritele esenţiale ale virtuozilor furtului din buzunare.

Din păcate, politica monetară a redus „retribuţiile" hoţilor de buzunare pînă la nivelul unor venituri mizere, în comparaţie cu riscurile şi cu responsabilităţile. O „descindere" vulgară după o lenjerie agăţată pe sfoară se dovedea „mai rentabilă şi mai agreabilă" – era ceva mai valoroasă decît conţinutul oricărui portofel subtilizat în autobuz sau în tramvai. Într-un buzunar n-o să găseşti niciodată mii de ruble, dar pe orice „buleandră", chiar dacă mai ieftină pentru că e furată, o să scoţi mai mult decît banii pe care poţi să-i găseşti în majoritatea portofelelor.

Hoţii de buzunare şi-au schimbat specialitatea şi au intrat în rîndurile „şpringarilor".

Şi totuşi, „sînge de borfaş" nu este sinonim cu „sînge albastru". Şi un „fraier" poate avea „sînge de borfaş", „o picătură de sînge de borfaş", dacă împărtăşeşte anumite convingeri ale blatarilor, dacă ajută „oamenii" şi le aprobă legea.

„O picătură de sînge de borfaş" poate avea chiar şi un anchetator care înţelege sufletul blatarilor şi, în secret, arată înţelegere pentru această lume. Chiar şi un director de lagăr (şi nu sînt chiar atît de rare cazurile) se întîmplă să acorde privilegii importante blatarilor, fără să aibă parte nici de mită, nici de ameninţări. Toate javrele au „sînge de borfaş" – nu degeaba au fost odată hoţi. Oameni cu o picătură de „sînge de borfaş" pot să ajute hoţul cu cîte ceva, iar el trebuie să ţină cont de acest lucru. „Sînge de borfaş" au toţi „cumînţiţii", cu alte cuvinte cei care au încheiat-o cu lumea blatarilor, s-au lăsat de furat şi s-au întors la munca cinstită. Există şi din aceştia, „cumînţiţii" nu sînt javre, nu mai inspiră nici un fel de ură. În caz de nevoie, într-o situaţie dificilă, pot chiar să dea o mînă de ajutor – „sîngele de borfaş" îşi spune cuvîntul.

„Ochitorii", vînzătorii de lucruri furate, patronii cuiburilor de hoţi sînt cu siguranţă oameni cu „sînge de borfaş".

Toţi „fraierii" care, într-un fel sau altul, au dat o mînă de ajutor unui hoţ au în ei, cum spun blatarii, o „picătură de sînge de borfaş".

„Sîngele de borfaş" este un compliment ticălos şi degradant dat tuturor celor care agreează legea hoţilor, tuturor celor pe care hoţul îi înşală şi îi răsplăteşte cu această linguşire ieftină.

1959

Femeia în lumea blatarilor

Aglaia Demidova fusese adusă la spital cu documente false. Nici dosarul personal, nici foaia de deţinut nu erau falsificate. Nu, în această privinţă, totul era în ordine; doar dosarul avea o copertă nouă şi galbenă, mărturie că Aglaia Demidova primise o altă condamnare de puţină vreme. Venise sub acelaşi nume cu care fusese adusă la spital şi cu doi ani în urmă. Nimic din „datele de bază" ale acesteia nu se schimbase, cu excepţia condamnării: douăzeci şi cinci de ani. Or, cu doi ani în urmă, coperta dosarului ei era albastră, iar condamnarea – de zece ani.

La cele cîteva numere din două cifre, trecute cu cerneală în coloana „articol", fusese adăugat încă unul, de trei cifre. Dar totul era cît se poate de autentic, nefalsificat. Falsificate erau actele ei medicale: copia istoricului bolii, epicriza, analizele de laborator. Falsificate de oameni care ocupau o poziţie întru totul oficială şi care aveau la dispoziţie ştampile, sigilii şi un renume bun sau rău, n-avea importanţă. Şeful infirmeriei minei a avut nevoie de multe ore ca să încropească un istoric al bolii fals, să scornească un document medical trucat, cu o veritabilă inspiraţie de artist.

Diagnosticul de tuberculoză pulmonară părea concluzia logică a unor ingenioase însemnări cotidiene. Un dosar gros cu grafice ale temperaturii, cu diagrame ale curbelor tipice tuberculozei, formulare pline cu toate analizele de laborator posibile şi indicatori

amenințători. Pentru un medic, o asemenea muncă echivalează cu un examen scris, cînd pe bilet ți se cere să descrii evoluția tuberculozei în organism pînă în stadiul cînd spitalizarea de urgență este singura soluție.

Poți să faci acest gen de muncă și din spirit sportiv, ca să dovedești Spitalului Central că și la mină lucrurile stau bine. Ba e chiar plăcut să rememorezi, în ordine, ce ai învățat odată, la facultate. Bineînțeles, nu ți-ai imaginat niciodată că îți vei folosi cunoștințele într-o formă „artistică" atît de neobișnuită.

Principalul era ca Demidova să fie spitalizată cu orice preț. Și spitalul nu poate, nu are dreptul să refuze internarea unui asemenea pacient, chiar dacă medicii au mii de suspiciuni.

Aceste suspiciuni au apărut imediat și, în timp ce problema internării Demidovei se hotăra în „sferele înalte" locale, femeia stătea singură în imensa cameră de gardă a spitalului. De fapt, era „singură" doar în sensul chestertonian al cuvîntului. Felcerul și infirmierii de la camera de gardă, bineînțeles, nu se pun la socoteală. Nici cei doi soldați din escorta Demidovei, care nu se depărtau de ea nici măcar un pas. Al treilea soldat colinda cu hîrtiile labirinturile administrative ale spitalului.

Demidova nu-și scosese nici măcar căciula, își descheiase doar gulerul scurtei îmblănite. Fuma pe îndelete țigară de la țigară, aruncînd chiștoacele într-o scuipătoare de lemn plină cu rumeguș.

Umbla încoace și-ncolo prin camera de gardă, de la ferestrele venețiene zăbrelite pînă la ușă, iar soldații din escortă se repezeau în urma ei, imitîndu-i mișcările.

Cînd medicul de gardă se întoarse cu cel de-al treilea soldat, se lăsase deja întunericul, repede, ca în Nord, și trebuia să aprindem lumina.

— Nu mă internează? îl întrebă Demidova pe soldatul din escortă.

— Nu, răspunse el încruntat.

— Știam că n-o să mă interneze. Numai Kroșka e vinovată. Ea a omorît-o în bătaie pe doctoriță, și acum se răzbună pe mine.

— Nu se răzbună nimeni pe tine, îi spuse doctorul.

— Știu eu mai bine.

Demidova ieşi înaintea soldaţilor din escortă; uşa de la intrare se trînti şi motorul unui camion începu să pîrîie.

Chiar atunci se deschise fără zgomot uşa care dădea în interior, şi în camera de gardă intră directorul spitalului, cu o întreagă suită de ofiţeri din secţia specială.

— Unde e Demidova asta?

— Au dus-o deja, cetăţene director.

— Păcat, păcat că n-am apucat s-o văd. Numai dumneata eşti de vină, Piotr Ivanovici, cu anecdotele dumitale...

Şi directorul ieşi din camera de gardă, urmat de însoţitorii săi.

Ar fi vrut s-o vadă măcar puţin pe celebra hoaţă Demidova, a cărei istorie nu era nicidecum banală.

Cu jumătate de an în urmă, la mină fusese adusă de la tribunal Agalia Demidova, condamnată la zece ani pentru crimă (strangulase cu un prosop o dispeceră prea obraznică). Escorta era formată dintr-un singur soldat, pentru că nu rămîneau nicăieri peste noapte: era un drum de cîteve ore cu camionul din satul Direcţiei, unde fusese judecată Demidova, pînă la mina unde lucra. În Nordul Extrem, spaţiul şi timpul sînt similare. Adeseori spaţiul este măsurat în unităţi de timp – aşa procedează iakuţii nomazi: şase zile de la un munte la altul. Toţi cei care trăiesc în apropierea arterei principale, lîngă şosea, măsoară distanţa în curse de autocamion.

Escorta Demidovei era un tînăr „veteran" reangajat, obişnuit de mult cu libertăţile vieţii de soldat din escortă, stăpînul deplin al sorţii deţinuţilor. Nu era prima dată cînd însoţea o femeie. Întotdeauna o asemenea deplasare promitea anumite distracţii, cu care un simplu „trăgător" din Nord nu se întîlnea prea des.

Cei trei – soldatul, şoferul şi Demidova – au luat prînzul într-o cantină de pe marginea şoselei. Ca să prindă curaj, soldatul a băut alcool (doar şefimea bea vodcă în Nord) şi a dus-o pe Demidova într-un tufăriş. În jurul oricărui sat din taiga creşteau din belşug tufe de răchită roşie şi plopi tremurători tineri.

Ajuns în tufişuri, soldatul a pus pistolul automat pe pămînt şi s-a apropiat de Demidova. Ea a scăpat, a înşfăcat pistolul şi, din două rafale încrucişate, a băgat nouă gloanţe în trupul militarului înfierbîntat. După ce a aruncat mitraliera în tufişuri, s-a întors

la cantină şi a plecat cu un camion de ocazie. Şoferul a dat alarma, cadavrul soldatului şi pistolul automat au fost găsite foarte repede, iar Demidova, reţinută după două zile, la cîteva sute de kilometri de locul aventurii ei cu soldatul din escortă. A fost judecată din nou şi a primit douăzeci şi cinci de ani. Şi înainte refuzase să muncească, îşi jefuia vecinele de baracă, aşa încît conducerea minei a hotărît să scape de ea cu orice preţ. Sperau ca după spitalizare să nu mai fie trimisă înapoi la mină, ci în altă parte. Demidova fura din magazine şi apartamente, era „orăşeancă", după terminologia blatarilor.

Lumea blatarilor cunoaşte două categorii de femei: hoaţele propriu-zise, a căror profesie, ca şi în cazul blatarilor bărbaţi, sînt furturile, şi prostituatele, adică prietenele blatarilor.

Primul grup este mult mai puţin numeros decît al doilea, iar în lumea blatarilor, care consideră femeia o fiinţă de rang inferior, acesta se bucură de un oarecare respect, o recunoaştere forţată a meritelor şi calităţilor sale practice. Fiind de regulă concubina unui hoţ (cuvintele „hoţ", „hoaţă" se folosesc mereu în sensul apartenenţei la ordinul clandestin al blatarilor), hoaţa participă adeseori la alcătuirea planurilor de furt şi la furturile propriu-zise. Dar ea nu participă la „tribunalele de onoare" ale bărbaţilor. Viaţa însăşi a dictat aceste reguli; bărbaţii sînt separaţi de femei în locurile de detenţie, iar această împrejurare a impus unele diferenţe în modul de viaţă, în obiceiurile şi regulile ambelor sexe. Femeile sînt totuşi mai blînde, „tribunalele" lor nu sînt atît de sîngeroase, sentinţele nu sînt atît de crude. Crimele săvîrşite de femeile-blatar sînt mai rare decît în jumătatea masculină a edificiului blatarilor.

Nu este deloc exclus ca o hoaţă să trăiască cu un „fraier".

Prostituatele formează al doilea grup de femei, cel mai numeros, legate de lumea blatarilor. Ele sînt cunoscutele tovarăşe ale hoţilor, cele care le procură mijloacele de trai. E de la sine înţeles că, atunci cînd e nevoie, prostituatele participă la furturi, la „ochiri" şi la „pîndă", la tăinuirea şi vînzarea obiectelor furate, dar ele nu sînt nicidecum membri cu drepturi depline ai lumii crimei. Chefurile sînt de neconceput fără prezenţa lor, dar nici nu trebuie să le treacă prin cap să participe la „judeţe".

Un *urka* din tată în fiu învaţă din copilărie să dispreţuiască femeile. Cursurile „teoretice", „pedagogice" alternează cu exemplele concrete ale celor în vîrstă. Ca fiinţă inferioară, femeia a fost creată doar ca să satisfacă pasiunea animalică a hoţului, să fie ţinta glumelor lui grosolane şi obiectul bătăilor în public, cînd blatarul „chefuieşte". Un obiect viu pe care blatarul îl ia în folosinţă temporară.

A-ţi trimite partenera prostituată în patul unui şef, dacă o cere reuşita afacerii, este o metodă obişnuită, aprobată de toţi. Ea însăşi împărtăşeşte această părere. Conversaţiile pe temă sînt întotdeauna extrem de cinice, foarte laconice şi expresive. Timpul înseamnă bani.

Etica hoţilor minimalizează şi gelozia, şi „sentimentalismul". După un obicei consacrat, căpetenia hoţilor, „cea mai mare autoritate" în bandă, are dreptul să-şi aleagă cea mai bună prostituată drept soţie temporară.

Şi dacă ieri, pînă la apariţia acestei noi căpetenii, prostituata se culca cu alt hoţ şi era considerată obiectul lui personal, pe care îl putea împrumuta tovarăşilor săi, astăzi toate aceste drepturi trec la noul proprietar. Dacă mîine el va fi cel arestat, prostituata se va întoarce la vechiul său prieten. Şi dacă acesta este la rîndul lui arestat, i se va spune cine va fi noul ei stăpîn. Stăpînul vieţii şi al morţii ei, al destinului, al banilor ei, al faptelor şi al trupului ei.

Unde mai e loc aici de un asemenea sentiment precum gelozia? El pur şi simplu nu există în etica blatarilor.

Se spune că hoţul e om şi nimic din ce e omenesc nu îi este străin. Poate că şi el regretă că îşi cedează partenera, dar legea e lege, iar apărătorii purităţii „ideologice", apărătorii purităţii moravurilor blatarilor (fără ghilimele) vor atrage imediat atenţia asupra greşelii hoţului cuprins de gelozie. Şi acesta se va supune legii.

Există cazuri cînd temperamentul sălbatic şi isteric care îi caracterizează pe aproape toţi *urkii* îl împinge pe blatar să-şi protejeze „femeia". Atunci această problemă ajunge să fie judecată de „tribunale", iar „procurorii" blatari cer pedepsirea vinovatului, invocînd autoritatea legilor milenare.

Totuşi, în general, nu se ajunge la dispute şi prostituata se culcă docilă cu noul ei stăpîn.

În lumea blatarilor nu se împart femeile, nu există menaj în trei.

În lagăr, bărbaţii şi femeile sînt separaţi. Cu toate acestea, în locurile de detenţie sînt spitale, lagăre de tranzit, dispensare şi cluburi, unde totuşi bărbaţii şi femeile se văd şi se aud.

Inventivitatea deţinuţilor, energia pe care o depun pentru atingerea ţelului propus pot fi uimitoare. Este incredibil ce cantitate colosală de energie se consumă în închisoare pentru a face rost de o bucăţică de tablă boţită şi a o transforma într-un cuţit, într-o armă de ucidere sau de sinucidere. Atenţia gardienilor este întotdeauna mai slabă decît a deţinuţilor – o ştim de la Stendhal, care spune în *Mănăstirea din Parma* că temnicerului îi stă mai puţin gîndul la chei decît întemniţatului la evadare.

În lagăr, blatarul consumă o energie enormă pentru întîlnirea cu o prostituată.

Important e să găseşti un loc unde să vină prostituata; că va veni, blatarul nu se îndoieşte niciodată. Mîna răzbunătoare îl va ajunge pe cel vinovat. Şi iat-o cum se deghizează în bărbat, se culcă după program cu un gardian sau cu un dispecer, ca să se poată strecura, la ora stabilită, acolo unde o aşteaptă amantul, un perfect necunoscut. Scena de amor se desfăşoară rapid, la fel cum înfloresc plantele, vara, în Nordul Extrem. Prostituata se întoarce în zona de femei, este văzută de un gardian, băgată la carceră, condamnată la o lună de izolator, trimisă la o mină disciplinară – toate acestea le suportă resemnată, ba chiar cu mîndrie, căci şi-a împlinit datoria de prostituată.

În Spitalul Central pentru deţinuţi din Nord, a fost un caz cînd au reuşit să aducă o prostituată, pentru o noapte întreagă, unui blatar notoriu, internat în secţia de chirurgie, şi acolo, pe un pat de spital, aceasta s-a culcat, pe rînd, cu toţi cei opt blatari din salon. Infirmierul de serviciu, un deţinut, fusese ameninţat cu cuţitul, felcerul de serviciu, un angajat civil, primise un costum smuls de pe careva din lagăr; proprietarul a recunoscut costumul, a depus plîngere şi s-au depus multe eforturi pentru a ascunde această afacere.

Tînăra femeie nu a fost nicidecum dezolată sau jenată cînd au descoperit-o dimineaţa, în salonul spitalului pentru bărbaţi.

— Băieţii m-au rugat să le dau o mînă de ajutor, aşa că am venit, a explicat ea calmă.

Nu e greu de ghicit că blatarii şi prietenele lor sînt aproape fără excepţie sifilitici, iar despre gonoree cronică nici nu mai merită să vorbim în secolul nostru, al penicilinei.

Este cunoscută expresia clasică: „sifilisul nu e o ruşine, ci un ghinion". Aici sifilisul nu doar că nu e o ruşine, ci este socotit un noroc, nu un ghinion al deţinutului. Încă un exemplu al faimoasei „răsturnări a valorilor".

În primul rînd, tratamentul venericilor este obligatoriu, şi orice blatar ştie acest lucru. Ştie că o să se „aciueze" puţin, că nu va ajunge în vreun colţ uitat de lume, că va trăi şi se va trata în aşezări relativ confortabile, unde există medici venerologi şi specialişti. Totul este atît de bine calculat şi prevăzut, că pînă şi blatarii pe care Dumnezeu i-a iertat de trei sau patru cruci la testul Wasserman se declară bolnavi venerici. De asemenea, blatarii ştiu perfect că un rezultat negativ la acest test este lipsit de certitudine. Ulceraţii false, plîngeri mincinoase sînt chestiuni curente alături de plăgile adevărate şi plîngerile întemeiate.

Bolnavii venerici care trebuie să urmeze un tratament sînt adunaţi în zone speciale. Cîndva, nu se muncea deloc în aceste zone, aşadar era cel mai potrivit „refugiu *Mon Repos*" pentru blatari. Mai tîrziu, aceste zone au fost amenajate în mine speciale şi în cadrul exploatărilor forestiere, unde deţinuţii primeau Salvarsan[1] şi raţia de mîncare, dar trebuiau să muncească după normele obişnuite.

În realitate însă, în aceste zone deţinuţilor nu li s-a cerut niciodată să muncească cu adevărat, iar viaţa era mult mai uşoară decît într-o mină obişnuită.

Zonele venerologice pentru bărbaţi au fost dintotdeauna un loc de unde ajungeau în spital pacienţi tineri, victime ale blatarilor, care contractaseră sifilisul prin anus. Aproape toţi blatarii erau pederaşti. În absenţa femeilor, corupeau şi contaminau

1. Derivat organic al arsenului, folosit în tratamentul sifilisului.

bărbaţi, de cele mai multe ori sub ameninţarea cuţitului, mai rar pentru „cîrpe" (haine) sau pîine.

Cînd vine vorba de femei în lumea blatarilor, nu se poate trece cu vederea întreaga armată formată din Zoika, Manka, Daşka şi alte persoane de sex masculin, botezate cu nume de femei. Uimitor e că purtătorii acestor nume feminine răspundeau cît se poate de normal la ele, fără să vadă în acest lucru nimic ruşinos sau jignitor.

Pentru un hoţ nu e nimic ruşinos să fii întreţinut de o prostituată. Dimpotrivă, prostituata trebuie să preţuiască mult relaţia personală cu un hoţ.

Pe de altă parte, proxenetismul este unul dintre cele mai „ademenitoare" aspecte ale profesiei, care atrage foarte mult tinerii delincvenţi.

> Curînd, curînd ne condamnă,
> La Pervomaiski[1] ne duc.
> Fetele străzii ne zăresc
> Colete ne aduc...,

spune un cîntec de închisoare, „Fetele străzii". Acestea nu sînt decît prostituatele.

Există însă situaţii cînd sentimentul care ţine loc de iubire, ca de altfel şi amorul propriu sau mila faţă de sine, o împinge pe femeia din lumea blatarilor la fapte „ilegale".

Evident, de la o hoaţă ai mai multe pretenţii decît de la o prostituată. O hoaţă care trăieşte cu un gardian comite o trădare, după părerea exegeţilor blatari. Ea poate fi stîlcită în bătaie, arătîndu-i-se greşeala, sau ucisă ca pe o javră.

În cazul unei prostituate, o asemenea faptă nu este socotită păcat.

În aceste conflicte dintre femeie şi legea lumii sale, problema nu se rezolvă întotdeauna la fel, ci depinde de calităţile personale ale fiecăruia.

Tamara Ţukulidze, o hoaţă frumoasă de douăzeci de ani, fosta iubită a unui *urka* celebru din Tbilisi, s-a cuplat în lagăr cu

1. Secţie de miliţie care poartă numele cartierului în care se află.

Graciov, şeful Secţiei cultural-educative, un brav locotenent de treizeci de ani şi celibatar chipeş.

Graciov mai avea o amantă în lagăr, pe poloneza Leşcevskaia, una dintre „artistele" celebre ale teatrului lagărului. Cînd locotenentul s-a combinat cu Tamara, aceasta nu i-a pretins să renunţe la Leşcevskaia. Mai mult, nici cea din urmă nu avea nimic împotriva Tamarei. Bravul Graciov trăia simultan cu două „neveste", după obiceiul musulman. Fiind un om cu experienţă, se străduia să-şi împartă egal atenţia între cele două, şi reuşea. Nu doar dragostea era împărţită, ci şi manifestările materiale ale acesteia: Graciov pregătea fiecare cadou comestibil în două exemplare. Cu pomezile, panglicile şi parfumurile proceda la fel: şi Leşcevskaia, şi Ţukulidze primeau în aceeaşi zi panglici perfect identice, flacoane de parfum identice, şaluri identice.

Era foarte înduioşător. În plus, Graciov era un tip arătos, un om curat. Şi Leşcevskaia, şi Ţukulidze (amîndouă locuiau în aceeaşi baracă) erau entuziasmate de tactul amantului lor comun. Totuşi, prietene n-au devenit, iar cînd Tamara a fost chemată pe neaşteptate să dea socoteală în faţa blatarilor din spital, Leşcevskaia s-a bucurat în secret.

Într-o zi, Tamara s-a îmbolnăvit şi a fost internată în spital, în salonul pentru femei. Noaptea, uşile salonului s-au deschis şi în prag a apărut, agitîndu-şi cîrjele zgomotos, un mesager al blatarilor. Lumea blatarilor, cu braţul ei lung, o ajunsese pe Tamara.

Mesagerul i-a reamintit legile de proprietate a blatarului asupra femeii şi i-a propus să se prezinte la secţia de chirurgie şi să împlinească „voinţa celui care îl trimisese".

Aici se găseau, după cum spunea mesagerul, cei care îl cunoşteau pe blatarul din Tbilisi, a cărui parteneră era considerată Tamara Ţikulidze. Acum, îl înlocuia Senka Gundosîi. În braţele lui trebuia să treacă fără întîrziere Tamara.

Tamara a înşfăcat un cuţit de bucătărie şi s-a năpustit asupra blatarului şchiop. Abia l-au scăpat infirmierii. Mesagerul s-a îndepărtat ameninţînd şi înjurînd-o de mamă pe Tamara. Chiar a doua zi, ea s-a externat din spital.

Nu puţine au fost încercările de a o aduce pe fiica rătăcită înapoi sub stindardul blatarilor, dar toate au fost în van. Tamara

a fost înjunghiată, dar rana a fost superficială. Apoi a venit sfîrşitul condamnării, s-a măritat cu un gardian, un om cu un revolver, şi lumea blatarilor n-a mai ajuns la ea.

Nastia Arharova, dactilografa din Kurgan, cu ochi albaştri, nu era nici hoaţă, nici prostituată, şi nu de bună voie şi-a legat pentru totdeauna soarta de lumea hoţilor.

Toată viaţa, încă din tinereţe, Nastia a fost înconjurată de respectul suspect, consideraţia de rău augur a acestui gen de oameni, despre care Nastia citise în romanele poliţiste. Respectul pe care Nastia îl remarcase „în libertate" exista şi în închisoare, şi în lagăr – pretutindeni unde apăreau blatarii.

Nu era nimic misterios în asta: fratele mai mare al Nastiei era un cunoscut „spărgaş" din Ural, iar Nastia, încă de copil, se scăldase în razele celebrităţii de infractor a acestuia, a destinului său eroic de hoţ. Pe neobservate, Nastia a ajuns în cercul blatarilor, al intereselor şi al afacerilor acestora şi nu a refuzat să-i ajute să ascundă obiectele furate. Prima sa condamnare, de trei luni, a întărit-o şi a înrăit-o, legînd-o temeinic de lumea blatarilor. Cît a fost în oraşul natal, de teamă să nu stîrnească mînia fratelui ei, hoţii nu se încumetau să se folosească de ea ca de propriul bun. Poziţia ei „socială" o apropia mai mult de hoţi, prostituată nu fusese defel, iar ca hoaţă îşi făcea obişnuitele călătorii la mare distanţă pe socoteala statului. Dar acum fratele lipsea, şi în primul oraş în care a ajuns după prima eliberare, o căpetenie de blatari din partea locului a luat-o de nevastă şi a îmbolnăvit-o de gonoree. În scurt timp a fost arestat şi, la despărţire, i-a cîntat Nastiei cîntecul hoţilor: „Pretenarul meu îţi va fi stăpîn". Dar şi cu „pretenarul" (adică cu tovarăşul) Nastia a trăit puţin – acesta a fost băgat la închisoare şi a cedat drepturile asupra Nastiei următorului stăpîn. Nastiei îi repugna fizic: era veşnic bălos şi plin de eczeme. A încercat să se apere cu numele fratelui, dar i s-a atras atenţia că nici el nu are dreptul să încalce legile importante ale lumii blatarilor. A fost ameninţată cu cuţitul şi a încetat să mai opună rezistenţă.

În spital, Nastia răspundea supusă „chemărilor" amoroase, stătea deseori la carceră şi plîngea mult; poate plîngea prea uşor, poate că era îngrozită de propria-i soartă, soarta unei fete de douăzeci şi doi de ani.

Înduioşat de destinul Nastiei, asemănător, de altfel, cu mii de alte destine identice, Vostokov, un doctor în vîrstă, i-a promis că o va ajuta să obţină un post de dactilografă la birou, dacă îşi va schimba viaţa. „Nu stă în puterea mea, i-a răspuns ea doctorului, cu scrisul ei frumos. E imposibil să mă salvaţi. Dar dacă vreţi să-mi faceţi un bine, cumpăraţi-mi o pereche de ciorapi de nailon, măsura cea mai mică. A dumneavoastră devotată, Nastia Arharova."

Hoaţa Sima Sosnovskaia era tatuată din cap pînă-n picioare. Scene sexuale neobişnuite, extrem de complicate, se împleteau în linii ingenioase, acoperindu-i tot trupul. Doar pe faţă, pe gît şi pe antebraţe nu avea tatuaje. Sima era cunoscută în tot spitalul pentru un furt îndrăzneţ: luase un ceas de aur de la mîna unui soldat din escortă care, pe drum, se hotărîse să profite de bunăvoinţa drăgălaşei Sima. Ea era mult mai paşnică din fire decît Aglaia Demidova, iar soldatul ar fi rămas cu ea în tufăriş pînă la Judecata de Apoi. Ea vedea în această întîmplare o aventură amuzantă şi socotea că ceasul de aur nu e un preţ prea mare pentru favorurile oferite. Soldatul era cît pe ce să înnebunească şi pînă în ultima clipă i-a cerut să-i înapoieze ceasul, ba chiar a percheziţionat-o de două ori, fără rezultat. Spitalul era aproape, convoiul de deţinuţi numeros, iar soldatul nu s-a încumetat să facă scandal. Ceasul de aur a rămas la Sima. Nu după mult timp a fost vîndut pe băutură şi i s-a pierdut urma.

Codul moral al blatarilor, ca şi Coranul, proclamă disprețul faţă de femeie. Femeia este o fiinţă demnă de dispreţ, inferioară, care nu merită decît bătaie, nedemnă de milă. Acest lucru este valabil în egală măsură pentru toate femeile: oricare reprezentantă a altui univers decît cel al blatarilor este disprețuită de către aceştia. Violurile „în cor" nu sînt atît de rare în minele din Nordul Extrem. Şefii nu-şi lasă nevestele să se deplaseze decît însoţite de pază; o femeie nu merge absolut nicăieri singură, nici pe jos, nici cu maşina. La fel sînt păziţi şi copiii mici: coruperea fetiţelor e visul dintotdeauna al oricărui blatar. Un vis care nu rămîne întotdeauna doar un vis.

Blatarul este crescut în disprețul faţă de femeie încă din copilărie. Îşi bate partenera prostituată atît de des, încît se spune că

aceasta nu mai simte iubirea în deplinătatea ei decît după ce primeşte o mamă de bătaie. Înclinaţiile sadice sînt cultivate de însăşi etica lumii blatarilor.

Blatarul nu trebuie să nutrească nici un sentiment de camaraderie sau de amiciţie faţă de o „femeie". Nici milă nu trebuie să manifeste faţă de obiectul distracţiilor sale. Nu trebuie să existe nici un fel de justiţie faţă de femeia din propriul său univers: chestiunea feminină este exclusă din „zona" etică a blatarilor.

Există însă o singură excepţie de la această regulă sinistră. O singură femeie nu doar că e protejată de orice atentat la onoarea sa, mai mult, e aşezată sus, pe un piedestal. O femeie poetizată de blatari, care a devenit obiectul liricii blatarilor, eroina folclorului multor generaţii de blatari.

Această femeie este mama hoţului.

Imaginaţia blatarului construieşte o lume cruntă şi ostilă care îl înconjoară din toate părţile. În această lume, populată de duşmanii lui, există un singur personaj luminos, demn de o iubire pură, de respect şi adoraţie. Acest personaj este mama.

Cultul mamei în opoziţie cu dispreţul hain faţă de femeie în general: iată formula etică a lumii crimei privitoare la chestiunea feminină, exprimată cu tot sentimentalismul specific închisorii. S-a scris mult şi fără rost despre sentimentalismul închisorii. În realitate, este vorba de sentimentalismul ucigaşului care udă un strat de trandafiri cu sîngele victimelor sale. Este vorba de sentimentalismul unui om care bandajează rana unei păsărele pentru ca, o oră mai tîrziu, să fie capabil să o sfîşie de vie cu propriile-i mîini, căci nu e spectacol mai bun pentru un blatar decît moartea unei fiinţe vii.

Trebuie să cunoşti adevărata faţă a creatorilor cultului mamei, un cult învăluit de un aer poetic.

Cu aceeaşi impetuozitate şi aceeaşi teatralitate care îl determină pe blatar să se „semneze" cu cuţitul pe cadavrul unui renegat, să violeze o femeie în public, ziua în amiaza mare, în văzul tuturor, să abuzeze o fetiţă de treisprezece ani sau să infecteze cu sifilis un bărbat, un „Zoika" – cu aceeaşi afectare, blatarul poetizează figura mamei, o divinizează, făcînd din ea obiectul celei mai rafinate lirici a închisorii şi obligîndu-i pe toţi să îşi manifeste respectul de la distanţă.

La prima vedere, sentimentul pe care hoțul îl nutrește față de mamă pare să fie tot ce a mai rămas omenesc printre sentimentele sale monstruoase, distorsionate. Blatarul pretinde întotdeauna că e fiul respectuos; în lumea blatarilor, orice discuție grobiană despre mama altuia este curmată brusc. Mama este un ideal înalt și, totodată, o ființă cît se poate de reală, cum are toată lumea. Mama care iartă tot, care întotdeauna regretă.

„Ca să putem trăi, mama muncea. Iar eu, pe nesimțite, am început să fur. Hoț ai să fii, la fel ca al tău tată, îmi tot spunea mama, cu lacrimile-i curgînd."

Așa spune un cîntec clasic al lumii crimei: „Destinul".

Înțelegînd că în scurta-i și furtunoasa viață doar mama îi rămîne alături pînă la sfîrșit, hoțul o menajează în cinismul său.

Dar pînă și acest unic sentiment, chipurile luminos, e fals, la fel ca toate trăirile blatarului.

Glorificarea mamei este un camuflaj, elogierea ei – o amăgire, și doar în cele mai bune cazuri expresia mai bună sau mai rea a sentimentalismului din închisoare.

Și în acest sentiment aparent elevat, hoțul minte de la început pînă la sfîrșit, ca în orice opinie pe care o emite. Nici unul dintre ei nu a trimis vreodată mamei sale vreun bănuț, nici măcar nu o ajută cumva, în felul său, preferînd să bea și să cheltuiască miile de ruble furate.

În sentimentul față de mamă nu e altceva decît prefăcătorie și falsitate teatrală.

Cultul mamei nu e a decît un original paravan de fum, care maschează universul mizerabil al blatarilor.

Cultul mamei, care nu se transferă asupra soției și femeii în general, nu înseamnă decît falsitate și minciună.

Atitudinea față de femeie e hîrtia de turnesol a oricărei etici.

Observăm tot aici că tocmai cultul mamei, coexistînd alături de disprețul cinic față de femeie, a făcut din Esenin, încă de acum trei decenii, un autor atît de popular în lumea blatarilor. Dar despre acest lucru – la momentul potrivit.

Unei hoațe sau prietenei acesteia, femeilor care intră în lumea crimei direct sau indirect, le este interzisă orice fel de idilă cu un „fraier". De altfel, în asemenea cazuri, trădătoarea nu este ucisă,

nu este „mătrăşită pe faţă". Cuţitul este o armă mult prea nobilă ca să fie folosită împotriva unei femei: pentru ea este suficient un băţ sau un vătrai.

Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de o legătură dintre un hoţ şi o femeie liberă. E o onoare şi o cinste, subiect de lăudăroşenie pentru unii şi de gelozie nemărturisită pentru alţii. Asemenea situaţii nu sînt atît de rare. Dar în jurul lor se ţes atîtea istorii, încît e foarte greu să distingi adevărul. Dactilografa devine procuror, curiera – directoare de întreprindere, vînzătoarea – ministru. Minciuna împinge adevărul în fundul scenei, în întuneric, şi e imposibil să mai înţelegi spectacolul.

Nu încape îndoială că o parte a blatarilor au familie în oraşele lor natale, familii abandonate de mult de bărbaţii blatari. Soţiile lor înfruntă viaţa, alături de copiii mici, fiecare cum poate. Se întîmplă ca soţii să se întoarcă din locurile de detenţie la familiile lor; de regulă, pentru scurt timp. „Spiritul hoinar" îi atrage spre noi peregrinări, dar şi poliţia locală contribuie la plecarea cît mai rapidă a blatarului. Iar în familie rămîn copiii, pentru care profesia tatălui nu are nimic înfiorător, ci inspiră milă, ba mai mult, dorinţa de a călca pe urmele tatălui, ca în cîntecul „Destinul":

Cui stă-n putere soarta s-o înfrunte
Să lupte dară pînă la sfîrşit!
Sînt slab din fire, dar se cuvine
Să calc pe urmele părintelui meu mort!

Hoţii din tată în fiu formează nucleul de cadre al lumii blatarilor, sînt „capii" şi „ideologii" acesteia.

Blatarul este inevitabil departe de problemele de paternitate şi de educaţie ale copiilor: aceste chestiuni sînt cu totul excluse din Talmudul blatarului. O carieră de prostituată, de parteneră a vreunui hoţ notoriu i se pare a fi un viitor cît se poate de normal pentru fiicele lui (dacă ele există undeva). Nici o povară morală nu apasă conştiinţa blatarului (nici măcar din punct de vedere al moralei blatarilor). Iar că fiii lui vor deveni hoţi i se pare un lucru la fel de firesc.

1959

Raţia de închisoare

Una dintre cele mai populare şi mai crude legende ale lumii blatarilor este legenda despre „raţia de închisoare".

La fel ca mitul „hoţului gentleman", aceasta este o legendă publicitară, o faţadă a moralei blatarilor.

Legenda spune că raţia oficială de închisoare, în condiţii de detenţie, este „sfîntă şi intangibilă", şi nici un hoţ nu are dreptul să atenteze la această sursă de subzistenţă furnizată de stat. Cel care o face e blestemat în vecii vecilor. Indiferent că e vorba de un blatar emerit sau de un „fraier" mucos.

Raţia de închisoare, sub formă de pîine, să zicem, poate fi păstrată fără teamă şi fără grijă pe măsuţa de noapte, dacă există aşa ceva în celulă, sau sub cap, dacă nu sînt măsuţe de noapte şi poliţe.

Furtul pîinii este considerat ruşinos, de neconceput.

Doar pachetele – cu haine sau alimente, nu contează – pot fi confiscate de la „fraieri", acest lucru nu este interzis.

Şi chiar dacă pentru oricine este evident că regimul carceral, nu mila blatarilor, protejează raţia deţinutului, totuşi prea puţini se îndoiesc de onestitatea hoţilor.

Administraţia, gîndesc ei, nu ne poate salva pachetele din mîinile hoţilor. Cu alte cuvinte, dacă n-ar fi blatarii...

Într-adevăr, administraţia nu protejează pachetele. Etica celulei cere ca deţinutul să împartă pachetul cu colegii săi. Şi blatarii, în calitate de „colegi" ai deţinutului, pozează în pretendenţi declaraţi şi ameninţători ai pachetelor. „Fraierii" prevăzători şi experimentaţi sacrifică imediat jumătate. Nici un hoţ nu este interesat de starea materială a „fraierului" arestat. Pentru ei, un „fraier", în închisoare sau în libertate, este o pradă legitimă, iar pachetele, lucrurile acestuia – un trofeu de război.

Uneori le sînt cerute coletele sau lucrurile de purtat, chipurile: „dă-mi-le, şi noi ţi-om face bine". Iar fraierul, care în libertate o duce de două ori mai rău decît hoţul în închisoare, îşi cedează ultimele firimituri pe care i le-a adunat soţia.

Cum altfel? Aceasta este legea închisorii! În schimb, îşi păstrează bunul renume, şi Senka Buric în persoană i-a promis protecţia

sa, ba chiar i-a dat să fumeze din pachetul pe care nevasta lui i-l trimisese în colet!

Să dezbraci, să jefuiești un „fraier" este o datorie și o distracție a blatarilor. Acest lucru îl fac junii, tinerii zburdalnici... Cei mai în vîrstă se culcă în colțul cel mai bun din celulă, lîngă fereastră, și supraveghează operația, gata să intervină în orice clipă în caz că „fraierul" opune rezistență.

Bineînțeles, poți să faci scandal, să chemi santinelele, comandantul, dar ce obții? O bătaie soră cu moartea în toiul nopții? Iar apoi, pe drum, pot să te și înjunghie. Pînă la urmă, să-l ia naiba de pachet!

— În schimb, spune rîgîind un blatar, bătînd pe umăr un „prăpădit", în schimb, îți rămîne întreagă rația de închisoare. Pe aceea, frate, ni-i-iciodată...

Tînărul hoț nu înțelege uneori de ce este interzis să te atingi de rația de deținut, cîtă vreme proprietarul acesteia s-a îndopat cu chiflele albe din pachetul de acasă. Hoții adulți îi vor explica și unuia, și altuia că aceasta este legea închisorii.

Și Doamne ferește ca vreun țăran naiv, înfometat, căruia nu-i ajunge mîncarea în primele zile de detenție, să ceară vecinului său blatar să rupă o bucățică din rația de pîine care se usucă pe o poliță. Ce lecție plină de emfază o să-i țină blatarul despre caracterul sacrosanct al rației...

În închisorile unde sînt puține colete și puțini „fraieri" noi, noțiunea de „rație de închisoare" se limitează la rația de pîine, iar hrana caldă (supă, cașă), oricît ar fi de rea, este exclusă din interdicție. Blatarii încearcă întotdeauna să dirijeze distribuirea mîncării. Această regulă înțeleaptă îi costă scump pe ceilalți ocupanți ai celulei. Pe lîngă rația de pîine, nu li se toarnă decît zeama chioară de la supă, iar la felul doi, porțiile se micșorează nu se știe de ce. Cîteva luni de coabitare cu apărătorul rației de închisoare își spun cuvîntul cît se poate de negativ asupra stării de „saționare" a deținutului, ca să folosim un termen oficial.

Toate acestea se întîmplă pînă în lagăr, deocamdată e vorba de regimul de închisoare preventivă.

Într-un lagăr de reeducare prin muncă, la muncile grele în comun, problema rației devine o chestiune de viață și de moarte.

Aici nu există o bucată de pîine în plus, aici toţi sînt înfometaţi şi muncesc din greu.

Furtul raţiei capătă caracterul unei crime, al unui asasinat săvîrşit cu încetinitorul.

Hoţii care nu lucrează, odată ce au pus laba pe bucătari, confiscă mare parte din grăsimi, zahăr, ceai, carne, cînd aceasta există (iată de ce toţi „oamenii simpli" din lagăr preferă peştele în locul cărnii; gramajul e acelaşi, iar carnea oricum o fură). În afară de hoţi, bucătarul trebuie să hrănească şi personalul lagărului, brigadierii, doctorii, precum şi gardienii de serviciu din postul de gardă. Şi îi hrăneşte: hoţii îl ameninţă de-a dreptul cu moartea, şi şefii de lagăr, proveniţi dintre deţinuţi („pripăşiţii", cum li se spune în argoul blatarilor) pot în orice moment să se lege de el, să-l concedieze şi să-l trimită în abataj, ceea ce este înspăimîntător pentru oricare bucătar, şi nu numai.

Sustragerile din raţia de închisoare se fac pe seama numeroasei armate a muncitorilor obişnuiţi. Din „normele de alimentaţie fundamentate ştiinţific", aceştia nu primesc decît o mică parte, săracă în grăsimi şi vitamine. Adulţii plîng cînd primesc zeamă chioară – tot ce era mai consistent a încăput de mult pe mîna unor indivizi ca Senecika şi Kolecika.

Ca să facă măcar puţină ordine, şefii trebuie să dea dovadă ei înşişi nu doar de cinste, dar şi de o energie supraomenească, neobosită, în lupta cu prădătorii hranei, în primul rînd cu hoţii.

Aşa arată raţia de închisoare în lagăr. Aici nimeni nu se mai gîndeşte la declaraţiile lăudăroase ale blatarilor. Pîinea este pîine, necondiţionat şi fără nici un fel de simbolistică. Este modalitatea esenţială de a rămîne în viaţă. Vai de cel care, abţinîndu-se cu greu, păstrează o bucăţică de pîine din raţie, ca să se trezească în timpul nopţii şi să simtă gustul pîinii în gura uscată de scorbut, auzindu-şi crănţănitul în urechi.

Pîinea i-o vor fura, i-o vor smulge pur şi simplu din mîini, îl vor lăsa fără ea delincvenţii tineri înfometaţi care-şi fac percheziţiile de fiecare noapte... Pîinea dată trebuie mîncată pe îndelete – aceasta este în mare parte practica din minele unde sînt mulţi hoţi, unde aceşti cavaleri eleganţi sînt tot timpul flămînzi şi, chiar dacă nu muncesc, tot vor să mănînce.

E imposibil să înghiți într-o clipă cinci-șase sute de grame de pîine. Din nefericire, sistemul digestiv al omului diferă de cel al șarpelui boa sau al pescărușului. Esofagul omului este prea îngust, n-ai cum să îndeși dintr-odată o bucată de pîine de jumătate de kilogram, mai ales cu coajă. Trebuie să o rupi, să o mesteci, ceea ce îți mănîncă timp prețios. Din mîinile unui asemenea muncitor blatarii smulg resturile de pîine, desfăcîndu-i degetele, și îl bat...

Într-o vreme, în lagărul de tranzit din Magadan rația de pîine pe toată ziua era distribuită muncitorilor sub paza a patru soldați înarmați cu mitraliere, care țineau la o distanță respectabilă de locul de distribuție gloata de blatari înfometați. După ce-și primeau pîinea, muncitorii o mîncau pe loc, o mestecau și apoi o înghițeau liniștiți; totuși nu s-a întîmplat ca blatarii să spintece burta muncitorilor ca să scoată pîinea.

Dar altceva se întîmpla peste tot.

Deținuții primesc bani pentru munca lor – nu mulți, cîteva zeci de ruble (pentru cei care depășesc norma), dar primesc. Cei care nu-și îndeplinesc norma nu primesc nimic. Cu aceste cîteva zeci de ruble, își pot cumpăra de la prăvălia lagărului pîine, uneori unt, într-un cuvînt, își pot îmbunătăți alimentația. Nu toate brigăzile primesc bani, doar unele. În minele unde lucrează blatari, leafa aceasta este pur și simplu fictivă, blatarii confiscă banii, percep un „impozit" de la muncitori. Pentru neplata la termen – o lovitură de cuțit. De-a lungul anilor se strîng „contribuții" incredibile. Toată lumea e la curent cu acest furt pe față. De altfel, dacă nu o fac blatarii, contribuțiile sînt strînse în folosul brigadierilor, normatorilor, dispecerilor...

Aceasta este semnificația veritabilă și esențială a noțiunii de „rație de închisoare".

1959

Războiul javrelor

Medicul de serviciu fusese chemat la camera de gardă. Pe scîndurile albăstrii, răzuite cu cuțitul, ale podelei proaspăt spălate se chircea trupul pîrlit de soare și tatuat al unui bărbat rănit, pe

care infirmierii îl dezbrăcaseră în pielea goală. Sîngele mînjea podeaua şi medicul de gardă schiţă un zîmbet răutăcios: va fi greu de curăţat. Medicul se bucura de toate relele pe care avusese prilejul să le întîlnească şi să le vadă. Deasupra rănitului stăteau aplecaţi doi oameni în halate albe: felcerul de la camera de gardă, ţinînd o cutie cu pansamente, şi un locotenent de la secţia specială, cu o hîrtie în mînă.

Medicul înţelese imediat că rănitul nu are acte şi că locotenentul vrea să obţină ceva informaţii despre el.

Rănile erau proaspete, cîteva încă sîngerau. Erau multe – peste zece leziuni mici de tot. Bărbatul fusese lovit nu de mult cu un briceag, cu un cui sau cu altceva.

Medicul îşi aminti cum în timpul ultimei lui gărzi, cu două săptămîni în urmă, fusese omorîtă vînzătoarea de la magazin: ucisă în camera ei, sufocată cu o pernă. Ucigaşul n-avusese timp să plece neobservat, s-a făcut zarvă şi acesta, după ce-a scos pumnalul, s-a năpustit în negura rece de afară. Trecînd în fugă pe lîngă coada de la magazin, ucigaşul a împlîntat pumnalul în posteriorul ultimei persoane de la rînd, din huliganism, dracu' ştie de ce...

Dar acum era vorba de altceva. Mişcările rănitului se calmau şi obrajii deveneau palizi. Medicul îşi dădea seama că era vorba de o hemoragie internă, pentru că şi pe burtă avea contuzii mici, îngrijorătoare, care nu sîngerau. Rănile puteau să fie interne, în intestine, în ficat...

Dar medicul nu se încumeta să intervină în ritualul sfînt al Serviciului de evidenţă. Trebuia obţinute cu orice preţ „datele de bază" – nume, prenume, patronimic, articol, condamnare –, un răspuns la toate întrebările care se pun fiecărui deţinut de zece ori pe zi la apeluri, la repartiţia la muncă...

Rănitul răspundea ceva şi locotenentul nota grăbit informaţiile pe o foaie de hîrtie. Îi ştia deja şi numele, şi articolul: 58, punctul 14... Mai rămînea întrebarea esenţială la care aşteptau răspuns cu toţii: şi locotenentul, şi felcerul camerei de gardă, şi medicul de gardă...

— Ce eşti tu? Ce? întreba agitat locotenentul, stînd în genunchi lîngă rănit.

— Ce?

Rănitul pricepu întrebarea. Pleoapele îi tresăriră, buzele uscate, mușcate pînă la sînge, se deschiseră și acesta rosti prelung:

— J-a-a-vră...

Apoi își pierdu cunoștința.

— Javră! exclamă locotenentul plin de entuziasm, ridicîndu-se și scuturîndu-și genunchii cu mîna.

— Javră! Javră! repeta bucuros felcerul.

— La 7 cu el, la secția de chirurgie! începu să se agite doctorul.

Puteau să se apuce să-l panseze. Salonul 7 era de javre.

La mulți ani după ce s-a terminat războiul, în lumea infracțională, adică în stratul cel mai de jos al umanității, încă nu se potoliseră sîngeroasele valuri submarine. Aceste valuri erau urmarea războiului, o urmare uimitoare, neprevăzută. Nimeni, nici criminaliștii cu părul cărunt, nici veteranii administrației închisorilor, nici comandanții de lagăre cu multă experiență n-au putut să prevadă că războiul va împărți lumea infractorilor în două grupuri ostile.

În timpul războiului, criminalii aflați în închisori, printre care și numeroși hoți-recidiviști, *urki*, au fost luați în armată, trimiși pe front, în companiile de marș. Armata lui Rokossovski și-a cîștigat faima și popularitatea tocmai datorită prezenței elementului infracțional în rîndurile sale. Dintre *urkagani* au ieșit spioni îndrăzneți și partizani viteji. Înclinația înnăscută spre risc, hotărîrea și neobrăzarea au făcut din ei soldați valoroși. Predispoziția spre furt și jaf era trecută cu vederea. E adevărat că asaltul final asupra Berlinului nu a fost încredințat acestor detașamente. Armata lui Rokossovski a fost trimisă în altă parte, iar spre Tiergarten s-au îndreptat trupele regulate ale mareșalului Konev, regimente de proletari pur-sînge.

În *Oameni cu conștiința curată*[1], scriitorul Versigora ne asigură că îl cunoaște pe Voronko, un *urka* din care a ieșit un bun partizan (ca în cărțile lui Makarenko[2]).

1. Roman despre război care a primit Premiul Stalin.
2. Anton Makarenko (1888-1939), educator și pedagog, autor al unor lucrări despre reeducarea infractorilor minori. A fost unul dintre ideologii „reforjării".

Într-un cuvînt, infractorii din închisori plecaseră pe front, unde s-au luptat care mai bine, care mai rău... A venit Ziua Victoriei, eroii-*urki* au fost demobilizaţi şi s-au întors la ocupaţii paşnice.

Curînd, judecătorii sovietici de după război s-au întîlnit la şedinţele de judecată cu vechile lor cunoştinţe. S-a dovedit – şi nici nu era greu de prevăzut – că recidiviştii, *urkaganii*, hoţii, „oamenii", „lumea crimei" nici măcar nu se gîndeau să renunţe la activitatea care, pînă la război, le asigurase mijloacele de trai, fiorul creator, clipele de inspiraţie autentică, precum şi o „poziţie" în societate.

Bandiţii s-au întors la crimele lor, spărgătorii la forţarea seifurilor, pungaşii – la inspectarea hainelor din podurile caselor, spărgaşii – la furturile din apartamente.

În loc să-i înveţe ceva bun, războiul le accentuase mai degrabă obrăznicia şi cruzimea. Începuseră să privească omorul cu mult mai multă lejeritate şi dezinvoltură decît înainte.

Statul încerca să organizeze lupta cu infracţionalitatea în creştere. Au apărut decretele din 1947 „privind protecţia proprietăţii socialiste" şi „privind protecţia averii personale a cetăţenilor". Potrivit acestor decrete, un furt mărunt pentru care hoţul primea cîteva luni de detenţie era acum pedepsit cu douăzeci de ani.

Hoţii, foşti participanţi la Marele Război pentru Apărarea Patriei, au început să fie încărcaţi cu zecile în vapoare şi în trenuri şi trimişi apoi sub paza cea mai strictă în numeroasele lagăre de reeducare prin muncă, a căror activitate nu încetase nici măcar o clipă în timpul războiului. Erau foarte multe în acea perioadă: Sevlag, Sevvostlag, Sevzaplag – cu filiale în fiecare regiune, pe fiecare şantier, mare sau mic. Pe lîngă Direcţiile mai mici, care abia depăşeau o mie de deţinuţi, existau şi lagăre-gigant a căror populaţie, în anii de glorie, avea cîteva sute de mii de persoane: Bamlag, Taişetlag, Dmitlag, Tiomniki, Karaganda...

Lagărele au început să se umple rapid cu infractori. Două mari lagăre îndepărtate au fost create cu atenţie neobişnuită: Kolîma şi Vorkuta. Natura aspră a Nordului Extrem, îngheţul veşnic şi iarna de opt-nouă luni, alături de un regim cu scop bine determinat, ofereau condiţii optime pentru lichidarea infracţionalităţii.

Experimentul făcut de Stalin în 1938 asupra „troţkiştilor" a fost încununat de succes şi a rămas în memoria tuturor.

În Kolîma şi în Vorkuta au început să sosească convoi după convoi, toate cu deţinuţi condamnaţi după decretele din 1947. Deşi, cînd era vorba de muncă, blatarii erau un material fără prea mare valoare şi era puţin probabil să fie potriviţi pentru colonizarea regiunii, totuşi din Nordul Extrem era aproape imposibil să evadezi. Problema izolării era astfel rezolvată. Apropo, particularităţile geografice ale Nordului Extrem au fost cauza apariţiei în Kolîma a unei categorii aparte de evadaţi („plecaţi în gheţuri" – o expresie pitorească a blatarilor), care, de fapt, nu fugeau nicăieri, ci se ascundeau lîngă şoseaua de două mii de kilometri şi jefuiau camioanele care treceau. Principala învinuire adusă acestor fugari nu era evadarea în sine, nici jaful la drumul mare. Juriştii vedeau în evadare o sustragere de la muncă şi tratau aceste evadări ca pe o formă de sabotaj contrarevoluţionar, ca pe un „refuz de a munci" – cea mai gravă infracţiune din lagăr. Graţie eforturilor unite ale juriştilor şi gînditorilor administraţiei lagărelor, recidiva infracţională a fost în cele din urmă cumva inclusă în cadrul celui mai cumplit articol: articolul 58.

Care este catehismul hoţului? Un hoţ, un membru al lumii crimei – noţiunea de „lume a crimei" aparţine hoţilor înşişi – trebuie să fure, să înşele „fraierii", să bea, să chefuiască, să joace cărţi, să nu muncească, să participe la „judeţe", adică la „tribunalele de onoare". Chiar dacă pentru hoţ închisoarea nu este casa părintească, şi nici vreo „speluncă", ea este totuşi un loc în care este nevoit să-şi petreacă mare parte din viaţă. De aici decurge o concluzie importantă: în închisoare, blatarii trebuie să-şi asigure – prin forţă, şiretenie, neobrăzare, înşelătorie – drepturi neoficiale, dar esenţiale, precum cel de a împărţi pachetele sau lucrurile altora, dreptul la cel mai bun loc, la cea mai bună mîncare etc. Practic, ele sînt obţinute întotdeauna dacă în celulă sînt cîţiva hoţi. Ei sînt cei care obţin tot ce se poate obţine în închisoare. Aceste „tradiţii" le permit să trăiască mai bine decît ceilalţi în închisoare şi în lagăr.

Durata scurtă a detenţiei şi amnistiile dese dădeau hoţilor posibilitatea să-şi ispăşească pedeapsa fără prea multe griji şi fără

să muncească. Doar specialiştii - lăcătuşii, mecanicii - munceau, şi aceia doar din cînd în cînd. Nici un hoţ nu făcea muncă „murdară". Mai bine stătea la carceră sau în izolatorul lagărului...

Decretul din 1947 şi pedeapsa de douăzeci de ani pentru delicte minore a pus în faţa hoţilor problema „ocupaţiei" într-o lumină nouă. Dacă pînă nu demult, un hoţ putea să spere că, fără să muncească, prin orice căi, va supravieţui ca mai înainte, cîteva luni sau un an-doi, acum trebuia să-şi petreacă în detenţie practic toată viaţa sau cel puţin jumătate. Ori viaţa unui hoţ e scurtă. Sînt puţini „mahări" bătrîni printre *urki*. Hoţii nu trăiesc mult. Mortalitatea în rîndul acestora e mult mai ridicată decît media naţională.

Decretul din 1947 ridica probleme serioase „lumii crimei", şi cei mai sclipitori blatari căutau febril o rezolvare sigură.

Potrivit legii lor, în detenţie hoţul nu trebuie să deţină funcţii administrative încredinţate deţinuţilor. El nu are dreptul să fie nici dispecer, nici staroste, nici şef de echipă. E ca şi cum ar intra în rîndurile celor care îi sînt duşmani pe viaţă. Hoţul care ocupă o asemenea funcţie administrativă încetează să mai fie hoţ şi este declarat javră sau „jăvrit", este scos în afara legii şi orice blatar va socoti o onoare să ucidă cu prima ocazie un asemenea renegat.

Scrupulozitatea lumii crimei în această privinţă este foarte mare, iar interpretarea juridică a unor cauze complexe aminteşte de logica subtilă şi întortocheată a Talmudului.

Un exemplu: un hoţ trece pe lîngă postul de gardă. Gardianul de serviciu îi strigă: „Hei, loveşte, te rog, în şină, dacă tot treci pe lîngă". Dacă hoţul loveşte în şină - semnalul de trezire şi de chemare la apel -, a încălcat deja legea, s-a „jăvrit".

„Judeţele" sau „tribunalele de onoare", unde se face dreptate, se ocupă, în principal, cu cercetarea faptelor şi delictelor legate tocmai de trădarea cauzei, precum şi de interpretarea juridică a unei acţiuni suspecte sau a alteia. Vinovat sau nevinovat? Un răspuns afirmativ al „tribunalelor de onoare" atrage după sine, în general şi aproape fără întîrziere, o răfuială sîngeroasă. Bineînţeles, nu judecătorii ucid, ci tinerii delincvenţi. Capii au considerat întotdeauna că aceste „acţiuni" sînt utile tînărului hoţ: căpătă experienţă, se călеşte...

Hoţii condamnaţi după război au început să sosească la Magadan şi la Ust-Ţilma cu vapoarele şi cu trenurile. „Militărimea" – aşa au fost numiţi mai apoi. Cu toţii luaseră parte la război şi nu ar fi fost condamnaţi dacă nu ar fi comis alte infracţiuni. Din păcate, cei ca Voronko erau puţini, foarte puţini. Însă majoritatea, covîrşitoare chiar, se întorcea la vechea ocupaţie. Strict vorbind, ei nici măcar nu renunţaseră la ea: jefuirea cadavrelor pe front e destul de apropiată de ocupaţia de bază a acestui grup social. Printre blatarii-militari erau şi unii decoraţi. Blatarii invalizi de război îşi găsiseră şi o nouă sursă de venit foarte generos: cerşitul în trenurile suburbane.

În rîndul „militărimii" se găseau mulţi *urki* importanţi, personalităţi marcante ale acestei lumi subterane. Acum se întorceau, după cîţiva ani de război şi de libertate, în locuri familiare, în domiciliile lor cu ferestre zăbrelite, în zonele din lagăre, înconjurate cu zece rînduri de sîrmă ghimpată. Reveneau în acele locuri familiare cu gînduri neobişnuite şi cu o angoasă de netăgăduit. Ceva-ceva discutaseră în lungile nopţi petrecute în tranzit, şi cu toţii căzuseră de acord că nu se mai poate trăi ca înainte, că în lumea hoţilor erau gata să răbufnească probleme care cereau să fie analizate fără întîrziere în „sferele cele mai înalte". Capii „militărimii" voiau să-şi întîlnească vechii tovarăşi pe care numai hazardul, după cum credeau ei, îi ţinuse departe de război, tovarăşi care îşi petrecuseră toată această perioadă în închisori şi în lagăre. Imaginaţia lor zugrăvea tablouri ale revederii pline de bucurie cu vechii tovarăşi, scene de lăudăroşenie nestăvilită a „musafirilor" şi a „gazdelor" deopotrivă şi, în cele din urmă, ajutorul în rezolvarea celor mai grave probleme cu care se confruntau infractorii.

Dar nu le-a fost dat să-şi vadă speranţele împlinite. Vechea lume a crimei nu i-a primit în rîndurile sale, iar „militărimea" nu a fost primită în „tribunalele de onoare". Se părea că problemele care-i frămîntau pe nou-veniţi fuseseră de mult discutate şi hotărîte în vechea lume a crimei. Iar decizia luată nu era nicidecum cea la care se aşteptau „militarii".

— Tu ai fost la război? Ai ţinut în mînă o puşcă? Atunci eşti o javră, cea mai veritabilă javră, şi vei fi pedepsit după lege. Pe

deasupra, mai eşti şi laş! N-ai avut curaj să refuzi compania de marş, să încasezi o pedeapsă, ba chiar să mori, dar să nu iei puşca în mînă!

Aşa le răspundeau celor nou-veniţi „filosofii" şi „ideologii" lumii blatarilor. Puritatea convingerilor blatarilor, spuneau ei, este mai preţioasă decît orice. Şi nimic nu trebuia schimbat. Hoţul, dacă este „om", şi nu „gogoman", trebuie să ştie să supravieţuiască oricărui decret. De aceea e hoţ.

În zadar invocau „militarii" meritele lor trecute şi cereau să fie primiţi în „tribunalele de onoare", unde să se bucure de aceleaşi drepturi şi să aibă aceeaşi autoritate ca judecătorii. *Urkaganii* bătrîni care petrecuseră tot războiul în celulă, doar cu strictul necesar, erau de neclintit.

Cu toate acestea, printre cei reîntorşi erau multe somităţi ale lumii infractorilor. Destui „filosofi", „ideologi" şi „căpetenii". Smulşi destul de brutal şi destul de categoric din mediul lor nativ, ei nu se puteau resemna cu statutul de paria pe care i-l hărăziseră *urkii* ortodocşi. În zadar arătau căpeteniile „militărimii" că hazardul, particularitatea situaţiei în care se găseau cînd li s-a făcut propunerea de a merge pe front făceau refuzul imposibil. Evident că niciodată lumea crimei nu a nutrit nici un fel de trăiri patriotice. Armata, frontul nu erau decît pretexte de a fi puşi în libertate, apoi, ce-o da Dumnezeu! La un moment dat, interesele statului şi interesele personale s-au întîlnit – tocmai pentru aceasta erau acum traşi la răspundere de foştii lor tovarăşi. Pe de altă parte, războiul răspundea anumitor aspiraţii ale blatarilor: dragostea de libertate, pasiunea pentru risc. Cît despre reeducare, despre desprinderea de lumea crimei, acest lucru nici măcar nu le trecea prin cap – nici înainte, nici acum. Amorul rănit al autorităţilor care încetaseră să mai fie autorităţi, conştiinţa inutilităţii propriilor fapte, socotite trădare a camarazilor, precum şi amintirea drumurilor dure ale războiului – toate acestea acutizaseră relaţiile şi încinseseră la maximum atmosfera subterană. Printre hoţi erau şi dintre aceia care plecaseră la război de frică – fuseseră ameninţaţi cu moartea şi în acea vreme chiar ar fi fost împuşcaţi. Cei mai slabi îşi urmau şefii, „autorităţile": viaţa este întotdeauna viaţă, şi oamenii – oameni.

Blatarii importanți, „conducătorii militărimii", erau contrariați, dar nu tulburați. Și ce dacă vechea legea nu îi mai acceptă, o să proclame una nouă. Astfel, în 1948, în lagărul de tranzit din golful Vanino, a fost adoptată o nouă lege a hoților. Localitatea și portul Vanino au fost construite în timpul războiului, după ce a fost bombardat portul din Nahodka.

Începuturile acestei legi noi sînt legate de numele aproape legendar al unui blatar, supranumit Regele, un om despre care, mulți ani mai tîrziu, hoții „în lege" care îl cunoscuseră și îl urîseră vorbeau cu respect: „Orice s-ar spune, avea suflet...".

Sufletul, sufletelul este o noțiune cu totul aparte printre hoți. Înseamnă și curaj, și dîrzenie, și o cutezanță ieșită din comun, și duritate, toate însoțite de o doză de isterie și de cabotinism.

Noul Moise poseda din plin aceste calități.

După noua lege, blatarii aveau dreptul să muncească în lagăr și în închisoare ca starosti, dispeceri, șefi de echipă, brigadieri și, în plus, să ocupe numeroase funcții de lagăr.

Regele încheiase o înțelegere cumplită cu comandantul lagărului de tranzit: îi promisese să instaureze ordinea în lagăr și să o scoată la capăt prin propriile forțe cu hoții în lege. Dacă, în caz extrem, se ajunge la vărsare de sînge, îl roagă să nu dea prea mare atenție.

Regele a amintit de meritele sale militare (fusese decorat în război) și a dat de înțeles că autoritățile se află într-un moment cînd decizia corectă poate conduce la dispariția lumii crimei și a infracționalității în societatea noastră. El, Regele, se angajează să îndeplinească această sarcină dificilă și cere să nu i se pună piedici.

Probabil, comandantul lagărului de tranzit din Vanino s-a grăbit să aducă acest lucru la cunoștința conducerii superioare și a primit aprobarea pentru operațiunea Regelui. În lagăr nimic nu se întîmplă după bunul plac al conducerii locale. În plus, de regulă, toți se spionează reciproc.

Regele promite să se îndrepte! O nouă lege a hoților! Cu ce e mai bună? E visul lui Makarenko, împlinirea celor mai scumpe dorințe ale teoreticienilor. În sfîrșit, blatarii au fost reeducați! În sfîrșit, a venit demonstrația practică, mult așteptată, a acestor

teorii care au circulat mulţi ani, începînd cu „elasticul"[1] lui Krîlenko şi încheind cu teoria pedepsei a lui Vîşinski[2].

Învăţată să vadă în *urki*, în cei condamnaţi în baza articolului 35[3], „prieteni ai poporului", administraţia lagărelor nu a urmărit îndeajuns procesele ascunse care se desfăşurau în lumea crimei. Nici o informaţie alarmantă nu venea de acolo – conducerea lagărului îşi avea propria reţea de turnători şi informatori în cu totul alte locuri. Cît despre stările, problemele care frămîntau lumea crimei, nimănui nu-i păsa de ele.

Lumea aceasta ar fi trebuit să se îndrepte de mult şi, în sfîrşit, venise momentul. Dovada în acest sens, susţineau autorităţile, era noua lege a Regelui. Era rezultatul influenţei benefice a războiului, care trezise sentimentul patriotic pînă şi în infractori. Cu toţii îl citiserăm pe Verşigora, cu toţii auziserăm de victoriile armatei lui Rokossovski.

Şefilor-veterani, care încărunţiseră lucrînd în lagăr, mai că nu le venea să creadă că „din Nazaret poate veni ceva bun", dar în sinea lor gîndeau că o schismă, un conflict între cele două grupuri de hoţi ostile nu pot fi decît benefice pentru ceilalţi, pentru oamenii obişnuiţi. Minus cu minus dă plus, spuneau unii. Să încercăm aşadar.

Regele a primit aprobare pentru „experimentul" său. Într-una din scurtele zile din Nord, toată populaţia lagărului de tranzit Vanino a fost aliniată în rînduri de cîte doi.

Comandantul lagărului de tranzit îl prezenta deţinuţilor pe noul staroste. Acesta era Regele. Comandanţi de companie au fost numiţi cei mai apropiaţi acoliţi ai lui.

Noul personal al lagărului nu pierdea timpul în zadar. Regele păşea de-a lungul rîndurilor, aţintind cu privirea fiecare deţinut, şi răcnea:

— Tu! Tu! Şi tu! Un pas în faţă!

---

1. Potrivit acestei teorii, condamnarea putea fi comutată sau lungită fără hotărîre judecătorească.
2. Conform acestei teorii, condamnarea nu este o măsură de protecţie socială, ci o pedeapsă.
3. Articol al Codului Penal care prevede infracţiuni de drept comun.

Degetul Regelui se mişca şi se oprea des, fără să dea greş niciodată. Viaţa de hoţ îl înzestrase cu spirit de observaţie. Dacă ezita, era foarte simplu de verificat, şi toţi – atît hoţii, cît şi Regele însuşi – o ştiau prea bine.

— Dezbracă-te! Dă-ţi jos cămaşa!

Tatuajul, semnul de recunoaştere al ordinului, juca un rol distrugător. Tatuajul este o greşeală dintre tinereţe a *urkaganilor*. Desenele veşnice uşurează munca poliţiei judiciare. Dar abia acum se dezvăluia semnificaţia lor mortală.

Şi a început răfuiala. Cu lovituri de picioare, de bîte, de boxuri, de pietre, banda Regelui, „cu temei legal", nimicea adepţii vechii legi a hoţilor.

— Primiţi credinţa noastră? striga Regele triumfător.

Acum avea să verifice tăria sufletească a celor mai îndîrjiţi „ortodocşi", care îl acuzaseră de laşitate.

— Primiţi credinţa noastră?

Pentru convertirea la noua lege a hoţilor fusese inventat un ritual, o reprezentaţie teatrală. Blatarilor le place teatralismul în viaţă şi, dacă N.N. Evreinov sau Pirandello ar fi ştiut acest lucru, nu ar fi scăpat prilejul să-şi îmbogăţească teoriile scenice cu alte argumente.

Noul ritual nu se abătea deloc de la faimoasa învestitură a cavalerilor. Nu este exclus ca romanele lui Walter Scott să fi influenţat această sinistră şi solemnă ceremonie.

— Sărută cuţitul!

De buzele blatarului stîlcit în bătaie era apropiată lama unui cuţit.

— Sărută cuţitul!

Dacă hoţul „în lege" consimţea şi îşi lipea buzele de bucata de fier, se socotea că a primit noua credinţă şi îşi pierdea pentru totdeauna drepturile pe care le deţinea în lumea hoţilor, devenind javră pe vecie.

Această idee a Regelui era cu adevărat o idee demnă de un rege. Nu doar pentru că învestirea cavalerească a blatarilor asigura numeroase trupe de rezervă pentru o armată a javrelor – e puţin probabil că, introducînd acest ritual al cuţitului, Regele s-a gîndit la ziua de mîine sau de poimîine. Dar la altceva cu siguranţă s-a

gîndit! Să-şi pună toţi vechii tovarăşi, de dinainte de război, în aceeaşi situaţie – viaţa sau moartea! – în care el, Regele, dăduse dovadă de laşitate, după părerea infractorilor „ortodocşi". Să-şi arate acum curajul! Împrejurările erau aceleaşi.

Toţi cei care refuzau să sărute cuţitul erau omorîţi. În fiecare noapte, alte şi alte cadavre erau tîrîte în faţa uşilor barăcilor încuiate pe dinafară. Aceşti oameni nu erau doar omorîţi. Era prea puţin pentru Rege. Pe toate cadavrele „se semnaseră" cu cuţitul toţii vechii lor camarazi care sărutaseră lama. Blatarii nu erau ucişi pur şi simplu. Înainte să-i ucidă, îi „canoneau", adică îi călcau în picioare, îi băteau, îi mutilau în fel şi chip... Abia pe urmă îi omorau. Cînd, după un an sau doi, a venit un convoi de la Vorkuta (acolo se desfăşura aceeaşi dramă), şi cîteva javre notorii au coborît de pe vapor, a reieşit că cei din Vorkuta nu aprobă cruzimea inutilă din Kolîma. „La noi îi omorîm de-a dreptul. De ce să-i canonim? La ce bun?" Aşadar, la Vorkuta se proceda întrucîtva altfel decît în cazul bandei Regelui.

Veştile despre represaliile Regelui din golful Vanino au trecut marea şi, în Kolîma, hoţii după legea veche au trecut la autoapărare. A fost declarată mobilizarea generală, toată lumea blatarilor s-a înarmat. Toţi fierarii şi toate atelierele de lăcătuşerie din Kolîma lucrau în secret la confecţionarea cuţitelor şi a baionetelor scurte. Bineînţeles, nu blatarii le făceau, ci adevăraţii meşteri profesionişti, sub ameninţarea „de dragul fricii", cum spuneau blatarii. Ei ştiau, cu mult înaintea lui Hitler, că e mult mai sigur să terorizezi un om decît să-l cumperi. Şi mai ieftin, se înţelege. Oricare lăcătuş, oricare fierar accepta să-i fie scăzut procentul de realizare a planului ca să rămînă în viaţă.

Între timp, energicul Rege a convins conducerea de necesitatea unui „turneu" prin lagărele de tranzit din Orientul Îndepărtat. Însoţit de cei şapte acoliţi ai săi, acesta a făcut turul tuturor închisorilor, pînă la Irkutsk, lăsînd în urmă zeci de cadavre şi sute de javre proaspăt convertite.

Javrele nu puteau să trăiască veşnic în golful Vanino. Vanino e un triaj, o zonă de tranzit. Aceştia au traversat marea, spre minele de aur. Războiul a fost mutat pe un teritoriu vast. Hoţii omorau javrele, javrele ucideau hoţii. Cifrele din Arhiva nr. 3

(morţii) au crescut brusc, ajungînd aproape de recordurile faimosului an 1938, cînd erau executate brigăzi întregi de „troţkişti".

Conducerea s-a năpustit la telefoane, chemînd Moscova.

A reieşit că în seducătoarea expresie „noua lege a hoţilor" cuvîntul „hoţ" era cel mai important, şi nu putea fi vorba de vreo reeducare. Încă o dată autorităţile fuseseră prostite de Regele cel feroce şi viclean.

De la începutul anilor '30, folosindu-se abil de răspîndirea ideii de „reeducare prin muncă", blatarii îşi salvează cadrele, dîndu-şi de milioane de ori cuvîntul de onoare, profitînd de spectacolul *Aristocraţii* şi de instrucţiunile stricte ale autorităţilor privitoare la necesitatea de a acorda încredere recidiviştilor. Teoriile lui Makarenko şi faimoasa „reforjare" au dat posibilitatea blatarilor ca, la adăpostul acestor idei, să-şi salveze „cadrele" şi să le întărească. Se afirma că în ce-i priveşte pe bieţii infractori trebuie aplicate doar sancţiuni corecţionale, nu punitive. În realitate, aceasta nu părea decît o preocupare stranie de a păstra infractorii. Orice expert, orice muncitor din lagăr ştia şi a ştiut-o că nici nu poate fi vorba de „reforjarea" şi reeducarea recidiviştilor, că acesta este un mit periculos. Că a înşela „fraierii" şi autorităţile era un act de eroism pentru un hoţ; că poţi faci o mie de jurăminte unui „fraier", să-ţi dai de un milion de ori cuvîntul de onoare, numai să-ţi cadă în plasă. Dramaturgi fără discernămînt, ca Şeinin şi Pogodin, continuau, în folosul vădit al lumii blatarilor, să propovăduiască necesitatea încrederii în aceştia. Pentru un singur Kostea Căpitanul care a fost reeducat, zeci de mii de blatari au ieşit din închisoare înainte de termen şi au săvîrşit douăzeci de mii de crime şi patruzeci de mii de jafuri. Iată preţul plătit pentru *Aristocraţii* şi pentru *Însemnările unui judecător de instrucţie*. Şeinin şi Pogodin erau ignoranţi în privinţa unei chestiuni atît de importante. În loc să demaşte infractorii, ei i-au idealizat.

În 1938, în lagăre, blatarii în bună măsură au fost chemaţi deschis să-i reprime fizic pe troţkişti; blatarii îi ucideau şi îi stîlceau în bătaie pe bătrînii neajutoraţi, pe mierlitorii flămînzi... În timp ce pînă şi propaganda contrarevoluţionară era pedepsită cu moartea, crimele blatarilor erau protejate de autorităţi.

Nu s-a observat nici un semn de reeducare nici la blatari, nici la javre. Doar sute de cadavre se adunau zilnic în morgile lagărelor. Se dovedea că autorităţile, punînd la un loc blatari şi javre, îi supuneau conştient şi pe unii şi pe alţii unui pericol mortal.

Ordinele de a nu interveni au fost foarte repede anulate şi peste tot au fost create zone speciale, separate, pentru javre şi pentru hoţii „în lege". În grabă şi totuşi tîrziu, Regele şi complicii lui au fost demişi din toate funcţiile administrative din lagăre şi au redevenit simpli muritori. Expresia „simplu muritor" a căpătat brusc o semnificaţie specială, sinistră. Javrele nu erau nemuritoare. S-a dovedit că crearea unor zone speciale pe teritoriul aceluiaşi lagăr nu aduce nici un folos. Sîngele curgea la fel ca înainte. A fost nevoie ca blatarilor şi javrelor să le fie repartizate mine separate (unde alături de infractori munceau, bineînţeles, şi reprezentanţi ai altor articole din Codul Penal). Se organizau expediţii – raiduri ale javrelor sau ale hoţilor înarmaţi în „zonele inamice". A fost nevoie de încă o măsură organizaţională: să se atribuie hoţilor şi javrelor Direcţii aurifere întregi care grupau cîteva mine. Astfel, toată Direcţia de Vest, cu spitalele, închisorile şi lagărele sale, a fost lăsată javrelor, în timp ce hoţii erau concentraţi în Direcţia de Nord.

În lagărele de tranzit fiecare blatar trebuia să comunice conducerii dacă e hoţ sau javră; în funcţie de răspuns, el se alătura convoiului trimis acolo unde nu era ameninţat cu moartea.

Numele de javră a prins repede, chiar dacă nu reflecta întocmai fondul chestiunii şi era inexact din punct de vedere terminologic. Oricît ar fi încercat capii noii legi să protesteze împotriva acestei porecle jignitoare, nu s-a găsit un cuvînt mai bun, mai potrivit, şi sub acest nume au intrat în documentele oficiale. În scurt timp chiar ei au început să-şi spună aşa. Ca să fie mai clar. Mai simplu. Disputa lingvistică putea să conducă numaidecît la o tragedie.

Vremea trecea, iar războiul sîngeros de exterminare nu înceta. Cum i se putea pune capăt? se întrebau înţelepţii lagărului. Şi răspundeau: ucigînd capii ambelor tabere. Regele fusese deja

victima unei explozii dintr-o mină îndepărtată (tovarășii săi, înarmați, îi vegheau somnul în colțul unei barăci). Blatarii au pus sub pat o încărcătură de amonal suficientă pentru a arunca în aer toate priciurile din colțul respectiv. Majoritatea „militarilor" zăceau deja în gropile comune din lagăre, cu o tăbliță de lemn la piciorul stîng, fără să fi putrezit în înghețul veșnic. Hoții cei mai notorii, Ivan Balabanov Spătosu' și Ivan Grecu' Spătosu', muriseră fără să sărute cuțitul javrelor. Dar ceilalți, mai puțin celebri, Nagîțu' și Mișka Odessitu', sărutaseră lama și acum ucideau blatari întru gloria javrelor.

În al doilea an al acestui război „fratricid" a ieșit la iveală o situație nouă.

Cum așa? Oare ritualul de sărutare a cuțitului transformă sufletul unui blatar? Sau faimosul „sînge de borfaș" și-a schimbat compoziția chimică în venele unui *urka*, odată ce buzele lui au atins o lamă de fier?

Nu toți cei care sărutaseră cuțitul aprobau noile table ale legii. Mulți, foarte mulți rămăseseră în sufletul lor adepți ai vechii legi – că doar ei condamnaseră javrele. O parte din acești blatari, slabi de înger, încercaseră cu fiecare ocazie să se întoarcă la „lege". Dar încă o dată ideea Regelui, idee de rege, și-a arătat profunzimea și forța. Hoții „în lege" amenințau cu moartea javrele proaspăt convertite și nu voiau să le deosebească de javrele de carieră. Atunci cîțiva hoți bătrîni care sărutaseră cuțitul, hoți cărora rușinea nu le dădea pace și le hrănea furia, au făcut încă o mișcare uimitoare.

A fost decretată a treia lege a hoților. De data aceasta, blatarii celei de-a treia legi duceau lipsă de teoreticieni care să pună la punct o platformă ideologică. Ei nu se conduceau decît împinși de furie și nu promovau nici un slogan, în afară de cel al răzbunării și al urii sîngeroase împotriva javrelor și a hoților în egală măsură. Aceștia trecuseră la exterminarea fizică și a unora, și a altora. La început, în această categorie au intrat neașteptat de mulți *urkagani*, prin urmare autoritățile au fost obligate să le repartizeze și lor o mină separată. O serie de crime noi, total neprevăzute de către administrație, a stîrnit o mare neliniște printre muncitorii din lagăr.

Blatarii din a treia categorie au primit numele elocvent de „nelimitaţi". Li se mai spunea şi „ai lui Mahno" - aforismul lui Nestor Mahno din vremea Războiului Civil, referitor la relaţiile sale cu Albii şi cu Roşii, e bine cunoscut în lumea blatarilor. Au început să apară noi şi noi grupuri, care îşi luau cele mai diverse nume, ca „Scufiţele Roşii", de exemplu. Conducerea lagărelor se dădea peste cap ca să le asigure acestor grupuri încăperi separate.

Pînă la urmă s-a dovedit că „nelimitaţii" nu sînt atît de numeroşi. Hoţii acţionează întotdeauna în grup - un hoţ solitar e de neconceput. Caracterul public al beţiilor, al „judeţelor" din subteranul hoţilor e de folos hoţilor mari şi mărunţi deopotrivă. Trebuie să aparţii unei lumi, oricare ar fi ea, să cauţi şi să găseşti acolo ajutor, prietenie, lucruri în comun.

Istoria celor „nelimitaţi" este, în esenţă, tragică. A avut puţini adepţi în războiul javrelor şi a reprezentant un fenomen psihologic grăitor, suscitînd interesul tocmai din acest punct de vedere. „Nelimitaţii" aveau să îndure şi multe umilinţe.

Problema e că, în conformitate cu ordinele primite, celulele din tranzit păzite de escortă erau de două feluri: pentru hoţii „în lege" şi pentru javre. „Nelimitaţii" trebuiau să ceară de la conducere un loc, să dea explicaţii lungi, să se aciueze prin colţuri, printre „fraierii" care nu le arătau nici o simpatie. Aproape întotdeauna erau călători solitari. Hoţul „nelimitat" trebuia să se adreseze cu o cerere autorităţilor; hoţii şi javrele îşi cereau dreptul. S-a întîmplat ca unul dintre ei, după externarea din spital (pînă să plece) să petreacă trei zile sub un turn de pază - era locul cel mai sigur. În lagăr putea să fie omorît, aşa că refuzase să intre în zonă.

În primul an, avantajul părea să fie de partea javrelor. Acţiunile energice ale căpeteniilor lor, cadavrele hoţilor din toate lagărele de tranzit, permisiunea de a trimite javrele în acele mine unde nu riscaseră să le trimită înainte - toate acestea erau semnele superiorităţii javrelor în acest război. Recrutarea javrelor prin ritualul sărutării cuţitului a devenit faimoasă. Lagărul de tranzit din Magadan era ticsit cu javre. Iarna era pe sfîrşite, şi hoţii „în lege" aşteptau cu nerăbdare deschiderea navigaţiei. Primul vapor trebuia să le decidă soarta. Ce le va aduce? Viaţa sau moartea?

De pe Continent au sosit primele sute de infractori ortodocşi. Printre ei nu era nici o javră!

Javrele din lagărul din Magadan au fost trimise la Direcţia de Vest, care era „a lor". Primind întăriri, hoţii au renăscut şi războiul sîngeros a izbucnit cu şi mai mare putere. Apoi, de la an la an, efectivele de hoţi se suplimentau cu cei sosiţi de pe Continent. Efectivele de javre se înmulţeau prin binecunoscuta metodă a sărutării cuţitului.

Viitorul, ca şi mai înainte, era nesigur. În 1951, Ivan Pescăruşul, una din cele mai mari „autorităţi" a lumii hoţilor din acea perioadă şi din acele locuri, a fost repartizat într-un convoi după o lună de tratament în Spitalul Central pentru deţinuţi. Pescăruşul nu fusese deloc bolnav. Şeful infirmeriei de la mină, unde acesta era „înregistrat", fusese ameninţat cu represalii dacă nu îl trimitea în spital, la odihnă, şi i se promiseseră două costume dacă îl va trimite. Aşa că îl internase pe Pescăruş. Analizele nu arătau nimic ameninţător pentru sănătatea lui, dar apucaseră să vorbească cu şeful secţiei de boli interne. Pescăruşul a stat o lună în spital, apoi a acceptat să se externeze. Dar, la plecarea din triajul spitalului, cînd şi-au auzit numele strigat la apel, a întrebat unde merge convoiul. Dispecerul voia să-i joace o festă Pescăruşului şi a numit una dintre minele Direcţiei de Vest, unde nu erau trimişi hoţii „în lege". După zece minute, Pescăruşul s-a dat bolnav şi a cerut să fie chemat directorul închisorii de tranzit. Acesta a venit cu un doctor. Pescăruşul a pus mîna stîngă pe masă, răsfirîndu-şi degetele, şi şi-a înfipt de cîteva ori în palmă cuţitul pe care îl ţinea în cealaltă mînă. De fiecare dată cînd lama cuţitului ajungea pînă la lemn, Pescăruşul o trăgea înapoi cu o mişcare bruscă. Totul a durat o secundă-două. Pescăruşul i-a explicat directorului speriat că el e hoţ şi îşi cunoaşte drepturile. Că trebuie să plece la Direcţia de Nord, a hoţilor. Mai bine rămîne fără o mînă, dar nu merge în Vest, la moarte. Speriat, directorul s-a dumirit cu greu, iar Pescăruşul a fost trimis chiar unde dorea. Aşadar, din pricina dispecerului, luna de odihnă în spital a Pescăruşului a fost puţin tulburată. Dacă nu l-ar fi întrebat pe dispecer care e destinaţia convoiului, totul s-ar fi terminat cu bine.

Spitalul Central pentru deţinuţi, cu o mie şi ceva de paturi, mîndria medicinei kolîmiene, se afla pe teritoriul Direcţiei de Nord. Evident, „hoţii în lege" îl considerau spitalul lor raional, şi nicidecum unul central. Conducerea spitalului încercase mult timp să reziste „asediului", prefăcîndu-se că tratează bolnavi din toate Direcţiile. Dar nu era întru totul aşa, căci hoţii considerau Direcţia de Nord propria citadelă, cerînd să le fie respectate drepturile pe tot teritoriul acesteia. Ei obţinuseră ca javrele să nu fie tratate în acest spital, unde condiţiile sanitare erau mult mai bune decît oriunde altundeva, şi, cel mai important, Spitalul Central avea dreptul să „aranjeze" certificate de invaliditate în vederea transferului pe Continent. Drepturile fuseseră „obţinute" nu prin petiţii, nu prin cereri, ci prin lovituri de cuţit. Cîteva crime fuseseră săvîrşite chiar sub ochii directorului de spital, şi acesta din urmă a înţeles care îi e cu adevărat locul cînd vine vorba de chestiuni atît de delicate. Spitalul a încercat o vreme să menţină o poziţie pur medicală. Cînd unui bolnav, noaptea, vecinul lui îi împlîntă cuţitul în pîntece, acest lucru este destul de convingător, oricît ar fi declarat autorităţile că nu le pasă de „războiul civil" din lumea infractorilor. La început, încăpăţînarea conducerii şi asigurările că nu va fi nici un pericol au păcălit unele javre. Acceptaseră îngrijirile medicale care le fuseseră propuse la faţa locului (acolo, orice medic era de acord să întocmească un dosar medical, doar ca mina să scape de infractori măcar pentru o vreme). La spital erau aduşi sub escortă, dar nu treceau de camera de gardă. Aici, aflînd cum stau lucrurile, cereau să se întoarcă numaidecît înapoi. În majoritatea cazurilor, îi ducea înapoi aceeaşi escortă. A fost un caz cînd şeful escortei, după ce fusese refuzat să fie primit la camera de gardă, a aruncat vraful de dosare într-un şanţ de lîngă spital şi, abandonînd pacienţii, a încercat să fugă cu camionul împreună cu oamenii lui. Apucaseră să parcurgă vreo patruzeci de kilometri, cînd au fost ajunşi din urmă de militari şi de ofiţerii din paza spitalului, cu puşti şi revolvere. Fugarii au fost aduşi înapoi la spital cu escortă, li s-au înapoiat oamenii şi dosarele, iar apoi li s-a urat drum bun.

O singură dată s-a întîmplat ca patru javre – *urkagani* importanţi – să se încumete să rămînă peste noapte între zidurile unui

spital. Aceştia au baricadat uşa salonului care li se repartizase şi au făcut cu rîndul de pază, cu cuţitul în mînă. În dimineaţa următoare au fost trimişi înapoi. A fost singurul caz cînd armele au fost introduse în spital pe faţă; autorităţile încercau să nu vadă cuţitele din mîinile javrelor.

În general, armele erau confiscate la camera de gardă. Se proceda foarte simplu: bolnavii erau dezbrăcaţi la piele şi duşi în următoarea încăpere, la controlul medical. După fiecare convoi, pe podea şi în spatele canapelelor rămîneau aruncate sulițe şi cuţite. Erau desfăcute pînă şi bandajele, iar ghipsul – scos de pe membrele fracturate, întrucît cuţitele erau fixate de corp, ascunse sub pansamente.

Cu cît trecea timpul, javrele ajungeau din ce în ce mai rar la Spitalul Central – practic, hoţii repurtaseră o victorie în lupta cu autorităţile. Un comandant naiv, care îi citise din scoarţă-n scoarţă pe Şeinin şi pe Makarenko, un admirator fervent, în secret, ba chiar şi pe faţă, al lumii „romantice" a infractorilor („Ştiţi, e mare hoţ", spunea el pe un asemenea ton, că s-ar fi putut crede că e vorba de vreun academician care a descoperit secretul nucleului atomic), se dădea mare cunoscător al obiceiurilor blatarilor. Auzise vorbindu-se de Crucea Roşie, de atitudinea hoţilor faţă de medici, şi conştiinţa relaţiilor personale cu aceştia îi gîdila plăcut amorul propriu.

Crucea Roşie, adică medicina, cum i se spunea, angajaţii care lucrează aici, medicii, în primul rînd, ocupă un loc extrem de special în ochii blatarilor. Ei sînt intangibili, nu intră „în teritoriul" acţiunilor hoţilor. Mai mult decît atît, în lagăre, infractorii îi apără de toate necazurile. Mulţi s-au lăsat ademeniţi şi continuă să se lase ademeniţi de această scorneală grosolană. Oricare hoţ, oricare medic din lagăr poate să povestească o veche-străveche legendă despre cum hoţii i-au înapoiat unui medic ceasul furat (sau geamantanul, sau costumul, Breguet-ul), doar pentru că au aflat că cel jefuit era doctor. Aceasta e o variaţie la Breguet-Herriot. La fel şi istoria medicului înfometat pe care hoţii sătui l-au hrănit în închisoare (din pachetele confiscate de la ceilalţi locatari ai celulei). Există cîteva teme clasice similare care, asemeni deschiderilor din şah, se povestesc după reguli precise...

Care e adevărul aici şi despre ce e vorba în realitate? E vorba de un calcul rece, riguros şi mîrşav al blatarilor. Adevărul e că singurul apărător al deţinutului în lagăr (şi al hoţului) este medicul. Nu e nici directorul, nici reprezentantul Secţiei culturale; doar medicul oferă deţinutului un ajutor cotidian şi concret. Medicul poate să interneze în spital. Medicul poate să acorde o zi-două de repaus. El poate să trimită sau să nu trimită în altă parte – aprobarea lui este necesară pentru orice transfer. Medicul poate aloca o muncă uşoară, poate reduce „categoria de muncă", iar în acest domeniu de importanţă vitală, capitală, aproape că nu este controlat de nimeni şi, oricum, nu poate fi judecat de către comandantul local. Medicul urmăreşte alimentaţia deţinuţilor şi, dacă nu contribuie chiar el la irosirea ei, e foarte bine. El poate să prescrie raţii mai bune. Drepturile şi obligaţiile medicului sînt uriaşe. Oricît de prost ar fi doctorul, el este totuşi o forţă morală în lagăr. Să ai influenţă asupra lui e mult mai important decît să ţii „în cîrlig" comandantul sau să cumperi angajatul Secţiei cultural-educative. Medicii sînt cumpăraţi cu abilitate, sînt intimidaţi cu subtilitate şi, probabil, le sînt înapoiate lucrurile furate. Cu toate astea, nu există exemple concrete în acest sens. Mai degrabă, la medicii din lagăr, inclusiv la civili, poţi să vezi costumele dăruite de hoţi sau „nădragii" buni. Lumea blatarilor întreţine relaţii bune cu medicul (sau cu un alt angajat medical) atîta timp cît acesta îndeplineşte toate cererile acestei bande neruşinate, tot mai multe pe măsură ce doctorul se încurcă în legăturile sale aparent inocente cu blatarii. Or, bolnavii, bătrînii sleiţi de puteri sînt nevoiţi să moară pe priciuri, căci locurile lor în spital sînt ocupate de blatari sănătoşi care se odihnesc. Şi dacă medicul refuză să satisfacă cerinţele infractorilor, nu îl tratează nicidecum ca pe un reprezentant al Crucii Roşii. Surovoi, un tînăr moscovit, medic într-o mină, a refuzat categoric să facă pe plac blatarilor care cereau ca trei de-ai lor să fie trimişi să se odihnească la Spitalul Central. În seara următoare, a fost ucis în timpul consultaţiei. Cincizeci şi două de răni de cuţit a numărat legistul pe cadavrul lui. Într-o mină de femei, doctoriţa Şiţel, o femeie în vîrstă, a refuzat să-i dea scutire de la muncă unei infractoare. A doua zi, doctoriţa a fost tăiată cu toporul. Propria

infirmieră a fost cea care a executat sentința. Surovoi era tînăr, integru și aprig. După ce a fost asasinat, în locul lui a fost numit Krapivnițki, fostul director al Serviciului sanitar al minelor disciplinare, un medic liber, cu experiență.

Doctorul Krapivnițki a anunțat direct că nu va trata pe nimeni și nu va face nici o vizită medicală. Medicamentele necesare vor fi distribuite zilnic prin intermediul militarilor de la pază. Zona va fi închisă ermetic și vor fi scoase doar cadavrele. Mai bine de doi ani de cînd a fost numit la această mină, doctorul Krapivnițki a rămas acolo, fără să pățească nimic.

Zona închisă, înconjurată de mitraliere, ruptă de restul lumii, ducea o viață înspăimîntătoare. Imaginația macabră a criminalilor construise aici, în plină zi, tribunale în toată regula, cu ședințe, cu rechizitorii și depoziții ale martorilor. Din priciurile demontate înălțaseră în mijlocul lagărului o spînzurătoare în care fuseseră spînzurate două javre „demascate". Totul se desfășura nu noaptea, ci ziua-n amiaza mare, în văzul autorităților.

O altă zonă a acestei mine era considerată zonă de lucru. Hoții de aici, de rang inferior, mergeau la muncă. După ce au fost mutați aici infractorii, mina își pierduse, bineînțeles, valoarea sa productivă. Influența zonei vecine, unde nu se muncea deloc, se făcea simțită în permanență. Chiar din una dintre aceste barăci de muncitori a fost adus la spital un bătrîn, un *bîtovik*, nu un criminal. După spusele blatarilor care îl însoțeau, acesta „vorbise necuviincios cu Vasecika!".

„Vasecika" era un tînăr blatar dintr-o familie de hoți, căpetenii așadar. Bătrînul era de două ori mai în vîrstă decît „Vasecika".

Jignit de tonul bătrînului („Își tot arată colții!"), Vasecika a poruncit să i se aducă o bucată de fitil Bickford cu detonator care a fost pus între palmele bătrînului. I-au legat mîinile (bătrînul n-a îndrăznit să protesteze), și au aprins fitilul. Bătrînului i-au fost retezate ambele mîini. Atît de scump l-a costat discuția necuviincioasă cu „Vasecika".

Războiul javrelor continua. Lucrul de care se temeau cel mai mult cîțiva șefi inteligenți și experimentați s-a întîmplat de la sine. Acumulînd experiență în răfuielile sîngeroase – în vremea respectivă nu exista pedeapsa cu moartea pentru asasinatele comise în

lagăre, – javrele şi blatarii deopotrivă ajunseseră să pună mîna pe cuţit din orice motiv care nu avea nici o legătură cu războiul javrelor.

Dacă li se părea că bucătarul a pus prea puţină supă sau că era prea subţire – o lovitură de cuţit între coaste şi bucătarul îşi dădea sufletul lui Dumnezeu. Nu dădea medicul o scutire de muncă? I se înfăşura un prosop în jurul gîtului şi era strangulat...

Şeful secţiei de chirurgie a Spitalului Central i-a reproşat unui blatar notoriu că hoţii ucid doctorii şi că nu mai respectă Crucea Roşie. Cum nu-i înghite pămîntul? Blatarii sînt foarte flataţi cînd autorităţile le cer părerea despre „chestiuni de principiu". Şi acesta i-a răspuns schimonosindu-se şi deformînd cuvintele cu accentul greu de redat al blatarilor:

„Aşa e legea viesii, doctore. Depinde de situasie. Într-un caz e asa, în altul cu totul altfel. Viasa se schimbă".

Blatarul nostru nu era un dialectician rău. Era unul înrăit. Odată, fiind închis la izolator şi dorind să ajungă la spital, şi-a presărat în ochi pudră de creion chimic. De izolator a scăpat, dar a primit prea tîrziu ajutor medical calificat: orbise definitiv.

Asta nu îl împiedica însă să ia parte la discuţiile despre toate problemele lumii blatarilor, să dea sfaturi şi să emită judecăţi pline de autoritate. Ca Sir Williams din *Rocambole*, blatarul orb continua să ducă în totalitate o viaţă de criminal. Verdictul său acuzator era suficient pentru a închide cercetările în dosarele javrelor.

De cînd lumea, în universul blatarilor-javră este numit cel care a trădat cauza hoţilor, hoţul care a trecut de partea poliţiei judiciare. Dar în războiul javrelor e vorba de altceva, de o nouă lege a hoţilor. Cu toate acestea, numele jignitor de javră a rămas alocat cavalerilor acestui ordin nou.

Javrele nu s-au bucurat de simpatia conducerii lagărelor, cu excepţia primelor luni de război. Aceasta prefera să aibă de-a face cu blatarii de rit vechi, care erau mai uşor de înţeles, mai simpli.

Războiul javrelor răspundea unei necesităţi sinistre şi imperioase a hoţilor: plăcerea de a ucide, setea de sînge. Acest război

era un mulaj după evenimentele la care blatarii fuseseră martori ani la rînd. Episoadele adevăratului război se reflectau, ca într-o oglindă deformată, în lumea crimei. Realitatea evenimentelor sîngeroase îi captivase pe infractori. Chiar şi un banal furt din buzunare, pasibil de trei luni de închisoare, sau spargerea unui apartament sînt săvîrşite cu o oarecare „exaltare creatoare". Ele sînt însoţite de o înaltă trăire sufletească, de o binefăcătoare vibraţie a nervilor care, cum spun blatarii, nu se poate compara cu nimic; atunci hoţul simte că trăieşte.

De cîte ori să fie mai acută, mai sadică senzaţia pe care ţi-o dă crima, sîngele vărsat; adversarul – tot un hoţ – accentuează şi mai mult intensitatea trăirilor. Teatralismul inerent lumii blatarilor refulează în acest gigantic şi sîngeros spectacol care durează de mulţi ani. Totul aici e autentic şi, în acelaşi timp, totul e un joc, un joc cumplit, mortal. Ca la Heine: „Carnea va fi chiar carne, iar sîngele va fi sînge de om".

Blatarii joacă imitînd politica şi războiul. Capii lumii blatarilor ocupau oraşele, trimiteau patrule de recunoaştere, tăiau comunicaţiile adversarului, judecau trădătorii şi îi spînzurau. Totul era real şi totodată un joc, un joc sîngeros.

Istoria infracţionalităţii, care numără multe milenii, cunoaşte numeroase exemple de lupte sîngeroase între bande de infractori, pentru teritorii de jefuit, pentru suveranitate în lumea crimei. Cu toate acestea, multe particularităţi ale războiului javrelor fac din acesta un eveniment unic în felul său.

1959

Apollo printre blatari

Blatarii nu iubesc poezia. Cu poezia n-ai ce să faci în această lume prea reală. Căror nevoi secrete, căror aspiraţii estetice ale sufletului hoţilor trebuie să răspundă versurile? Ce fel de cerinţe ale blatarilor trebuie să satisfacă poezia? Esenin ştia cîte ceva despre aceste lucruri, multe le ghicise. Dar pînă şi blatarii cei mai

instruiţi sînt străini de versuri, lectura rîndurilor ritmate li se pare o distracţie ruşinoasă, o nerozie, insultătoare prin caracterul ei de neînţeles. Puşkin şi Lermontov sînt poeţi mult prea complecşi pentru oricine vede prima oară în viaţă o poezie. Ei cer o pregătire aparte, un anumit nivel estetic. Este imposibil să te iniţiezi în poezia lui Puşkin, ca şi în a lui Lermontov, a lui Tiutcev sau a lui Baratînski. Totuşi în poezia rusă clasică există doi autori ale căror versuri au efect estetic asupra ascultătorului nepregătit; de la aceşti autori trebuie să înceapă cultivarea dragostei pentru poezie, înţelegerea poeziei. E vorba, bineînţeles, de Nekrasov şi mai ales de Alexei Tolstoi. „Vasili Şibanov" şi „Drumul de fier" sînt poeziile cele mai sigure în acest sens. Am verificat acest lucru de nenumărate ori. Însă nici „Drumul de fier", nici „Vasili Şibanov" nu au produs nici cea mai mică impresie asupra blatarilor. Era evident că urmăresc doar anecdota şi că ar prefera să le fie repovestit în proză măcar *Prinţul Serebriannîi* al lui A.K. Tolstoi. În acelaşi fel, o descriere de peisaj din orice roman citit cu voce tare nu ajungea la sufletul ascultătorilor-blatari; era evidentă dorinţa lor de ajunge mai repede la prezentarea intrigii, la acţiune sau, în cel mai rău caz, la dialog.

Bineînţeles, oricît de puţin umani ar fi, blatarii nu sînt total lipsiţi de necesităţi estetice. Acestea sînt satisfăcute de cîntecele de puşcărie – şi sînt numeroase. E vorba de epopei, precum *Hoţul şi cuţitul lui*, deja pe cale de dispariţie, sau de stanţe închinate celebrului Gorbacevski sau altor stele ale lumii crimei, sau de cîntecul „Insula Solovki". Mai sînt şi cîntecele lirice în care blatarul îşi exteriorizează sentimentele, de un pitoresc aparte, care se deosebesc de la început de cîntecele obişnuite, atît prin intonaţie, cît şi prin tematică şi viziunea proprie asupra lumii.

Romanţele de puşcărie sînt în general extrem de sentimentale, tînguitoare şi înduioşătoare. În ciuda numeroaselor erori de ortoepie, ele au întotdeauna o sinceritate la care contribuie şi melodia, adeseori foarte originală. Cu tot primitivismul său, interpretarea le face şi mai impresionante, întrucît interpretul nu e un actor, ci un personaj din viaţă. Autorul monologului liric nu are nevoie să îmbrace un costum de actor.

Compozitorii noştri n-au ajuns încă la folclorul muzical al infractorilor – încercările lui Leonid Utiosov, cu al său „La mititica în Odessa", nu se pun la socoteală.

Destul de răspîndit şi remarcabil prin melodia sa este cîntecul „Destinul". Melodia de jale poate uneori să facă să plîngă un ascultător sensibil. Un blatar nu va fi mişcat pînă la lacrimi de un cîntec, dar va asculta „Destinul" pătruns şi cu un aer grav.

Iată cum începe:

Destinul e în tot şi-n toate,
De el şi de ai vrea să scapi nu poţi,
El peste tot ne mînă şi ne îndreaptă,
Unde-ţi arată, într-acolo te laşi dus.

Numele poetului de „curte" care a compus acest text este necunoscut. „Destinul" vorbeşte mai departe, cît se poate de firesc, despre „moştenirea" părintească a hoţului, despre lacrimile mamei, despre ftizia contractată în închisoare şi proclamă intenţia fermă de a merge pînă la moarte pe drumul ales.

Cui stă-n putere soarta s-o înfrunte,
Să lupte dară pînă la sfîrşit!

Nevoia de teatru, de sculptură şi de pictură este inexistentă la blatari. Ei nu dovedesc nici un interes pentru aceste muze, pentru aceste forme de artă. Sînt mult prea ancoraţi în viaţa reală; emoţiile lor de ordin „estetic" sînt prea sîngeroase, prea „vii". Aici nu e vorba de naturalism – graniţele dintre artă şi viaţă sînt nedeterminate, iar „spectacolele" mult prea realiste pe care blatarii le montează în fiecare zi sperie şi arta, şi viaţa.

La o mină din Kolîma, blatarii furaseră o seringă de douăzeci de mililitri de la dispensar. De ce aveau nevoie de o seringă? Să-şi injecteze morfină? Poate că felcerul lagărului furase de la şefii lui cîteva fiole cu morfină şi le oferea cu slugărnicie drogul blatarilor? Sau poate că acest instrument medical are valoare mare în lagăr şi, şantajînd un medic, puteau să ceară o răscumpărare sub formă de „repaus" în baracă pentru căpeteniile blatarilor?

Nici una, nici alta. Blatarii auziseră că, dacă injectezi aer în venele cuiva, bulele de aer blochează vasele cerebrale şi provoacă

o embolie. Iar omul moare. Se hotărîseră imediat să verifice veridicitatea acestor informaţii interesante date de un medic anonim. Imaginaţia blatarilor zugrăvea deja imaginile unor morţi misterioase pe care nu le va elucida vreodată nici un comisar al poliţiei judiciare, fie el Vidocq, Lecoq sau Vanka Kain.

Într-o noapte, blatarii au scos de la izolator un „fraier" înfometat, l-au legat şi, la lumina unei torţe fumigene, au făcut o injecţie victimei. Omul a murit imediat: felcerul slobod la gură avusese dreptate.

Blatarul nu înţelege nimic din baletul clasic, însă arta dansului, jocul, „ţigăncuşa" fac parte de mult din „oglinda onestă a tinereţii"[1].

Lumea blatarilor nu duce lipsă de mari dansatori. Şi sînt destui amatori şi coregrafi deopotrivă printre infractori.

Acest joc, acest step ţigănesc nu e deloc atît de primitiv cum poate părea la prima vedere.

Printre „maeştrii de balet" blatari se găseau artişti extraordinar de talentaţi, în stare să danseze pe un discurs al lui Ahun Babaev sau pe un editorial din ziarul de ieri.

Sînt slab din fire, dar se cuvine
Să calc pe urmele părintelui meu mort!

Foarte răspîndită este şi această veche romanţă lirică din lumea crimei, cu refrenul său clasic:

În oglinda apei luna strălucea,

unde eroul se plînge că se desparte de iubită şi îi cere:

Iubeşte-mă, copilă, cît liber voi trăi,
Cît liber voi trăi, al tău voi fi.
Cînd închisoarea ne va despărţi pe veci, mereu,
Tu ai să fii femeia tovarăşului meu.

În loc de „tovarăşul meu", se subînţelege „altul", dar blatarul, interpretul romanţei, preferă să lungească un vers şi să rupă ritmul doar ca să păstreze sensul frazei, singurul care îl interesa. „Femeia altuia" sună banal, e ceva din lumea „fraierilor". Pe cînd „tovarăşul

1. Titlul unui tratat de bune maniere, apărut în Rusia la începutul secolului al XVIII-lea, din ordinul lui Petru cel Mare.

meu" corespunde legilor moralei blatarilor. Pesemne, autorul acestei romanțe nu a fost blatar, spre deosebire de cel al cîntecului „Destinul", unde paternitatea criminalului-recidivist este incontestabilă.

Romanța continuă în tonalități filosofice:

Sînt fiu al crimei, borfaș din Odessa,
Un hoț, greu să fie iubit.
Ce-ar fi, copilă, adio să ne luăm,
Pe veci unul de altul să uităm.

Și mai departe:

O să mă condamne și m-or trimite departe,
Prea departe, în Siberia....
Tu vei fi ferice și poate chiar bogată,
Eu niciodată, nu!

Cîntecele epice ale blatarilor sînt foarte numeroase.

Aceste punctișoare aurii, flăcărui,
De lagărul Solovki ne-amintesc.
(„Insula Solovki")

Străvechiul cîntec „Hoțul și cuțitul lui" este un fel de imn al lumii blatarilor foarte cunoscut, și nu doar în cercurile infracționale.

Un clasic al genului e cîntecul „Îmi amintesc o neagră noapte de toamnă". Acesta are multe variante și prelucrării tîrzii. Toate adăugirile și transformările ulterioare sînt mai proaste, mai grosolane decît prima variantă, care zugrăvește imaginea clasică a spărgătorului ideal, ocupația lui, prezentul și viitorul său.

Cîntecul prezintă pregătirea și săvîrșirea jafului unei bănci, apoi spargerea unui seif din Leningrad.

Îmi mai aduc aminte și acum burghiele oțelite,
Ca doi bondari bîzîind.

Apoi se deschid ușile metalice unde:

Drăguțe bancnote, în pachete egale,
De pe rafturi ne priveau.

Unul dintre complicii la jaf, după ce și-a primit partea, o șterge din oraș în chip de Cascarilla.

Modest îmbrăcat, englezeşte,
Palton gri şi floare la butonieră,
La şapte jumate din capitală o şterge,
Şi în urmă-i nici că priveşte.

Prin „capitală" se înţelege Leningradul sau, mai degrabă, Petrogradul, ceea ce ne permite să atestăm apariţia acestui cîntec între anii 1914 şi 1924.

Eroul pleacă spre sud, unde întîlneşte cu o „preafrumoasă, ca din vis". Se înţelege de la sine că:

Banii, ca neaua, s-au topit, uite-i, nu-s!
E vremea de-acum înapoi s-o apuc,
Şi ca mai înainte iar să m-afund
În Leningradul cenuşiu şi perfid.

Urmează „lovitura", arestarea şi strofa de încheiere:

Pe drumul prăfos, sub aspră escortă
Codul Penal merg să-l înfrunt,
Zece ani acum primesc, fără dispensă,
Sau în sfîrşit pe lună o s-ajung.

Toate acestea sînt opere cu o tematică aparte. În paralel cu ele, se bucură de popularitate şi îşi au propriii interpreţi şi ascultători cîntece excepţionale precum „Deschideţi, deschideţi fereastra", „Nu mai am mult de trăit" sau „Nu plînge, draga mea", mai ales în varianta lor originală, din Rostov.

Romanţe precum „Cît de frumoasă eşti tu, noapte albastră" sau „Îmi amintesc o grădiniţă şi-o alee" nu au un text specific infracţional, deşi sînt populare printre hoţi.

Toate romanţele infractorilor, inclusiv celebra „Nu pentru noi cîntă acordeoanele" sau „Noapte de toamnă", au zeci de variante, de parcă ar fi avut soarta „romanţului", care nu reprezenta decît schema, carcasa pentru propriile efuziuni ale interpreţilor.

Se întîmplă ca romanţele „fraierilor" să sufere modificări, să se impregneze de spiritul lumii blatarilor.

Uneori, romanţa „Nu-mi vorbi de el" s-a transformat la blatari în interminabila (în închisoare, timpul e foarte lung) „Murocika Bobrova". În romanţa iniţială nu e vorba de Murocika Bobrova.

Dar blatarilor le place precizia. Ei sînt amatori şi de descrieri detaliate:

O caleaşcă înspre tribunal venea.
Coborîţi! un glas se auzea.
Pe aici, pe scară, vă rog, poftiţi,
În jur, într-o parte, să nu priviţi!

Indicaţiile de joc sînt succinte:

Şi blonda, cu ochi de jăratec,
Supusă, capul şi-a plecat,
Şi, pălind toată,
Voalul pe chip şi l-a lăsat.

Judecătorul îi cere:

Spune, Murocika Bobrova,
Pledezi vinovată au ba,
Aveţi cuvîntul, v-am ruga!

Abia după această „expoziţie" urmează textul obişnuit al romanţei:

Oh, nu-mi pomeniţi de el,
Trecutul nu-i încă dat uitării

ş.a.m.d.

Mi se tot spune că sînt tristă,
Că-n oameni nu mă mai încred,
Tot mi se spune că-s bolnavă,
Poate doar am obosit să mai trăiesc.

Şi, în sfîrşit, ultima strofă:

Ea numai ce-a tăcut,
Un ţipăt crunt din piept i-a răsunat,
Verdictul la proces
A rămas nepronunţat.

Faptul că verdictul a rămas nepronunţat îi înduioşează întotdeauna mult pe blatari.

Aversiunea blatarilor faţă de muzica de cor este cît se poate de caracteristică. Nici măcar arhicunoscutul „Stuful foşnea, copacii se îndoiau în noaptea întunecată" nu putea să răscolească sufletul blatarilor. „Stuful foşnea" nu era deloc popular printre ei.

Blatarii nu au cîntece corale, ei nu cîntă niciodată în cor, iar dacă „fraierii" dau tonul vreunui cîntec nemuritor, cum ar fi „Au fost şi zile vesele" sau „Haz Bulat", nu numai că nu li se alătură, dar nici măcar nu stau să asculte. Pleacă.

Cîntecul blatarilor e unul exclusiv solo, aşezaţi lîngă o fereastră zăbrelită sau lungiţi pe prici, cu mîinile sub cap. Un blatar nu va cînta niciodată dacă este invitat sau rugat, ci întotdeauna cumva neaşteptat, urmînd parcă o necesitate interioară. Dacă e un cîntăreţ bun, toate vocile din celulă vor amuţi şi îl vor asculta cu atenţie. Şi cîntăreţul, încet, articulînd distinct fiecare cuvînt, cîntă un cîntec după altul, fără nici un acompaniament, bineînţeles. Absenţa acompaniamentului accentuează parcă expresivitatea cîntecului şi nu reprezintă nicidecum un neajuns. În lagăre sînt orchestre de instrumente de suflat şi de coarde, dar toţi le consideră „de la necuratul" – foarte rar blatarii fac parte din aceste orchestre, deşi legea blatarilor nu interzice expres acest gen de activitate.

Că arta vocală în închisoare nu putea să se dezvolte decît sub formă de interpretare solo era de la sine înţeles. Era o necesitate istorică obligatorie. Nici un fel de cînt coral nu ar fi putut fi permis între pereţii unei închisori.

Nici în „spelunci", în libertate, blatarii nu cîntă piese în grup. Petrecerile şi chefurile lor se desfăşoară fără cîntece corale. În acest lucru putem să vedem şi o dovadă a naturii de lup a hoţului, a lipsei sale de colegialitate şi, poate, motivul unor moravuri din închisoare.

Printre blatari nu se găsesc mulţi amatori de lectură. Din zecile de mii de blatari, nu-mi amintesc decît doi pentru care cartea nu era un obiect ostil, străin, necunoscut. Primul era hoţul de buzunare Rebrov, hoţ din tată în fiu – tatăl şi fratele lui urmaseră aceeaşi carieră. Rebrov era un spirit filosofic, un om care putea să treacă drept cine trebuia, putea susţine cu brio orice conversaţie, indiferent de temă.

În tinereţe, Rebrov începuse cursurile unei şcoli de cinema. Mama lui, care îl adora, se luptase din răsputeri pentru mezinul său, străduindu-se cu orice preţ să-l scape de soarta cumplită a fratelui şi tatălui său. Totuşi, „sîngele de borfaş" s-a dovedit mai

puternic decît iubirea de mamă, şi Rebrov, după ce a renunţat la şcoală, nu s-a ocupat de nimic altceva decît de jafuri. Mama lui nu a renunţat la luptă. L-a însurat cu o prietenă a fiicei sale, învăţătoare într-un sat. Rebrov o violase demult, apoi, la insistenţele mamei, o luase de nevastă, şi avusese un trai în general fericit, întorcîndu-se mereu la ea după nenumăratele sale sejururi „la adăpost". Îi născuse lui Rebrov două fiice, ale căror fotografii le purta mereu la el. Soţia scria des, îl alina cum putea, dar el nu se făcea niciodată, adică nu făcea caz de dragostea ei, nici scrisorile de la ea nu le arăta nimănui, deşi scrisorile de la femei ajungeau întotdeauna în posesia tuturor pretenarilor unui blatar. Avea puţin peste treizeci de ani. Mai tîrziu, s-a convertit la legea javrelor şi a fost înjunghiat într-una din nenumăratele lor confruntări sîngeroase.

Hoţii îl tratau cu respect, dar totodată cu aversiune şi suspiciune. Dragostea pentru lectură, educaţia în general, le provoca scîrbă. Rebrov avea o fire prea complexă pentru ei, prin urmare, era de neînţeles, stîrnea nelinişte. Obiceiul său de a-şi expune gîndurile concis, clar şi logic îi irita, îi făcea să bănuiască în el altceva.

Hoţii obişnuiesc să-i susţină pe tineri, să-i hrănească; fiecare blatar notoriu întreţine o mulţime de tineri infractori.

Rebrov a instaurat un alt principiu de conduită.

— Dacă eşti hoţ, îi spunea el unui adolescent, învaţă să te descurci, că eu n-am de gînd să te întreţin, mai bine dau de mîncare unui „fraier" înfometat.

Şi chiar dacă la „judeţul" unde s-a discutat această nouă erezie Rebrov a reuşit să-şi dovedească dreptatea, iar sentinţa „tribunalul de onoare" i-a fost favorabil, comportamentul lui, care se abătuse de la tradiţiile hoţilor, nu fost privit cu simpatie.

Al doilea era Ghenka Cerkasov, frizer într-una din secţiile lagărului. Ghenka era un veritabil iubitor de carte, gata să citească orice îi cade în mînă, să citească zi şi noapte. „Aşa a fost tot drumul" (adică toată viaţa), spunea el. Ghenka era un şpringar, un spărgaş, adică specialist în furturi din apartamente.

— Toată lumea fură, povestea el zgomotos şi cu mîndrie. Tot felul de bulendre (adică haine). Eu fur cărţi. Toţi tovarăşii rîdeau

de mine. Odată am jefuit o bibliotecă întreagă. Cu camionul le-am cărat, vă jur c-aşa a fost!

Mai mult decît o viaţă de hoţ plină de succes, Ghenka visa la o carieră de povestaş, de povestitor de închisoare. Îi plăcea să povestească cui voia să asculte tot felul de istorii, precum *Prinţul Viazemski* şi *Clubul valeţilor de cupă*, clasice ale literaturii orale din închisori. Ghenka le cerea tot timpul să-i semnaleze neajunsurile interpretării sale, visa la o povestire pe mai multe voci.

Iată doi oameni din lumea blatarilor pentru care cartea însemna ceva important şi necesar.

Restul blatarilor recunoşteau doar romanţurile şi le savurau din plin.

S-a observat doar că nu tuturor le plac romanele poliţiste, deşi s-ar părea că ele sînt lectura preferată a hoţilor. În schimb, romanţul istoric bun sau o dramă sentimentală erau ascultate cu mult mai mult interes. „Noi ştim toate astea, spunea Serioja Uşakov, un hoţ de cale ferată. Asta e viaţa noastră. De detectivi şi de hoţi ne-am săturat. De parcă altceva nu ne-ar mai interesa...".

În afară de romanţuri şi de romanţe de puşcărie, mai sînt şi filmele. Toţi blatarii iubesc necondiţionat cinematograful, este singura artă cu care au de-a face direct, faţă în faţă. În plus, nu vizionează mai puţine filme decît un orăşean „mediu".

Aici se preferă filmele poliţiste, mai mult chiar, cele străine. Blatarii sînt fermecaţi de comedii, mai alese de cele primare, în care acţiunea e hazlie. Replicile spirituale nu sînt pentru blatari.

Pe lîngă filme, mai sînt dansurile folclorice şi stepul.

Şi mai e un lucru cu care se hrăneşte sentimentul estetic al blatarilor. Este vorba de „schimbul de experienţă" din închisori, poveştile pe care şi le spun unii altora despre loviturile date, poveşti spuse pe priciuri, în aşteptarea anchetei sau a deportării în lagăr.

Aceste istorii, „schimbul de experienţă" ocupă un loc important în viaţa unui hoţ. Ele nu înseamnă nicidecum pierdere de timp, ci o modalitate de realizare a unui bilanţ, o metodă de instruire, de educaţie Fiecare blatar împărtăşeşte tovarăşilor amănunte din viaţa, din incursiunile şi din aventurile lui. Cu aceste povestiri (care doar în parte au ca scop verificarea, anchetarea

unui hoț necunoscut) blatarul își ocupă mare parte din timpul petrecut în închisoare, dar și în lagăr.

Hoții cu care șparlise, dintre cei cunoscuți în lumea blatarilor, chiar dacă numai din auzite, erau o recomandare.

„Care sînt «oamenii» care te cunosc?" Această întrebare este urmată de regulă de o prezentare detaliată a propriilor fapte de vitejie. E o obligație „juridică", iar după o asemenea povestire, blatarii pot să facă o judecată destul de corectă și știu ce să ia în seamă și să recunoască adevărul.

Relatarea vitejiilor hoțești este întotdeauna înflorită, proslăvindu-se legile și comportamentul hoților, iar această momeală romantică este extrem de periculoasă pentru tineri.

Fiecare episod este descris în culori atît de îmbietoare și de atrăgătoare (blatarii nu se zgîrcesc la culori), încît tînărul ascultător, ajuns în cercul acestora (după primul furt, să zicem), este sedus, entuziasmat de eroismul blatarului. Această poveste este mai tot timpul o pură invenție, o scorneală („Dacă nu crezi, ia-o ca basm!").

Toți „banii aceștia, în pachete egale", diamantele, bețiile și mai ales femeile nu sînt decît o formă de autoafirmare, și aici minciuna nu e socotită un păcat.

Chiar dacă cheful grandios din speluncă nu a fost decît o modestă halbă de bere în grădina de vară, și aceea pe datorie, pornirea de a fabula este de nestăvilit.

Povestitorul a fost deja „controlat" și poate să mintă cît încape.

Fanfaronul își însușește faptele altora, auzite într-un lagăr de tranzit, iar ascultătorii, la rîndul lor, accentuînd coloritul, prezintă aventurile altora ca fiind ale lor.

Așa se fabrică romantismul infracțional.

Tînărului, uneori un copil, i se învîrtește capul. Este cuprins de entuziasm, vrea să-și imite eroii vii. Le face comisioane, se uită în gura lor, le pîndește fiecare zîmbet, le soarbe fiecare cuvînt. La drept vorbind, acest copil nici nu mai are unde să se refugieze în închisoare, decît la hoți, întrucît delapidatorii și cei care au încălcat legile sătești se îndepărtează de acești tineri delincvenți, sortiți să devină recidiviști.

Această autoproslăvire și fanfaronadă ascunde fără îndoială un oarecare sens estetic, similar literaturii. Dacă beletristica blatarului

este romanţul, opera povestită, atunci conversaţiile similare sînt o formă de cronică orală. Aici nu se discută chestiuni tehnice ale incursiunilor banditeşti, ci se povesteşte cu entuziasm cum „Kolka Glumeţu' i-a făcut de petrecanie pifanului", cum „Katka Orăşeanca l-a îmbîrligat chiar pe procuror" – într-un cuvînt, amintiri din vacanţă.

Influenţa lor corupătoare este imensă.

1959

Serghei Esenin şi lumea hoţilor

Toţi sînt hoţi şi ucigaşi din fire,
Cum au fost pe lume sorociţi.
Îndrăgit-am trista lor privire
Şi obrajii traşi şi scofîlciţi.
Mult rău fac din bine ucigaşii,
Inimile lor nu se prefac.
Dar se strîmbă feţele şi paşii,
Buzele sînt vinete şi tac.[1]

Convoiul care se îndrepta spre Nord, prin satele din Ural, era un convoi cum găseşti în cărţi: totul semăna cu cele citite mai înainte la Korolenko, Tolstoi, Figner, Morozov... Era în primăvara lui 1929.

Soldaţi din escortă beţi, cu ochi sălbatici, care împart pumni şi scatoalce peste ceafă, şi, în fiecare clipă, clănţănitul închizătoarelor puştilor. Un sectant, adept al lui Feodorov îmblînzind „dragonii"; paie proaspete pe podeaua de pămînt a hambarelor izbelor pentru convoaiele de deţinuţi; inşi misterioşi şi tatuaţi, cu caschete de ingineri, verificări interminabile, apeluri şi numărători, numărători, numărători...

1. Exceptînd cazurile semnalate, traducerea versurilor lui Serghei Esenin din această schiţă aparţine lui George Lesnea, în *Poezii şi poeme*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Ultima noapte înaintea etapei pedestre e o noapte a mîntuirii. Şi, privind chipurile camarazilor lor, cei care cunoşteau versurile lui Esenin – iar în 1929 erau mulţi ca ei – se minunau de precizia exhaustivă a vorbelor poetului:

Şi se strîmbă feţele înnegrite
Buzele sînt vinete şi tac.

Toţi aveau gurile vinete, iar feţele – înnegrite. Gurile tuturor se strîmbaseră de durere, de la nenumăratele crăpături sîngerînde de pe buze.

Într-o zi, cînd marşul fusese ceva mai uşor sau distanţa mai scurtă decît de obicei, astfel încît toţi se instalaseră să înnopteze pe lumină şi se întinseseră să se odihnească, din colţul în care stăteau hoţii se auzi un cîntec încetinel, mai degrabă un recitativ cu o melodie improvizată:

Tu nu mă iubeşti, nu-ţi pasă...

Hoţul îşi termină cîntecul, care adunase în jur mulţi ascultători, şi spuse cu un aer important:

— E interzis.

— E din Esenin, spuse altul.

— Esenin să fie, răspunse cîntăreţul.

Deja în acea perioadă, la doar trei ani de la moartea poetului, popularitatea lui era foarte mare printre blatari.

Era singurul poet acceptat şi consacrat de către blatari, care în general nu văd deloc cu ochi buni poezia.

Mai tîrziu, blatarii au făcut din el un „clasic": să vorbeşti despre Esenin cu respect devenise de bon ton printre hoţi.

Poezii precum „Cîntă, armonică", „Din nou băutură, bătăi şi lacrimi" sînt cunoscute oricărui blatar instruit. „Scrisoare mamei" este celebră. *Motivele persane*, în schimb, poemele şi versurile de tinereţe sînt complet necunoscute.

Prin ce este Esenin apropiat de sufletul blatarului?

În primul rînd, simpatia sinceră faţă de lumea blatarilor străbate toate versurile lui Esenin. Nu o dată ea este exprimată direct şi clar. Ne amintim perfect de:

Tot ce scoate viaţa la iveală
E predestinat de timpuriu.

De n-aş fi poet, fără-ndoială,
Că pungaş şi hoţ era să fiu.

Blatarii îşi amintesc bine şi aceste versuri. La fel ca pe cele scrise mai înainte (în 1915): „Garduri vechi, urzici îngălbenite" şi multe, multe altele.

Dar nu e vorba numai de afirmaţiile directe, nici de versurile din „Omul negru", unde Esenin se caracterizează întocmai ca un blatar:

Acest om a fost odată aventurier,
Nu glumă,
De cea mai aleasă viţă
Şi de cel mai falnic soi.

Dispoziţia, atitudinea, tonul întregii serii de poezii eseniene sînt apropiate de lumea blatarilor.

Care sînt notele familiare pe care blatarii le aud în lirica lui Esenin?

În primul rînd, este vorba de notele melancolice, de tot ce stîrneşte milă şi se înrudeşte cu „sentimentalismul închisorilor":

Iar fiarelor, ca unor fraţi ai mei,
Eu nu le-am zdrobit capul niciodată.

Versurile despre cîine şi vulpe, despre vaci şi cai blatarii le înţeleg asemenea cuvîntului unui om: crud faţă de alt om şi duios faţă de animale.

Blatarii sînt în stare să dezmierde un cîine şi imediat să-l sfîşie în bucăţi de viu; ei nu au bariere morale, iar curiozitatea lor este imensă, mai ales cînd e vorba de întrebarea: „supravieţuieşte sau nu?". Blatarul, care a început încă din copilărie să facă experimente pe un fluture căruia i-a smuls aripile şi pe o pasăre căreia i-a scos ochii, ajuns la maturitate, scoate ochii unui om din aceeaşi pură curiozitate, ca şi în copilărie.

În spatele versurilor lui Esenin, îşi imaginează un suflet înrudit cu al lor. Blatarii nu percep aceste versuri cu o seriozitate tragică. Li se pare că e o iscusită declaraţie rimată.

Notele de provocare şi de protest, sentimentul că eşti damnat – toate aceste elemente ale poeziei eseniene blatarii le percep cu înţelegere. Ei nu au nevoie de *Corăbiile iepei* sau de *Pantocrator*. Blatarii sînt realişti. Nu înţeleg multe din versurile lui Esenin şi

resping tot ce nu poate fi înțeles. Totuși, versurile cele mai simple din ciclul *Moscova cîrciumărească* sînt percepute ca o senzație în armonie cu sufletul lor, cu felul lor de viață ilegal, cu prostituate și cu sinistre chiolhanuri clandestine.

Beția, chefurile, celebrarea desfrîului – toate își găsesc ecou în sufletul hoților.

Ei trec pe lîngă lirica peisagistică a lui Esenin, pe lîngă versurile despre Rusia – toate acestea pe blatari nu-i interesează nici cît de negru sub unghie.

Și totuși, în versurile pe care le cunosc și pe care le prețuiesc în felul lor, recurg la ajustări periculoase. Astfel, în poezia „Zi, armonică", ultima strofă a fost tăiată de foarfeca blatarului din cauza cuvintelor:

> Plîng, draga mea,
> Iartă, iartă...

Înjurăturile de mamă introduse de Esenin în poeziile sale stîrnesc entuziasm pretutindeni. Cum altfel? Doar discursul oricărui blatar este presărat cu înjurături de mamă dintre cele mai complicate, duse pînă la cel mai înalt grad de perfecțiune. Acesta este lexicul lui, viața lui cotidiană.

Și iată-l în fața cu un poet care nu uită acest aspect esențial pentru ei.

Poetizarea huliganismului contribuie în egală măsură la popularitatea lui Esenin printre hoți, deși, aparent, din acest punct de vedere el n-ar fi trebuit să stîrnească simpatie printre hoți. Căci hoții se străduiesc să se deosebească în ochii „fraierilor" de huligani, și în realitate chiar sînt un fenomen diferit de huligani, mult mai periculos. Cu toate acestea, în ochii omului simplu, un huligan e mult mai înspăimîntător decît un hoț.

Huliganismul lui Esenin, celebrat în versurile sale, este perceput de hoți ca un eveniment săvîrșit de propria lor bandă, ca un episod din chefurile lor clandestine, din bețiile lor sinistre și nesăbuite.

> Sînt ca și voi un om pierdut, uitat,
> Nu mă voi mai întoarce de unde am plecat.[1]

---

1. *Moscova cîrciumărească*, traducere de Zaharia Stancu, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999, p. 98.

Fiecare poem din *Moscova cîrciumărească* conţine note care reverberează în sufletul blatarului. Ce-i pasă lui de umanitatea profundă, de lirismul luminos al versului esenian?

El are nevoie de alte versuri care să-l facă să vibreze. Şi ele există: tonul omului supărat pe lume, insultat de lume, există la Esenin.

Încă o latură a poeziei eseniene îl apropie pe poet de concepţiile care guvernează lumea blatarilor, de codul acestora.

Este vorba de atitudinea faţă de femeie. Blatarul tratează femeia cu dispreţ, socotind-o o fiinţă inferioară. Femeia nu merită decît să fie ţinta batjocurii, a glumelor grosolane şi a bătăilor.

Blatarul nu se gîndeşte deloc la copii; morala lui nu conţine asemenea obligaţii, nici principii care să-l lege de urmaşii lui.

Ce va deveni fiica lui? O prostituată? O hoaţă? Ce va deveni fiul lui? Blatarului îi e tot una. Dar oare, după „lege", nu e obligat să-şi cedeze partenera unui tovarăş cu mai multă „autoritate"?

Dar eu copiii
Mi i-am risipit prin lume,
Nevasta
Uşor i-am dat-o unui străin.

Şi aici principiile morale al poetului corespund întru totul regulilor şi gusturilor consacrate de tradiţiile şi de modul de viaţă al hoţilor.

Bea, viezure, bea!

Blatarii ştiu pe dinafară versurile lui Esenin despre prostituatele beţive şi s-au „înarmat" de mult cu ele. Poezii precum „Frumos cînt de privighetoare" şi „Tu nu mă iubeşti, n-ai milă", pe o melodie improvizată chiar de ei, fac parte din fondul de aur al „folclorului", la fel ca:

Nu sforăi, tu, troică-ntîrziată.
Trecuta viaţă n-o mai prinzi pe deal.
Ca mîine, poate, soarta mea ciudată
Va conteni-o patul de spital.

Cîntăreţii blatari au înlocuit „patul de spital" cu „patul de închisoare".

Cultul mamei, alături de atitudinea cinică şi dispreţuitoare faţă de femeia-soţie, este o caracteristică a modului de viaţă al hoţilor.

Şi în această privinţă, poezia lui Esenin reproduce cu o incredibilă subtilitate concepţiile lumii blatarilor.

Pentru blatar, mama înseamnă obiectul duioşiei sentimentale, e „sfînta între sfinte". Şi asta face parte din regulile de bună purtare ale hoţului, în tradiţiile sale „spirituale". Alături de mitocănia manifestată faţă de femeie în general, dulcegăria sentimentală faţă de mamă pare falsă şi mincinoasă. Cu toate acestea, cultul mamei reprezintă ideologia oficială a blatarilor.

Toţi blatarii, fără excepţie, cunosc prima „Scrisoare mamei" („Tu tot mai trăieşti, bătrînă mamă?"). Acest vers este „Pasărea din slăvi"[1] a blatarilor.

Dar şi celelalte poezii ale lui Esenin închinate mamei, deşi nu se pot compara în popularitate cu „Scrisoarea", sînt cunoscute şi acceptate.

Spiritul poeziei lui Esenin, dintr-o anumită parte a operei sale, coincide, cu o precizie uluitoare, cu concepţiile lumii blatarilor. Aşa se şi explică popularitatea uriaşă, singulară a poetului, printre blatari.

Încercînd într-un fel să reliefeze cumva apropierea de Esenin, să demonstreze cumva întregii lumi propria legătură cu versurile poetului, blatarii, cu teatralismul specific, îşi tatuează corpurile cu citate din Esenin. Stihurile cele mai populare, întîlnite la foarte mulţi blatari tineri, printre diverse imagini sexuale, cărţi şi pietre funerare, sînt:

Puţine căi am străbătut,
Greşeli făcut-am multe, însă.

Sau:

De e să arzi, atunci să arzi pînă la capăt,
Pe cine-a ars de tot, nu-l mai aprinzi.

Sau:

Am mizat pe dama de pică,
Şi am jucat un as de caro.

Cred că nici unui alt poet din lume nu i s-a făcut propagandă astfel.

---

1. Vers de A.S. Puşkin, din poemul „Ţiganii".

Doar lui Esenin, „recunoscut" de lumea blatarilor, i s-a acordat o asemenea onoare singulară.

Recunoaşterea este un proces. De la interesul superficial, apărut la prima lectură, pînă la includerea versurilor lui Esenin în „biblioteca tînărului blatar", cu aprobarea tuturor capilor lumii subterane au trecut două-trei decenii. E vorba chiar de anii cînd Esenin nu era editat deloc sau puţin (*Moscova cîrciumărească* nici acum nu se publică). Cu atît mai mare au fost încrederea şi interesul pe care poetul l-a stîrnit în rîndul blatarilor.

Lumea blatarilor nu iubeşte versurile. Poezia nu are ce căuta în acest univers tenebros. Esenin este o excepţie. Demn de remarcat este că, în biografia sa, sinuciderea nu au jucat nici un rol în acest succes.

Criminalii profesionişti ignoră sinuciderile, procentul sinuciderilor în rîndul lor fiind nul. Hoţii mai instruiţi au explicat moartea tragică a lui Esenin prin aceea că poetul nu a fost totuşi hoţ pe de-a întregul, ci un soi de pervertit, un „fraier" pervertit, de la care, chipurile, te poţi aştepta la orice.

Dar, bineînţeles – şi asta o va spune orice blatar, instruit sau nu – Esenin avea o „picătură de sînge de borfaş".

1959

Cum se stampează romanţuri

În închisoare timpul trece greu. Orele din închisoare sînt interminabile pentru că sînt monotone, neinteresante. Viaţa, în răstimpul de la trezire pînă la culcare, se supune unui regulament strict, şi acest regulament ascunde un anume principiu muzical, o cadenţă care organizează acest şuvoi de emoţii puternice individuale, drame particulare, aduse din exterior, din lumea zgomotoasă şi variată de dincolo de zidurile închisorii. Din această simfonie fac parte şi cerul înstelat, decupat în pătrate, şi raza jucăuşă de soare de pe ţeava puştii santinelei, care stă în turnul de pază, asemănător prin arhitectura sa cu un zgîrie-nori. La fel şi zgomotul de neuitat al lacătului închisorii, zăngănitul său

melodios amintind de cel al vechilor cufere negustorești. Și multe, multe altele.

Puține impresii exterioare marchează timpul în închisoare, tocmai de aceea, mai tîrziu, perioada detenției pare o gaură neagră, un vid, un abis fără fund, de unde memoria extrage cu greu și în silă evenimentele neplăcute. Cred și eu! Omului nu-i place să-și amintească relele, iar memoria, împlinind supusă dorința tainică a stăpînului ei, împinge evenimentele neplăcute în cele mai întunecate unghere. Dar, pînă la urmă, despre ce evenimente vorbim? Valorile sînt amestecate, iar cauzele unei gîlcevi sîngeroase din închisoare par cu totul de neînțeles pentru cineva din exterior. Mai tîrziu, această perioadă va părea fără subiect, sterilă; va părea că a trecut repede, cu cît timpul zbura, cu atît trecea mai greu.

Însă mecanismul ceasului nu are nimic convențional. El face ordine în haos. El este rețeaua geografică de meridiane și paralele pe care sînt desenate insulele și continentele vieților noastre.

Această regulă este valabilă în egală măsură și în viața obișnuită, dar în închisoare ea se manifestă direct, necondiționat.

În timpul acestor lungi ceasuri în închisoare, hoții își omoară timpul nu doar cu „amintirile", nu doar cu laudele reciproce, cu fanfaronada lor sinistră, înflorindu-și jafurile și alte expediții. Aceste povestiri nu sînt decît scorneli, simulări artistice ale unor întîmplări. În medicină se folosește termenul „agravare", exagerare, cu alte cuvinte, cînd o afecțiune minoră se manifestă printr-o durere teribilă. Poveștile hoților seamănă cu aceste agravări. Copeica de aramă a adevărului se transformă în rublă de argint care poate fi schimbată în spațiul public.

Blatarul povestește cu cine a șparlit, pe unde a mai furat, se recomandă tovarășilor săi necunoscuți, povestește cum a spart seifuri, cînd, în realitate, „raidul" s-a limitat la niște rufe smulse de pe sfoara din curtea unei case de la periferie.

Femeile cu care acesta a trăit sînt niște frumuseți extraordinare, mai că nu posedă averi de milioane.

Toate aceste gogoși, toate aceste „memorii" imaginare, pe lîngă plăcerea estetică a povestitului – atît pentru povestitor, cît și pentru ascultători –, au în ele ceva mai grav și mult mai periculos.

De altminteri, toate aceste hiperbole ale închisorii sînt material de propagandă şi de publicitate a lumii blatarilor, un material deloc lipsit de importanţă. Aceste povestiri sînt universitatea blatarilor, catedra ştiinţei lor înspăimîntătoare. Tinerii delincvenţi îi ascultă pe „bătrîni", îşi întăresc credinţa. Băieţandrii sînt pătrunşi de evlavie faţă de aceşti eroi şi de faptele lor eroice scornite şi visează ei înşişi să înfăptuiască unele asemănătoare. Aşa are loc iniţierea neofitului. Aceste precepte tînărul blatar şi le întipăreşte în memorie pentru toată viaţa.

Poate că blatarul-povestitor vrea să creadă chiar el, ca Hlestakov[1], propriile minciuni inspirate? I se pare că aşa e mai puternic, mai bun.

Odată încheiate prezentările noilor tovarăşi, odată completate biografiile orale ale celor nou-veniţi, cînd s-au potolit valurile fanfaronadei şi cele cîteva episoade de amintiri cît se poate de picante au fost repetate de două ori, aşa încît să rămînă întipărite în minte, iar oricare dintre ascultători să şi le atribuie în altă împrejurare; cînd ziua de închisoare încă pare interminabilă, cuiva îi vine o idee excelentă...

— Ce-ar fi să stampăm un romanţ?

O siluetă tatuată se trage la lumina galbenă a unui bec electric, a cărui putere este astfel calculată încît să îngreuneze cititul, se instalează confortabil şi îşi începe tirada locvace, asemănătoare primelor mutări dintr-o partidă de şah: „În oraşul Odessa, pînă la Revoluţie, trăia un prinţ celebru cu nevasta lui cea frumoasă".

„A stampa", în limba blatarilor, înseamnă a „povesti", şi originea acestui argotism pitoresc nu e greu de ghicit. Romanţul narat e ca un fel de „stampă" orală a unei naraţiuni.

Romanţul, ca gen literar, nu e neapărat un roman, o nuvelă sau o povestire. Poate fi vorba şi de memorii, un film sau un studiu istoric. Romanţul este întotdeauna o operă anonimă, relatată pe cale orală. Nimeni nu indică în acest caz autorul şi nici nu-l cunoaşte. Povestirea trebuie să fie lungă –, unul din scopurile ei este să facă timpul să treacă.

---

1. Personaj din *Revizorul* de N.V. Gogol.

Romanțul este întotdeauna pe jumătate improvizație, căci, auzit înainte, altundeva, el e în parte uitat, în parte înflorit cu detalii noi, al căror pitoresc ține de talentul povestitorului.

Există cîteva romanțuri extrem de răspîndite și apreciate, cîteva scenarii care ar putea stîrni invidia oricărui teatru de improvizație.

Acestea sînt, bineînțeles, romanele polițiste.

E foarte curios că romanele polițiste sovietice, contemporane, sînt respinse total de către hoți. Nu pentru că ar fi lipsite de complexitate sau pur și simplu mediocre (lucrurile pe care le ascultă aceștia cu o plăcere enormă sînt mult mai grosolane și mai lipsite de talent). În plus, povestitorul are libertatea să îndrepte lipsurile romanelor lui Adamov sau Șeinin.

Nu, pe hoți pur și simplu nu-i interesează epoca contemporană. „Noi ne cunoaștem cel mai bine viața", spun ei pe drept cuvînt.

Romanțurile cele mai populare – *Prințul Viazemski*, *Clubul valeților de cupă*, nemuritorul *Rocambole*, adică rămășițele acelei uimitoare literaturi naționale și străine pe care o devorau locuitorii Rusiei din secolul trecut, unde clasicii erau nu doar Ponson du Terrail, ci și Xavier de Montépin, cu romanele lui în mai multe volume, *Detectivul asasin* sau *Condamnat pe nedrept* etc.

Dintre subiectele luate din operele literare de calitate, un loc de bază îl ocupă *Contele de Monte-Cristo*; *Cei trei muschetari*, dimpotrivă, nu se bucură deloc de succes și este socotit un roman comic. Prin urmare, ideea regizorului francez de a transpune *Cei trei muschetari* în operetă a fost foarte întemeiată.

Nici urmă de mistică, nimic fantastic, nici o „psihologie". Subiect și naturalism cu tendință sexuală – iată deviza literaturii orale a blatarilor.

Într-unul din aceste romanțuri, puteai să recunoști cu greu *Bel-Ami* al lui Maupassant. Bineînțeles, și titlul, și numele eroilor erau complet diferite, intriga în sine suferise schimbări semnificative. Dar osatura operei – cariera unui proxenet – a rămas aceeași.

Anna Karenina a fost refăcută de povestașii blatari întocmai ca într-o punere în scenă a Teatrului de Artă. Toată linia Levin-Kitty

a fost dată la o parte. Rămasă fără decoruri şi cu numele eroilor schimbate, lăsa o impresie ciudată. O iubire pasională care apare brusc. Un conte care strînge în braţe eroina pe platforma unui vagon. Vizita pe care mama depravată o face fiului ei. Contele şi metresa lui chefuiesc în străinătate. Gelozia contelui şi sinuciderea eroinei. Doar după roţile trenului, după ritmul tolstoian al vagonului din *Anna Karennina*, puteai să-ţi dai seama despre ce e vorba.

Romanul *Mizerabilii* se povesteşte şi se ascultă cu plăcere. Greşelile şi naivităţile autorului în reprezentarea blatarilor francezi sînt corectate cu dispreţ de către blatarii ruşi.

Chiar şi din biografia lui Nekrasov (după una din cărţile lui Ciukovski, s-ar părea) a fost ticluit un roman poliţist formidabil, al cărui erou principal este Panov[1](!).

În mare parte, aceste romanţuri sînt povestite de către hoţii amatori de aşa ceva pe un ton monoton şi plicticos, rareori se întîlnesc printre povestitorii-blatari artişti, poeţi şi actori înnăscuţi, capabili să împodobească orice subiect cu mii de detalii neaşteptate. Toţi blatarii care se întîmplă să se afle în celulă în momentul respectiv se adună să asculte istoriile acestor maeştri. Nimeni nu adoarme pînă la dimineaţă, şi faima subterană a acestui maestru se duce hăt departe. Celebritatea unui asemenea povestaş nu e mai prejos de cea a unui Kaminka sau Andronikov, ba mai mult, o întrece.

Da, aşa se numeşte un astfel de povestitor: povestaş. E o noţiune întru totul aparte, un termen din vocabularul blatarilor.

Romanţ şi povestaş.

Bineînţeles, povestaşul, adică naratorul, nu trebuie să fie neapărat blatar. Dimpotrivă, un povestaş fraier nu este mai puţin apreciat, întrucît ce pot povesti blatarii e limitat – cîteva subiecte populare, şi cu asta, basta. Întotdeauna se poate întîmpla ca un străin, un novice, să aibă în memorie o istorie interesantă. Şi dacă ştie să o povestească, va fi recompensat cu atenţia protectoare a blatarilor, căci, în aceste situaţii, arta nu poate salva nici efectele, nici coletele. Legenda lui Orfeu este totuşi o legendă. Dar dacă nu există nici un conflict vital, povestaşul va primi un loc pe priciuri, lîngă blatari, şi un castron de supă în plus la masă.

---

1. Un decembrist.

De altfel, nu trebuie să se creadă că romanțurile există doar pentru a omorî timpul în închisoare. Nu, ele au o semnificație mai mare, mai profundă, mai serioasă, mai gravă.

Romanțul este, se pare, singura formă de inițiere a blatarilor în artă. El răspunde unei nevoi puternice, dar monstruoase a blatarului, care nu citește cărți, reviste și ziare, care „halește cultură" (aceasta e o expresie de-a lor) în forma sa orală.

Ascultarea romanțurilor este un fel de tradiție culturală pentru care blatarii au foarte mare respect. Romanțuri se povestesc dintotdeauna și sînt consacrate în întreaga istorie a lumii infracționale. De aceea se consideră de bonton să asculți romanțuri, să iubești și să protejezi arta. Blatarii sînt prin tradiție mecena povestașilor, ei sînt educați în acest spirit și nici unul dintre ei nu va refuza să asculte un povestaș, chiar dacă ar căsca de plictiseală pînă i-ar crăpa fălcile. Evident însă, jafurile, discuțiile de hoți și pasiunea obligatorie pentru jocul de cărți, cu bravada și dezmățul aferente, sînt mai importante decît romanțurile.

La romanțuri se ajunge în timpul liber. Jocul de cărți este interzis în închisoare și, chiar dacă un pachet se confecționează cu o viteză neobișnuită, folosind o bucată de ziar, un căpețel de creion chimic și o bucată de pîine mestecată – de unde se vede experiența milenară a generațiilor de hoți –, totuși nu întotdeauna e posibil să joci cărți în închisoare.

Nici un blatar nu va recunoaște că nu-i plac romanțurile. Ele sînt, ca să spun așa, consacrate de canoanele hoților, fac parte din codul de conduită al acestora, din aspirațiile lor spirituale.

Blatarilor nu iubesc nici cărțile, nici lectura. Rar, foarte rar întîlnești printre ei persoane deprinse din copilărie să iubească cartea. Acești „monștri" citesc aproape pe furiș, aproape ascunzîndu-se de tovarășii lor: ei se tem de sarcasmul și zeflemeaua lor grobiană, ca și cînd ar comite o faptă nedemnă de un blatar, ceva necurat. Întrucît îi invidiază pe intelectuali, blatarii îi detestă și simt în orice formă de cultură ceva străin, necunoscut. Cu toate acestea, *Bel-Ami* sau *Contele de Monte-Cristo*, prezentați în ipostaza unui romanț, suscită interesul general.

Bineînțeles, un blatar-cititor ar putea să explice blatarului-ascultător despre ce e vorba, însă... puterea tradiției este imensă.

Nici un critic literar, nici un memorialist nu menţionează, nici măcar tangenţial, această formă de folclor care există din timpuri imemoriale.

Potrivit terminologiei blatarilor, un romanţ nu e doar un roman, şi aici diferenţa nu ţine doar de o literă în plus. Acelaşi termen îl folosesc şi cameristele cu carte, pasionate de Anton Krecet, şi Nastia, eroina lui Gorki, care a citit pînă a tocit *Un amor fatal.*

Stamparea romanţurilor este un obicei foarte vechi în lumea hoţilor, cu tot caracterul său de obligaţie religioasă, care face parte din crezul blatarului, alături de jocul de cărţi, alcool, desfrîu, hoţie, evadări şi „tribunalele de onoare". Acesta este un element indispensabil din viaţa, din literatura lor.

Noţiunea de romanţ e destul de largă. Ea include diverse genuri de proză. Poate fi un roman, o nuvelă, orice povestire, o schiţă etnografică autentică, o operă istorică, o piesă de teatru, o emisiune de radio, un film repovestit care a revenit la starea de scenariu. Elementele de improvizaţie ale povestitorului se împletesc cu osatura intrigii şi, în sens strict, romanţul este o creaţie de moment, ca un spectacol de teatru. El există o singură dată, fiind chiar mai efemer şi mai trecător decît arta actorului pe scîndura scenei, căci un actor respectă un text definitiv dat de dramaturg. În celebrul „teatru de improvizaţie" se improviza mult mai puţin decît o face orice povestaş din închisoare sau din lagăr.

Romanţurile vechi, precum *Clubul valeţilor de cupă* sau *Prinţul Viazemski*, au dispărut acum mai bine de jumătate de secol din literatura rusă. Istoricii literari nu se coboară decît pînă la *Rocambole* sau *Sherlock Holmes.*

Literatura rusă ieftină din secolul trecut se păstrează pînă azi în subteranul lumii blatarilor. Blatarii-povestaşi povestesc, stampează în special aceste romanţuri vechi. Ca şi cum ar fi clasicii blatarilor.

În majoritatea cazurilor, un povestitor-fraier poate să reproducă o operă citită de el „în libertate". Despre *Prinţul Viazemski*, spre propria-i uimire, va afla abia în închisoare, ascultînd un povestaş blatar.

„Totul s-a întîmplat la Moscova, la Razguleai, era acolo o spelunică pentru lumea bună unde venea adeseori contele Potoţki. Era un flăcău bine făcut."

— Mai încet, mai încet, îl roagă ascultătorii.

Povestaşul încetineşte ritmul povestirii. În general, povesteşte pînă la epuizare totală; cîtă vreme nu adoarme nici măcar un ascultător, se consideră nepotrivit să întrerupi povestirea. Capete tăiate, teancuri de dolari, pietre preţioase găsite în stomacul sau în intestinele unei „mariane" din lumea bună – toate se succed în această povestire.

Romanţul se termină în sfîrşit, povestaşul sleit de puteri se strecoară la locul lui, ascultătorii, mulţumiţi, îşi întind plăpumile vătuite multicolore – accesoriu indispensabil al oricărui blatar care se respectă...

Aşa este romanţul în închisoare. Nu la fel şi în lagăr.

Închisoarea şi lagărul de muncă sînt lucruri diferite, depărtate unul de celălalt prin conţinutul lor psihologic, în ciuda unităţii aparente. Închisoarea e mult mai apropiată de viaţa obişnuită decît lagărul.

Tonalitatea literară, aproape mereu inocentă, pe care o are pentru un fraier ocupaţia de povestaş în închisoare, capătă brusc o nuanţă tragică şi sinistră.

Aparent, totul e la fel. Aceiaşi blatari care le comandă, aceleaşi seri dedicate povestitului, aceeaşi tematică „romanescă". Doar că aici romanţurile se povestesc pentru o coajă de pîine, pentru o supă turnată în gamelă dintr-o cutie de conservă.

Aici sînt povestaşi berechet. Pretendenţi înfometaţi revendică cu zecile coaja aceasta de pîine, supa, şi au fost cazuri cînd povestaşi pe jumătate morţi leşinau de foame în timp ce povesteau. Pentru a împiedica asemenea incidente, se obişnuia ca acesta să-şi înghită supa înainte de stampare. Un obicei sănătos care s-a împămîntenit.

În izolatoarele suprapopulate din lagăr – un fel de închisori în închisoare – de distribuţia hranei se ocupă de obicei blatarii. Administraţia nu e în stare să se lupte cu această rînduială. După ce aceştia mănîncă pe săturate, se apropie de mîncare şi ceilalţi ocupanţi ai barăcii.

O baracă imensă, cu pămînt pe jos, luminată de o gazorniţă – un opaiţ cu petrol.

Toţi, mai puţin hoţii, munciseră toată ziua, petrecuseră multe ore în frigul de gheaţă. Povestaşul vrea să se încălzească, să

doarmă, să se lungească, dar, mai mult decît somn, căldură şi repaus, ar vrea să mănînce ceva, orice. Şi printr-un incredibil, fabulos efort de voinţă, îşi mobilizează creierul pentru un romanţ de două ceasuri, întru desfătarea blatarilor. Apoi, de îndată ce-şi termină romanul poliţist, înghite supa deja sleită, acoperită cu o pojghiţă de gheaţă, şi lipăie, linge pînă la ultima picătură gamela improvizată de tablă. N-are nevoie de lingură – degetele şi limba îi sînt mai de ajutor decît orice tacîm.

Sleit de puteri, încercînd în zadar să-şi umple măcar pentru o clipă stomacul micşorat, care se autodevorează, un fost conferenţiar universitar se propune povestaş. El ştie că în caz de succes, dacă va primi aprobarea clienţilor, va fi hrănit şi va scăpa de bătaie. Blatarii se încred în talentul lui de povestitor, oricît de epuizat şi slăbit ar fi. În lagăr oamenii nu se judecă după înfăţişare, aşa încît orice „flacără" (denumire pitorească pentru un jerpelit, cu buşlatul lui zdrenţuit, numai găuri, prin care iese vata) se poate dovedi un mare povestaş.

Odată cîştigată supa şi, în caz de triumf, un colţ de pîine, povestaşul o clefăie temător într-un colţ întunecos al barăcii, stîrnind invidia tovarăşilor săi, care nu ştiu să stampeze romane.

Dacă reuşita povestaşului e şi mai mare, este tratat şi cu mahorcă. Asta e culmea fericirii! Zeci de ochi îi vor urmări degetele tremurînde, care frămîntă tutunul şi rulează o ţigară. Iar dacă povestaşul, din neîndemînare, scapă pe jos cîteva fire preţioase de tutun, e în stare verse lacrimi adevărate. Cîte mîini nu se vor întinde către el din întuneric, să-i aprindă ţigara, şi, aprinzînd-o, să tragă măcar un fum. Şi nu doar o voce linguşitoare va rosti în spatele lui celebra formulă „Îmi dai un fum?" sau se va folosi de tainicul sinonim al acestei formule: „Patruzeci...".

Iată ce sînt romanţurile şi povestaşii în lagăr.

Din ziua în care povestaşul cunoaşte succesul, va fi protejat de insulte şi bătăi, ba chiar va fi hrănit mai substanţial. Deja cere cu îndrăzneală blatarilor să-i dea o ţigară, iar aceştia îi lasă chiştoacele – a primit titlul de curtean, a îmbrăcat tunica de *kamer-iunker*[1]...

1. Grad inferior la curtea ţarului.

În fiecare zi, trebuie să fie pregătit cu un nou romanţ - concurenţa e mare! - şi pentru el sînt o uşurare doar serile cînd stăpînii lui nu au chef să-şi ia porţia de hrană spirituală, să „halească cultură", iar el poate să doarmă neîntors. Dar şi somnul poate fi întrerupt brutal, dacă blatarilor le trăzneşte să renunţe la o partidă de cărţi (lucru foarte rar, se înţelege, căci un *terţ* sau un stos e mult mai important decît orice romanţ).

Printre aceşti povestaşi înfometaţi, se întîlnesc şi „ideologi", mai ales după cîteva zile de relativă saţietate. Ei încearcă să povestească ascultătorilor ceva mai serios decît *Clubul valeţilor de cupă*. Acest gen de povestaş se simte instructor la curtea unui hoţ. Printre ei sînt foşti oameni de litere, mîndri de profesia lor de bază, exercitată în condiţii uimitoare. Sînt şi unii care se simt îmblînzitori de şerpi, flautişti care cîntă în faţa unui cuib colcăitor de şerpi veninoşi...

* * *

Cartagina trebuie distrusă!
Lumea blatarilor trebuie lichidată!

1959

Renașterea zadei

Traducere de Alexandra Fenoghen

Renașterea zadei *îi este dedicată*
Irinei Pavlovna Sirotinskaia,
fără de care acest titlu nu ar fi existat.

Poteca

În taiga aveam o potecă minunată. O croisem chiar eu în timpul verii, pe cînd îmi făceam provizii de lemne pentru iarnă. În jurul izbei erau multe uscături: zadele conice, cenușii, parcă făcute din papier mâché, stăteau înfipte în mlaștină ca niște pari. Căsuța era pe o colină, înconjurată de tufișuri de pin pitic cu ciucuri verzi de cetină – cînd se apropia toamna, conurile umflate de semințe aplecau crengile spre pămînt. Printre aceste hățișuri de pin pitic poteca ducea spre mlaștină, care nu fusese acolo de la început; la început crescuse pădurea, apoi rădăcinile copacilor putreziseră din cauza apei și copacii muriseră – demult, demult. Pădurea cea vie se retrăsese într-o parte, pe lîngă poalele muntelui, spre pîrîu. Drumul pe care circulau mașinile și oamenii trecea de cealaltă parte a colinei, mai în sus, pe versantul muntelui.

În primele zile mi-era milă să strivesc lăcrămioarele roșii și pline de sevă, irișii semănînd cu niște imenși fluturi liliachii, atît prin petale, cît și prin conturul lor; ghioceii albaștri, groși și uriași, pîrîiau neplăcut sub picior. Ca toate florile din Nordul Extrem, nici acestea nu aveau miros; pe vremuri mă surprindeam făcînd o mișcare automată – culegi un buchet și-l duci la nas. Dar pe urmă m-am dezvățat. Dimineața cercetam ce se întîmplase pe poteca mea în timpul nopții – iată că se îndreptase o lăcrămioară pe care o strivisem ieri cu cizma, era aplecată într-o parte, dar se înviorase. În schimb, o altă lăcrămioară e strivită pentru totdeauna și zace, ca un stîlp de telegraf prăbușit, cu izolatori de ceramică, iar pînzele de păianjen sfîșiate atîrnă pe ea precum cablurile rupte.

Apoi poteca s-a bătătorit și n-am mai observat că de-a curmezișul drumului meu se așterneau ramurile pinilor pitici; pe cele care-mi biciuiau fața le rupsesem, iar frînturile de crengi nu le mai băgam în seamă. De-o parte și de alta a potecuței se

înălţau zade tinere de vreo sută de ani: acestea înverzeau sub ochii mei, sub ochii mei îşi scuturau pe potecuţă cetina măruntă. Cu fiecare zi poteca devenea tot mai întunecată şi în cele din urmă a devenit o potecă de munte cenuşie obişnuită. În afară de mine, nimeni nu mai umbla pe ea. Pe potecă ţopăiau veveriţe albastre, de multe ori văzusem şi urmele de scriere cuneiformă egipteană ale potîrnichilor, întîlnisem şi urma triunghiulară a iepurelui, dar pasărea şi animalul nu se pun la socoteală.

Am umblat pe această potecă numai a mea aproape trei ani. Pe ea se scriau bine versuri. Se întîmpla să mă întorc dintr-o călătorie, să o iau pe potecă şi în mod sigur, tot plimbîndu-mă pe acolo, reuşeam să scot vreo strofă. Mă obişnuisem cu poteca şi mă duceam acolo ca într-un cabinet de lucru în pădure. Ţin minte cum, înainte de sosirea iernii, frigul şi gheaţa întăreau noroiul de pe potecă şi acesta parcă se zaharisea, ca dulceaţa. Am venit două toamne la rînd pe potecă înainte să dea zăpada, să las urme adînci, ca sub ochii mei acestea să se întărească pentru toată iarna. Primăvara, cînd zăpada se topea, îmi vedeam semnele de anul trecut, călcam în vechile urme şi versurile se scriau din nou cu uşurinţă. Iarna, desigur, acest cabinet al meu rămînea pustiu: gerul te împiedică să gîndeşti, poţi să scrii numai la căldură. Dar vara cunoşteam totul în amănunt, pe poteca fermecată totul era mult mai pestriţ decît iarna: şi pinii pitici, şi zadele, şi tufele de măceş aduceau invariabil vreo poezie, şi dacă nu-mi aminteam versurile altora, potrivite ca stare de spirit, le mormăiam pe ale mele, pe care le notam odată întors la izbă.

În a treia vară, pe poteca mea a trecut un om. Nu eram acasă în vremea aceea, nu ştiu dacă fusese vreun geolog rătăcitor, un poştaş de munte care o luase la pas sau un vînător – omul lăsase urme de cizme grele. De atunci n-am mai reuşit să scriu poezii pe această potecă. Urmele străine fuseseră lăsate în primăvară, şi toată vara n-am scris pe potecă nici un rînd. Spre iarnă m-au mutat în alt loc, însă nu mi-a părut rău – poteca îmi fusese stricată iremediabil.

De multe ori am încercat să scriu o poezie despre această potecă, dar n-am reuşit s-o fac.

[1967]

Grafitul

Cu ce se semnează condamnările la moarte: cu cerneală chimică sau cu tuşul cu care se completează buletinul, cu pastă de pix sau cu alizarină diluată cu sînge curat?

Garantat însă că nici o condamnare la moarte nu a fost semnată cu un creion simplu.

În taiga nu avem nevoie de cerneală. Ploaia, lacrimile, sîngele dizolvă orice fel de cerneală, orice creion chimic. Creioanele chimice nu pot fi trimise în colete, sînt confiscate la percheziţii, şi asta din două motive. Primul: deţinutul poate falsifica orice document; al doilea: un astfel de creion este vopseaua tipografică pentru fabricarea cărţilor de joc ale hoţilor, adică *stirki*, iar asta înseamnă că...

Este permis numai creionul negru, grafitul simplu. În Kolîma responsabilitatea grafitului este neobişnuită, este ceva aparte.

Cartografii au vorbit cu cerul, prinzîndu-se de bolta înstelată, privind cu atenţie în soare, au fixat un punct de sprijin pe pămîntul nostru. Şi deasupra acestui punct de sprijin, încastrat în piatră printr-o lespede de marmură în vîrful muntelui, în vîrful stîncii, au fixat o baliză, un indicator din bîrne. Baliza arată cu exactitate locul pe hartă, şi de aici, de pe munte, de la baliză, prin defileuri şi vîlcele, printre luminişuri, pîrloage şi rariştile din mlaştini se întinde un fir nevăzut – reţeaua nevăzută a meridianelor şi paralelelor. În taigaua deasă se taie linii de demarcaţie – fiecare crestătură, fiecare marcaj este prins în crucea liniilor nivelei, teodolitului. Pămîntul este măsurat, taigaua este măsurată şi noi mergem, întîlnind pe crestăturile proaspete, urma cartografului, a topografului, a măsurătorului pămîntului – grafitul negru simplu.

Taigaua din Kolîma este haşurată de liniile de demarcaţie ale topografilor. Şi totuşi nu există peste tot linii de demarcaţie, ci numai în pădurile din jurul localităţilor, ale „producţiei". Pîrloagele, luminişurile, rariştile silvotundrei şi colinele golaşe sînt haşurate numai de linii aeriene, imaginare. În ele nu există nici un copac pentru a marca reperarea topografică, nu există repere sigure. Reperele se fixează pe stînci, în albiile rîurilor, pe vîrfurile munţilor golaşi. Şi de la aceşti piloni siguri, biblici,

porneşte măsurarea taigalei, măsurarea Kolîmei, măsurarea închisorii. Crestăturile de pe copaci sînt o reţea de linii de demarcaţie, de unde, în luneta teodolitului, în crucea reticulului, este văzută şi calculată suprafaţa taigalei.

Da, pentru marcaje este potrivit numai creionul negru simplu. Nu cel chimic. Creionul chimic se întinde, îl dizolvă seva copacului, îl spală ploaia, roua, ceaţa, zăpada. Creion artificial, creionul chimic nu este potrivit pentru însemnări despre veşnicie, despre nemurire. Dar grafitul, carbonul, comprimat sub presiunea puternică a milioane de ani şi transformat dacă nu în cărbune de piatră, atunci în briliant sau în ceva mai scump decît briliantul, în creion, în grafit, care poate nota tot ce a ştiut şi a văzut... O minune mai mare decît diamantul, cu toate că natura chimică a grafitului şi a diamantului este aceeaşi.

În instrucţiunile pentru topografi este interzisă folosirea creionului chimic nu numai pentru repere şi marcaje. Orice legendă sau ciornă a legendei, cînd se face ridicarea topografică, are nevoie de grafit pentru nemurire. Legenda are nevoie de grafit pentru nemurire. Grafitul este natura, grafitul participă la ciclul pămîntului, uneori rezistînd timpului mai bine decît piatra. Ploile, rafalele de vînt, valurile rîurilor distrug munţii de calcar, dar tînăra zadă, care nu are decît două sute de ani şi trebuie să mai trăiască, păstrează în crestătura sa cifra-reper despre legătura dintre taina biblică şi prezent.

Cifra, reperul convenţional, se conturează pe crestătura proaspătă, pe rana proaspătă a copacului din care curge sevă, din care răşina curge ca lacrimile.

În taiga se poate scrie numai cu grafit. În buzunarele pufoaicelor, ale pieptarelor şi tunicilor, ale pantalonilor şi scurtelor îmblănite, topografii au întotdeauna capete şi crîmpeie de creion cu grafit.

Hîrtia, agenda, planşeta, caietul – şi copacul cu crestătură.

Hîrtia este una din înfăţişările copacului, una din transformările lui în diamant şi grafit. Grafitul este eternitatea. Duritate maximă preschimbată în moliciune maximă. Urma lăsată în taiga de creionul cu grafit este veşnică.

Crestătura se face cu grijă. În trunchiul zadei, la nivelul brîului, se fac două secţiuni şi cu colţul toporului se rupe din copacul încă viu, făcîndu-se loc pentru însemnare. Se formează un acoperiş, o căsuţă, o tăbliţă curată cu streaşină împotriva ploii, pregătită să păstreze însemnarea veşnic, practic pentru veşnicie, pînă la sfîrşitul vieţii de şase sute de ani a zadei.

Trupul rănit al zadei este asemenea unei icoane făcătoare de minuni apărute miraculos, ca Sfînta Născătoare din Ciukotka sau Fecioara Maria din Kolîma în aşteptarea unei minuni, ea însăşi minune.

Şi mirosul uşor, foarte fin al răşinii, mirosul sevei de zadă, mirosul sîngelui, împrăştiat de toporul omului, este inspirat precum mirosul îndepărtat al copilăriei, mirosul de smirnă.

Se trece cifra, şi zada rănită, arsă de vînt şi soare, păstrează această „legătură" ce duce din hăţişurile taigalei în lumea mare, prin intermediul liniei de demarcaţie pînă la cea mai apropiată baliză, baliza cartografică din vîrful muntelui. Sub ea, pietrele astupă groapa ce ascunde lespedea de marmură pe care sînt scrijelite valorile reale ale longitudinii şi latitudinii. Această însemnare nu este însă făcută cu creionul cu grafit. Prin cele o mie de fire care pornesc de la baliză, prin miile de linii de la o crestătură la alta, revenim în lumea noastră ca să ne amintim veşnic de viaţă. Serviciul topografic este serviciul vieţii.

Dar în Kolîma nu numai topograful este obligat să folosească creionul cu grafit.

În afară de serviciul vieţii, aici mai există şi serviciul morţii, unde creionul chimic este de asemenea interzis. Ordinul Arhivei nr. 3, al aşa-numitei Secţii de evidenţă a deceselor deţinuţilor din lagăr, spunea: de gamba stîngă a mortului trebuie legată o tăbliţă, o tăbliţă de placaj cu numărul dosarului personal. Numărul dosarului personal trebuie scris cu creion simplu cu grafit, nu cu creion chimic. Şi aici creionul artificial stă în calea nemuririi.

Atunci ce sens are acest calcul al exhumării? În ideea învierii? În ideea mutării rămăşiţelor? Nu puţine sînt mormintele comune în Kolîma, în care morţii au fost azvîrliţi fără nici un fel de tăbliţe. Dar ordinul e ordin. Teoretic vorbind, toţi musafirii îngheţului veşnic sînt nemuritori şi gata să se întoarcă la noi, ca să le scoatem

tăbliţele de la gamba stîngă şi să ne lămurim dacă ne cunoaştem şi sîntem rude.

Numai să se treacă pe tăbliţă numărul cu un creion negru obişnuit. Nici ploile, nici izvoarele subterane nu vor spăla numărul dosarului personal, aşa cum nici torentele de primăvară nu clintesc gheaţa îngheţului veşnic, care uneori cedează în faţa căldurii verii şi-şi dezvăluie tainele subpămîntene – doar o parte din aceste taine.

Dosarul personal, fişa – acesta este buletinul deţinutului, însoţit de fotografii *en face* şi din profil, de amprentele celor zece degete ale mîinilor, de descrierea semnelor particulare. Lucrătorul de la evidenţă, angajatul Arhivei nr. 3, trebuie să întocmească actul de deces al deţinutului în cinci exemplare, cu amprentele tuturor degetelor şi cu precizarea dacă dinţii de aur au fost scoşi. Pentru dinţii de aur se întocmeşte un proces-verbal separat. Aşa a fost mereu în lagăre, de cînd lumea, şi informaţiile despre dinţii scoşi în Germania nu mirau pe nimeni în Kolîma.

Statele nu vor să piardă aurul morţilor. În instituţiile penitenciare, în lagăre s-au întocmit dintotdeauna procese-verbale pentru dinţii de aur smulşi. Anul '37 le-a adus anchetatorilor penali şi lagărelor mulţi oameni cu dantură de aur. Dinţii aceştia, scoşi după moarte, ai celor care au murit în abatajele din Kolîma – n-au supravieţuit ei prea mult acolo – au fost singurul metal preţios pe care deţinuţii l-au dat statului din minele de aur. Ca greutate, în proteze era mai mult aur decît au scos din pămînt, au adunat, au scobit aceşti oameni în abatajele din Kolîma în timpul scurtei lor vieţi. Oricît de flexibilă ar fi ştiinţa statistică, această latură a problemei e puţin probabil să fi fost studiată.

Degetele mortului trebuie colorate cu vopsea tipografică, iar rezervele de vopsea, consumul fiind foarte mare, sînt păstrate de fiecare lucrător de la „evidenţă".

De aceea mîinile fugarilor ucişi sînt tăiate cu toporul, ca pentru identificare să nu fie transportat corpul: e mult mai comod să transporţi două palme omeneşti într-o geantă militară decît să cari corpul, cadavrul.

Tăbliţa de la picior este un semn al culturii. Andrei Bogoliubski nu a avut o astfel de tăbliţă, a trebuit să fie recunoscut după oase, să fie readuse în memorie calculele lui Bertillon.

Noi credem în dactiloscopie: această procedură nu ne-a indus în eroare niciodată, oricît s-au străduit criminalii să-şi mutileze vîrfurile degetelor, arzîndu-le cu foc, cu acid, făcîndu-şi răni cu cuţitul. Dactiloscopia nu ne-a indus în eroare, degetele sînt zece la număr – să şi le ardă pe toate zece nu s-a încumetat nici unul dintre blatari.

Nu credem în Bertillon, şeful poliţiei judiciare franceze, părintele principiului antropologic în criminalistică, unde autenticitatea se stabileşte printr-o serie de măsurători, prin raportul dintre părţile corpului. Poate că descoperirile lui Bertillon le sînt de folos artiştilor, pictorilor – nouă însă distanţa de la vîrful nasului pînă la lobul urechii nu ne-a dezvăluit nimic.

Noi credem în dactiloscopie. Toată lumea se pricepe să amprenteze degete, „să cînte la pian". În '37, cînd erau măturaţi toţi cei însemnaţi dinainte, cu o mişcare obişnuită fiecare îşi plasa degetele sale obişnuite în mîinile obişnuite ale angajatului închisorii.

Aceste amprente se păstrează veşnic în dosarul personal. Tăbliţa cu numărul dosarului personal păstrează nu numai locul morţii, ci şi taina ei. Acest număr este scris pe tăbliţă cu grafit.

Cartograful – deschizătorul de noi drumuri pe pămînt, de noi drumuri pentru oameni – şi groparul, care urmăreşte corectitudinea înmormîntării, a legilor privind morţii, sînt obligaţi să folosească unul şi acelaşi obiect: creionul negru cu grafit.

[1967]

Debarcaderul iadului

Uşa grea a calei se deschise deasupra noastră şi, unul cîte unul, am ieşit încet pe punte pe scara îngustă de fier. Soldaţii din escortă erau dispuşi într-un lanţ strîns lîngă balustrada de la pupa vaporului, cu puştile aţintite spre noi. Dar nimeni nu le acorda atenţie. Cineva striga: „Mai repede, mai repede", iar gloata se îmbulzea ca în orice gară la urcare. Numai primilor li se arăta drumul spre barjă – de-a lungul puştilor spre scara largă –, iar

de pe barjă pe o altă scară, pe pămînt. Călătoria noastră pe apă se sfîrșise. Vaporul nostru adusese douăsprezece mii de oameni și, în timp ce aceștia erau debarcați, aveai timp să te uiți în jur.

După zilele fierbinți, cu soare de toamnă, din Vladivostok, după culorile cele mai pure ale asfințitului pe cerul Extremului Orient, desăvîrșite și intense, fără semitonuri și nuanțe, pe care le țineai minte pentru toată viața...

Cădea o ploaie măruntă și rece din cerul tulbure – lăptos, mohorît, monocrom. Golașe, lipsite de păduri, colinele verzui de piatră se înălțau drept în fața noastră, iar în spațiile dintre ele, chiar la poalele lor, se încolăceau sfîșiați nori mițoși cenușiu-murdari. Părea că acest ținut muntos și mohorît este acoperit de smocuri dintr-o plapumă uriașă. Îmi amintesc foarte bine: eram complet liniștit, pregătit pentru orice, dar, fără să vreau, inima mi-a zvîcnit și s-a strîns. Și, întorcîndu-mi privirea în altă parte, m-am gîndit: ne-au adus aici ca să murim.

Scurta mea se îmbiba încet cu apă. Ședeam pe geamantanul pe care, cu veșnica vanitate omenească, îl luasem de acasă în momentul arestării. Toți, absolut toți aveau bagaje: geamantane, rucsacuri, plăpumi făcute sul... Mult mai tîrziu am înțeles că echipamentul ideal al deținutului este o traistă nu prea mare din pînză de casă cu o lingură de lemn în ea. Restul, fie că e vorba de un capăt de creion sau de o plapumă, nu face decît să te încurce. Toate ca toate, dar să disprețuim proprietatea privată ne-au învățat cum se cuvine.

Mă uitam la vaporul lipit de chei, atît de mic și legănat de valurile cenușii și întunecate.

Prin plasa cenușie a ploii se întrezăreau siluetele mohorîte ale stîncilor care înconjurau golful Nagaevo, și numai acolo, de unde venise vaporul, se vedea nesfîrșirea cocoșată a oceanului, ca și cum un animal uriaș ar fi zăcut pe mal, oftînd din greu; vîntul îi răscolea blana, aranjînd-o în valuri solzoase și strălucitoare de ploaie.

Era frig și înfricoșător. Intensitatea fierbinte a culorilor de toamnă din Vladivostokul însorit rămăsese undeva departe, în cealaltă lume, în cea reală. Aici era o lume neprietenoasă și mohorîtă.

Prin apropiere nu se vedeau deloc clădiri de locuit. Singurul drum, care înconjura colina, ducea undeva în sus.

În cele din urmă debarcarea luă sfîrşit şi acum, în amurg, convoiul de arestaţi o porni încet spre munţi. Nimeni nu întreba nimic. Gloata de oameni uzi se tîra pe drum, oprindu-se adesea pentru odihnă. Geamantanele deveniseră prea grele, hainele erau ude.

Două curbe – şi, în dreptul nostru, mai sus, pe o ieşitură a colinei, am văzut şirurile de sîrmă ghimpată. Din interior, oamenii se lipiseră de sîrmă. Strigau ceva, şi deodată zburară spre noi mai multe pîini. Erau aruncate peste sîrmă, noi le prindeam, le rupeam şi le împărţeam. Aveam în spate luni de închisoare, patruzeci şi cinci de zile de mers cu trenul, cinci zile pe mare. Toată lumea era flămîndă. Nimeni nu primise bani pentru drum. Toţi mîncam pîinea cu lăcomie. Norocosul care prindea o pîine o împărţea cu toţi doritorii – mărinimie de care peste trei săptămîni aveam să ne dezvăţăm pentru totdeauna.

Ne duceau tot mai departe, tot mai sus. Opririle deveneau tot mai dese. Şi iată porţile de lemn, sîrma ghimpată şi, în interiorul ei, şirurile de corturi din pînză impermeabilă, întunecate de la ploaie: albe şi verzui, uriaşe. Ne-au împărţit în grupuri numărîndu-ne, umplînd corturile unul după altul. În corturi erau priciuri de scînduri suprapuse în sistem vagon – un prici pentru opt persoane. Fiecare şi-a ocupat locul. Prin pînza de cort trecea apa, erau bălţoace şi pe podea, şi pe priciuri, dar eram atît de istovit (de altfel, toată lumea obosise, nu numai eu – ne osteniseră ploaia, aerul, călătoria, hainele ude, geamantanele), încît, ghemuindu-mă cumva, fără să mă mai gîndesc la uscarea hainelor – unde să le fi uscat? –, m-am culcat şi am adormit. Era întuneric şi frig...

[1967]

Liniştea

Noi toţi, toată brigada, ne aşezam cu mirare, neîncredere, precauţie şi teamă la mesele din cantina lagărului, mese murdare, lipicioase, la care am mîncat pe întreg parcursul vieţii noastre de

aici. De ce-or fi fost mesele lipicioase, că doar în lagăr supa nu se vărsa, „nimeni nu nimerea cu lingura alături" şi nici n-ar fi nimerit, că linguri nu erau, iar supa vărsată se aduna cu degetul în gură şi apoi pur şi simplu era linsă.

Era ora mesei pentru tura de noapte. Brigada noastră fusese ascunsă în tura de noapte, luată de sub ochii cuiva, dacă existau asemenea ochi – în brigada noastră erau cei mai slabi, cei mai răi, cei mai flămînzi. Eram deşeuri umane, şi totuşi trebuia să fim hrăniţi, în nici un caz cu deşeuri şi nici măcar cu resturi. Căpătam şi noi oarece grăsimi, fiertură şi, cel mai important, pîine, identică din punct de vedere al calităţii cu cea primită de cele mai bune brigăzi, care îşi păstraseră încă forţa şi-şi mai făceau planul la producţia de bază – dădeau aur, aur, aur...

Şi dacă tot eram hrăniţi, ne venea rîndul în urma tuturor, noaptea, ziua – totuna.

În noaptea aceasta am venit iarăşi ultimii.

Locuiam în aceeaşi baracă, în aceeaşi secţie. Cunoşteam cîteva dintre aceste semicadavre – le cunoşteam din închisoare, din lagărele de tranzit. Mă mişcam zilnic împreună cu aceşti oameni ca nişte mormane de *buşlaturi* zdrenţuite, de căciuli de pînză cu urechi, puse pe cap de la o baie la alta, de *burki* căptuşiţi cu bucăţi de pantaloni rupţi, arşi de focurile la care se încălziseră, şi doar memoria m-a ajutat să-i recunosc printre ei pe tătarul roşcovan Mutalov, singurul locuitor din tot Cimkentul care avea casă cu etaj şi acoperiş de tablă, şi pe Efimov, fostul prim-secretar al comitetului orăşenesc de partid din Cimkent, care în 1930 îl epurase pe Mutalov ca „duşman de clasă".

Era aici şi Oksman, fostul şef al Secţiei politice a diviziei, pe care mareşalul Timoşenko[1], pe vremea cînd încă nu ajunsese mareşal, îl alungase din divizia sa pentru că era evreu.

Aici era şi Lupilov, adjunctul lui Vîşinski, procurorul general al URSS. Era şi Javoronkov, mecanic la depoul de locomotive din

1. Semion Konstantinovici Timoşenko (1895-1970), comandant militar sovietic al Armatei Roşii. Numit mareşal în 1940, a fost unul dintre cei mai loiali prieteni ai lui Stalin. A iniţiat procesul de mecanizare a Armatei Roşii.

Saviolovsk. Era şi fostul şef al NKVD din oraşul Gorki, care în lagărul de tranzit provocase o dispută cu unul dintre „protejaţii" săi:

— Te-au bătut? Şi ce-i cu asta? Ai semnat, înseamnă că eşti duşman, încurci puterea sovietică, nu ne laşi să lucrăm. Din cauza unor asemenea ticăloşi am primit eu cincisprezece ani.

Mă amestecasem în discuţie:

— Te ascult şi nu ştiu ce să fac – să rîd sau să te scuip drept în mutră...

Erau tot soiul de oameni în această brigadă „leşinată"... Era şi un sectant din secta „Dumnezeu ştie", sau poate că secta se numea altfel; pur şi simplu acesta era unicul răspuns al sectantului la toate întrebările autorităţilor.

Numele de familie al sectantului mi-a rămas, firească, în memorie, se numea Dmitriev, deşi acesta nu răspundea niciodată la el. Mîinile tovarăşilor noştri şi ale brigadierului îl mutau din loc în loc pe Dmitriev, îl aşezau în rînd, îl conduceau.

Escorta se schimba adesea şi aproape fiecare soldat nou-venit încerca să înţeleagă taina refuzului acestuia de a răspunde la comanda ameninţătoare „Spune-ţi numele!" cînd ieşeam să trudim la aşa-numita muncă.

Brigadierul lămurea pe scurt situaţia şi, bucuros, soldatul continua apelul.

Toată lumea din baracă se săturase de sectant. Nopţile nu dormeam de foame şi ne încălzeam, adică ne încălzeam lîngă soba de fier, o îmbrăţişam cu mîinile, prinzînd căldura pe care o pierdea fierul în răcire, ne apropiam faţa de fier.

Se înţelege că astfel îi lipseam de această căldură jalnică pe ceilalţi locuitori ai barăcii, culcaţi prin colţuri îndepărtate, acoperite de brumă; ca şi noi, nici ei nu dormeau de foame. De acolo, din colţurile întunecate şi îndepărtate, acoperite de brumă, sărea cîte unul care avea dreptul să strige sau chiar să şi lovească şi-i gonea pe truditorii flămînzi de lîngă sobă cu înjurături şi ghionturi.

Lîngă sobă puteai să stai şi să usuci pîinea legal, dar cine avea pîine s-o usuce... Şi cîte ore poţi să usuci o felioară de pîine?

Uram conducerea, ne uram unii pe alţii, dar cel mai mult îl uram pe sectant – pentru cîntece, pentru imnuri, pentru psalmi...

Tăceam cu toții, îmbrățișînd soba. Sectantul cînta, cînta încet cu voce răgușită de răceală, cînta tot felul de imnuri, psalmi, stihuri. Cîntecele erau interminabile.

Munceam în echipă cu sectantul. În timpul lucrului ceilalți locatari ai secției se odihneau departe de cîntarea imnurilor și a psalmilor, de sectant, dar eu nu aveam parte nici măcar de această alinare.

— Mai taci odată!

— Dacă nu erau cîntecele, muream de mult. Plecam – în ger. N-am putere. Măcar de-aș avea ceva mai multă putere. Nu-i cer lui Dumnezeu să mor. El singur le vede pe toate.

În brigadă mai erau și alți oameni, înfofoliți în cîrpe, la fel de murdari și de flămînzi, cu aceeași strălucire în ochi. Cine erau? Generali? Eroi ai războiului spaniol? Scriitori ruși? Colhoznici din Volokolamsk?

Stăteam în cantină fără să înțelegem de ce nu ne dau de mîncare, ce așteaptă? Ce veste ne vor da? Pentru noi veștile nu puteau fi decît bune. Există un hotar cînd orice i se întîmplă unui om este „de bine". Orice veste nu putea fi decît bună. Toată lumea înțelegea lucrul acesta, înțelegea cu trupul, nu cu creierul.

Ferestruica ghișeului de distribuire se deschise din interior și începură să ne aducă în castroane supa – fierbinte! Cașa – caldă! Și chiselul de fructe, felul trei, aproape rece! Fiecăruia i se dădu cîte o lingură, și brigadierul ne preveni că lingura trebuie înapoiată. Desigur, vom înapoia lingurile. Ce să facem cu lingura? S-o schimbăm pe tutun într-o altă baracă? Desigur, vom înapoia lingurile. Ce să facem cu ele? Ne-am obișnuit de multă vreme să mîncăm direct din gamelă. Ce să facem cu lingura? Ce rămîne pe fundul gamelei poate fi împins cu degetul spre margine, spre ieșire...

N-aveam la ce chibzui: în fața noastră era mîncare, hrană. Ne-au dat pîinea în mînă, cîte două sute de grame.

— Pîine numai cu porția, anunță solemn brigadierul, iar restul pe săturate.

Mîncam pe săturate. Orice supă se împarte în două: grosul și zeama. Pe săturate ne dădeau zeamă. În schimb felul doi, cașa, era fără nici o înșelăciune. Felul trei: apă călîie cu un ușor gust

de amidon şi urme abia perceptibile de zahăr dizolvat. Acesta era chiselul.

Stomacurile deţinuţilor nu sînt deloc înăsprite, capacităţile lor gustative nu sînt nicicum slăbite de foame şi de mîncarea brută. Dimpotrivă, sensibilitatea gustativă a stomacului flămînd al deţinutului este neobişnuită. Prin fineţea sa, reacţia calitativă din stomacul deţinutului nu este cu nimic mai prejos decît orice laborator fizic din orice ţară din a doua jumătate a secolului XX.

Nici un stomac „liber" n-ar fi detectat prezenţa zahărului în chiselul pe care îl mîncam, mai exact *îl beam* noi în acea noapte în Kolîma, la mina Partizanul.

Nouă însă chiselul ni se părea dulce, deosebit de dulce, ni se părea o minune, şi fiecare îşi amintea că pe lume mai există zahăr care chiar nimereşte şi în cazanul arestaţilor. Oare cine era vrăjitorul...

Vrăjitorul nu era departe. L-am văzut după felul întîi, în timpul celui de-al doilea prînz.

— Pîine numai cu porţia, spuse brigadierul, iar restul pe săturate.

Şi se uită spre vrăjitor.

— Da-da, spuse vrăjitorul.

Era un omuleţ mic, curăţel, negricios, bine spălat, cu faţa încă neatinsă de degerături.

Şefii noştri, supraveghetorii, şefii de echipă, şefii de şantier, şefii lagărelor, soldaţii din escortă, cu toţii gustaseră deja din Kolîma, şi pe fiecare dintre ei, pe fiecare chip, Kolîma îşi scrisese cuvintele, îşi lăsase urma, tăiase riduri în plus, aşternuse pentru vecie pata degerăturilor, stigmatul de neşters, marca de neuitat!

Pe chipul trandafiriu al omuleţului curăţel şi negricios nu era încă nici o pată, nu exista stigmatul.

Acesta era noul instructor-şef, abia venit de pe Continent. Instructorul-şef făcea un experiment.

El căzuse la înţelegere cu comandantul, insistase ca obiceiul din Kolîma să fie încălcat: în fiecare zi, resturile de supă şi caşă – „grosul de pe fundul vasului" –, conform unei tradiţii vechi, de o sută sau poate chiar de o mie de ani, erau întotdeauna duse din bucătărie în baraca blatarilor şi în barăcile celor mai bune brigăzi,

pentru a le ajuta nu pe cele mai flămînde, ci pe cele mai puţin flămînde, pentru a recurge la orice mijloc în folosul planului, pentru a transforma totul în aur – sufletele şi trupurile tuturor comandanţilor, ale gardienilor şi ale deţinuţilor.

Acele brigăzi, ca şi blatarii, se învăţaseră de-acum, se obişnuiseră să se bizuie pe aceste resturi. Prin urmare, era şi o pagubă morală.

Dar noul instructor n-a acceptat acest obicei, a insistat ca resturile de mîncare să li se împartă celor mai slabi, celor mai flămînzi, chipurile aşa li se va trezi şi lor conştiinţa.

— Le-a crescut un corn în loc de conştiinţă, încercă să intervină şeful de echipă, dar instructorul era ferm şi primise aprobare pentru experimentul său.

Pentru experiment fusese aleasă brigada cea mai flămîndă, brigada noastră.

— O să vedeţi, omul o să mănînce şi, din recunoştinţă faţă de stat, va munci mai bine. Li se poate cere oare unor mierlitori ca ăştia să muncească? Mierlitori, le zic bine, nu-i aşa? Mierlitori este primul cuvînt din argoul blatarilor pe care l-am învăţat în Kolîma. Le zic bine?

— Bine, spuse şeful de sector, un slobozel cu vechime în Kolîma, care trimisese „sub colină" mai multe mii de oameni din această mină.

Venise să se delecteze cu experimentul.

— Ei, trîntorii şi simulanţii ăştia trebuie hrăniţi o lună cu carne şi ciocolată, în condiţii de odihnă totală. Dar nici atunci n-or să muncească. În scăfîrlia lor s-a schimbat ceva pentru vecie. Nu-s decît zgură, deşeuri. Pentru producţie ar fi mai cu folos să fie hrăniţi în plus cei care mai muncesc, nu trîntorii ăştia!

Lîngă ghişeul de la bucătărie lumea începuse să se certe, să strige. Instructorul spunea ceva cu înflăcărare. Şeful de sector asculta cu o mină nemulţumită, iar cînd auzi numele lui Makarenko, dădu din mînă a lehamite şi se îndepărtă.

Ne rugam fiecare la Dumnezeul său, iar sectantul – la al lui. Ne rugam să nu se închidă ghişeul, să învingă instructorul. Douăzeci de oameni îşi încordară voinţa de deţinut şi instructorul învinse.

Continuam să mîncăm, nu doream să ne luăm rămas-bun de la această minune.

Şeful de sector îşi scoase ceasul, dar sirena suna deja, sirena asurzitoare a lagărului ne chema la muncă.

— Ei, muncitorilor, spuse noul instructor, rostind nesigur cuvîntul ce nu-şi avea rostul aici. Eu am făcut tot ce-am putut. Am obţinut dreptul acesta pentru voi. Treaba voastră este să răspundeţi prin muncă, numai prin muncă.

— O să muncim, cetăţene-şef, rosti cu importanţă fostul adjunct al procurorului general al URSS, legîndu-şi buşlatul cu prosopul murdar şi respirînd în mănuşi, suflînd în ele aer cald.

Uşa se deschise, lăsînd să pătrundă un abur alb, şi ne-am tîrît afară în ger, pentru a ne aminti pînă la sfîrşitul vieţii de acest noroc - cei cărora le va fi dat să trăiască. Gerul ni se părea mai blînd, mai uşor de suportat. Dar senzaţia aceasta nu dură mult. Gerul era mult prea aspru ca să nu ne pună la punct.

Am ajuns la abataj, ne-am aşezat în cerc, aşteptîndu-l pe brigadier, ne-am aşezat pe locul unde cîndva aprindeam focul şi ne încălzeam, respiram în flacăra de aur, unde ne pîrleam mănuşile, căciulile, pantalonii, buşlaturile, încercînd în zadar să ne încălzim, să ne salvăm de ger. Dar focul fusese demult, anul trecut, se pare. În iarna asta muncitorilor nu li se permitea să se încălzească, se încălzea numai soldatul din escortă. Acesta se aplecă, adună tăciunii pe vatra focului, aţîţă flacăra. Se înfăşură în şubă, se aşeză pe o buturugă şi puse puşca alături.

O pîclă albă învăluia abatajul luminat doar de focul soldatului. Sectantul, care stătea lîngă mine, se ridică şi se duse pe lîngă soldat în ceaţă, în cer...

— Stai! Stai!

Soldatul era un flăcău de treabă, dar puşca şi-o ştia bine.

— Stai!

Apoi răsună împuşcătura, un pocnet sec de puşcă - sectantul încă nu dispăruse în pîclă, a doua împuşcătură...

—Vezi, juncane?[1] îi spuse în argou şeful de sector instructorului-şef, iată-i la abataj. Dar instructorul nu îndrăzni să se mire

1. Deţinut tînăr, fără experienţă (argou).

de omorul comis, iar şeful de sector nu ştia să se mire în faţa unor asemenea lucruri.

— Aşa arată experimentul tău. Javrele astea au început să muncească şi mai rău. O masă în plus înseamnă putere în plus pentru a lupta cu gerul. Ţine minte, juncane, că numai gerul stoarce munca din ei. Nici masa ta şi nici palma mea, ci doar gerul. Dau din mîini ca să se încălzească. Iar noi vîrîm în aceste mîini tîrnăcoape, lopeţi, de parcă n-ar fi totuna ce fluturi; punem lîngă ei roaba, coşurile, căruţele şi mina îşi îndeplineşte planul. Dă aur. Acum ăştia sînt sătui şi nu vor munci deloc. Cîtă vreme nu îngheaţă. Atunci vor începe să-şi fluture lopeţile. Dar să-i hrăneşti e inutil. Ai dat-o rău în bară cu masa asta. Pentru prima dată se iartă. Cu toţii am fost asemenea juncani.

— Nu ştiam că-s atît de ticăloşi, spuse instructorul.

— Data viitoare să le dai crezare celor mai în vîrstă. Pe unul l-au împuşcat astăzi. Un trîntor. Jumate de an a mîncat degeaba raţia statului. Repetă după mine: trîntor.

— Trîntor, repetă instructorul.

Mă aflam chiar acolo, dar conducerea nu se jena de mine. Aveam un motiv legal să aştept, brigadierul trebuia să-mi aducă un nou partener de muncă.

Brigadierul l-a adus pe Lupilov, fostul adjunct al procurorului general al URSS. Şi ne-am apucat să încărcăm piatra dinamitată în coşuri, să facem munca pe care o făceam împreună cu sectantul.

Ne întorceam pe drumul cunoscut, ca întotdeauna, fără să ne fi îndeplinit norma, fără să ne batem capul cu ea. Dar se pare că îngheţam mai puţin decît de obicei.

Ne căzneam să muncim, dar era prea mare distanţa dintre viaţa noastră şi ceea ce se poate exprima în cifre, în roabe, în procente de plan. Cifrele erau o bătaie de joc. Dar după această masă de noapte, puterile noastre sufleteşti şi fizice s-au întremat pentru o oră sau doar pentru o clipă.

Şi, cu o bănuială care îmi îngheţă sîngele în vine, am înţeles că această masă de noapte îi dăduse sectantului puterea să se sinucidă. A fost acea porţie de caşă care nu-i ajungea partenerului meu de muncă pentru a se decide să moară; uneori omul trebuie să se grăbească ca să nu-şi piardă voinţa pentru a muri.

Ne-am aşezat, ca de obicei, în jurul sobei. Numai că astăzi n-avea cine să mai cînte imnuri. Şi, se prea poate, chiar mă bucuram că acum era linişte.

[1966]

Două întîlniri

Primul meu brigadier a fost Kotur, un sîrb care a nimerit în Kolîma după distrugerea Clubului internaţional din Moscova[1]. Kotur nu-şi lua în serios obligaţiile de brigadier, înţelegînd că soarta lui, ca şi a noastră, a tuturor, nu se decidea în abatajele aurifere, ci în cu totul altă parte. În fine, Kotur ne punea în fiecare zi la muncă, ne măsura rezultatele împreună cu supraveghetorul, clătina din cap cu reproş. Rezultatele erau deplorabile.

— Tu de colo, tu cunoşti lagărul. Arată cum trebuie dat la lopată, mă rugă Kotur.

Am luat lopata şi, sfărîmînd roca moale, am încărcat roaba. Toată lumea izbucni în rîs.

— Aşa muncesc doar trîntorii.

— Mai vorbim despre asta peste douăzeci de ani.

Dar n-am mai avut ocazia să vorbim peste douăzeci de ani. La mină a venit un nou comandant, Leonid Mihailovici Anisimov. De la prima inspecţie la abataje, l-a dat afară pe Kotur. Şi Kotur a dispărut...

Brigadierul nostru stătea în roabă şi nu s-a ridicat cînd s-a apropiat comandantul. Nici vorbă, roaba este foarte bine adaptată pentru muncă. Dar cuva ei este şi mai bine adaptată pentru odihnă. E greu să te ridici, să ieşi din fotoliul adînc, atît de adînc, încît e nevoie de un efort de voinţă, de forţă. Kotur şedea în roabă şi nu s-a ridicat cînd s-a apropiat noul comandant, n-a apucat să se ridice. A fost executat.

Odată cu venirea noului comandant – la început acesta a fost adjunctul comandantului minei –, în fiecare zi, în fiecare noapte,

1. Centru creat de autorităţile sovietice pentru străini şi membrii Internaţionalei Comuniste.

din barăci erau luaţi oameni şi duşi de acolo. Nici unul dintre ei nu se mai întorcea la mină. Aleksandrov, Klivanski... Numele lor mi s-au şters din memorie.

Iar cei aduşi în completare nu aveau deloc nume. În iarna anului 1938, autorităţile au hotărît să trimită convoaie de deţinuţi pe jos din Magadan la minele din Nord. Dintr-o coloană de cinci sute de oameni, după cinci sute de kilometri, ajungeau la Iagodnoe treizeci-patruzeci. Ceilalţi rămîneau pe drum – degeraţi, flămînzi, împuşcaţi. Nimănui dintre aceşti nou-veniţi nu i se spunea pe nume, erau oameni din convoaie străine, care nu se deosebeau unul de altul nici prin haine, nici prin voce, nici prin petele de la degerături de pe obraji, nici prin băşicile de la degerături de pe degete.

Brigăzile se reduceau ca număr: pe drumul spre Serpantinka, spre lagărul de execuţii al Direcţiei de Nord, treceau zi şi noapte maşini care se întorceau goale.

Brigăzile erau comasate, nu erau destui oameni, iar guvernul promitea să dea forţă de muncă, cerînd îndeplinirea planului. Fiecare comandant de mină ştia că nu i se va cere socoteală pentru oameni: Cum de nu? Oamenii, cadrele sînt lucrul cel mai valoros. Toate acestea le învăţa orice comandant la cercurile politice, iar de ilustrarea practică avea parte în abatajele de aur ale minei sale.

La vremea aceea, comandantul minei Partizanul, aparţinînd Direcţiei de Nord a Minelor, era Leonid Mihailovici Anisimov, viitorul mare comandant al Kolîmei, care şi-a dedicat întreaga viaţă Dalstroi-ului: a fost comandantul Direcţiei de Vest, comandantul Ciukotstroi-ului[1].

Dar cariera de lagăr şi-a început-o la mina Partizanul, la mina mea.

Taman în vremea lui, mina a fost năpădită de soldaţi, s-au construit zonele, s-a înfiinţat direcţia agenţilor operativi, au început execuţiile unor brigăzi întregi sau doar a unor deţinuţi. La apeluri şi la repartizarea la muncă se citeau interminabile ordine

1. Ciukotstroilag – Colonia de reeducare prin muncă din Ciukotka, lagăr care a funcţionat în structura Dalstroi-ului.

de execuție. Aceste ordine erau semnate de colonelul Garanin, dar numele oamenilor din mina Partizanul – și acestea erau foarte multe – erau stabilite și furnizate lui Garanin de către Anisimov. Mina Partizanul era o mină mică. În 1938 acolo erau în total două mii de oameni trecuți pe liste. Minele vecine – V. At-uriah și Șturmovoi – aveau fiecare o populație de douăsprezece mii de suflete.

Anisimov era un comandant sîrguincios. Mi s-au întipărit în minte două discuții personale cu cetățeanul Anisimov. Prima, din ianuarie 1938, cînd cetățeanul Anisimov a venit la repartizarea la muncă și stătea deoparte, urmărind cum ajutoarele sale, sub privirea șefului lor, forfoteau mai repede decît era cazul. Dar nu suficient de repede pentru Anisimov.

Tocmai se alinia brigada noastră și șeful de șantier Sotnikov, arătîndu-mă cu degetul, m-a scos din rînd și m-a postat în fața lui Anisimov.

— Ăsta-i un trîntor. Nu vrea să muncească.

— Ce ești?

— Sînt jurnalist, scriitor.

— Aici o să-mi scrii pe cutii de conserve. Te-am întrebat: Ce ești?

— Muncitor la abatajul lui Firsov, deținutul cutare, condamnare cinci ani.

— De ce nu muncești, de ce aduci prejudicii statului?

— Sînt bolnav, cetățene-șef.

— Și ce boală ai, mă rog, că ești ditamai zdrahonul?

— Sufăr cu inima.

— Cu inima. Suferi cu inima. Și eu sînt bolnav de inimă. Medicii mi-au interzis să vin în Nordul Îndepărtat. Și totuși sînt aici.

— Cu dumneavoastră... e cu totul altceva, cetățene-șef.

— Ia te uită, cîte cuvinte pe minut! Tu trebuie să taci și să muncești. Gîndește-te bine, pînă nu e prea tîrziu. O să dai socoteală.

— Să trăiți, cetățene-șef.

A doua discuție cu Anisimov a avut loc vara, în sectorul 4, unde ne țineau în ploaie, uzi pînă la piele. Foram puțuri. Brigada

blatarilor fusese de mult lăsată să plece la baracă, din cauza ploii torenţiale, dar noi eram 58-işti şi stăteam în puţurile nu prea adînci, pînă la genunchi. Soldatul din escortă se adăpostea de ploaie sub „ciupercă".

Pe potopul acela, pe ploaia aceea ne-a vizitat Anisimov, împreună cu şeful lucrărilor de dinamitare a minei. Comandantul venise să verifice dacă ne muram bine, dacă se respecta ordinul lui cu privire la 58-işti care nu puteau fi scutiţi de muncă şi trebuiau să se pregătească să ajungă în rai, în rai, în rai...

Anisimov purta o pelerină lungă cu o glugă neobişnuită. Comandantul mergea, fluturîndu-şi mănuşile de piele.

Cunoşteam obiceiul lui Anisimov de a-i lovi pe deţinuţi cu mănuşile peste faţă. Cunoşteam aceste mănuşi, cărora în sezonul de iarnă le luau locul manşetele de blană pînă la cot, îi cunoşteam obiceiul de a lovi cu mănuşile peste faţă. Văzusem de zeci de ori mănuşile în acţiune. În barăcile deţinuţilor de la Partizanul se vorbea mult despre această particularitate a lui Anisimov. Acolo am fost martorul unor discuţii furtunoase, a unor dispute aproape sîngeroase: dacă şeful loveşte cu pumnul sau cu mănuşile, sau cu băţul, sau cu bastonul, sau cu biciuşca, sau foloseşte patul revolverului. Omul este o fiinţă complicată. Disputele mai că se terminau cu bătaie, deşi participanţii erau foşti profesori, membri de partid, colhoznici, comandanţi de oşti.

În general, toţi îl lăudau pe Anisimov: e drept că bătea, dar cine nu bătea? În schimb de la mănuşile lui Anisimov nu rămîneau vînătăi, iar dacă se întîmpla să-i spargă vreunuia nasul cu manşeta, de-i dădea sîngele, era doar din cauza „modificărilor patologice ale sistemului circulator în urma detenţiei prelungite", cum a explicat un medic, căruia pe vremea lui Anisimov nu i se permitea să-şi facă meseria, fiind obligat să muncească la fel ca toată lumea.

Îmi dădusem demult cuvîntul: dacă voi fi lovit, acela va fi sfîrşitul vieţii mele. O să-l lovesc pe şef şi voi fi executat. Vai, eram naiv ca un copil. Cînd mi-au slăbit puterile, mi-au slăbit şi voinţa, şi judecata. M-am convins cu uşurinţă pe mine însumi să suport totul, şi n-am avut forţa sufletească să ripostez, să mă

sinucid, să protestez. Eram mierlitorul cel mai banal şi trăiam după legile psihologiei mierlitorilor. Toate acestea au venit cu mult mai tîrziu, dar atunci cînd l-am întîlnit pe cetăţeanul Anisimov, eram încă în putere, nu-mi pierdusem fermitatea, credinţa şi hotărîrea.

Mănuşile de piele ale lui Anisimov se apropiară şi eu îmi pregătii tîrnăcopul.

Dar Anisimov nu lovi. Ochii lui căprui-închis, mari şi frumoşi, îmi întîlniră privirea şi se uitară în altă parte.

— Sînt cu toţii la fel, îi spuse comandantul minei însoţitorului său. Toţi. N-o să iasă nimic.

[1967]

Termometrul lui Grişka Logun

Eram atît de obosiţi, încît înainte să plecăm acasă, ne-am aşezat lîngă drum, direct în zăpadă.

După cele minus patruzeci de grade de ieri, azi erau doar minus douăzeci şi cinci şi ni se părea că e o zi de vară.

Pe lîngă noi trecu Grişka Logun, şeful de şantier de la sectorul vecin, cu scurta îmblănită descheiată. Ducea în mînă o coadă nouă pentru tîrnăcop. Grişka era tînăr, aprig şi surprinzător de roşu la faţă. Fusese şef de echipă, chiar unul dintre cei cu grad inferior, şi adesea nu se putea abţine să pună umărul la împinsul unei maşini împotmolite în zăpadă sau să ajute la ridicarea unui buştean, să mute un coş îngheţat plin cu rocă, fapte vădit reprobabile pentru un şef de şantier. Uita mereu că e şef de şantier.

Spre el se îndrepta brigada lui Vinogradov, formată din muncitori ca vai de capul lor, cum erau şi ai noştri. Componenţa brigăzii era exact ca a noastră: foşti secretari de comitete regionale şi orăşeneşti, profesori şi conferenţiari, militari cu grade medii...

Temători, oamenii se înghesuiseră grămadă lîngă bordura de zăpadă: veneau de la muncă şi-i făceau loc lui Grişka Logun. Dar şi acesta se oprise, brigada muncea în sectorul lui. Din rînd ieşi

Vinogradov, un tip guraliv, fostul director al unui SMT[1] din Ucraina.

Logun apucase să se îndepărteze de locul unde şedeam noi în ordine, vocile nu se auzeau, dar totul era clar şi fără cuvinte. Vinogradov gesticula şi-i explica ceva lui Logun. Apoi Logun îl izbi pe Vinogradov în piept cu coada de tîrnăcop şi acesta căzu pe spate... Vinogradov nu se ridica. Logun sări pe el călcîndu-l în picioare şi agitîndu-şi bățul. Nici unul dintre cei douăzeci de muncitori din brigadă nu făcu vreo mişcare în apărarea brigadierului. Logun îşi luă căciula căzută pe jos, ameninţă cu pumnul şi plecă mai departe. Vinogradov se ridică şi o porni ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Iar ceilalţi – brigada trecea pe lîngă noi – nu-şi arătau nici compasiunea, nici indignarea. Cînd ajunse în dreptul nostru, Vinogradov îşi strîmbă buzele sparte, pline de sînge.

— Logun are un ditamai termometru, spuse el.

— „Bătuta" e un joc ca al blatarilor, spuse încet Vavilov, sau ceva de genul „Ah tindă, tinda mea..."[2]

— Ei, ce părere ai ? i-am spus lui Vavilov, prietenul meu, cu care venisem la mină tocmai din închisoarea Butîrskaia. Trebuie să facem ceva. Ieri încă nu ne băteau. Dar ne pot lovi mîine. Ce făceai dacă Logun te aranja ca pe Vinogradov? A?

— Răbdam, probabil, răspunse încet Vavilov.

Atunci am înţeles că el se gîndea de mult la acest lucru inevitabil.

Apoi am priceput că totul se reduce la superioritatea fizică, dacă e vorba de brigadieri, de şefii de baracă, de supraveghetori, adică de toţi cei neînarmaţi. Atîta timp cît sînt mai puternic, nu voi fi lovit. Mi-au slăbit puterile, mă bate oricine. Mă bate plantonul, mă bate băiaşul, mă bat frizerul şi bucătarul, şeful de echipă şi brigadierul, mă bate orice blatar, chiar şi cel mai neputincios. Avantajul fizic al soldatului din escortă constă în puşca lui.

Forţa şefului care mă bate este legea, judecata, tribunalul, paza şi trupele. Nu-i este greu să fie mai puternic decît mine. Puterea

1. Staţie de maşini-tractoare.
2. Cîntec popular rusesc.

blatarilor stă în numărul lor mare, în „colectivul" lor, în faptul că te pot înjunghia de la a doua vorbă (am văzut-o de atîtea ori). Dar eu sînt încă puternic. Mă pot bate comandantul, soldatul din escortă, blatarul. Plantonul, şeful de echipă şi frizerul încă nu mă pot bate.

Odată, Polianski, sportiv în trecut, care primea multe pachete şi nu împărţea niciodată cu nimeni nici măcar o bucăţică, mi-a spus cu reproş că pur şi simplu nu înţelege cum pot ajunge oamenii în asemenea hal încît să se lase bătuţi; obiecţiile mele îl indignau. Dar n-a trecut nici un an şi l-am reîntîlnit pe Polianski – ajunsese un mierlitor, un „fitil" care aduna chiştoace, jinduind, înainte de culcare, să le scarpine călcîiele unor capi ai blatarilor, pentru o supă.

Polianski era onest. Îl chinuiau fără încetare suferinţe tainice atît de puternice şi de acute, încît reuşiseră să răzbată prin gheaţă, prin moarte, prin indiferenţă şi bătăi, prin foame, insomnie şi frică.

Era o zi de sărbătoare, cînd ne ţineau sub cheie – se numea izolare sărbătorească – şi unii dintre deţinuţi se întîlneau, făceau cunoştinţă, căpătau încredere unii în alţii tocmai în timpul acestor izolări. Oricît de îngrozitoare şi înjositoare ar fi fost izolarea, pentru 58-işti era totuşi mai uşoară decît munca. Pentru că izolarea însemna odihnă, fie şi doar pentru un minut, dar cine ar fi putut înţelege pe atunci dacă aveam nevoie de un minut, sau de o zi, sau de un an, sau de un secol pentru a ne regăsi trupul nostru de dinainte; să ne regăsim şi sufletele de dinainte nici nu putea fi vorba. Şi, firește, nu le-am regăsit. Nici unul dintre noi. Aşadar, Polianski, vecinul meu de prici în ziua de izolare, era onest.

— De multă vreme vreau să te întreb ceva.

— Ce anume?

— Mă uitam la tine acum cîteva luni: cum umbli, cum nu poţi păşi peste buştenii din drumul tău şi trebuie să ocoleşti buşteanul peste care ar putea păşi pînă şi un cîine. Cum îţi tîrşîi picioarele pe pietre, iar o denivelare cît de mică, un dîmb minuscul de pe drum ţi se par un obstacol de netrecut, care îţi provoacă palpitaţii, te face să gîfîi şi să ai nevoie de odihnă prelungită. Mă uitam

la tine și mă gîndeam: uite ce puturos, ce trîntor, ce nemernic versat, ce simulant.

— Și? Pe urmă ai înțeles?

— Pe urmă am înțeles. Am înțeles cînd mi-au slăbit și mie puterile. Cînd toată lumea a început să mă înghiontească, să mă lovească, iar pentru om nu există o senzație mai plăcută decît să-și dea seama că cineva este și mai slăbit, într-o stare și mai proastă.

— De ce fruntașii în muncă sînt invitați la ședințe, de ce forța fizică este un criteriu moral? Dacă cineva e mai puternic fizic, înseamnă că e mai bun și mai moral decît mine, că îmi e superior. Păi cum altfel? El ridică un bolovan de zece puduri, iar eu mă cocoșez sub o piatră de jumătate de pud.

— Am înțeles toate acestea și vreau să ți-o spun.

— Mulțumesc și pentru atît.

La scurt timp după aceea Polianski a murit, a căzut undeva în abataj. Îl lovise brigadierul cu pumnul în față. Brigadierul nu era Grișka Logun, ci unul de-al nostru, Firsov, militar, 58-ist.

Țin bine minte cînd m-au lovit pentru prima dată. Prima dată din sutele de mii de scatoalce, zi de zi, noapte de noapte.

Nu poți să ții minte toate scatoalcele, dar prima lovitură mi-o amintesc bine, eram chiar pregătit pentru ea de comportamentul lui Grișka Logun, de resemnarea lui Vavilov.

Prin foametea, frigul și ziua de lucru de paisprezece ore, în ceața alburie și geroasă a abatajului aurifer de piatră a licărit deodată altceva, un fel de fericire, un fel de pomană, căpătată din mers. Pomana nu era pîine sau vreun medicament, ci timp, odihnă suplimentară.

În sectorul nostru, șef de șantier și supraveghetor de mină era Zuev, un slobozel, fost *zek*, care știa ce-i lagărul.

În ochii negri ai lui Zuev puteai citi ceva anume, parcă expresia unui soi de compasiune față de destinul jalnic al omului.

Puterea înseamnă corupere. Scăpată din lanț, fiara pitită în sufletului omului caută lacomă să-și satisfacă străvechea esență umană prin bătăi, prin crime.

Nu știu dacă poți simți satisfacție cînd semnezi o condamnare la împușcare. Probabil există și în acest gest o delectare lugubră, o fantezie mai specială care nu caută justificări.

Am văzut oameni, şi nu puţini, care au ordonat cîndva execuţii prin împuşcare, iar acum erau ucişi şi ei la rîndul lor. Nimic în afară de laşitate, în afară de strigătul: „E o greşeală, nu eu sînt cel care trebuie ucis pentru binele statului, ştiu şi eu să ucid!".

Nu cunosc persoane care au ordonat execuţii. Le-am văzut numai de la distanţă. Dar cred că ordinul de împuşcare se sprijină pe aceleaşi forţe sufleteşti, pe aceleaşi temelii sufleteşti ca şi execuţia în sine, ca omorul înfăptuit cu propriile mîini.

Puterea înseamnă corupere.

Beţia puterii asupra oamenilor, batjocura şi umilinţele, pe de o parte, impunitatea şi stimulentele materiale, pe de alta, sînt măsura morală a carierei unui şef.

Dar Zuev bătea mai puţin decît alţii – aveam noroc.

Abia veniserăm la muncă şi brigada se înghesuia într-un loc mai adăpostit, se ascundea de vîntul puternic şi tăios după o ieşitură a unei stînci. Acoperindu-şi faţa cu mănuşile, Zuev, şeful de echipă, se apropie de noi. Ne-au repartizat la muncă, pe fiecare în abatajul lui, numai eu am rămas fără treabă.

— Am o rugăminte la tine, spuse Zuev, sufocîndu-se parcă de propriul său curaj, o rugăminte. Nu un ordin! Scrie-mi o petiţie către Kalinin[1]. Să fiu reabilitat. O să-ţi povestesc cum stau lucrurile.

În ghereta micuţă a şefului de echipă, unde ardea soba, ai noştri nu aveau ce căuta; orice muncitor îndrăznea să deschidă uşa, ca să tragă în piept măcar o clipă aerul fierbinte al vieţii, era gonit în ghionturi şi palme.

Instinctul de animal ne împingea spre această uşă mult rîvnită. Se inventau tot felul de cereri: „Cît e ora?", „Săpăm spre dreapta sau spre stînga în abataj?", „Îmi daţi un foc?", „Zuev nu-i pe aici? Dar Dobreakov?".

Dar aceste cereri nu păcăleau pe nimeni în gheretă. Prin uşa deschisă, cei veniţi erau trimişi înapoi în ger cu ghionturi. Totuşi o clipă de căldură...

---

1. Mihail Ivanovici Kalinin (1875-1946), revoluţionar bolşevic şi politician sovietic. În acea perioadă ocupa funcţia de preşedinte al Sovietului Suprem al URSS şi răspundea de soluţionarea petiţiilor cetăţenilor.

Acum nu mă gonea nimeni, şedeam chiar lîngă sobă.

— Ăsta ce-i, jurist? şuieră cineva disprețuitor.

— Da, mi-a fost recomandat, Pavel Ivanovici.

— Bine, bine.

Era brigadierul-şef, binevoise să se intereseze de nevoile subalternului.

Cazul lui Zuev – condamnarea lui se încheiase încă de anul trecut – era cel mai obişnuit caz de la țară şi pornise de la pensia de întreținere a părinților care îl şi băgaseră pe Zuev la închisoare. Mai rămăsese puțin pînă la sfîrşitul detenției, dar autoritățile apucaseră să-l trimită pe Zuev în Kolîma. Colonizarea regiunii avea nevoie de o politică fermă de fabricare a unor obstacole de tot felul în calea plecării, de sprijinul statului şi de o atenție permanentă la sosirile în Kolîma, la aducerea de oameni. Convoiul de deținuți era pur şi simplu modalitatea cea mai uşoară de populare a pămînturilor noi, dificile.

Zuev dorea să-şi încheie socotelile cu Dalstroi-ul, cerea să fie reabilitat sau măcar să i se dea drumul pe Continent.

Mi-era greu să scriu, nu doar pentru că mi se înăspriseră mîinile, degetele stăteau îndoite ca pe coada lopeții şi a tîrnăcopului, iar să le dezdoi era un coşmar. Aş fi putut doar să înfăşor creionul şi stiloul într-o cîrpă mai groasă, pentru a imita coada tîrnăcopului sau a lopeții.

Am găsit soluția asta şi eram pregătit să scriu literele.

Mi-era greu să scriu, pentru că mi se înăsprise şi creierul, nu numai mîinile, pentru că şi creierul sîngera, nu numai mîinile. Trebuiau însuflețite şi readuse la viață cuvinte care ieşiseră de-acum din viața mea, chiar pentru totdeauna, după socotința mea.

Scriam hîrtia aceea, asudînd şi cu bucurie. În gheretă era cald şi păduchii s-au pus îndată în mişcare, mişunau pe tot trupul. Mi-era teamă să mă scarpin, ca să nu fiu gonit în ger, ca un păduchios ce eram, mi-era teamă să nu stîrnesc repulsia salvatorului meu.

Spre seară am terminat de scris petiția pentru Kalinin. Zuev mi-a mulțumit şi mi-a vîrît în mînă o porție de pîine. Trebuia mîncată imediat; de fapt, nu se lasă pe mîine ce se poate mînca pe loc, învățasem lucrul acesta.

Ziua se apropia de sfîrşit - dacă te luai după ceasurile şefilor de echipă, fiindcă pîcla alburie era la fel şi la miezul nopţii şi în miezul zilei -, aşa că am fost duşi acasă.

Dormeam şi visam, ca întotdeauna, visul meu invariabil din Kolîma: pîini plutind în aer, împînzind toate casele, toate străzile, tot pămîntul.

Dimineaţa am aşteptat întîlnirea cu Zuev: poate o să-mi dea o ţigară.

Şi Zuev veni. Fără să se ferească de brigadă, de soldatul din escortă, începu să răcnească, tîrîndu-mă afară din adăpost în bătaia vîntului:

— M-ai înşelat, javră!

Citise petiţia în timpul nopţii şi nu-i plăcuse. O citiseră şi vecinii lui, şefii de echipă, şi nu o aprobaseră. Era prea seacă. Prea puţine lacrimi. O asemenea cerere nici n-avea rost s-o mai depui. Cu asemenea fleacuri n-o să-l înduioşezi pe Kalinin.

Nu puteam, nu eram în stare să storc din creierul meu secat de lagăr nici măcar un singur cuvînt în plus. Nu-mi puteam înăbuşi ura. Nu reuşisem să o scot la capăt cu treaba asta, nu pentru că era prea mare ruptura dintre libertate şi Kolîma, nu pentru că-mi obosise şi se vlăguise creierul, ci pentru că acolo unde se păstrau adjectivele înflăcărate nu mai era nimic în afară de ură. Gîndiţi-vă că bietul Dostoievski, în toţi cei zece ani de soldăţie de după *Casa morţilor*, a scris scrisori îndurerate, lăcrimoase, înjositoare, dar care mişcau sufletele autorităţilor. Dostoievski a scris chiar şi versuri dedicate împărătesei. *Casa morţilor* nu era Kolîma. Dostoievski ar fi amuţit, ar fi fost copleşit de acea muţenie care nu m-a lăsat să scriu cererea lui Zuev.

— M-ai înşelat, javră! urla Zuev. Îţi arăt eu ţie ce-nseamnă să mă înşeli!

— Nu te-am înşelat...

— Ai stat o zi întreagă în gheretă, la căldură. Eu răspund pentru tine, ticălosule, pot să m-aleg c-o sentinţă pentru putu-roşenia ta! Credeam că eşti om!

— Sînt om, am şoptit, mişcîndu-mi şovăitor buzele vinete, degerate.

— Îţi arăt eu acum ce fel de om eşti!

Mîna lui Zuev zvîcni, iar eu am simţit o atingere uşoară, aproape imponderabilă, nu mai puternică decît o rafală de vînt, care nu o dată mă trîntise la pămînt în abataj.

Am căzut şi, acoperindu-mă cu mîinile, am lins cu vîrful limbii ceva dulce, lipicios, care se ivise pe marginea buzelor.

Zuev m-a înghiontit de cîteva ori în coaste cu pîslarul, dar nu mă durea.

[1966]

Razia

Un Willys în care erau patru soldaţi coti brusc de pe şosea şi, accelerînd, o luă în salturi pe dîmburile din apropierea spitalului, pe drumul instabil, înşelător, acoperit cu calcar alb. Willys-ul îşi croia drum spre spital şi inima lui Krist se strînse dureros, panicată, cuprinsă de alarma pe care o stîrnea de obicei întîlnirea cu şefii, cu gardienii, cu destinul.

Willys-ul se smuci şi se împotmoli în mlaştină. De la şosea pînă la spital erau vreo cinci sute de metri. Medicul-şef al spitalului construise această porţiune de drum gospodăreşte, printr-o metodă de stat, prin organizarea de *subotnice*[1], care în Kolîma sînt numite *udarnice*. Era aceeaşi metodă prin care se realizau toate construcţiile dintr-un cincinal. Convalescenţii erau scoşi să muncească la drum: să aducă o piatră, două pietre, să care tărgi cu pietriş. Infirmierii din rîndul bolnavilor – un spital pentru deţinuţi nu avea dreptul la angajaţi civili – se duceau la aceste *udarnice-subotnice* fără să cîrtească, altminteri îi aştepta mina, abatajul aurifer. La *subotnice* nu erau niciodată trimişi cei din secţia de chirurgie: degetele zgîriate sau rănite îi scoteau pentru multă vreme din uz pe lucrătorii secţiei de chirurgie. Dar pentru a convinge conducerea lagărului că aşa stau lucrurile, a fost nevoie de dispoziţii de la Moscova. Privilegiul acestora de a nu munci la *udarnice* şi la *subotnice* era invidiat şi resimţit de ceilalţi deţinuţi

1. Muncă patriotică prestată sîmbăta.

într-un mod dureros, irațional. Te-ai putea întreba: ce să invidiezi? Căci la *udarnik* muncești două-trei ore, ca toți oamenii. Numai că tovarășii tăi sînt scutiți de munca aceasta, iar tu nu. Este un lucru teribil de dureros, pe care îl ții minte toată viața.

Bolnavii, medicii, infirmierii luau fiecare cîte o piatră, ba chiar și cîte două, se apropiau de marginea mlaștinei și le aruncau în mocirlă.

Așa construise drumuri și astupase mări Ginghis Han, numai că el avea oameni mai mulți decît medicul-șef al acestui Spital Central Raional pentru deținuți, cum se numea alambicat spitalul.

Ginghis Han avea mai mulți oameni, el astupa mări, nu veșnicul îngheț de nepătruns, care se îmblînzea pe timpul verii scurte din Kolîma.

În timpul verii, drumul era mult mai rău decît pîrtia, nu putea înlocui zăpada și gheața. Cu cît mlaștina se dezgheța mai tare, cu atît era mai adîncă, avînd nevoie de mai multă piatră; de trei veri coloana de bolnavi nu izbutea să facă un drum trainic. Abia spre toamnă, cînd gerul întărea pămîntul și veșnicul îngheț revenea, puteai avea succes în această construcție *à la* Ginghis Han. Lipsa de eficiență a acestei inițiative îi era de mult clară și medicului-șef, și bolnavilor care trudeau, dar toată lumea se obișnuise de mult cu absurditatea muncii lor.

În fiecare vară, convalescenții, medicii, felcerii, infirmierii cărau piatră pentru drumul ăsta blestemat. Mocirla clefăia, se căsca și înghițea, înghițea piatra pînă la adîncul ei. Drumul presărat cu calcar alb scînteietor nu era pavat temeinic.

Era o mocirlă, un smîrc, o mlaștină de netrecut, iar potecuța presărată cu calcar moale și alb doar arăta drumul, indica direcția. Deținutul, comandantul, escorta puteau parcurge acești cinci sute de metri din lespede în lespede, din piatră în piatră, pășind, sărind, traversînd. Spitalul era situat pe o colină – zece barăci cu un singur cat, în bătaia vînturilor din toate cele patru zări. Spitalul nu era împrejmuit cu sîrmă ghimpată. Pentru cei care se externau trimiteau escortă de la direcție, care se afla la șase kilometri de spital.

Willys-ul accelera, săltă și se împotmoli definitiv. Soldații săriră din mașină și atunci Krist văzu ceva neobișnuit. Pe vechile

mantale ale soldaţilor erau prinşi epoleţi nou-nouţi. Iar omul care ieşise din maşină avea pe umeri epoleţi de argint... Krist vedea epoleţi pentru prima oară. Văzuse epoleţi numai la filmări, la cinema, pe ecran, şi în revistele de genul *Soarele Rusiei*. După revoluţie, în semiobscuritatea oraşului de provincie unde se născuse Krist, fuseseră smulşi epoleţii unui ofiţer prins pe stradă, care stătea în poziţie de drepţi în faţa... Oare în faţa cui stătea ofiţerul acela? Krist nu-şi mai amintea. După copilăria timpurie a urmat copilăria tîrzie şi tinereţea, cînd fiecare an, ca volum de impresii, intense şi de o importanţă vitală, ar fi putut cuprinde zeci de vieţi. Krist se gîndea că pe drumul existenţei lui nu fuseseră ofiţeri şi soldaţi. Acum ofiţerul şi soldaţii scoteau Willys-ul din mlaştină. Operatorul de film nu se vedea nicăieri, nu se vedea nici regizorul venit în Kolîma să pună în scenă cine ştie ce piesă contemporană. Piesele de aici se jucau invariabil cu participarea personală a lui Krist, iar de alte piese nu-i păsa. Era clar că Willys-ul care venise, soldaţii, ofiţerul jucau un act, o scenă cu participarea lui Krist. Cel cu epoleţi era *praporcik*. Nu, acum se numea altfel: locotenent.

Willys-ul trecuse de locul cel mai problematic, maşina se apropia în goană de spital, de brutărie, de unde brutarul şchiop, care-şi binecuvînta soarta pentru invaliditate, pentru că avea un singur picior, ieşi în fugă, salutîndu-l soldăţeşte pe ofiţerul care cobora din cabina Willys-ului. Pe umerii ofiţerului străluceau steluţe frumoase de argint, două steluţe nou-nouţe. Ofiţerul coborî din Willys, paznicul fără picior făcu o mişcare rapidă, şchiopătă, sări cumva într-o parte. Dar ofiţerul îl apucă pe şchiop de buşlat cu îndrăzneală şi fără urmă de dezgust.

— Nu-i nevoie.

— Cetăţene-şef, permiteţi...

— Nu-i nevoie, am spus. Intră în brutărie. Ne descurcăm singuri.

Locotenentul îşi flutură mîinile, arătînd spre dreapta şi spre stînga şi trei soldaţi o luară la fugă, încercuind marea aşezare, devenită brusc pustie şi tăcută. Şoferul coborî din maşină, iar locotenentul şi cel de-al patrulea soldat se repeziră spre intrarea secţiei de chirurgie.

De pe colină, bocănind din tocurile cizmelor soldăţeşti, cobora o femeie, medicul-şef, pe care paznicul fără un picior întîrziase să o prevină.

Locotenentul de douăzeci de ani era comandant al unei unităţi de lagăr, fost combatant, scăpat însă de front din cauza unei hernii strangulate, sau poate că doar aşa umbla vorba, mai degrabă nu avea hernie, ci pile: o mînă sus-pusă îl luase de pe tancurile lui Guderian[1] şi-l transferase în Kolîma avansîndu-l în gradul următor.

Minele cereau oameni, tot mai mulţi oameni. Exploatarea prădalnică a căutătorilor de aur, interzisă înainte, era acum încurajată de guvern. Locotenentul Soloviov fusese trimis să-şi dovedească priceperea, înţelegerea, ştiinţa – şi autoritatea sa.

Comandanţii lagărelor nu se ocupau personal de trimiterea convoaielor de deţinuţi, nu-şi băgau nasul în foile de observaţie, nu controlau dinţii oamenilor şi ai cailor, nu palpau muşchii sclavilor.

În lagăr toate acestea le făceau medicii.

Efectivul scriptic al deţinuţilor – forţa de muncă a minelor – se topea cu fiecare zi de vară. Cu fiecare noapte kolîmiană contingentul celor care ieşeau la muncă devenea tot mai mic. Oamenii din abatajele aurifere ajungeau „sub colină", la spital.

Direcţia raionului storsese de mult tot ce se putea stoarce, redusese tot ce se putea reduce, exceptînd, se înţelege, ordonanţele personale sau *dnavalnîie*, cum li se spune în Kolîma, ordonanţele şefilor superiori, bucătarii şi servitorii de casă din rîndul deţinuţilor. Se făcuse curăţenie peste tot.

Doar unitatea din subordinea tînărului comandant nu dădea randamentul cuvenit – spitalul! Acolo erau ascunse rezervele. Medicii criminali îi protejau pe simulanţi.

Noi, rezervele, ştiam de ce venise comandantul la spital, de ce se apropiase Willys-ul lui de poarta spitalului. De fapt, spitalul nu avea gard şi poartă. Spitalul Raional se înalţa pe o colină, în

1. Heinz Wilhelm Guderian (1888-1954), general şi teoretician militar din Germania nazistă în timpul celui de al Doilea Război Mondial, specialist în tancuri.

mijlocul unei mlaştini din taiga, iar la doi paşi mai încolo creştea merişor, ţopăiau veverițe siberiene şi veverițe obişnuite. Spitalul se numea Belicia[1], deşi acolo nu mai era de multă vreme nici o veveriță. În defileul muntos, curgea un pîrîu rece ca gheaţa sub muşchiul bogat, purpuriu. Spitalul era situat pe locul unde pîrîul se varsă în rîu. Nici pîrîul şi nici rîul nu aveau nume.

Cînd îşi planificase operaţiunea, locotenentul Soloviov cunoştea topografia locului. O companie de soldaţi n-ar fi fost de-ajuns pentru a încercui un asemenea spital în mlaştina din taiga. Dispoziţia era alta. Cunoştinţele militare ale locotenentului nu-i dădeau pace, căutau o aplicare în jocul lui mortal fără pierderi, în lupta cu lumea lipsită de drepturi a deţinuţilor.

Acest joc de-a vînătoarea – vînătoarea de oameni, vînătoarea de sclavi – îi aprindea sîngele lui Soloviov. Locotenentul nu căuta comparaţii literare, era un joc militar, o operaţiune de mult planificată, era ziua „Z".

Soldaţii din escortă scoteau oamenii din spital, prada lui Soloviov. Toţi cei îmbrăcaţi, toţi cei surprinşi de comandant stînd în picioare, nu în pat, ca şi cei daţi jos din pat pentru că feţele lor pîrlite treziseră bănuielile lui Soloviov erau duşi spre depozit, unde se afla Willys-ul. Şoferul scosese pistolul.

— Tu ce eşti?

— Medic.

— La depozit! Ne lămurim acolo.

— Tu ce eşti?

— Felcer.

— La depozit!

— Tu ce eşti?

— Infirmier de noapte.

— La depozit.

Locotenentul Soloviov conducea personal operaţiunea de completare a forţei de muncă la minele de aur.

Comandantul controlă personal toate dulapurile, toate podurile, toate pivniţele, unde, după părerea lui, se puteau piti cei care se ascundeau de metal, de „metalul primar".

---

1. Al veveriței (rusă).

Îl duseră la depozit pînă şi pe paznicul fără picior: ne lămurim acolo.

Patru femei, asistente, au fost aduse şi ele. Ne lămurim acolo.

Optzeci şi trei de oameni stăteau înghesuiţi lîngă depozit.

Locotenentul rosti o scurtă cuvîntare:

— Vă arăt eu cum se formează convoaiele de deţinuţi. O să vă distrugem cuibul. Documentele!

Şoferul luă din porthartul comandantului cîteva foi de hîrtie.

— Să iasă medicii!

Ieşiră trei medici, nici nu erau mai mulţi în spital.

Ieşiră doi felceri, ceilalţi patru rămaseră în formaţie. Soloviov avea în mînă statele de personal ale spitalului.

— Să iasă femeile, ceilalţi - aşteptaţi!

Soloviov vorbi la telefon din biroul spitalului. Cele două camioane comandate încă de ieri plecaseră spre spital.

Soloviov luă un creion chimic şi o coală de hîrtie.

— Veniţi să vă înscrieţi. Fără articol şi durata condamnării. Numai numele - o să se lămurească acolo. Începeţi!

Şi comandantul întocmi cu propria mînă lista convoiului de deţinuţi, a convoiului spre aur, spre moarte.

— Numele?

— Sînt bolnav.

— Ce boală are?

— Poliartrită, spuse medicul-şef.

— Ei, eu nu ştiu asemenea cuvinte. E zdravăn hojmalăul. La mină cu el.

Medicul-şef nu-l contrazise.

Krist stătea în mulţime şi bine cunoscuta ură îi zvîcnea în tîmple. Ştia deja ce avea de făcut.

Krist stătea şi se gîndea calm. Uite cît de puţină încredere au în tine, şefule, pentru că scotoceşti personal prin podurile spitalului, te uiţi cu ochii tăi luminoşi pe sub fiecare pat de spital. Puteai să dai un simplu ordin şi ar fi fost expediaţi cu toţii, fără spectacolul acesta. Dacă tu, comandant în slujba lagărului, mare şef peste mine, scrii cu mîna ta listele, prinzi oamenii cu mîna ta... Păi îţi arăt eu cum trebuie să fugi. Să ne dea măcar un minut pentru pregătirile de plecare...

— Aveţi cinci minute să vă strîngeţi lucrurile! Repede!

Exact aceste cuvinte le aştepta Krist. Intră în baraca unde locuia, nu-şi luă lucrurile, ci doar pufoaica, căciula cu clape, o bucată de pîine, chibriturile, mahorca, un ziar, îşi îndesă în buzunar toate proviziile, vîrî în buzunarul pufoaicei o cutie goală de conserve şi plecă, dar nu spre depozit, ci prin spatele barăcii, spre taiga, ocolind cu uşurinţă santinela, pentru care operaţiunea, adică vînătoarea, se terminase de-acum.

Krist merse o oră încheiată în amontele pîrîului, pînă cînd îşi alese un loc sigur, se culcă pe muşchiul uscat şi se puse pe aşteptat.

Ce calcule îşi făcuse? Calculul era următorul. Dacă era vorba de o simplă razie – oricine prins pe stradă, e băgat în dubă şi dus la mină –, nu vor ţine maşina pînă la noapte pentru un singur om. Dacă era vorba însă de o vînătoare corectă, atunci seara vor trimite după Krist, nu-l vor lăsa nici măcar să intre în spital şi vor face tot posibilul să-l găsească, să-l scoată din pămînt, din iarbă verde şi să-l trimită după ceilalţi.

Nu va primi o condamnare pentru un asemenea chiul. Dacă nu-l nimerise glonţul cînd pleca – dar nici nu trăseseră în el – atunci va fi din nou infirmier la spital. Iar dacă trebuie trimis tocmai el, o va face medicul-şef, fără locotenentul Soloviov.

Krist luă apă din pîrîu, bău pe săturate, fumă o ţigară ferind-o de vînt cu mîneca, stătu culcat şi, cînd soarele coborî spre asfinţit, o luă în jos prin defileu, spre spital.

Pe podeţ Krist se întîlni cu medicul-şef. Aceasta îi zîmbi şi Krist înţelese că va rămîne în viaţă.

Spitalul pustiu şi parcă mort începea să revină la viaţă. Pacienţi noi îmbrăcau vechile halate şi erau numiţi infirmieri, pornind-o, poate, pe drumul spre salvare. Medicii şi felcerii împărţeau medicamentele, măsurau temperatura, luau pulsul celor grav bolnavi.

[1965]

Ochi neînfricaţi

Lumea barăcilor se simţea apăsată de defileul îngust dintre munţi. Îngrădită între cer şi piatră. Trecutul se ivea de după un

perete, o uşă, o fereastră; în interior nimeni nu-şi aduce aminte de nimic. În interior era lumea prezentului, lumea mărunţişurilor cotidiene, care nu se putea numi nici măcar zbuciumată, pentru că depindea de o voinţă străină, nu de a noastră.

Pentru prima oară am ieşit din această lume pe o potecă a urşilor.

Noi ne aflam la o bază de prospectări şi în fiecare vară, aşa scurtă cum era, apucam să dăm cîteva raite prin taiga, expediţii de cinci zile de-a lungul albiilor rîurilor, pe la izvoarele pîrîiaşelor fără nume.

Cei de la bază se ocupau de grabene, de puţurile de prospectare, de puţurile de explorare; cei care plecau în expediţie adunau probe. Cei de la bază erau mai zdraveni, cei care plecau în expediţie - mai slabi. În primul rînd, veşnicul arţăgos Kalmaev - un căutător al dreptăţii, un „refuznic".

În prospectare construiam barăci, dar să aduci din rariştea taigalei buşteni de zadă, lungi de opt metri, era o muncă pentru cai. Dar cai nu aveam şi toţi buştenii erau căraţi de oameni, cu chingi, cu funii, ca edecarii[1], „unu, doi - ridicaţi!". Această muncă nu era pe placul lui Kalmaev.

— Văd că aveţi nevoie de un tractor, îi spunea el şefului de echipă Bîstrov, la plecarea în prospectare. N-aveţi decît să aduceţi un tractor în lagăr şi să corhăniţi, să tîrîţi copaci. Eu nu sînt cal.

Cel de-al doilea era Pikulev, un siberian de cincizeci de ani, tîmplar de meserie. În lagăr, nu era om mai liniştit decît Pikulev. Dar şeful de echipă Bîstrov, cu ochiul său experimentat, antrenat în lagăr, observase la Pikulev o particularitate.

— Ce fel de tîmplar eşti tu, îi spunea Bîstrov lui Pikulev, dacă fundul tău caută tot timpul un loc să se aşeze? Abia ţi-ai terminat munca şi nu rămîi nici o clipă în picioare, nu faci un pas, îndată te aşezi pe-un buştean.

Bătrînului îi era greu, dar Bîstrov îi vorbea convingător.

---

1. Oameni care trăgeau cu odgoane, de pe mal, vase în amontele rîurilor. Cea mai cunoscută reprezentare a lor este în tabloul lui Ilia Repin, *Edecarii de pe Volga*, pictat în perioada 1870-1873.

Cel de-al treilea eram eu, vechiul vrăjmaş al lui Bîstrov. Încă din iarnă, din iarna trecută, cînd mă scoseseră pentru prima dată la muncă şi mă apropiasem de şeful de echipă, Bîstrov spusese, repetînd cu satisfacţie gluma lui favorită, în care-şi punea tot sufletul, dispreţul cel mai profund, duşmănia şi ura faţă de cei ca mine:

— Şi ce muncă aţi dori să vă oferim, curată sau murdară?

— Mi-e totuna.

— Curată n-avem. Mergem să săpăm o groapă.

Deşi ştiam prea bine gluma asta, deşi mă pricepeam să fac de toate – mă descurcam la orice muncă la fel ca ceilalţi şi puteam să-i învăţ –, şeful de echipă Bîstrov mă duşmănea. Eu, se înţelege, nu mă milogeam, nu „tămîiam", nu dădeam şi nu promiteam mită – i-aş fi putut da alcool lui Bîstrov. Uneori ne dădeau alcool. Într-un cuvînt, cînd a fost nevoie de un al treilea om pentru expediţie, Bîstrov a rostit numele meu.

Cel de-al patrulea era geologul Mahmutov, angajat cu contract.

Geologul era tînăr, ştia totul. Pe drum sugea ba zahăr, ba ciocolată, mînca separat de noi, scoţînd dintr-un săculeţ pesmeţi şi conserve. Nouă ne-a promis că o să împuşte o potîrniche, o găinuşă de munte; într-adevăr, pe drum au fîlfîit de două ori nişte aripi deasupra noastră, nu de cocoş de munte, ci aripi bălţate de gotcan, dar geologul era agitat şi nu nimerea ţinta. Nu ştia să împuşte din zbor. Speranţa că va împuşca o pasăre pentru noi s-a năruit. Conservele de carne pentru geolog le fierbeam într-un ceaunaş separat, dar lucrul acesta nu se considera o încălcare a obiceiului. În barăcile deţinuţilor nimeni nu pretinde să fie împărţită mîncarea, însă aici era vorba de o situaţie foarte specială a două lumi diferite. Totuşi în timpul nopţii, toţi trei, Pikulev, Kalmaev şi eu ne trezeam din cauza ronţăitului oaselor, a molfăitului, a rîgîielii lui Mahmutov. Dar asta nu ne enerva prea tare.

Speranţa să avem parte de vînat s-a spulberat chiar din prima zi. În amurg, instalam cortul pe malul pîrîului care curgea ca un fir de argint la picioarele noastre. Pe malul celălalt era iarbă deasă, vreo trei sute de metri de iarbă deasă pînă la celălalt mal stîncos, din dreapta... Iarba creştea pe fundul pîrîului: primăvara, apele lui se revărsau pe suprafeţe mari, iar pajiştea, ca o luncă inundabilă de munte, înverzea toată.

Brusc ne-am ciulit cu toții urechile. Încă nu se lăsase întunericul. Prin iarbă înainta, învolburînd-o, un animal: urs, jder sau rîs. Toți trei îl puteam vedea mișcîndu-se prin marea de iarbă: Pikulev și Kalmaev apucară topoarele, iar Mahmutov, simțindu-se ca un personaj din Jack London, își scoase de pe umăr și-și pregăti pușca de calibru mic, încărcată cu un glonte special, o bucată de plumb destinat întîlnirii cu ursul.

Însă tufele se sfîrșiră și cățelul Henric, puiul cățelei noastre ucise, Tamara, se apropie de noi, tîrîndu-se pe burtă și dînd din coadă.

Cățelul străbătuse douăzeci de kilometri prin taiga și ne ajunsese din urmă. Ne-am sfătuit și l-am gonit înapoi. Cățelul nu pricepu multă vreme de ce îl întîmpinăm cu atîta asprime. În cele din urmă înțelese și dispăru din nou în iarba care prinse din nou să se miște, de data asta în direcție opusă.

Se lăsă întunericul; următoarea zi începu cu soare, cu vînt răcoros. Urcam de-a lungul ramificațiilor pîraielor fără număr, nesfîrșite, căutam pe povîrnișuri urmele alunecărilor de teren, ca să-l ducem pe Mahmutov în locurile dezgolite, unde geologul să poată descifra semne lăsate de cărbune. Dar pămîntul tăcea, așa că noi am luat-o în sus pe poteca urșilor – nu mai era alt drum prin această pădure doborîtă de furtună, prin haosul îngrămădit de vînturi în defileu timp de sute de ani. Kalmaev și Pikulev cărau cortul în amontele pîrîului, iar eu și geologul am intrat în taiga, am găsit o potecă făcută de urși și, croindu-ne drum cu toporul printre copacii doborîți, am pornit-o în sus.

Zadele erau înverzite, mireasma de cetină răzbătea prin mirosul delicat de putreziciune al trunchiurilor moarte; mucegaiul părea și el primăvăratic, era verde de parcă ar fi fost viu, iar trunchiurile moarte răspîndeau mirosul vieții. Mucegaiul verde de pe trunchiuri părea viu, părea un simbol, un semn al primăverii. De fapt, era culoarea decrepitudinii, a putreziciunii. Dar Kolîma ne ridica piedici și mai dificile, așa că asemănarea dintre viață și moarte nu ne tulbura.

Poteca era veche și sigură, o potecă umblată de urs. Acum pe ea mergeau oameni pentru prima oară de la facerea lumii: geologul cu arma sa de calibru mic, cu ciocanul geologic în mînă, și eu, în spate, cu toporul.

Era primăvară, toate florile înfloreau deodată, păsările îşi cîntau toate cîntecele deodată, iar animalele se grăbeau să ajungă din urmă copacii în sporirea delirantă a speciei.

Poteca urşilor era blocată de un trunchi mort de zadă, căzut pieziş, un buştean imens, un copac căruia furtuna îi rupsese vîrful, îl doborîse... Cînd? Cu un an sau cu două sute de ani în urmă? Nu cunosc marcajele secolelor, oare chiar există? Nu ştiu cît zac pe pămînt foştii copaci în Kolîma şi nici ce semne lasă timpul pe buştean an după an.

Copacii vii calculează timpul prin inele – cîte un inel pentru fiecare an. Nu ştiu cum e marcată trecerea anilor pe buşteni, pe copacii morţi. Cît timp pot fi folosite ca vizuină, ca bîrlog o zadă moartă, o stîncă spartă, pădurea doborîtă de furtună – o ştiu animalele sălbatice. Eu nu ştiu. Ce anume îl determină pe urs să-şi aleagă un alt bîrlog. Ce anume determină un animal să se culce de două şi de trei ori într-una şi aceeaşi vizuină.

Furtuna aplecase zada ruptă, dar nu reuşise să o smulgă din pămînt, nu avusese destulă putere. Trunchiul rupt atîrna deasupra potecii, poteca urşilor cotea şi, după ce ocolea trunchiul mort, redevenea dreaptă. Se putea calcula cu uşurinţă înălţimea patrupedului.

Mahmutov lovi trunchiul cu ciocanul geologic şi copacul răspunse cu un sunet înfundat, sunetul unui trunchi găunos, gol. Golul era o scorbură sub scoarţă, viaţă. Din scorbură căzu chiar pe potecă o nevăstuică, o vietate minusculă. Vietatea nu dispăru în iarbă, în taiga, în pădure. Nevăstuica îşi ridică privirea spre oameni, plină de disperare şi neînfricare. Era în ultimele clipe ale gestaţiei: contracţiile naşterii continuau pe potecă, în faţa noastră. Înainte să apuc să fac ceva, să ţip, să înţeleg, să-l opresc, geologul trase în nevăstuică, cu puşca sa Berdan, încărcată cu un glonte special, o bucată de plumb pentru întîlnirea cu ursul. Mahmutov ţintea prost nu numai pasărea în zbor...

Nevăstuica rănită se tîra pe poteca urşilor direct spre Mahmutov care se dădu îndărăt, bătînd în retragere în faţa privirii ei. Împuşcătura smulsese lăbuţa din spate a nevăstuicii gravide şi ea căra în urma sa terciul însîngerat de vietăţi încă nenăscute, de pui nenăscuţi, care ar fi venit pe lume cu o oră mai tîrziu, cînd

eu şi Mahmutov am fi fost departe de zada ruptă. Puii s-ar fi născut şi ar fi intrat în lumea grea şi serioasă a animalelor din taiga.

Vedeam cum nevăstuica se tîra spre Mahmutov, vedeam curajul, mînia, răzbunarea, disperarea din ochii ei. Dar nici urmă de teamă.

— O să-mi găurească cizmele cu dinţii, ticăloasa, spuse geologul, făcînd un pas înapoi şi ferindu-şi cizmele, nou-nouţe, potrivite pentru locuri mlăştinoase.

Apoi, apucînd puşca de ţeavă, geologul apropie patul armei de botişorul nevăstuicii muribunde.

Dar ochii vietăţii se stinseră şi mînia din ochii ei dispăru. Se apropie Pikulev, se aplecă deasupra nevăstuicii moarte şi spuse:

— Avea ochi neînfricaţi.

Oare înţelesese ceva? Sau nu? Nu ştiu. Urmînd poteca urşilor, am ajuns la malul rîului, la cort, la locul de adunare. Mîine o să pornim înapoi, dar nu pe aceeaşi potecă, ci pe alta.

[1966]

Marcel Proust

Cartea dispăruse. Cartea in-folio imensă şi grea, pusă pe bancă, dispăruse sub privirile a zeci de bolnavi. Cine văzuse furtul n-o să spună. Pe lume nu există fărădelegi fără martori, însufleţiţi şi neînsufleţiţi. Dar dacă asemenea fărădelegi există? Furtul romanului lui Marcel Proust nu era o enigmă atît de greu de uitat. În plus, oamenii tac, speriaţi de ameninţările aruncate în treacăt, fără adresă, dar care funcţionează totuşi fără greş. Cine văzuse va tăcea, în virtutea acelui „mi-e frică". Binefacerea unei asemenea tăceri este confirmată de întreaga viaţă din lagăr, şi nu numai din lagăr, ci şi de toată experienţa vieţii civile. Cartea o putuse fura orice „fraier" la indicaţia unui hoţ, pentru a-şi demonstra curajul, dorinţa de a face parte din lumea infractorilor, a stăpînilor vieţii din lagăr. O putuse fura orice „fraier" pur şi simplu, pentru că prea era la vedere. Cartea fusese, într-adevăr, prea la

vedere: pe marginea unei bănci din curtea enormă a clădirii de piatră a spitalului cu două etaje. Pe bancă stăteam eu şi Nina Bogatîriova. Eu lăsasem în urmă colinele din Kolîma, pribegia de zece ani prin aceste locuri muntoase, iar Nina lăsase în urmă frontul. Discuţia, tristă şi îngrijorătoare, se terminase demult.

În zilele însorite bolnavii erau scoşi la plimbare, femeile separat; Nina, ca infirmieră, le păzea pe bolnave.

Am condus-o pe Nina pînă la colţ, m-am întors, banca era tot liberă: bolnavii ieşiţi la plimbare se temeau să se aşeze acolo, considerînd-o banca felcerilor, a asistentelor medicale, a paznicilor, a escortei.

Cartea dispăruse. Cine ar citi această proză stranie, aproape imponderabilă, parcă gata să zboare în cosmos, o proză în care sînt deviate şi amestecate toate dimensiunile, unde nu există mare şi mic? În faţa memoriei, ca şi în faţa morţii, toţi sînt egali şi este dreptul autorului să ţină minte rochia servitoarei şi să uite bijuteriile stăpînei. Acest roman lărgeşte în chip neobişnuit orizontul artei cuvîntului. Eu, ca locuitor al Kolîmei, ca *zek*, fusesem transportat într-o lume pierdută de mult, în mijlocul altor obiceiuri, uitate, inutile. Aveam timp să citesc. Eram felcer de noapte. Am fost copleşit de *Guermantes*. De la *Guermantes*, de la volumul al patrulea a început cunoştinţa mea cu Proust. Cartea o primise un felcer pe care îl ştiam, Kalitinski, care se făIea în salon cu pantalonii lui golf de catifea, umbla cu pipa între dinţi, răspîndind peste tot o aromă incredibilă de Capstan[1]. Şi Capstanul, şi pantalonii golf fuseseră primiţi în acelaşi colet cu *Guermantes* de Proust. Ah, soţiile, prietene dragi şi naive! În loc de mahorcă, trimiteau Capstan, în loc de pantaloni din piele de drac – pantaloni golf din catifea, în locul unui fular de cămilă, larg şi lung de doi metri – ceva diafan, asemănător cu o fundă, cu un fluture: un fular luxos de mătase care, răsucit în jurul gîtului, ajungea o sforicică de grosimea unui creion.

În 1937, acelaşi fel de pantaloni de catifea şi fular de mătase primise Fritz David, olandezul comunist, sau poate că avea un alt nume, vecinul meu de la RUR – unitatea cu regim forţat. Fritz

1. Marcă de tutun englezesc.

David nu putea să muncească, era prea vlăguit, iar pantalonii de catifea şi luxoasa cravată-fundă de mătase nu se putea schimba în mină nici măcar pe pîine. Şi Fritz David a murit, a căzut pe podeaua barăcii şi a murit. De fapt, era atîta înghesuială – toţi dormeau în picioare –, încît mortul n-a ajuns dintr-odată la podea. Vecinul meu Fritz David întîi a murit şi abia pe urmă a căzut.

Toate acestea se întîmplaseră cu zece ani în urmă; ce legătură puteau să aibă cu *În căutarea timpului pierdut*? Kalitinski şi cu mine ne aminteam de lumea noastră, de timpul nostru pierdut. Pe vremea mea nu existau pantaloni golf, dar Proust exista şi eram fericit să citesc *Guermantes*. Nu m-am dus să dorm la cămin. Proust era mai preţios decît somnul. În plus, mă zorea şi Kalitinski.

Cartea dispăruse. Kalitinski turba, îşi ieşise din fire. Ne cunoşteam prea puţin şi el era convins că eu furasem cartea, ca s-o vînd mai scump. Furtul pe apucate era o tradiţie în Kolîma, o tradiţie a foamei. Fularele, obielele, prosoapele, bucăţile de pîine, mahorca (cea furată, şutită de la alţii) dispăreau fără urmă. După părerea lui Kalitinski, în Kolîma toţi ştiau să fure. Şi eu credeam la fel. Cartea a fost furată. Pînă seara mai puteam aştepta să apară vreun binevoitor, vreun turnător erou care să „sufle", să spună unde e cartea, cine e hoţul. Dar seara a trecut, au trecut zeci de seri, şi urmele lui *Guermantes* au dispărut.

Dacă n-o fi fost vîndută vreunui amator de literatură – dar de unde amatori de Proust printre şefii de lagăr!? În această lume se mai pot întîlni amatori de Jack London, dar de Proust!? –, atunci o vor folosi pentru cărţi de joc: *Guermantes* era o carte in-folio, grea. Era unul dintre motivele pentru care nu ţinusem cartea pe genunchi, ci o pusesem pe bancă. Era un volum gros. Pentru cărţi de joc, sigur pentru cărţi de joc... O vor tăia în bucăţi şi cu asta, basta.

Nina Bogatîriova era o frumuseţe, o frumuseţe rusească, adusă de curînd de pe Continent în spitalul nostru. Trădare de patrie. Articolul 58 1a sau 1b.

— Din teritoriile ocupate?

— Nu, noi n-am fost sub ocupaţie. Eram în vecinătatea frontului. Condamnare, douăzeci şi cinci plus cinci – nemţii n-au nici un amestec. Mi se trage de la maior. M-au arestat, maiorul voia să trăiesc cu el. N-am făcut-o. Şi uite pedeapsa. Kolîma. Stau pe banca asta. Totul e adevărat. Şi totodată neadevărat. N-am vrut să trăiesc cu el. Mai bine mă distrez cu unul de-al meu. Uite, cu tine...

— Sînt ocupat, Nina.

— Am auzit.

— O să-ţi fie greu, Nina. Din cauza frumuseţii tale.

— Blestemată să fie frumuseţea asta.

— Ce-ţi promit şefii?

— Că mă ţin în spital ca infirmieră. O să învăţ, ca să devin asistentă.

— Aici nu se ţin femei, Nina. Încă nu.

— Dar mie mi-au promis să mă ţină. Am eu pe cineva. O să mă ajute.

— Pe cine ?

— E secret.

— Ai grijă, acesta e un spital de stat, oficial. Nimeni nu are aici atîta putere. Dintre deţinuţi. Medic sau felcer, e totuna. Nu e spital de mină.

— Mi-e totuna. Sînt fericită. O să fac abajururi. Apoi o să merg la cursuri, ca tine.

Nina a rămas în spital să facă abajururi de hîrtie. Iar cînd s-au terminat abajururile, au trimis-o din nou cu convoiul.

— E femeia ta cea care o să plece cu convoiul ăsta?

— Da, a mea.

Am întors capul. În spatele meu stătea Volodea, un lup bătrîn de taiga, felcer fără studii medicale. În trecut fusese activist la cultură sau secretar al consiliului orăşenesc.

Volodea era trecut bine de patruzeci de ani şi cunoştea Kolîma de multă vreme. Şi Kolîma îl cunoştea pe Volodea de multă vreme. Trebuşoare cu blatarii, mită la doctori. Fusese trimis aici la cursuri, ca să-şi consolideze funcţia cu studii oficiale. Avea şi nume de familie, Raguzin parcă, dar toată lumea îi zicea Volodea.

El, ocrotitorul Ninei? Ar fi fost prea sinistru. În spatele meu vocea liniştită a lui Volodea spunea:

— Am făcut cîndva ordine deplină într-un lagăr de femei pe Continent. Cum începea să „răsufle" că trăiesc c-o muiere, o treceam pe listă – pac! În convoi cu ea. Şi chemam una nouă. Să facă abajururi. Şi totul era din nou în regulă.

Nina a plecat. În spital a rămas sora ei, Tonia. Trăia cu tăietorul de pîine – o prietenie convenabilă –, cu Zolotniţki, un flăcău oacheş, zdravăn şi arătos dintre *bîtoviki*. Zolotniţki venise la spital ca tăietor de pîine – un post care promitea şi aducea profituri de milioane –, plătind o mită mare, dată, după cum se spunea, chiar directorului spitalului. Totul era în regulă, numai că oacheşul cel arătos Zolotniţki s-a dovedit a fi sifilitic: trebuia reluat tratamentul. Tăietorul de pîine a fost îndepărtat, trimis în lagărul pentru bărbaţii cu boli venerice. Zolotniţki a stat în spital cîteva luni, dar a apucat să molipsească o singură femeie, pe Tonia Bogatîriova. Aşa că Tonia a fost dusă în lagărul pentru femeile cu boli venerice.

Spitalul s-a alarmat. Tot personalul medical a fost trimis la analize, pentru testul Wasserman. Felcerului Volodea Raguzin i-au ieşit patru cruci. Sifiliticul Volodea a dispărut din spital.

Cîteva luni mai tîrziu, la spital au fost aduse sub escortă femei bolnave, printre ele era şi Nina Bogatîriova. Dar Nina era în trecere, doar s-a odihnit în spital. O duceau în lagărul pentru femeile cu boli venerice.

M-am dus pînă la convoi.

Numai ochii mari, căprui, adînc înfundaţi în orbite, mai aminteau de chipul de dinainte al Ninei, în rest nu mai rămăsese nimic.

— Uite, mă duc în lagărul de boli venerice...

— Dar de ce în lagărul de boli venerice?

— Păi cum? Eşti felcer şi nu ştii de ce sînt trimişi oamenii în lagărul de boli venerice? Abajururile lui Volodea. Am născut gemeni. N-au avut zile. Au murit.

— Copiii au murit? Ăsta e norocul tău, Nina.

— Da, acum sînt o pasăre liberă. O să mă tratez. Ai găsit cartea atunci?

— Nu, n-am găsit-o.
— Eu o luasem. Volodea mă rugase să-i citesc ceva.

[1966]

Fotografia decolorată

Unul dintre cele mai importante sentimente în lagăr este cel al nemărginitei înjosiri, atenuat întru cîtva de consolarea că întotdeauna, în orice situație, în orice împrejurare există cineva mai oropsit decît tine. Acest dozaj are multe trepte. Consolarea e salvatoare și, probabil, în ea se ascunde secretul principal al omului. Acest sentiment... Acest sentiment este salvator, ca un steag alb, și totodată înseamnă reconcilierea cu ireconciliabilul.

Krist tocmai se salvase de la moarte, se salvase pînă *mîine*, nu mai mult, pentru că ziua de mîine a deținutului este o enigmă ce nu poate fi dezlegată. Krist era un rob, un vierme, neapărat un vierme, căci se pare că în toată lumea vie numai viermele nu are inimă.

Krist este internat în spital, pielea-i uscată, atacată de pelagră, se jupoaie, ridurile i-au scris pe chip ultima condamnare. Încercînd să găsească în adîncul sufletului, în ultimele celule întregi din corpul lui costeliv, ceva putere, fizică și spirituală, pentru a supraviețui pînă mîine, Krist își pune halatul murdar de infirmier, mătură saloanele, aranjează paturile, spală, măsoară temperatura bolnavilor.

Krist este un zeu de-acum și noii înfometați, noii bolnavi se uită la el ca la destinul lor, ca la o zeitate care i-ar putea ajuta, i-ar putea elibera, nici ei nu știu de ce. Bolnavul știe doar că în fața lui se află un infirmier din rîndul bolnavilor, care ar putea să pună o vorbă pentru el la medic, și atunci i se va permite să mai rămînă încă o zi în spital. Sau poate chiar se va externa și-i va preda altui bolnav postul său, castronașul cu supă, halatul de infirmier. Iar dacă așa ceva nu se va întîmpla, nu-i nici o nenorocire, în viață sînt multe dezamăgiri.

Krist își puse halatul și deveni o zeitate.

— O să-ți spăl cămașa. Cămașa ta. Noaptea, la baie. Și-am s-o usuc pe sobă.

— Aici nu-i apă. Se aduce din altă parte.

— Păi păstrează o jumate de găleată.

Krist dorea de multă vreme să-și spele cămașa cazonă. Și-ar fi spălat-o și singur, dar abia se ținea pe picioare de oboseală. Cămașa era de la mină, îmbibată toată cu transpirație, ajunsese o zdreanță, nu mai era cămașă. Și poate că la prima spălare se va transforma în pulbere, în praf și putregai. Un buzunar era rupt, dar al doilea rămăsese întreg, și acolo Krist păstra tot ce era, din motive oarecare, important și necesar pentru el.

Și totuși trebuia spălată. Pur și simplu era vorba de un spital, Krist era infirmier, iar cămașa lui era murdară. Își aduse aminte cum îl luaseră, cu cîțiva ani în urmă, la Secția administrativă să transcrie fișele de aprovizionare pe decade, în funcție de procentele de producție. Își aduse aminte cît îl urau toți cei care locuiau în aceeași baracă cu el din cauza acestor nopți de nesomn, care îi aduceau un bon de masă suplimentar. Îl trădaseră fără întîrziere, se descotorosiseră de el, adresîndu-i-se unui contabil *bîtovik*, căruia îi arătaseră gulerul lui Krist, pe care se tîra un păduche la fel de flămînd ca el. Un păduche palid, ca și Krist. Și în aceeași clipă Krist fusese tîrît din birou și azvîrlit afară de o mînă de fier.

Da, ar fi mai bine să spele cămașa.

— Tu dormi, iar eu o spăl. Pentru o bucățică de pîine, iar dacă nu-i pîine, atunci și fără.

Krist nu avea pîine. Dar în adîncul sufletului cineva striga că trebuie să rămînă flămînd, dar cămașa să fie totuși spălată. Și Krist încetă să se opună voinței străine, înfricoșătoare a omului flămînd.

Krist dormea ca întotdeauna, cufundat nu în somn, ci în uitare.

Cu o lună în urmă, pe cînd Krist nu era încă internat în spital, ci se împleticea prin mulțimea imensă de mierlitori – de la cantină la dispensar, de la dispensar la baraca pierdută în pîcla albicioasă a zonei lagărului –, s-a întîmplat o nenorocire. Lui Krist i s-a furat punga pentru tutun. Punga goală, bineînțeles. În pungă nu mai era nici urmă de mahorcă de ani buni. Dar Krist păstra acolo,

oare de ce, fotografiile şi scrisorile de la soţie, multe scrisori. Multe fotografii. Şi cu toate că nu recitea niciodată scrisorile şi nici nu se uita la fotografii – era prea dureros –, Krist păstra, pesemne, acest pachet pentru vremuri mai bune. E greu de explicat de ce Krist purtase cu el, în toate drumurile sale de deţinut, aceste scrisori scrise cu litere mari, copilăreşti. Scrisorile nu se confiscau la percheziţii. Teancul de scrisori creştea în punga de tutun. Şi iată că îi furaseră punga. Crezuseră, probabil, că sînt bani acolo, că printre fotografii e strecurată vreo bancnotă de o rublă. Nu era nici o rublă acolo... Krist n-a mai găsit niciodată scrisorile acelea. După regulile bine cunoscute ale furturilor, respectate în libertate, respectate de blatari şi de cei care îi imită pe blatari, documentele trebuie strecurate în coşurile de gunoi, fotografiile trimise prin poştă sau aruncate la groapa de gunoi. Dar Krist ştia că aceste rămăşiţe de omenie sînt distruse complet în universul Kolîmei. Cu siguranţă scrisorile arseseră pe foc, în vreuna din sobele lagărului, pentru ca flacăra să se aprindă dintr-odată. Scrisorile nu-i vor mai fi înapoiate cu siguranţă, nu-i vor fi strecurate pe furiş. Dar fotografiile, de ce şi fotografiile?

— N-ai să le găseşti, îi spuse vecinul de prici lui Krist. Le-au luat blatarii.

— Dar ce să facă cu ele?

— Ei, şi tu! Era fotografia unei femei?

— Da, şi ce dacă?

— Păi le trebuie pentru şedinţă[1].

Şi Krist încetă să mai întrebe.

Krist păstra în pungă scrisorile vechi. În schimb, ultima scrisoare şi fotografia, o fotografie micuţă şi nouă, de buletin, le păstra în buzunarul stîng, singurul buzunar al cămăşii.

Krist dormea ca de obicei, cufundat nu în somn, ci în uitare. Se trezi cu senzaţia că astăzi trebuia să se întîmple un lucru bun. Nu-i luă mult timp să-şi amintească. Cămaşa curată! Krist îşi coborî picioarele grele din patul de scînduri şi se duse la bucătărie. Îl întîmpină bolnavul de ieri.

---

1. În detenţie, în timpul „şedinţelor" de masturbare blatarii priveau fotografii de femei.

— O usuc, o usuc. Pe sobă o usuc.

Pe Krist îl trecură deodată sudori reci.

— Dar scrisoarea?

— Care scrisoare?

— Din buzunar.

— N-am descheiat buzunarele. Păi am eu voie să vă deschei buzunarele?

Krist întinse mîinile spre cămaşă. Scrisoarea era întreagă, o scrisoare umedă, jilavă. Cămaşa era aproape uscată, dar scrisoarea era umedă, cu dîre de apă sau de lacrimi. Fotografia era decolorată, ştearsă, boţită şi amintea doar în mare de chipul bine cunoscut lui Krist.

Literele scrisorii erau şterse, spălate, dar Krist ştia toată scrisoarea pe de rost, aşa că putu citi fiecare frază.

Era ultima scrisoare primită de Krist de la soţia sa. N-a purtat-o cu el prea multă vreme. Curînd, cuvintele scrisorii s-au decolorat de tot, s-au estompat, iar Krist nu-şi mai amintea bine nici măcar textul. Fotografia şi scrisoarea s-au şters definitiv, au putrezit, au dispărut după o dezinfecţie deosebit de minuţioasă în Magadan, la cursurile de felceri, care l-au transformat pe Krist într-o zeitate kolîmiană adevărată, nu închipuită.

Nici un preţ nu era prea mare pentru cursuri, nici o pierdere nu părea exagerată.

Aşa l-a pedepsit soarta pe Krist. Peste mulţi ani, după o matură chibzuinţă, Krist a admis că soarta avusese dreptate, el nu avea încă dreptul ca mîinile altuia să-i spele cămaşa.

[1966]

Şeful Direcţiei politice

Maşina claxona, claxona, claxona întruna... Îl chema pe directorul spitalului, suna alarma... Iar oaspeţii urcau deja scările. Îşi trăseseră pe ei halate albe şi epoleţii rupeau pînza de pe umeri pentru că uniforma de spital era prea strîmtă pentru oaspeţii militari.

Un bărbat înalt şi cărunt păşea cu două trepte înaintea tuturor, şi numele lui îl cunoştea tot spitalul, deşi nu-l văzuse nimeni la faţă.

Era duminică, duminică pentru angajaţii civili, directorul spitalului juca biliard cu medicii şi-i bătea pe toţi; în faţa unui director pierdea oricine.

Directorul ghici imediat de ce urlă claxonul şi-şi şterse creta de pe degetele transpirate. Trimise un curier să transmită că vine, vine acum.

Dar musafirii nu aşteptau.

— Începem cu chirurgia...

La chirurgie erau internaţi vreo două sute de oameni, două saloane mari a cîte optzeci de oameni, unul pentru chirurgie aseptică, altul pentru cea septică; în primul erau numai fracturi închise, numai luxaţii. Plus micile saloane postoperatorii. Şi salonul bolnavilor muribunzi din secţia septică: septicemii, cangrenă.

— Unde-i chirurgul?

— E plecat în sat. La fiul lui. Fiul învaţă acolo la şcoală.

— Dar chirurgul de gardă?

— Vine imediat.

Însă chirurgul de gardă Utrobin, căruia tot spitalul îi zicea Ugrobin[1], era beat şi nu apăru la apelul şefului sus-pus.

Felcerul-şef dintre deţinuţi îl însoţea pe şeful sus-pus prin secţia de chirurgie.

— Nu, n-avem nevoie de explicaţiile tale, de foile tale de observaţie. Ştim noi cum sînt scrise, îi spuse şeful cel înalt felcerului, intrînd într-un salon mare şi închizînd uşa. Deocamdată nu-l lăsaţi pe directorul spitalului să intre aici.

Unul dintre aghiotanţi, un maior, se postă de pază lîngă uşa salonului.

— Ascultaţi, începu şeful cel cărunt, oprindu-se în mijlocul salonului şi arătînd cu mîna spre paturile aşezate pe două rînduri de-a lungul pereţilor, ascultaţi ce vă spun. Sînt noul şef al Direcţiei politice a Dalstroi-ului. Cine are fracturi, lovituri căpătate în

1. Din rusă *ugrobit* – a nenoroci, a distruge, a băga în mormînt.

abataj sau în baracă de la şefii de echipă, de la brigadieri, adică în urma bătăilor, să-mi spună. Am venit să anchetăm traumatismele. Traumatismele sînt îngrozitoare. Dar le vom pune capăt. Toţi cei care v-aţi ales cu astfel de traume, povestiţi-i aghiotantului meu. Tovarăşe maior, notaţi!

Maiorul deschise carneţelul, scoase stiloul.

— Da?

— Dar degerăturile, cetăţene-şef?

— Degerăturile nu. Numai bătăile.

Eu eram felcer în acest salon. Din optzeci de bolnavi, şaptezeci aveau asemenea traumatisme şi totul era notat în foile de observaţie. Dar nici unul dintre bolnavi n-a răspuns la apelul şefilor. Nimeni nu-l credea pe şeful cel cărunt. Te plîngi şi pe urmă se socotesc ei cu tine, chiar aici lîngă pat. Dar aşa, drept recompensă pentru firea supusă, pentru cumînţenie, te-or ţine în spital o zi în plus. Era mult mai convenabil să taci.

— Să vedeţi, mie mi-a rupt mîna un militar.

— Un militar? Oare la noi militarii îi bat pe deţinuţi? Cu siguranţă nu era un soldat din pază, poate era vreun brigadier?

— Da, cu siguranţă un brigadier.

— Vedeţi, ce memorie slabă aveţi. Însă o asemenea ocazie, ca venirea mea, este o raritate. Eu sînt controlul superior. N-o să permitem bătaia. În general, trebuie să punem capăt grosolăniei, huliganismului şi înjurăturilor. Am luat cuvîntul în şedinţa activului administrativ. Am spus aşa: „Dacă şeful Dalstroi-ului este nepoliticos în discuţiile sale cu comandantul Direcţiei, iar comandantul Direcţiei minelor, bruftuluindu-i pe comandanţii minelor, îşi permite să înjure de mamă într-un chip atît de jignitor, cum ar trebui atunci să vorbească directorul minei cu şefii de sectoare? Doar cu înjurături urîte de tot felul. Dar mai sînt şi înjurăturile de pe Continent. Şeful de sector îi ocărăşte pe şefii de şantier, pe brigadieri şi pe maiştri cu înjurăturile blatarilor din Kolîma. Ce le mai rămîne de făcut maistrului şi brigadierului? Să ia băţul şi să-i snopească pe muncitori". Aşa-i sau nu?

— Aşa e, tovarăşe comandant, spuse maiorul.

— Atunci a luat cuvîntul şi Nikişov. Zice: „Voi sînteţi noi pe aici, nu cunoaşteţi Kolîma, condiţiile de aici sînt diferite, morala

e diferită". Eu i-am spus: „Noi am venit aici să muncim şi vom munci, dar nu cum spune Nikişov, ci cum spune tovarăşul Stalin".

— Aşa e, tovarăşe comandant, spuse maiorul.

Bolnavii auziră că treaba ajunsese pînă la Stalin şi amuţiră de-a binelea.

După uşă se înghesuiau şefii de secţii, chemaţi de acasă, era şi directorul spitalului, aşteptînd sfîrşitul discursului şefului sus-pus.

— S-ar putea să-l concedieze pe Nikişov, presupuse Baikov, şeful celei de-a doua secţii, dar ceilalţi îl ţistuiră şi el tăcu.

Şeful Direcţiei politice ieşi din salon şi dădu mîna cu medicii.

— Vă rog să poftiţi la o gustare, spuse directorul spitalului. Masa e pusă.

— Nu, nu. Şeful Direcţiei politice se uită la ceas. Trebuie să plecăm, să ajungem pînă se întunecă la Zapadnoe, la Susuman. Mîine avem şedinţă. De fapt... Dar nu la masă. Uite ce e. Daţi-mi servieta. Şeful cel cărunt luă servieta grea din mîinile maiorului. Puteţi să-mi faceţi o glucoză?

— Glucoză? spuse directorul spitalului, fără să înţeleagă nimic.

— Da, glucoză. O injecţie intravenoasă. Nu mai beau deloc alcool din copilărie... Nu fumez. Dar o dată la două zile îmi fac o glucoză. Douăzeci de mililitri de glucoză intravenos. Mi-a recomandat medicul meu încă de la Moscova. Mă credeţi? Este cel mai bun tonic. Mai bun decît orice fel de ginseng sau testosteron. Întotdeauna am glucoză la mine. Seringă n-am, mi se fac injecţii în orice spital. Faceţi-mi o injecţie.

— Eu nu mă pricep, spuse directorul spitalului. Mai bine ţin garoul. Uite, chirurgul de gardă, el e mai priceput.

— Nu, spuse chirurgul de gardă, nici eu nu prea ştiu. Ştiţi, tovarăşe şef, nu oricine face asemenea injecţii.

— Atunci s-o facă felcerul.

— Nu avem felceri civili.

— Dar ăsta?

— E dintre *zeki*.

— Ciudat. Dar mi-e totuna. Tu poţi să-mi faci?

— Pot, am spus.

— Fierbe seringa.

Am fiert seringa, am răcit-o. Şeful cel cărunt scoase din servietă cutia cu glucoză, directorul spitalului îşi turnă spirt pe mîini şi împreună cu secretarul de partid sparseră fiola şi traseră soluţia de glucoză în seringă. Directorul spitalului puse acul la seringă, mi-o dădu, apoi legă braţul şefului cu garoul de cauciuc. Am injectat glucoza, am apăsat cu vată pe locul injecţiei.

— Am vene de hamal, glumi binevoitor şeful cu mine.

N-am spus nimic.

— Ei, m-am odihnit, e timpul să plecăm.

Şeful cel cărunt se ridică.

— Dar secţiile medicale? spuse directorul spitalului, temîndu-se că, dacă oaspeţii se întorc să inspecteze saloanele cu bolnavi, o să fie certat că nu le-a amintit la timp.

— N-avem ce face în secţiile medicale, zise şeful Direcţiei politice. Sîntem într-o deplasare specială.

— Dar masa de prînz?

— Fără masă de prînz. Treburile înainte de toate.

Maşina claxonă şi automobilul şefului Direcţiei politice dispăru în pîcla geroasă.

[1967]

Riabokon[1]

La spital, vecinul de pat al lui Riabokon – un pat de scînduri cu salteaua îndesată cu pin pitic mărunţit – era Peters, un leton care luptase, ca toţi letonii, pe toate fronturile Războiului Civil. Kolîma era ultimul front al lui Peters. Trupul uriaş al letonului părea al unui înecat: alb-vineţiu, buhăit, umflat de foame. Un trup tînăr, cu toată pielea netezită de pe care dispăruseră toate ridurile, un trup care spusese tot ce avea de spus, povestise, explicase. Peters tăcea de multe zile, temîndu-se să facă vreo mişcare în plus: escarele miroseau de-acum, puteau. Doar ochii albicioşi îl urmăreau cu atenţie pe medic, pe doctorul Iampolski,

1. În limba română se traduce prin „Cal bălţat".

cînd acesta intra în salon. Doctorul Iampolski, şeful infirmeriei, nu era doctor. Nu era nici măcar felcer. Doctorul Iampolski era pur şi simplu un turnător şi un neruşinat, care-şi croise drum prin denunţuri. Dar Peters nu ştia toate astea şi se silea să se uite la el cu speranţă.

Riabokon – cum, necum, un fost slobozel – îl cunoştea pe Iampolski. Dar Riabokon îi ura deopotrivă şi pe Peters şi pe Iampolski şi tăcea cu înverşunare.

Riabokon nu semăna cu un înecat. Uriaş, ciolănos, cu vinele uscate. Salteaua îi era scurtă, plapuma îi ajungea doar pînă la umeri, dar lui Riabokon îi era totuna. Tălpile ca de Gulliver îi atîrnau din patul de spital, iar călcîiele galbene osoase, semănînd cu nişte bile de biliard, bocăneau în podeaua de scînduri ori de cîte ori Riabokon se înclina ca să-şi scoată capul pe fereastră; umerii ciolănoşi nu puteau fi împinşi în afară, spre cer, spre libertate.

Doctorul Iampolski aştepta moartea letonului din clipă în clipă: distroficilor de felul lui le e dat să moară repede. Dar letonul trăgea de viaţă, mărea media zilelor de spitalizare. Şi Riabokon aştepta moartea letonului. Peters zăcea în singurul pat lung din spital pe care, după ce se elibera, doctorul Iampolski i-l promisese lui Riabokon. Riabokon respira la fereastră, fără să-i fie teamă de aerul rece şi îmbătător de primăvară, respira din adîncul pieptului şi se gîndea cum se va muta în patul lui Peters după ce acesta va muri, şi va putea să-şi întindă picioarele măcar pentru cîteva zile. Trebuie doar să se culce şi să se întindă: cîţiva muşchi importanţi se vor relaxa şi Riabokon va trăi.

Vizita medicală se terminase. N-aveai cu ce să tratezi bolnavii: permanganatul şi iodul făceau minuni pînă şi în mîinile lui Iampolski. Aşadar, n-aveai cu ce să-i tratezi – Iampolski rezista, acumulînd experienţă şi vechime. Nu era învinuit pentru morţi. Dar cine oare era învinuit pentru ei?

— Astăzi îţi facem baie, o baie caldă. Bine?

În ochii albicioşi ai lui Peters licări ura, dar el nu spuse nimic, nu scoase o şoaptă.

Patru infirmieri dintre bolnavi şi doctorul Iampolski împinseră trupul uriaş al lui Peters în butoiul de lemn în care fusese solidol, acum opărit şi spălat.

Doctorul Iampolski se uită la ceasul de mînă – un cadou pentru doctorul iubit din partea blatarilor de la mină, unde Iampolski lucrase înainte, pînă să vină în această cursă de şoareci din piatră.

După cincisprezece minute, letonul începu să horcăie. Infirmierii şi doctorul scoaseră bolnavul din butoi şi-l traseră în pat, în patul cel lung. Letonul rosti clar:

— Rufăria! Rufăria!

— Care rufărie? întrebă doctorul Iampolski. N-avem rufărie.

— Cere cămaşa pentru moarte, se prinse Riabokon.

Şi, uitîndu-se fix la bărbia tremurătoare a lui Peters, la ochii care se închideau, la degetele vinete şi umflate care căutau ceva pe trup, Riabokon se gîndi că moartea lui Peters era o fericire pentru el, nu numai datorită patului lung, ci şi pentru că ei doi erau duşmani vechi, se întîlniseră în timpul luptelor undeva pe lîngă Şepetovka.

Riabokon era mahnovist. Visul i se împlinise, se mută în patul lui Peters. Iar în patul lui Riabokon m-am mutat eu şi scriu această povestire.

Riabokon se grăbea să povestească, iar eu mă grăbeam să ţin minte. Amîndoi eram buni cunoscători şi ai morţii, şi ai vieţii.

Cunoşteam legea memorialiştilor, legea lor fundamentală, esenţială: are dreptate cel care scrie mai tîrziu, supravieţuind, întrecînd şuvoiul de martori, şi-şi pronunţă sentinţa cu aerul unui om care e stăpînul adevărului absolut.

Viaţa celor doisprezece Cezari a lui Suetoniu este construită pe o asemenea subtilitate: linguşeala grosolană adresată contemporanilor şi blestemele împotriva morţilor, blesteme la care nimeni dintre cei vii nu răspunde.

— Crezi că Mahno era antisemit? Astea sînt fleacuri. E doar propaganda voastră. Sfetnicii lui erau evrei. Iuda Grossman-Roşcin. Baronul. Eu sînt un simplu ostaş cu căruţa. Eram printre cei două mii pe care tătucul i-a dus în România. Nu mi-a plăcut în România. După un an am trecut graniţa înapoi. Mi-au dat trei ani de deportare, m-am întors, am fost în colhoz, în '37 m-au săltat...

— Întemniţare profilactică? Adică „cinci ani de tabere îndepărtate".

Toracele lui Riabokon era rotund, imens – coastele îi ieşeau în afară ca doagele unui butoi. Aveai impresia că, dacă ar fi murit

Riabokon înaintea lui Peters, din toracele mahnovistului s-ar fi putut face doagele unui butoi pentru îmbăierea letonului dinaintea morţii, după reţeta doctorului Iampolski.

Pielea lui Riabokon era întinsă pe schelet: părea un material didactic pentru studiul anatomiei topografice, un material didactic-carcasă, viu şi ascultător, nu un mulaj. Vorbea puţin, dar mai găsea putere să se păzească de escare, întorcîndu-se în pat, ridicîndu-se şi umblînd. Pielea uscată i se jupuia pe tot corpul, iar petele vineţii ale viitoarelor escare se conturau pe şolduri şi pe şale.

— Ei, şi am venit. Eram trei. Mahno stătea în pridvor. „Ştii să tragi cu puşca?" – „Ştiu, tătucule!" – „Ia spune, dacă te atacă trei inşi, ce faci?" – „Inventez eu ceva, tătucule!" – „Bine-ai spus-o. Dacă ziceai: «Praf îi fac pe toţi», nu te luam în detaşament. E nevoie de viclenie, de viclenie". De fapt, şi ce dacă era Mahno. Mahno în sus, Mahno în jos. Un ataman. Cu toţii o să murim. Am auzit c-a murit...

— Da. La Paris.

— Dumnezeu să-l odihnească. E timpul să dormim.

Riabokon îşi trăgea plapuma veche peste cap, îşi dezvelea picioarele pînă la genunchi, sforăia.

— Mă auzi?

— Ce-i?

— Povesteşte despre Maruska, despre banda ei.

Riabokon îşi dădu la o parte plapuma de pe faţă.

— Ce să zic? O bandă ca oricare alta. Ba era cu noi, ba cu voi. Era anarhistă Maruska asta. A stat la ocnă douăzeci de ani. A fugit din închisoarea Novinskaia din Moscova. A executat-o Slaşciov[1] în Crimeea. „Trăiască anarhia!" – a strigat ea şi-a murit. Ştii cine era? Nikiforova era numele ei. Cel mai veritabil hermafrodit. Ai auzit? Ei, hai să dormim.

După ce şi-a terminat pedeapsa de cinci ani ca mahnovist înnăscut, Riabokon a fost eliberat fără dreptul de a părăsi Kolîma.

---

1. Iakov Aleksandrovici Slaşciov (1885-1929), militar rus, general în armata ţaristă. În perioada 1919-1920 a condus apărarea Crimeii împotriva Armatei Roşii.

Nu dădeau drumul oamenilor pe Continent. Mahnovistul a fost nevoit să lucreze ca hamal la depozitul unde se canonise cinci ani în gradul de *zek*. Ca slobozel, ca om liber la același depozit, la aceeași muncă. Era o ofensă insuportabilă, o scatoalcă, o palmă pe care puțini o puteau suporta. Cu excepția specialiștilor, firește. Căci speranța principală a deținutului este că, odată cu eliberarea, ceva se va schimba, se va modifica. Plecarea, expedierea, alt loc de muncă pot liniști, pot salva un fost deținut.

Salariul era mic. Să fure de la depozit, ca înainte? Nu, Riabokon avea alte planuri.

Împreună cu alți trei foști deținuți, Riabokon a dispărut „în ghețuri", a fugit în adîncul taigalei. Au organizat o ceată de bandiți, numai din „fraieri", străină de lumea infractorilor, dar care respirase cîțiva ani aerul ei.

Acesta a fost unicul caz în Kolîma de fugă a unor slobozei, nu a unor deținuți, care sînt păziți și numărați în timpul apelurilor de patru ori pe zi, ci a unor cetățeni liberi. Printre ei era și contabilul-șef al minei, un fost deținut, la fel ca și Riabokon. Era. Desigur, în bandă nu era nimeni dintre cei care lucrau cu contract – aceștia umblau după bani ușor de cîștigat –, ci doar foști *zeki*. Ei nu primeau sporuri și își puteau căpăta ușor banul cu mîna înarmată.

Cei patru criminali au comis tîlhării pe drumul de o mie de kilometri – șoseaua centrală – un an întreg. S-au distrat un an jefuind mașinile și casele din așezări. Au pus mîna pe un camion care avea drept garaj un defileu în munți.

Riabokon și amicii lui ucideau cu ușurință. Nimeni nu se temea de o nouă condamnare.

O lună, un an, zece ani, douăzeci de ani sînt pedepse aproape identice, după măsura din Kolîma, după morala nordului.

Povestea s-a terminat așa cum se termină toate poveștile de felul acesta. O zîzanie, o ceartă, o pradă împărțită strîmb. Atamanul-contabil și-a pierdut autoritatea. A dat niște informații false, a făcut o gafă. Au ajuns la tribunal. Douăzeci și cinci de ani plus cinci – privare de drepturi. Pe atunci, nu erai împușcat pentru crimă.

În această bandă nu era nici un infractor recidivist. Doar „fraieri" obişnuiţi. Inclusiv Riabokon. La Guliai-Pole[1] învăţase să treacă prin viaţă ucigînd cu sufletul uşor.

[1966]

Viaţa inginerului Kipreev

Ani de-a rîndul am crezut că moartea este o formă de viaţă şi, împăcat cu şubrezenia acestui raţionament, îmi elaboram o formulă de protecţie activă a propriei existenţe pe acest pămînt jalnic.

Credeam că omul se poate considera om cînd, în orice clipă, simte cu tot trupul că este pregătit să-şi pună capăt zilelor, să intervină el însuşi în propria-i existenţă. Că tocmai conştiinţa acestui fapt îi conferă voinţa de a trăi.

Mă testasem de nenumărate ori şi, simţind că am forţa necesară să mor, alegeam să trăiesc.

Mult mai tîrziu am înţeles că pur şi simplu îmi construisem un refugiu, evitasem problema, pentru că în momentul deciziei nu voi fi cel de acum, cînd viaţa şi moartea sînt un joc al voinţei. Voi fi mai slab, mă voi schimba, mă voi trăda. Nu mă gîndeam la moarte, dar am simţit că decizia anterioară avea nevoie de un alt răspuns, că promisiunea făcută mie însumi şi jurămintele tinereţii sînt mult prea naive şi extrem de relative.

M-a convins de acest lucru istoria inginerului Kipreev.

N-am trădat şi n-am vîndut pe nimeni în viaţa mea. Dar nu ştiu cum aş fi reacţionat dacă aş fi fost bătut. Am trecut prin toate anchetele în chipul cel mai norocos cu putinţă, fără bătaie, fără metoda numărul trei. Pe parcursul tuturor interogatoriilor, anchetatorii mei nu m-au atins nici măcar cu un deget. A fost o întîmplare şi nimic mai mult. Pur şi simplu am fost anchetat

1. Oraş în Ucraina devenit cunoscut în anii Războiului Civil din Rusia. În perioada 1917-1921 acolo se afla centrul armatei mahnoviştilor şi tot acolo se născuse şi crescuse Nestor Mahno, liderul ţăranilor anarhişti din Ucraina.

devreme, în prima jumătate a lui '37, cînd încă nu se recurgea la tortură.

Dar inginerul Kipreev a fost arestat în 1938 şi îi era cunoscut întregul tablou înfricoşător al bătăilor din timpul anchetei. El a rezistat acestor bătăi repezindu-se la anchetator şi, bătut, a fost băgat la carceră. Dar anchetatorii au obţinut cu uşurinţă de la Kipreev semnătura necesară: l-au speriat cu arestarea soţiei, şi Kipreev a semnat.

Această îngrozitoare lovitură morală Kipreev a purtat-o cu sine toată viaţa. Nu puţine sînt înjosirile şi căderile morale. În jurnalele militanţilor pentru eliberarea Rusiei se vorbeşte de un traumatism înfricoşător: cererea de graţiere. Înainte de revoluţie lucrul acesta era considerat o ruşine, o ruşine veşnică. Şi după revoluţie, în societatea deţinuţilor politici şi a deportaţilor, nu erau acceptaţi sub nici o formă aşa-numiţii „solicitanţi", adică cei care cîndva, indiferent din ce motiv, îl rugaseră pe ţar să-i elibereze, să le reducă pedeapsa.

În anii '30 li se ierta totul nu numai „solicitanţilor", ci chiar şi celor care semnaseră minciuni evidente, uneori sîngeroase, despre propria persoană şi despre alţii.

Pildele vii îmbătrîniseră de mult, muriseră de mult în lagăr, în exil, iar cei închişi şi trecuţi prin anchetă erau cu toţii „solicitanţi". De aceea nimeni nu mai ştia la ce chinuri morale se condamnase Kipreev cînd plecase pe Marea Ohotsk, la Vladivostok, la Magadan.

Kipreev fusese inginer fizician la Institutul de Fizică din Harkov, primul din Uniunea Sovietică, unde cercetarea se apropiase de obţinerea reacţiei nucleare. Acolo lucrase şi Kurceatov[1]. Institutul din Harkov nu scăpase de epurare. Una dintre primele victime din domeniul ştiinţei noastre atomice a fost inginerul Kipreev.

Kipreev îşi ştia valoarea. Dar şefii lui Kipreev nu i-o ştiau. În plus, a mai ieşit la iveală şi faptul că tăria morală nu prea are legătură cu talentul, cu experienţa ştiinţifică, nici măcar cu

1. Igor Kurceatov (1903-1960), fizician şi savant sovietic, conducătorul proiectului de dezvoltare a bombei atomice în URSS.

pasiunea ştiinţifică. Erau lucruri diferite. Ştiind despre bătăile din timpul anchetelor, Kipreev s-a pregătit cît se poate de simplu: se va apăra ca o fiară, va răspunde la lovituri cu lovituri, fără să mai analizeze cine era executantul şi cine creatorul acestui sistem, al metodei numărul trei. Kipreev a fost bătut şi aruncat în carceră. Apoi au luat totul de la capăt. Forţele fizice l-au lăsat, iar după fermitatea fizică, a slăbit şi cea morală. Kipreev a semnat. Îl ameninţaseră cu arestarea soţiei. Lui Kipreev i-a fost teribil de ruşine pentru slăbiciunea lui, pentru faptul că la întîlnirea cu forţa brută, el, intelectualul Kipreev, cedase. Încă de atunci, din închisoare, Kipreev s-a jurat să nu mai repete niciodată fapta sa ruşinoasă. De altfel, numai lui Kipreev i se părea dezonorantă. Alături de el stăteau întinşi pe priciuri oameni care, ca şi el, semnaseră, calomniaseră. Stăteau întinşi şi nu mureau. Ruşinea nu are limite, mai exact, limitele sînt întotdeauna personale, iar exigenţele faţă de propria persoană sînt diferite pentru fiecare ocupant al celulei de anchetă.

Kipreev venise în Kolîma cu o condamnare de cinci ani, convins că va găsi o cale să fie eliberat anticipat, că va reuşi să iasă în libertate, să plece pe Continent. Cu siguranţă, ca inginer va fi apreciat. Ca inginer va cîştiga zile de muncă, eliberarea, reducerea pedepsei. Kipreev privea cu dispreţ munca fizică din lagăr şi a înţeles repede că la capătul acestui drum nu mai era nimic în afară de moarte. Dacă ar munci undeva, unde s-ar putea aplica măcar umbra cunoştinţelor speciale pe care le poseda, o să fie eliberat. Cel puţin nu-şi va pierde calificarea.

Experienţa muncii la mină, degetele rupte, nimerite în screper, slăbiciunea fizică ajunsă apoi la limita maximă, toate acestea îl aduseră pe Kipreev în spital, iar după aceea în lagărul de tranzit.

Din nenorocire, inginerul nu putea să nu inventeze, să nu caute rezolvări tehnico-ştiinţifice în haosul vieţii zilnice din lagărul în care trăia.

În schimb, lagărul, şefii lagărului îl priveau pe Kipreev ca pe un sclav şi nimic mai mult. Energia lui Kipreev, pentru care se blestema de o mie de ori, căuta o ieşire.

Numai că miza jocului trebuia să fie demnă de un inginer, de un om de ştiinţă. Iar miza era libertatea.

Kolîma este o „planetă stranie" nu numai pentru că acolo e iarnă „nouă luni din an". În timpul războiului, acolo se plăteau o sută de ruble pentru un măr, iar o greşeală la distribuirea roşiilor proaspete, aduse de pe Continent, ducea la drame sîngeroase. Toate acestea, şi merele şi roşiile, erau, se înţelege, pentru lumea liberă, a angajaţilor civili, căreia deţinutul Kipreev nu-i aparţinea. Este o „planetă stranie" nu numai pentru că acolo stăpînea „legea taigalei". Nu pentru că întreaga Kolîma era un lagăr stalinist special, de exterminare. Nu pentru că era deficit de mahorcă, de ceai-*cifir*, nu pentru că ele reprezentau valuta din Kolîma, adevăratul ei aur, în schimbul căruia puteai obţine orice.

Şi totuşi cea mai deficitară era sticla - obiectele din sticlă, vasele de laborator, instrumentele. Gerurile sporeau fragilitatea sticlei, dar norma de „cioburi" admise nu creştea. Un simplu termometru medical costa vreo trei sute de ruble. Dar nu existau pieţe clandestine pentru termometre. Medicul trebuia să înainteze o cerere către reprezentantul Secţiei raionale, pentru că un termometru medical e mai greu de ascuns decît *Gioconda*. Dar medicul nu depunea nici o cerere. El plătea pur şi simplu trei sute de ruble şi aducea termometrul de acasă, ca să măsoare temperatura celor grav bolnavi.

În Kolîma o conservă este un adevărat poem. Cutia de tablă a conservei este o unitate de măsură, o măsură potrivită, mereu la îndemînă. O măsură pentru apă, crupe, făină, chisel, supă, ceai. Este o cană pentru cifir, în care e foarte practic „să dai în clocot cifiraşul". Această cană e sterilă, purificată prin foc. Ceaiul sau supa sînt încălzite, sînt fierte în sobă, pe flacără.

Cutia de trei litri este gamela clasică a mierlitorilor, cu mîner de sîrmă, prins comod la brîu. Dar cine n-a fost sau nu va fi mierlitor în Kolîma?

Borcanul de sticlă este lumină prinsă într-o împletitură de lemn, cu ochiuri, gîndită pentru cazul în care sticla s-ar sparge. Este un vas transparent, în care e foarte practic să păstrezi medicamentele la dispensar.

Borcanul de jumătate de litru este vesela pentru felul trei la cantina lagărului.

Dar nici termometrele, nici vasele de laborator, nici borcanele nu reprezintă principalul deficit de sticlă în Kolîma.

Deficitul principal este cel de becuri electrice.

În Kolîma sînt sute de mine şi exploatări miniere, mii de sectoare, cariere şi puţuri subterane, zeci de mii de abataje de aur, uraniu, staniu, wolfram, zeci de mii de subunităţi de lagăr, aşezări ale angajaţilor civili, zone de lagăr şi barăci ale detaşamentelor de pază, şi pretutindeni e nevoie de lumină, lumină, lumină. Timp de nouă luni pe an Kolîma trăieşte fără soare, fără lumină. Lumina năvalnică a soarelui care nu apune nu salvează, nu oferă nimic.

Există lumină şi energie de la tractoarele cuplate cîte două sau de la locomotoare.

Aparatura industrială, *butarele*, abatajele au nevoie de lumină. Abatajele luminate cu proiectoare lungesc tura de noapte, fac munca mai productivă.

Pretutindeni e nevoie de becuri electrice. Acestea sînt aduse de pe Continent – de trei sute, de cinci sute şi de o mie de waţi, gata să lumineze baraca şi abatajul. Lumina intermitentă a generatoarelor condamnă becurile la uzură prematură.

În Kolîma, becul electric este o problemă de stat.

Nu doar abatajul are nevoie de lumină. Trebuie luminată zona, sîrma ghimpată cu turnurile de pază, conform unor norme pe care Nordul Îndepărtat le măreşte, nu le reduce.

Trebuie asigurată lumina pentru detaşamentul de pază. Nu te poţi limita la un simplu proces-verbal (ca în abatajul minei), aici sînt oameni care pot fugi şi, cu toate că e limpede că iarna n-ai unde să fugi, că în acest anotimp, în Kolîma nimeni n-a fugit niciodată şi nicăieri, legea rămîne lege şi, dacă nu e curent sau nu sînt becuri, în jurul zonei se distribuie făclii aprinse care sînt lăsate în zăpadă pînă dimineaţa, pînă se luminează. Făclia este o cîrpă îmbibată cu păcură sau benzină.

Becurile se ard repede. Şi nu se pot recondiţiona.

Kipreev a scris un referat care l-a uimit pe şeful Dalstroi-ului. Şeful se vedea deja cu medalia pe tunică, neapărat pe tunica militară, nu pe veston sau pe haină.

Becurile se pot recondiţiona, cu condiţia ca sticla să nu fie spartă.

Şi iată că prin Kolîma începură să circule dispoziţii ameninţătoare. Toate becurile arse erau aduse cu grijă la Magadan. La

combinatul industrial, situat la kilometrul 47, s-a construit o uzină. O uzină pentru recondiționarea luminii electrice.

Inginerul Kipreev a fost numit șef de secție în uzină. Restul personalului din statele de plată apărute în jurul reparației becurilor era alcătuit numai din angajați civili. Succesul era pus în mîinile de nădejde ale angajaților civili. Dar Kipreev nu acorda atenție acestui lucru. În schimb, creatorii uzinei nu puteau să nu-l remarce.

Rezultatul a fost strălucit. E adevărat, după ce erau reparate, becurile nu funcționau prea mult. Dar Kipreev reușise să economisească ceva ore, ceva zile de aur pentru Kolîma. Erau foarte multe zile. Beneficiul adus statului a fost uriaș, un beneficiu militar, de aur.

Directorul Dalstroi-ului a fost răsplătit cu ordinul Lenin. Toți șefii implicați în reparația becurilor au primit decorații.

Însă nici Moscovei, nici Magadanului nu le-a trecut prin cap să-l menționeze pe deținutul Kipreev. Pentru ei Kipreev era un sclav, un sclav deștept și nimic mai mult.

Totuși, directorul Dalstroi-ului a considerat că nu se face să-l uite de tot pe corespondentul său din taiga.

La o mare sărbătoare celebrată de Moscova în Kolîma, într-un cerc restrîns, la seara festivă în cinstea – a cui oare? – a directorului Dalstroi-ului, a fiecăruia dintre cei care primiseră medalii și mulțumiri (căci în afară de hotărîrea guvernului, directorul Dalstroi-ului dăduse și el ordin să fie oferite mulțumiri, recompense, premii pentru toți cei care participaseră la reparația becurilor, pentru toți șefii uzinei unde era atelierul de recondiționare a luminii electrice), s-au pregătit, în afară de medalii și mulțumiri, pachete americane de pe vremea războiului. Fiecare pachet livrat prin *Lend-Lease* conținea un costum, o cravată, o cămașă și o pereche de bocanci. Costumul, pare-se, dispăruse în timpul transportului, în schimb bocancii, bocancii americani din piele roșie, cu talpă groasă, erau visul fiecărui șef.

Directorul Dalstroi-ului s-a sfătuit cu adjunctul și toată lumea a hotărît că un inginer *zek* nici că putea visa la o fericire mai mare, la un cadou mai frumos.

În acele vremuri tulburi, directorului Dalstroi-ului nu i-ar fi trecut prin minte să se adreseze Moscovei cu o cerere de reducere

a pedepsei, de eliberare deplină. Sclavul trebuia să se mulţumească cu bocancii vechi ai stăpînului, cu costumul acestuia.

Tot Magadanul, întreaga Kolîma vorbeau despre aceste cadouri. Şefii de acolo primiseră destule decoraţii şi mulţumiri. Dar un costum american şi bocanci cu talpă groasă erau ca un fel de călătorie pe Lună, un zbor într-o altă lume.

Sosi şi seara festivă, cutiile strălucitoare de carton, în care se aflau costumele, erau îngrămădite pe masa acoperită cu postav roşu.

Directorul Dalstroi-ului citi dispoziţia în care, bineînţeles, numele lui Kipreev nu era amintit, nu avea cum să fie amintit.

Şeful Secţiei politice citi lista celor care primeau cadouri. Numele lui Kipreev era ultimul. Inginerul veni lîngă masa puternic luminată de becuri – becurile lui – şi luă cutia din mîinile directorului Dalstroi-ului.

Apoi spuse desluşit şi tare: „Eu n-o să port vechituri americane" şi puse cutia pe masă.

Kipreev a fost arestat imediat şi a primit opt ani de condamnare suplimentară conform nu ştiu cărui articol, dar acest lucru n-are oricum nici o importanţă în Kolîma, nu interesează pe nimeni.

De altfel, ce articol poate să existe pentru refuzul unor cadouri americane? Şi nu numai. În concluzia raportului anchetatorului din noul „dosar" al lui Kipreev era menţionat: „a spus despre Kolîma că este un Auschwitz fără cuptoare".

Kipreev a primit cu calm acest al doilea termen. El ştia foarte bine ce-l aşteaptă dacă refuză cadourile americane. Totuşi, îşi luase unele măsuri de siguranţă. Şi anume: a rugat un cunoscut să-i scrie soţiei sale o scrisoare pe Continent şi să-i comunice că el, Kipreev, a murit. Apoi a încetat şi el să mai trimită scrisori.

Inginerul a fost scos de la uzină şi trimis la mină, la muncile în comun. Nu după multă vreme războiul s-a terminat, sistemul lagărelor a devenit şi mai complicat; pe Kipreev, ca dublu recidivist, îl aştepta lagărul cu regim special.

Inginerul s-a îmbolnăvit şi a ajuns la Spitalul Central pentru deţinuţi. Acolo era mare nevoie de priceperea lui Kipreev: trebuia montat şi pus în funcţiune aparatul Röntgen, asamblat din

vechituri, din piese nefuncționale. Directorul spitalului, doctorul Doktor, i-a promis eliberarea, reducerea pedepsei. Inginerul Kipreev nu prea credea în astfel de promisiuni: era în regim de „bolnav", iar compensațiile li se acordau numai angajaților încadrați în schema spitalului. Totuși, își dorea să creadă în promisiunea șefului, la cabinetul de radiologie nu era ca la mină, la abatajul aurifer.

Ne aflam acolo cînd a fost bombardată Hiroshima.

— Iat-o, bomba, cu asta ne ocupam noi la Harkov.

— Sinuciderea lui Forrestal[1]. Un val de telegrame batjocoritoare.

— Știi care-i treaba? Pentru un intelectual din vest este foarte complicat, foarte greu să se decidă să arunce bomba atomică. Depresie psihică, nebunie, sinucidere – iată prețul pe care-l plătește intelectualul din vest pentru asemenea decizii. Un Forrestal de-al nostru n-ar fi înnebunit. Cîți oameni buni ai întîlnit în viața ta? Cu adevărat buni, pe care ai dori să-i imiți, să-i slujești.

— Stai să-mi aduc aminte: inginerul diversionist Miller și încă vreo cinci inși.

— E foarte mult.

— Adunarea generală a semnat Convenția privind genocidul[2].

— Genocid? Cu ce se mănîncă asta?

— Noi am semnat convenția. Desigur, anul '37 nu e genocid. Este exterminarea „dușmanilor poporului". Convenția poate fi semnată.

— Regimul strînge toate șuruburile la maximum. Nu trebuie să tăcem. Ca în abecedar: „Noi nu sîntem robi. Robi nu sîntem noi". Trebuie să facem ceva, să ne demonstrăm nouă înșine.

---

1. James Vincent Forrestal (1892-1949), bancher și om politic nord-american și secretar al apărării al SUA între 1947 și 1949. A fost promotorul portavioanelor ca armă de contracarare a puterii militare sovietice. S-a sinucis în împrejurări suspecte în mai 1949.
2. La 9 decembrie 1948, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a ratificat Convenția privind prevenirea și pedepsirea crimelor de genocid.

— Ţie însuţi poţi să-ţi demonstrezi numai propria prostie. Să trăieşti, să supravieţuieşti, asta-i sarcina. Şi să nu te frîngi... Viaţa e mai serioasă decît crezi tu.

.....

Oglinzile nu păstrează amintirile. Dar ceea ce-i pitit în geamantanul meu poate fi numit cu greu oglindă – un ciob de sticlă, ca şi cum suprafaţa apei s-ar fi tulburat şi rîul a rămas tulbure şi murdar pentru totdeauna, păstrînd întipărit ceva important, ceva infinit mai important decît şuvoiul transparent şi cristalin al rîului limpede, străveziu pînă în adîncul lui. Oglinda s-a tulburat şi nu mai reflectă nimic. Dar pe vremuri oglinda era oglindă, un cadou dezinteresat pe care l-am purtat cu mine timp de două decenii – de lagăr, de libertate asemănătoare cu lagărul şi de tot ce a urmat după congresul al XX-lea al partidului. Oglinda ce-mi fusese dăruită de inginerul Kipreev nu era un obiect negociat, ci un experiment, un experiment ştiinţific, urma acestui experiment în întunericul cabinetului de radiologie. Am făcut o ramă de lemn pentru această bucată de oglindă. N-am făcut, am comandat. Rama e intactă şi acum, a făcut-o un tîmplar dintre letoni, un convalescent, pentru o raţie de pîine. Pe atunci puteam să dau o raţie de pîine pentru o comandă strict personală, strict neserioasă.

Privesc rama – grosolană, vopsită cu vopsea de ulei, din cel folosit la duşumele – spitalul era în curs de renovare şi tîmplarul ceruse un pic de vopsea. Apoi o lăcuise, dar lacul s-a şters de mult. În oglindă nu se mai vede nimic, dar pe vremuri, în Oimiakon, mă bărbieream în faţa ei şi toţi slobozeii mă invidiau. M-au invidiat pînă în anul 1953, cînd un om liber, un om înţelept, a trimis un colet cu oglinzi, oglinzi ieftine. Oglinzile acelea minuscule de doi bani, rotunde şi pătrate, se vindeau la un preţ comparabil cu cel al becurilor. Dar toată lumea scotea bani de pe carnetele de economii şi cumpăra. Oglinzile s-au vîndut într-o singură zi, într-o singură oră.

De atunci oglinda artizanală n-a mai stîrnit invidia musafirilor mei.

Am oglinda cu mine. Nu este o amuletă. Nu ştiu dacă îmi poartă noroc. Poate că oglinda atrage razele răului, le reflectă, nu mă lasă să mă dizolv în torentul de oameni, unde nimeni în afară de mine nu cunoaşte Kolîma şi nu-l cunoaşte pe inginerul Kipreev.

Lui Kipreev îi era totuna. Un criminal oarecare, aproape blatar, un recidivist mai priceput, chemat de director să fie instruit să pătrundă tainele cabinetului de radiologie, unde cupla şi decupla manetele, un blatar pe nume Rogov, învăţa de la Kipreev meşteşugul tehnicii Röntgen.

Conducerea avea intenţii serioase şi prea puţin îi păsa de Rogov, blatarul. Da, dar Rogov se instalase cu Kipreev în cabinetul de radiologie, prin urmare controla, urmărea, raporta, participa la o muncă de stat, ca „prieten al poporului". Informa în permanenţă, prevenea orice discuţii, orice vizite. Iar dacă nu reuşea, atunci raporta, veghea.

Acesta era obiectivul principal al şefilor. În plus, Kipreev îşi pregătea singur un înlocuitor dintre *bîtoviki*.

De îndată ce Rogov va fi învăţat meşteşugul – era o profesie pentru toată viaţa –, Kipreev trebuia trimis la Berlag, lagărul cu regim special pentru recidivişti.

Inginerul înţelegea toate acestea şi nu avea de gînd să se împotrivească destinului. Îl învăţa pe Rogov fără să se gîndească la propria persoană.

Norocul lui Kipreev era că Rogov învăţa prost. Ca orice *bîtovik* care înţelegea lucrul cel mai important, şi anume că pe cei ca el conducerea nu-i va uita orice s-ar întîmpla, Rogov învăţa fără prea mare tragere de inimă. Totuşi a sosit şi clipa hotărîtoare. Rogov a anunţat că poate să lucreze, iar Kipreev a fost trimis în lagărul cu regim special. Însă ceva s-a defectat la aparatul de radiografii şi, la intervenţia doctorilor, Kipreev a fost trimis iar la spital. Cabinetul de radiologie a început să funcţioneze din nou.

De acea perioadă este legată experienţa lui Kipreev cu blenda.

Dicţionarul de neologisme din anul 1964 lămureşte cuvîntul „blendă" în felul următor: „...4) diafragmă (clapă cu deschidere reglabilă), folosită în fotografie, microscopie şi radiologie".

Cu douăzeci de ani în urmă, „blenda" nu exista în dicţionarul de neologisme. E o noutate din timpul războiului, o invenţie de ocazie, legată de microscopul electronic.

Lui Kipreev i-a căzut în mînă o pagină ruptă dintr-o revistă tehnică şi blenda a început să fie utilizată în cabinetul de radiologie al spitalului pentru deţinuţi de pe malul stîng al Kolîmei.

Blenda era mîndria inginerului Kipreev, speranţa lui, o slabă speranţă, de altfel. S-a raportat despre blendă la o conferinţă medicală, a fost trimis un referat la Magadan, apoi la Moscova. Nici un răspuns.

— Te pricepi să faci o oglindă?

— Desigur.

— Una mare. Ca o oglindă de toaletă.

— Orice fel de oglindă. Doar argint să fie.

— Dar linguri de argint?

— Pot şi asta.

Din depozit a fost scos din scripte un geam gros pentru mesele din cabinetele şefilor şi dus apoi în cabinetul de radiologie.

Prima experienţă a eşuat şi, furios, Kipreev a spart oglinda cu ciocanul.

Unul din acele cioburi este oglinda mea, cadou de la Kipreev.

A doua oară totul a mers bine şi conducerea şi-a primit din mîinile lui Kipreev obiectul visat: oglinda de toaletă.

Directorul nici nu se gîndea să-i mulţumească în vreun fel lui Kipreev. De ce i-ar mulţumi? Un rob priceput trebuie să fie oricum recunoscător că e ţinut într-un pat de spital. Dacă blenda s-ar fi bucurat de atenţia conducerii, ar fi primit mulţumiri şi nimic mai mult. Oglinda însă este o realitate, iar blenda un mit, o ceaţă... Kipreev era întru totul de acord cu directorul.

Dar nopţile, moţăind în patul de scînduri dintr-un colţ al cabinetului de radiologie, aşteptînd să plece încă o muiere de la asistentul, elevul şi denunţătorul său, Kipreev nu voia să creadă nici în Kolîma, nici în propria persoană. Pentru că blenda nu era o glumă. Era o realizare a tehnicii. Dar nu, nici Moscovei, nici Magadanului nu le păsa de blenda inginerului Kipreev.

În lagăr nu se răspunde la scrisori şi nici nu le place să li se aducă aminte. Nu poţi decît să aştepţi. O întîmplare, o întîlnire importantă.

Toate acestea îţi puneau nervii la încercare, dacă pielea şagrinată a nervilor tăi mai era întreagă, după ce fusese ruptă, terfelită.

Pentru deţinut speranţa este întotdeauna asemenea lanţurilor. Speranţa este întotdeauna egală cu lipsa libertăţii. Omul care speră ceva îşi schimbă comportamentul, îşi calcă mai des pe conştiinţă

decît cel lipsit de orice speranţă. Cîtă vreme inginerul a aşteptat hotărîrea în legătură cu blenda blestemată, şi-a ţinut gura, a lăsat să-i treacă pe lîngă urechi toate glumele utile şi inutile cu care se distrau şefii lui cei mai apropiaţi, ca să nu mai vorbim de asistent, care-şi aştepta ziua şi ora cînd va fi stăpîn. Rogov învăţase să facă şi oglinzi: profitul, cîştigul îi era asigurat.

Toată lumea ştia despre blendă. Glumeau cu toţii pe seama lui Kipreev, inclusiv secretarul organizaţiei de partid a spitalului, farmacistul Krugliak. Farmacistul cel botos nu era băiat rău, dar era impulsiv şi mai ales fusese învăţat că deţinutul e un vierme. Iar Kipreev ăsta... Farmacistul venise în spital de curînd, nu auzise nicăieri povestea cu reciclarea becurilor electrice. Nu se gîndise niciodată ce înseamnă să echipezi un cabinet de radiologie în inima taigalei în Nordul Îndepărtat.

Blenda i se părea lui Krugliak o născocire ingenioasă de-a lui Kipreev, din dorinţa de „a umbla cu iordane" şi de „a turna gogoşi" – aceste cuvinte farmacistul le învăţase deja.

În sala de tratamente a secţiei de chirurgie Krugliak l-a înjurat pe Kipreev. Inginerul a înşfăcat un taburet şi l-a ridicat asupra secretarului organizaţiei de partid. Lui Kipreev i s-a smuls imediat taburetul din mîini şi a fost dus în salon.

Pe inginer îl păştea execuţia. Sau transferul la o mină disciplinară, într-o zonă cu regim special, ceea ce era mai rău decît execuţia. Kipreev avea mulţi prieteni în spital şi nu doar datorită oglinzilor. Povestea cu becurile era bine cunoscută, era proaspătă. Oamenii îl ajutau. Dar aici era vorba de articolul 58 şi de punctul 8: terorism.

Prietenii s-au dus la directorul spitalului. Medicii-femei au făcut-o. Directorul spitalului Vinokurov nu-l avea la inimă pe Krugliak. Îl aprecia pe inginer, aştepta rezultatele cererii în legătură cu blenda şi, mai ales, nu era un om rău. Un şef care nu-şi folosea autoritatea ca să facă rău. Căpătuitul, carieristul Vinokurov nu le făcea bine oamenilor, dar nici nu dorea răul nimănui.

— Bine, nu-i voi transmite materialul ofiţerului politic ca să-i intenteze proces lui Kipreev, spuse Vinokurov, dar numai dacă nu va exista un raport din partea lui Krugliak, a victimei. Dacă o să apară un raport, va începe procesul. Pedeapsa minimă: mina disciplinară.

— Mulţumim.

Cu Krugliak au vorbit bărbaţii, prietenii lui.

— Nu înţelegi că omul va fi executat? El nu are drepturi. Nu e vorba de mine sau de tine.

— Dar a ridicat mîna împotriva mea.

— N-a ridicat mîna împotriva ta, n-a văzut nimeni asta. Dacă mă certam eu cu tine, ţi-aş fi aranjat mutra de la a doua vorbă, pentru că-ţi bagi nasul peste tot şi te iei de toată lumea.

Krugliak, băiat bun în esenţă, total nepotrivit pentru un şef din Kolîma, s-a lăsat înduplecat. N-a făcut raport.

Kipreev a rămas în spital. A mai trecut o lună şi a venit la spital general-maiorul Derevianko, adjunctul directorului Dalstroi-ului în probleme de lagăr, cel mai mare şef peste deţinuţi.

Şefilor le plăcea să poposească la spital. Şefii cei mari din Nord aveau unde să bea şi să ia o gustare acolo, să se odihnească.

General-maiorul Derevianko, înveşmîntat în halat alb, umbla din secţie în secţie, dezmorţindu-se înainte de masă. Generalul era binedispus şi Vinokurov se hotărî să rişte.

— Am un deţinut care a făcut pentru stat o lucrare importantă.

— Ce fel de lucrare?

Directorul spitalului îi povesti general-maiorului, cum se pricepea, ce este blenda.

— Vreau să-l propun pe acest deţinut pentru eliberare anticipată.

General-maiorul se interesă de datele din dosar şi, primind răspunsul, mîrîi.

— Ascultă-mă, directore, spuse general-maiorul. Blenda ca blenda, dar mai bine ar fi să-l trimiţi pe inginerul ăsta... Korneev...

— Kipreev, tovarăşe comandant.

— Aşa-aşa, Kipreev. Să-l trimiţi acolo unde ar trebui să se afle conform datelor din dosar.

— Am înţeles, tovarăşe comandant.

O săptămînă mai tîrziu Kipreev a fost trimis unde trebuia, dar după încă o săptămînă aparatul Röntgen s-a defectat şi Kipreev a fost din nou chemat la spital.

Acum nu mai era de glumit, Vinokurov se temea că mînia general-maiorului o să se abată asupra lui.

Şeful Direcţiei n-o să creadă că aparatul Röntgen s-a defectat. S-a stabilit ziua plecării lui Kipreev cu un convoi de deţinuţi, dar el s-a îmbolnăvit şi a rămas.

Acum nici nu se mai punea problema să lucreze la cabinetul de radiologie. Kipreev a înţeles foarte bine lucrul acesta.

Inginerul avea mastoidită: răcise la cap în patul din lagăr, la mină, şi operaţia era vitală. Dar nimeni nu voia să creadă nici în febra, nici în rapoartele medicilor. Vinokurov tuna şi fulgera, cerînd să fie operat de urgenţă.

Cei mai buni chirurgi ai spitalului se pregăteau să-l opereze pe Kipreev de mastoidită. Chirurgul Braude era aproape specialist în mastoidite. În Kolîma lumea răceşte mai des decît e nevoie, Braude avea multă experienţă, făcuse sute de asemenea operaţii. Dar el trebuia doar să asiste. Operaţia trebuia făcută de doctoriţa Novikova, otorinolaringolog de marcă, discipola lui Voiacek[1], care lucra de mulţi ani în Dalstroi. Novikova nu fusese niciodată în detenţie, dar de multă vreme lucra numai în periferiile din Nord. Şi nu pentru că era vorba de mulţi bani. Ci pentru că în Nordul Îndepărtat i se iertau multe. Novikova era o alcoolică inveterată. După moartea soţului, femeia – talentată, deşteaptă şi frumoasă – a rătăcit ani în şir prin Nordul Îndepărtat. Totul începea minunat, dar apoi scăpa de sub control săptămîni întregi.

Novikova avea vreo cincizeci de ani. Nu exista o persoană mai calificată decît ea. Doctoriţa de urechi era într-o criză alcoolică, pe sfîrşite de-acum, şi directorul spitalului a permis ca Kipreev să mai fie ţinut cîteva zile.

În aceste cîteva zile Novikova s-a pus pe picioare. Mîinile au încetat să-i mai tremure şi orelista l-a operat în chip strălucit pe Kipreev – un cadou de rămas-bun, pe deplin medical, pentru tehnicianul său radiolog. A asistat-o Braude şi inginerul a rămas internat în spital.

Kipreev a înţeles că e inutil să mai spere, că nu va mai fi ţinut în spital nici măcar o oră în plus.

---

1. Vladimir Ignatievici Voiacek, otorinolaringolog sovietic, academician al Academiei de Ştiinţe a URSS, om de ştiinţă, general-locotenent, medic militar.

Îl aştepta lagărul pentru recidivişti, unde se mergea la muncă în formaţie de cîte cinci, cot la cot, unde coloana de oameni era mînată dintr-un loc în altul, înconjurată de treizeci de cîini.

Nici în această ultimă stare disperată, Kipreev nu s-a dezminţit. Cînd şeful secţiei i-a prescris deţinutului inginer, bolnavului operat de mastoidită o operaţie serioasă, un meniu special, adică mîncare dietetică îmbunătăţită, Kipreev a refuzat, declarînd că în secţia pentru trei sute de oameni sînt pacienţi mai grav bolnavi decît el, care au mai multe drepturi la un meniu special.

Kipreev a fost dus de acolo.

.....

L-am căutat pe inginerul Kipreev timp de cincisprezece ani. Am dedicat amintirii lui o piesă – o metodă tranşantă de imixtiune a omului în lumea de apoi.

N-a fost suficient să scriu piesa despre Kipreev, să o dedic amintirii lui. A mai fost nevoie ca pe o stradă din centrul Moscovei, într-un apartament comun, unde locuia o veche cunoscută de-a mea, să se mute o vecină nouă. Printr-un anunţ, prin schimb de locuinţă.

În timp ce făcea cunoştinţă cu locatarii, noua vecină a intrat în odaie şi a văzut pe masă piesa dedicată lui Kipreev; a sucit-o pe toate părţile.

— Iniţialele numelui coincid cu cele ale unui cunoscut de-al meu. Doar că el nu-i în Kolîma, ci în cu totul altă parte.

Cunoştinţa mea mi-a telefonat. Am refuzat să continui discuţia. Era o greşeală. Mai ales că în piesă personajul este medic, iar Kipreev era inginer fizician.

— Exact, inginer fizician.

M-am îmbrăcat şi am plecat spre noua locatară a apartamentului comun.

Destinul urzeşte modele foarte complicate. De ce oare? De ce a fost nevoie de atîtea coincidenţe, pentru ca voinţa destinului să se facă simţită atît de convingător? Ne căutăm prea puţin unii pe alţii şi destinul preia vieţile noastre în mîinile sale.

Inginerul Kipreev a rămas în viaţă şi locuieşte în Nord. S-a eliberat de acum zece ani. A fost dus la Moscova şi a lucrat în lagăre secrete. După eliberare s-a întors în Nord. Vrea să lucreze în Nord pînă la pensie.

M-am întîlnit cu el.

— Om de ştiinţă n-o să mai fiu. Doar un inginer obişnuit. Să mă întorc fără drepturi, rămas în urmă? Toţi colegii mei de serviciu şi de facultate sînt de multă vreme laureaţi a tot felul de premii.

— Ce-i cu prostiile astea?

— Nu, nu-s prostii. În Nord respir mai uşor. Voi respira mai uşor pînă la pensie.

[1967]

Durerea

Povestea asta e ciudată, atît de ciudată, încît n-are cum s-o înţeleagă cine n-a fost în lagăr, cine nu cunoaşte adîncurile întunecate ale lumii crimei, ale împărăţiei blatarilor. Lagărul este gunoiul vieţii. Lumea infracţională nu este gunoiul cel mai ordinar. Este cu totul şi cu totul altceva, este ceva inuman.

Există o vorbă banală: istoria se repetă de două ori – prima oară ca tragedie, a doua oară ca farsă.

Nu-i doar atît. Mai există şi o a treia reflectare a aceloraşi evenimente, a aceluiaşi subiect, este reflectarea în oglinda concavă a lumii subterane. Subiectul este de neconceput şi totuşi real, există cu adevărat, trăieşte alături de noi.

În această oglindă concavă a sentimentelor şi faptelor se reflectă spînzurătorile pe deplin reale ale „judeţelor" de la ocnă, ale aşa-numitelor „instanţe de onoare" ale blatarilor. Acolo oamenii se joacă de-a războiul, repetă spectacolele războiului şi curge sînge adevărat.

Există o lume a forţelor supreme, lumea zeilor homerici, care coboară pînă la noi, ca să ni se arate şi să îmbunătăţească specia umană prin exemplul personal. Ce-i drept, zeii întîrzie. Homer îi lăuda pe ahei, iar noi îl admirăm pe Hector – climatul moral s-a schimbat puţin. Uneori zeii îi cheamă pe oameni în cer, ca să-i facă spectatori ai „reprezentaţiilor înalte". Poetul a înţeles de mult toate acestea. Există lumea şi iadul subpămîntean, de unde

oamenii se întorc uneori, nu dispar pentru totdeauna. De ce se întorc? Inima lor e plină de veşnică nelinişte, de groaza veşnică a lumii întunecate, nicidecum a celei de dincolo de mormînt.

Această lume este mai reală decît cerurile lui Homer.

Şelgunov se „împotmolise" în lagărul de tranzit din Vladivostok: jerpelit, murdar, flămînd, un „refuznic" care nu fusese învins definitiv de escortă. Trebuia să trăiască, dar navele, precum cărucioarele pentru cuptoarele de gazare de la Auschwitz, îi duceau şi-i tot duceau pe mare, vapor după vapor, convoi după convoi. Dincolo de mare, de unde nu se întorcea nimeni, Şelgunov fusese anul trecut într-un spital în valea morţii şi reuşise să fie trimis înapoi pe Continent: la minele de aur nu era nevoie de oasele lui.

Acum pericolul se apropia din nou, Şelgunov simţea tot mai clar întreaga nesiguranţă a vieţii de deţinut. Nu exista nici o ieşire din această nesiguranţă, din această incertitudine.

Lagărul de tranzit era o aşezare imensă, străbătută în toate direcţiile de pătratele regulate ale zonelor, înconjurată de sîrmă ghimpată şi aflată în bătaia gloanţelor dintr-o sută de turnuri de pază, luminată de mănunchiurile de raze ale celor o mie de proiectoare care orbeau ochii slăbiţi ai deţinuţilor.

Priciurile în acest lagăr de tranzit uriaş – poarta spre Kolîma – ba se goleau pe neaşteptate, ba se umpleau din nou cu oameni chinuiţi şi murdari, cu noi convoaie venite din libertate.

Vapoarele se întorceau, lagărul de tranzit „vărsa" o nouă porţie de oameni, rămînea pustiu un timp şi se umplea din nou.

În zona unde locuia Şelgunov – cea mai mare zonă a lagărului de tranzit – se goleau toate barăcile în afară de cea cu numărul nouă. În baraca numărul nouă locuiau blatarii. Acolo petrecea însuşi Regele – căpetenia. Gardienii nu se arătau pe acolo, personalul de serviciu al lagărului aduna zilnic din faţa pridvorului cadavrele celor care se răfuiau cu Regele.

De la bucătărie, bucătarii cărau în această baraca cele mai bune mîncăruri şi cele mai bune lucruri – bulendre din toate convoaiele erau neapărat jucate în baraca numărul nouă, cea a Regelui.

Șelgunov, urmașul direct al Șelgunovilor, adepți ai mișcării *Zemlia i Volia*[1] – tatăl lui fusese academician în anii de libertate, iar mama, profesor universitar – trăise din copilărie prin cărți și pentru cărți; iubitor al cărții și lecturii, supsese cultura rusă odată cu laptele mamei. Pe Șelgunov îl formase secolul al XIX-lea, secolul de aur al omenirii.

Să-ți împărtășești cunoștințele. Să crezi în oameni, să-i iubești – așa îl învăța marea literatură rusă – și Șelgunov simțea de multă vreme că are puterea să restituie societății ceea ce primise ca moștenire. Să se jertfească – pentru oricine. Să se răzvrătească împotriva nedreptății, oricît de măruntă ar fi fost, mai ales dacă nedreptatea era aproape.

Închisoarea și surghiunul au fost primul răspuns al statului la încercările lui Șelgunov de a trăi așa cum îl învățau cărțile, cum îl învățase secolul al XIX-lea.

Șelgunov era uimit de josnicia oamenilor din jurul lui. În lagăr nu existau eroi. Șelgunov nu voia să creadă că secolul al XIX-lea îl înșelase. Dezamăgirii profunde față de oameni, resimțită în timpul petrecut în anchete, în convoaie și în lagărele de tranzit, i-a luat brusc locul voioșia de dinainte, entuziasmul. Șelgunov căutase și găsise ceea ce dorise și visase: exemple vii. Întîlnise forța despre care citise mult pe vremuri; convingerea că această forță există îi intrase lui Șelgunov în sînge. Era vorba de lumea crimei, de lumea blatarilor.

Conducerea, care îi călca în picioare, îi bătea și-i disprețuia pe vecinii și prietenii lui Șelgunov și pe Șelgunov însuși, se temea și-i respecta pe criminali.

Iată lumea care se poziționase cu curaj împotriva statului, lumea care îl putea ajuta pe Șelgunov în setea lui oarbă și romantică de bine, în setea de răzbunare...

— N-aveți pe aici nici un povestaș?

Cineva își schimba încălțămintea, punîndu-și piciorul pe prici. După cravată și șosete, într-o lume în care de mulți ani

1. *Zemlia i Volia* (Pămînt și Libertate), organizație revoluționară ilegală din Rusia, apărută în 1861.

nu existau decît obiele, Şelgunov stabili fără greş: venise din baraca numărul nouă.

— Avem unul. Hei, scriitorule!

— Aici e scriitorul!

Şelgunov se ivi din întuneric.

— Hai la Rege să „stampezi" ceva.

— Nu mă duc.

— Cum adică nu te duci? Pîn' diseară nu mai eşti în viaţă, prostănacule!

Literatura îl pregătise bine pe Şelgunov pentru întîlnirea cu lumea crimei. Plin de veneraţie, Şelgunov păşi pragul barăcii numărul nouă. Toţi nervii lui, întreaga lui năzuinţă spre bine, se tensionaseră, răsunau ca nişte coarde întinse. Trebuia să aibă succes, să cîştige atenţia, încrederea, dragostea înaltului ascultător, a stăpînului de aici, a Regelui. Şi a avut parte de succes. Toate nenorocirile sale luară sfîrşit în clipa în care buzele uscate ale Regelui se destinseră într-un zîmbet.

Ce-a „stampat" Şelgunov – Dumnezeu mai ştie! N-a vrut să se încurce nici măcar cu *Contele de Monte-Cristo*, cartea cu care mergea la sigur. Nu. Şelgunov a reînviat în faţa Regelui cronicile lui Stendhal şi autobiografia lui Cellini, legendele sîngeroase ale Evului Mediu italian.

— Bravo, bravo! hîrîia Regele. Ce cultură grozavă am halit!

Din acea seară pentru Şelgunov nici n-a mai fost vorba de vreo muncă în lagăr. I s-au adus mîncare, tutun, iar a doua zi a fost mutat în baraca numărul nouă, cu viză de reşedinţă permanentă, dacă o asemenea viză există în lagăr.

Şelgunov a devenit povestaşul curţii.

— De ce eşti trist, povestaşule?

— Mă gîndesc la casa mea, la soţie...

— Şi...

— Păi uite, ancheta, convoiul, tranzitul. Că doar nu te lasă să scrii scrisori pînă nu ajungi la mina de aur.

— Hai măi, juncane. Dar noi pentru ce sîntem aici? Scrie-i şucarei tale şi trimitem scrisoarea, fără cutii poştale, pe calea noastră ferată. Ce zici, povestaşule?

— O să vă slujesc veşnic.

— Scrie.

Șelgunov începu să trimită scrisori la Moscova o dată pe săptămînă.

Soția lui era actriță, actriță moscovită dintr-o familie de generali.

Cîndva, în clipa arestului, se îmbrățișaseră.

„Chiar dacă un an sau doi nu voi primi scrisori, nu-i nimic. O să aștept, o să fiu mereu cu tine."

„Scrisorile vor veni mai devreme, își liniștea Șelgunov soția, sigur pe el, bărbătește. Am eu căile mele. Vei primi scrisorile prin aceste căi. Și-mi vei răspunde."

„Da! Da! Da!"

— Să-l chem pe povestaș? Nu te-ai săturat de el? îl întrebă grijuliu pe șeful său Kolea Karzubîi. Nu vrei să-ți aduc un Petiuncik din noul convoi? Dintr-ai noștri, sau dintre 58-işti.

Blatarii le spuneau „Petiunciki" homosexualilor.

— Nu. Cheamă-l pe povestaș. Ce-i drept, am halit destulă cultură. Dar toate astea sînt romanțuri, teorie. O să mai jucăm încă un joc cu „fraierul" ăsta. Avem timp destul.

.....

— Visul meu, povestașule, spuse Regele, după ce toate ritualurile de culcare au fost executate: călcîiele, scărpinate, crucea, atîrnată la gît, iar pe spate aplicate „ventuze" de închisoare – ciupituri „retezate" –, visul meu, povestașule, este să-mi scrie din libertate o muiere ca a ta. Frumoasă! Regele răsuci în mîini fotografia boțită, ștearsă a Marinei, soția lui Șelgunov, poză trecută prin mii de percheziții, dezinfecții și furturi. Frumoasă!

— E bună pentru „ședință". Fată de general! Actriță! Norocoși mai sînteți voi, „fraierii", noi avem parte numai de sifilitice. Sculamentul nici nu-l mai bagi în seamă. Ei, e timpul să soilim[1]. Deja mă încearcă un vis.

Povestașul nu mai „stampă romanțuri" nici în seara următoare.

— Mi-ai picat cu ceva la suflet, „fraiere". Juncan ca juncan, dar ai ceva sînge de borfaș în tine. Ia scrie-i o scrisoare soției tovarășului meu – un om adevărat, ca să zic așa. Tu ești scriitor. Scrie așa, mai duios și mai deștept, dacă tot știi atîtea romanțuri.

---

1. A dormi (argou).

Pare-se nici una n-o să reziste la o scrisoare de-a ta. Păi noi sîntem niște inculți. Scrie-i. Omul o transcrie și-o trimite. Vă și cheamă la fel, Aleksandr. Ce caraghioslîc. Ce-i drept, el e Aleksandr numai în dosarul ăsta, de acum. Dar oricum e Aleksandr. Șura, adică, Șurocika.

— N-am scris niciodată asemenea scrisori, zise Șelgunov. Dar pot să încerc.

Regele îi povestea cam ce să conțină fiecare scrisoare, iar Șelgunov-Cyrano dădea viață ideilor acestuia.

Șelgunov a scris cincizeci de asemenea scrisori.

Într-una din ele se spunea: „Am recunoscut totul, rog puterea sovietică să mă ierte...".

— Oare infractorii de meserie, adică blatarii, cer iertare? întrebă Șelgunov, întrerupînd fără voie scrisoarea.

— Păi cum să nu? spuse Regele. Misiva asta este o măsluială, o prefăcătorie, o abureală. Șiretlic de război.

Șelgunov n-a mai întrebat nimic, scria supus tot ce-i dicta Regele.

Apoi recitea scrisorile cu voce tare, corecta stilul, se mîndrea cu forța creierului său încă ager. Regele aproba, iar buzele i se desfăceau ușor într-un zîmbet regal.

Totul are un sfîrșit. S-a sfîrșit și cu scrisul scrisorilor pentru Rege. Poate că exista un motiv important, umbla zvonul – *paraşa* i se spunea în lagăr – că Regele va fi trimis totuși cu convoiul în Kolîma, unde trimisese el atîția, prin crime și înșelăciune. Adică îl vor înșfăca adormit, îl vor lega de mîini și de picioare și... pe vapor cu el. Era timpul să pună capăt corespondenței, și așa de aproape un an Șelgunov-Cyrano îi spunea cuvinte de dragoste Roxanei, prin vocea lui Christian. Dar jocul trebuia terminat în felul blatarilor, adică să curgă sînge adevărat...

Sîngele se închegase pe tîmpla unui cadavru care zăcea în fața ochilor Regelui.

Șelgunov voia să-i acopere chipul și ochii privind cu reproș.

— Știi cine-i ăsta? E tizul tău, Șura, cel pentru care scriai scrisori. Astăzi operativii i-au venit de hac definitiv, i-au tăiat capul cu toporul. Se pare că mergea cu fața înfășurată în fular. Scrie: „Vă scrie tovarășul lui Șura al dumneavoastră! Șura a fost

executat ieri şi mă grăbesc să vă scriu ultimele lui cuvinte..." Ai scris? spuse Regele. O transcriem şi gata treaba. Nu mai trebuie să scriem scrisori. Pe asta puteam s-o scriu şi fără tine, zîmbi Regele. Apreciem educaţia, scriitorule. Noi sîntem oameni inculţi...

Şelgunov scrisese scrisoarea de înmormîntare.

Regele parcă ştiuse: noaptea a fost înşfăcat şi trimis pe mare în Kolîma.

Şelgunov, nereuşind să stabilească legătura cu cei de acasă, şi-a pierdut şi speranţele. S-a chinuit singur un an, doi, trei - rătăcind de la spital la muncă, supărat pe soţia care se dovedise a fi o canalie sau o fricoasă, nu folosise „căile sigure" de legătură şi îl uitase, călcase în picioare orice amintire legată de el.

Dar s-a întîmplat ca şi iadul lagărului să ia sfîrşit, Şelgunov s-a eliberat, a venit la Moscova.

Mama i-a spus că nu ştie nimic despre Marina. Tatăl murise. Şelgunov a dat de urma unei prietene a Marinei, colegă la teatru, şi a intrat în apartamentul în care locuia aceasta.

Prietena scoase un ţipăt.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Şelgunov.

— Şura, n-ai murit?

— Cum să mor? Doar sînt aici!

— O să trăiţi veşnic, zise un bărbat, apărut din camera vecină. Aşa se spune.

— Nu prea cred că e nevoie să trăiesc veşnic, rosti încet Şelgunov. Dar ce s-a întîmplat? Unde e Marina?

— Marina a murit. S-a aruncat sub un tren după ce te-au executat. Numai că nu acolo unde a făcut-o Anna Karenina, ci la Rastorguev. Şi-a pus capul sub roţi. Capul a fost tăiat cu precizie, curat. Doar ai recunoscut totul, iar Marina nu voia să audă asta, credea în tine.

— Am recunoscut?

— Păi chiar tu ai scris aşa. Iar un tovarăş de-al tău a scris că ai fost executat. Uite cufăraşul ei.

În cufăraş erau toate cele cincizeci de scrisori pe care Şelgunov i le scrisese Marinei prin canalele sale proprii din Vladivostok. Canalele au funcţionat excelent, numai că nu pentru „fraieri".

Şelgunov arse scrisorile sale care o uciseseră pe Marina. Dar unde erau scrisorile Marinei, unde era fotografia Marinei, trimisă la Vladivostok? Şelgunov şi-l imagină pe Rege citind scrisorile de dragoste. Îşi imagină cum folosea Regele fotografia pentru „şedinţă". Izbucni în plîns. Şi plînse în fiecare zi, toată viaţa.

Şelgunov se duse în fugă la mama sa, ca să găsească măcar ceva, măcar un rînd scris de mîna Marinei. Chiar dacă nu era pentru el. Găsiră două scrisori uzate, pe care Şelgunov le învăţă pe dinafară.

Fata de general, actriţa, îi scria scrisori blatarului. În vocabularul blatarilor există cuvîntul „*hlestatsia*" (care înseamnă a te lăuda), intrat în jargonul interlop din marea literatură. *Hlestatsia* înseamnă să fii un Hlestakov[1], Regele avea cu ce să se laude: „«Fraierul» acesta e romancier. Să mori de rîs, nu alta. Dragul meu Şura. Aşa se scriu scrisorile, iar tu, căţea neruşinată, nu erai în stare să legi două vorbe..." Regele îi citea fragmente din propriul său roman unei prostituate, Zoei Talitova.

„Eu n-am şcoală." „N-ai şcoală. Învăţaţi, ticăloşilor, cum să trăiţi."

Toate acestea şi le imagina cu uşurinţă Şelgunov, stînd în scara întunecată a unui bloc moscovit. Scena dintre Cyrano, Christian şi Roxana, jucată în cel de-al nouălea cerc al infernului, aproape pe gheaţa Nordului Îndepărtat. Şelgunov a avut încredere în blatari şi aceştia l-au pus să-şi ucidă soţia cu propriile mîini.

Cele două scrisori au putrezit, dar cerneala nu s-a decolorat, hîrtia n-a ajuns praf şi pulbere.

Şelgunov citea aceste scrisori în fiecare zi. Cum să le păstreze veşnic? Cu ce fel de lipici să acopere fisurile, crăpăturile din aceste foi întunecate de hîrtie de scrisori, care cîndva fusese albă. Nu cu sticlă lichidă. Sticla lichidă le va arde, le va distruge.

Totuşi scrisorile se pot lipi în aşa fel încît să trăiască veşnic. Orice arhivist cunoaşte această metodă, în special un arhivist de la muzeul literaturii. Trebuie să constrîngi scrisorile să vorbească, asta-i tot.

---

1. Eroul principal din piesa *Revizorul* de N.V. Gogol.

Chipul iubit al femeii era fixat pe sticlă alături de o icoană rusească din secolul al XII-lea, ceva mai sus de icoana Maicii Domnului cu trei mîini. Chipul femeii – fotografia Marinei era aici la locul ei – întrecea icoana... Cu ce era Marina mai prejos de Maica Domnului, cu ce era mai prejos de o sfîntă? Cu ce? De ce există atîtea femei-sfinte, egale cu Apostolii, mari mucenice, iar Marina e doar o actriță, o actriță care și-a pus capul sub tren? Sau religia ortodoxă nu-i primește în rangul de înger pe sinucigași? Fotografia se ascundea printre icoane, ea însăși icoană.

Uneori Șelgunov se trezea noaptea și, fără să aprindă lumina, pipăia, căuta pe masă fotografia Marinei. Degetele degerate în lagăr nu puteau distinge icoana de fotografie, lemnul de carton.

Sau poate că Șelgunov era pur și simplu beat. Șelgunov bea în fiecare zi. Desigur, vodca este dăunătoare, alcoolul e otravă, iar Antabus[1] o fericire. Dar ce să faci, dacă pe masă este icoana Marinei?

.....

— Ghenka, ți-l mai amintești pe „fraierul" ăla, povestașul, scriitorul? Ai? Sau l-ai uitat de mult? întrebă Regele cînd veni vremea de culcare, după ce ritualurile fuseseră executate.

— Cum să-l uit? Mi-l amintesc. Ce mai budală[2] era, ce mai paliu[3]!

Și Ghenka își flutură deasupra urechii degetele rășchirate de la mîna dreaptă.

[1967]

Pisica fără nume

Pisica nu apucase s-o zbughească afară, că șoferul Mișa o prinse în tindă. Luînd un burghiu vechi, un drug scurt de oțel, Mișa îi rupse pisicii coastele. Apoi luă pisica de coadă, deschise ușa cu piciorul și o aruncă afară, în zăpadă, în noapte, în gerul de minus

1. Medicament de tratare a alcoolismului.
2. Prostănac (argou).
3. Nebun (argou).

cincizeci de grade. Pisica era a lui Krugliak, secretarul organizaţiei de partid din spital. Krugliak ocupa un apartament întreg într-o casă cu etaj din aşezare şi ţinea un porc în camera de deasupra celei în care locuia Mişa. Tencuiala de pe tavan se umezise, se umflase, se înnegrise, ieri căzuse şi odată cu ea picase în capul şoferului şi bălegarul de la porc. Mişa se dusese să vorbească cu vecinul, dar Krugliak îl gonise. Şoferul nu era un om rău, dar jignirea era mare, iar cînd pisica a nimerit în mîinile lui...

Deasupra, în apartamentul lui Krugliak, era tăcere – nu ieşise nimeni la miorlăiturile, la gemetele, la strigătele de ajutor ale pisicii. Dar oare pisica după ajutor strigase? Pisica nu credea că oamenii îi pot veni în ajutor – Krugliak sau şoferul... era totuna.

Trezindu-se în zăpadă, pisica se tîra printre nămeţi, pe poteca de gheaţă care sclipea în lumina lunii. Treceam pe acolo şi am luat-o cu mine la spital, la spitalul pentru deţinuţi. N-aveam voie să ţinem pisici în salon, cu toate că era puzderie de şobolani şi nici stricnina, nici şoricioaica nu erau de nici un folos, ca să nu mai vorbim de cursele şi de capcanele pentru şobolani. Şoricioaica şi stricnina se ţineau sub şapte lacăte şi nu erau destinate şobolanilor. L-am înduplecat pe felcerul de la secţia de neuropsihiatrie să ia pisica la nebuni. Acolo şi-a revenit şi a prins puteri. Coada degerată i-a căzut, a rămas doar un ciot, o lăbuţă era ruptă, coastele la fel. Dar inima era neatinsă, iar oasele s-au sudat. După două luni pisica se lupta deja cu şobolanii şi a scăpat secţia de neuropsihiatrie a spitalului de ei.

Protectorul pisicii a devenit Lionecika, un simulant pe care nici n-aveau chef să-l demaşte – un om de nimic, care scăpase de război dintr-un capriciu de neînţeles al doctorului, protector al blatarilor, pe care orice recidivist îl făcea să se înfioare, nu de groază, ci de încîntare, de respect, de evlavie. „Mare hoţ", spunea respectabilul doctor despre pacienţii săi, vădit simulanţi. Doctorul nu urmărea un scop „comercial" – mită sau biruri. Nu. Pur şi simplu nu avea suficientă energie pentru o iniţiativă a binelui şi de aceea hoţii îi dădeau ordine. În schimb, adevăraţii bolnavi nu reuşeau să ajungă la spital, nu ştiau nici măcar cum să-l întîlnească pe doctor. Pe deasupra, unde o fi oare graniţa dintre boala

adevărată şi cea închipuită, mai ales într-un lagăr? Simulantul, bolnavul închipuit şi cel care suferă cu adevărat se deosebesc prea puţin unul de celălalt. Adevăratul bolnav trebuie să fie simulant pentru a reuşi să ajungă pe un pat de spital.

Dar capriciul nebunilor a ţinut pisica în viaţă. În curînd ea s-a împerecheat, a fătat. Viaţa este viaţă.

Pe urmă au venit în secţie blatarii, au omorît pisica şi doi pisoi, i-au fiert într-un ceaun şi i-au dat amicului meu, felcerul de serviciu, un ceaun cu supă de carne – ca să tacă şi în semn de prietenie. Felcerul a salvat pentru mine un pisoi, pe cel de-al treilea, unul cenuşiu, pe care nu ştiu cum îl cheamă: m-am temut să-i dau un nume, să-l botez, ca să nu atrag ghinionul.

Tocmai plecam spre sectorul meu din taiga şi duceam în sîn pisoiul, pe fiica acelei pisici invalide fără nume, mîncate de blatari. La mine în dispensar am hrănit pisica, i-am făcut un mosoraş-jucărie, i-am turnat apă într-un borcan. Problema era că munca mea presupunea să fiu mereu pe drum.

Nu puteam să încui pisica în dispensar pentru cîteva zile. Trebuia s-o dau cuiva a cărui funcţie în lagăr îi permitea să mai hrănească pe cineva, om sau animal, totuna. Şefului de echipă? Acesta ura animalele. Soldaţilor din escortă? În clădirea celor de la pază erau ţinuţi doar cîini, cîini ciobăneşti, şi să-l condamn pe pisoi la chinuri veşnice, la batjocuri zilnice, hărţuială, ghionturi...

I-am dat pisoiul bucătarului din lagăr, lui Volodea Buianov. El distribuia mîncarea în spitalul unde lucrasem înainte. În supa bolnavilor, în ceaun, în rezervor Volodea descoperise un şoarece, un şoarece răsfiert. A făcut scandal, cu toate că scandalul n-a fost prea mare şi oricum era inutil, pentru că nici un bolnav n-ar fi refuzat o farfurie în plus din supa aceea cu şoarece. Povestea s-a sfîrşit în felul următor: Volodea a fost acuzat că a făcut-o cu un anume scop şi aşa mai departe. Şefa bucătăriei era angajată civilă, cu contract, aşa că pe Volodea l-au dat afară şi l-au trimis la pădure, la exploatarea forestieră. Acolo lucram şi eu ca felcer. Răzbunarea şefei bucătăriei l-a ajuns pe Volodea şi în pădure. Funcţia de bucătar este o funcţie de invidiat. Unii scriau denunţuri împotriva lui Volodea, alţii îl urmăreau de bunăvoie zi şi noapte. Fiecare ştia că nu va ajunge în acest post şi totuşi denunţau,

urmăreau, dădeau de gol. În cele din urmă Volodea a fost dat afară şi el mi-a adus pisoiul înapoi.

Am dat pisica barcagiului.

Rîul, sau cum i se spune în Kolîma, „izvorul" Duskania, pe ale cărui maluri se aflau exploatările noastre forestiere, avea, la fel ca toate rîurile, rîuleţele şi pîraiele din Kolîma, o lăţime incertă, instabilă, care depindea de debitul de apă, iar acesta depindea la rîndul său de ploaie, de zăpadă, de soare. Oricît de mult ar fi scăzut izvorul pe timpul verii, tot era nevoie de un mijloc de transport, de o barcă pentru a-i trece pe oameni de pe un mal pe celălalt.

Lîngă pîrîu era o căsuţă, în ea locuia barcagiul, care era şi pescar.

Posturile din spital, obţinute „pe blat", nu erau întotdeauna uşoare. De obicei, aceşti oameni prestau trei munci în loc de una, iar pentru cei care figurau ca bolnavi internaţi în spital, „cu foaie de observaţie", situaţia era şi mai complicată, mai delicată.

Fusese ales barcagiu cineva care să pescuiască pentru şefi. Peşte proaspăt pentru masa directorului spitalului. Izvorul Duskania are peşte, puţin, dar are. Barcagiul pescuia chiar el pentru directorul spitalului cu mult sîrg. În fiecare zi, seara, şoferul care transporta lemne pentru spital lua de la pescar un sac ud închis la culoare, plin cu peşte şi iarbă udă, îl arunca în cabină şi maşina pleca spre spital. Dimineaţa şoferul îi aducea pescarului sacul gol.

Dacă era mult peşte, directorul, după ce şi-l alegea pe cel mai bun, îi chema pe medicul-şef şi pe alţii mai mici în rang.

Şefii nu-i dădeau niciodată pescarului nici măcar mahorcă, considerînd că postul de pescar trebuia onorat de cei „din scripte", adică de personalul spitalului.

Persoanele împuternicite – brigadierii şi funcţionarii – urmăreau, fără să le-o fi cerut nimeni, ca nu cumva pescarul să vîndă peştele pe la spatele directorului. Şi scriau cu toţii, dezvăluiau, denunţau.

Pescarul era de multă vreme în lagăr, înţelegea foarte bine că la primul eşec ateriza la mină. Dar nu erau nici un fel de eşecuri.

Lipani, păstrăvi siberieni, peşti de rîu înotau la umbră sub stîncă, de-a lungul miezului luminos al rîului, de-a lungul şuvoiului, a

cursului rapid, furişîndu-se în întuneric, unde locul era mai adînc, mai liniştit şi mai sigur.

Dar acolo era şi barca pescarului, cu undiţele atîrnate la prova, întărîtînd lipanii. Pisica şedea şi ea, împietrită, la fel ca pescarul, pîndind plutele.

Ai fi zis că ea lansase în rîu undiţele şi momelile. Pisica se obişnuise repede cu pescarul.

Aruncată din barcă, pisica înota cu uşurinţă şi fără chef spre mal, spre casă. Nu era nevoie s-o înveţi să înoate. Dar pisica n-a învăţat să vină înot spre barcă, atunci cînd aceasta era legată de două prăjini de-a curmezişul rîului, în timp ce pescarul pescuia. Pisica aştepta răbdătoare la mal întoarcerea stăpînului.

De-a latul rîului, uneori şi de-a lungul malului, în gropi, de-a curmezişul zănoagelor şi a făgaşelor pescarul întindea carmacul – o sfoară cu cîrlige, cu momeală din boişteni. Aşa se prindea peştele mai mare. Mai tîrziu, pescarul a blocat unul din braţele rîului cu pietre, lăsînd patru canale de scurgere, pe care le-a închis cu vintire, împletite tot de el din răchită. Pisica urmărea cu atenţie această îndeletnicire. Vintirele se puneau din vreme, ca atunci cînd începea migraţia de toamnă a peştelui, să nu se piardă cele cuvenite.

Pînă la toamnă mai era destul, dar pescarul înţelegea că migraţia de toamnă a peştelui avea să fie ultima lui activitate de pescar în spital. Îl vor trimite la mină. Ce-i drept, o vreme pescarul mai putea culege poame, ciuperci. Avea s-o mai lungească încă vreo săptămînă, dar era bine şi atît. Pisica însă nu ştia să culeagă poame şi ciuperci.

Totuşi toamna n-o să vină nici mîine şi nici poimîine.

Între timp, pisica prindea peşte cu lăbuţa acolo unde apa era mică, sprijinindu-se bine în prundişul de pe mal. Vînătoarea aceasta nu era prea izbutită, în schimb pescarul îi dădea toate rămăşiţele de la peşte.

După fiecare pescuit, după fiecare zi de prins peşte, pescarul sorta cu grijă captura: ce era mai mare – pentru directorul spitalului, pus într-o ascunzătoare din răchită, în apă. Peştele mijlociu era pentru şefii mai mici, toţi voiau peşte proaspăt. Cel mai mărunt – pentru el şi pisică.

Militarii din subunitatea noastră se mutau într-un loc nou şi i-au lăsat pescarului un cățel de vreo trei luni, ca să-l ia mai tîrziu. Intenționaseră să-l vîndă vreunuia dintre şefi, dar nu s-au arătat doritori ori nu s-au înțeles la preț, oricum, pînă toamna tîrziu n-a mai venit nimeni după cățel.

Cățelul a intrat cu uşurință în familia pescarului, s-a împrietenit cu pisica, mai în vîrstă decît el – nu ca ani, ci prin înțelepciunea ei de zi cu zi. Pisica nu se temea deloc de el şi i-a întîmpinat primul atac poznaş cu ghearele, zgîriindu-i botul fără să scoată un sunet. Apoi s-au împăcat şi s-au împrietenit.

Pisica îl învăța pe cățel să vîneze. Avea tot dreptul s-o facă. Cu vreo două luni în urmă, pe cînd pisica locuia la bucătar, fusese omorît un urs; îl jupuiseră de blană şi pisica se repezise la el, triumfătoare, înfigîndu-şi ghearele în carnea crudă şi roşie. În schimb, cățelul începuse să scheaune şi se ascunsese sub patul din baracă.

Această pisică nu vînase niciodată împreună cu mama ei. Nimeni n-o învățase meşteşugul vînătorii. Eu hrănisem cu lapte pisoiul rămas în viață după moartea mamei. Şi iat-o – o pisică luptătoare, care ştia tot ce trebuie să ştie o pisică.

Încă pe cînd era la bucătar, pisoiul minuscul prinsese un şoarece, primul şoarece. În Kolîma şoarecii de pămînt sînt mari, ceva mai mărunți decît un pisoi. Pisoiul şi-a sugrumat duşmanul. Cine îl învățase această ură, această dușmănie? Era un pisoi sătul, care trăia la bucătărie.

Pisica stătea ore în şir lîngă gaura şoarecelui de pămînt, iar cățelul încremenea şi el, ca o pisică, imitîndu-i fiecare mişcare, aşteptînd rezultatele vînătorii, saltul.

Pisica împărțea prada cu cățelul, ca şi cum ar fi fost de-un neam, îi arunca şoarecele prins şi cățelul mîrîia, învăța să prindă şoareci.

Pisica nu învăța nimic. Ea ştia totul din naştere. Am văzut de atîtea ori cum ieşea la iveală acest instinct vînătoresc, nu numai instinctul, ci şi ştiința şi măiestria.

Cînd pisica pîndea păsări, cățelul încremenea, cuprins de o emoție intensă, aşteptînd saltul, lovitura.

Şoareci şi păsări erau din belşug. Iar pisica nu lenevea.

Pisica s-a împrietenit foarte tare cu cățelul. Au inventat împreună un joc, despre care pescarul mi-a vorbit mult, pe care l-am văzut şi eu, de trei sau patru ori.

În fața căsuței pescarului era o poiană mare și în mijlocul poienii un ciot gros de zadă, înalt de vreo trei metri. Jocul începea așa: cățelul și pisica alergau prin taiga și goneau spre poiană, una după alta, veverițe dungate – veverițe siberiene de pămînt, vietăți micuțe cu ochii mari. Cățelul alerga în cercuri, încercînd să prindă o veveriță, dar aceasta scăpa ușor, cățărîndu-se pe buturugă și așteptînd o clipă de neatenție din partea cățelului ca să sară de acolo și să dispară în taiga. Cățelul alerga în cercuri, ca să vadă poiana, ciotul și veverița din vîrful lui.

Spre ciotul înalt, prin iarbă, venea în fugă pisica și se cățăra după veveriță. Aceasta sărea și nimerea în colții cățelului. Pisica sărea din copac și cățelul dădea drumul prăzii. Pisica cerceta vietatea moartă și, cu lăbuța, împingea veverița spre cățel.

Pe atunci treceam adesea pe drumul acesta, fierbeam cifir în izba barcagiului, mîncam și dormeam înainte de a porni la drum lung, pe jos, prin taiga: trebuia să străbat douăzeci de kilometri ca să ajung acasă, la dispensar.

Mă uitam la pisică, la cățel, la pescar, la zarva lor veselă, și de fiecare dată mă gîndeam la neîndurarea toamnei, la fragilitatea acestei mici fericiri și la dreptul fiecăruia la această fragilitate: animal, om, pasăre. Toamna îi va despărți, mă gîndeam. Însă despărțirea a venit înaintea toamnei. Pescarul a plecat în lagăr după alimente, iar cînd s-a întors, pisica nu mai era acasă. A căutat-o două nopți, s-a dus departe în susul rîului, și-a verificat toate capcanele, toate cursele, a strigat, a chemat-o pe nume, un nume pe care pisica nu-l avea, nu-l știa.

Cățelul era acasă, dar nu putea povesti nimic. Cățelul urla, chema pisica.

Pisica însă n-a venit.

[1967]

Pîinea altuia

Era pîinea altuia, pîinea tovarășului meu. El avea încredere numai în mine, plecase la muncă în tura de zi, iar pîinea a rămas la mine, într-un cufăraș rusesc din lemn. Acum nu se mai fac

asemenea cufăraşe, dar în anii '20 frumoasele moscovite se fudu-leau cu ele, cu aceste valijoare sport din „piele de crocodil" (din dermatină). În cufăraş era pîine, o raţie de pîine. Dacă scuturi cutia cu mîna, pîinea se rostogoleşte înăuntru. Pusesem cufărul sub cap. Multă vreme n-am putut să adorm. Omul flămînd doarme prost. Dar eu nu adormeam tocmai pentru că la căpătîiul meu era pîine, pîinea altuia, pîinea tovarăşului meu. M-am aşezat pe marginea priciului... Aveam impresia că toată lumea se uită la mine, că toţi ştiu ce am de gînd să fac. Dar plantonul cîrpea ceva lîngă fereastră. Un alt deţinut, nu-i ştiu numele, lucra ca şi mine în tura de noapte şi acum stătea culcat pe locul altuia în mijlocul barăcii, cu picioarele îndreptate spre soba caldă de fier. Căldura nu ajungea pînă la mine. Omul stătea lungit pe spate, cu faţa în sus. M-am apropiat de el, avea ochii închişi. Am aruncat o privire spre priciurile de sus: acolo, într-un colţ al barăcii, cineva dormea sau stătea culcat, învelit cu un vraf de vechituri. M-am culcat din nou pe locul meu, ferm hotărît să adorm. Am numărat pînă la o mie şi m-am ridicat din nou. Am deschis cufărul şi-am scos pîinea. Era o raţie de trei sute de grame, rece, ca o bucată de lemn. Am apro-piat-o de nas şi nările au simţit în secret mirosul abia perceptibil al pîinii. Am pus bucata înapoi în cufăr şi iar am scos-o. Am întors cutia şi-am turnat în palmă cîteva firimituri de pîine. Le-am lins, îndată gura s-a umplut cu salivă şi firimiturile s-au dizolvat. N-am mai ezitat. Am ciupit trei bucăţele de pîine, mici, cam cît unghia de la degetul mic, am pus pîinea în cufăr şi m-am culcat. Ciupeam şi sugeam firimituri de pîine. Şi-am adormit, mîndru de faptul că n-am furat pîinea tovarăşului meu.

[1967]

Furtul

Ningea, cerul era cenuşiu, pămîntul era şi el cenuşiu, iar şirul de oameni care înaintau de la un troian de zăpadă la altul se întinsese pe tot orizontul. Apoi au fost nevoiţi să aştepte multă vreme, pînă ce brigadierul şi-a aliniat toată brigada, ca şi cum în spatele troianului de zăpadă s-ar fi ascuns cine ştie ce general.

Brigada s-a încolonat în perechi şi a ieşit de pe potecă, de pe drumul cel mai scurt spre casă, spre baracă, luînd-o pe un alt drum, pentru cai. De curînd, trecuse pe acolo un tractor, zăpada nu apucase încă să-i acopere şleaurile, ce semănau cu urmele labelor unui animal preistoric. Se mergea mult mai rău decît pe potecă, toată lumea se grăbea, mereu se poticnea vreunul care, rămas în urmă, îşi scotea în grabă perechea de *burki* vătuiţi, plini de zăpadă, şi fugea să-şi ajungă din urmă tovarăşii. Deodată, la o cotitură de lîngă un nămete mare de zăpadă, a apărut figura întunecată a unui om îmbrăcat într-un imens cojoc alb. Abia după ce ne-am apropiat am văzut că troianul era o stivă nu prea înaltă din saci cu făină. Probabil că aici camionul se împotmolise, fusese descărcat şi tractorul îl dusese mai departe fără încărcătură.

Brigada s-a îndreptat direct spre paznic, trecînd pe lîngă stivă în pas alert. Apoi pasul brigăzii a încetinit puţin, rîndurile s-au rupt. Poticnindu-se în întuneric, muncitorii au ajuns în sfîrşit la lumina becului celui mare, care atîrna la porţile lagărului.

Brigada s-a aliniat în faţa porţii în grabă şi neuniform, plîngîndu-se de ger şi oboseală. A ieşit gardianul, a descuiat poarta şi i-a lăsat pe oameni să intre în zonă. Deţinuţii au continuat să meargă aliniaţi şi în incinta lagărului, pînă la baracă, dar eu tot nu pricepeam nimic.

Abia spre dimineaţă, cînd s-au apucat să împartă făina din sac, folosind gamela ca măsură, am înţeleş că pentru prima oară în viaţă fusesem părtaş la un furt.

Nu m-am neliniştit prea tare: n-aveam cînd să mă gîndesc la toate astea, trebuia să-mi prepar porţia de făină prin orice metodă la îndemînă pe atunci – să fac găluşte, tăiţei, celebrele „zdrenţe" sau pur şi simplu turte, blinii sau blinele.

[1967]

Oraşul de pe munte

În vara anului '45 m-au adus în acest oraş de pe munte pentru a doua şi ultima oară în viaţă. Cu doi ani în urmă, din acest oraş mă duseseră la proces, la tribunal, îmi dăduseră zece ani şi

pribegisem prin tabere de muncă „vitaminice", care promiteau moartea. „Ciugulisem" pini pitici, fusesem internat în spital, muncisem din nou în tabere de lucru şi fugisem din sectorul Izvorul de Diamant, unde condiţiile erau insuportabile, fusesem prins şi trimis pentru anchetă. Noua mea condamnare abia începea şi anchetatorul a hotărît că statul n-ar avea nici un folos de pe urma altei anchete, a unei noi sentinţe, a unei noi pedepse luate de la capăt, a unui calcul nou al duratei vieţii de deţinut. În raportul de serviciu era indicată mina disciplinară, zona specială unde trebuia să stau de-acum şi pînă în vecii vecilor. Dar eu nu voiam să spun amin.

În lagăre există o regulă: deţinuţii judecaţi din nou nu sînt trimişi, expediaţi în convoi la minele unde au muncit înainte. Toate acestea au o imensă semnificaţie practică. Statul protejează viaţa colaboratorilor secreţi ai ministerului de interne, a turnătorilor săi, a sperjurilor şi a martorilor mincinoşi. Acesta este dreptul lor minim.

Dar cu mine au procedat altfel, şi nu numai din cauza lenei anchetatorului. Nu, personajele care participaseră la confruntările directe, martorii din cazul meu precedent fuseseră deja luaţi din zona specială. Nici brigadierul Nesterenko, nici adjunctul brigadierului, şeful de echipă Krivitki, nici jurnalistul Zaslavski, nici Şailevici, pe care nu-l cunoşteam, nu mai erau la Djelgala. Pentru că se îndreptaseră, îşi dovediseră devotamentul, fuseseră mutaţi din zona specială. Prin urmare, statul îi plătea cinstit pe turnători şi pe martorii mincinoşi pentru munca lor. Preţul plătit, salariul lor era sîngele meu, noua mea pedeapsă.

La interogatoriu n-am mai fost chemat şi am stat cu plăcere în celula de anchetă a Direcţiei de Nord, ticsită de oameni. Nu ştiam ce vor face cu mine, fuga mea va fi oare considerată plecare abuzivă – un delict incomparabil mai mic decît evadarea?

M-au chemat după vreo trei săptămîni şi m-au dus în celula de tranzit. Lîngă geam stătea un bărbat cu o manta de ploaie îmbrăcată peste o pufoaică trainică, aproape nouă. Purta cizme de calitate. M-a „fotografiat", cum spun blatarii, a priceput imediat că sînt un mierlitor din cei mai obişnuiţi, fără acces în lumea lui. L-am „fotografiat" şi eu la rîndul meu: oricum, nu eram nici

eu un simplu „fraier", ci un „fraier hîrşit". Acesta era unul din blatarii care, m-am gîndit eu, va fi dus undeva împreună cu mine.

Ne duceau în zona specială, la mina Djelgala, pe care o cunoşteam.

După o oră, uşa celulei noastre s-a deschis.

— Cine-i Ivan Grecul?

— Eu.

— Ai un colet.

Militarul îi înmînă lui Ivan un pachet pe care blatarul îl puse fără grabă pe prici.

— Cînd e plecarea, curînd?

— Tocmai trag maşina.

Peste cîteva ore, accelerînd şi pufăind, camionul ajunse anevoie pînă la Djelgala, la postul de pază.

Ieşi starostele lagărului şi ne verifică documentele, pe ale lui Ivan Grecul şi pe ale mele.

Aceasta era zona unde se făcea repartizarea „fără ultimul", unde, sub ochii mei, cîinii ciobăneşti îi mînau pe toţi, sănătoşi şi bolnavi, spre postul de pază. Repartizarea la muncă se făcea lîngă poarta zonei, de unde pornea în jos un drum abrupt, un drum „zburător" prin taiga. Lagărul era construit pe munte, iar locurile de muncă se aflau jos, ceea ce dovedea o dată în plus că, într-adevăr, cruzimea omenească n-are limite. Pe platforma din faţa postului de pază doi gardieni luau de mîini şi de picioare pe orice „refuznic", îi făceau vînt şi-i dădeau drumul în jos. Deţinutul se rostogolea vreo trei sute de metri, cădea, iar jos îl întîmpina un militar. Dacă „refuznicul" nu se ridica, nu mergea, mînat de ghionturi şi lovituri, era legat de o tîrşitoare şi caii îl tîrau la muncă: pînă la abataje era cel puţin un kilometru. Văzusem zilnic o asemenea scenă, pînă cînd m-au expediat din Djelgala. Acum mă întorsesem.

Nu faptul că te aruncau de sus de pe munte – aşa fusese concepută zona specială – era cel mai greu. Nici faptul că muncitorul era tîrît la muncă. Sfîrşitul zilei de muncă era îngrozitor, pentru că după truda istovitoare în ger, după o zi întreagă de muncă, trebuia să te tîrăşti în sus, agăţîndu-te de crengi, de cioturi, de buturugi. Să te tîrăşti şi pe deasupra să mai cari cu tine şi lemne

pentru pază. Să cari lemnele pînă în lagăr, cum spunea conducerea, „pentru voi înşivă".

Djelgala era o întreprindere serioasă. Fireşte că în lagăr erau brigăzi stahanoviste, de genul brigăzii lui Margarian, era şi una mai slabă, ca a noastră, erau şi blatari. Aici, la fel ca în toate minele OLP[1] de categoria întîi, era un post de pază cu inscripţia: „Munca este o chestiune de onoare şi glorie, de curaj şi eroism".

Fireşte că aici erau denunţuri, păduchi, anchete, interogatorii.

La infirmeria din Djelgala nu mai era doctorul Mohnaci care, deşi timp de cîteva luni mă văzuse zilnic la dispensar, la consultaţii, a scris, la cererea anchetatorului, în prezenţa mea: „*zek*-ul cutare este sănătos şi nu s-a adresat niciodată cu probleme de sănătate unităţii medicale din Djelgala".

Iar anchetatorul Feodorov hohotea şi-mi zicea: „Dă-mi zece nume de deţinuţi din lagăr, la alegerea dumitale. Eu îi las să treacă prin cabinetul meu şi toţi o să dea declaraţii împotriva dumitale". Era purul adevăr şi o ştiam la fel de bine ca Feodorov...

Acum Feodorov nu era la Djelgala, fusese mutat în altă parte. Nici Mohnaci nu mai era.

Dar cine era la infirmeria din Djelgala? Doctorul Iampolski, angajat civil, fost *zek*.

Doctorul Iampolski nu era nici măcar felcer. Dar la mina Spokoinîi, unde ne-am întîlnit pentru prima oară, îi trata pe bolnavi doar cu permanganat de potasiu şi iod, şi nici un profesor n-ar fi dat o reţetă care să difere de cea a doctorului Iampolski... Conducerea, care ştia că nu sînt medicamente, nici nu cerea prea mult. Luptă cu păduchii, deznădăjduită şi inutilă, avize formale ale reprezentanţilor infirmeriei pe procesele verbale, „supraveghere" generală – asta-i tot ce-i cereau lui Iampolski superiorii. Paradoxul era că, nefiind răspunzător pentru nimic şi netratînd pe nimeni, Iampolski căpăta treptat experienţă şi era apreciat la fel ca orice alt medic din Kolîma.

Eu am avut cu el o ciocnire specială. Medicul-şef al spitalului unde fusesem internat i-a trimis lui Iampolski o scrisoare, cu rugămintea să mă ajute să ajung în spital. Iampolski n-a găsit

1. Acronim pentru Unitate de lagăr separată.

nimic mai bun de făcut decît să-i predea scrisoarea comandantului lagărului, să mă denunțe, cum s-ar zice. Dar Emelianov nu pricepuse adevărata intenție a lui Iampolski și, cînd ne-am întîlnit, mi-a spus: „te trimitem, te trimitem". Și mă trimiseseră. Acum ne-am întîlnit din nou. Încă de la prima consultație, Iampolski a declarat că nu mă scutește de muncă, că o să mă demaște și o să scoată totul la iveală.

Cu doi ani în urmă, nimerisem aici cu un funest convoi militar, conform listei domnului Kariakin, șeful de sector al minei Arkagala. Convoiul de victime era adunat după liste de la toate Direcțiile, de la toate minele, și duse într-unul din lagărele din Kolîma – zonele speciale, lagărele de exterminare apărute după anul '38, cînd întreaga Kolîma devenise un lagăr de exterminare.

Cu doi ani în urmă, de aici fusesem dus la tribunal, optsprezece kilometri prin taiga, un fleac pentru militarii grăbiți să ajungă la cinema, dar nicidecum un fleac pentru cineva care stătuse o lună în carcera oarbă, în întuneric, cu o cană de apă și „trei sute" de pîine.

Am găsit și carcera, mai exact urmele ei, pentru că de multă vreme lagărul avea un izolator nou: afacerea se extindea. Mi-am amintit cum șeful izolatorului, un militar din pază, se temea să mă lase să spăl vasele la soare, într-un braț al rîului; așadar nu la rîu, ci la jgheabul de lemn al *butarei* – însă era vară, era soare, apă. Șeful izolatorului se temea să-mi dea drumul să spăl vasele, iar să le spele el însuși nu-i convenea, nu fiindcă i-ar fi fost lene, ci fiindcă pur și simplu era o rușine pentru cineva ca el. Nu se potrivea cu funcția. Iar singurul deținut fără drept de ieșire eram eu. Ceilalți deținuți pedepsiți ieșeau la muncă și tocmai vasele lor trebuiau spălate. Eu le spălam cu plăcere – pentru aer, pentru soare, pentru o supă. Cine știe, dacă n-ar fi fost plimbarea zilnică, poate că nici n-aș fi ajuns atunci la tribunal, n-aș fi rezistat la toate bătăile de care am avut parte.

Vechiul izolator fusese dărîmat, rămăseseră doar urmele pereților, gropile arse pe locul unde se aflaseră sobele. M-am așezat în iarbă, amintindu-mi de judecata, de „procesul" meu.

Iată o grămadă de fiare vechi – un morman ce s-a desfăcut cu ușurință – și, tot scormonind printre fiare, mi-am zărit dintr-odată

cuţitul, un cuţitaş finlandez, pe care mi-l dăruise cîndva felcerul spitalului pentru drum. În lagăr nu prea aveam nevoie de cuţit, mă descurcam şi fără. Dar orice deţinut se mîndreşte cu o asemenea avuţie. Pe ambele feţe ale lamei era un semn în formă de cruce, făcut cu pila. Cuţitul fusese confiscat cînd mă arestaseră, cu doi ani în urmă. Şi iată-l din nou în mîinile mele. Am pus cuţitul în mormanul de fiare ruginite.

Cu doi ani în urmă, intrasem în lagăr împreună cu Varpahovski – el era de mult în Magadan –, cu Zaslavski – el era de mult în Susuman –, dar eu? Eu veneam pentru a doua oară în zona specială.

L-au dus de lîngă mine pe Ivan Grecul.

— Apropie-te.

Ştiam deja care-i treaba. Gaica de la pufoaica mea, gulerul răsfrînt, fularul împletit din bumbac, lat de un metru şi jumătate, pe care mă străduiam zadarnic să-l ascund, au atras privirea experimentată a starostelui.

— Descheie-te!

M-am descheiat.

— Hai să facem schimb.

Starostele arătă spre fular.

— Nu.

— Gîndeşte-te, o să fii bine plătit.

— Nu.

— Pe urmă o să fie tîrziu.

— Nu.

A început o vînătoare în toată regula după fularul meu, dar îl păzeam bine, îl ţineam legat cînd eram la baie, nu-l scoteam niciodată. Curînd în fular s-au cuibărit păduchii, însă eram dispus să îndur şi aceste chinuri, numai să-mi păstrez fularul. Uneori îl scoteam noaptea, ca să mai scap de pişcăturile păduchilor, şi vedeam la lumină cum acesta se mişcă, se deplasează – aşa de mulţi păduchi erau în el. Într-o noapte n-am mai putut suporta, soba era încinsă, era neobişnuit de cald, aşa că mi-am scos fularul şi l-am pus alături de mine, pe prici. Atunci a dispărut, a dispărut pentru totdeauna. După o săptămînă, cînd am ieşit la repartizarea la muncă şi tocmai mă pregăteam să cad în mîinile

gardienilor şi să zbor de pe munte în jos, l-am văzut pe staroste lîngă poarta postului de pază. Avea la gît fularul meu. Bineînţeles, era spălat, fiert, dezinfectat. Starostele nici nu s-a uitat la mine. Iar eu n-am aruncat decît o singură privire spre fularul meu. Rezistasem două săptămîni, atît a durat lupta mea vigilentă. Starostele îl plătise, probabil, pe hoţ cu ceva mai puţină pîine decît îmi dăduse mie în ziua venirii. Cine ştie? Nu m-am gîndit la asta. Mă simţeam chiar uşurat, pişcăturile de pe gît au început să se vindece şi am început să dorm mai bine.

Totuşi nu voi uita niciodată acel fular care a fost al meu atît de puţină vreme.

În viaţa mea de lagăr aproape că n-au existat mîini fără nume, care să mă fi sprijinit pe viscol, pe furtună, tovarăşi fără nume care să-mi fi salvat viaţa. Dar ţin minte toate bucăţile de pîine pe care le-am mîncat din mîinile altora, nu ale statului, toate ţigările cu mahorcă. Am ajuns de multe ori la spital, nouă ani încheiaţi am trăit între spital şi abataj, fără să sper nimic, dar şi fără să nesocotesc pomana cuiva. De multe ori am ieşit din spital, şi în primul lagăr de tranzit m-au dezbrăcat blatarii sau administraţia lagărului.

Zona specială se extinsese; postul de gardă, izolatorul, aflate în bătaia puştilor din turnurile de pază, erau noi. Noi erau şi turnurile de pază, dar cantina era aceeaşi, unde pe vremea mea, cu doi ani în urmă, fostul ministru Kriviţki şi fostul jurnalist Zaslavski se delectau sub privirile tuturor brigăzilor cu o distracţie de lagăr îngrozitoare. Puneau pe furiş pîine pe o masă, o raţie de trei sute nesupravegheată, ca şi cum ar fi fost a nimănui, a vreunui prost care-şi „părăsise" pîinea. Vreunul dintre mierlitori, pe jumătate nebun de foame, se repezea la ea, o înşfăca de pe masă, o ducea într-un ungher întunecat şi, cu dinţii măcinaţi de scorbut, lăsînd dîre de sînge pe pîinea neagră, încerca s-o înghită. Dar fostul ministru – care era şi fost medic – ştia că flămîndul nu va înghiţi pîinea într-o clipă, nu avea destui dinţi pentru aşa ceva, şi lăsa spectacolul să se desfăşoare, ca să nu mai existe cale de întoarcere, ca dovezile să fie cît mai convingătoare.

Gloata de muncitori sălbăticiţi se repezea la hoţul prins „cu momeala". Fiecare socotea că este de datoria lui să-l lovească, să-l

pedepsească pentru crimă; chiar dacă loviturile mierlitorilor nu-i puteau rupe oasele, îi scoteau sufletul.

Cruzimea aceasta e pe deplin omenească. E o trăsătură care arată în ce măsură omul a întrecut fiara.

Bătut, însîngerat, hoţul ghinionist se pitea într-un ungher al barăcii, iar fostul ministru, locţiitorul brigadierului, rostea în faţa brigăzii discursuri asurzitoare despre caracterul dăunător al furturilor, despre sfinţenia raţiei de închisoare.

Toate acestea se petreceau sub ochii mei şi, uitîndu-mă la mierlitorii care mîncau, lingîndu-şi gamelele printr-o mişcare clasică, dibace a limbii, lingîndu-mi la rîndul meu gamela cu aceeaşi dibăcie, mă gîndeam: „În curînd pe masă va apărea pîinea-momeală, pîinea-peştişor. Sînt aici, cu siguranţă, şi fostul ministru, şi fostul jurnalist, «furnizori» pentru noi dosare, provocatori şi martori mincinoşi". Pe vremea mea, în zona specială, jocul „de-a momeala" era foarte răspîndit.

Această cruzime amintea oarecum de idilele blatarilor cu prostituatele flămînde (dar erau oare prostituate?), cînd „onorariul" era o raţie de pîine sau, mai exact, conform unei înţelegeri reciproce, atît cît reuşea să mănînce femeia din raţie în timp ce erau împreună. Ce nu apuca femeia să mănînce era luat înapoi de blatar.

— Eu pun din timp bucăţica de pîine în zăpadă, ca să îngheţe, şi apoi i-o vîr în gură – prea mult n-o să apuce să roadă din bucata îngheţată... Cînd plec, raţia e întreagă.

Această cruzime a dragostei blatarilor n-are nimic omenesc. Omul obişnuit nu poate să-şi inventeze asemenea distracţii, doar blatarul poate.

Zi după zi înaintam spre moarte şi nu aşteptam nimic.

Mă străduiam încă să ies tîrîş pe poarta lagărului, să merg la muncă. Numai să nu refuzi să munceşti. La trei refuzuri – execuţia. Aşa era în '38. Acum eram în '45, în toamna anului '45. Legile erau aceleaşi, îndeosebi pentru zonele speciale.

Gardienii nu mă aruncau încă de pe munte la vale. Cînd gardianul ridica mîna, mă repezeam spre marginea muntelui de gheaţă şi mă rostogoleam în jos, apucîndu-mă de crengi, de ieşiturile stîncilor, de bucăţile de gheaţă. Izbuteam să intru în formaţie şi să păşesc însoţit de blestemele întregii brigăzi, pentru că mergeam

prost, mă rog, ceva mai rău, ceva mai încet decît ceilalţi. Dar tocmai această diferenţă nesemnificativă mă făcea să fiu obiectul duşmăniei, al urii generale. Se pare că tovarăşii mei mă urau mai tare decît escorta.

Tîrîindu-mi *burkii* prin zăpadă, înaintam spre locul muncii, iar calul trăgea pe lîngă noi cu tîrşitoarea încă o victimă a foamei, a bătăilor. Îi făceam loc calului şi ne tîram tot într-acolo, spre începutul zilei de muncă. Nimeni nu se gîndea la sfîrşitul zilei de muncă. Sfîrşitul muncii venea de la sine şi, într-un fel, n-avea importanţă dacă o nouă seară, o nouă noapte, o nouă zi avea să vină sau nu.

Cu fiecare zi, munca era tot mai grea, şi simţeam că sînt necesare măsuri speciale.

— Gusev. Gusev! O să mă ajute Gusev.

De ieri, Gusev era partenerul meu la făcut curăţenie într-o baracă nouă: gunoiul trebuia ars, restul – îngropat în pămînt, în îngheţul veşnic.

Îl cunoşteam pe Gusev. Ne întîlniserăm la mină cu vreo doi ani în urmă şi Gusev mă ajutase să găsesc coletul furat, îmi arătase cine trebuie bătut; pe hoţ îl bătuseră toţi cei din baracă, şi coletul fusese găsit. Îi dădusem atunci lui Gusev o bucată de zahăr şi un căuş de compot, că doar nu trebuia să-i dau chiar totul pentru lucrul găsit, pentru denunţ. În Gusev puteam avea încredere.

Am găsit soluţia: o să-mi rup mîna. Mi-am lovit mîna stîngă cu o rangă scurtă de fier, dar în afară de vînătăi n-am reuşit nimic altceva. Ori nu aveam destulă putere ca să rup mîna unui om, ori cine ştie ce santinelă lăuntrică nu m-a lăsat să-mi iau avînt cum trebuie. O să-şi ia avînt Gusev.

Gusev a refuzat.

— Aş putea să te denunţ. După lege, cei care se automutilează sînt daţi în vileag, şi tu ai căpăta trei ani în plus. Dar n-o s-o fac. Ţin minte compotul. Dar nu-mi cere să pun mîna pe rangă, n-o voi face.

— De ce?

— Pentru că, atunci cînd o să te bată la operativi, o să spui că eu am făcut-o.

— N-o să spun.

— Am încheiat discuţia.

Trebuia să-mi caut o muncă mai mult decît uşoară, şi l-am rugat pe doctorul Iampolski să mă ia la el, la construcţia spitalului. Iampolski mă ura, dar ştia că lucrasem ca infirmier.

S-a văzut că eram un muncitor nepotrivit.

— Păi de ce, spunea Iampolski, scărpinîndu-şi bărbuţa asiriană, nu vrei să munceşti?

— Nu pot.

— Îmi spui „nu pot" mie, medicului.

„Păi nu sînteţi medic", îmi venea să-i zic, pentru că ştiam cine-i Iampolski. Dar „dacă nu crezi, ia-o ca basm". În lagăr, oricine – deţinut sau om liber, muncitor sau şef – este ceea ce susţine că este... De acest lucru se ţine cont şi formal, şi în esenţă.

Desigur, doctorul Iampolski era şeful infirmeriei, iar eu – un muncitor, un osîndit, un deţinut din zona specială.

— Acum te-am dibuit, spunea doctorul cu răutate. Te învăţ eu să trăieşti.

Tăceam. Cîţi oameni nu m-au învăţat să trăiesc de-a lungul vieţii...

— O să-ţi arăt eu mîine. O să vezi tu mîine...

Dar mîine n-a mai sosit.

În timpul nopţii, mergînd în susul pîrîului, au venit în oraşul nostru de pe munte două maşini, două camioane. Huruind şi accelerînd la maximum, s-au tîrît pînă la porţile lagărului şi-au început descărcarea.

În camioane erau oameni îmbrăcaţi în uniforme frumoase, străine.

Erau repatriaţi. Veneau din Italia, erau unităţi de muncă din Italia. Vlasovişti? Nu. De fapt cuvîntul „vlasovişti" suna mult prea neclar pentru noi, cei aflaţi de mult în Kolîma, rupţi de lume, iar pentru cei veniţi de curînd – mult prea apropiat şi viu. Reflexul de apărare le spunea: „taci!". Iar nouă, etica din Kolîma nu ne permitea să punem întrebări.

În zona specială, la mina Djelgala se vorbea de multă vreme că vor aduce repatriaţi. Fără condamnare. Sentinţele vor veni în urma lor, mai tîrziu. Dar oamenii erau vii, mai vii decît mierlitorii din Kolîma.

Pentru repatriaţi aici era capătul drumului început în Italia, la mitinguri. „Patria vă cheamă, Patria vă iartă." De la graniţa rusă, vagoanele au fost puse sub escortă. Au sosit direct în Kolîma, ca să mă despartă de doctorul Iampolski, să mă salveze de zona specială.

Repatriaţii nu mai aveau nimic în afară de lenjeria de mătase şi de uniforma militară străină, nou-nouţă. Pe drum au schimbat pe pîine ceasurile de aur, costumele şi cămăşile. Trecusem şi eu prin asta, drumul era lung şi-l cunoşteam bine. De la Moscova la Vladivostok convoiul de deţinuţi călătorea patruzeci şi cinci de zile. De la Vladivostok la Magadan drumul cu vaporul dura cinci zile, apoi urmau zilele nesfîrşite din lagărele de tranzit, şi iată capătul drumului - Djelgala.

Cu maşinile care i-au adus pe repatriaţi, au trimis la Direcţie - în necunoscut - cincizeci de deţinuţi din lagărul cu regim special. Eu nu eram pe liste, dar pe ele a ajuns întîmplător doctorul Iampolski, pe care de atunci nu l-am mai văzut niciodată.

L-au dus şi pe starostele lagărului, şi pentru ultima oară am văzut la gîtul lui fularul care-mi pricinuise atîtea chinuri şi griji. Păduchii fuseseră, firește, omorîţi cu abur, distruşi.

Înseamnă că la iarnă gardienii o să le facă vînt şi-o să-i azvîrle în jos pe repatriaţi, iar acolo o să-i lege de tîrşitoare şi-o să-i tîrască pînă la abataj, la muncă. Aşa cum ne azvîrleau pe noi...

Era începutul lui septembrie, în Kolîma începea iarna...

I-au percheziţionat pe repatriaţi şi le-au dat fiori tuturor. Gardienii experimentaţi ai lagărului au scos la lumină ceea ce scăpase în timpul a zeci de percheziţii în „libertate", începînd cu Italia: o hîrtiuţă, un document, manifestul lui Vlasov! Dar această ştire n-a produs nici cea mai mică impresie. Nu auziserăm nimic despre Vlasov, despre ROA[1], iar acum, dintr-odată, a apărut un manifest.

— Ce-o să păţească pentru asta? a întrebat unul dintre deţinuţii care uscau pîinea lîngă sobă.

— Păi n-o să păţească nimic.

---

1. Abreviere în limba rusă de la Armata Rusă de Eliberare.

Nu știu cîți dintre ei erau ofițeri. Ofițerii vlasoviști erau executați prin împușcare; era posibil să fi fost numai soldați, dacă ne gîndim la unele trăsături ale psihologiei, ale firii rusești.

La vreo doi ani după aceste evenimente, s-a întîmplat să lucrez ca felcer într-un lagăr în zona japoneză. Acolo orice funcție – planton, brigadier, infirmier – îi revenea obligatoriu unui ofițer, se considera că este de la sine înțeles, deși ofițerii japonezi prizonieri nu purtau uniforme în spitalul din lagăr.

În schimb, la noi repatriații demascau, divulgau după modele de mult cunoscute.

— Lucrați la infirmerie?

— Da, la infirmerie.

— Malinovski a fost numit infirmier. Permiteți-mi să vă raportez că Malinovski a colaborat cu nemții, a lucrat la cancelarie, în Bologna. Am văzut personal.

— Asta nu-i treaba mea.

— Dar a cui? Cui să mă adresez?

— Nu știu.

— Ciudat. Dar o fi avînd nevoie cineva de o cămașă de mătase?

— Nu știu.

Se apropie un planton ce radia de bucurie: pleca, pleca, pleca din zona specială.

— Ia zi, ai dat de belea, drăguțule? Ați venit în tunici italiene în zona înghețului veșnic. Așa vă trebuie. Să nu-i mai slujiți pe nemți!

Nou-venitul spuse încet:

— Măcar noi am văzut Italia! Dar voi?

Plantonul se posomorî și tăcu. Kolîma nu-i speriase pe repatriați.

— În general, ne place totul aici. Se poate trăi. Doar nu înțeleg de ce ai voștri nu-și mănîncă niciodată pîinea la cantină – aceste două sau trei sute de grame –, cît a cîștigat fiecare prin muncă. E vorba de procente, nu?

— Da, e vorba de procente.

— Mănîncă supa și cașa fără pîine, iar pîinea, nu știu de ce, o iau în baracă.

Întîmplător, repatriatul atinsese chestiunea cea mai importantă, a traiului zilnic în Kolîma.

Dar n-am avut chef să-i răspund:

„O să treacă două săptămîni şi fiecare dintre voi va face la fel".

[1967]

Examenul

Am supravieţuit, am ieşit din iadul Kolîmei numai pentru că am devenit cadru medical, am absolvit cursurile de felceri în lagăr, am luat examenul de stat. Dar mai devreme, cu zece luni mai devreme, dădusem un alt examen, cel de admitere, mult mai important, cu o semnificaţie deosebită şi pentru mine, şi pentru soarta mea. Trecusem proba de rezistenţă. Gamela cu ciorbă din lagăr mi se părea un fel de ambrozie: în şcoală nu primisem informaţii despre hrana zeilor. Din aceleaşi motive pentru care nu ştiam nici formula chimică a ghipsului.

Lumea în care trăiesc zeii şi oamenii este una şi aceeaşi. Există evenimente la fel de teribile şi pentru oameni, şi pentru zei. Formulele lui Homer sînt foarte corecte. Doar că în timpurile homerice nu exista lumea subterană a infractorilor, lumea lagărelor de concentrare. Prin comparaţie cu ea, lumea subpămînteană a lui Pluton pare a fi rai, cer. Dar şi această lume a noastră este doar cu un singur etaj mai jos de cea a lui Pluton; şi de acolo oamenii se înalţă la ceruri, iar zeii decad uneori, coboară pe o scară ce-i duce mai jos de iad.

Statul ordonase ca la aceste cursuri să fie primiţi *bîtovikii*, iar dintre deţinuţii condamnaţi potrivit articolului 58 – numai cei de la punctul 10: „propagandă", fără excepţii.

Eu mă încadram perfect în articolul 58, punctul 10: fusesem condamnat în timpul războiului pentru afirmaţia că Bunin este un clasic rus. Dar mai aveam la activ două-trei condamnări în temeiul unor articole neadecvate pentru un cursant desăvîrşit. Dar merita să încerc: după acţiunile din '37 şi după război, în evidenţa lagărului era o asemenea harababură, încît merita să-ţi pui viaţa în joc.

Soarta este o birocrată, o formalistă. S-a observat că sabia ridicată de călău deasupra capului osînditului este la fel de greu de oprit ca şi mîna temnicerului care deschide uşa spre libertate. Noroc, ruletă, Monte Carlo, simbolul hazardului orb, poetizat de Dostoievski – toate acestea s-au dovedit brusc o schemă ce putea fi studiată ştiinţific, o temă pentru marea ştiinţă. Dorinţa pătimaşă de a pricepe „sistemul" la cazinou a făcut-o să devină ştiinţifică, accesibilă cercetării.

Credinţa în şansă, în noroc, în limitele acestui noroc este oare accesibilă înţelegerii omeneşti? Şi oare instinctul, voinţa animalică oarbă de a alege nu se bazează pe ceva mai mult decît o simplă întîmplare? „Cîtă vreme îţi merge bine, trebuie să accepţi orice", îmi spunea bucătarul lagărului. Oare e vorba de noroc? Nenorocul este de neoprit. Dar şi norocul este de neoprit. Mai exact, ceea ce deţinuţii numesc noroc, şansa deţinutului.

Să te laşi în voia soartei, atunci cînd vîntul norocului îţi suflă din pupa, şi să repeţi pentru a milioana oară expediţia Kon-Tiki pe mările omeneşti?

Sau să te strecori printr-o crăpătură a cuştii – nu există cuşti fără crăpături! – şi să te furişezi înapoi, în întuneric. Sau să te înghesui într-o cutie care e dusă spre mare şi unde nu e loc pentru tine, dar, pînă se vor lămuri lucrurile, formalismul birocratic te salvează.

Toate acestea sînt a mia parte a gîndurilor care mi-ar fi putut trece atunci prin cap, dar n-au făcut-o deloc.

Sentinţa a fost năucitoare. Masa mea vie era adusă la condiţiile necesare morţii. Ancheta în carcera oarbă, fără ferestre şi lumină, sub pămînt. O lună cu o cană de apă şi trei sute de grame de pîine neagră pe zi.

Am stat, de fapt, în carcere şi mai crunte. Tabăra de muncă pentru drumuri din Kadîkcian se află pe teritoriul zonei disciplinare. Zonele disciplinare, zonele speciale, lagărele din Kolîma şi minele de aur îşi schimbă locul, sînt într-o veşnică şi îngrozitoare deplasare, lăsînd în urmă gropi comune şi carcere. În tabăra de muncă pentru drumuri din Kadîkcian, carcera era tăiată în stîncă, în îngheţul veşnic. Era de ajuns să înnoptezi acolo o singură dată ca să mori, să răceşti de moarte. Opt kilograme de lemne nu te

salvează într-o asemenea carceră. Carcera o foloseau drumarii. Aceştia îşi aveau administraţia lor, legi speciale care nu prevedeau escorte şi practici proprii. De la drumuri, carcera a trecut la lagărul Arkagala, unde inginerul Kiseliov, şeful sectorului Kadîkcian, obţinuse şi el dreptul de a închide „pînă dimineaţa". Prima experienţă a fost un eşec: doi oameni, două pneumonii, două morţi.

Al treilea am fost eu. „Dezbrăcaţi-l pînă la lenjeria de corp şi în carceră pînă dimineaţa". Dar eu aveam mai multă experienţă decît ceilalţi. Ar fi fost o ciudăţenie să faci foc în sobă, pentru că pereţii de gheaţă se topeau şi apoi îngheţau la loc. Aveai gheaţă deasupra capului, gheaţă sub picioare. Podeaua din scînduri fusese pusă pe foc demult. Am umblat de colo-colo toată noaptea, cu capul vîrît în buşlat, şi m-am ales doar cu degerături la două degete de la picioare.

.....

În două-trei ore, soarele de iunie a ars pînă la cafeniu pielea albită. Am fost judecat în iunie, într-o cameră minusculă în satul Iagodnoe, unde stăteam cu toţii atît de înghesuiţi unii în alţii – cei de la tribunal şi escorta, acuzatul şi martorii –, încît era greu să-ţi dai seama cine-i acuzatul şi cine judecătorul.

S-a dovedit că, în loc de moarte, sentinţa mi-a adus viaţa. Delictul meu se pedepsea conform unui articol mai blînd decît cel cu care venisem în Kolîma.

Mă dureau oasele, rănile ulceroase nu voiau să se vindece. Dar mai ales nu ştiam dacă voi putea să învăţ. Poate că cicatricile din creierul meu, provocate de foame, de bătăi şi ghionturi erau pe vecie, poate că pînă la sfîrşitul vieţii eram condamnat doar să mîrîi, ca o fiară, deasupra gamelei de lagăr şi să mă gîndesc numai la lagăr. Totuşi merita să risc: în creier îmi mai rămăseseră ceva celule ca să iau această decizie. Decizia animalică a unui salt de fiară pentru a răzbi în împărăţia omului.

Iar dacă voi fi stîlcit în bătaie şi azvîrlit afară de la cursuri, mă voi întoarce la abataj, la lopata nesuferită, la tîrnăcop – ce mai conta? Pur şi simplu voi rămîne un animal, şi cu asta, basta!

Acesta era secretul meu, taina mea, pe care era atît de simplu s-o păstrez: era de-ajuns să nu mă gîndesc la ea. Aşa şi făceam.

Camionul ieşise de mult de pe şoseaua bătătorită – drumul morţii – şi sălta trecînd peste hopuri şi iar hopuri, mă arunca dintr-un oblon în altul al remorcii. Încotro mă purta? Îmi era totuna, nu putea fi mai rău decît ceea ce lăsasem în urmă în aceşti nouă ani de peregrinări între abataj şi spital. Roţile maşinii lagărului mă duceau spre viaţă şi-mi doream cu nesaţ să cred că nu se vor opri niciodată.

Da, mă primesc într-o secţie a lagărului, mă introduc în zonă. Gardianul de serviciu desface pachetul şi nu ţipă la mine: „Dă-te la o parte! Aşteaptă!". În baie, îmi las lenjeria – cadou de la medic –, că doar n-am fost mereu lipsit de lenjerie în timpul peregrinărilor pe la tot felul de mine. Cadou la drum. Lenjerie nouă. Aici, în lagărul spitalului, sînt alte reguli, lenjeria este „depersonalizată" după vechea modă din lagăre. În locul lenjeriei trainice din bumbac mi se dau nişte zdrenţe peticite. E totuna. Las' să fie zdrenţe. Las' să fie rufărie „depersonalizată". N-o să mă bucur de ea prea multă vreme. Dacă e „da", o să apuc să mă spăl ca lumea la băile următoare, dacă e „nu", nu merită să mă omor cu spălatul. Ne duc în barăci cu priciuri suprapuse, tip vagon. Înseamnă că e da, da, da... Dar totul abia acum urmează. Totul se scufundă într-o mare de zvonuri. Articolul 58, punctul 6[1] – nu se acceptă. După acest anunţ, unul dintre noi, Lunev, e dus de acolo, şi dispare pentru totdeauna din viaţa mea.

Articolul 58, punctul 1 a! nu se acceptă. KRTD[2] – în nici un caz. E mai rău decît orice trădare de patrie.

Dar KRA[3]? KRA e totuna cu 58, punctul 10. Cei cu KRA sînt acceptaţi.

Dar ASA[4]? Cine-i cu ASA? „Eu", spune un om cu chipul palid şi murdar, de închisoare, cel cu care ne-am hurducat împreună în acelaşi camion.

ASA e acelaşi lucru cu KRA. Dar KRD[5]? Desigur, KRD nu este KRTD, dar nici KRA. Cei cu KRD nu sînt acceptaţi la cursuri.

---

1. Spionaj.
2. Acronim pentru „activitate contrarevoluţionară troţkistă".
3. Acronim pentru „propagandă antirevoluţionară".
4. Acronim pentru „propagandă antisovietică".
5. Acronim pentru „activitate contrarevoluţionară".

Cel mai bine e un 58 curat, punctul 10, fără nici un fel de modificări de litere.

58, punctul 7 înseamnă sabotaj. Nu se acceptă. 58, 8: terorism. Nu se acceptă.

Eu sînt cu 58. Punctul 10. Rămîn în baracă.

Comisia de admitere la cursurile de felceri ale Spitalului Central al lagărului mi-a permis să dau probele. Probe? Da, examene. Examen de admitere. Dar ce credeaţi? Cursurile sînt o instituţie serioasă, care eliberează documente. Cursurile trebuie să ştie cu cine au de-a face.

Dar nu vă speriaţi. Era cîte un examen la fiecare materie: limba rusă – scris, matematică – scris, chimie – oral. Trei materii – trei note. Înainte de examen, medicii din spital, adică profesorii care vor ţine cursurile, au consultaţii cu toţi viitorii cursanţi. Ne-au dat o dictare. Palma mea nu se mai dezdoia de nouă ani, era încovoiată pentru totdeauna după forma cozii lopeţii. O dezdoiam doar cu trosnete şi dureri, doar la baia de aburi, cînd o înmuiam în apă caldă.

Mi-am desfăcut degetele cu palma stîngă, am pus în ele tocul, am înmuiat peniţa în călimara cu sistem antivărsare şi, cu mîna tremurîndă, lac de transpiraţie, am scris dictarea aceea blestemată. Doamne Dumnezeule!

Dădusem examen pentru ultima oară la limba rusă în '26, cu douăzeci de ani în urmă, la admiterea la Universitatea din Moscova. La tema „la alegere" „am scos" două sute de procente, aşa că m-au scutit de probele orale. Aici nu erau probe orale. Cu atît mai mult! Cu atît mai mult trebuia să fiu atent: Turgheniev sau Babaevski? Mi-era absolut indiferent. Un text uşor... Am verificat virgulele, punctele. După cuvîntul „mastodont" – punct şi virgulă. Precis era Turgheniev. Babaevski nu poate să aibă nici un fel de mastodonţi. Şi nici punct şi virgulă.

„Am vrut să vă dau un text din Dostoievski sau Tolstoi, dar mi-a fost teamă să nu fiu acuzat de propagandă contrarevoluţionară", mi-a povestit mai tîrziu examinatorul, felcerul Borski. Profesorii refuzaseră cu toţii să conducă proba de limba rusă, nesiguri de cunoştinţele lor. Rezultatul – în ziua următoare. Am

luat cinci[1]. A fost singura notă de cinci: bilanţul dictării – deplorabil.

Consultaţiile la matematică m-au speriat. Rezolvam problemele care trebuiau rezolvate ca într-o stare de revelaţie, de inspiraţie, provocîndu-mi o durere îngrozitoare de cap. Şi totuşi le rezolvam.

La început, aceste consultaţii preliminare m-au speriat, apoi m-au liniştit. Aşteptam cu nesaţ ultimul examen, mai exact ultima consultaţie, la chimie. Nu ştiam chimie, dar mă gîndeam că poate colegii o să-mi spună şi mie cîte ceva. Însă nimeni nu era preocupat de celălalt, fiecare îşi amintea pentru el. În lagăr nu se obişnuieşte să-i ajuţi pe alţii, aşa că nu mă supăram, pur şi simplu îmi aşteptam soarta, mă bizuiam pe discuţia cu profesorul. La cursuri, chimia o preda Boicenko, membru al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, care avea o condamnare de douăzeci şi cinci plus cinci, cu el se dădeau şi examenele.

La sfîrşitul zilei, cînd s-au anunţat examenele la chimie, ni s-a spus că n-o să fie nici un fel de consultaţii preliminare cu Boicenko. Nu le considera necesare. O să se lămurească el la examen.

Pentru mine asta era o catastrofă. Nu învăţasem niciodată chimie. În timpul Războiului Civil, pe cînd eram elev la şcoala generală, profesorul nostru de chimie, Sokolov, a fost împuşcat. În noaptea aceea de iarnă am stat culcat îndelung în baraca pentru cursuri, amintindu-mi Vologda în timpul Războiului Civil. Deasupra mea stătea Suvorov, care venise la examen, ca şi mine, dintr-o Direcţie minieră îndepărtată şi suferea de incontinenţă urinară. Mi-era lene să mă cert cu el. Mă temeam să nu-mi propună să facem schimb de locuri, şi atunci el s-ar fi plîns de vecinul de sus. Pur şi simplu mi-am întors faţa de la picăturile urît mirositoare.

M-am născut şi mi-am petrecut copilăria la Vologda, un oraş neobişnuit din Nord. Pe parcursul a sute de ani, acolo se stratificaseră exilaţii ţarismului: timp de mai multe generaţii, protestatarii, răzvrătiţii, criticii de toate felurile creaseră un climat moral deosebit, superior oricărui alt oraş din Rusia. Cerinţele morale,

1. Sistemul de notare în Rusia este de la 1 la 5.

cerinţele culturale erau mult mai înalte. Tineretul se avînta mai de timpuriu spre modelele reale de sacrificiu, de dăruire de sine.

Întotdeauna m-am gîndit cu uimire că Vologda este unicul oraş din Rusia unde n-a existat niciodată vreo revoltă împotriva puterii sovietice. Asemenea revolte au zguduit tot Nordul: Murmansk, Arhanghelsk, Iaroslavl, Kotlas. Periferiile nordice clocoteau de revolte, pînă la Ciukotka, pînă la Ola, ca să nu mai vorbim de Sud, unde în fiecare oraş autorităţile s-au schimbat nu o singură dată.

Doar Vologda, Vologda înzăpezită, Vologda exilului tăcea. Eu ştiam de ce... Exista o explicaţie.

În anul 1918, la Vologda a venit comandantul Frontului de Nord, M.S. Kedrov. Prima lui dispoziţie pentru consolidarea frontului şi a spatelui frontului a fost împuşcarea ostaticilor. În Vologda, un oraş cu o populaţie de şaisprezece mii de locuitori, au fost împuşcaţi două sute de oameni. La Kotlas, la Arhanghelsk au fost alte socoteli.

Kedrov[1] era acel Şigaliov[2] prevestit de Dostoievski.

Acţiunea a fost atît de neobişnuită chiar şi pentru acele vremuri sîngeroase, încît lui Kedrov i s-au cerut explicaţii de la Moscova. Kedrov nici n-a clipit. A pus pe masă un bilet primit personal de la Lenin, nici mai mult nici mai puţin. Acesta a fost publicat în *Revista militară de istorie* la începutul anilor '60 sau poate ceva mai devreme. Iată textul lui aproximativ: „Dragă Mihail Stepanovici. Sînteţi numit într-un post important pentru republică. Vă rog să nu daţi dovadă de slăbiciune. Lenin."

Ulterior, Kedrov a lucrat mai mulţi ani în cadrul VCK-MVD[3], demascînd tot timpul pe cîte cineva, raportînd, urmărind, verificînd, nimicindu-i pe duşmanii revoluţiei. În Ejov vedea cel mai leninist comisar al poporului, un comisar stalinist. În schimb

1. Mihail Kedrov (1878-1941), conducător sovietic. După participarea la Războiul Civil, a ocupat diverse funcţii. A fost executat din ordinul lui Beria.
2. Personaj din romanul *Demonii* de F.M. Dostoievski.
3. Acronim pentru Comisia Extraordinară pentru Întreaga Rusie a Ministerului Afacerilor Interne.

Beria, care l-a înlocuit pe Ejov, nu i-a plăcut lui Kedrov, aşa că a organizat urmărirea lui... Hotărîse ca rezultatele urmăririi să i le înmîneze lui Stalin. Între timp, crescuse şi fiul lui Kedrov, Igor, care lucra la MVD. S-au înţeles ca fiul să înainteze un raport despre conducere, iar dacă va fi arestat, tatăl să-i comunice lui Stalin că Beria era duşman. Liniile de legătură ale lui Kedrov erau foarte sigure.

Fiul a înaintat raportul de serviciu, a fost arestat şi executat. Tatăl i-a scris o scrisoare lui Stalin, a fost arestat şi supus unui interogatoriu condus de Beria însuşi. Acesta i-a rupt lui Kedrov spatele cu un drug de fier.

Stalin pur şi simplu îi arătase lui Beria scrisoarea lui Kedrov.

Kedrov i-a scris lui Stalin o a doua scrisoare despre spatele său rupt şi despre interogatoriile conduse de Beria.

După una ca asta, Beria l-a împuşcat pe Kedrov în celulă. Stalin îi arătase lui Beria şi această scrisoare. Amîndouă scrisorile au fost găsite, după moartea lui Stalin, în seiful lui.

La congresul al XX-lea, Hruşciov a povestit absolut deschis despre cele două scrisori, despre conţinutul lor şi despre împrejurările acestei corespondenţe „la nivel înalt". Toate acestea le-a repetat biograful lui Kedrov în cartea pe care i-a consacrat-o.

Mă întreb dacă Kedrov, în pragul morţii, îşi va fi amintit oare de ostaticii din Vologda, de cei pe care-i împuşcase.

Printre acei ostatici fusese împuşcat şi profesorul nostru de chimie, Sokolov. Iată de ce n-am studiat chimia niciodată. Ştiinţa domnului Boicenko, care nu-şi găsise timp pentru consultaţie, îmi era necunoscută.

Prin urmare, trebuia să mă întorc la abataj şi să nu mai fiu om. Treptat, în mine se acumula vechea ură, îmi pulsa în tîmple, iar nu mă mai temeam de nimic. Trebuia să se întîmple ceva. Perioada norocoasă este la fel de iminentă ca şi cea a nenorocirilor, o ştie orice jucător de cărţi, de *terţ*, *rams*, *ociko*... Miza era foarte mare.

Să le cer tovarăşilor un manual? Manuale nu erau. Să-i rog să-mi spună cîte ceva legat de chimie? Dar aveam oare dreptul să răpesc din timpul tovarăşilor mei? N-aş fi primit decît înjurături drept răspuns.

Nu-mi mai rămînea decît să mă concentrez, să-mi adun forţele şi să aştept.

De atîtea ori evenimente de ordin superior intraseră imperios şi autoritar în viaţa mea, dictîndu-mi gesturile, salvîndu-mă, dîndu-mi brînci, pricinuind răni nemeritate şi neaşteptate... O motivaţie importantă a vieţii mele era legată de acest examen, de execuţia care avusese loc cu un sfert de veac în urmă.

Am fost examinat printre primii. Boicenko era zîmbitor, extrem de binevoitor. La urma urmei, cel din faţa lui, deşi nu era nici membru al Academiei de Ştiinţe a Ucrainei, nici doctor în chimie, părea totuşi un om cu carte, jurnalist, cu două note de cinci. Ce-i drept, era îmbrăcat cam sărăcăcios şi cam slab, probabil, un trîntor, un simulant. Boicenko nu fusese încă mai departe de kilometrul 23 depărtare de Magadan, de nivelul mării. Era prima lui iarnă în Kolîma. Oricît de leneş ar fi cel din faţa lui, trebuia să-l ajute.

Cartea cu formule – întrebări şi răspunsuri – era în faţa lui Boicenko.

— Ei, sper să nu zăbovim prea mult cu dumneavoastră. Scrieţi-mi formula ghipsului.

— N-o ştiu.

Boicenko încremeni. În faţa lui era un nerușinat care nu voia să înveţe.

— Dar formula varului?

— Nici pe asta n-o ştiu.

Ne-am înfuriat amîndoi. Primul care s-a stăpînit a fost Boicenko. Răspunsul acesta ascundea anumite taine pe care Boicenko nu dorea sau nu se pricepea să le înţeleagă, dar poate că era cazul să le abordeze cu respect. Pe deasupra, fusese şi prevenit: „Iată un cursant foarte potrivit. Nu-i căutaţi nod în papură".

— Legal, trebuie să-ţi pun trei întrebări care se notează. Boicenko deja mă tutuia. Ţi-am pus deja două. Iat-o şi pe a treia: „Sistemul periodic al elementelor lui Mendeleev".

Am tăcut o vreme, chemînd în creier, în gîtlej, pe limbă şi pe buze tot ce-aş fi putut şti despre sistemul periodic al elementelor. Desigur, ştiam că Blok fusese însurat cu fiica lui Mendeleev, aş fi

putut povesti toate detaliile acestei poveşti ciudate. Dar doctorului în chimie nu-i trebuia aşa ceva. Cu chiu cu vai am bălmăjit ceva foarte îndepărtat de sistemul periodic al elementelor, sub privirea dispreţuitoare a examinatorului.

Boicenko mi-a dat trei, iar eu am supravieţuit, am ieşit din iad.

Am terminat cursurile, mi-am ispăşit pedeapsa, am aşteptat moartea lui Stalin şi m-am întors la Moscova.

Nu m-am cunoscut mai îndeaproape cu Boicenko şi nici n-am stat de vorbă. În timpul studiilor, la cursuri, Boicenko mă ura şi considera că răspunsurile mele la examen fuseseră o jignire la adresa unui om de ştiinţă.

Boicenko n-a aflat niciodată nimic despre soarta profesorului meu de chimie, ostaticul împuşcat la Vologda.

Au urmat opt luni de fericire, de fericire neîntreruptă să înghit cu lăcomie, să sorb noile informaţii de la cursurile unde nota de trecere era egală cu viaţa pentru fiecare cursant, unde toţi profesorii – cu excepţia lui Boicenko –, ştiind lucrul acesta, dăruiau gloatei pestriţe şi nerecunoscătoare a deţinuţilor toată ştiinţa şi iscusinţa lor, într-o activitate cu nimic mai prejos decît cea a lui Boicenko.

Am trecut examenul de viaţă, am luat examenul de stat. Am primit cu toţii dreptul de a îngriji bolnavi, de a trăi, de a spera. Am fost trimis ca felcer la secţia de chirurgie a unui spital mare de lagăr, unde tratam, munceam, trăiam, mă transformam – foarte încet – în om.

A trecut aproximativ un an.

Am fost chemat pe neaşteptate la directorul spitalului, doctorul Doktor. Acesta era un fost activist politic, care în Kolîma se dedicase întru totul adulmecării, demascării, vigilenţei, investigării, denunţării, urmăririi deţinuţilor politici.

— Felcerul deţinut cutare s-a prezentat la ordinele dumneavoastră...

Doctorul Doktor era roşcovan şi purta favoriţi *à la* Puşkin. Stătea la masă şi răsfoia dosarul meu.

— Ia spune-mi, cum ai ajuns tu la cursurile astea?

— Cum ajunge un deținut la cursuri, cetățene-șef? Este chemat, se ia dosarul lui personal, i se dă șefului escortei, este pus în camion și dus la Magadan. Cum altfel, cetățene-șef?

— Pleacă de-aici, spuse doctorul Doktor, pălind de turbare.

[1966]

Scrisoarea

Radiotelegrafistul pe jumătate beat deschise larg ușa.

— Ai o depeșă de la Direcție, vino la mine în colibă.

Și dispăru în zăpadă și întuneric.

Am dat la o parte de lîngă sobă iepurii vînați și curățați, aduși din călătorie – era o recoltă bună de iepuri, abia apucai să pui lațuri... Acoperișul barăcii era pe jumătate acoperit cu iepuri înghețați... Muncitorii n-aveau unde să-i vîndă, așa că un cadou de zece iepuri nu era atît de prețios, încît să poți pretinde bani sau vreo recompensă. Dar în primul rînd iepurii trebuiau dezghețați. Acum nu-mi ardea de iepuri.

Depeșa de la Direcție – o telegramă, radiogramă sau telefonogramă pe numele meu – era prima în cincisprezece ani. Asurzitoare, neliniștitoare, ca la țară, unde orice telegramă este tragică, legată de moarte. Să fie convocarea pentru eliberare – nu se poate, nu se grăbesc ei cu eliberarea, și de fapt sînt eliberat de mult. M-am dus la radiotelegrafist, în cetatea lui fortificată, la stația cu creneluri și palisadă triplă, cu poartă triplă, zăvorîtă cu lacăte pe care soția lui le-a deschis în fața mea. Mi-am croit drum prin nenumăratele uși, apropiindu-mă de locuința stăpînului. Încă o ușă și-am pășit în fîlfîit de aripi, în duhoare de găinați; m-am strecurat printre găini care dădeau din aripi și cocoși care cîntau, aplecîndu-mă și ferindu-mi fața. Am trecut peste încă un prag, dar radiotelegrafistul nu era nici acolo. Erau doar porci, spălați, îngrijiți, trei purcei mai mici și-o scroafă mai mare. Acesta era ultimul obstacol.

Radiotelegrafistul ședea înconjurat de lăzi cu răsaduri de castraveți și lăzi cu ceapă verde. Era limpede că se pregătea să

ajungă repede milionar. În Kolîma oamenii se îmbogăţesc şi aşa. Banul cîştigat uşor – salariu mare, raţie polară şi dobînzi – era una dintre căi. Comerţul cu mahorcă şi ceai era cea de-a doua cale. Creşterea găinilor şi a porcilor – cea de-a treia.

Înghesuit de toată această faună şi floră la marginea mesei, radiotelegrafistul îmi întinse un teanc de hîrtiuţe – toate erau la fel – ca un papagal care trebuia să tragă bileţelul norocos.

Am scotocit printre telegrame, dar n-am înţeles nimic, pe a mea n-am găsit-o, însă radiotelegrafistul mi-o întinse binevoitor cu vîrful degetelor...

„Veniţi scrisoare", adică veniţi după scrisoare; serviciul poştal făcea economie de sens, dar destinatarul, firesc, înţelegea despre ce era vorba.

M-am dus la comandantul raionului şi i-am arătat telegrama.

— Cîţi kilometri?

— Cinci sute.

— Păi, asta e...

— În cinci zile mă duc şi mă întorc.

— În regulă. Vezi să te grăbeşti. Nu trebuie să aştepţi maşina. Iakuţii te duc mîine cu cîinii pînă-n Baragon. Iar de-acolo te iau atelajele poştale cu reni, dacă nu te zgîrceşti. Important e să ajungi la şoseaua principală.

— Bine, mulţumesc.

Am ieşit de la comandant şi mi-am dat seama că n-o să ajung pînă la blestemata aia de şosea, n-o să ajung nici măcar pînă în Baragon, pentru că nu aveam scurtă îmblănită. Sînt un locuitor al Kolîmei fără scurtă îmblănită. Doar eu eram vinovat. Cu un an în urmă, cînd fusesem eliberat din lagăr, magazionerul Serghei Ivanovici Korotkov îmi dăruise o scurtă îmblănită albă, aproape nouă. Îmi dăruise şi o pernă mare. Dar, în încercarea mea de a lăsa în urmă spitalele, de a pleca pe Continent, vîndusem şi scurta, şi perna, pur şi simplu ca să nu am prea multe lucruri, al căror sfîrşit este întotdeauna acelaşi: le fură sau le confiscă blatarii. Aşa procedasem în trecut. De plecat, n-am reuşit să plec, serviciul de cadre şi MVD-ul din Magadan nu mi-au aprobat plecarea, iar cînd mi s-au terminat banii, am fost nevoit să intru din nou în serviciu la Dalstroi. Am intrat, şi m-am dus acolo unde era

radiotelegrafistul și găinile zburătoare, dar scurtă îmblănită n-am mai apucat să-mi cumpăr. Aș fi putut să împrumut una pentru cinci zile, dar în Kolîma, la o asemenea solicitare, ți se rîde în nas. Nu-mi rămînea decît să-mi cumpăr în sat.

Și, într-adevăr, am găsit și scurtă, și vînzător. Numai că această scurtă îmblănită, neagră, cu guler luxos din blană de oaie, arăta mai degrabă a pufoaică: n-avea buzunare, n-avea poale, ci doar guler și mîneci largi.

— Ce i-ai făcut, i-ai tăiat cumva poalele? l-am întrebat pe vînzător, pe Ivanov, gardian în lagăr. Ivanov era un burlac posomorît. Tăiase poalele ca să facă mănuși cu manșete, la modă pe atunci; ieșiseră vreo cinci perechi din poalele scurtei, și fiecare pereche costa cît o scurtă îmblănită întreagă. Desigur, ce mai rămăsese nu se putea numi scurtă îmblănită.

— Nu ți-e totuna? Eu o vînd. Pe cinci sute de ruble. Tu o cumperi. Asta-i o întrebare fără rost, dacă i-am tăiat poalele sau nu.

Într-adevăr, întrebarea era fără rost, așa că m-am grăbit să-i plătesc lui Ivanov, am adus scurta acasă, am încercat-o și m-am pus pe așteptat.

Atelajul cu cîini, iakutul cu ochi negri și privirea ageră, degetele amorțite cu care mă țineam de sanie, zborul și cotitura – un pîrîu, gheață, tufișuri biciuindu-mi dureros fața. Dar eram prins bine în legături. Zece minute de zbor și iată satul cu poșta, unde...

— Maria Antonovna, nu mă pot lua și pe mine?

— O să vă ia.

Anul trecut, în timpul verii, aici se rătăcise un băiețel iakut, un copil de cinci ani, iar eu și Maria Antonovna încercaserăm să organizăm căutarea lui. Ne-a împiedicat mama copilului. Fuma pipă, a fumat îndelung, apoi și-a ațintit ochii negri spre mine și Maria Antonovna.

— Nu trebuie să-l căutați. O să vină el singur. N-o să se rătăcească. Acesta e pămîntul lui.

Iată și renii, clopoțeii, sania, bățul conducătorului de atelaj. Numai că bățul se numește *horei*, nu *ostol*, ca cel pentru cîini.

Mariei Antonovna îi era atît de urît, încît îi conducea pe toți cei aflați în trecere pînă hăt departe, dincolo de „bariera" taigalei, dincolo de ceea ce se numește „barieră" în taiga.

— Rămîneţi cu bine, Maria Antonovna.

Alerg pe lîngă sanie, dar mai mult încerc să mă urc, să mă prind de sanie, să mă agăţ, cad, alerg iar. Spre seară apar luminile şoselei, se aude vuietul maşinilor care trec în goană prin pîclă.

Mă socotesc cu iakuţii, mă apropii de „încălzitoare", adică de staţie. Acolo soba nu arde, nu sînt lemne. Există însă acoperiş şi pereţi. E deja coadă la maşinile spre centru, spre Magadan. Coada nu e mare – un singur om. Se aude o maşină claxonînd, omul se repede afară în întuneric. Maşina claxonează din nou. Omul a plecat. Acum trebuie să ies eu în ger.

Un autocamion de cinci tone trepidează, se opreşte cu greu pentru mine. Locul din cabină e liber. Pe gerul ăsta şi pe o asemenea distanţă nu se poate merge în remorcă sus.

— Încotro?

— Pe Malul Stîng.

— Nu te iau. Duc cărbune la Magadan, iar pînă la Malul Stîng nu merită să urci.

— Îţi plătesc pînă-n Magadan.

— Asta-i altceva. Urcă. Ştii tariful?

— Da. O rublă kilometrul.

— Banii înainte.

Am scos banii şi-am plătit.

Camionul se afundă în pîcla alburie, reduse viteza. Mai departe nu se putea merge, era ceaţă.

— Dormim, ai? La Evraşka.

Ce este Evraşka? Evraşka e popîndăul, Staţia Popîndăului. Ne-am ghemuit în cabină cu motorul mergînd. Am stat culcaţi pînă s-a luminat de ziuă şi pîcla alburie a iernii nu mai părea atît de înfricoşătoare ca noaptea.

— Fierbem nişte cifir şi plecăm.

Şoferul puse un pachet de ceai la fiert într-o cutie de conservă, îl răci în zăpadă şi-l bău. Mai fierse unul, ca supliment, îl bău şi dosi cana.

— La drum! Da' tu de unde eşti?

I-am spus.

— Am fost pe la voi. Chiar am lucrat ca şofer în raionul vostru. La voi în lagăr e un nemernic, unul Ivanov, gardian. Mi-a furat

şuba. M-a rugat să-l iau în maşină – era frig anul trecut – şi ia şuba de unde nu-i. Nici urmă. Nu mi-a dat-o înapoi. I-am tot trimis vorbă prin oameni. Zice: „N-am luat-o şi gata". Mă tot pregătesc să mă duc personal acolo, să-mi iau şuba înapoi. Una neagră, mare. La ce-i trebuie şubă? Doar ca s-o taie în bucăţi pentru mănuşi cu manşete, pe care să le vîndă. Că-s la mare modă acum. Puteam şi eu să fac manşete din alea, dar acum nu-s nici manşete, nici şubă, nici Ivanov nu-i de găsit.

M-am întors, îndoind gulerul scurtei îmblănite.

— Uite, una aşa neagră, ca a ta. Javra. Ei, am dormit, acu' trebuie să-i dăm bice.

Camionul o porni în zbor, vuind, claxonînd la curbe – cifirul îl întremase pe şofer.

Kilometru după kilometru, pod după pod, mină după mină. Se luminase. Maşinile se depăşeau una pe alta, se încrucişau. Deodată se auzi un trosnet, ceva se rupse şi camionul se opri, trăgînd la marginea drumului.

— S-a dus dracului totul! ţopăia şoferul. Cărbunii – s-au dus dracului! Cabina s-a dus dracului! Oblonul lateral s-a dus dracului! Cinci tone de cărbuni s-au dus dracului!

El n-avea nici o zgîrietură şi nu înţelegeam ce se întîmplase.

Camionul nostru fusese lovit de o Tatră cehoslovacă venind din sens opus. Caroseria ei de fier nu avea nici o zgîrietură. Şoferii frînară şi coborîră.

— Hai, socoteşte repede, ţipa şoferul Tatrei, cît fac pagubele tale, cărbunele, un oblon nou. Îţi plătim. Dar fără proces-verbal, ai înţeles?

— Bine, spuse şoferul meu. Face...

— În regulă.

— Dar eu?

— Te urc într-o maşină care merge într-acolo. Mai sînt vreo patruzeci de kilometri, o să te ia. Fă-mi favoarea asta. Patruzeci de kilometri, ajungi într-o oră.

Am acceptat, am urcat în remorca unei maşini şi i-am făcut cu mîna acelui amic al gardianului Ivanov.

N-apucasem să îngheţ de tot, că maşina începu să încetinească – era podul. Malul Stîng. Am coborît.

Trebuia să găsesc un loc unde să înnoptez. Nu puteam înnopta acolo unde era scrisoarea.

Am intrat în spitalul unde lucrasem cîndva. Străinii însă n-au voie să se încălzească în spitalul lagărului, aşa că am intrat la căldură doar pentru un minut. Tocmai trecea un cunoscut dintre felcerii liberi şi i-am cerut găzduire.

A doua zi am bătut la uşa casei, am intrat şi mi-a fost înmînată o scrisoare: scrisul îmi era bine cunoscut, impetuos, avîntat şi totodată clar, citeţ.

Era o scrisoare de la Pasternak[1].

[1966]

Medalia de aur

La început au fost exploziile. Dar înainte de explozii, înainte de Insula Aptekarski, unde sărise în aer *dacea*[2] lui Stolîpin[3], a fost gimnaziul de fete din Riazan, medalia de aur. Pentru bună purtare şi succese remarcabile.

Caut străduţele. Leningrad, oraşul-muzeu, păstrează trăsăturile Petersburgului. Voi găsi *dacea* lui Stolîpin pe Insula Aptekarski, Intrarea Fonarnîi, strada Morskaia, bulevardul Zagorodnîi. Voi intra în Bastionul Trubeţkoi al Fortăreţei Petropavlovsk, unde a avut loc procesul şi s-a dat sentinţa pe care o ştiu pe dinafară, a cărei copie, cu pecetea de plumb a Biroului Notarial al Moscovei, am ţinut-o de curînd în mînă.

---

1. La 22 martie 1952, Şalamov, care lucra în acea perioadă la Spitalul Central din Debin, i-a trimis lui Boris Pasternak o parte din poeziile sale. La 9 iulie, Pasternak i-a răspuns într-o scrisoare lungă „caldă, plină de bunătate şi delicateţe", după cum avea să spună Şalamov mai tîrziu.
2. Casă de vacanţă în afara unui oraş mare.
3. Piotr Arkadievici Stolîpin (1862-1911), om de stat rus, ministru de interne şi apoi preşedinte al Consiliului de Miniştri pe vremea ţarului Nicolae al II-lea. Este cunoscut pentru măsurile aspre prin care a încercat să reprime grupările revoluţionare şi pentru reforma lui agrară.

„În august 1906, pe cînd era membră a unei bande criminale, numită organizația militantă a socialiștilor revoluționari maximaliști, care și-a stabilit cu bună știință ca țel al activității sale schimbarea prin violență a formei de guvernămînt principale, stabilită prin lege..."

„...reprezintă complicitatea necesară în timpul atentatului la viața ministrului de interne, prin aruncarea în aer a *dacei* locuite de acesta pe Insula Aptekarski, în virtutea îndeplinirii obligațiilor sale de serviciu... "

Judecătorilor nu le arde de gramatică. Greșelile literare ale sentințelor de acest fel se observă abia după vreo cincizeci de ani, nu mai devreme.

„Aristocrata Natalia Sergheevna Klimova 21 de ani, și fiica de negustor Nadejda Andreevna Terentieva 25 de ani... să fie executate prin spînzurare cu consecințele art. 28 menționate."

Ce are în vedere instanța prin „consecințele spînzurării" știu numai juriștii, specialiștii în drept.

Klimova și Terentieva n-au fost executate.

În timpul anchetei, președintele tribunalului regional a primit o petiție din partea tatălui Klimovei, avocat din Riazan. Era o petiție scrisă pe un ton foarte ciudat, care nu semăna nici a rugăminte, nici a plîngere, aducea cu un jurnal, cu o discuție cu sine însuși.

„... Ideea mea ar trebui să vi se pară corectă și anume că în cazul de față aveți de-a face cu o fată nechibzuită, captivată de epoca revoluționară actuală."

.....

„De-a lungul vieții sale, ea a fost o fată bună, blîndă și delicată, dar mereu influențabilă. Cu vreun an și jumătate în urmă era pasionată de învățătura lui Tolstoi, care propovăduiește că porunca «să nu ucizi» este cea mai importantă. Vreo doi ani de zile a fost vegetariană și s-a comportat ca o simplă muncitoare, nu-i permitea slujnicei s-o ajute nici la spălatul rufelor, nici la făcut curat în cameră, nici la spălatul podelelor. Iar acum a devenit dintr-odată părtașă la o crimă îngrozitoare, al cărei motiv ar fi neconcordanța politicii domnului Stolîpin cu condițiile actuale."

„Îndrăznesc să vă asigur că fiica mea nu pricepe absolut nimic din politică și că a fost cu siguranță o marionetă în mîinile unor oameni mai puternici, cărora e posibil ca politica domnului Stolîpin să li se pară dăunătoare în cel mai înalt grad."

.....

„M-am străduit să le insuflu copiilor mei opinii corecte, dar trebuie să recunosc că, într-o perioadă atît de haotică, influența părinților nu are nici o importanță. Tineretul nostru le provoacă tuturor celor din jur nefericiri și suferințe imense, inclusiv părinților... "

Argumentația era originală. Observațiile care o însoțeau – ciudate. Însuși tonul scrisorii era uimitor.

Scrisoarea aceasta a salvat-o pe Klimova. Mai exact ar fi să spunem că a salvat-o nu scrisoarea, ci moartea subită a lui Klimov, imediat după ce a scris-o și a expediat-o.

Moartea a conferit petiției o asemenea greutate morală, a transferat întregul proces la asemenea înălțimi morale, încît nici un general al jandarmilor nu s-ar fi decis să aprobe sentința de condamnare la moarte a Nataliei Klimova. Mulțumesc frumos!

Pe sentința originală sînt scrise următoarele cuvinte: „Se aprobă sentința tribunalului, dar, pentru ambele inculpate, condamnarea la moarte va fi înlocuită cu muncă silnică pe viață, cu toate consecințele ce decurg din această pedeapsă, 29 ianuarie 1907. Gazenkampf, general de infanterie, adjunct al comandantului-șef. Conform cu originalul, a verificat: Menciukov, grefier, consilier de stat. Se aplică ștampila Tribunalului regional din Sankt Petersburg".

La ședința tribunalului în care s-a judecat cazul Klimovei și al Terentievei a avut loc o scenă unică, originală în cel mai înalt grad, fără precedent în procesele politice din Rusia și nu numai. Scena este consemnată în procesul-verbal al ședinței, formulată sec de un funcționar.

Inculpatelor li s-a acordat ultimul cuvînt.

Ancheta judiciară din Bastionul Trubețkoi al Fortăreței Petropavlovsk a fost foarte scurtă – vreo două ore, nu mai mult.

Inculpatele n-au avut obiecții la rechizitoriul discursul procurorului. Au recunoscut participarea la atentatul asupra lui Stolîpin, dar nu și-au recunoscut vina. Inculpatele au refuzat să facă recurs.

Şi iată că în ultimul său cuvînt, înainte de moarte, înaintea execuţiei, „fata influenţabilă", Klimova, a dat brusc frîu liber firii sale, sîngelui său turbat: a spus, a făcut asemenea lucruri, încît preşedintele tribunalului, întrerupîndu-i ultimul cuvînt, a scos-o din sala de judecată „pentru comportament indecent".

.....

La Petersburg memoria respiră uşor. E mai greu la Moscova, unde bulevardele au ciopîrţit Hamovniki, au înghesuit Presnia[1], unde reţeaua de străduţe e zdrenţuită, zdrenţuite sînt şi legăturile dintre vremuri...

Strada Merzliakovski. În anii '20, pe cînd eram student la Universitate, mergeam deseori pe Merzliakovski. Acolo era căminul studenţesc pentru fete, aceleaşi camere unde, cu douăzeci de ani în urmă, chiar la începutul veacului, locuia studenta Institutului Pedagogic din Moscova, viitoarea profesoară Nadia Terentieva. Dar ea n-a mai devenit profesoară.

Povarskaia nr. 6, unde în cartea de imobil pe anul 1905 era consemnat faptul că Natalia Klimova şi Nadejda Terentieva locuiau împreună - material incriminator pentru anchetă.

Unde o fi clădirea în care Natalia Klimova a adus trei bombe făcute din dinamită, cîntărind cîte un pud fiecare - Morskaia nr. 49, ap. 4.

Oare nu pe Povarskaia nr. 6, Mihail Sokolov - „Ursul" - s-a întîlnit cu Klimova, ca s-o ia cu el, spre moarte şi faimă, căci nu există sacrificii zadarnice, nu există acte de curaj anonime. În istorie nimic nu se pierde, doar se deformează proporţiile. Şi dacă timpul vrea să piardă numele Klimovei, vom lupta cu timpul.

Unde-i clădirea asta?

Caut ulicioarele. Este o pasiune a tinereţii să urci scări marcate de istorie, dar care încă nu s-au transformat în muzeu. Ghicesc, repet mişcările oamenilor care au urcat aceleaşi scări, au stat la aceleaşi răspîntii pentru a grăbi mersul evenimentelor, pentru a precipita goana timpului.

Şi timpul s-a urnit din loc.

---

1. Raioane istorice ale Moscovei.

Pe altarul victoriei sînt aduşi copii. Este o veche tradiţie. Cînd a fost condamnată, Klimova avea 21 de ani.

Patimile Domnului, misterele medievale în care revoluţionarii jucau scene de capă şi spadă, deghizîndu-se, ascunzîndu-se pe sub porţi, sărind din tramvaiul cu cai pe trăpaşi, iscusinţa de-a scăpa de sub nasul copoiului – toate acestea erau unul din examenele de admitere în această universitate rusească. Cel care absolvea ciclul complet al cursurilor nimerea în spînzurătoare.

S-a scris mult despre toate astea, foarte mult, prea mult.

Dar eu nu de cărţi am nevoie, ci de oameni, nu de planurile străzilor, ci de ulicioare liniştite.

La început a fost cazul. La început au fost exploziile, condamnarea lui Stolîpin, trei puduri de dinamită băgate în trei serviete de piele neagră, dar din ce erau făcute învelitorile şi cum arătau bombele – n-am să spun: „Bombele le-am adus eu, dar cînd şi de unde sau în ce anume – n-am să spun".

Ce-l face pe om mai înalt? Timpul.

Hotarul veacului a fost o perioadă de înflorire, cînd literatura rusă, filosofia, ştiinţa, morala societăţii ruse s-au ridicat la înălţimi nemaivăzute. Tot ce măreţul secol al XIX-lea a acumulat mai important, mai puternic din punct de vedere moral, s-a transformat în faptă vie, în „viaţă vie", într-un exemplu viu, şi a fost aruncat în ultima luptă împotriva autocraţiei. Abnegaţia şi spiritul de sacrificiu s-au ridicat pînă la anonimat: atîţia terorişti au murit şi nimeni n-a aflat numele lor. Era spiritul de sacrificiu al secolului care, în îmbinarea dintre cuvînt şi faptă, şi-a aflat libertatea supremă, forţa supremă. S-a început cu „Să nu ucizi", cu „Dumnezeu este iubire", cu vegetarianismul, cu slujirea aproapelui. Exigenţele morale şi sacrificiul de sine erau atît de mari, încît cei mai buni dintre cei buni, dezamăgiţi de ideea de neîmpotrivire, au trecut de la „să nu ucizi" la „acţiuni", au pus mîna pe revolvere, pe bombe, pe dinamită. N-au avut timp să fie dezamăgiţi de bombe – toţi teroriştii au murit tineri.

Natalia Klimova era din Riazan. Nadejda Terentieva se născuse la uzina Beloreţki din Ural. Mihail Sokolov era din Saratov.

Teroriştii se năşteau în provincie. La Petersburg mureau. Există o logică în acest fapt. Literatura clasică, poezia secolului al XIX-lea

cu cerințele lor etice se aprofundau mai cu seamă în provincie și exact acolo generau necesitatea răspunsului la întrebarea: „Care e sensul vieții?".

Sensul vieții era căutat cu pasiune, cu abnegație. Klimova găsise sensul vieții, pregătindu-se să repete, să depășească fapta eroică a Sofiei Perovskaia[1]. S-a văzut că forța sufletească nu-i lipsea Klimovei, că nu degeaba își petrecuse copilăria într-o familie remarcabilă în cel mai înalt grad: mama Nataliei Sergheevna a fost prima rusoaică medic.

Îi lipsea doar o întîlnire, un exemplu personal, pentru ca toate forțele sufletești, spirituale și fizice să fie aduse la o tensiune maximă, iar caracterul deosebit al Nataliei Klimova să o poată proiecta în rîndul celor mai remarcabile femei ale Rusiei.

Un asemenea impuls, o asemenea relație personală a fost întîlnirea Natașei Klimova cu Mihail Sokolov – „Ursul".

Această relație a ridicat destinul Nataliei Klimova pe cele mai înalte culmi ale eroismului revoluționar rus, la proba abnegației, a spiritului de sacrificiu.

„Cauza", însuflețită de maximalistul Sokolov, era lupta cu autocrația. Organizator pînă în măduva oaselor, Sokolov era și un teoretician marcant al partidului. Terorismul agrar și terorismul industrial sînt contribuția „Ursului" la programul de „opoziții" al eserilor.

Sokolov, comandantul general al luptelor din cartierul Presnia în timpul revoltei decembriste (datorită lui, Presnia a rezistat atît de mult), nu s-a înțeles cu partidul și după revolta din Moscova a ieșit din rîndurile lui și și-a creat propria „organizație de luptă a socialiștilor revoluționari maximaliști".

Natașa Klimova era ajutorul și soția lui.

Soția?

Lumea neprihănită a ilegalității revoluționare dă un răspuns neobișnuit la această întrebare simplă.

---

1. Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881), revoluționară rusă din rîndul aristocrației, a condus acțiunea de asasinare a țarului Alexandru al II-lea.

„În buletin se numea Vera Şapoşnikova şi locuia cu soţul Semion Şapoşnikov."

„Doresc să adaug că nu ştiam că Semion Şapoşnikov şi Mihail Sokolov sînt una şi aceeaşi persoană."

În buletin? Dar pe strada Morskaia Natalia Klimova se numea în buletin Elena Morozova şi locuia cu soţul Mihail Morozov, cel aruncat în aer de propria sa bombă, în anticamera lui Stolîpin.

Era lumea ilegală a buletinelor contrafăcute şi a sentimentelor sincere. Se considera că tot ce e personal trebuie înăbuşit, subordonat ţelului măreţ al luptei, unde viaţa şi moartea sînt totuna.

Iată un citat din manualul pentru poliţişti, *Istoria Partidului Socialist Revoluţionar*, scris de generalul de jandarmi Spiridovici:

„Pe 1 decembrie a fost luat de pe stradă însuşi Sokolov, iar pe 2 decembrie a fost executat, conform sentinţei tribunalului.

Pe 3 decembrie a fost descoperit apartamentul conspirativ al Klimovei, unde printre diverse lucruri s-au găsit: un pud şi jumătate de dinamită, 7600 de ruble în bilete de credit şi şapte ştampile ale unor instituţii guvernamentale. Klimova şi alţi maximalişti de seamă au fost arestaţi".

De ce Klimova a locuit trei luni încheiate în Petersburg, după explozia de pe Insula Aptekarski? Era aşteptat „Ursul": maximaliştii aveau congres în Finlanda, iar „Ursul" şi alţii s-au întors în Rusia abia la sfîrşitul lui noiembrie.

Nataşa a aflat de moartea lui Sokolov în timpul scurtei sale anchete. Nu era nimic neaşteptat în această execuţie, în această moarte, şi totuşi Nataşa era în viaţă, iar „Ursul" nu. În *Scrisoarea de dinaintea execuţiei* se vorbeşte calm despre moartea prietenilor apropiaţi. Dar Nataşa nu l-a uitat niciodată pe Sokolov.

În cazematele DPZ[1] din Petersburg, Natalia Klimova a scris celebra *Scrisoare de dinaintea execuţiei*, care a făcut înconjurul lumii.

Este o scrisoare filosofică, scrisă de o fată de douăzeci de ani. Nu este un rămas-bun de la viaţă, ci preamărirea bucuriei vieţii.

Redactată în tonurile comuniunii cu natura, un laitmotiv căruia Klimova i-a rămas devotată toată viaţa, scrisoarea este

1. Acronim pentru Unitate pentru detenţie preventivă.

neobișnuită. Prin prospețimea sentimentului, prin sinceritate. În scrisoare nu există nici măcar o umbră de fanatism sau didacticism. Este o scrisoare despre libertatea supremă, despre fericirea legăturii dintre cuvînt și faptă. Această scrisoare nu este o întrebare, ci un răspuns. Ea a fost tipărită în revista *Obrazovanie*[1], alături de un roman de Marcel Prévost.

Am citit scrisoarea, ciuntită de anumite „eliminări" ale cenzurii, de puncte de suspensie semnificative. Scrisoarea a fost retipărită după cincizeci de ani la New York: tăieturile erau aceleași, inexactitățile și greșelile – identice. Cenzura timpului și-a adăugat și ea tăieturile la această copie newyorkeză: textul s-a decolorat, s-a mai șters, dar cuvintele și-au păstrat întreaga forță, nu și-au trădat sensul înalt. Scrisoarea Klimovei a emoționat Rusia.

Chiar și acum, în anul 1966, cu toate legăturile dintre vremuri sfîșiate, numele Klimovei găsește imediat ecou în inimile și în memoria intelectualilor ruși.

— Ah, Klimova! Cea cu scrisoarea de dinaintea execuției... Da. Da. Da.

În scrisoare sînt prezente nu doar gratiile închisorii, nu doar spînzurătoarea, nu doar ecoul exploziei. Nu. Scrisoarea Klimovei conținea ceva deosebit de semnificativ pentru om, ceva deosebit de important.

În *Slovo*[2], un ziar marcant din capitală, filosoful Frank[3] i-a dedicat scrisorii Klimovei un articol uriaș cu titlul *Înfrîngerea tragediei*.

Frank vede în această scrisoare fenomenul unei noi conștiințe religioase și scrie că „prin valoarea lor morală, aceste șase pagini cîntăresc mai mult decît toate volumele de filosofie contemporană și de poezie a tragismului la un loc".

Uluit de profunzimea sentimentelor și a gîndurilor Klimovei – ea avea doar 21 de ani –, Frank compară scrisoarea ei cu *De profundis* a lui Oscar Wilde. Este o scrisoare-eliberare, o scrisoare-soluție, o scrisoare-răspuns.

---

1. Educația (rusă).
2. Cuvîntul (rusă).
3. Semion Liudvigovici Frank (1877-1950), filosof și gînditor rus. A fost expulzat din Rusia în 1922.

Şi atunci de ce nu ne aflăm la Petersburg? Pentru că şi atentatul asupra lui Stolîpin, şi *Scrisoarea de dinaintea execuţiei* n-au fost, se pare, suficiente pentru această viaţă mare, cuprinzătoare şi, în primul rînd, în deplină concordanţă cu timpul său.

Scrisoarea de dinaintea execuţiei a fost tipărită în toamna anului 1908. Valurile stîrnite de ea, luminoase, sonore, magnetice, au făcut ocolul întregii lumi şi după un an nu apucaseră să se liniştească, să se calmeze, cînd o altă ştire nouă şi uimitoare a făcut înconjurul tuturor cotloanelor globului pămîntesc. Din închisoarea moscovită pentru femei, Novinskaia, au evadat treisprezece ocnaşe, împreună cu gardiana Tarasova.

Iată *Lista persoanelor evadate în noaptea dinspre 30 iunie spre 1 iulie 1909 din Închisoarea gubernială pentru femei din Moscova.*

„Nr. 6. Klimova Natalia Sergheevna, condamnată pe 29 ianuarie 1907 de Tribunalul Teritorial Militar din Petersburg la execuţie prin spînzurare, dar Comisia de Graţiere a Trib. Ter. Mil. Petersb. a comutat execuţia în muncă silnică pe viaţă.

22 ani, bine făcută, păr de culoare închisă, ochi albaştri, faţa roz, tip rusesc."

Această evadare, care atîrna de un fir atît de subţire, încît o întîrziere de o jumătate de oră ar fi fost egală cu moartea, a reuşit în chip strălucit.

Gherman Lopatin[1], un om care ştia multe despre evadări, le-a numit pe ocnaşele evadate din închisoarea Novinskaia „amazoane". În gura lui Lopatin acest cuvînt nu era doar o laudă prietenească, uşor ironică şi aprobatoare. El a simţit realitatea mitului.

Lopatin înţelegea ca nimeni altul ce înseamnă o evadare reuşită dintr-o celulă de închisoare unde, întîmplător şi de curînd, fuseseră adunaţi ocnaşi cu cele mai diverse „dosare", interese şi destine. Pentru transformarea acestui colectiv pestriţ într-o unitate de luptă, consolidată prin disciplina ilegalităţii, mai presus decît cea militară, era nevoie de voinţa unui organizator. Organizatorul a fost tocmai Natalia Sergheevna Klimova.

---

1. Gherman Lopatin (1845-1918), om politic rus, revoluţionar, membru în consiliul Internaţionalei I.

Cu cele mai diverse „dosare". La această evadare a participat anarhista Maria Nikiforova, viitorul ataman Maruska din vremea lui Mahno şi a Războiului Civil. Generalul Slaşciov a fost cel care a împuşcat-o pe Maruska. Maruska a devenit de mult imaginea cinematografică a unei frumoase bandite, dar Maria Nikiforova fusese cel mai veritabil hermafrodit şi era cît pe ce să compromită evadarea.

În celulă (în celula numărul opt!) erau şi criminali: două criminale împreună cu copiii lor.

Este vorba chiar de acea evadare, pentru care hainele evadatelor fuseseră cusute în familia Maiakovski. Maiakovski însuşi a stat în închisoare în legătură cu acest caz (a fost interogat la poliţie despre cele întîmplate).

Ocnaşele au învăţat pe dinafară scenariul viitorului spectacol, au tocit rolurile încifrate.

Evadarea a fost pregătită îndelung. Pentru eliberarea Klimovei venise din străinătate reprezentantul Comitetului Central al partidului eserilor, „generalul", cum îl numeau organizatorii evadării, Koridze şi Kalaşnikov. Planurile generalului au fost respinse. Eserii moscoviţi Koridze şi Kalaşnikov făceau deja „cercetări". A fost o eliberare „din interior", prin forţele proprii ale ocnaşelor. Trebuia să le elibereze gardiana Tarasova, care urma să fugă cu ele peste graniţă.

În noaptea spre 1 iulie, ocnaşele le-au dezarmat pe gardiene şi-au ieşit pe străzile Moscovei.

S-a scris mult în reviste şi în cărţi despre evadarea celor treisprezece, despre „eliberarea celor treisprezece". Această evadare face şi ea parte din crestomaţia revoluţiei ruse.

Merită să ne amintim cum cheia, introdusă în zăvorul uşii de la intrare, nu s-a răsucit în mîinile Tarasovei, care mergea înainte. Neputincioasă, gardiana şi-a lăsat mîinile în jos. Dar degetele ferme ale ocnaşei Helme au luat cheia din mîinile Tarasovei, au vîrît-o în zăvor, au răsucit-o şi-au deschis uşa spre libertate.

Merită să ne amintim: în timp ce ocnaşele ieşeau din închisoare, a sunat telefonul de pe masa gardienei de serviciu. Klimova a ridicat receptorul şi-a răspuns cu vocea gardienei. Vorbea şeful poliţiei: „Avem informaţii că se pregăteşte o evadare la închisoarea

Novinskaia. Luaţi măsuri". „Ordinul dumneavoastră va fi executat, Excelenţa Voastră. Vom lua măsuri." Şi Klimova a pus receptorul în furcă.

Merită să ne amintim scrisoarea poznaşă a Klimovei, iat-o: ţin în mînă două foiţe mototolite, încă vii, de coală de scris. Scrisoarea, datată 22 mai, adresată copiilor (fraţilor şi surorilor mai mici) pe care mama adoptivă, mătuşa Olga Nikiforovna Klimova, îi adusese de multe ori la Moscova, ca să se întîlnească cu Nataşa. Chiar Natalia Sergheevna pusese la cale întîlnirea cu copiii în închisoare. Ea considera că asemenea impresii, asemenea întîlniri sînt folositoare pentru sufletul copiilor. Şi iată că pe 22 mai, Klimova scrie o scrisoare poznaşă, la sfîrşitul căreia sînt cuvinte care nu mai existaseră în nici o altă scrisoare a ocnaşei pe viaţă: „La revedere! Pe curînd!". Scrisoarea fusese scrisă pe 22 mai, iar pe 30 iunie Klimova a evadat din închisoare. În mai, evadarea era deja stabilită, toate rolurile fuseseră învăţate, iar Klimova nu se putea abţine să glumească. De fapt, revederea n-a existat, fraţii şi surorile nu s-au întîlnit niciodată cu sora lor mai mare. Au urmat războiul, revoluţia, moartea Nataşei.

Ocnaşele eliberate, întîmpinate de prieteni, au dispărut în noaptea moscovită, neagră şi fierbinte, de 1 iulie. Natalia Sergheevna Klimova era figura cea mai de seamă în această evadare, aşa că salvarea şi fuga ei puneau probleme deosebite. La acea vreme, organizaţiile de partid erau pline de provocatori, şi Kalaşnikov a ghicit gîndurile poliţiei, a rezolvat problema de şah. El s-a ocupat personal de evadarea Klimovei şi în aceeaşi noapte a predat-o în mîinile unui om din afara partidului, o cunoştinţă personală, nimic mai mult, un inginer de căi ferate care simpatiza cu ideea revoluţiei. Klimova a locuit o lună la Moscova în casa inginerului. Kalaşnikov şi Koridze fuseseră arestaţi demult, tot Riazanul era întors pe dos de percheziţii şi razii.

O lună mai tîrziu, inginerul a dus-o pe Natalia Sergheevna, ca şi cînd ar fi fost soţia lui, pe Marea Şosea siberiană. Cu cămilele, prin deşertul Gobi, Klimova a ajuns pînă la Tokio. Iar din Japonia, cu vaporul, în Italia. Şi la Paris.

Zece ocnaşe au ajuns la Paris. Trei au fost prinse în ziua evadării: Kartaşova, Ivanova, Şişkariova. Au fost judecate şi li s-a

mai dat o condamnare. Avocatul în procesul lor a fost Nikolai Konstantinovici Muraviov, viitorul președinte al Comisiei Guvernului Provizoriu de audiere a miniștrilor țariști, viitorul avocat al lui Ramzin[1].

Așa se împletesc în viața Klimovei numele unor oameni aparținînd celor mai diverse trepte ale scării sociale, dar întotdeauna aceștia sînt cei mai buni dintre cei buni, cei mai capabili dintre cei capabili.

Klimova era omul celui de-al nouălea val. Nici nu se odihnise bine după doi ani de ocnă, după fuga în jurul lumii, că s-a și apucat să caute din nou o muncă de militant. În 1910, CC al Partidului Socialist Revoluționar l-a delegat pe Savinkov[2] să adune un nou grup de luptă. Strîngerea unui asemenea grup este un lucru greu. Împuternicit de Savinkov, Cernavski, unul din membrii grupului, cutreieră Rusia, ajunge la Cita. Foștii combatanți nu mai vor să aibă de-a face cu bombe. Cernavski se întoarce cu mîinile goale. Iată raportul lui, publicat în *Katorga i sîlka*[3].

„Călătoria mea (în Rusia, la Cita, la A.V. Iakimova și V. Smirnov) n-a adus completări grupului. Ambii candidați vizați au refuzat să ni se alăture. Pe drumul de întoarcere îmi imaginam cum va afecta acest eșec starea de spirit a tovarășilor, și așa nu prea grozavă. Temerile mele nu s-au adeverit. Eșecul anunțat a fost compensat de succesul obținut în absența mea. Mi-a fost prezentat noul membru al grupului, Natalia Sergheevna Klimova, maximalistă cunoscută, evadată de curînd dintr-o închisoare moscovită, împreună cu un grup de deținute politice. Unul din membrii CC știa întotdeauna unde se află grupul nostru în orice moment, așa că am luat legătura cu ea. Prin intermediul acesteia, N.S. i-a comunicat lui Savinkov dorința sa de a face parte din grup și, bineînțeles, a fost primită cu bucurie. Înțelegeam cu toții

1. Inginerul sovietic Leonid Ramzin, inventatorul cazanului cu circulație forțată, a fost condamnat în 1930 în procesul așa-numitului Partid Industrial.
2. Boris Viktorovici Savinkov (1879-1925), scriitor și lider al Partidului Socialist Revoluționar, responsabil pentru cele mai spectaculoase asasinate ale unor demnitari țariști din anii 1904-1905.
3. *Ocna și exilul* (rusă).

foarte bine cît de mult întărea grupul înscrierea N.S. Mai sus am amintit că, după părerea mea, M.A. Prokofieva era cel mai puternic om din grup. Acum aveam doi oameni puternici şi, fără să vreau, îi comparam, îi confruntam. Mi-am adus aminte de cunoscutul poem în proză al lui Turgheniev, „Pragul". O fată rusoaică păşeşte peste pragul fatal, în pofida vocii care o avertiza şi-i prevestea tot felul de nenorociri dincolo: „Frig, foame, ură, batjocură, dispreţ, jigniri, închisoare, boală, moarte", ba chiar dezamăgire în ceea ce credea. Klimova şi Prokofieva păşiseră de mult peste acest prag şi înduraseră destul nenorocirile prevestite de glasul care le avertizase, dar entuziasmul lor nu slăbise nicidecum în urma încercărilor trăite, iar voinţa lor se călise şi se întărise şi mai mult. Din punct de vedere al devotamentului faţă de revoluţie şi al disponibilităţii pentru orice fel de sacrificii, între aceste femei se putea pune cu siguranţă semnul egalităţii: erau la fel de puternice şi de valoroase. Merita însă să le observi cu atenţie pe parcursul cîtorva zile, pentru a te convinge cît sînt de diferite, iar în unele aspecte – diametral opuse. În primul rînd, sărea în ochi contrastul în privinţa sănătăţii lor. Klimova, care reuşise să-şi revină după munca silnică din închisoare, era o femeie înfloritoare, sănătoasă şi puternică; Prokofieva era bolnavă de tuberculoză şi boala avansată se reflecta atît de vizibil în înfăţişarea ei, încît, fără să vrei, aveai senzaţia că ai în faţă o lumînare gata să se stingă.

La fel de diferite le erau gusturile, atitudinea faţă de viaţa înconjurătoare, întreaga structură lăuntrică.

Prokofieva crescuse într-o familie de staroveri în care, din generaţie în generaţie, se transmiteau practicile şi dispoziţiile sufleteşti sectante, ascetice. Şcoala, iar apoi pasiunea pentru mişcarea de eliberare şterseseră în totalitate opiniile religioase din concepţia ei despre lume, dar în structura caracterului rămăsese o urmă abia vizibilă de dispreţ sau de îngăduinţă faţă de orice bucurii ale existenţei, urma unei aspiraţii vagi spre înălţimi, spre desprinderea de pămînt şi de trebuşoarele lumeşti. E posibil ca boala să fi întreţinut şi subliniat această nuanţă a caracterului ei. Klimova era întru totul opusul ei. Ea accepta totul, inclusiv toate bucuriile existenţei, pentru că accepta viaţa în ansamblul

ei, cu toate amărăciunile şi bucuriile, legate organic între ele, nedespărţite unele de altele. Nu era o concepţie filosofică, ci percepţia nemijlocită a unei naturi bogate, puternice. Klimova privea fapta eroică şi sacrificiul ca pe bucuriile cele mai mari, cele mai dorite, ale existenţei.

A venit la noi bucuroasă, rîzînd, şi a adus în grup o înviorare semnificativă. Părea că nu mai avem ce aştepta. De ce să nu ne apucăm de treabă cu forţele pe care le aveam? Dar Savinkov ne-a arătat că asupra grupului plana din nou un semn de întrebare. El a povestit că în timpul absenţei mele, un oarecare Kiriuhin, venit din Rusia, intrase în grup, dar că, nu după multă vreme, reuşise să-i trezească bănuielile.

„Îndrugă tot felul de minciuni, a explicat Savinkov. Odată am fost nevoit să-i ţin o întreagă prelegere despre necesitatea unei atitudini mai stricte faţă de propria-i limbuţie. Poate că doar are limba prea slobodă. Acum a plecat iar în Rusia, i s-a născut o fiică. Trebuie să se întoarcă zilele astea. Va trebui să-l observ mai îndeaproape."

La scurt timp după venirea mea la Guernsey, pe orizontul nostru a mai apărut un punct negru. „Ma" (M.A. Prokofieva) se topea văzînd cu ochii şi era din zi în zi tot mai slăbită. Firește, au apărut temeri că în curînd lumînarea se va stinge. Toţi simţeau cît le e de dragă, cît de necesară le e lumina ei liniştită şi curată în ilegalitatea noastră întunecată şi erau îngrijoraţi. Medicul local ne-a recomandat s-o ducem pe bolnavă la un sanatoriu special, cel mai bine la Davos. Savinkov a trebuit să consume multă energie ca s-o convingă pe M.A. Prokofieva să plece la Davos. Se pare că după o luptă îndelungată au stabilit o convenţie cu următoarele condiţii: Savinkov s-a angajat s-o anunţe cînd grupul va fi pregătit să fie trimisă în Rusia, iar ea avea dreptul, în funcţie de starea de sănătate, să decidă singură dacă va continua tratamentul sau va pleca din sanatoriu şi se va alătura grupului.

Între timp, Savinkov a primit informaţii că un cunoscut de-al lui, combatantul F.A. Nazarov îşi terminase pedeapsa la ocnă şi fusese deportat. Nazarov, îl ucisese pe provocatorul Tatarov, dar fusese condamnat la ocnă pe o durată scurtă pentru altceva. În acelaşi timp cu plecarea M.A. la Davos, Savinkov a trimis un tînăr

din Paris în Siberia, la Nazarov, ca să-i propună să intre în grup. Pe cînd se forma grupul, tînărul îşi depusese şi el candidatura, dar fusese refuzat. Acum i s-a promis că o să fie primit în grup, dacă îşi va îndeplini misiunea cu succes.

Grupul s-a mutat de pe insula Guernsey pe Continent şi s-a stabilit într-un sătuc franţuzesc, la 5-6 kilometri de Dieppe. A venit şi Kiriuhin. Acum eram şapte: Savinkov cu soţia, Klimova, Fabrikant, Moiseenko, Kiriuhin şi Cernavski. Kiriuhin se purta în continuare simplu şi calm. Nu-l mai vedeam flecărind fără rost. Duceam o viaţă plictisitoare. Ţărmul era plat şi mohorît. Vremea – posomorîtă, de toamnă. Ziua adunam pe mal bucăţile de lemn aduse de mare, pentru foc. Cărţile de joc fuseseră părăsite din vremea şederii la New Key, şahul fusese şi el dat uitării. Nici vorbă de discuţiile obişnuite, ca pe timpuri. Schimbam rareori între noi fraze răzleţe, dar mai mult tăceam. Fiecare urmărea dantelăriile focului din şemineu şi-şi întreţesea în ele gîndurile deloc vesele. Pare-se, o experienţă care ne convingea pe toţi că cea mai istovitoare muncă este să aştepţi cu mîinile încrucişate, fără să ştii cu exactitate durata acestei aşteptări.

La un moment dat cineva a propus: „Haideţi să coacem cartofi în şemineu. Prindem doi iepuri dintr-odată: 1) serile, vom avea o activitate interesantă, 2) economisim banii de cină".

Propunerea a fost primită, dar toţi intelectualii s-au dovedit foarte nepricepuţi la copt cartofi, numai marinarul (Kiriuhin) a demonstrat un mare talent în acest domeniu. Îmi cer mii de scuze pentru că acord atîta atenţie unor asemenea fleacuri. Dar nu pot să trec cu vederea coptul cartofilor.

A trecut cam o lună; era, probabil, decembrie 1910. Ne plictiseam cu toţii, dar cel mai mult se plictisea Kiriuhin. A început să se mai ducă uneori la Dieppe şi într-o zi s-a întors cam cherchelit. Seara, Kiriuhin s-a aşezat la locul său de lîngă şemineu şi s-a apucat să-şi facă treaba obişnuită. Lîngă foc s-a moleşit de tot: cartofii nu-l ascultau, nici măcar propriile mîini nu voiau să-l asculte. Nataşa Klimova începu să-l tachineze:

— Se vede, Iakov Ipatîci, că v-aţi pierdut măiestria pe undeva prin Dieppe... Văd că astăzi n-o să vă iasă nimic...

Se încing spiritele. Kiriuhin recurge tot mai des la o frază cu multe subînțelesuri: „Las' că vă știm noi".

— Nu știți nimic. Păi spuneți, ce știți?

Kiriuhin se înfurie grozav:

— Să spun? Vă amintiți cum, sub aparența unei petreceri, voi, maximaliștii, ați ținut o consfătuire într-un separeu din restaurantul lui Palkin? Chiar atunci în sala comună a restaurantului se afla directorul-adjunct al departamentului poliției. Vă amintiți? Și după consfătuire, mai țineți minte unde v-ați dus, și nu singură! a încheiat el triumfător.

De uimire, ochii Natașei se fac tot mai mari, aproape îi ies din orbite. Îl cheamă pe Savinkov și îi spune că totul era exact, sub aparența unei petreceri fusese o consfătuire într-un separeu. Fuseseră informați că în sala comună se află directorul-adjunct al departamentului de poliție. Totuși consfătuirea a fost dusă la bun sfîrșit și toți au plecat cu bine. Natașa a plecat să înnopteze cu soțul ei într-un hotel de pe insule.

Dimineața Kiriuhin este întrebat de unde are o asemenea informație. El răspunde că-i povestise Feit. Savinkov se duce la Paris, îl cheamă acolo pe Kiriuhin și în curînd se întoarce singur. Reiese că Feit nu-i spusese nimic și nici n-ar fi putut să-i spună, pentru că nu știa nimic despre faptele respective. Îl întrebase din nou pe Kiriuhin de unde aflase despre faptele relatate. De astă dată acesta răspunsese că-i povestise soția, care aflase totul de la niște jandarmi cunoscuți. Kiriuhin a fost izgonit.

După ce s-a întors la grup, Savinkov a supus la vot întrebarea: avem sau nu dreptul să-l declarăm pe Kiriuhin provocator? Răspunsul pozitiv a fost unanim. Am luat decizia să ne adresăm CC, cu rugămintea de-a tipări în ziarul partidului un anunț în care Kiriuhin să fie declarat provocator. După șederea de la New Key, am ajuns la un moment dat la concluzia că Rotmistr era un provocator, dar nu ne-am decis totuși să-l declarăm ca atare, deoarece am considerat că datele pe care le dețineam nu erau suficiente pentru un asemenea pas. De aceea ne-am limitat să anunțăm CC despre excluderea lui din grup, ca suspect. Știam că se stabilise la Meudon (cred că numesc corect micul orășel de lîngă Paris), departe de emigrație.

Întîmplarea neaşteptată cu Kiriuhin ne-a arătat cît eram de ridicoli şi de nerozi cînd ne jucam de-a v-aţi ascunselea prin colţuri retrase ale Europei de Vest, în timp ce departamentul de poliţie ştia despre noi tot ce avea nevoie: dacă s-ar fi interesat, ar fi putut afla chiar şi cui dintre noi îi plac cel mai mult cartofii copţi. De aceea am părăsit sătucul şi ne-am mutat la Paris. Aceasta a fost prima concluzie după cele întîmplate. Cea de-a doua concluzie a fost decizia de a reevalua cazul lui Rotmistr. Pentru că în privinţa lui Kiriuhin perspicacitatea noastră se făcuse de ruşine, a apărut, firesc, îndoiala: nu cumva comisesem o greşeală la fel de grosolană, numai că în sens invers, adică, şi în cazul lui Rotmistr, nu cumva bănuisem un om nevinovat? Dacă Kiriuhin fusese descoperit în aşa fel încît nu exista nici urmă de îndoială, a apărut firesc întrebarea: „Oare cum stă treaba cu Rotmistr? Înseamnă că el nu e provocator?". Savinkov a hotărît să se întîlnească cu Rotmistr şi să aibă o discuţie sinceră cu el. Între timp, mi-a propus mie şi lui Moiseenko să mergem la Davos şi s-o informăm pe Prokofieva despre evenimentele importante care avuseseră loc în grup.

Am stat la Davos vreo două săptămîni. O vizitam în fiecare zi pe „Ma" la sanatoriu. Sănătatea ei se îmbunătăţise considerabil. Începuse să ia cîte puţin în greutate, medicii reduceau treptat din stricteţea regimului, îi permiteau să iasă la plimbare ş.a.m.d. Intenţionam să ne prelungim şederea la Davos, cînd, pe neaşteptate, am primit o telegramă de la Savinkov: „Veniţi. Rotmistr a murit".

La întîlnirea cu Savinkov, m-a izbit înfăţişarea lui extrem de deprimată. Mi-a întins o foaie de hîrtie şi-a rostit posomorît: „Citiţi. Am călcat în picioare un om". Era scrisoarea de adio a lui Rotmistr. Era scurtă, de vreo zece rînduri, scrisă simplu; nu semăna deloc cu scrisoarea emfatică pe care ne-o trimisese la New Key. Nu voi încerca să mi-o amintesc în detaliu. Voi transmite doar esenţa ei. „Da, deci iată ce era la mijloc, mă bănuiaţi că sînt provocator, în timp ce eu credeam că necazul e cearta mea cu B.V. Vă mulţumesc, tovarăşi!".

Iată cum se petrecuseră lucrurile. Savinkov i se adresase lui Rotmistr, cu rugămintea să vină la Paris pentru discuţii. Rotmistr

venise. Savinkov îi povestise despre eşecul cu Kiriuhin, recunoscuse că îl exclusese pe Rotmistr din cauza bănuielii că ar fi provocator. Încercase să-l convingă să fie sincer, să explice de ce minţise în legătură cu trenul şi cu cada. Rotmistr recunoscuse că şi una şi alta erau minciuni, dar nu dăduse nici un fel de explicaţii, tăcea mohorît. Din păcate, discuţia n-a putut fi dusă pînă la capăt, pentru că în apartamentul unde avea loc întîlnirea au venit nişte musafiri şi convorbirea n-a mai putut continua. Savinkov l-a rugat să vină a doua zi, ca să termine discuţia. Rotmistr a promis, dar n-a venit, s-a împuşcat în camera sa, unde au găsit şi biletul de adio.

N-apucasem să „digerăm" bine autodemascarea „omului cu conştiinţa liniştită", că ne era aruncat un cadavru în faţă. În minţile noastre totul s-a răsturnat cu susul în jos. Am preluat toţi formula lui Savinkov: „Am călcat în picioare un om".

După un timp a trebuit să-l ducem pe V.O. Fabrikant la un sanatoriu pentru bolnavi de nervi. Toţi eram deprimaţi, dar încă ne ţineam bine, gîndindu-ne că „o să vină Nazarov şi-o să plecăm imediat în Rusia". Nu-mi mai amintesc cît a trebuit să aşteptăm. În cele din urmă, a venit tînărul trimis în Siberia. El ne-a povestit că Nazarov acceptase să intre în grup, ajunseseră împreună pînă la graniţă, dar în timpul traversării acesteia, Nazarov se pierduse. Lîngă graniţă se ascunseseră într-o magazie. Tînărul trebuise să plece cu o treabă, iar cînd se întorsese, Nazarov nu mai era acolo. Probabil fusese arestat: aşa credea tînărul, aşa credeam şi noi. Această nenorocire a dat gata grupul. A fost dizolvat.

Într-o zi, după lichidarea grupului, m-a strigat cineva pe o stradă din Paris. Era Mişa. Ştiam că după ce fusese exclus din grup, la rugămintea lui Savinkov, i se găsise la Paris un post de şofer la o companie de automobile. Acum stătea în maşină şi aştepta un pasager. Am vorbit despre trecut, despre prezent. Mi-a propus: „Aş vrea să vă plimb. Urcaţi". Am refuzat. Discuţia a continuat, dar în curînd am observat că Mişa avea ochii înlăcrimaţi şi m-am grăbit să-mi iau rămas-bun.

„A rămas la fel de dezechilibrat", mi-am spus.

Am plecat în Italia. După cîteva luni am primit vestea că Mişa s-a împuşcat, că în biletul de adio cerea să fie înmormîntat alături de Rotmistr...

Iată cît de adînc intra moartea în viaţa acestor oameni, în existenţa lor zilnică. Cît de uşor se luau deciziile în legătură cu propria moarte... Se recurgea la dreptul de a muri cu uşurinţă şi pe scară largă.

Grupul lui Savinkov, Guernsey - Dieppe - Paris sînt ultimele trasee de luptă ale Nataliei Klimova. E puţin probabil ca eşecul să o fi zdrobit. Nu-i stătea în fire. Klimova era obişnuită, se învăţase cu marile morţi, şi e puţin probabil ca ticăloşia omenească să fi fost ceva nou în ilegalitatea revoluţionară. Azef fusese demascat demult, Tatarov ucis. Insuccesele grupului nu reuşiseră s-o convingă pe Natalia Sergheevna să creadă în atotputernicia autocraţiei, în lipsa de speranţă a eforturilor. Şi totuşi aceasta a fost ultima activitate militantă a Klimovei. Trauma însă a lăsat, firește, ceva urme în psihicul Nataliei Sergheevna...

În 1911, Natalia Sergheevna a cunoscut un social-revoluţionar, terorist, evadat din ocna de la Cita. Era un concetăţean de-al lui Mihail Sokolov, „Ursul".

Era simplu să te îndrăgosteşti de Natalia Sergheevna. O ştia şi ea foarte bine. Musafirul a venit în colonia „amazoanelor" cu o scrisoare pentru Natalia Sergheevna şi cu un sfat glumeţ: „Să nu te îndrăgosteşti de Klimova". I-a deschis uşa Aleksandra Vasilievna Tarasova, cea care le eliberase pe „amazoane" din închisoarea Novinskaia. Musafirul, luînd-o pe Tarasova drept stăpîna casei şi amintindu-şi de avertismentul prietenilor, s-a mirat de lipsa de temei a opiniilor oamenilor. Dar a apărut Natalia Sergheevna, şi oaspetele, care o pornise spre casă, la prima staţie s-a întors.

O poveste de dragoste pripită, apoi căsătoria pripită a Nataliei Sergheevna.

Întreaga pasiune a afirmării de sine s-a transformat dintr-odată în sentimente materne. Primul copil. Al doilea copil. Al treilea copil. Viaţa grea a emigrantului.

Klimova era omul celui de-al nouălea val. În cei 33 de ani de viaţă, destinul a ridicat-o pe Natalia Klimova pe cele mai înalte şi mai periculoase creste ale valurilor furtunii revoluţionare care a zguduit societatea rusă, şi Natalia Klimova a reuşit s-o scoată la capăt cu această furtună.

Acalmia a distrus-o.

Acalmia, căreia Natalia Sergheevna i s-a dedicat cu aceeași pasiune, cu aceeași abnegație ca și furtunii... Maternitatea – primul copil, al doilea copil, al treilea copil – era la fel de marcată de sacrificiu, la fel de plină ca și întreaga ei viață de dinamitardă și teroristă.

Acalmia a distrus-o. Căsătoria nereușită, capcana vieții cotidiene, mărunțișurile, agitația meschină a vieții au legat-o de mîini și de picioare. Ca femeie, ea a acceptat și acest destin, ascultînd natura pe care fusese învățată s-o urmeze din copilărie.

Căsătoria a fost nereușită: Natalia Sergheevna nu l-a uitat niciodată pe „Urs", indiferent dacă îi fusese soț sau nu. Soțul ei era concetățeanul lui Sokolov – ocnaș, ilegalist, un om vrednic de toată stima –, iar povestea de dragoste s-a desfășurat cu toată înflăcărarea și dăruirea totală de sine proprii Klimovei. Dar soțul Klimovei era un om obișnuit, în timp ce „Ursul" – și el om al celui de-al nouălea val –, a fost prima și singura iubire a studentei care frecventa cursurile ținute de Lohvițkaia-Skalon[1].

În loc de bombe cu dinamită, acum era nevoită să care scutece, munți de scutece, să spele rufe, să calce, să le facă baie copiilor.

Prietenii Klimovei? Cei mai apropiați dintre ei muriseră condamnați la spînzurătoare în 1906. Nadejda Terentieva, colega de dosar în cazul Insulei Aptekarski, nu era o prietenă apropiată a Nataşei. Terentieva era o tovarășă în lupta revoluționară, nimic mai mult. O relație bazată pe respect reciproc, simpatie și atît. Nici corespondență, nici întîlniri, nici dorința de a afla mai multe despre destinul celeilalte. Terentieva a fost trimisă la ocnă în sectorul Malțevski, în Ural, unde se sărbătorește Akatuiul[2], și a fost eliberată odată cu revoluția.

Din închisoarea Novinskaia, unde componența ocnașelor era foarte pestriță, Natalia Sergheevna a păstrat pentru toată viața o singură prietenie, pe cea cu gardiana Tarasova. Au rămas prietene pentru totdeauna.

---

1. M.A. Lohvițkaia-Skalon a organizat în Sankt Petersburg în perioada 1903-1919 cursuri superioare de științe naturale pentru femei.
2. „Sărbătoarea plugului", sărbătoare națională a ciuvașilor la încheierea muncilor de primăvară.

De pe insula Guernsey, în viaţa Klimovei au intrat mai mulţi oameni: Fabrikant, care s-a căsătorit cu Tarasova, şi Moiseenko au devenit prietenii ei apropiaţi. Natalia Sergheevna n-a avut relaţii apropiate cu familia lui Savinkov, n-a încercat să consolideze această cunoştinţă.

La fel ca Terentieva, Savinkov a fost pentru Klimova un tovarăş în lupta pentru cauză şi nimic mai mult.

Klimova nu era o teoreticiană, o fanatică, o agitatoare sau o propagandistă. Toate pornirile şi acţiunile ei erau tributul adus propriului temperament - „sentimente cu filosofie".

Klimova era potrivită pentru orice, dar nu pentru viaţa de toate zilele. Se pare că pentru ea existau lucruri mai grele decît aşteptarea flămîndă, luni în şir, cînd se coceau cartofi pentru cină.

Grijile curente legate de cîştiguri, de alocaţie, de doi copii mici care aveau nevoie de îngrijire şi de decizii nu le înţelegea.

După revoluţie, soţul ei a plecat în Rusia înaintea familiei, şi legătura cu el s-a rupt pentru cîţiva ani. Natalia Sergheevna ardea de dorinţa să plece în Rusia. Era însărcinată cu cel de-al treilea copil şi s-a mutat din Elveţia la Paris, ca să plece în Rusia prin Londra. Copiii şi N.S. s-au îmbolnăvit şi-au pierdut vaporul special pentru familişti cu copii.

Ah, de cîte ori, la Petersburg, în scrisorile scrise din DPZ, Nataşa Klimova le-a dat sfaturi surorilor ei mai mici, pe care mama lor adoptivă, mătuşa Olga Nikiforovna Klimova promitea să le aducă din Riazan la Moscova, la sora lor mai mare, la închisoare.

O mie de sfaturi: „Aveţi grijă să nu răciţi. Nu staţi lîngă fereastră. Altfel nu mai veniţi la mine". Şi copiii ascultau de sfaturile surorii mai mari şi veneau sănătoşi la Petersburg, la întîlnirea din închisoare.

În 1917 Natalia Klimova nu avea un asemenea sfetnic. Copiii au răcit, vaporul a plecat. În septembrie s-a născut cel de-al treilea copil, o fetiţă, care a trăit puţin. În 1918, Natalia Sergheevna a făcut o ultimă încercare de a pleca în Rusia. A cumpărat biletele de vapor. Dar ambele fetiţe, Nataşa şi Katia, s-au îmbolnăvit de gripă. Îngrijindu-le, s-a îmbolnăvit şi Klimova. În 1918 a fost o epidemie mondială de gripă spaniolă. Klimova a murit şi copiii

au fost crescuți de prietenii ei. Tatăl, aflat în Rusia, avea să se întîlnească cu copiii abia în 1923.

Timpul trece mai repede decît cred oamenii.

Familia n-a fost fericită.

Războiul. Natalia Sergheevna, apărător activ și pasionat, suporta cu greu înfrîngerea militară a Rusiei, iar revoluția, cu torentele ei tulburi, o percepea foarte dureros.

Fără îndoială, în Rusia, Natalia Sergheevna s-ar fi regăsit pe sine. Dar s-a regăsit oare Savinkov? Nu. S-a regăsit Nadejda Terentieva? Nu.

În acest sens, soarta Nataliei Sergheevna Klimova se alătură marii tragedii a intelectualității ruse, a intelectualității revoluționare.

Cei mai buni oameni ai revoluției ruse au adus sacrificii imense, au murit tineri, anonimi, zdruncinînd tronul, au adus asemenea sacrificii, încît la izbucnirea revoluției acest partid nu mai avea forțe, nu mai avea oameni ca să tragă Rusia după el.

Fisura care a despicat timpul în două – nu numai al Rusiei, ci și al lumii, unde de-o parte au rămas întregul umanism al secolului al XIX-lea, spiritul lui de sacrificiu, climatul moral, literatura și arta, iar de cealaltă au apărut Hiroshima, războiul sîngeros și lagărele de concentrare, torturile medievale și decăderea sufletelor, trădarea ca valoare morală – este indiciul înspăimîntător al statului totalitar.

Viața Klimovei și destinul ei sînt înscrise în memoria oamenilor, pentru că această viață și acest destin sînt fisura care a despicat timpul.

Destinul Klimovei este nemurire și simbol.

Viața unui om obișnuit lasă în urma sa mai puține urme decît viața ilegalistului, ascunsă cu bună știință sub nume și haine străine.

Pe undeva se scrie acest letopiseț, uneori ieșind la suprafață, ca *Scrisoarea de dinaintea execuției*, ca memoriile, ca însemnările despre ceva foarte important.

Așa sînt toate povestirile despre Klimova. În lume există destule. Natalia Sergheevna a lăsat îndeajuns de mult urme. Pur și simplu toate aceste însemnări nu sînt reunite sub cupola unică a unui monument.

.....

Povestirea este un palimpsest care-i păstrează toate tainele. Povestirea este un prilej de a vrăji, un obiect al magiei, este un lucru viu care n-a murit încă şi care a văzut personajul. Poate că obiectul este la muzeu: o relicvă; pe stradă: o casă, o piaţă; într-un apartament: un tablou, o fotografie, o scrisoare...

Scrierea unei povestiri este căutare, şi în conştiinţa tulbure a creierului trebuie să pătrundă mirosul năframei, al fularului, al batistei pierdute de personajul masculin sau feminin.

Povestirea este palie, nu paleografie. Nu e nicidecum o povestire a ceva. Obiectul este cel care povesteşte. Chiar şi într-o carte, într-o revistă, latura materială a textului trebuie să fie neobişnuită: hîrtia, caracterele, articolele învecinate.

Am ţinut în mîinile mele scrisoarea Nataliei Sergheevna Klimova din închisoare şi scrisorile ei din ultimii ani de viaţă – din Italia, Elveţia, Franţa. Aceste scrisori sînt ele însele o povestire, o palie cu un subiect încheiat, riguros şi neliniştitor.

Am ţinut în mîinile mele scrisorile Nataliei Klimova puse pe hîrtie în urma însîngeratei mături de fier a anilor '30, cînd se lichida, se distrugea şi numele omului, şi amintirea lui: în lume au rămas puţine scrisori scrise de mîna Klimovei. Dar ele există şi, mai mult decît orice altceva, ne aduc detalii expresive. Sînt scrisorile din Petersburg, din închisoarea Novinskaia, din străinătate, de după evadare, adresate mătuşii (mama adoptivă), fraţilor şi surorilor mai mici, tatălui. E bine că la începutul secolului hîrtia de scrisori se făcea din cîrpe: hîrtia nu s-a îngălbenit, iar cerneala nu s-a decolorat...

Moartea tatălui Nataliei Sergheevna, survenită în momentul cel mai acut al vieţii ei, în timpul anchetei în cazul exploziei de pe Insula Aptekarski, a salvat viaţa Klimovei, pentru că nici un judecător nu ar fi riscat să condamne la moarte fiica, atunci cînd tatăl, înaintînd cererea, moare el însuşi.

Tragedia casei din Riazan a apropiat-o pe Nataşa de mama adoptivă, le-a sudat relaţia cu sînge, scrisorile Nataşei au devenit neobişnuit de afectuoase.

Devine mai atentă faţă de grijile de acasă.

Pentru copii concepe povestiri despre florile roşii care cresc pe piscurile munţilor celor mai înalţi. Pentru ei a fost scrisă nuvela *Floarea roşie*. Klimova reuşea să le facă pe toate. Scrisorile trimise din închisoare copiilor conţin o întreagă programă de educaţie a sufletului lor, fără să aibă un caracter didactic sau moralizator.

Modelarea omului era una din temele preferate ale Nataliei Sergheevna.

În scrisori există fragmente şi mai expresive decît în *Scrisoarea de dinaintea execuţiei*. Din ele răzbate o forţă vitală uriaşă: rezolvarea problemei, nu îndoiala în privinţa corectitudinii drumului ales.

Punctele de suspensie erau semnul de punctuaţie preferat al Nataliei Sergheevna Klimova. Sînt mult mai multe decît se obişnuieşte în limbajul literar rusesc comun. Punctele de suspensie ale Nataşei ascund nu doar o aluzie sau un înţeles tainic. Este un fel de a conversa. Klimova ştie să facă punctele de suspensie expresive în cel mai înalt grad şi foloseşte foarte des acest semn de punctuaţie. Punctele de suspensie ale speranţelor, ale criticii. Punctele de suspensie ale argumentelor, ale disputelor. Punctele de suspensie – procedeu al descrierilor glumeţe, ameninţătoare.

În scrisorile din ultimii ani nu apar puncte de suspensie.

Scrisul devine mai puţin hotărît. Punctele şi virgulele stau în continuare la locurile lor, în schimb punctele de suspensie dispar complet. Totul e clar şi fără puncte de suspensie. Pentru a calcula cursul francului, nu este nevoie de puncte de suspensie.

Scrisorile adresate copiilor abundă în descrieri de natură şi simţi că nu e vorba de o înţelegere filosofică livrescă a sensului lucrurilor, ci de contactul, încă din copilărie, cu vîntul, cu muntele, cu rîul.

Există o scrisoare minunată despre gimnastică şi dansuri.

Scrisorile pentru cei mici ţin cont, firesc, de înţelegerea, de către un copil, a mesajului, dar şi de cenzura închisorii.

Klimova ştie să transmită şi informaţii despre pedeapsa cu carcera: Natalia Sergheevna a stat de multe ori în carceră, şi în toate închisorile motivul a fost pledoaria pentru drepturile deţinuţilor. I. Kahovskaia, care s-a întîlnit cu Klimova la Petersburg şi la Moscova, evident, în celulele închisorilor, povesteşte multe despre acest subiect.

I. Kahovskaia scrie cum în celula vecină, de o persoană, a închisorii de tranzit din Petersburg, „Nataşa Klimova dansa în sunetul ritmic al cătuşelor tot felul de dansuri ciudate".

Cum ciocănea în perete versurile lui Balmont:

Cel ce vrea ca umbrele
Să dispară, să se stingă,
Cine nu vrea repetiţii
Şi mîhnire nesfîrşită,
Ajutor să-şi fie sieşi –
Şi c-o mînă-autoritară
Să-nlăture zădărnicia.

Ocnaşa pe viaţă N. Klimova îmi ciocănea în perete versuri din Balmont, ca răspuns la lamentaţiile mele pe acest motiv. Cu o jumătate de an în urmă ea trecuse prin experienţa execuţiei celor mai apropiaţi oameni, prin experienţa fortăreţei Petropavlovsk şi a condamnării la moarte.

Balmont era poetul preferat al Nataliei Sergheevna. Era un „modernist", iar Natalia Sergheevna simţea că „arta aparţine modernismului", deşi cuvintele nu-i aparţin.

Din închisoare, ea le-a scris copiilor o scrisoare întreagă despre Balmont. Firea Nataliei Sergheevna avea nevoie de o justificare logică imediată pentru sentimentele sale. „Sentimente cu filosofie" – aşa numea fratele ei, Mişa, această trăsătură de caracter a Nataliei Sergheevna.

Balmont – acest fapt înseamnă că gusturile literare ale Nataliei Sergheevna, ca şi întreaga ei viaţă, erau între hotarele poetice progresiste ale contemporaneităţii. Şi dacă Balmont a îndreptăţit speranţele Klimovei, atunci viaţa Klimovei e suficientă pentru a îndreptăţi existenţa lui Balmont, opera lui. În scrisori Klimova are o grijă deosebită pentru versuri şi face tot posibilul ca volumul *Să fim ca soarele* să o însoţească pretutindeni.

Dacă în versurile lui Balmont exista vreun laitmotiv, vreo melodie care făcea să vibreze strunele unui suflet ca cel al Klimovei, atunci Balmont e un poet adevărat. Ai fi putut zice că ar fi fost mai simplu să consoneze cu Gorki, cu albatrosul său, cu Nekrasov... Nu. Poetul preferat al Klimovei era Balmont.

Motivul lui Blok, cel al Rusiei nevoiaşe şi viforoase, avea, de asemenea, un ecou foarte puternic în Klimova, mai ales în anii ei singuratici din străinătate.

Natalia Sergheevna nu-şi putea imagina existenţa sa în afara Rusiei, fără Rusia şi nu pentru Rusia. Dorul de natura rusă, de oamenii ruşi, de casa din Riazan, nostalgia în forma ei cea mai pură sînt exprimate foarte viu în scrisorile din străinătate şi, ca întotdeauna, logic şi pasional.

Mai există o scrisoare înfricoşătoare. Natalia Sergheevna, care îndura pătimaş despărţirea, cu gîndul în permanenţă la patrie, repetîndu-i numele ca pe un descîntec, cade dintr-odată pe gînduri şi spune vorbe care nu se potrivesc deloc unei raţionaliste, unei voltairiene, moştenitoarei lipsei de credinţă a secolului al XIX-lea: ea scrie cu înfrigurare, cuprinsă de presimţirea că nu va mai vedea Rusia niciodată.

.....

Ce-a rămas în urma acestei vieţi pasionale? Doar medalia de aur, primită la şcoală, purtată în buzunarul pufoaicei de lagăr de fiica mai mare a Nataliei Sergheevna Klimova.

Nu sînt singurul care umblă pe urmele Klimovei. Cu mine e fiica ei cea mare şi, atunci cînd găsim casa pe care o căutăm, femeia păşeşte înăuntru, în apartament, iar eu rămîn afară sau, dacă vin după ea, mă pitesc undeva lîngă perete, mă contopesc cu draperia de la geam.

Am văzut-o cînd abia se născuse. Îmi aminteam cum mîinile puternice şi viguroase ale mamei, care căraseră cîndva cu uşurinţă bombe cu dinamită de un pud, destinate uciderii lui Stolîpin, îmbrăţişau cu duioşie lacomă trupuşorul primului său copil. Copilul avea să fie numit Nataşa, mama o va boteza cu numele său, pentru a-şi sorti fiica faptelor eroice, continuării cauzei materne, pentru ca de-a lungul vieţii să răsune glasul sîngelui, chemarea destinului, pentru ca, purtînd numele mamei, fiica să răspundă toată viaţa la acest glas al mamei, care o chema pe nume.

Cînd i-a murit mama, avea şase ani.

În 1934 am vizitat-o pe Nadejda Terentieva, maximalista, complicea Nataliei Sergheevna Klimova în primul caz celebru, Insula Aptekarski.

„Nu semeni cu mama, nu semeni", îi striga Terentieva noii Natașe, fiicei blonde care nu semăna cu mama brunetă.

Terentieva n-a recunoscut în ea forța maternă, n-a ghicit, n-a simțit imensa forță vitală de care a avut nevoie fiica Klimovei ca să reziste unor încercări mai mari decît probele focului și ale furtunii care îi fuseseră hărăzite mamei.

Am fost la Nikitina, una din participantele la evadarea celor treisprezece, am citit două cărți scrise de ea despre evadare.

Am fost la Muzeul Revoluției, la standul anilor 1900 erau două fotografii. Natalia Klimova și Mihail Sokolov. „Trimiteți-mi fotografia unde sînt în bluză albă și am paltonul pe umeri – mi-o cere multă lume –, iar dacă nu mai e (Mișa spunea că s-a pierdut), atunci una din gimnaziu. Mi-o cere multă lume".

Aceste rînduri intime sînt din prima scrisoare a Nataliei Sergheevna, scrisă după evadare.

Sîntem în '47 și stăm din nou împreună pe străduța Sivțev Vrajek.

Pufoaica mai păstrează și acum, ca pe o urmă de parfum scump, mirosul abia perceptibil al grajdurilor din lagărul din Kazahstan.

E un fel de miros primordial, din care au luat naștere toate mirosurile pămîntului, mirosul înjosirii și al eleganței, mirosul sărăciei și al luxului.

În lagăr, în stepa Kazahstanului, femeii îi deveniseră dragi caii, pentru libertatea lor, pentru descătușarea hergheliei care, nu se știe de ce, n-a încercat niciodată s-o calce în picioare, s-o distrugă, s-o strivească, s-o șteargă de pe fața pămîntului. Femeia în pufoaică de lagăr, fiica Klimovei, a înțeles tîrziu că are darul uimitor de a cîștiga încrederea animalelor și a păsărilor. Orășeancă fiind, ea a cunoscut devotamentul cîinilor, al pisicilor, al gîștelor, al porumbeilor. În Kazahstan, ultima privire a cîinelui ciobănesc, la despărțire, a fost și ea un fel de hotar, un fel de pod ars în viața ei. Femeia intra noaptea în grajd și asculta viața cailor – liberă, spre deosebire de cea a oamenilor din jur –, cu interesele sale, cu limba și existența sa. Mai tîrziu, la Moscova, la hipodrom, a încercat să se întîlnească din nou cu caii. O aștepta dezamăgirea. Caii de curse, înhămați, cu panglici, cu pălării, cuprinși de frenezia competiției, semănau mai mult cu oamenii decît cu caii. Femeia nu s-a mai întîlnit niciodată cu caii.

Dar toate acestea au fost după, deocamdată pufoaica mai păstra încă mirosul abia perceptibil al grajdurilor lagărului din Kazahstan.

Ce anume se întîmplase? Peştele din specia salmonidelor s-a întors în pîrîul unde se născuse ca să-şi zdrelească pînă la sînge pielea de stîncile de pe ţărm. „Îmi plăcea foarte mult să dansez – iată întreaga mea vină în faţa Moscovei întunecate a anului '37". S-a întors ca să trăiască pe pămîntul unde trăise mama ei, să ajungă în Rusia cu vaporul pe care-l pierduse Natalia Klimova. Peştele din specia salmonidelor nu ia în seamă avertismentele, vocea lăuntrică este mai puternică, mai autoritară.

Existenţa zilnică lugubră a anilor '30: trădarea oamenilor apropiaţi, neîncrederea, suspiciunea, ura şi invidia. Femeia a înţeles atunci pentru toată viaţa că nu există păcat mai mare decît păcatul neîncrederii şi s-a jurat... Dar pînă să se jure, a fost arestată.

A fost arestat tatăl ei, a dispărut în beciurile lagărelor, lunecoase de sînge, „fără drept la corespondenţă". Tatăl avea cancer la gît, n-ar fi putut trăi prea mult după arestare. Dar cînd au încercat să obţină informaţii, li s-a răspuns că a murit în 1942. Această proprietate anticancerigenă fabuloasă, de-a dreptul uimitoare, a lagărului unde trăise şi murise tatăl ei n-a atras atenţia medicinii mondiale. O glumă sinistră, cum erau destule pe atunci. Ani îndelungaţi, două femei aveau să caute măcar umbra urmei tatălui şi a soţului, fără a găsi nimic.

Zece ani de lagăre, interminabile munci în comun, mîini şi picioare degerate – pînă la sfîrşitul vieţii o vor durea mîinile la contactul cu apa rece. Vijelii ucigătoare, cînd în orice clipă ţi se pare că vei înceta să trăieşti. Mîini fără nume, care te sprijină pe timp de vijelie, te aduc în baracă, te frecţionează, te încălzesc, te readuc la viaţă. Cine sînt aceşti oameni fără nume, fără nume ca teroriştii din tinereţea Nataliei Klimova.

Hergheliile de cai. Caii lagărelor din Kazahstan, mai liberi decît oamenii, cu viaţa lor aparte; femeia orăşeancă avea darul ciudat de a cîştiga încrederea animalelor şi a păsărilor. Animalele simt oamenii mai subtil decît se simt oamenii între ei şi se pricep mai bine decît oamenii la calităţile umane. Animalele şi păsările

aveau încredere în fiica Nataşei Klimova, acel sentiment care le lipsea atît de mult oamenilor.

În 1947, cînd ancheta şi zece ani de lagăre rămăseseră în urmă, suferinţele abia începeau. Mecanismul care măcina şi ucidea părea veşnic. Cei care rezistau, care supravieţuiau pînă la sfîrşitul pedepsei, erau condamnaţi la noi pribegii, la noi chinuri nesfîrşite: deznădejdea lipsei de drepturi, sentimentul că eşti sortit pieirii, zarea întunecată de sînge a zilei de mîine.

Părul de aur era des, bogat. Ce va mai urma? Lipsa drepturilor, ani lungi de pribegie prin ţară, vizele de reşedinţă, angajarea. După eliberare, după lagăr, primul loc de muncă a fost ca slugă la un şef de lagăr: porcul care trebuia spălat şi îngrijit ori, din nou, la ferăstrău, la tăiatul pădurii. Salvarea a fost postul de încasator. Demersurile legate de viza de reşedinţă, oraşele şi raioanele „cu regim special", buletinul-stigmat, buletinul-insultă...

Cîte frontiere vor mai fi de trecut, cîte poduri de ars...

Şi iată că, în 1947, tînăra femeie a înţeles şi a simţit pentru prima oară că n-a venit pe pămînt ca să preamărească numele mamei, că destinul ei nu este un epilog, nu este postfaţa vieţii cuiva, chiar dacă era vorba de viaţa unui om drag, de o viaţă însemnată.

A înţeles că îşi are destinul său. Că drumul afirmării propriului destin este abia la început. Că şi ea este o exponentă a veacului şi a timpului, la fel ca mama sa.

A înţeles că a-ţi păstra credinţa în om, cu experienţa acumulată şi în condiţiile vieţii ei, este o faptă nu mai puţin eroică decît ţelul urmărit de mamă.

M-am gîndit adesea de ce oare mecanismul atotputernic, omnipotent, al lagărului n-a strivit sufletul fiicei Klimovei, nu i-a măcinat conştiinţa. Şi-am găsit răspunsul: pentru decăderea din lagăr, pentru distrugerea şi pentru nesocotirea omului este nevoie de o pregătire serioasă.

Decăderea morală era un proces, un proces de durată, de mulţi ani. Lagărul era doar finalul, sfîrşitul, epilogul.

Viaţa de emigrant a salvat-o pe fiica Klimovei. Dar nici emigranţii nu rezistau mai bine decît „localnicii" în timpul anchetelor din anul '37. Au salvat-o tradiţiile familiei. Acea imensă forţă

vitală te va trece cu bine prin încercarea cu porcul stăpînului, dar te va dezvăța pe vecie să plîngi.

Ea nu și-a pierdut credința în oameni, ba chiar mai mult, această credință, reînnoită, dovedită clipă de clipă, a devenit regula vieții sale: „Să consideri din capul locului că fiecare om este un om bun. Doar contrariul trebuie demonstrat".

În mijlocul răului, al neîncrederii, al invidiei, al dușmăniei, glasul ei curat avea să fie foarte vizibil.

— Operația a fost foarte grea, pietre la ficat. Era în 1952, cel mai greu, cel mai rău an din viața mea. Și, stînd culcată pe masa de operație, mă gîndeam... Aceste operații - pietre la ficat - nu se fac cu anestezie generală. La asemenea operații, anestezia generală înseamnă sută la sută moarte. Mă operau cu anestezie locală și mă gîndeam la un singur lucru. Trebuie să încetez să mă chinui, să încetez să trăiesc, și e atît de ușor s-o faci: îți detensionezi doar un pic voința și pragul va fi trecut, ușa spre neființă e deschisă... Pentru ce să trăiești? De ce să reînvii pentru 1937? Pentru anii 1938, 1939, 1940, '41, '42, '43, '44, '45, '46, '47, '48, '49, 1950, 1951 din toată viața mea atît de îngrozitoare?

Operația era în desfășurare, și cu toate că auzeam fiecare cuvînt, mă străduiam să mă gîndesc la ale mele, iar de undeva din lăuntrul meu, din însuși adîncul ființei mele, se tîra un firișor de voință, de viață. Acest firișor devenea tot mai puternic, tot mai gros, și deodată am putut respira ușor. Operația se terminase.

În anul 1953 a murit Stalin și a început o nouă viață, cu speranțe noi, o „viață vie" cu speranțe vii.

Învierea mea a fost întîlnirea cu luna martie a anului 1953. După ce am înviat pe masa de operație, știam că trebuie să trăiesc. Și am trăit.

Așteptăm răspunsul pe străduța Sivțev Vrajek. Iese stăpîna, păcănind din tocuri, cu halatul alb încheiat, cu boneta bine strînsă pe părul cărunt, aranjat cu grijă. O cercetează fără grabă pe musafiră cu ochii săi mari, frumoși, întunecați, atinși de prezbitism.

Stăteam, contopindu-mă cu perdeaua de la geam, cu draperia grea și prăfuită. Eu, care cunoșteam trecutul și vedeam viitorul. Fusesem într-un lagăr de concentrare, eram eu însumi lup și

puteam aprecia muşcătura lupului. Adică pricepeam cîte ceva din năravul lupilor.

În inimă mi se strecură neliniştea – nu teama, ci neliniştea –, pentru că vedeam ziua de mîine a acestei femei blonde şi nu prea înalte, fiica Natașei Klimova. Vedeam ziua ei de mîine şi inima mi se strîngea dureros.

— Da, am auzit despre această evadare. Ce vremuri romantice... Am citit şi *Scrisoarea de după execuție*. O, Doamne! Toată Rusia intelectuală... Îmi amintesc, îmi amintesc totul. Însă romantismul e una, iar viața, iertați-mă, viața e altceva. Cîți ani ați stat în lagăr?

— Zece.

— Păi să vedeți. Vă pot ajuta, de dragul mamei dumneavoastră. Numai că eu nu trăiesc pe Lună. Sînt un locuitor al pămîntului. Poate că rudele dumneavoastră au vreun obiect de aur, o verighetă, un inel...

— Am doar o medalie, medalia mamei de la şcoală. Verighetă n-am.

— Mare păcat că n-aveți o verighetă. Medalia merge pentru coroane dentare. Eu sînt medic dentist şi specialist în proteze. La mine aurul se consumă repede.

— Trebuie să plecați, am şoptit eu.

— Trebuie să trăiesc, îmi spuse ferm fiica Natașei Klimova. Luați-o....

Şi scoase din buzunarul pufoaicei de lagăr un pachețel învelit într-o cîrpă.

[1966]

Lîngă scara de la şa

Omul era bătrîn, puternic, cu mîinile lungi. În tinerețe suferise o traumă sufletească, fusese condamnat la zece ani ca sabotor şi adus în Uralul de Nord, la construcția Combinatului de hîrtie de la Vişera. Acolo s-a dovedit că țara are nevoie de cunoştințele lui inginereşti, aşa că a fost trimis nu să sape pămîntul, ci să conducă

lucrările de construcție. El a condus unul dintre cele trei sectoare ale construcției, la fel ca alți deținuți ingineri: Morduhai-Boltovski și Budzko. Piotr Petrovici Budzko nu era sabotor. Era un bețivan, condamnat potrivit articolului 109[1]. Pentru autorități, un *bîtovik* era chiar mai comod, iar pentru tovarăși, Budzko arăta exact ca un 58-ist, punctul 7[2]. Inginerul voia să ajungă în Kolîma. Berzin, directorul Combinatului chimic de la Vișera, își preda postul, pleca la exploatările aurifere și-și aduna oameni. Toți se așteptau să găsească în Kolîma lapte și miere și sperau într-o eliberare urgentă, înainte de termen. Pokrovski depusese cerere și nu înțelegea de ce pe Budzko îl luau, iar pe el nu, și, chinuit de incertitudini, s-a hotărît să obțină o audiență la Berzin personal.

Eu am notat povestirea lui Pokrovski după treizeci și cinci de ani.

Pokrovski purtase această istorie, tonalitatea ei, de-a lungul întregii sale vieți de mare inginer rus.

— Directorul nostru era un mare democrat.

— Democrat?

— Da, știți cît e de greu să ajungi la un mare șef. La directorul unui trust, la secretarul comitetului regional. Te înscrii la secretar. Pentru ce? De ce? Unde? Cine ești tu?

Aici însă ești un om fără drepturi, un deținut, și iată că e atît de simplu să vezi un șef atît de mare, și militar pe deasupra. Și cu o asemenea biografie: complotul Lockhart[3], colaborare cu Dzerjinski. Miracol.

— Să ajungeți la generalul-guvernator?

— Exact. Pot să vă spun, fără ascunzișuri și fără falsă modestie, că am făcut și eu cîte ceva pentru Rusia. Și cred că în domeniul meu sînt cunoscut în toată lumea. Specialitatea mea este alimentarea cu apă. Numele meu e Pokrovski, ați auzit de el?

— Nu, n-am auzit.

---

1. Condamnare pentru abuz în serviciu.
2. Condamnare pentru sabotaj.
3. Complotul Lockhart dă numele conspirației din 1918 a ambasadorilor din Anglia, Franța și SUA împotriva guvernului sovietic, conspirație descoperită de CEKA.

— Ei, atunci putem doar să rîdem. Un subiect din Cehov. Sau cum se spune acum, un model. Modelul cehovian din povestirea „Pasagerul de la clasa întîi". Hai să uităm cine sînteţi dumneavoastră şi cine sînt eu. Mi-am început cariera de inginer cu arestarea, închisoarea, inculparea şi o condamnare la zece ani de lagăr pentru sabotaj.

Am intrat în al doilea val al proceselor de sabotaj: încă îi dezaprobam, îi înfieram pe primii, pe cei din Şahtî[1]. Nouă ne-a venit rîndul în a doua tranşă, în 1930. Am ajuns în lagăr în primăvara lui '31. Ce-i cu aceşti *şahtinţi*? O nimica toată. Se ocupau de perfecţionarea etaloanelor, de pregătirea populaţiei şi a cadrelor proprii pentru unele înnoiri, care au devenit clare în '37. Dar atunci, în '30, zece ani era o condamnare năucitoare. Condamnare – pentru ce? Lipsa drepturilor este năucitoare. Iată că sînt deja pe Vişera, construiesc ceva, clădesc. Şi pot să merg în audienţă la şeful cel mai mare.

Berzin nu avea zile de audienţă. În fiecare zi, i se aducea calul în faţa biroului, de obicei cel de călărie, uneori i se trimitea trăsura. În timp ce şeful urca în şa, primea orice vizitator din rîndul deţinuţilor. Zece oameni pe zi, fără birocraţie, fie că era blatar, sectant sau intelectual rus. De altfel, nici blatarii, nici sectanţii nu i se adresau lui Berzin cu cereri. Se stătea la coadă. Am venit în prima zi, întîrziasem, eram al unsprezecelea şi, după ce-au trecut zece oameni, Berzin a dat pinteni calului şi a pornit-o spre şantier.

Am vrut să-l abordez la muncă, dar tovarăşii mei m-au sfătuit să n-o fac, ca nu cumva să stric treaba. Rînduiala e rînduială. Zece oameni pe zi, în timp ce şeful urcă în şa. A doua zi m-am dus mai devreme şi mi-a venit şi mie rîndul. L-am rugat să mă ia cu el în Kolîma.

Ţin minte această discuţie, cuvînt cu cuvînt.

— Da' tu cine eşti? Berzin întoarse cu mîna botul calului într-o parte, ca să audă mai bine.

---

1. În anul 1928, în raionul Şahtî din Donbas au fost acuzaţi de sabotaj numeroşi specialişti în domeniul extracţiei de cărbune.

— Inginerul Pokrovski, cetățene comandant. Lucrez ca șef de sector la Combinatul chimic de la Vișera. Construiesc corpul principal, cetățene comandant.

— Și ce vrei?

— Luați-mă cu dumneavoastră în Kolîma, cetățene comandant.

— Ce pedeapsă ai?

— Zece ani, cetățene comandant.

— Zece? Nu te iau. Dacă erau trei sau, hai, cinci, era altă treabă. Dar zece? Înseamnă că e ceva la mijloc. E ceva.

— Vă jur, cetățene comandant...

— Bine. O să notez în carnet. Cum te cheamă? Pokrovski. O să notez. Vei primi răspuns.

Berzin își îmboldi calul. Nu m-au luat în Kolîma. Am fost eliberat înainte de termen pe același șantier și-am ieșit în lumea mare. Am muncit peste tot. Dar nicăieri munca n-a mers mai bine decît pe Vișera, decît pe vremea lui Berzin. A fost singurul șantier unde totul se făcea la timp, iar dacă nu era gata cînd trebuia, Berzin dădea un ordin și totul apărea ca din pămînt. Inginerii (deținuți, țineți cont de asta!) primeau dreptul să-i rețină pe oameni la muncă, ca să depășească norma. Primeam cu toții prime, eram propuși pentru eliberare înainte de termen. Pe atunci nu se socoteau zilele de muncă.

Șefii ne spuneau: „Munciți cu suflet, cine va munci prost, va fi expediat. În Nord". Și arătau cu mîna pe cursul Vișerei în sus. Nici măcar nu știu ce-i Nordul.

.....

Eu l-am cunoscut pe Berzin. La Vișera. În Kolîma, unde a murit, nu l-am văzut, m-au adus tîrziu acolo.

.....

Generalul Groves[1] avea un dispreț total față de oamenii de știință implicați în „Proiectul Manhattan". Și nu se sfia să-și exprime disprețul. Gîndiți-vă numai la dosarul lui Robert Oppenheimer.

1. Leslie Richard Groves (1896-1970), general-locotenent al armatei SUA. În anii 1942-1947 a fost conducătorul militar al programului de creare a armelor nucleare (Proiectul Manhattan).

În memoriile sale, Groves îşi explică dorinţa de a primi gradul de general înainte de a fi numit şeful „Proiectului Manhattan": „Am avut adeseori prilejul să observ că simbolurile puterii şi rangurile fac o impresie mai puternică asupra oamenilor de ştiinţă decît asupra militarilor".

Berzin avea un dispreţ total faţă de ingineri. Faţă de toţi aceşti sabotori – Morduhai-Boltovski, Pokrovski, Budzko. Inginerii deţinuţi, care construiau combinatul de la Vişera. Vom îndeplini totul la termen! Fulger! Plan! Aceşti oameni nu-i stîrneau şefului nimic, în afară de dispreţ. Berzin pur şi simplu n-avea timp pentru uimire, pentru uimirea filosofică în faţa umilirii profunde, nemărginite a omului, a decăderii lui. Forţa care îl făcuse şef cunoştea oamenii mai bine decît el.

Personajele primelor procese de sabotaj, inginerii Boiarşinov, Inozemţev, Dolgov, Miller, Findikaki munceau cu însufleţire pentru raţie, pentru speranţa vagă că vor fi propuşi pentru eliberare înainte de termen.

Pe atunci încă nu se calculau zilele de muncă, dar era evidentă necesitatea unui soi de grafic stomacal, pentru o mai uşoară manipulare a conştiinţei umane.

Berzin a preluat construcţia combinatului de la Vişera în anul 1928. Şi a plecat de la Vişera în Kolîma la sfîrşitul anului 1931.

Eu am fost la Vişera din aprilie 1929 pînă în octombrie 1931, am apucat şi-am văzut doar ce făcuse Berzin.

Pilotul personal al lui Berzin (pe hidroavion) era deţinutul Volodea Ghinţe, un aviator moscovit, condamnat la trei ani pentru sabotaj în aviaţie. Apropierea de şef îi dădea lui Ghinţe speranţa că va fi eliberat înainte de termen, iar Berzin, cu dispreţul lui faţă de oameni, înţelegea asta foarte bine.

În timpul deplasărilor, Berzin dormea întotdeauna pe unde apuca: la autorităţi, bineînţeles, fără a încerca să-şi asigure vreun fel de pază. Experienţa îi şoptea că în mijlocul poporului rus orice complot va fi divulgat, vîndut, că denunţători voluntari vor anunţa chiar şi existenţa unei umbre de complot. De obicei, denunţătorii erau foşti comunişti, sabotori, intelectuali de viţă veche sau blatari din tată în fiu. O să denunţe, nu vă faceţi griji. Dormiţi liniştit, cetăţene comandant. Berzin înţelegea bine această latură

a vieții de lagăr, dormea liniștit, călătorea și zbura liniștit și, cînd a venit vremea, a fost ucis chiar de șefii săi.

Nordul acela, cu care îl amenințau pe tînărul Pokrovski, exista, nu era o închipuire. Nordul abia aduna forță, intra în ritm. Direcția de Nord se afla la Ust-Ulsa, la vărsarea rîului Ulsa în Vișera (acum s-au găsit diamante acolo). Căutase și Berzin, dar nu găsise. În Nord erau exploatările forestiere, cea mai grea muncă pentru un deținut de pe Vișera. Carierele din Kolîma, tîrnăcopul carierelor de piatră din Kolîma, munca pe un ger de minus șaizeci de grade – toate acestea aveau să urmeze. Vișera a făcut destule ca să poată exista Kolîma. Vișera reprezintă anii '20, sfîrșitul anilor '20.

În Nord, în regiunile împădurite Pele și Mîka, Vaia și Vetrianka, deținuții, cînd erau „mînați" (că doar deținuții nu merg, ci sînt „mînați" – e o expresie oficială), cereau să le fie legate mîinile la spate, pentru ca pe drum soldatul din escortă să nu-i poată ucide „în timpul tentativei de evadare". „Legați-mi mîinile și voi merge. Întocmiți procesul-verbal." Cei cărora nu le trecea prin minte să-i înduplece pe șefi să le lege mîinile, erau expuși unui pericol de moarte. Erau foarte multe cazuri de „uciși în timpul tentativei de evadare".

Într-una din secțiile lagărului blatarii confiscau orice pachet de-al „fraierilor". Comandantul n-a mai suportat și a împușcat trei blatari. Apoi a expus sicriele cu cadavre în postul de gardă. Au stat acolo trei zile și trei nopți. Furturile au încetat, comandantul a fost scos din serviciu, mutat în altă parte.

Lagărul fierbea de arestări, de acțiuni provocatoare, de interogatorii și anchete. O treime din deținuți, cu un efectiv foarte numeros, era formată din cekiști condamnați, pedepsiți și aduși la Berzin cu escortă specială. Ei ocupau imediat un loc la mesele anchetatorilor. Nici unul dintre foștii cekiști nu lucra în afara specializării sale. ColonelulUșakov, șeful Secției de anchetă a Dalstroi-ului, care i-a supraviețuit cu bine lui Berzin, fusese condamnat la trei ani pentru abuz de putere, conform articolului 110.Ușakov și-a încheiat condamnarea după un an, a rămas în slujba lui Berzin și a plecat împreună cu acesta să construiască Kolîma. Nu puțini oameni au stat în închisoare „din cauza luiUșakov"; măsura de reprimare era arestul preventiv... Ușakov, ce-i drept,

nu era „politic". Treaba lui era urmărirea evadaţilor. A fost şi şeful lagărelor cu regim special, tot în Kolîma, a semnat chiar *Drepturile z/k* sau, mai exact, regulile de întreţinere a deţinuţilor, care constau în două părţi: 1. Obligaţii: deţinutul trebuie, deţinutul nu trebuie. 2. Drepturi: dreptul să se plîngă, dreptul să scrie scrisori, dreptul să doarmă puţin, dreptul să mănînce puţin.

În tinereţe, Uşakov fusese agent al organelor de urmărire penală din Moscova, făcuse o greşeală, primise o condamnare de trei ani şi plecase la Vişera.

Jigalov, Uspenski, Pesniakevici au deschis un proces de amploare de lagăr împotriva comandantului Secţiei a treia (Beriozniki). Acest proces – pentru luare de mită, pentru date incorecte – n-a avut nici un rezultat, datorită fermităţii cîtorva deţinuţi care au stat cîte trei-patru luni, sub anchetă şi ameninţări, în izolatoarele tip închisoare din lagăr.

Condamnarea suplimentară nu era o raritate la Vişera. Lazarenko şi Gluhariov au primit o astfel de pedeapsă.

Pe atunci nu se dădeau condamnări pentru evadare, erai ţinut trei luni în izolatorul cu pardoseală de fier, pe timp de iarnă. Pentru cei care aveau pe ei doar lenjeria, pedeapsa era mortală.

Am fost arestat de două ori de Organele locale care m-au trimis cu escortă specială de la Beriozniki la Vijaiha, de două ori am trecut prin anchetă, prin interogatorii.

Izolatorul era îngrozitor pentru cei cu experienţă. Evadaţii şi blatarii îl implorau pe Nesterov, comandantul Secţiei întîi, să nu-i bage la izolator. N-o să mai facă niciodată, n-o să mai evadeze niciodată. Şi comandantul Nesterov, arătîndu-le pumnul păros, spunea:

— Hai, alege, o scatoalcă sau la izolator!

— Scatoalcă! răspundea jalnic fugarul.

Nesterov ridica mîna şi fugarul se prăbuşea, plin de sînge.

În aprilie 1929, în convoiul nostru, soldaţii din escortă o îmbătau pe dentista Zoia Vasilievna, condamnată potrivit articolului 58, în cazul „Donul liniştit", şi în fiecare noapte o violau în grup. În acelaşi convoi era şi sectantul Zaiaţ. Acesta refuza să se ridice pentru apel. La fiecare apel, şeful escortei îl bătea cu picioarele pînă la sînge. Eu am ieşit din rînd, am protestat şi

în aceeaşi noapte am fost scos în ger, dezbrăcat în pielea goală şi lăsat să stau în zăpadă atît cît a avut chef şeful escortei. Asta s-a întîmplat în aprilie 1929.

În vara anului '30 în lagărul de la Beriozniki se adunaseră vreo trei sute de deţinuţi cu proces-verbal, întocmit conform articolului 458, pentru eliberare pe caz de boală. Erau în exclusivitate oameni din Nord, cu pete negre-vineţii, cu contracturi de la scorbut, cu cioturi de la degerături. Automutilaţii nu erau eliberaţi în baza articolului 458 şi rămîneau în lagăre pînă la sfîrşitul condamnării sau pînă la moartea survenită într-un fel sau altul.

Comandantul secţiei de lagăr, Stukov, a dat dispoziţie ca oamenii să fie scoşi la plimbare în scop terapeutic, dar toţi deţinuţii aflaţi în tranzit au refuzat plimbarea: te pomeneşti că te vindeci şi ajungi din nou în Nord.

Da, nu degeaba îl ameninţau pe Pokrovski cu Nordul. În vara anului 1929 am văzut pentru prima oară un convoi venind din Nord: praful ridicat de deţinuţi, ca un şarpe lung ce aluneca de pe munte, se zărea de departe. Prin perdeaua de praf au strălucit mai întîi baionetele, apoi ochii. Dinţii nu străluceau, căzuseră toţi din pricina scorbutului. Doar guri uscate, crăpate, căciuli cenuşii cu clape, căciuli de postav cu urechi, buşlaturi de postav, pantaloni de postav. Convoiul acela mi s-a întipărit în minte pentru toată viaţa.

Oare toate acestea nu s-au întîmplat pe timpul lui Berzin, în faţa căruia fremăta de admiraţie inginerul Pokrovski, postat lîngă scara de şa?

Această trăsătură a caracterului rus este îngrozitoare: slugărnicia umilitoare în faţa oricărui şef din lagăr. Inginerul Pokrovski era doar unul dintre miile gata să se închine, să-i lingă mîna unui şef.

Era inginer, intelectual, şi totuşi spinarea lui nu s-a ploconit mai puţin decît a altora.

— Ce v-a plăcut aşa de mult la Vijaiha[1]?

1. Afluent al rîului Vişera şi sat cu acelaşi nume.

— Cum să nu ne placă? Ne lăsau să ne spălăm rufele la rîu. E lucru mare după închisoare, după ce-ai fost adus în convoi. În plus, conta încrederea. O încredere uimitoare. Spălam rufele chiar în rîu, de pe mal, iar militarii de pază ne vedeau şi nu trăgeau! Ne vedeau şi nu trăgeau!

— Rîul în care vă spălaţi era într-o zonă păzită, înconjurată de o centură de turnuri de pază cu santinele, dispuse în taiga. Ce risca Berzin dacă vă permitea să vă spălaţi rufăria? Iar după cordonul de turnuri de pază mai era încă un cordon de secrete ale taigalei: patrule, agenţi operativi. Pe deasupra, mai sînt şi patrulele mobile de control care se verifică reciproc.

— Da-a-a...

— Ştiţi care a fost ultima frază cu care m-a condus la plecarea din Vişera, a dumneavoastră şi a mea, cînd m-am eliberat în toamna anului '31? Pe atunci vă spălaţi deja rufele în rîu.

— Care?

— „Adio. Aţi avut parte de o tabără de muncă scurtă, veţi avea parte şi de una lungă."

Legenda despre Berzin, născută din începuturile carierei lui, care li se părea exotice oamenilor mărginiţi („Complotul lui Lockhart", Lenin, Dzerjinski!) – şi sfîrşitul lui tragic (Berzin a fost împuşcat de Ejov şi Stalin în '38), ia amploare din pricina coloritului bogat al exagerărilor.

În cazul Lockhart toţi oamenii din Rusia trebuiau să facă o alegere, să dea cu banul: cap sau pajură. Berzin a decis să-l demaşte, să-l trădeze pe Lockhart. Adesea, doar întîmplarea dictează asemenea fapte: a dormit prost, iar fanfara din parc cînta prea tare. Sau chipul emisarului lui Lockhart avea ceva care inspira dezgust. Sau nu cumva ofiţerul ţarist vedea în fapta sa o mărturie convingătoare a devotamentului faţă de puterea care încă nu se născuse?

Berzin era cel mai obişnuit şef de lagăr, un executant zelos al voinţei celui care îl trimisese. În Kolîma, Berzin i-a ţinut în slujbă pe lîngă el pe toţi activiştii OGPU din Leningrad, din timpul cazului Kirov. Oamenii aceştia erau pur şi simplu transferaţi cu serviciul acolo, în Kolîma, îşi păstrau vechimea, sporurile etc. F. Medved, şeful OGPU din Leningrad, a fost în Kolîma şeful

Direcției de Sud a industriei miniere și a fost executat în cazul Berzin imediat după Berzin, pe care îl chemaseră la Moscova și l-au dat jos din tren lîngă Aleksandrov.

Nici Medved, nici Berzin, nici Ejov, nici Berman, nici Prokofiev nu erau oameni cît de cît capabili, cît de cît remarcabili.

Gloria le-a dat-o mundirul, titlul, uniforma militară, funcția.

În 1936 și Berzin a ucis cu ordin de sus. Ziarul *Sovetskaia Kolîma* este plin de informații și articole despre procese, de apeluri la vigilență, de discursuri autocritice și apeluri la cruzime și neîndurare.

În decursul anilor '36 și '37, chiar Berzin a rostit astfel de discursuri – în permanență, sîrguincios, temîndu-se să nu uite ceva, să nu scape ceva din vedere. În Kolîma execuțiile „dușmanilor poporului" aveau loc și în '36.

Unul dintre principiile de bază ale crimelor din vremurile staliniste era distrugerea unei serii de activiști de partid prin intermediul alteia. Aceștia, la rîndul lor, piereau de mîna unor nou-veniți, din a treia serie de ucigași.

Nu știu cine avea noroc și al cărui comportament dovedea siguranță și legalitate. De parcă ar avea vreo importanță.

Berzin a fost arestat în decembrie 1937. A pierit ucigînd pentru același Stalin.

Legenda despre Berzin poate fi spulberată cu ușurință, e suficient să răsfoiești ziarele din Kolîma din acea vreme – din '36! Și din '37, firește. Serpantinnaia – închisoarea preventivă a Direcției de Nord a Minelor, unde colonelul Garanin a condus execuții în masă în anul 1938 – a fost deschisă pe timpul lui Berzin.

Altceva e mai greu de înțeles. De ce un om înzestrat nu găsește în sine destule resurse interioare, fermitate morală ca să se poarte cu respect față de propria persoană și să nu venereze uniforma, gradul?

De ce un sculptor capabil modelează cu încîntare, eficiență și venerație figura unui oarecare șef de Gulag? Ce anume îl atrage pe artist atît de imperios la un șef de Gulag? E adevărat, și Ovidius Naso a fost șef de Gulag. Însă nu munca în lagăre i-a adus lui Ovidius Naso gloria.

Să zicem că pictorul, sculptorul, poetul, compozitorul poate fi inspirat de o iluzie şi, prins şi purtat de elanul emoţional, creează o simfonie interesat numai de avalanşa de culori, de avalanşa de sunete. De ce totuşi această avalanşă este declanşată de persoana şefului de Gulag?

De ce omul de ştiinţă scrie pe tablă formule în faţa aceluiaşi şef de Gulag şi în căutările sale materiale inginereşti îl inspiră tocmai această persoană? De ce omul de ştiinţă simte aceeaşi veneraţie faţă de un şef oarecare de OLP? Doar pentru că acela este şef.

Oamenii de ştiinţă, inginerii şi scriitorii, intelectualii care au nimerit în lanţ sînt gata să se ploconească în faţa oricărui neghiob pe jumătate analfabet.

„Nu mă nenorociţi, cetăţene comandant", îi spunea în prezenţa mea, în '30, şeful administrativ al unei unităţi de lagăr, care fusese arestat, reprezentantului OGPU. Numele şefului administrativ era Osipenko. Pînă în 1917, Osipenko fusese secretarul mitropolitului Pitirim, participase la beţiile lui Rasputin.

Dar ce mai zic eu de Osipenko! Toţi aceşti Ramzini, Ocikini, Boiarşinovi se purtau la fel...

Era unul Maisuradze, fost Proiecţionist în „libertate", care a făcut carieră în lagăr pe lîngă Berzin, ajungînd pînă în funcţia de şef URO[1]. Maisuradze îşi dădea seama că stă „lîngă scara de şa".

— Da, sîntem în iad, spunea Maisuradze. Sîntem pe lumea cealaltă. În libertate eram ultimii. Dar aici vom fi primii. Şi orice Ivan Ivanovici va fi nevoit să ţină cont de asta.

„Ivan Ivanovici" este porecla intelectualului în argoul blatarilor.

Mulţi ani am crezut că toate acestea ţin doar de Rusia – de acel abis inefabil al sufletului rus.

Dar din memoriile lui Groves despre bomba atomică am înţeles că slugărnicia în comunicarea cu Generalul caracterizează în egală măsură şi lumea oamenilor de ştiinţă, şi universul ştiinţei.

Ce este arta? Dar ştiinţa? Îl înnobilează ele oare pe om? Nu şi iar nu. Nu din artă, nu din ştiinţă capătă omul acele infime

1. Siglă de la Serviciul de evidenţă şi repartiţii.

trăsături pozitive. Altceva îi dă forță morală, nu profesia, nu talentul.

Toată viața am urmărit lingușirea, slugărnicia, umilința intelectualității; despre alte pături ale societății nici n-are rost să mai vorbesc.

În prima tinerețe, oricărui ticălos îi spuneam în față că e un ticălos. La maturitate am văzut același lucru. Blestemele mele n-au schimbat nimic. M-am schimbat doar eu, am devenit mai precaut, mai fricos. Cunosc secretul oamenilor care stau „lîngă scara de șa". E una din tainele pe care le voi lua cu mine în mormînt. N-o voi spune. O știu - dar n-o voi spune.

.....

În Kolîma am avut un prieten bun, pe Moisei Moiseevici Kuznețov. Prieten sau nu - acolo nu există prietenie -, era pur și simplu un om pe care îl respectam. Fierarul lagărului. Am lucrat cu el ca ciocănar. Mi-a povestit o pildă bielorusă despre trei pani din vremea lui Nicolae, firește, care au bătut un biet mujic bielorus timp de trei zile și trei nopți, fără întrerupere. Mujicul plîngea și striga: „Dar eu n-am mîncat nimic".

Ce vrea să spună această pildă? Mai nimic. E o pildă și atît.

[1967]

Ghirei Han

Aleksandr Aleksandrovici Tamarin-Mereţki nu era nici Tamarin și nici Mereţki. Era prințul tătar Ghirei Han, general din suita lui Nicolae al II-lea. În vara anului 1917, cînd Kornilov se îndrepta spre Petrograd, Ghirei Han era șeful Statului-Major al Diviziei sălbatice, alcătuită din unități militare de cavalerie din Caucaz, foarte devotate țarului. Kornilov n-a ajuns pînă la Petrograd, iar Ghirei Han a rămas fără misiune. Mai tîrziu, la apelul lui Brusilov[1], o adevărată probă pentru conștiința oricărui ofițer, Ghirei Han a

1. Aleksei Alekseevici Brusilov (1853-1926), general rus în Primul Război Mondial. După Revoluția din februarie 1917 a fost comandant suprem al armatei, iar în 1920 a intrat în Armata Roșie.

intrat în Armata Roşie şi a întors arma împotriva foştilor săi prieteni. A fost momentul în care Ghirei Han a dispărut şi în locul lui a apărut comandantul de cavalerie Tamarin, comandant al unui corp de cavalerie: trei romburi pe scara ierarhică a gradelor militare de atunci. Cu acest grad Tamarin a participat la Războiul Civil, iar spre sfîrşitul lui, a comandat din proprie iniţiativă operaţiunile împotriva basmacilor[1], împotriva lui Enver Paşa. Basmacii au fost înfrînţi şi dispersaţi, dar Enver Paşa s-a strecurat din mîinile cavaleriştilor roşii în nisipurile Asiei Mijlocii, a dispărut undeva în Buhara şi a apărut din nou la graniţele sovietice, unde a fost ucis întîmplător în timpul unui schimb de focuri între patrule. Aşa s-a sfîrşit viaţa lui Enver Paşa, un talentat comandant militar, un politician care declarase cîndva jihadul, războiul sfînt, Rusiei Sovietice.

Tamarin condusese operaţiunea de nimicire a basmacilor, dar cînd a ieşit la iveală că Enver Paşa fugise, că scăpase şi dispăruse, a fost deschisă o anchetă. Tamarin a încercat să-şi demonstreze justeţea acţiunilor, a explicat eşecul capturării lui Enver. Dar Enver era o figură extrem de importantă. Tamarin a fost demobilizat şi prinţul a rămas şi fără viitor, şi fără prezent. Soţia lui a murit, în schimb trăia şi era sănătoasă bătrîna lui mamă, trăia şi sora lui. Tamarin, care se încrezuse în Brusilov, se simţea responsabil pentru familie.

Interesul dintotdeauna al lui Tamarin pentru literatură, chiar şi pentru poezia contemporană, interesul şi bunul gust i-au dat fostului general posibilitatea să-şi cîştige existenţa în domeniul literar. Aleksandr Aleksandrovici a publicat cîteva articole-panoramice în *Komsomolskaia Pravda*. Semnătura: A.A. Mereţki.

Apele revărsate revin în albie. Dar pe undeva foşnesc formularele, se desfac colete şi, fără a fi pusă la dosar, hîrtiuţa e dusă la raport.

Tamarin a fost arestat. Noua anchetă s-a desfăşurat întru totul oficial. Trei ani de lagăre de concentrare pentru că nu s-a căit. O recunoaştere a faptelor ar fi atenuat vina.

---

1. Membri ai unei mişcări politico-militare de rezistenţă, apărută după Revoluţia din Octombrie, care lupta pentru înlăturarea puterii sovietice din Asia Centrală.

În 1928 exista un singur lagăr de concentrare în Rusia – USLON[1]. Secţia a patra a lagărelor Solovki cu regim special s-a deschis mai tîrziu, pe cursul superior al Vişerei, la o sută de kilometri de Solikamsk, în apropierea satului Vijaiha. Tamarin a călătorit cu convoiul pînă în Ural, într-un vagon de deţinuţi tip Stolîpin, punînd la cale un plan foarte important, un plan cu bătaie lungă. Vagonul în care Aleksandr Aleksandrovici mergea spre Nord era unul din ultimele vagoane Stolîpin. Un parc de vagoane exploatat la maximum, reparaţii proaste – şi vagoanele Stolîpin au început să se strice, să se dezmembreze. Unul a deraiat pe undeva şi a devenit locuinţă pentru muncitorii care reparau calea ferată, apoi s-a şubrezit, a fost dat la casare şi a dispărut. Nu era deloc în interesul noului guvern să înnoiască tocmai parcul de vagoane Stolîpin.

A existat şi cravata Stolîpin – spînzurătoare. Cătunele Stolîpin. Reforma agrară a lui Stolîpin a intrat în istorie. Despre vagoanele Stolîpin toată lumea spune cu naivitate că ar fi vagoane cu gratii pentru deţinuţi, vagoane speciale pentru transportul deţinuţilor.

De fapt, statul a folosit ultimele vagoane Stolîpin, inventate în anul 1905, în timpul Războiului Civil. Vagoanele Stolîpin nu mai există de mult. Acum orice vagon cu gratii este numit Stolîpin.

Adevăratul vagon Stolîpin, modelul anului 1905, era un vagon pentru vite, cu un vizor îngust în mijlocul peretelui, cu multe gratii încrucişate din fier, cu o uşă compactă şi un coridor îngust pentru escortă pe trei laturi ale vagonului. Dar ce treabă avea deţinutul Tamarin cu vagonul Stolîpin?

Aleksandr Aleksandrovici Tamarin nu era numai general de cavalerie. Tamarin era şi horticultor, floricultor. Da, Tamarin visa să cultive trandafiri, ca Horaţiu, ca Suvorov. Un general cărunt cu foarfeca de grădinărit în mînă, care culege pentru musafiri un buchet înmiresmat de „Stelele lui Tamarin", un soi aparte de trandafiri, care cîştigase locul întîi la expoziţia internaţională de

1. Abreviere de la Direcţia Lagărelor Solovki cu regim special.

la Haga. Sau un alt soi, „Hibridul lui Tamarin", o frumuseţe nordică, o Venus petersburgheză.

Tamarin era stăpînit de acest vis încă din copilărie: cultivarea trandafirilor este visul clasic al tuturor militarilor la pensie, al tuturor preşedinţilor şi al tuturor miniştrilor din istoria universală.

La Corpul de cadeţi, înainte să adoarmă, Ghirei Han se vedea ba în locul lui Suvorov, traversînd Podul Dracului[1], ba în locul lui Suvorov cu foarfeca de grădinărit în mijlocul grădinii din satul Koncianskoe. De fapt, nu-i chiar aşa. Koncianskoe marchează căderea lui Suvorov în dizgraţie. În schimb, Ghirei Han, ostenit de faptele eroice săvîrşite întru gloria lui Marte, cultivă trandafiri pur şi simplu pentru că a sosit momentul, s-a împlinit sorocul. După trandafiri, Marte nu-şi mai are rostul.

Acest vis timid a crescut şi-a tot crescut pînă a devenit pasiune. Iar cînd a devenit pasiune, Tamarin a înţeles că pentru cultivarea trandafirilor trebuie să cunoşti pămîntul, nu numai versurile lui Virgiliu. Pe neobservate, floricultorul a devenit legumicultor şi horticultor. Ghirei Han asimila aceste cunoştinţe rapid, învăţa în glumă. Tamarin îşi făcea întotdeauna timp pentru orice fel de experiment floricol. Nu-şi precupeţea timpul ca să citească un manual în plus despre cultivarea plantelor, despre grădinărit.

Da, flori şi versuri! Latina de argint invita la versurile poeţilor contemporani. Dar Virgiliu şi trandafirii erau mai importanţi decît orice altceva. Ei, poate că nu Virgiliu, ci Horaţiu. Nu se ştie de ce Dante l-a ales pe Virgiliu să-i fie călăuză prin infern. O fi un simbol bun sau rău? Poetul bucuriilor pastorale este oare o călăuză de nădejde în infern?

Tamarin a apucat să primească răspunsul la această întrebare. Înainte să se apuce de cultivarea trandafirilor, a venit revoluţia – cea din februarie, Divizia sălbatică, Războiul Civil, lagărul de

1. Podul Dracului (în germană, *Teufelsbrucke*), denumire a trei poduri peste rîul Reuss din Elveţia, în Alpi. În anul 1799, în timpul Campaniei Elveţiene a lui Suvorov, trupele ruseşti au traversat luptînd Podul Dracului.

concentrare din Uralul de Nord. Tamarin a decis să încerce o nouă mizã în jocul vieţii sale.

Florile cultivate de Tamarin în gospodăria agricolă din lagărul de concentrare de pe Vişera erau duse la expoziţii în Sverdlovsk şi aveau mare succes. Tamarin a înţeles că în Nord florile erau calea spre libertatea sa. De atunci, bătrînul bărbierit cu grijă, îmbrăcat într-un *cekmen*[1] peticit, a pus zilnic un trandafir proaspăt pe masa directorului Combinatului chimic de la Vişera, a şefului lagărelor de pe Vişera, Eduard Petrovici Berzin.

Auzise şi Berzin cîte ceva despre Horaţiu, despre cultivarea trandafirilor. Liceul clasic oferea aceste cunoştinţe. În primul rînd, Berzin avea încredere deplină în gusturile lui Aleksandr Aleksandrovici Tamarin. Bătrînul general ţarist pune în fiecare zi un trandafir proaspăt pe biroul tînărului cekist. Nu era rău deloc. Şi obliga la recunoştinţă.

Berzin, el însuşi ofiţer ţarist pe vremuri, la 24 de ani îşi pusese viaţa în joc pentru puterea sovietică, în cazul Lockhart. Berzin îl înţelegea pe Tamarin. Nu era vorba de milă, ci de asemănarea destinelor, care-i legase pe amîndoi pentru multă vreme. Berzin înţelegea că numai voia întîmplării făcuse ca el să stea în cabinetul directorului Dalstroi-ului, iar Tamarin să lucreze cu lopata în grădina lagărului. Amîndoi aveau aceeaşi educaţie, împărtăşeau aceeaşi catastrofă. În viaţa lui Berzin nu existase nici spionaj, nici contraspionaj pînă cînd nu apăruseră Lockhart şi necesitatea de a alege.

La 24 de ani viaţa pare nesfîrşită. Omul nu crede în moarte. De curînd, maşinile cibernetice au calculat vîrsta medie a trădătorilor din istoria universală, de la Hamilton la Wallenrod. Această vîrstă este 24 de ani. Prin urmare, şi în această privinţă Berzin era omul timpului său... Aghiotant de regiment, sublocotenentul Berzin... Pictor amator, cunoscător al Şcolii de la Barbizon. Estet, ca toţi cekiştii din vremurile acelea. De fapt, el nu era încă cekist. Complotul Lockhart a fost preţul plătit pentru acest titlu, cotizaţia lui Berzin de înscriere în partid.

---

1. Îmbrăcăminte intermediară între halat şi caftan, de obicei din postav.

Eu am venit în aprilie, iar vara am trecut pe la Tamarin, am traversat rîul cu un permis special. Tamarin locuia lîngă seră. O cămăruţă cu acoperiş de sticlă, ca de seră, mirosul dulceag şi pătrunzător al florilor, mirosul pămîntului reavăn, castraveţi de seră şi răsaduri, răsaduri... Aleksandr Aleksandrovici ducea dorul unui interlocutor. Nimeni dintre vecinii de prici ai lui Tamarin, nici un adjunct şi nici un şef nu ştia să-i deosebească pe akmeişti de imagişti.

În curînd a început epidemia „reforjării". Casele de reeducare au trecut la OGPU, iar în temeiul noilor legi, noii şefi s-au răspîndit în cele patru colţuri ale lumii, deschizînd noi şi noi unităţi de lagăr. Ţara s-a acoperit cu o plasă deasă de lagăre de concentrare, care la acea vreme au fost rebotezate în lagăre „de reeducare prin muncă".

Îmi amintesc de un miting mare al deţinuţilor, în vara lui 1929, la direcţia UVLON[1], pe Vişera. După ce Teplov, cekist din batalionul disciplinar, care-l înlocuia pe Berzin, a citit un raport despre noile planuri ale puterii sovietice, despre noile frontiere în cazul lagărelor, Piotr Peşin, un lector oarecare al partidului, din Sverdlovsk, a întrebat:

— Spuneţi-ne, cetăţene-şef, prin ce se deosebesc lagărele de reeducare prin muncă de cele de concentrare?

Încîntat, Teplov repetă întrebarea cu glas răsunător.

— Asta-i întrebarea dumneavoastră?

— Da, asta, spuse Peşin.

— Nu se deosebesc prin nimic, spuse tare Teplov.

— Nu m-aţi înţeles, cetăţene-şef.

— V-am înţeles.

Şi Teplov îşi plimbă privirea pe deasupra sau pe lîngă Peşin, fără să mai răspundă la semnalele lui Peşin, care voia să mai pună o întrebare.

Valul „reforjării" m-a transferat la Beriozniki, la staţia Usolskaia, cum i se spunea pe vremea aceea.

Dar mai înainte, noaptea, în ajunul plecării mele, Tamarin a venit în lagăr, în compania a patra, unde locuiam, ca să-şi ia

1. Acronim pentru Direcţia lagărelor cu regim special de pe Vişera.

rămas-bun. A reieşit că nu pe mine mă duceau de acolo, ci pe Tamarin, cu un convoi special, la Moscova.

— Felicitări, Aleksandr Aleksandrovici. E vorba de o reexaminare, pentru eliberare.

Tamarin era nebărbierit. Cu o barbă ca a lui, la curtea ţarului era nevoit să se bărbierească de două ori pe zi. În lagăr însă se bărbierea o singură dată.

— Nu-i vorba nici de eliberare, nici de reexaminare. Mi-a mai rămas un an din trei. Chiar credeţi că reexaminează cineva cazurile? Procuratura sau o altă organizaţie? N-am scris nici o cerere. Sînt bătrîn. Vreau să trăiesc aici, în Nord. Aici e bine; înainte, în tinereţe, nu cunoşteam Nordul. Mamei îi place aici. Şi surorii. Voiam să mor aici. Şi acum, poftim, convoi special.

— Pe mine mă trimit mîine cu convoiul, să inaugurez lagărul de la Beriozniki, să arunc prima lopată pe şantierul principal al celui de-al doilea cincinal. Nu e posibil să mergem împreună.

— Nu, eu am convoi special.

Ne-am luat rămas-bun, iar a doua zi ne-au suit într-o barcă şi ne-au dus pînă la Dediuhino, pînă la Lenva, unde, într-un depozit vechi, fusese instalat primul lot de deţinuţi care construiseră cu spinările şi sîngele lor clădirile Combinatului chimic de la Beriozniki.

Pe vremea lui Berzin scorbutul făcea ravagii în lagăr şi nu venea doar din înfricoşătorul Nord de unde, din cînd în cînd, se tîrau, alunecau din munţi, ca un şarpe de praf, convoaiele cu cei pentru care munca se sfîrşise. La Direcţie ne ameninţau cu Nordul, ne ameninţau şi în Beriozniki. Nordul era Ust-Uls şi Kutim, unde acum se extrag diamante. Emisarii lui Berzin au căutat diamante şi înainte, dar n-au avut noroc. Pe deasupra, lagărul cu scorbut, cu bătăi, cu lovituri din mers, cu omoruri fără judecată nu inspira încredere populaţiei locale. Abia mai tîrziu, soarta familiilor deschiaburite din Kuban, deportate în timpul colectivizării, lăsate în zăpadă, ca să moară în pădurile din Ural, a sugerat că ţara se pregătea pentru mult sînge.

Lagărul de tranzit de pe Lenva era în aceeaşi baracă unde eram cazaţi şi noi, mai exact într-o parte a barăcii, la etajul de sus.

Un soldat din escortă tocmai adusese acolo un bărbat cu două geamantane, îmbrăcat într-un *cekmen* ponosit... Spinarea lui îmi era bine cunoscută.

— Aleksandr Aleksandrovici?

Ne-am îmbrăţişat. Tamarin era murdar, dar vesel, mult mai vesel decît la Vijaiha, în timpul ultimei noastre întîlniri. Am înţeles imediat de ce.

— Reexaminare?

— Reexaminare. Aveam trei ani, iar acum mi-au dat zece, pedeapsa maximă cu comutare la zece ani – şi mă întorc! Pe Vişera!

— Şi de ce vă bucuraţi?

— Cum? În filosofia mea, să rămîn în viaţă este lucrul cel mai important. Am 65 de ani. Oricum nu voi supravieţui pînă la sfîrşitul noii pedepse. În schimb s-a terminat cu toate incertitudinile. O să-l rog pe Berzin să mă lase să mor în gospodăria agricolă, în camera mea luminoasă, cu tavanul din rame de seră. După sentinţă aş fi putut să cer să merg în orice loc, dar m-am zbătut destul de mult ca să mi se aprobe întoarcerea, întoarcerea... Iar condamnarea... condamnarea... Toate astea sînt fleacuri. O tabără mare de muncă sau una mică, asta-i toată diferenţa. Acum mă odihnesc, îmi petrec noaptea aici şi mîine plec spre Vişera.

Iar motivele, motivele... Desigur, există motive. Există explicaţii.

În străinătate se publicaseră memoriile lui Enver. În memorii nu se spunea nici un cuvînt despre Tamarin, dar prefaţa era scrisă de fostul aghiotant al lui Enver. El afirma că Enver reuşise să scape doar datorită sprijinului lui Tamarin. După spusele aghiotantului, cei doi se cunoşteau, erau prieteni şi corespondau încă de pe vremea slujbei lui Ghirei Han la curtea ţarului. Această corespondenţă continuase şi mai tîrziu. Ancheta a stabilit, firesc, că, dacă Enver n-ar fi fost ucis la graniţă, Tamarin, care pe ascuns era musulman, ar fi trebuit să treacă în fruntea jihadului şi să pună la picioarele basmacului Moscova şi Petrogradul. Acest stil de anchetă în culoarea intensă a sîngelui a înflorit în anii '30. „Şcoala" şi stilul erau identice.

Dar Berzin cunoştea stilul provocatorilor şi n-a crezut nici un cuvînt din noua anchetă în cazul Tamarin. El citise memoriile lui Lockhart, articolele lui Lockhart despre propriul său caz, al lui Berzin. Anul 1918. În aceste articole-memorii letonul era înfăţişat ca aliat al lui Lockhart, ca spion englez, nu sovietic. Locul lui Tamarin în gospodăria agricolă era asigurat pe vecie. Promisiunile unui şef sînt un lucru fragil, dar mai solid decît veşnicia, după cum o arătau vremurile.

Tamarin a început să se pregătească nu chiar pentru munca pe care voia s-o facă în prima perioadă de după „reexaminarea" cazului. Deşi, ca şi înainte, bătrînul agronom în *cekmen* punea zilnic pe masa lui Berzin un trandafir proaspăt de Vişera, o orhidee de Vişera, el nu se gîndea numai la trandafiri. Prima pedeapsă de trei ani a lui Tamarin se încheiase, dar el nici măcar nu se gîndea la asta. Destinul avea nevoie de o jertfă de sînge, şi jertfa i-a fost adusă. A murit mama lui Tamarin, o bătrînă caucaziană uriaşă şi veselă, căreia îi plăcea grozav Nordul, care voia să-şi îmbărbăteze fiul, să creadă în pasiunea lui, în planul lui, în drumul lui atît de nesigur. Cînd a văzut că noua condamnare este de zece ani, bătrîna a murit. A murit rapid, într-o săptămînă. Îi plăcea mult Nordul, dar inima nu l-a suportat. A rămas sora. Mai tînără decît Aleksandr Aleksandrovici, dar tot o bătrînă căruntă. Sora lucra ca dactilografă la biroul Combinatului chimic de la Vişera, şi continua să creadă în fratele său, în norocul lui, în destinul lui.

În anul 1931 Berzin a primit o nouă numire importantă în Kolîma, ca director al Dalstroi-ului. Era un post care cumula puterea supremă asupra regiunii de la periferie (ca suprafaţă, a opta parte din teritoriul Uniunii Sovietice): puterea de partid, sovietică, militară, sindicală şi aşa mai departe.

Prospecţiunile geologice – expediţia lui Bilibin, cea a lui Ţaregradski – au dat rezultate excelente. Rezervele de aur erau bogate, mai rămînea doar un fleac: să fie exploatat acest aur, pe un ger de minus şaizeci de grade.

De trei sute de ani se ştia că în Kolîma există aur. Dar nici un ţar nu s-a putut hotărî să exploateze aurul de acolo prin muncă silnică, prin truda deţinuţilor, muncă de rob, numai Stalin s-a

hotărît s-o facă... După primul an – Canalul Belomor după Vişera – s-a ajuns la concluzia că poţi supune omul la orice, că resursele umilirii lui sînt nelimitate, cum nelimitată este şi tăria lui fizică. S-a dovedit că pentru felul doi la masă se pot inventa denumiri după o grilă stabilită – raţie de producţie, de fruntaş şi stahanovistă, cum au numit în preajma lui '37 raţia cea mai mare a deţinuţilor sau a „ostaşilor kolîmieni", cum erau numiţi pe atunci în ziare. Pentru această întreprindere auriferă, pentru acţiunea de colonizare a regiunii, iar mai tîrziu pentru distrugerea fizică a „duşmanilor poporului" era nevoie de un om. Şi n-au găsit pe nimeni mai bun decît Berzin. Berzin avea o atitudine de total dispreţ faţă de oameni, nu de ură, ci de dispreţ.

Fiind cel mai înalt şef din Kolîma, cu atribuţii mai mari decît generalul-guvernator al Siberiei de Est, Ivan Pestel – tatăl lui Pestel decembristul –, Berzin l-a luat şi pe Tamarin, pentru partea de agricultură: să experimenteze, să demonstreze, să proslăvească. S-au creat gospodării agricole după modelul celor de pe Vişera, la început în jurul oraşului Vladivostok, iar apoi în apropiere de Elghen.

O agricultură de referinţă la Elghen, în centrul Kolîmei, era capriciul ambiţios şi al lui Berzin, şi al lui Tamarin.

Berzin considera că viitorul centru al Kolîmei nu va fi Magadanul maritim, ci Valea Taskanului. Magadan va fi doar un port.

Pe Valea Taskanului era ceva mai mult pămînt decît pe stîncile golaşe ale întregii regiuni Kolîma.

Acolo s-a întemeiat un sovhoz, s-au irosit milioane pentru a se demonstra ceva imposibil de demonstrat. Cartofii nu voiau să ajungă la maturitate. Erau cultivaţi în sere, răsădiţi, ca varza, în timpul interminabilelor *udarnice*, un fel de *subotnice* de lagăr. Deţinuţii erau obligaţi să muncească, să planteze răsadurile „pentru sine". „Pentru sine!" Am muncit şi eu destul la asemenea *subotnice*...

După un an, lagărele din Kolîma au dat primul aur, iar în 1935 Berzin a fost decorat cu ordinul Lenin. Aleksandr Aleksandrovici a fost reabilitat, antecedentele penale anulate. La vremea aceea murise şi sora lui, dar Aleksandr Aleksandrovici încă se mai ţinea bine. Scria articole în reviste, de astă dată nu despre tînăra

poezie comsomolistă, ci despre experimentele sale agricole. Aleksandr Aleksandrovici a obținut un soi de varză, „Hibridul lui Tamarin", un soi deosebit, nordic, ca al lui Miciurin. Dădea o producție de 32 de tone la hectar. Varză, nu trandafiri! În fotografie, varza arată ca un trandafir uriaș, un boboc mare, robust. „Dovleacul-pepene galben al lui Tamarin" - greutatea 40 de kilograme! Cartofi, soi Tamarin!

În Kolîma, Aleksandr Aleksandrovici a condus secția de fitotehnie a Academiei de Științe a Extremului Orient.

Tamarin prezenta referate la Academia de Științe Agricole, mergea la Moscova, se grăbea.

Neliniștea, sîngele anului 1935, șuvoaiele de deținuți, printre care erau mulți prieteni și cunoscuți chiar de-ai lui Berzin, îl speriau, îl puneau în gardă pe Tamarin. Berzin pleda și înfiera, demasca și judeca tot felul de sabotori și spioni dintre subordonații săi care „se infiltraseră, se strecuraseră în rîndurile noastre", pînă în ziua cînd a devenit el însuși „sabotor și spion".

Una după alta, comisiile studiau împărăția lui Berzin, interogau, trimiteau citații...

Tamarin simțea instabilitatea, nesiguranța situației sale. Fusese reabilitat abia în '35, „cu repunere în toate drepturile sale".

Tamarin primise dreptul să vină în Kolîma ca angajat civil pentru agricultura Nordului, ca un Miciurin al Extremului Orient, ca un vrăjitor al Dalstroi-ului. Contractul a fost semnat la Moscova în 1935.

Succesul recoltelor de legume în lagărele de lîngă Vladivostok a fost uriaș. Forța de muncă gratuită a deținuților, nelimitată în lagărele de tranzit ale Dalstroi-ului, făcea minuni. Agronomii selectați din convoaiele de deținuți, însuflețiți de promisiunea eliberării anticipate, de trecerea în cont a zilelor de muncă, nu se cruțau, încercînd tot felul de experiențe. Încă nu existau pedepse pentru eșecuri. Ei căutau cu înfrigurare succesul. Dar toate acestea erau pe Continent, pe Pămîntul cel Mare, în Extremul Orient, nu în Nordul Îndepărtat. Dar și acolo începeau experiențele - în valea Taskanului, pe Elghen, în Seimcean, pe țărm, în apropierea Magadanului.

Libertatea însă, pregătită cu atîta minuțiozitate, cu atîta nesfîrșită umilință, cu dibăcie și precauție, nu venea. De pe Continent

soseau în Kolîma eșaloane de deținuți. Lumea creată de Berzin pentru Tamarin se făcea bucăți. Mulți dintre activiștii de pe timpul lui Kirov și de dinaintea lui au găsit la Berzin o slujbă de rezervă. De pildă, F. Medved, șeful OGPU din Leningrad în timpul asasinării lui Kirov, era la Berzin șeful OGPU din Sud. În primul caz, GP înseamnă „de stat, politic"[1], iar în al doilea – doar „industrie minieră"[2]; acestea erau glumele lingvistice ale lucrătorilor de la „organe".

A sosit anul '36, cu execuții, cu demascări, cu remușcări. După '36 a urmat '37.

În Kolîma erau multe „procese", dar aceste victime locale erau prea puține pentru Stalin. În gura Molohului trebuia aruncată o jertfă mai însemnată.

În noiembrie '37 Berzin a fost chemat la Moscova, unde i s-a acordat concediu pe un an. Director al Dalstroi-ului a fost numit Pavlov. Berzin l-a prezentat pe noul șef activului de partid. Nu mai avea timp să meargă împreună cu Pavlov la minele aurifere, ca să-i predea atribuțiile, îl zorea Moscova.

Înainte de plecare, Berzin l-a ajutat pe Tamarin să primească un concediu „pe Continent". Cu o vechime de doi ani în Dalstroi, Aleksandr Aleksandrovici nu avea încă dreptul la concediu. Aceasta a fost ultima binefacere a directorului Dalstroi-ului pentru generalul Ghirei Han.

Au călătorit în același vagon. Berzin era, ca întotdeauna, încruntat. La Aleksandrov, în apropiere de Moscova, a coborît pe peron, în noaptea înghețată și viforoasă de decembrie. Și nu s-a mai întors în vagon. Trenul a ajuns la Moscova fără Berzin. Tamarin, după cîteva zile de libertate adevărată, primele după douăzeci de ani, a încercat să afle ceva despre soarta șefului și protectorului său de-a lungul atîtor ani. Într-una din vizitele la reprezentanța Dalstroi-ului, Tamarin a aflat că el însuși fusese exclus „din sistem", exclus în lipsă și pentru totdeauna.

Tamarin a decis să-și mai încerce o dată norocul. În anii aceia, orice cerere, reclamație sau petiție era o modalitate de a atrage

1. De la *gosudarstvenno-politiceskoe* (rusă).
2. De la *gorno-promîșlennoe* (rusă).

atenția asupra reclamantului, era un risc mortal. Dar Tamarin era bătrîn. Nu voia să aștepte. Da, îmbătrînise, nu voia, nu putea să aștepte. A scris o cerere adresată Direcției Dalstroi-ului, cu rugămintea să fie trimis din nou în Kolîma să muncească. A fost refuzat – în perioada post-Berzin Kolîma nu mai avea nevoie de asemenea specialiști.

Era luna martie a anului '38, toate lagărele de tranzit ale țării erau ticsite cu eșaloane de deținuți. Sensul răspunsului primit era următorul: dacă te aduc cumva acolo, va fi doar sub escortă.

Aceasta a fost ultima urmă a lui Ghirei Han, grădinar și general pe pămîntul nostru.

Destinele lui Berzin și Tamarin sînt foarte asemănătoare. Amîndoi au slujit puterii și i-au dat ascultare. Au crezut în ea. Iar puterea i-a tras pe sfoară.

Lui Berzin nu i s-a iertat niciodată, nu i-a fost trecut cu vederea cazul Lockhart. În Occident memorialiștii îl considerau pe Berzin un participant devotat la complotul englezesc. Nici Lenin, nici Dzerjinski, care cunoșteau amănuntele complotului, nu mai erau în viață. Iar cînd a sosit ceasul, Stalin l-a ucis pe Berzin. În preajma secretelor de stat dogoarea e prea mare pentru oameni, chiar și pentru cei cu sînge rece, ca Berzin.

[1967]

Rugăciunea de seară

Din 1938 a început o nouă modă: a vînzării inginerilor. Lagărul avea un venit destul de însemnat din vînzarea în afara sa a posesorilor de cunoștințe tehnice. Lagărul primea salariul complet, din care se scădeau banii pentru hrana deținutului, pentru îmbrăcăminte, escortă, aparat de anchetă, chiar și pentru Gulag. Însă și după deducerea tuturor cheltuielilor de întreținere, tot mai rămînea o sumă acceptabilă. Ea nu ajungea nicidecum în mîinile deținutului sau în contul lui curent. Nu. Suma intra în veniturile statului, iar deținutul primea o primă total arbitrară, care îi ajungea uneori pentru un pachet de țigări Puška, alteori chiar pentru

mai multe. Şefii mai înţelepţi ai lagărelor au încercat să obţină de la Moscova aprobarea să i se dea deţinutului în mînă un anumit procent din cîştig, fie şi unul mic. Dar Moscova nu aproba asemenea plăţi, şi inginerii erau plătiţi cum se nimerea. De altfel, în aceeaşi situaţie erau şi săpătorii sau dulgherii. Din cine ştie ce motive guvernul se temea pînă şi de iluzia unui salariu, aşa că îl transforma în recompensă şi-l numea „primă".

Printre primii ingineri deţinuţi din lagărul nostru, vînduţi în construcţii, a fost Viktor Petrovici Findikaki, vecinul meu de baracă.

Viktor Petrovici Findikaki, de patruzeci şi cinci de ani, condamnat potrivit articolului 58, punctele 7 şi 11, era primul inginer rus care realizase, în Ucraina, laminarea metalelor neferoase. Lucrările lui sînt binecunoscute în tehnica rusă, şi cînd noul stăpîn, Combinatul chimic de la Beriozniki, i-a propus să redacteze un manual de specialitate, Viktor Petrovici s-a apucat de lucru cu entuziasm, dar în curînd s-a întristat şi am reuşit să aflu cu greu cauza supărării.

Viktor Petrovici mi-a explicat fără urmă de zîmbet că în manualul redactat de el există cuvîntul „dăunează"[1], dar l-a tăiat peste tot. L-a înlocuit cu „împiedică". Acum corecturile erau la conducere.

Conducerea n-a avut obiecţii faţă de corectura lui Viktor Petrovici şi el a rămas în postul de inginer.

Un fleac, desigur. Dar pentru Viktor Petrovici era o chestiune serioasă, principială, şi voi explica imediat de ce.

Viktor Petrovici era un om „zobit", cum spuneau blatarii şi şefii de lagăr. În timpul procesului ajutase ancheta, participase la confruntări, fusese terorizat, trîntit la pămînt şi călcat în picioare. Pare-se, nu doar la figurat. Viktor Petrovici trecuse prin mai multe „conveiere", cum a fost numită procedura aceasta pretutindeni după patru-cinci ani.

---

1. În limba rusă, verbul *vredit* înseamnă „a dăuna", „a prejudicia", dar şi a „sabota". Findikaki îl evita din pricină că fusese condamnat pentru sabotaj.

Pavel Petrovici Miller, şeful lagărului de producţie, îl cunoştea pe Findikaki din închisoare. Deşi însuşi Miller făcuse faţă „conveierelor" şi scatoalcelor şi primise zece ani, avea o atitudine cumva indiferentă faţă de greşeala lui Viktor Petrovici. În schimb Viktor Petrovici se chinuia îngrozitor din cauza propriei trădări. Toate cazurile de sabotaj se soldaseră cu execuţii. Ce-i drept, mai erau şi acum, dar mai puţine. În lagăr a venit Boiarşinov, condamnat în cazul Şahtî, şi parcă nu discuta prea prietenos cu Findikaki.

Conştiinţa eşecului, a unei grave decăderi morale, nu l-a părăsit mult timp pe Findikaki. Viktor Petrovici (în baracă paturile noastre erau alăturate) nu voia nici măcar să muncească într-un post ilicit, privilegiat, ca brigadier, ca şef de echipă sau ca ajutor al lui Pavel Petrovici.

Findikaki era un om voinic, scund, cu umeri largi. Ţin minte că l-a cam uimit pe Miller cînd a cerut să fie trimis cu brigada hamalilor la fabrica de sodă. Această brigadă, neavînd libertate de mişcare, era chemată din lagăr la fabrica de sodă la orice oră din zi sau noapte, pentru încărcarea şi descărcarea vagoanelor. Conducerea fabricii de sodă aprecia în primul rînd viteza de lucru, pentru că exista pericolul amenzii din partea Căilor ferate. Miller l-a sfătuit pe inginer să vorbească cu brigadierul hamalilor. Iudin, brigadierul, locuia tot cu noi în baracă şi l-a pufnit rîsul cînd a auzit rugămintea lui Findikaki. Căpetenie înnăscută, Iudin nu-i suporta pe cei cu mîinile albe, pe ingineri, în general pe oamenii învăţaţi. Dar, la dorinţa lui Miller, l-a luat pe Findikaki în brigada sa.

De atunci ne întîlneam rareori cu Findikaki, cu toate că dormeam alături.

După un timp, la Combinatul chimic au avut nevoie de un sclav deştept, de un sclav cu carte. Era nevoie de un creier de inginer. Iată un loc de muncă pentru Findikaki. Dar Viktor Petrovici a refuzat: „Nu, nu vreau să mă întorc într-o lume în care urăsc fiecare cuvînt, unde orice termen tehnic pare a fi scos din limbajul turnătorilor, un lexicon al trădătorilor". Miller a ridicat din umeri şi Findikaki a continuat să muncească pe post de hamal.

După un timp Findikaki s-a mai potolit, trauma judiciară a început să se mai atenueze. În lagăr au mai venit și alți ingineri, „zobiți" și ei. Viktor Petrovici îi urmărea cu atenție. Aceștia trăiau, nu mureau nici de propria rușine, nici din pricina disprețului celor din jur. De altfel, nici măcar nu erau boicotați, erau oameni ca toți oamenii. Viktor Petrovici începu să-și cam regrete și capriciile, și purtarea copilărească.

A mai apărut un post de inginer pe șantier și Miller, prin mîinile căruia treceau cererile adresate directorului, i-a refuzat pe cîțiva dintre inginerii proaspăt sosiți. L-a mai întrebat încă o dată pe Viktor Petrovici și acesta a acceptat. Dar numirea lui a provocat un protest puternic, sălbatic din partea brigadierului hamalilor: „Pentru nu știu ce treabă de birou mi-l luați pe cel mai bun hamal. Nu, Pavel Petrovici. Cade înțelegerea. O să ajung pînă la Berzin, o să vă demasc pe toți".

Într-adevăr, a început o anchetă în legătură cu activitatea de sabotaj a lui Miller, dar, din fericire, cineva din fosta conducere l-a admonestat pe brigadierul hamalilor. Viktor Petrovici Findikaki s-a întors la munca de inginer.

La fel ca înainte, adormeam împreună, priciurile noastre erau alături. Și-l auzeam din nou pe Findikaki șoptind, înainte de culcare, ca pe-o rugăciune: „Viața e un rahat. O treabă de tot rahatul". Cinci ani.

Nici tonul, nici textul incantației lui Viktor Petrovici nu se schimbaseră.

[1967]

Boris Iujanin

În 1930, într-o zi de toamnă, a venit un convoi de deținuți – vagonul nr. 40 al unui eșalon care mergea spre Nord, spre Nord, spre Nord. Toate drumurile erau înțesate. Calea ferată abia o mai scotea la capăt cu transportul deschiaburiților. Laolaltă cu soțiile și copiii mici, deschiaburiții erau mînați spre Nord, pentru ca cei din Kuban, care nu văzuseră pădure în viața lor, să fie aruncați

în taigaua deasă din Ural. După un an, la exploatările forestiere din Cerdîn a fost nevoie să fie trimise mai multe comisii: strămutații muriseră, planul la materialul lemnos era în pericol. Dar toate acestea au fost mai tîrziu, acum însă „decăzuții"[1] se mai ștergeau cu prosoape ucrainene brodate, pestrițe, se spălau pe față, bucurîndu-se și nu prea de odihnă, de întîrziere. Trenul era mereu oprit, ceda calea – cui oare? – eșaloanelor cu deținuți. Aceia știau că vor fi aduși și păziți cu puștile, iar apoi fiecare va căuta să se descurce, va lupta pentru destinul său, „frîngîndu-l". În schimb, cei din Kuban nu știau nimic, ce moarte îi așteaptă, cînd și unde. Pe toți cei din Kuban îi trimiteau în *teplușki*. Eșaloanele de deținuți, mai numeroase ca număr, erau expediate și ele în *teplușki*. Vagoane Stolîpin veritabile erau puține, așa că pentru convoaiele de deținuți au început să utileze, să comande uzinelor vagoane obișnuite de călători, care fuseseră cîndva de clasa a doua. Aceste vagoane pentru deținuți au fost numite Stolîpin, din aceleași motive pentru care în Kolîma partea centrală a Rusiei e numită Continent, deși Kolîma nu este o insulă, ci o regiune din Peninsula Ciukotka. Dar vocabularul de pe Sahalin, călătoriile exclusiv cu vaporul, drumul pe mare de multe zile, toate acestea creează iluzia unei insule. Din punct de vedere psihologic nu e nicidecum o iluzie. Kolîma este o insulă. De pe ea oamenii se întorc pe Continent, pe Pămîntul cel Mare. Și Continentul și Pămîntul cel Mare sînt termeni care au intrat în vocabularul cotidian: jurnalistic, gazetăresc, livresc.

Tot așa și vagonul cu gratii pentru deținuți și-a păstrat denumirea de Stolîpin, cu toate că cel construit în 1907 era cu totul altfel.

Așadar, pe lista vagonului nr. 40 erau 36 de deținuți. Norma legală! Convoiul se deplasa fără suprasarcină. În lista pentru escortă, scrisă de mînă, exista rubrica: „profesia", iar o însemnare a atras atenția însoțitorului de convoi. „Bluză albastră"! Ce profesie mai era și asta? Nici lăcătuș, nici contabil, nici activist cultural, ci „bluză albastră". Era clar că prin acest răspuns în formularul

1. Persoanele private de drepturi civile și materiale.

pentru lagăr deţinutul vrea să confirme ceva important pentru el. Sau să atragă atenţia cuiva. Pe listă aşa scria.

Gurevici Boris Semionovici (Iujanin), art. PŞ (acronim pentru „Suspiciune de spionaj"), condamnare 3 ani (o durată de neconceput pentru acest articol, chiar şi în vremea aceea!), anul naşterii 1900 (leat cu veacul!), profesia – „bluză albastră".

L-au adus pe Gurevici în biroul lagărului. Un om oacheş, tuns, cu capul mare şi pielea murdară. Pe nas avea fixat un lornion spart, fără lentile. Încă mai era prins cu o sforicică de gît. N-avea nici bluză de corp, nici haină, nici lenjerie. Doar o pereche de nădragi albaştri strîmţi de bumbac, fără nasturi, în mod clar ai altcuiva, rezultatul unui schimb. Cu siguranţă blatarii îi confiscaseră totul. Aceştia jucau pe lucrurile altora, pe zdrenţele „fraierului". Picioarele goale erau murdare, cu unghiile crescute, iar pe chip, în ochii mari, căprui, pe care-i cunoşteam foarte bine – un zîmbet jalnic, cumva încrezător. Era Boris Iujanin, celebrul director al cunoscutei reviste *Bluze albastre*, a cărei aniversare de cinci ani fusese sărbătorită la Teatrul Bolşoi. Iujanin stătuse nu departe de mine, înconjurat de stîlpii mişcării „Bluza albastră". Tretiakov, Maiakovski, Foregger, Iutkevici, Tenin, Kirsanov – autorii şi colaboratorii revistei *Bluza albastră* – se uitau cu toţii în gura ideologului şi a conducătorului mişcării, Boris Iujanin, şi-i prindeau din zbor fiecare vorbă.

Aveau ce prinde: Iujanin spunea ceva fără încetare, convingea, îi conducea spre ceva.

Acum „Bluza albastră" era dată uitării. La începutul anilor '20, în ea se puseseră mari speranţe. Nu era doar o nouă formă de teatru, adusă în lume de Revoluţia din Octombrie, care se transforma într-una mondială.

Bluzele albastre îl considerau pînă şi pe Meyerhold prea puţin de stînga, şi propuneau nu doar o nouă formă de activitate teatrală a „gazetei vii", cum îşi numea Iujanin „Bluza albastră", ci şi de filosofie a vieţii.

„Bluza albastră", după cum gîndea capul mişcării, era un fel de ordin. Estetica pusă în slujba revoluţiei ducea la victorii etice.

În primele numere ale noului almanah literar al revistei *Bluza albastră* (au apărut foarte multe în decursul a cinci-şase ani),

autorii, oricît de cunoscuți ar fi fost (Maiakovski, Tretiakov, Iutkevici), nu se semnau deloc.

Apărea o singură semnătură: Boris Iujanin, redactor. Onorariile intrau în fondul „Bluzei albastre", pentru dezvoltarea în continuare a mișcării. În concepția lui Iujanin, „Bluza albastră" nu trebuia să fie profesionistă. Fiecare instituție, fiecare fabrică sau uzină trebuia să aibă colective proprii. Colective de amatori.

Textele din „Bluza albastră" aveau nevoie de melodii simple și cunoscute. Vocile nu erau deloc necesare. Dacă se găsea totuși o voce, un talent, cu atît mai bine. Acea bluză albastră se transfera într-un colectiv „reprezentativ". Acestea erau alcătuite din profesioniști – temporar – în concepția lui Iujanin.

Iujanin nega public vechea artă teatrală. Se pronunța vehement împotriva teatrelor Hudojestvennîi și Malîi, chiar împotriva principiului care le călăuzea activitatea.

Mult timp teatrele nu s-au putut adapta la noua putere. Iujanin a vorbit în numele ei, a promis o nouă artă.

În noua artă, locul principal îi era destinat teatrului rațiunii, teatrului lozincii, teatrului politic.

„Bluza albastră" se împotrivea categoric teatrului trăirilor. Ceea ce se numea „teatrul lui Brecht" fusese descoperit și arătat de Iujanin. Mai bine zis, descoperind empiric o serie întreagă de noi principii artistice, Iujanin nu știuse să le sintetizeze, să le dezvolte, să le aducă în fața forumului internațional. O făcuse Brecht – cinste și laudă lui!

Prima „Bluză albastră" a evoluat în anul 1921, pe o scenă de club, o scenă comsomolistă. Cinci ani mai tîrziu, în Rusia existau patru sute de colective. „Bluzei albastre" i s-a oferit ca bază principală, cu puneri în scenă zi și noapte, Teatrul Chat Noir din Piața Strastnaia, cel demolat în vara anului 1967.

Steagul negru al anarhiștilor încă mai atîrna pe o casă din vecinătate, la Clubul anarhiștilor de pe Tverskaia, unde cu puțin timp în urmă ținuseră discursuri Mamont-Dalski, Iuda Grossman-Roșcin, Dmitri Furmanov și alți apostoli ai anarhismului. Talentatul jurnalist Iaroslav Gamza a participat la polemica despre căile și destinele noului teatru sovietic, ale noilor forme de teatru.

Existau opt colective centrale, numite: „Emblematic", „Exemplar", „De şoc", „Fundamental". Iujanin veghea ca ele să fie egale.

În 1923, în componenţa „Bluzei albastre" a intrat teatrul lui Foregger, ca grup independent.

Totuşi, în pofida acestei dezvoltări, a acestei extinderi în lung şi în lat, „Bluzei albastre" îi lipsea ceva.

Aderarea teatrului lui Foregger a fost ultima victorie a „Bluzei albastre".

Brusc a devenit clar că „Bluza albastră" n-are nimic de spus, că „stînga" teatrală înclină mai mult spre Teatrul lui Meyerhold, spre Teatrul Revoluţiei, spre Teatrul de Cameră. Aceste teatre îşi păstraseră energia, inventivitatea, îşi păstraseră şi oamenii, mult mai calificaţi decît cei din colectivele „emblematice" ale lui Iujanin. Boris Tenin şi Klavdia Korneeva, care au trecut mai tîrziu la Teatrul pentru copii, sînt singurele nume sonore, născute în mişcarea „Bluza albastră". Iutkevici era atras de cinema. Tretiakov şi Kirsanov – de „Noul LEF"[1]. Konstantin Listov, compozitor al „Bluzei albastre", a trădat şi el „gazeta vie".

S-a văzut şi că teatrele academice îşi reveniseră din şoc şi erau de acord, chiar foarte de acord, să servească noua putere.

Spectatorii s-au întors în sălile cu cortină, pe care era desenat un pescăruş, tineretul a luat cu asalt studiourile vechilor şcoli de teatru.

Nu era loc pentru „Bluza albastră". A devenit cumva evident că această mişcare era un bluf, un miraj, că arta are căile ei sigure.

Dar toate acestea s-au întîmplat la sfîrşit, la început triumful era total. Pe scenă ieşeau actori îmbrăcaţi în bluze albastre, deschideau spectacolul cu o *parade-entrée*. Aceste parade erau identice, ca marşul sportiv înaintea transmisiunilor de fotbal de la radio:

Noi sîntem bluze albastre,
Sîntem sindicalişti
N-avem glas de privighetoare.
Sîntem doar piuliţele
Măreţei suduri,
O unică familie muncitoare.

1. Abreviere de la Frontul de Stînga al Artelor, grup literar de stînga, care a fiinţat cu întreruperi din 1923 pînă în 1929.

Lefovistul S.M. Tretiakov era meşter la aceste „piuliţe-suduri". Redactorul „Bluzei albastre" a scris şi el cîteva oratorii, schiţe, scene.

După paradă erau jucate cîteva scene. Actori fără grimă, în „haine de producţie", cum se va spune mai tîrziu, „fără costume", doar aplicaţii-simboluri. Parada se încheia cu „finalul":

Noi v-am cîntat, tot ce-am ştiut,
Noi v-am cîntat, tot ce-am putut.
Scopu-i atins şi e frumos,
Dacă v-am fost de vreun folos.

Această lume mărginită a articolelor de fond gazetăreşti, transpusă în jargon teatral, a avut un succes neobişnuit. Era noua artă a proletariatului.

„Bluza albastră" s-a dus în Germania. Două colective, în frunte cu Iujanin. În 1924, mi se pare. La cluburile muncitoreşti ale Republicii de la Weimar. Acolo Iujanin s-a întîlnit cu Brecht şi l-a uluit cu noutatea ideilor sale. „Uluit" e chiar expresia lui Iujanin. Cei doi s-au întîlnit de mai multe ori, pe cît era posibil în acele timpuri, pline de suspiciune, de supraveghere reciprocă.

Prima călătorie a muncitorilor „fruntaşi" peste graniţă, o călătorie în jurul lumii, a avut loc în anul 1933. Fiecare fruntaş era însoţit de cîte un comisar politic.

Şi cu Iujanin au călătorit destui comisari politici. Andreeva Maria Feodorovna aranja aceste deplasări.

După Germania „Bluza albastră" a luat-o spre Elveţia şi, extenuată de atît triumf, s-a întors în patrie.

Un an mai tîrziu, Iujanin a mai dus în Germania două colective de „bluze albastre", pe cele care nu participaseră la prima călătorie.

Triumful a fost acelaşi. Iujanin s-a întîlnit din nou cu Brecht. A urmat întoarcerea la Moscova. Colectivele se pregăteau să plece în America, în Japonia.

Iujanin avea o trăsătură care îl dezavantaja în calitatea sa de conducător al mişcării – era un orator prost. Nu se pricepea să-şi pregătească discursul, să-şi învingă adversarii în discuţii, în rapoarte. Pe atunci, discuţiile erau la mare modă – consfătuirile urmau una după alta, disputele la fel. Iujanin era un om foarte

modest, chiar sperios. Dar, în acelaşi timp, nu voia sub nici o formă să joace un rol secundar, să intre în umbră, să stea mai la o parte.

Luptele de culise impun multă inventivitate, multă energie. Lui Iujanin îi lipseau aceste calităţi. El era poet, nu politician. Poet-dogmatic, poet-fanatic al creaţiei sale: „Bluza albastră".

.....

Zdrenţărosul cel murdar stătea în faţa mea. Picioarele goale şi nespălate nu-şi găseau locul nicicum: Boris Iujanin se muta de pe un picior pe altul.

— Blatarii? l-am întrebat, arătînd cu capul spre umerii lui goi.

— Da, blatarii. Aşa mi-e şi mai bine, mai uşor. M-am bronzat pe drum.

.....

În sferele superioare se pregăteau deja dispoziţiile şi ordinele privind „bluzele albastre": să se reducă fondurile, să se taie dotaţiile. Au apărut şi pretendenţi la Teatrul Chat Noir. Partea teoretică a manifestelor „bluzelor albastre" devenea tot mai palidă.

Iujanin nu şi-a adus, n-a ştiut să-şi aducă teatrul la nivelul unei revoluţii mondiale. Iar spre jumătatea anilor '20 această perspectivă a pălit.

Dragostea faţă de ideile „bluzelor albastre"! S-a dovedit a fi prea puţin. Dragostea înseamnă responsabilitate, înseamnă dispute în cadrul secţiei Mossovet-ului, înseamnă scrierea rapoartelor, totul era o furtună într-un pahar cu apă, discuţii cu actorii care-şi pierdeau cîştigurile. Se punea o întrebare de principiu: ce era totuşi „Bluza albastră", activitate de profesionişti sau de amatori?

Ideologul şi coordonatorul „Bluzei albastre" a despicat toate aceste întrebări cu o singură lovitură de sabie.

Boris Iujanin a fugit peste graniţă.

Copilăros din fire, fuga nu i-a reuşit. A dat toţi banii pe care-i avea unui marinar oarecare în Batumi, iar acesta l-a dus la OGPU. Iujanin a stat mult timp în închisoare.

Anchetatorii de la Moscova i-au dat eroului noii formule de teatru acronimul „PŞ", suspiciune de spionaj, şi o pedeapsă de trei ani în lagăre de concentrare.

„Ce-am văzut în străinătate nu semăna deloc cu ceea ce scria în ziarele noastre. Nu mai voiam să fiu o gazetă vorbită. Voiam viață adevărată".

M-am împrietenit cu Iujanin. Am putut să-i fac mici servicii, adică l-am ajutat cu rufăria sau baia, dar în curînd a fost chemat la Direcție la Vijaiha, unde era centrul USLON, să lucreze în domeniul său.

Ideologul și creatorul mișcării „bluzelor albastre" a devenit coordonatorul *Bluzei albastre* din lagărele de concentrare de pe Vișera, „gazeta vie" a deținuților. Un final de efect!

Pentru această *Bluză albastră* din lagăr am scris și eu, în colaborare cu Boris Iujanin, cîteva schițe, oratorii, cuplete.

Iujanin a devenit redactorul revistei *Noua Vișeră*. La Biblioteca Lenin pot fi găsite exemplare din această revistă.

Numele lui Iujanin a rămas pentru posteritate. Grație marii realizări a lui Gutenberg, chiar dacă mașina tipografică fusese înlocuită de șapirograf.

Unul din principiile *Bluzei albastre* era utilizarea oricărui text, a oricărui subiect.

Dacă erau cu folos, cuvintele și muzica puteau aparține oricărui autor. Nu existau furturi literare. Plagiatul era un principiu.

În 1931, Iujanin a fost dus la Moscova. Pentru reexaminarea cazului? Cine știe?

A locuit cîțiva ani în Aleksandrov, prin urmare cazul n-a prea fost reexaminat.

În 1957 am aflat întîmplător că Iujanin e în viață; era imposibil ca Moscova anilor '20 să nu-l cunoască și să nu-l țină minte.

I-am scris o scrisoare, i-am propus să le povestească moscoviților de la sfîrșitul anilor '50 despre „Bluza albastră". Această propunere a stîrnit protestul vehement al redactorului-șef al revistei, care nu auzise în viața lui de „Bluza albastră". Prin urmare, n-aveam posibilitatea să confirm propria propunere și m-am ocărît straşnic pentru grabă. Apoi m-am îmbolnăvit, și scrisoarea lui Iujanin din '57 se află și acum pe biroul meu.

[1967]

Vizita lui Mister Popp

Mister Popp era directorul-adjunct al firmei americane Nitrogen, care instala rezervoare de gaze în prima fază a construcției Combinatului chimic de la Beriozniki.

Comanda era mare, treaba mergea bine și directorul-adjunct a considerat necesar să asiste personal la predarea lucrării.

La Beriozniki lucrau diferite firme de construcție. „Internaționala capitalistă", cum spunea M. Granovski, directorul șantierului. Nemții instalau cazane Hanomag. Mașinile cu abur erau ale firmei englezești Brown Boveri, cazanele de la Babcock & Wilcox, iar rezervoarele de gaze – americane.

La nemți treaba scîrțîia, ulterior s-a declarat că a fost vorba de sabotaj. Scîrțîia și centrala electrică la englezi. Mai tîrziu s-a declarat că și acolo a fost sabotaj.

Pe atunci lucram la centrala electrică, la termocentrală și-mi amintesc bine venirea inginerului-șef al firmei Babcock & Wilcox, Mister Holmes. Era un bărbat foarte tînăr, de vreo treizeci de ani. Granovski, directorul Combinatului chimic, l-a întîmpinat pe Holmes la gară, dar acesta n-a mers la hotel, ci direct la cazane, la instalarea lor. Unul dintre instalatorii englezi l-a ajutat să-și scoată paltonul, l-a îmbrăcat în salopetă și inginerul a stat trei ore în cazan, ascultînd explicațiile instalatorului. Seara a avut loc o ședință. Mister Holmes era cel mai tînăr dintre toți inginerii. La toate rapoartele, la toate observațiile, Mister Holmes răspundea cu un singur cuvînt scurt, pe care traducătorul îl traducea astfel: „Asta nu-l îngrijorează pe Mister Holmes". Totuși Holmes a rămas în combinat două săptămîni, cazanul a început să lucreze cam la optzeci la sută din capacitatea proiectată, Granovski a semnat documentul și Mister Holmes a plecat cu avionul la Londra.

După cîteva luni puterea cazanului s-a redus și a fost chemat pentru consultație specialistul nostru, Leonid Konstantinovici Ramzin. Personaj al unui proces de senzație, Ramzin, cum se convenise, nu fusese încă eliberat, nu fusese decorat cu ordinul Lenin, nu primise încă premiul Stalin. Toate acestea aveau să urmeze mai tîrziu, dar Ramzin o știa și se purta foarte degajat la centrala electrică. Nu venise singur, era însoțit de o persoană cu

o înfățișare foarte expresivă, cu care a și plecat înapoi. Ramzin nu s-a băgat în cazan, ca Mister Holmes, ci a stat în cabinetul lui Kapeller, directorul tehnic al stației, tot un deportat, condamnat pentru sabotaj în minele din Kizel.

Director cu numele al termocentralei era un oarecare Racev. Un fost director „roșu", băiat bun, care nu se amesteca în problemele la care nu se pricepea. Eu lucram la termocentrală, la Biroul de economie a muncii (BET), și mulți ani am purtat cu mine o cerere a fochiștilor, adresată lui Racev. Pe cererea în care fochiștii se plîngeau de nenumăratele lor nevoi, era scrisă cea mai caracteristică, cea mai nevinovată rezoluție a lui Racev: „Directorului BET. Rog lămuriți lucrurile și, dacă e posibil, refuzați".

Ramzin a dat cîteva sfaturi practice, dar n-a apreciat deloc munca lui Mister Holmes.

Mister Holmes venea la centrala electrică însoțit, nu de Granovski, directorul șantierului, ci de adjunctul lui, inginerul-șef Cisteakov. Nu există nimic mai dogmatic în viață decît eticheta diplomatică, cînd forma este și conținut. Acest lucru - dogma care otrăvește viața, îi obligă pe oamenii practici să-și piardă timpul cu elaborarea unor reguli de politețe reciprocă, de ordine, de întîietate, lucru care nu este ridicol din punct de vedere istoric, iar în esență e nemuritor. Prin urmare Granovski, deși avea timp liber berechet, nu considera că era de datoria lui să-l însoțească prin șantier pe inginerul-șef al firmei. Dar dacă ar fi venit patronul...

Pe Mister Holmes îl însoțea prin șantier inginerul-șef Cisteakov, un bărbat greoi și masiv, „cu înfățișare de moșier", cum e numit în romane. La administrația combinatului, vizavi de cabinetul lui Granovski, Cisteakov avea un cabinet uriaș, unde petrecea multe ore încuiat împreună cu o tînără curieră.

Pe atunci eram tînăr și nu înțelegeam legea fiziologică care conținea răspunsul la întrebarea: de ce șefii cei mari trăiesc, în afară de soțiile lor, cu curierele, stenografele, secretarele. Aveam deseori treabă cu Cisteakov și înjuram de mamă în fața ușii încuiate.

Locuiam în hotelul din apropierea fabricii de sodă, unde, într-una din camere, Konstantin Paustovski își redactase la repezeală romanul *Kara-Bugaz*. Judecînd după cele povestite de

Paustovski despre acele vremuri – anii '30 şi '31 – el nu remarcase deloc lucrul cel mai important pentru întreaga ţară, pentru întreaga istorie a societăţii noastre.

Aici se desfăşura, sub ochii lui Paustovski, experimentul măreţ al coruperii sufletelor omeneşti, care s-a extins apoi în toată ţara şi s-a transformat în sîngele anului '37. Chiar aici şi tocmai atunci s-a desfăşurat primul experiment al noului sistem de lagăr: autosupravegherea, „reforjarea", hrana în funcţie de productivitate, socotirea zilelor de muncă în funcţie de rezultatele activităţii depuse. Sistemul a prosperat la construcţia canalului Belomor şi a fost un eşec la canalul Moscova, unde şi acum se mai descoperă oase omeneşti în gropile comune.

La Beriozniki, experimentul era condus de Berzin. Nu de Berzin în persoană, desigur. El a fost întotdeauna un executant fidel al ideilor altora, sîngeroase sau nu, nu contează. Dar director al Combinatului chimic de la Vişera, tot o construcţie a primului cincinal, era Berzin. Filippov era subordonatul lui în probleme de lagăr, iar lagărul de la Vişera, unde intrau şi Beriozniki şi Solikamsk cu minele lor de potasiu, era imens. Numai la Beriozniki, la construcţia Combinatului chimic, erau trei-patru mii de oameni. Muncitorii primului cincinal.

Aici, exact aici, s-a luat decizia dacă să existe sau nu lagăre, după ce s-a făcut proba rublei, a cîştigului. După experienţa Vişerei, reuşită în opinia şefilor, lagărele au cuprins întreaga Uniune Sovietică, şi nu exista regiune în care să nu existe un lagăr, nu exista şantier unde să nu lucreze deţinuţi. După Vişera, numărul deţinuţilor din ţară a ajuns la douăsprezece milioane. La Vişera s-a marcat începutul unui nou drum al locurilor de detenţie. Casele de reeducare au trecut la NKVD şi s-au apucat de treabă, fapt proslăvit de poeţi, dramaturgi, regizori de film.

Iată ce nu a văzut Paustovski, preocupat de romanul său *Kara-Bugaz*.

La sfîrşitul anului '31 locuiam în camera de hotel împreună cu un inginer tînăr, pe nume Levin. Lucra la Combinatul chimic de la Beriozniki ca traducător din limba germană şi era repartizat pe lîngă unul dintre inginerii străini. Cînd l-am întrebat pe Levin de ce, avînd studii de inginer chimist, munceşte ca simplu

traducător pentru trei sute de ruble pe lună, el mi-a spus: „Așa e, firește, dar e mai bine. N-am nici un fel de responsabilitate. Uite, punerea în funcțiune se amînă pentru a zecea oară, o să fie trimiși la închisoare vreo sută de oameni. Cît despre mine? Eu sînt traducător. În plus, lucrez puțin, am timp liber din belșug. Și-l cheltuiesc cu folos". Levin a zîmbit.

Am zîmbit și eu.

— N-ați înțeles?

— Nu.

— N-ați observat că mă întorc abia spre dimineață?

— Nu, n-am observat.

— N-aveți spirit de observație. Munca pe care o fac îmi aduce venituri suficiente.

— Și ce faceți?

— Joc cărți.

— Cărți?

— Da. Poker.

— Cu străinii?

— Păi de ce cu străinii? Dacă joc cu străinii nu mă aleg cu nimic, în afară de o anchetă penală.

— Cu ai noștri?

— Desigur. Sînt aici o grămadă de burlaci. Și mizele sînt mari. Am o grămadă de bani, o duc bine și-i sînt recunoscător tatei: el m-a învățat să joc bine poker. Nu doriți să încercați? Vă învăț într-o clipă.

— Nu, vă mulțumesc.

L-am introdus întîmplător pe Levin în povestirea despre Mister Popp, pe care nu reușesc nicicum s-o încep.

La firma Nitrogen montajul mergea excelent, comanda era mare și directorul-adjunct a venit personal în Rusia. M. Granovski, directorul Combinatului chimic de la Beriozniki, a fost anunțat din timp, de o mie de ori, de venirea lui Mister Popp. Socotind, potrivit protocolului diplomatic, că el, M. Granovski, vechi membru de partid și director de șantier al celui mai mare obiectiv al primului cincinal, îi este superior patronului firmei americane, a hotărît să nu-l întîmpine personal pe Mister Popp la gara Usolie

(mai tîrziu, această gară a fost numită Beriozniki). Nu dădea bine. Îl va întîmpina la administraţie, în biroul său.

M. Granovski fusese informat că oaspetele american vine cu un tren special, locomotiva şi vagonul aparţineau oaspetelui. Cît despre ora sosirii trenului în gara Usolie, Directorul şantierului ştia de trei zile dintr-o telegramă de la Moscova.

Ritualul întîlnirii a fost elaborat din timp: îi vor trimite oaspetelui maşina personală a directorului şantierului, iar şoferul îl va duce la hotelul pentru străini. Acolo, comandantul hotelului, Ţîplakov, un membru de seamă al partidului, păstra de trei zile cea mai bună cameră pentru musafirul de peste mări. După ce-şi făcea toaleta şi lua micul dejun, Mister Popp urma să fie adus la birou, apoi trebuia să înceapă partea de afaceri a întîlnirii, planificată minut cu minut.

Trenul special cu musafirul de peste mări trebuia să sosească la ora nouă dimineaţa. Încă de cu seară, şoferul personal al lui Granovski fusese convocat, instruit şi înjurat de nenumărate ori.

— Tovarăşe director, poate ar fi mai bine să duc din seara asta maşina la gară. O să înnoptez acolo, se neliniştea şoferul.

— În nici un caz. Trebuie să arătăm că la noi totul se execută cu precizie, treaptă cu treaptă. Trenul şuieră, încetineşte şi atunci tu vii spre gară. Numai aşa.

— Bine, tovarăşe director.

Extenuat de nenumăratele repetiţii – s-a dus de zece ori cu maşina goală la gară, a calculat viteza, a socotit timpul –, în noaptea de dinaintea sosirii lui Mister Popp, şoferul lui M. Granovski a adormit şi s-a visat la tribunal. Sau în '31 oamenii încă nu visau tribunale?

Omul de serviciu de la garaj, cu care directorul şantierului nu dusese nici un fel de tratative confidenţiale, l-a trezit pe şofer cînd a sunat cineva de la gară. Acesta a pornit în grabă maşina şi s-a repezit să-l întîmpine pe Mister Popp.

Granovski era un om de acţiune. În ziua aceea a venit la cabinet pe la ora şase, a ţinut două şedinţe, a tras trei „săpuneli". La cel mai mic zgomot de jos trăgea draperiile şi se uita de la fereastră spre drum. Musafirul din străinătate nu se vedea.

La ora nouă şi jumătate a sunat ofiţerul de serviciu de la gară, era chemat directorul şantierului. Granovski a ridicat receptorul

și a auzit o voce slabă, cu un pronunțat accent străin. Vocea și-a exprimat uimirea că Mister Popp este așa de prost primit. Nu era nici o mașină. Mister Popp roagă să i se trimită o mașină.

Pe Granovski l-a apucat turbarea. Sărind peste trepte și respirînd greu, a ajuns la garaj.

— Șoferul dumneavoastră a plecat la șapte și jumătate, tovarășe director.

— Cum adică la șapte și jumătate?

Se auzi claxonul unei mașini. Șoferul, cu un surîs amețit pe chip, păși pragul garajului.

— Ce faci, fir-ai tu să fii...

Dar șoferul i-a explicat cum stau lucrurile. La șapte și jumătate venise trenul de pasageri de la Moscova. Cu el se întorcea din concediu directorul financiar al șantierului, Grozovski, împreună cu familia. Acesta a chemat mașina lui Granovski, cum făcea întotdeauna. Șoferul a încercat să-i explice cum stă treaba cu Mister Popp, dar Grozovski a spus că e vorba de o greșeală – el nu știa nimic – și i-a ordonat șoferului să vină imediat la gară. Șoferul s-a dus. S-a gîndit că s-o fi anulat treaba cu străinul și, în general, Grozovski, Granovski... El nu știa pe cine să asculte, îl apucase amețeala. S-au dus cale de patru kilometri în noua așezare Ciurtan, unde era locuința lui Grozovski, șoferul i-a ajutat la căratul bagajelor, apoi gazdele l-au cinstit...

— Stăm noi de vorbă mai tîrziu despre cine-i mai important pe lume, Grozovski sau Granovski. Acum șterge-o repede la gară.

Șoferul a zburat pînă la gară, nu era nici ora zece. Mister Popp nu era într-o dispoziție prea grozavă.

Fără să vadă prea bine pe unde merge, șoferul l-a dus în goană pe Mister Popp la hotelul pentru străini. Mister Popp s-a instalat în cameră, s-a spălat pe față, și-a schimbat hainele și s-a calmat.

Acum se agita Țîplakov, comandantul hotelului pentru străini – așa se numea pe atunci, nici director, nici administrator, ci comandant. Nu știu dacă o asemenea funcție se plătea mai puțin decît, să zicem, cea de „director al castelului de apă", dar se numea exact așa.

Secretarul lui Mister Popp apăru în pragul camerei.

— Mister Popp vă roagă să-i aduceți micul dejun.

Comandantul hotelului luă din bufet două bomboane mari fără ambalaj, două sendvişuri cu magiun, două cu salam, le puse pe o tavă şi, adăugînd două pahare de ceai foarte slab, duse totul în camera lui Mister Popp.

Secretarul scoase imediat tava afară şi o aşeză pe noptiera de lîngă uşa camerei:

— Mister Popp nu va mînca acest mic dejun.

Ţîlpakov se repezi să raporteze conducerii şantierului. Dar Granovski ştia deja totul, fusese informat prin telefon.

— Ce faci, javră bătrînă, urla Granovski. Nu pe mine mă faci de ruşine, ţara o faci de ruşine. Predă postul! La muncă! La cariera de nisip! Pune mîna pe lopată! Sabotorilor! Ticăloşilor! Vă trimit în lagăr, să putreziţi acolo!

Aşteptînd ca directorul să termine cu înjurăturile, Ţîplakov, un bărbat cu părul cărunt, îşi spuse în sinea lui: „Aşa-i, o să ne trimită".

Era timpul să se treacă la partea de afaceri a vizitei şi Granovski se mai calmă. Firma lucra bine la execuţia lucrării. Se montau rezervoare de gaze la Solikamsk şi la Beriozniki. Mister Popp va merge neapărat şi la Solikamsk. Pentru asta a venit şi nu vrea deloc să spună că e supărat. De fapt nici nu e supărat. Mai degrabă uimit. Toate astea sînt fleacuri.

Granovski merse personal cu Mister Popp pe şantier, lăsă la o parte toate calculele diplomatice, amînă toate şedinţele, toate întîlnirile.

Îl însoţi personal pe mister Popp la Solikamsk şi se întoarseră tot împreună.

Documentele fură semnate, Mister Popp era mulţumit şi se pregătea să plece acasă, în America.

— Am destul timp, îi spuse Mister Popp lui Granovski, am economisit vreo două săptămîni, pentru că maiştrii noştri... – oaspetele făcu o pauză – şi ai voştri au lucrat bine. Kama e un fluviu minunat. Aş vrea să merg cu vaporul pe Kama în jos pînă la Perm sau poate chiar pînă la Nijni Novgorod. Se poate?

— Desigur, răspunse Granovski.

— Pot să închiriez un vapor?

— Nu. La noi e alt sistem, Mister Popp.

— Dar să cumpăr?

— Nici să cumpărați nu se poate.

— Înțeleg, nu se poate cumpăra un vapor de pasageri, pentru că ar perturba navigația pe artera fluvială, dar poate un remorcher, ce ziceți? Uite, unul cum e Ceaika asta, și Mister Popp arătă spre un remorcher care trecea pe lîngă ferestrele cabinetului directorului.

— Nu, nu se poate nici remorcher. Vă rog să înțelegeți...

— Desigur, am auzit multe... Cel mai simplu ar fi să-l cumpăr. Îl las la Perm. Vi-l fac cadou.

— Nu se poate, Mister Popp, la noi nu se primesc asemenea cadouri.

— Atunci cum să facem? E absurd. E vară, vremea e minunată. Aici e unul din cele mai frumoase fluvii din lume, de fapt, adevărata Volgă, așa am citit pe undeva. În sfîrșit, am și timp la dispoziție. Dar nu pot să plec. Întrebați la Moscova.

— Ce poate să facă Moscova? Moscova e departe, recită Granovski din obișnuință.

— Atunci, rezolvați cumva. Sînt oaspetele dumneavoastră. Cum spuneți, așa vom face.

Granovski ceru o jumătate de oră de gîndire, îl chemă în cabinet pe Mironov, directorul Companiei de navigație, și pe Ozols, șeful sectorului operativ al OGPU. Le povesti despre dorința lui Mister Popp.

Pe lîngă Beriozniki circulau atunci numai două nave de pasageri: Uralul Roșu și Tataria Roșie. Pe ruta Cerdîn-Perm. Mironov îi spuse că nava Uralul Roșu era în aval, aproape de Perm, și n-avea cum să vină repede. Din amonte, Tataria Roșie se apropia de Cerdîn. „Dacă o aducem repede înapoi – ne ajută voinicii tăi, Ozols! – și o mînăm la vale fără opriri, Tataria Roșie va ajunge la debarcaderul din Beriozniki în cursul zilei de mîine. Mister Popp poate să plece."

— Du-te la selector, îi spuse Granovski lui Ozols, și zi-le alor tăi să-i dea bătaie. Să urce un om de-al vostru pe vapor și să vină încoace, să nu-i lase să piardă timpul degeaba, să nu se oprească. Spune-le că e o sarcină de stat.

Ozols luă legătura cu Annov de la debarcaderul din Cerdîn. Tataria Roşie ieşise din Cerdîn.

— Dă-i bătaie!

— Îi dăm.

Directorul şantierului îl vizită pe Mister Popp în camera lui de hotel – hotelul avea alt comandant acum, – şi îl înştiinţă că a doua zi la ora două vaporul de pasageri va fi onorat să-l primească la bord pe înaltul oaspete.

— Nu aşa, spuse Mister Popp. Spuneţi-mi la ce oră, ca să nu stăm degeaba pe mal.

— Atunci la ora cinci. La patru voi trimite maşina după bagaje.

La ora cinci, Granovski, Mister Popp şi secretarul acestuia sosiră la debarcader. Vaporul nu apăruse.

Granovski îşi ceru scuze, se îndepărtă şi se repezi la selectorul OGPU.

— Păi încă nici n-a trecut de Icer.

Granovski gemu. Două ore bune de aşteptat.

— Poate ar fi mai bine să ne întoarcem la hotel şi ne întoarcem cînd soseşte vaporul. Gustăm ceva, propuse Granovski.

— Adică să lăsăm pe mîine[1], vreţi să spuneţi, rosti cu subînţeles Mister Popp. Nu, vă mulţumesc. Este o zi minunată. Soare. Cer. O să aşteptăm pe mal.

Granovski rămase la debarcader cu musafirii, zîmbea, mai spunea ceva, arunca priviri spre promontoriul din amonte de unde trebuia să apară vaporul în orice clipă.

Între timp, oamenii lui Ozols şi însuşi şeful Secţiei raionale stăteau lipiţi de liniile de legătură şi-i dădeau bătaie.

La ora opt seara, Tataria Roşie se ivi de după promontoriu, apropiindu-se încet de debarcader. Granovski zîmbea, mulţumea, îşi lua rămas-bun. Mister Popp mulţumea fără să zîmbească.

Vaporul acostă. În momentul acela apăru o piedică, o problemă neaşteptată, care era cît pe ce să-l bage în mormînt pe M. Granovski, bolnav de inimă, problemă depăşită doar datorită

---

1. Joc de cuvinte bazat pe rădăcina asemănătoare a cuvintelor *zavtrak* (gustare de dimineaţă) şi *zavtra* (mîine).

experienței și spiritului de organizare a șefului Secției raionale, Ozols.

Vaporul era ocupat în întregime, ticsit de oameni. Cursele erau rare, oamenii călătoreau cu duiumul și toate punțile erau aglomerate, la fel și toate cabinele, ba chiar și sala mașinilor. Pe Tataria Roșie nu era loc pentru Mister Popp. Nu numai că fuseseră vîndute toate biletele pentru cabine, dar acestea erau ocupate de secretari de comitete raionale, de șefi de ateliere și directori de întreprinderi de importanță unională: cu toții se duceau la Perm în concediu.

Granovski simți că-și pierde cunoștința. Dar Ozols avea mult mai multă experiență în asemenea situații.

Ozols se urcă pe puntea superioară a vasului împreună cu patru dintre voinicii săi, în uniformă și înarmați.

— Afară toată lumea! Cu bagaje cu tot!

— Păi avem bilete. Bilete pînă la Perm!

— Să te ia naiba, cu biletul tău! Coboară în cală. Vă dau trei minute de gîndire. O să vă conducă o escortă pînă la Perm. Vă explic pe drum.

Cinci minute mai tîrziu, puntea superioară era curățată și Mister Popp, directorul-adjunct al firmei Nitrogen a urcat pe puntea Tatariei Roșii.

[1967]

Veverița

Pădurea înconjura orașul, intra în oraș. Trebuia doar să sari în copacul de-alături și erai de-acum în oraș, pe bulevard, nu în pădure.

Pinii și brazii, arțarii și plopii, ulmii și mestecenii – totul era la fel, atît în poiana din pădure, cît și în piața „Lupta împotriva speculei", cum fusese rebotezată de curînd.

Cînd veverița privea orașul din depărtare, i se părea că acesta e tăiat pe din două de un cuțit verde, de o rază verde, că bulevardul e un rîu verde, unde ai putea înota, ajungînd în final într-o

pădure eternă, la fel de verde ca acea în care trăia veverița. I se părea că piatra se sfîrşeşte curînd.

Şi veverița se hotărî.

Sări din plop în plop, din mesteacăn în mesteacăn, cu precizie şi calm. Dar plopii şi mestecenii nu se terminau, ci duceau tot mai adînc în văgăuni întunecoase, în poieni de piatră, înconjurate de tufe pitice şi copaci singuratici. Ramurile mesteacănului erau mai mlădioase decît ale plopului, dar veverița ştia dinainte toate acestea.

Curînd veverița înțelese că a ales un drum greşit, că pădurea nu se îndesea, ci se rărea. Dar era prea tîrziu să se întoarcă.

Trebuia să traverseze în fugă acest spațiu cenuşiu mort, iar după el o să fie din nou pădure. Dar deja hămăiau cîinii, trecătorii îşi lăsau capul pe spate.

Pădurea de conifere era sigură, cu platoşa pinilor şi mătasea brazilor. Foşnetul frunzelor de plop o putea trăda. Ramura de mesteacăn o ținea mai bine, mai îndelung, şi trupul suplu al vietății, legănîndu-se, aprecia singur cît rezistă crenguța. Veverița îşi desfăcea lăbuțele, zbura în aer – jumătate pasăre, jumătate animal. Copacii o învățaseră pe veveriță ce este cerul, ce este zborul. Cînd dădea drumul crenguței, răşchirîndu-şi ghearele celor patru lăbuțe, veverița zbura găsind apoi un punct de sprijin mai solid, mai sigur decît aerul.

Semăna într-adevăr cu o pasăre, părea un fel de uliu galben, care străbătea pădurea în zbor. Cît de mult îi invidia veverița pe ulii, în zborul lor ca de pe altă lume! Dar veverița nu era pasăre. Chemarea pămîntului, povara pămîntului, greutatea sa de o sută de puduri – toate acestea veverița le simțea în fiece clipă, de îndată ce începeau să slăbească muşchii copacului şi ramura prindea să se îndoaie sub trupul ei. Trebuia să prindă puteri, să scoată la suprafață forțe noi de undeva din adîncul trupului, ca să sară pe o altă creangă sau ca să cadă pe pămînt şi niciodată să nu se mai ridice spre frunzişul coroanelor.

Mijindu-şi ochii înguşti, veverița sărea, se agăța de ramuri, se legăna, îşi încerca puterile, fără să vadă că oamenii aleargă după ea.

Pe străzile oraşului se aduna mulțimea.

Era un oraş liniştit, provincial, care se trezea odată cu soarele, cu cocoşii. Rîul din oraş curgea atît de lent, încît uneori cursul se oprea de tot şi apa o lua îndărăt. Oraşul avea două distracţii. Prima erau incendiile - baloanele de alarmă de deasupra foişorului de foc, vuietul maşinilor de pompieri, trecînd în zbor pe străzile pavate cu piatră cubică, echipaje de pompieri: cai murgi, suri rotaţi sau negri, fiecare unitate de pompieri, din cele trei, cu culoarea ei. La incendii participau doar cei curajoşi, dar de privit, priveau toţi ceilalţi. O lecţie de cultivare a curajului pentru oricine: toţi cei care puteau umbla îşi luau copiii şi, lăsîndu-i acasă doar pe paralitici şi pe orbi, se duceau „la incendiu".

Al doilea spectacol popular era vînătoarea de veveriţe, distracţia clasică a orăşenilor.

Veveriţele treceau prin oraş, treceau adesea, însă întotdeauna noaptea, cînd oraşul dormea.

A treia distracţie în oraş era revoluţia: burjuii erau omoriţi, ostaticii împuşcaţi, se săpau şanţuri, se distribuiau puşti, soldaţii tineri erau instruiţi şi trimişi la moarte. Dar nici o revoluţie din lume nu potoleşte pasiunea pentru distracţiile populare tradiţionale.

Fiecare om din mulţime ardea de dorinţa să fie primul, să nimerească veverita cu piatra, s-o omoare. Să fie cel mai bun ţintaş, cel mai bun aruncător cu praştia, praştia biblică, de astă dată aruncată de mîna lui Goliat în trupuşorul galben al lui David. Goliaţii goneau după veveriţă, fluierînd, huiduind, îmbrîncindu-se în setea lor de a ucide. Era aici şi un ţăran, care adusese la tîrg o jumătate de sac de secară, cu gîndul s-o dea la schimb pentru un pian sau pentru oglinzi - oglinzile erau ieftine în acest an al morţii. Era şi preşedintele Comitetului revoluţionar al atelierelor feroviare din oraş, venit la piaţă să prindă speculanţi, şi contabilul Rezervelor statului şi grădinarul Zuev, cunoscut de pe vremea ţarului, şi un comandant roşu în pantaloni de călărie zmeurii - frontul era la doar o sută de verste distanţă.

Femeile din oraş stăteau pe lîngă garduri, la porţi, scoteau capul pe fereastră, îi îndemnau pe bărbaţi, îi ţineau pe copii, ca aceştia să poată vedea vînătoarea, să înveţe să vîneze...

Băieţandrii, care nu aveau voie să hăituiască ei înşişi veverița – doar erau destui adulţi – aduceau pietre, bețe, ca nu cumva vietatea să scape.

— Ia, nene, lovește-o.

Şi nenea lovea, gloata urla, urmărirea continua.

Goneau cu toţii pe bulevardele oraşului după vietatea roşcată: transpiraţi, congestionaţi la faţă, cuprinşi de setea pătimaşă a stăpînului oraşului de a ucide.

Veverița se grăbea, ghicise de mult ce era cu acest urlet, cu această patimă.

Trebuia ba să se lase în jos, ba să se cațăre, să aleagă nodul, creanga, să-şi calculeze zborul, să-şi facă vînt, să zboare...

Veverița se uita cu atenţie la oameni, iar oamenii la veveriță. Îi urmăreau fuga, zborul – o gloată de ucigaşi experimentaţi, obişnuiţi cu aşa ceva...

Cei mai în vîrstă, veterani ai luptelor provinciale, ai distracţiilor, ai vînătorilor şi bătăliilor, nici nu visau să poată ţină pasul cu cei tineri. Ceva mai la distanţă, urmînd gloata, ucigaşii cu experienţă le dădeau sfaturi sănătoase, înţelepte, importante celor care puteau să fugă, să prindă, să ucidă. Cei mai în vîrstă nu mai puteau să alerge, nu mai puteau să prindă veverița. Îi împiedicau năduful, grăsimea, rotunjimile. Dar experienţa lor era vastă, aşa că dădeau sfaturi – din ce parte să fugă ceilalţi, ca să poată prinde veverița.

Mulţimea creştea mereu – iată, bătrînii au împărţit gloata în detaşamente, în armate. Jumătate stăteau la pîndă, să-i taie drumul.

Veverița îi zări pe cei care ieşiseră de pe o străduţă, înainte ca aceştia s-o vadă, şi înţelese totul. Trebuia să se coboare, să facă în fugă zece paşi, spre copacii de pe bulevard, şi atunci o să le arate ea acestor cîini, acestor eroi.

Veverița sări pe pămînt, se repezi direct în mulţime, deşi spre ea zburau pietre şi bețe. Se strecură printre bețe, printre oameni – „Loveşte! Loveşte! N-o lăsa să respire!" – şi privi îndărăt. Oraşul o ajungea din urmă. O piatră nimeri în coaste, veverița căzu, dar sări îndată în picioare şi se repezi înainte. Ajunse pînă la un copac, pînă la salvarea ei, se cățără pe trunchi, apoi trecu pe o creangă, pe o creangă de pin.

— N-are moarte, ticăloasa!

— Acum trebuie s-o încercuim la rîu, la bancul de nisip.

Dar nu mai era nevoie s-o încercuiască. Veverița abia mai mișca pe creangă, cei de jos observară imediat și începură să urle.

Veverița se legănă pe creangă, își încordă forțele pentru ultima oară și căzu drept în mijlocul gloatei care răcnea cu glasuri răgușite.

Mulțimea se agita ca un ceaun gata să dea-n clocot și, ca într-un ceaun dat jos de pe foc, agitația se potoli; oamenii începură să se îndepărteze de locul unde veverița zăcea în iarbă.

Mulțimea se rărea cu repeziciune – fiecare trebuia să ajungă la muncă, fiecare avea treburi în oraș, în viața lui. Dar nici unul n-a plecat acasă fără să arunce o privire spre veverița moartă, fără să se fi convins cu propriii ochi că vînătoarea fusese reușită, că datoria era împlinită.

Mi-am croit drum prin mulțimea care se rărea și m-am apropiat, căci și eu huiduisem, și eu ucisesem. Aveam dreptul, la fel ca toată lumea, la fel ca întregul oraș, ca toate clasele și partidele...

Am privit trupușorul galben al veveriței, sîngele închegat pe buze, pe botișor, ochii blînzi, îndreptați spre cerul albastru al orașului nostru liniștit.

[1966]

Cascada

În iulie, cînd ziua temperatura atinge patruzeci de grade Celsius – așa funcționează echilibrul termic al Kolîmei continentale –, în poienile din pădure se înalță, supunîndu-se forței ploilor neașteptate și speriindu-i pe oameni, ciupercile – turta-vacii, nefiresc de uriașe, cu piei lunecoase, pestrițe de șarpe – roșii, albastre, galbene... Ploile neașteptate aduc taigalei, pădurii, pietrelor, mușchilor, lichenilor doar o ușurare de moment. Natura nici nu contase pe această ploaie roditoare, înviorătoare, binefăcătoare. Ploaia dezvăluie toate forțele ascunse ale naturii, și pălăriile de turta-vacii se îngreunează, cresc pînă la o jumătate

de metru în diametru. Sînt nişte ciuperci înspăimîntătoare, monstruoase. Ploaia aduce doar o uşurare de moment: în defileurile adînci a rămas gheaţa din iarnă, gheaţa veşnică. Ciupercile, cu forţa lor tînără de ciuperci, nu-s deloc potrivite pentru gheaţă. Şi nici un fel de ploi, nici un fel de torente nu sperie sloiurile de gheaţă netede, ca de aluminiu. Gheaţa acoperă piatra albiei, devine asemănătoare cu cimentul de pe pista de decolare a aeroportului... Prin albie, pe această pistă de decolare, accelerîndu-şi mişcarea, goana, zboară apa, acumulată în formaţiunile muntoase după ploile de-a lungul multor zile, amestecată cu zăpada topită, transformînd zăpada în apă şi chemînd-o spre cer, spre zbor...

Apa năvalnică se repede, zboară de pe piscurile muntoase prin defileuri, ajunge pînă la albia rîului, unde duelul soarelui cu gheaţa a luat de-acum sfîrşit, gheaţa s-a topit. În pîrîu gheaţa nu s-a topit încă. Dar, groasă de trei metri, această gheaţă nu stă în calea pîrîului. Apa goneşte direct spre rîu pe această pistă de decolare îngheţată. Învăluit în albastrul cerului, pîrîul pare de aluminiu, un aluminiu opac, dar luminos şi uşor. Pîrîul îşi ia avînt pe gheaţa lucioasă, strălucitoare. Îşi ia avînt şi sare în aer. De multă vreme, încă de la începutul goanei, de pe piscurile stîncilor, pîrîul se crede avion, şi singura lui dorinţă este să se învolbureze deasupra rîului.

Luîndu-şi avînt, pîrîul de aluminiu, de forma unei ţigări, se înalţă în aer, sare în văzduh de pe malul înalt. Tu eşti iobagul Nikitka, cel care a inventat aripile, aripi de pasăre. Tu eşti Tatlin-Letatlin[1], cel care i-a încredinţat lemnului secretele aripii de pasăre. Tu eşti Lilienthal[2]...

Pîrîul şi-a luat avînt şi sare, nu poate să nu sară, valurile care vin din urmă le împing pe cele care sînt mai aproape de mal.

---

1. Vladimir Evgrafovici Tatlin (1885-1953), pictor, grafician, designer şi pictor rus, reprezentant al futurismului şi constructivismului. Printre altele, a creat proiectul unui aparat de zbor care a primit numele de „Letatlin" (combinaţie între numele său şi cuvîntul rusesc *letat* – a zbura).
2. Otto Lilienthal (1848-1896), inginer german, unul dintre pionierii aviaţiei, care a explicat plutirea păsărilor în aer.

Sare în văzduh şi se sparge de văzduh. Căci văzduhul are puterea pietrei, rezistenţa ei; şi doar la prima vedere, de departe, pare acel „mediu" din manuale un „mediu" liber, în care se poate respira, se poate face mişcare, se poate trăi, zbura.

Se vede clar cum şuvoiul de cristal al apei se loveşte de peretele albastru al văzduhului, perete trainic, perete de văzduh. Se loveşte şi se face ţăndări – devine stropi, picături căzînd neputincioase în defileu, de la o înălţime de zece metri.

Iată că apa gigantică, acumulată în defileuri – a cărei forţă în mişcare e suficientă ca să distrugă malurile stîncoase, să smulgă copacii din rădăcină şi să-i arunce în torent, să clătine şi să spargă stîncile, să mătur totul în calea sa, urmînd legea revărsării, a torentului – n-are destulă putere pentru a dovedi inerţia văzduhului, a văzduhului pe care-l respiri atît de uşor, a văzduhului străveziu şi supus pînă la a deveni invizibil, care pare simbolul libertăţii. S-ar zice că văzduhul are o forţă de inerţie imensă, cu care nu se pot compara nici stîncile, nici apa.

Într-o clipă, stropii, picăturile se contopesc din nou, cad din nou, se sparg din nou şi ajung ţipînd, urlînd pînă la albie – la bolovanii uriaşi de piatră, şlefuiţi timp de veacuri, milenii...

Pîrîul se tîrăşte pînă la albia rîului pe o mie de cărărui printre bolovani, pietre, pietricele, pe care picăturile, pîrîiaşele, firele apei îmblînzite se tem parcă să le clintească. Învins, îmblînzit, pîrîul se tîrăşte încet, intră tăcut în rîu, trasînd un semicerc străveziu în apa întunecată a rîului care curge alături. Rîului prea puţin îi pasă de acest pîrîu-Letatlin, pîrîu-Lilienthal. Rîul n-are timp să aştepte. De altfel, chiar se retrage un pic, făcînd loc apei străvezii a pîrîului învins; se văd lipanii de munte cum urcă din adînc spre semicercul limpede, aruncînd o privire spre pîrîu. Peştii rămîn în rîul întunecat, lîngă ochiul de apă străvezie de la gura pîrîului. Aici se pescuieşte bine întotdeauna.

[1966]

Îmblînzind focul

Mi s-a întîmplat să mă aflu în mijlocul focului, şi nu o singură dată. În copilărie, am străbătut în fugă străzile unui oraş de lemn în flăcări şi mi s-au întipărit în minte pentru toată viaţa uliţele luminate în toiul zilei, de parcă oraşului nu-i mai ajungea soarele şi ceruse el însuşi foc. Neliniştea încremenită a cerului azuriu fierbinte, încins. Focul acumula forţă prin însăşi flacăra ce se întetea. Nu bătea deloc vîntul, dar casele oraşului vuiau, tremurînd din tot trupul, şi azvîrleau scînduri aprinse pe acoperişurile caselor de peste drum.

Printre flăcări era pur şi simplu uscat, cald, luminos, iar eu, un copil, am străbătut uşor şi fără teamă acele străzi care m-au lăsat să ies nevătămat, ca apoi să ardă imediat pînă în temelii. A ars tot cartierul de peste rîu şi doar rîul a salvat zona principală a oraşului.

Acest sentiment de calm în toiul incendiului l-am simţit şi ca adult. Am văzut destule incendii în pădure. Am păşit pe muşchiul fierbinte, albastru, pufos, ars ca o ţesătură, gros de un metru. Mi-am croit drum prin pădurea de zadă, doborîtă de incendiu. Zadele erau smulse din rădăcină şi culcate la pămînt nu de vînt, ci de foc.

Focul era ca furtuna, el stîrnea o furtună, dobora copacii, lăsa în taiga o urmă neagră pentru totdeauna. Dar devenea neputincios pe malul vreunui pîrîu.

Prin iarba uscată trecea o flacără luminoasă, galbenă. Iarba se clătina, se mişca, de parcă ar fi trecut un şarpe prin ea. Doar că în Kolîma nu sînt şerpi.

Flacăra galbenă se suia iute în copac, pe trunchiul zadei şi, prinzînd puteri, focul urla, zguduind trunchiul.

Aceste convulsii ale copacilor, convulsiile din ceasul morţii, erau pretutindeni la fel. Am văzut nu o dată faţa hipocratică a copacului.

Trei zile a turnat ploaia deasupra spitalului şi de aceea mă gîndeam la incendiu, îmi aminteam de foc. Ploaia ar fi salvat oraşul, depozitul geologilor, taigaua în flăcări. Apa e mai puternică decît focul.

Bolnavii în convalescență mergeau la cules de poame și ciuperci peste rîu: acolo erau o groază de afine, merișoare, hățișuri de turta-vacii, monstruoase, alunecoase și multicolore, cu pălării alunecoase și reci. Ciupercile păreau reci, niște ființe vii cu sînge rece, ca șerpii, păreau orice, numai ciuperci nu. Nu se încadrau în clasificările obișnuite ale științelor naturii și arătau ca niște ființe dintr-o specie alăturată de cea a amfibiilor, șerpilor...

Ciupercile se nasc tîrziu, după ploi, și nu în fiecare an, dar dacă rodul e bogat, ele înconjoară orice cort, împînzesc toate pădurile, toate lăstărișurile.

Mergeam în fiecare zi să culegem aceste creaturi bizare.

Astăzi era frig, sufla un vînt rece, dar ploaia se oprise, printre norii zdrențuiți se vedea cerul palid de toamnă și era evident că n-avea să mai plouă.

Puteam, trebuia să mergem după ciuperci. După ploaie recolta e bogată. Am trecut toți trei pîrîul într-o barcă mică, ca în fiecare dimineață. Apa urca puțin, curgea ceva mai repede decît de obicei. Valurile erau mai întunecate decît în alte dăți.

Safonov arătă apa cu degetul, apoi arătă în susul apei, și toți trei am înțeles ce voia să spună.

— Reușim. Sînt ciuperci cu duiumul, spuse Verighin.

— Doar n-o să ne întoarcem înapoi, am adăugat eu.

— Uite cum facem, spuse Safonov, pe la ora patru soarele ajunge pe dealul acela, la patru să fim pe mal. Legăm barca mai sus...

Ne-am risipit care încotro, fiecare avea locurile sale preferate pentru cules ciuperci.

De la primii pași prin pădure am văzut că nu trebuia să mă grăbesc, regatul ciupercilor era chiar aici, sub picioarele mele. Pălăriile ghebelor erau cît căciula, cît palma, nu-ți lua prea mult timp să umpli două coșuri mari.

Am dus coșurile în poiana de lîngă drumul pentru tractoare, ca să le găsesc repede, și-am pornit-o despovărat înainte, să arunc măcar o privire la ciupercile care crescuseră în locurile mele cele mai bune, remarcate mai demult.

Am intrat în pădure și sufletul culegătorului de ciuperci a fost impresionat: pretutindeni creșteau hribi uriași, separați unii de

alţii, mai înalţi decît iarba, mai înalţi decît tufele de merişor; tari, elastice, ciupercile proaspete erau neobişnuite.

Şfichiuite de apa ploii, crescuseră ca nişte monştri, cu pălării de jumătate de metru. Creşteau cît vedeai cu ochii şi erau atît de sănătoase, atît de proaspete şi atît de robuste, încît nu puteam decît să mă întorc, să arunc în iarbă tot ce adunasem înainte şi să mă duc la spital cu această minune de ciuperci în braţe.

Aşa am şi făcut.

Aveam nevoie de timp, dar am socotit că, luînd-o pe potecă, voi ajunge într-o jumătate de oră.

Am coborît colina, am dat tufele la o parte: apa rece inundase poteca pe metri întregi. În timp ce culegeam ciupercile, dispăruse sub apă.

Pădurea foşnea, apa rece urca tot mai mult. Vuietul era tot mai puternic. Am urcat dealul şi-am luat-o de-a lungul lui, pe dreapta, spre locul unde trebuia să ne întîlnim. N-am aruncat ciupercile: pe umeri îmi atîrnau două coşuri grele, legate între ele cu un prosop.

M-am apropiat pe sus de crîngul unde trebuia să fie barca. Crîngul era inundat în întregime, apa creştea mereu.

Am ieşit pe mal, pe o colină.

Rîul urla, smulgea copacii şi-i azvîrlea în torent. Nu mai rămăsese nici un tufiş din pădurea lîngă care acostaserăm dimineaţa. Spălaţi şi smulşi din pămînt, copacii erau purtaţi de forţa înfricoşătoare a apei musculoase a rîului, ce semăna cu un luptător. Malul celălalt era stîncos, rîul îşi făcuse jocul pe malul drept, pe malul meu cu zade.

Rîuleţul peste care trecuserăm dimineaţa se transformase de mult într-un monstru.

Se lăsa seara şi am înţeles că trebuie să urc prin întuneric pe munte şi să aştept acolo răsăritul, cît mai departe de apa îngheţată, dezlănţuită.

Ud pînă la piele, călcînd mereu prin apă, sărind pe întuneric din moviliţă în moviliţă, am cărat coşurile pînă la poalele muntelui.

Noaptea de toamnă era neagră, rece şi fără stele, mugetul surd al rîului mă împiedica să fiu atent la glasuri – da' cum să auzi glasurile cuiva?

Pe neașteptate, în defileu a licărit o lumină și nu mi-am dat seama imediat că nu era luceafărul, ci un foc de tabără. Focul de tabără al unor geologi? Pescari? Cosași? M-am îndreptat într-acolo. Am lăsat pînă la ziuă două coșuri sub un copac mare, iar pe cel mic l-am luat cu mine.

În taiga distanțele sînt înșelătoare – o izbă, o stîncă, pădurea, rîul, marea pot fi neașteptat de aproape sau neașteptat de departe.

Decizia „da sau nu" era simplă. Dacă vezi un foc, mergi spre el fără să mai stai pe gînduri. Focul era o nouă forță importantă în noaptea aceea. O forță salvatoare.

M-am pregătit să bîjbîi neobosit, chiar și pe pipăite, căci era un foc de noapte, adică asta însemna că acolo sînt oameni, e viață, e salvarea. Mergeam prin defileu, fără să scap focul din ochi și, după o jumătate de oră, ocolind o piatră uriașă, l-am văzut deodată chiar în fața mea, sus, pe o mică platformă de piatră. Focul era aprins în fața unui cort scund ca o stîncă. Lîngă foc ședeau cîțiva oameni care nu mi-au acordat nici cea mai mică atenție. Nu i-am întrebat ce făceau acolo, m-am apropiat de foc și-am început să mă încălzesc.

Cosașul cel mai în vîrstă a desfăcut o cîrpă murdară și mi-a întins în tăcere o bucățică de sare. În curînd, apa din ceaunaș a început să țiuie, să sară și s-a albit, înspumată și fierbinte.

Mi-am mîncat ciuperca-minune fără gust, am băut apă clocotită și m-am încălzit puțin. Am ațipit lîngă foc și încet, fără zgomot, s-a apropiat răsăritul, începea ziua. M-am dus spre mal, fără să le mulțumesc cosașilor pentru găzduire. Cele două coșuri ale mele de sub copac se vedeau de la o poștă.

Apa începuse să scadă.

Am trecut prin pădure, agățîndu-mă de copacii rămași în picioare, cu crengile rupte, cu scoarța smulsă.

Mergeam pe pietre, călcînd uneori pe grămezi de nisip adus din munte.

Iarba, care urma să mai crească după furtună, se ascundea adînc în nisip, în piatră, agățîndu-se de scoarța copacilor.

M-am apropiat de mal. Da, era malul, un mal nou, nu linia nestatornică a revărsării.

Rîul alerga, încă umflat de ploi, dar se vedea că apa scade.

Departe, departe, pe malul celălalt, ca și cum ar fi fost pe malul celălalt al vieții, am văzut siluete de oameni făcîndu-mi semne cu mîinile. Am văzut barca. Am început să-mi flutur și eu mîinile, ei au înțeles și m-au recunoscut. Trăseseră barca cu prăjinile de-a lungul malului, la vreo doi kilometri mai sus de locul unde mă aflam. Safonov și Verighin au acostat mai la vale. Safonov mi-a dat rația mea pe ziua aceea: șase sute de grame de pîine, dar eu n-aveam chef de mîncare.

Mi-am tîrît coșurile cu ciupercile minune.

Din cauza ploii, dar și pentru că le cărasem prin pădure, lovindu-mă noaptea de copaci – în coș zăceau numai sfărîmături, sfărîmături de ciuperci.

— Să le arunc?

— Nu, de ce...

— Ieri, noi le-am aruncat pe ale noastre. Abia am reușit să conducem barca. Cît despre tine, ne-am gîndit așa, spuse ferm Safonov: o să fim trași la răspundere mai degrabă pentru barcă decît pentru om.

— Pentru mine răspunderea nu-i prea mare, am spus eu.

— Asta așa e. Nici noi, nici șeful n-am fi fost luați la întrebări pentru tine, în schimb pentru barcă... Am făcut bine?

— Bine, am spus eu.

— Urcă, zise Safonov, ia și coșurile astea blestemate.

Ne-am desprins de mal și-am pornit-o pe apă, într-o luntre șubredă, pe rîul încă năvalnic, vijelios.

La spital m-au întîmpinat fără ocări și fără bucurie. Safonov avusese dreptate să se ocupe mai ales de barcă.

Am mîncat de prînz, de cină, de micul dejun și, din nou, de prînz și de cină – toată porția mea pe două zile – și m-a luat somnul. Mă încălzisem.

Am pus pe foc ceaunașul cu apă. Apă îmblînzită pe focul îmblînzit. Curînd, ceaunașul a dat în clocot, a început să fiarbă. Însă eu dormeam deja...

[1966]

Renașterea zadei

Sîntem superstițioși. Cerem miracole. Inventăm simboluri și trăim prin ele.

În Nordul Îndepărtat omul caută soluții pentru a-și arăta sensibilitatea, nedistrusă, neotrăvită de deceniile trăite în Kolîma. Trimite un pachet par avion: nu cărți, nu fotografii, nu versuri, ci o ramură de zadă, o ramură moartă din natura vie.

Acest dar ciudat – o ramură nordică dintr-un copac nordic, uscată, bătută de suflul avioanelor, boțită, ruptă în vagonul de poștă, maronie, aspră, colțuroasă – e pus în apă.

E pus într-un borcan de conservă, umplut cu apă rea de la robinet, clorurată, dezinfectată, cu apă care poate că e chiar bucuroasă să usuce tot ce e viu – apa moartă de la robinet a Moscovei.

Zadele sînt mai grave decît florile. În cameră sînt multe flori, flori viu colorate. Buchetele de mălin, de liliac se pun în apă fierbinte, li se despică tijele și se cufundă în apă clocotită.

Zada stă în apă rece, un pic încălzită. Ea a trăit mai aproape de Rîul Negru decît toate aceste flori, toate aceste crengi, de mălin, de liliac.

Stăpîna casei înțelege asta. Înțelege și zada.

Supunîndu-se voinței pătimașe a omului, ramura își adună toate forțele, fizice și spirituale, pentru că n-ar putea să reînvie numai prin forțele fizice: căldura Moscovei, apa cu clor, borcanul de sticlă indiferent. În ramură se trezesc alte forțe, niște forțe tainice.

Trec trei zile și trei nopți și stăpîna casei se trezește din cauza unui miros ciudat, difuz de terebentină, un miros nou, vag și delicat. În coaja aspră, lemnoasă s-au deschis și-au ieșit vizibil la lumină ace noi, tinere și vii de cetină proaspătă, de un verde intens.

Zada e vie, zada e nemuritoare, acest miracol al reînvierii nu poate să nu existe, pentru că ramura de zadă a fost pusă în borcanul cu apă la comemorarea unui an de la moartea, în Kolîma, a soțului stăpînei, poetul[1].

---

1. Se referă la Osip Mandelștam. Stăpîna casei este văduva poetului, Nadejda Mandelștam, pe care Șalamov o vizitează după întoarcerea la Moscova.

Pînă şi amintirea morţii ia parte la însufleţirea zadei, la reînvierea ei.

Această mireasmă gingaşă, acest verde orbitor sînt principii importante ale vieţii. Slabe, dar însufleţite, reînviate printr-o tainică forţă spirituală, ascunse în zadă şi ieşind la lumină.

Parfumul zadei era slab, dar distinct, şi nici o forţă din lume nu l-ar putea înăbuşi, n-ar putea stinge această lumină şi culoare verde.

Timp de atîţia ani, zada – deformată de vînturi şi geruri, rotindu-se după soare – şi-a întins în fiecare primăvară, spre cer, tînăra cetină verde.

Oare cîţi ani? O sută. Două sute. Şase sute. Zada de Dauria ajunge la maturitate la trei sute de ani.

Trei sute de ani! Zada, a cărei crenguţă respira pe masa din Moscova, este de-o vîrstă cu Natalia Şeremetieva-Dolgorukaia[1] şi poate aminti de soarta ei amară, de vicisitudinile vieţii, de credinţă şi fermitate, de dîrzenie sufletească, de chinurile fizice şi morale, care nu se deosebesc cu nimic de chinurile anului '37: natura turbată a Nordului care îl urăşte pe om, pericolul de moarte al revărsărilor de primăvară şi al viscolelor iernii, denunţurile, samavolnicia grosolană a şefilor, morţile, execuţiile prin sfîrtecare, tragerea pe roată a soţului, a fratelui, a fiului, a tatălui, care se denunţau, se trădau reciproc.

Nu-i oare acesta un subiect rusesc de cînd lumea?

După retorica moralistului Tolstoi şi predica turbată a lui Dostoievski au existat războaie, revoluţii, Hiroshima şi lagăre de concentrare, denunţuri, execuţii.

Zada a deviat dimensiunile timpului, a făcut de ruşine memoria umană, a amintit lucruri de neuitat.

Zada, cea care a văzut moartea Nataliei Dolgorukaia şi milioanele de cadavre – nemuritoare în îngheţul veşnic din Kolîma –, care a văzut moartea poetului rus, creşte undeva în Nord, ca să afirme şi să strige că nu s-a schimbat nimic în Rusia: nici soarta,

---

1. Prinţesa Natalia Borisovna Dolgorukaia (născută contesă Şeremetieva, după călugărire Nectaria) (1714-1771) şi-a urmat soţul deportat în Siberia şi e cunoscută pentru memoriile sale.

nici răutatea oamenilor, nici indiferența. Natalia Șeremetieva a povestit totul, a notat totul cu forța și credința ei tristă. Zada, cea a cărei creangă a înviat pe masa din Moscova, exista deja cînd Șeremetieva mergea spre Beriozov pe drumul său îndurerat, atît de asemănător cu drumul spre Magadan, peste Marea Ohotsk.

Zada își răspîndea mirosul ca pe o sevă. Mirosul se transforma în culoare, și între ele nu exista nici o graniță.

Zada respira în apartamentul din Moscova ca să le amintească oamenilor datoria lor de oameni, ca să nu uite milioanele de cadavre – oamenii care au pierit în Kolîma.

Mirosul slab și stăruitor era glasul morților.

În numele acestor morți zada îndrăznea să respire, să vorbească și să trăiască.

Pentru reînviere e nevoie de forță și credință. Să pui creanga în apă nu e nici pe departe totul. Am pus și eu o creangă de zadă într-un borcan cu apă: s-a uscat, a devenit neînsufletită, fragilă și sfărîmicioasă – viața a părăsit-o. Creanga a trecut în neființă, a dispărut, n-a înviat. Dar zada din apartamentul poetului a renăscut în borcanul cu apă.

Da, există crengi de liliac, de mălin, există romanțe înduioșătoare; zada nu e un obiect, o temă pentru romanțe.

Zada e un copac foarte grav. E copacul cunoașterii binelui și a răului – nu e nici măr, nici mesteacăn! –, copacul care se afla în grădina raiului pînă la izgonirea lui Adam și a Evei.

Zada este copacul Kolîmei, copacul lagărelor de concentrare.

În Kolîma nu cîntă păsările. Florile din Kolîma sînt viu colorate, grăbite, grosolane, nu au miros. Vara e scurtă – aerul rece, lipsit de viață – cu arșiță uscată și frig pătrunzător noaptea.

În Kolîma miroase numai măceșul de munte, cel cu flori rubinii. Nu miros nici lăcrămioarele roz, rudimentar modelate, nici violetele uriașe, cît pumnul, nici ienupărul plăpînd, nici pinul pitic cel veșnic verde.

Doar zada umple pădurile cu mirosul ei vag de terebentină. La început ți se pare că e mirosul descompunerii, mirosul morților. Apoi te obișnuiești, inspiri mirosul mai profund și înțelegi că acesta este mirosul vieții, al împotrivirii față de Nord, al victoriei.

În plus, în Kolîma morţii nu degajă nici un fel de miros, sînt prea secătuiţi, fără sînge şi apoi îngheţul veşnic îi conservă.

Nu, zada nu este un copac potrivit pentru romanţe, nu poţi cînta despre această crenguţă, nu poţi compune o romanţă. Aici cuvîntul are o altă profunzime, ţine de un alt nivel al sentimentelor umane.

Un om trimite o creangă din Kolîma par avion: nu ca să rămînă el în amintirea celorlalţi. Nu amintirea lui, ci a milioanelor de ucişi, torturaţi, depuşi în gropile comune de la nord de Magadan.

Să-i ajute pe alţii să ţină minte, să-şi elibereze sufletul de această povară grea: după ce ai văzut aşa ceva, să găseşti curajul de a nu povesti, ci de a ţine minte. Omul şi soţia lui au înfiat o fetiţă, o fetiţă deţinută a cărei mamă murise în spital, ca în felul lor să-şi asume o răspundere, să îndeplinească o datorie personală.

Să-şi ajute tovarăşii, pe cei rămaşi în viaţă după lagărele de concentrare din Nordul Îndepărtat...

Să trimită această ramură aspră şi mlădioasă la Moscova.

Cînd a trimis ramura, omul nu înţelegea, nu ştia, nu se gîndea că la Moscova creanga va fi înviată, că aceasta, renăscută, va mirosi a Kolîma, va înflori pe o stradă din Moscova şi-şi va dovedi forţa, nemurirea. Cei şase sute de ani de viaţă ai zadei înseamnă practic nemurirea. Nu ştia că oameni din Moscova vor atinge cu mîinile această ramură aspră, modestă şi gravă, vor privi cetina ei orbitor de verde, renaşterea ei, reînvierea, vor inspira mirosul ei, nu ca pe o amintire despre trecut, ci ca pe o „viaţă vie".

[1966]

Mănușa sau PK-2[1]

Traducere de Alexandra Fenoghen

Irinei Pavlovna Sirotinskaia

1. În structura gîndită de Șalamov, PK-2 reprezintă inițialele de la *Povestiri din Kolîma*.

Mănuşa

Pe undeva, în gheaţă, se păstrează mănuşile mele de cavaler, pe care le-am purtat lipite de degete timp de treizeci şi şase de ani, mai mulate decît pielea de căprioară şi decît cea mai fină piele întoarsă purtată de Ilse Koch[1].

Aceste mănuşi trăiesc în muzeul gheţii – ca mărturie, document, exponat al realismului fantastic al existenţei mele de atunci –, îşi aşteaptă rîndul, ca tritonii sau celacanţii, ca să se transforme în latimeria din ordinul celacanţilor.

Am încredere în procese-verbale, fiind eu însumi „factograf" de meserie, vînător de fapte, dar ce te faci dacă procesele-verbale nu există? Nu există dosare personale, nu există arhive, nu există foi de observaţie...

Documentele trecutului nostru au fost distruse, turnurile de pază au fost retezate, barăcile – făcute una cu pămîntul, sîrma ghimpată ruginită – strînsă şi dusă undeva în altă parte. Pe ruinele Serpantinkăi a înflorit răchiţica – floarea pîrjolului, a uitării, duşmanul arhivelor şi al memoriei omului.

Oare noi chiar am existat?

Răspund: „am existat" – cu toată elocvenţa procesului-verbal, a responsabilităţii, a preciziei documentului.

.....

Aceasta este o povestire despre mănuşa mea din Kolîma: ar putea fi un exponat demn de un muzeu al sănătăţii publice sau de cel etnografic, de ce nu?

Unde eşti acum, provocarea mea adresată timpului, mănuşa mea de cavaler, azvîrlită în anul 1943 în zăpadă, în obrazul gheţii din Kolîma?

---

1. Ilse Koch, soţia lui Karl Otto Koch, comandantul lagărului nazist de concentrare de la Buchenwald. „Căţeaua de la Buchenwald", cum a fost supranumită sadica şefă a gardienilor, colecţiona pielea tatuată a deţinuţilor condamnaţi la moarte, din care confecţiona abajururi.

Sînt un mierlitor, un invalid de carieră destinat spitalului, salvat, chiar smuls de medici din ghearele morţii. Nu văd însă nici un bine în nemurirea mea, nici pentru mine, nici pentru stat. Noţiunile noastre şi-au schimbat dimensiunile, au depăşit graniţele binelui şi ale răului. Salvarea poate fi un bine sau nu: această dilemă n-am rezolvat-o, în ce mă priveşte, nici pînă acum.

Cum să mai ţii pana cu o astfel de mănuşă, care ar trebui să stea în formolul sau în spirtul muzeului, dar zace pe gheaţa fără nume?

Mănuşa aceasta a fost timp de treizeci şi şase de ani parte a trupului meu, parte şi simbol al sufletului meu.

În cele din urmă, totul a fost un fleac, şi pielea a crescut la loc. Pe schelet au crescut muşchii, oasele au avut puţin de suferit, deformate de osteomielită după degerături. După cum se vede, pînă şi sufletul a crescut în jurul oaselor vătămate. Chiar şi amprenta dactiloscopică este identică şi pe acea mănuşă moartă, şi pe cea de astăzi, vie, care ţine acum creionul. Iată o adevărată minune pentru ştiinţa criminalisticii. Mănuşile gemene. Cîndva o să scriu un roman poliţist pe tema acestei mănuşi şi-mi voi aduce contribuţia la acest gen literar. Dar acum nu-mi arde de romane poliţiste. Mănuşile mele sînt practic de la doi oameni, de la două sosii cu unul şi acelaşi model dactiloscopic – o adevărată minune a ştiinţei. Este o temă demnă de reflecţie pentru criminaliştii din toată lumea, pentru filosofi, istorici şi medici.

Taina mîinilor mele n-o cunosc numai eu. Felcerul Lesniak şi doctoriţa Savoeva au ţinut mănuşa în mîinile lor.

Oare pielea care s-a regenerat, pielea cea nouă, muşchii de pe oase au dreptul să scrie? Iar dacă scriu totuşi, atunci să fie aceleaşi cuvinte pe care le-ar fi putut aşterne mănuşa aceea, din Kolîma, mănuşa muncitorului, palma bătătorită, roasă de rangă pînă la sînge, cu degetele îndoite pe coada lopeţii. Cu siguranţă, mănuşa aceea n-ar fi scris această povestire. Degetele acelea nu se pot dezdoi, ca să ia pana şi să scrie despre ele însele.

N-a fost oare o minune focul pielii celei noi, flacăra roz a sfeşnicului cu zece braţe al mîinilor degerate?

Oare nu cumva în mănuşa anexată la foaia de observaţie este înscrisă istoria nu doar a corpului meu, a destinului meu, a sufletului, ci şi istoria statului, a timpului, a lumii?

Cu acea mănuşă se putea scrie istoria.

Iar acum, cu toate că amprentele sînt identice, privesc în lumină pielea roz şi subţire, nu palmele murdare şi însîngerate. Acum sînt mai departe de moarte decît în 1943 sau în 1938, cînd degetele mele erau degetele unui mort. Precum şarpele, mi-am lăsat în zăpadă pielea mea cea veche. Dar mîna cea nouă reacţionează şi acum la apa rece. Impactul degerăturilor este ireversibil, veşnic. Şi totuşi mîna mea nu este cea a mierlitorului din Kolîma. Pielea aceea a fost smulsă de pe carnea mea, s-a dezlipit în straturi de pe muşchi, întocmai ca o mănuşă, şi a fost anexată la foaia de observaţie.

Modelul dactiloscopic este unul şi acelaşi la ambele mănuşi: e amprenta genei mele, a genei sacrificiului şi a împotrivirii. La fel ca şi grupa mea de sînge. Sînt eritrocitele victimei, nu ale cuceritorului. Prima mănuşă a fost lăsată la muzeul din Magadan, la muzeul Direcţiei sanitare, iar pe a doua am adus-o pe Pămîntul cel Mare, în lumea oamenilor, pentru ca tot ce nu este omenesc să rămînă peste ocean, dincolo de munţii Iablonov.

Evadaţilor prinşi în Kolîma li se tăiau mîinile, ca să nu se mai încurce cu trupul, cu cadavrul. Mîinile tăiate pot fi luate în servietă, în geanta de teren, pentru că în Kolîma omul, slobozel sau deţinut evadat, are un singur buletin: amprentele degetelor. Tot ce este necesar pentru a identifica o persoană poate fi adus în servietă, în geanta de teren, nu într-un camion, nu într-un *pick-up* sau într-un Willys.

Unde o fi mănuşa mea? Unde se păstrează? Căci mîna nu mi-a fost tăiată.

În anul 1943, toamna tîrziu, la scurt timp după ce primisem o nouă condamnare de zece ani, neavînd nici puterea, nici speranţa să trăiesc – aveam prea puţini muşchi, prea puţină carne pe oase ca să mai pot păstra în ea sentimentul ce aducea a speranţă, sentiment uitat de mult, părăsit şi inutil –, eu, mierlitorul alungat din toate dispensarele din Kolîma, am nimerit pe valul norocos al luptei cu dizenteria, recunoscută oficial. Eu, vechi client cu pîntecăraie, aveam acum dovezi convingătoare pentru spitalizare. Eram mîndru că pot să-mi expun fundul în faţa oricărui medic – şi mai ales a oricărui ne-medic –, că fundul meu va scuipa un

cocoloş salvator de mucus, îi va arăta lumii smaraldul verde-cenuşiu, cu vinişoare de sînge – piatra preţioasă a dizenteriei.

Acesta a fost permisul meu de intrare în rai, unde nu mai fusesem niciodată în cei treizeci şi opt de ani de viaţă.

Am fost propus pentru spitalizare, inclus pe listele nesfîrşite, ca una din găurile cartelei perforate, am fost plasat, introdus în roata mîntuitoare, salvatoare. De altfel, pe atunci mă gîndeam cel mai puţin la salvare, habar n-aveam ce e un spital, mă supuneam doar legii de veacuri a automatismului vieţii de deţinut: deşteptarea – repartizarea la muncă – micul dejun – prînzul – munca – cina, somnul sau convocarea la ofiţerul politic.

Am revenit la viaţă de multe ori şi o duceam din nou de azi pe mîine, colindînd de la spital la abataj ani mulţi, nu zile, nu luni, ci ani, ani de Kolîma. M-am tot tratat, pînă cînd am început să tratez eu însumi pe alţii, şi aceeaşi roată automată a vieţii m-a aruncat pe Pămîntul cel Mare.

.....

Eu, mierlitorul, aşteptam convoiul, dar nu spre aur, unde tocmai mi se dăduseră zece ani de condamnare suplimentară. Eram prea vlăguit pentru aur. Taberele „de vitamine" au devenit destinul meu.

Aşteptam convoiul la OLP-ul comenduirii din Iagodnoe – regulile lagărului de tranzit sînt cunoscute: toţi mierlitorii sînt scoşi cu cîinii la muncă, cu escortă. Escortă să fie, că muncitori sînt destui. Munca lor nu se înscrie nicăieri, sînt mînaţi cu forţa, măcar pînă la prînz, la scobit gropiţe cu ranga în pămîntul îngheţat, la cărat buşteni pentru lemne în lagăr sau cel puţin la tăiat buturugi cu ferăstrăul şi stivuit, la zece kilometri depărtare de sat.

Să refuzi? Te aştepta carcera, trei sute de grame de pîine şi o gamelă cu apă. Şi un proces-verbal. În 1938, la Serpantinka, închisoarea preventivă a Nordului, toţi cei care refuzau de trei ori la rînd să iasă la muncă erau împuşcaţi. Cunoşteam foarte bine această practică, aşa că nici prin cap nu-mi trecea să mă eschivez sau să refuz, oriunde ne-ar fi dus.

Într-una din deplasări ne-au dus la o întreprindere de confecţii. În spatele gardului era o baracă unde se coseau mănuşi din pantaloni vechi şi tălpi tot din bucăţi de vatelină.

În timpul forajului cu ranga – am forat manual destulă vreme – mănuşile noi de prelată, căptuşite cu piele, rezistă cam o jumătate de oră. Cele vătuite – vreo cinci minute. Diferenţa nu era chiar atît de semnificativă ca să contezi pe echipament de protecţie adus de pe Pămîntul cel Mare.

La întreprinderea de confecţii din Iagodnoe coseau mănuşi vreo şaizeci de oameni. Aveau şi sobe, şi o îngrăditură împotriva vîntului – îmi doream grozav să ajung să lucrez acolo. Din păcate, degetele de muncitor în abatajul minei de aur, încovoiate pe coada lopeţii şi pe tîrnăcop, nu puteau ţine acul în poziţia corectă, pînă şi la cîrpitul mănuşilor au luat oameni mai puternici decît mine. Maistrul, urmărindu-mă cum mă descurc cu acul, a făcut cu mîna un gest de negaţie. N-am luat examenul de croitor şi m-am pregătit pentru drum lung. De fapt, departe sau aproape, îmi era absolut egal. Noua condamnare primită nu mă speria deloc. N-avea nici un sens să-ţi planifici viaţa mai departe de o zi. Chiar şi termenul de „sens" nu ştiu dacă este admisibil în lumea noastră fantastică. Această soluţie – calculul pentru o singură zi – a fost găsită nu de creier, ci de un soi de simţ animalic al deţinutului, de instinctul muşchilor, care aflase o axiomă ce nu putea fi pusă la îndoială.

Se pare că fuseseră parcurse drumurile cele mai îndepărtate, căile cele mai întunecate şi pustii, fuseseră luminate colţurile cele mai profunde ale creierului, fuseseră încercate limitele umilinţei, bătăile, palmele, ghionturile, maltratările zilnice. Toate acestea le încercasem din greu pe pielea mea. Trupul îmi sugera tot ce era mai important.

De la prima lovitură a soldatului din escortă, a şefului de echipă, a dispecerului, a blatarului, a oricărui şef eu mă prăbuşeam la pămînt, fără să fie o prefăcătorie la mijloc. Cum de nu?! Nu o dată Kolîma mi-a pus la încercare aparatul vestibular, mi-a testat nu numai „sindromul Ménière", ci şi imponderabilitatea în sensul ei absolut, adică în sensul concentraţionar.

Am dat examen asemenea unui cosmonaut pentru zborul în ceruri, în centrifugele de gheaţă din Kolîma.

Conştientizam ca prin ceaţă că m-au lovit, m-au doborît la pămînt; mă calcă în picioare, buzele sînt sparte, îmi curge sînge

din gingiile chinuite de scorbut. Trebuie să mă chircesc, să mă întind pe jos, să mă lipesc de pămînt, de pămîntul-mamă cel reavăn. Dar pămîntul era zăpadă, gheaţă, iar în timpul verii – piatră, nu pămînt reavăn. M-au bătut de multe ori. Pentru tot. Pentru că eram troţkist, pentru că eram „Ivan Ivanîci". Răspundeam cu coastele mele pentru toate păcatele lumii, am ajuns pînă la limita răzbunării permise oficial. Şi totuşi parcă nu era ultima lovitură, ultima durere.

Pe atunci nu mă gîndeam la spital. „Durere" şi „spital" sînt noţiuni diferite[1], mai ales în Kolîma.

A fost mult prea neaşteptată lovitura doctorului Mohnaci, şeful dispensarului din zona specială Djelgala, unde fusesem judecat cu doar cîteva luni în urmă. Mergeam zilnic la consultaţie la dispensarul unde lucra doctorul Vladimir Osipovici Mohnaci, încercînd să capăt scutire de muncă măcar pentru o zi.

Cînd am fost arestat în mai 1943, am cerut expertiză medicală şi adeverinţe despre tratamentul meu în dispensar.

Anchetatorul şi-a notat cererea mea şi, în aceeaşi noapte, uşile carcerei în care stăteam de o săptămînă încheiată – fără lumină, cu o cană de apă şi trei sute de grame de pîine, culcat direct pe pămînt, pentru că acolo nu era nici pat, nici mobilă – s-au deschis şi în prag a apărut un om în halat alb. Era doctorul Mohnaci. Fără să se apropie, s-a uitat la mine (în timp ce eram scos, îmbrîncit afară din carceră), mi-a luminat faţa cu lanterna şi s-a aşezat la masă ca să scrie ceva pe hîrtie, fără să mai amîne pentru altă dată. Apoi a plecat. Am văzut acea hîrtie pe 23 iunie 1943 la tribunalul revoluţionar, în timpul procesului meu. A fost considerată un document. În hîrtie scria exact aşa, ţin minte textul pe dinafară: „Adeverinţă. Deţinutul Şalamov nu s-a adresat Dispensarului nr.1 din zona specială Djelgala. Şef dispensar, Dr. Mohnaci".

S-a dat citire adeverinţei cu voce tare la proces, întru măreaţa slavă a ofiţerului politic Feodorov, care se ocupa de cazul meu. În procesul meu totul era minciună: şi acuzaţia, şi martorii, şi expertiza. Numai ticăloşia omenească era adevărată.

---

1. În limba rusă, durere (*bol'*) şi spital (*bolniţa*) au aceeaşi rădăcină lexicală.

Nici n-am apucat să mă bucur în acel iunie 1943, că pedeapsa de zece ani era, de fapt, un dar pentru ziua mea de naştere. „E un dar, aşa îmi spuneau toţi cunoscătorii situaţiilor similare. N-ai fost împuşcat. Nu ţi s-a dat o sentinţă cu greutatea a şapte grame de plumb."

Toate acestea mi se păreau fleacuri pe lîngă realitatea acului pe care nu-l puteam ţine ca un croitor.

Dar şi acestea sînt fleacuri.

.....

Undeva – deasupra sau dedesubt, n-am reuşit să aflu în decursul întregii mele vieţi – se mişcau nişte roţi elicoidale care puneau în mişcare vaporul destinului, pendulul care oscila între viaţă şi moarte, dacă e să mă exprim într-un stil elevat.

Undeva se scriau circulare, ţîrîiau telefoanele conexiunilor prin selector. Undeva cineva era responsabil pentru ceva. Şi ca un rezultat infim al celei mai oficiale opoziţii medicale împotriva morţii, în faţa sabiei pedepsitoare a statului, se năşteau instrucţiuni, ordine, răspunsuri formale din partea conducerii superioare. Valurile unui ocean de hîrtii, lovindu-se de malurile unui destin nicidecum de hîrtie. Mierlitorii, distroficii din Kolîma nu aveau dreptul la asistenţă medicală, la spitalizare pentru boala lor adevărată. Pînă şi la morgă anatomopatologul deforma permanent adevărul, minţea chiar şi după moarte, indicînd un alt diagnostic. Adevăratul diagnostic de distrofie alimentară a apărut în documentele medicale din lagăre abia după blocada Leningradului, doar în timpul războiului s-a permis ca foamea să fie numită foame, dar pînă atunci mierlitorii erau lăsaţi să moară cu diagnosticul de poliavitaminoză, pneumonie gripală sau, mai rar RFI – epuizare fizică avansată.

Pînă şi scorbutul avea cifre de control, iar doctorilor li se recomanda ca acestea să nu fie depăşite, ca număr de zile de spitalizare, la grupele B şi C. Un număr mare de zile de spitalizare însemna apostrofare din partea conducerii superioare, şi medicul înceta să mai fie medic.

Dizenterie – iată diagnosticul care permitea spitalizarea deţinuţilor. Şuvoiul bolnavilor de dizenterie mătura toate barierele oficiale. Mierlitorul simte foarte subtil slăbiciunea: unde, la ce

poartă eşti lăsat să intri spre odihnă, spre repaus, măcar pentru o oră, măcar pentru o zi. Corpul, stomacul deţinutului nu este un barometru aneroid. Stomacul nu avertizează. Dar instinctul de conservare îl forţează pe mierlitor să privească spre uşa dispensarului care poate că duce spre moarte sau, poate, spre viaţă.

„Bolnav de o mie de ori", termenul de care rîd toţi bolnavii şi vîrfurile medicale este profund, just, exact, serios.

Mierlitorul îi va smulge destinului măcar o zi de odihnă, ca să se întoarcă din nou la căile sale pămînteşti, foarte asemănătoare cu cele cereşti.

Lucrul cel mai important este cifra de control, planul. Este o sarcină grea să te încadrezi în acest plan: oricare ar fi şuvoiul diareicilor, uşa de intrare în spital este îngustă.

Combinatul de vitamine, unde locuiam, avea repartizate doar două locuri pentru dizenterie în Spitalul Raional, două foi de drum valoroase, şi acelea cucerite prin luptă pentru *vitaminka*, pentru că dizenteria minei de aur sau a ocnei de cositor sau dizenteria construcţiei de drumuri costă mai scump decît diareicii combinatului.

Combinatul de vitamine era o simplă magazie, unde se fierbea în ceaune extract de pin pitic – un amestec otrăvitor, mizerabil, groaznic de amar, de culoare cafenie care, prin fierbere timp de multe zile, se transforma într-o mixtură groasă. Aceasta se obţinea din ace de cetină, pe care le „ciupeau" peste tot în Kolîma deţinuţii, mierlitorii pe care abatajul aurifer îi sleise de puteri. Cei care reuşiseră să iasă din mina de aur erau obligaţi să moară fabricînd un produs vitaminic, extractul de cetină. Ironia cea mai amară era chiar denumirea combinatului. În opinia autorităţilor şi în virtutea experienţei de veacuri a călătoriilor nordice din toată lumea, cetina era singurul remediu local împotriva bolii exploratorilor polari şi a închisorilor – scorbutul.

Extractul de cetină era folosit pentru dotarea oficială a întregii medicine în lagărele din Nord, ca unic remediu de salvare. Dacă nu ajuta nici pinul pitic, însemna că nimic nu mai ajută.

Această mixtură greţoasă ni se administra de trei ori pe zi, fără ea nu primeai mîncare la cantină. Stomacul deţinutului

așteaptă încordat orice zeamă din făină, pentru a proslăvi orice hrană, iar administrația strica iremediabil acest moment important, ce apărea de trei ori pe zi, obligîndu-te să savurezi o înghițitură preliminară de extract de cetină. Amestecul amar provoca sughițuri și spasme la stomac timp de cîteva minute, iar pofta de mîncare dispărea definitiv. Extractul acesta de pin pitic conținea și un oarecare element de pedeapsă, de răzbunare.

Baionetele apărau trecerea îngustă spre cantină, măsuța la care ședea *lepila* – ajutorul doctorului din lagăr – cu găleata și cu un căuș minuscul de tablă meșterit dintr-o cutie de conservă și-i turna fiecăruia în gură doza vindecătoare de otravă.

Particularitatea acestui supliciu de ani de zile cu pin pitic, a pedepsei cu căușul, practicată în toată Uniunea Sovietică, era că extractul fiert în șapte ceaune nu mai conținea nici urmă de vitamina C, care ar fi putut salva de scorbut. Vitamina C este foarte instabilă, dispare după cincisprezece minute de fierbere.

Dar exista o statistică medicală, pe deplin veridică, în care se demonstra convingător, „cu cifre", că mina dă mai mult aur, că se reduce numărul zilelor de spitalizare. Că oamenii, mai exact, mierlitorii morți de scorbut, muriseră numai pentru că scuipaseră mixtura salvatoare. Celor care scuipau li se întocmeau procese-verbale, erau trimiși la carceră, la RUR[1]. Erau destule tabele de genul acesta.

Întreaga luptă cu scorbutul era o farsă sîngeroasă și tragică, cu totul pe măsura realismului fantastic al vieții noastre de atunci.

Abia după război, cînd s-au lămurit la cel mai înalt nivel în privința acestei chestiuni sîngeroase, pinul pitic a fost interzis definitiv și peste tot.

După război au început să aducă în Nord fructe de măceș în cantități mari care, într-adevăr, conțineau vitamina C.

În Kolîma măceșul crește cu nemiluita – tufe scunde de munte, cu carnea poamelor liliachie. Pe vremea noastră, ne era interzis să ne apropiem de tufele de măceș în timpul lucrului. Cei care voiau să mănînce poame, fără să cunoască defel esența

1. Acronim pentru Unitate cu regim forțat.

lor terapeutică, erau chiar împuşcaţi. Escorta apăra măceşul de deţinuţi.

Măceşele putrezeau, se uscau, le acoperea zăpada, iar primăvara apăreau din nou, ivindu-se de sub gheaţă precum cea mai dulce şi mai delicată momeală, ademenind limba numai prin gust, printr-o credinţă tainică, nu prin cunoaştere, nu prin ştiinţă notată în circularele care recomandau doar pinul pitic, extractul de la Combinatul de vitamine. Vrăjit de măceşe, mierlitorul ieşea din zonă, din cercul magic trasat de turnurile de pază şi primea un glonte în ceafă.

.....

Pentru a-ţi cîştiga o foaie de drum pentru dizenterie, trebuia să prezinţi „scaunul" – un cocoloş de mucus din anus. În cazul hranei obişnuite de lagăr, deţinutul mierlitor are „scaun" o dată la cinci zile, nu mai des. Iată încă o minune medicală. Orice fărîmă este absorbită de fiecare celulă a corpului, parcă nu doar de intestin şi stomac. Şi pielea ar fi vrut şi ea, era gata să absoarbă hrana. Intestinul scoate, elimină ceva greu de înţeles – e greu să şi explici ce anume elimină.

Deţinutul nu-şi poate obliga întotdeauna rectul să scuipe în mîinile medicului un cocoloş documentar şi salvator de mucus. Desigur, nici nu poate fi vorba de jenă, de ruşine. Ruşinea este o noţiune mult prea umană.

Dar iată că apare şansa să te salvezi, iar intestinul nu funcţionează, nu elimină cocoloşul de mucus.

Medicul aşteaptă răbdător alături. Nu există cocoloşul, nu va exista spitalul. Foaia de drum îi va reveni altuia, iar aceştia sînt destui. Tu erai norocosul, numai că fundul tău, rectul nu poate face saltul, scuipatul, startul spre nemurire.

În cele din urmă cade ceva, stors din labirinturile intestinului, din aceşti doisprezece metri de conducte, al căror peristaltism brusc n-a mai funcţionat.

Stăteam după un gard, îmi apăsam burta din toate puterile, implorînd rectul să stoarcă, să elimine cantitatea sacră de mucus.

Medicul şedea răbdător, îşi fuma ţigara cu mahorcă. Vîntul mişca pe masă preţioasa foaie de drum, prinsă sub lămpiţa cu benzină, *kolîmka*. Doar medicul putea semna foile acestea de drum în temeiul responsabilităţii personale pentru diagnostic.

Mi-am chemat întreaga ură în ajutor. Şi intestinul a reacţionat. Rectul a eliminat un soi de scuipat, un strop, un cocoloş de mucus de culoare gri-verzui, cu un preţios fir roşu – un strat de o valoare neobişnuită.

Cantitatea de excremente a încăput în mijlocul unei frunzuliţe de arin, şi la început mi s-a părut că în mucusul meu nici nu e sînge.

Dar medicul avea mai multă experienţă decît mine. A adus mai aproape de ochi scuipatul din rectul meu, a mirosit mucusul, a aruncat frunzuliţa de arin şi, fără să se mai spele pe mîini, a semnat foaia de drum.

În aceeaşi noapte albă nordică am fost dus la Spitalul Raional Belicia. Pe antetul Spitalului Belicia era scris „Spitalul Raional Central al Direcţiei de Nord a Minelor" – combinaţia aceasta de cuvinte se utiliza şi în conversaţii, în viaţa de zi cu zi şi în corespondenţa oficială. Nu ştiu ce a fost mai întîi, viaţa de zi cu zi a legiferat modelul birocratic, sau această formulă n-a făcut decît să exprime sufletul unui birocrat. „Nu crezi, ia-o ca pe-un basm", cum spune un proverb al blatarilor. De fapt, alături de alte raioane din Kolîma: de Vest, de Sud-Vest, de Sud, Belicia servea raionul de Nord, era spital raional. În schimb, Spitalul Central pentru deţinuţi era o unitate imensă, care se înălţa în apropiere de Magadan, la kilometrul 23 al şoselei principale Magadan-Susuman-Nera, un spital cu o mie de paturi, care mai tîrziu s-a mutat pe malul stîng al rîului Kolîma.

Spitalul era imens, cu unităţi anexe, cu loc de pescuit şi sovhoz, un spital cu o mie de paturi şi cu o mie de morţi pe zi din rîndul mierlitorilor din Kolîma, în lunile „de vîrf". Aici, la kilometrul 23, se încheiau procesele-verbale, ultima etapă înainte de mare şi de libertate sau de moarte undeva, într-un lagăr de invalizi lîngă Komsomolsk. La kilometrul 23 dinţii dragonului, descleştîndu-se pentru ultima oară, îi lăsau în „libertate", bineînţeles, doar pe cei rămaşi din întîmplare teferi după bătăliile şi gerurile din Kolîma.

În schimb, Belicia era situat la kilometrul 501 al acestei şosele, în apropiere de Iagodnoe, la numai şase kilometri de această aşezare centrală din Nord, de multă vreme transformată în oraş. În 1937 am trecut şi eu rîul prin vad şi militarul nostru a împuşcat un

cocoş-de-munte mare, direct, fără să-i dea la o parte pe deţinuţi, chiar fără să oblige convoiul să se întindă la pământ.

Chiar la Iagodnoe fusesem judecat cu cîteva luni în urmă. Belicia era un spital pentru deţinuţi cu vreo sută de paturi, cu un personal modest: patru medici, patru felceri şi infirmieri, toţi din rîndul deţinuţilor. Numai medicul-şef, Nina Vladimirovna Savoeva, era cu contract – o osetină, membră de partid, poreclită „Mama neagră".

În afară de acest personal, spitalul putea să mai aibă cadre prin tot felul de centre de întremare şi unităţi de însănătoşire, că doar nu eram în '38, cînd spitalul minei Partizanul nu avea nici un fel de OK şi OP, pe timpul lui Garanin, cînd execuţiile erau în toi.

Pe vremea aceea, scăderea numărului de oameni, pierderile se completau cu uşurinţă de pe Continent, noi şi noi convoaie erau lansate în caruselul morţii. În '38, la Iagodnoe unele eşaloane veneau chiar pe jos. Dintr-o coloană de 300 de oameni, pînă la Iagodnoe ajungeau 8, restul rămîneau pe drum, le degerau picioarele, mureau. Pentru „duşmanii poporului" nu existau nici un fel de unităţi de însănătoşire.

În timpul războiului a fost altfel. Moscova nu putea oferi completări umane. Conducerii lagărului i s-a ordonat să aibă grijă de efectivele aduse, înregistrate. Atunci i s-au dat şi medicinei anumite drepturi. În vremea aceea am găsit la mina Spokoinîi o cifră uimitoare. Dintr-un efectiv înregistrat de 3000 de oameni, 98 lucrau în primul schimb. Ceilalţi erau fie prin clinici, fie prin dispensare, prin spitale, fie în convalescenţă.

Iată că şi Belicia avea pe atunci dreptul să ţină un număr de convalescenţi. OK şi chiar OP – unitate de însănătoşire sau centru de întremare.

Pe atunci era concentrată prin spitale multă forţă de muncă neplătită din rîndul deţinuţilor care-şi doreau o raţie, o zi în plus petrecută în spital, să mute din loc munţi întregi din orice fel de rocă, cu excepţia celei din abatajul aurifer.

Convalescenţii de la Belicia puteau, ştiau şi deja mutaseră din loc munţi de aur (carierele de aur ale minelor din Nord erau dovada), dar n-au scos-o la capăt cu asanarea la Belicia – visul

romantic al medicului-şef, al „Mamei negre". N-au putut să astupe mlaştina din jurul spitalului. Belicia este situat pe un deal, la un kilometru de şoseaua centrală Magadan-Susuman. Acest kilometru nu ridica nici o problemă iarna, nici pedestră, nici ecvestră, nici automobilistică. „Pîrtia" este punctul forte al drumurilor din Kolîma. Dar în timpul verii, mlaştina clefăie, plescăie, soldaţii din escortă îi duc pe bolnavi unul cîte unul, punîndu-i să sară din muşuroi în muşuroi, din pietricică în pietricică, din potecuţă în potecuţă, deşi poteca ideal schiţată de mîna experimentată a vreunui inginer din rîndul bolnavilor era tăiată în permafrost încă din timpul iernii.

Dar vara îngheţul începe să se retragă şi nu se cunosc limitele, ultimele hotare ale retragerii. Cu un metru? Cu o mie de metri? Nimeni n-o ştie. Nici hidrograful venit de la Moscova cu Douglas-ul, nici iakutul ai cărui părinţi şi bunici s-au născut aici, pe acest pămînt mocirlos.

Şanţurile sînt astupate cu piatră. În apropiere se înalţă pregătiţi munţi de calcar – exploatarea lui înseamnă şocuri subterane, prăbuşiri, alunecări de teren care pun viaţa în pericol – şi totul are loc sub un cer strălucind orbitor. În Kolîma nu sînt ploi; ploile şi ceaţa sînt numai pe ţărm.

De îmbunătăţirile funciare se ocupă însuşi soarele care nu apune.

În acest drum mocirlos – kilometrul de la Belicia pînă la şosea – sînt îndesate patruzeci de mii de zile de muncă ale convalescenţilor, milioane de ore de muncă. Fiecare trebuia să arunce o piatră în adîncul mlaştinii. În fiecare zi de vară, personalul arunca pietre în mlaştină. Mlaştina clefăia şi înghiţea darurile.

Mlaştinile din Kolîma sînt un mormînt mai serios decît cine ştie ce gorgane slave sau decît istmul astupat de armata lui Xerxes.

Fiecare bolnav care se externa din Belicia trebuia să arunce o piatră în mlaştina spitalului, o lespede de calcar, pregătită de alţi bolnavi sau de personalul de serviciu în timpul *udarnicelor*. Mii de oameni aruncau pietre în mlaştină. Mlaştina clefăia şi înghiţea lespezile.

Trei ani de muncă energică n-au adus nici un fel de rezultate. Era din nou nevoie de pîrtie şi lupta lipsită de glorie cu natura

se întrerupea pînă la venirea primăverii. Primăvara totul era luat de la capăt. Pe parcursul a trei ani n-au reuşit să facă nici un fel de drum spre spital, nici unul pe care să poată trece o maşină. La fel ca înainte, cei externaţi erau nevoiţi să plece din spital sărind din muşuroi în muşuroi. Şi să fie aduşi la tratament pe aceleaşi muşuroaie.

După trei ani de eforturi comune neîntrerupte a fost schiţată doar o linie punctată – un fel de drum nesigur în zigzag, de la şosea la Belicia, un drum pe care nu se putea alerga, nu se putea merge pe jos sau cu maşina, ci doar sări din lespede în lespede, la fel cum se sărea din muşuroi în muşuroi acum o mie de ani.

Această luptă zadarnică cu natura îl înfuriase pe medicul-şef, pe „Mama neagră".

Mlaştina triumfa.

Am răzbit pînă la spital sărind. Şoferul, un flăcău cu experienţă, a rămas la şosea cu maşina, ca să nu fure trecătorii camionul, să nu dezmembreze motorul. În timpul nopţilor albe tîlharii apar nu se ştie de unde, şi şoferii nu-şi părăsesc maşinile nici măcar pentru o oră. Asta-i viaţa de toate zilele.

Soldatul care mă escorta m-a pus să sar pe lespezile albe pînă la spital, m-a lăsat aşezat pe pămînt, lîngă prispă, şi a dus pachetul meu în izbă.

Ceva mai departe, după cele două barăci de lemn, se înşirau corturile uriaşe din prelată, cenuşii, ca taigaua însăşi. Spaţiul dintre corturi era aşternut cu prăjini, alcătuind un trotuar de răchită roşie, ridicat destul de mult deasupra pietrei. Spitalul Belicia este situat la gura rîului, se teme de inundaţii, de averse vijelioase, de viiturile din Kolîma.

Corturile de prelată aminteau de fragilitatea lumii, dar totodată afirmau, pe tonul cel mai aspru, că tu, un mierlitor, eşti aici o fiinţă nedorită, deşi nu întîmplătoare. Aici nu se va ţine prea mult cont de viaţa ta. La Belicia nu simţeai confortul, ci doar munca în asalt.

Bolta cerească a corturilor de la Belicia nu se deosebea prin nimic de cea a corturilor de la mina Partizanul în 1937, o boltă sfîşiată, prin care suflau toate vînturile. Corturile nu se deosebeau nici de bordeiele cu două priciuri de la Combinatul de vitamine,

căptușite cu turbă, izolate termic, care protejau numai de vînt, nu și de ger. Dar pentru un mierlitor pînă și un adăpost împotriva vîntului este mare lucru.

În schimb, stelele care se vedeau prin găurile tavanului de prelată erau peste tot aceleași: desenul oblic al bolții cerești în Nordul Îndepărtat.

Nu erau diferențe între stele, între speranțe, numai că nimeni n-avea nevoie nici de stele, nici de speranțe.

La Belicia vîntul hoinărea prin toate corturile numite secții ale Spitalului Raional Central, deschidea ușile pentru bolnav, închidea cu zgomot cabinetele.

Pe mine asta mă deranja prea puțin. Pur și simplu nu-mi era dat să simt confortul unui perete de lemn, să-l pot compara cu prelata. Pereții mei erau din prelată, din prelată era și cerul. Nopțile petrecute întîmplător în construcțiile de lemn din lagărele de tranzit nu-mi rămăseseră în minte nici ca o fericire, nici ca o speranță sau ca o posibilitate de care să ai parte.

Mina Arkagala. Acolo era cel mai mult lemn. Dar erau și multe chinuri, iar de acolo am plecat la Djelgala ca să primesc o nouă condamnare: la Arkagala eram deja o victimă marcată: mă aflam pe listele și în mîinile pricepute ale instigatorilor din zona specială.

Prelata de spital era o dezamăgire a trupului, nu a sufletului. Trupul meu tremura de la fiecare pală de vînt, mă chirceam, nu-mi puteam opri tremurul pielii de pe tot corpul, de la degetele de la picioare pînă la ceafă.

În cortul întunecat nu era nici măcar o sobă. Undeva, în mijlocul nenumăratelor paturi de lemn proaspăt cioplite, era și locul meu de mîine, de azi – un pat de scînduri cu căpătîi de lemn – fără saltea, fără pernă, doar un pat de scînduri, un căpătîi, o pătura roasă, învechită, în care te puteai înfășura ca într-o togă romană sau ca într-o pelerină de saducheu. Prin pătura roasă vei vedea stelele romane. Dar stelele din Kolîma nu erau stele romane. Desenul cerului înstelat din Nordul Îndepărtat diferă de cel din locurile evanghelice.

M-am înfășurat bine în pătură pînă peste cap, ca și cum pătura ar fi fost cerul, încălzindu-mă prin singura metodă posibilă pe care o cunoșteam foarte bine.

Cineva m-a luat de umeri şi m-a dus undeva pe o potecă de pămînt. Picioarele goale se împiedicau, mă loveam de cîte ceva. Degetele supurau de la degerăturile nevindecate încă din '38.

Înainte să mă culc pe patul de scînduri, trebuia să fiu spălat. Urma să mă spele un oarecare Aleksandr Ivanovici, un om cu două halate puse peste pufoaică, un infirmier din rîndul deţinuţilor, ba chiar mai mult, dintre *literniki*, adică dintre 58-işti. Cu alte cuvinte, cu „foaie de observaţie", nu în statul de plată, pentru că în state poate fi inclus doar un *bîtovik*.

Un hîrdău de lemn, un butoi cu apă, un căuş, dulapul cu lenjerie – toate acestea încăpeau în colţişorul barăcii unde era patul de scînduri al lui Aleksandr Ivanovici.

Aleksandr Ivanovici mi-a turnat în hîrdău apă din butoi, dar eu eram de mulţi ani obişnuit cu băile simbolice, cu consumul supereconomic al apei, care vara se obţinea din izvoarele secate, iar iarna din zăpadă topită. Puteam şi ştiam să mă spăl cu orice cantitate de apă, de la o linguriţă pînă la o cisternă. Chiar şi cu apă dintr-o linguriţă m-aş fi spălat pe ochi şi gata. Dar aici nu era o linguriţă, ci un hîrdău întreg.

Nu era nevoie să fiu tuns, eram tuns destul de bine cu maşina de fostul colonel al Marelui Stat-Major, frizerul Rudenko.

Apa, apa simbolică a spitalului era rece, firească. Însă nu rece ca gheaţa, cum e toată apa din Kolîma şi iarna, şi vara. Dar nici asta nu era important. Trupul meu nu s-ar fi încălzit nici măcar cu apă clocotită. Dacă s-ar fi turnat pe pielea mea un căuş de smoală clocotită din iad, dogoarea iadului nu m-ar fi încălzit pe dinăuntru. Nu mă gîndeam la arsuri nici cînd nu eram în iad, cînd mă lipeam cu burta goală de ţeava fierbinte a boilerului, în cariera de aur a minei Partizanul. Lucrul acesta se întîmpla în iarna lui 1938, cu o mie de ani în urmă. După Partizanul am devenit rezistent la smoala din iad. Dar la Belicia nu foloseau smoală din iad. Apa din hîrdău, rece la vedere sau, mai exact, la atingere, după părerea degetului lui Aleksandr Ivanovici, nici nu putea fi fierbinte sau caldă. Nu era rece ca gheaţa şi, în opinia lui Aleksandr Ivanovici, era foarte bine. Mie toate acestea îmi erau complet indiferente – în opinia propriului meu corp –, iar corpul este mai serios, mai capricios decît sufletul omenesc, corpul are mai multe calităţi morale, drepturi şi obligaţii.

Înainte să mă îmbăieze, Aleksandr Ivanovici mi-a bărbierit chiar el pubisul cu un brici periculos, pe care l-a trecut şi pe lîngă subsuori, apoi m-a dus în cabinetul doctorului, după ce m-a îmbrăcat în rufărie uzată şi cîrpită de spital, dar curată; cabinetul era separat de restul cortului prin pereţi de prelată.

Perdeaua de prelată s-a dat la o parte şi în prag a apărut un înger în halat alb. Sub halat purta o pufoaică. Îngerul era îmbrăcat în pantaloni vătuiţi, iar pe umeri avea, peste halat, o scurtă îmblănită, veche, la mîna a doua, dar din material destul de bun.

Nopţile de iunie nu glumesc nici cu civilii, nici cu deţinuţii, nici cu ţicniţii, nici cu cei vrednici. Despre mierlitori – ce să mai vorbim. Mierlitorii pur şi simplu trecuseră de hotarele binelui şi răului, ale căldurii şi frigului.

Era medicul de gardă, doctorul Lebedev. Lebedev nu era nici medic, nici doctor, nici măcar felcer, ci profesor de istorie la o şcoală generală, specialitate, după cum se ştie, de-a dreptul explozivă.

Fost bolnav, el începuse să lucreze ca felcer-practicant. Apelativul „doctore" încetase de multă vreme să-l mai jeneze. De altfel, nu era un om rău, denunţa cu măsură sau poate că nu denunţa deloc. În orice caz, doctorul Lebedev nu participa la intrigile care dezbinau orice unitate spitalicească – Belicia nu era o excepţie –, căci înţelegea că orice implicare l-ar putea costa nu numai cariera medicală, ci şi viaţa.

M-a primit cu indiferenţă, mi-a completat foaia de observaţie fără să-mi arate vreun interes. În schimb, eu eram năucit. Numele meu era trecut cu un scris frumos pe un formular adevărat de foaie de observaţie; fără să fie dactilografiat sau tipărit, formularul era liniat cu grijă de o mînă pricepută.

Formularul era mai veridic decît caracterul iluzoriu, fantastic al nopţii albe din Kolîma, decît cortul de prelată cu două sute de paturi pentru deţinuţi. Cortul în care răzbătea prin prelată larma nocturnă – atît de cunoscută mie – a barăcilor de deţinuţi din Kolîma.

Numele îl scria omul în halat alb, ţăcănind înverşunat cu tocul şcolăresc în călimara cu sistem antivărsare, fără să folosească trusa pentru cerneală care stătea în faţa lui, în mijlocul mesei. Era un

obiect frumos, lucrat manual de deţinuţi în spital: un ciot sculptat, o creangă bifurcată dintr-o zadă de trei sau de trei mii de ani, de-o seamă cu vreun Ramses sau Assarhaddon; nu-mi era dat să-i calculez vîrsta, să număr inelele anuale de creştere ale secţiunii copacului. Mîna iscusită a meşteşugarului sesizase un fel de curbură neobişnuită, unică, naturală a copacului care luptase chircindu-se cu gerurile Nordului Îndepărtat. După ce fusese surprinsă îndoitura, ciotul fusese tăiat şi lucrat de mîna meşterului care scosese la iveală esenţa curburii, a copacului însuşi. De sub scoarţa curăţată apăruse un standard al standardelor, o marfă întru totul potrivită pentru piaţă: capul lui Mefistofel, aplecat deasupra unui butoi, de unde în orice clipă trebuia să ţîşnească în şuvoi vinul. Vinul, nu apa. Minunea din Cana sau cea din pivniţa lui Faust nu se puteau repeta aici, pentru că în Kolîma ţîşnea numai sîngele omenesc, nu alcoolul – în Kolîma nu există vin –, nu un gheizer cu apă termală subterană, ca izvorul terapeutic din staţiunea iakută Talaia.

Tocmai acest pericol – să scoţi dopul şi să curgă nu apă, ci sînge – îl reţinea pe făcătorul de minuni Mefistofel sau pe Hristos, totuna.

Medicul de gardă Lebedev se temea şi el de o astfel de surpriză şi prefera să se folosească de călimara cu sistem antivărsare. Foaia mea de drum de la Combinatul de vitamine a fost lipită cu grijă de noul formular. În loc de lipici, Lebedev a folosit acelaşi extract de pin pitic; lîngă masă se afla un butoi întreg. Pinul pitic a fixat definitiv biata hîrtiuţă.

Aleksandr Ivanovici m-a condus la locul meu, tot explicîndu-mi ceva prin semne. Pare-se, oficial era noapte, deşi era lumină ca ziua şi, conform instrucţiunilor sau tradiţiei medicale, se cuvenea să vorbim în şoaptă, cu toate că pe cei din Kolîma, pe mierlitorii adormiţi, nu i-ar fi trezit nici măcar un bubuit de tun la urechea lor, căci fiecare din aceşti două sute de noi vecini ai mei nu era considerat decît un viitor mort, nu mai mult.

Limbajul gesturilor lui Aleksandr Ivanovici se reducea la cîteva sfaturi: dacă doresc să-mi fac nevoile, ferească Dumnezeu să fug spre toaletă, la budă, la „gaura" tăiată în scînduri din colţul cortului. Trebuia mai întîi să mă înscriu, să mă înregistrez la

Aleksandr Ivanovici şi să-i prezint obligatoriu rezultatul şederii mele pe budă.

Aleksandr Ivanovici trebuie să împingă personal rezultatul, cu bățul, în marea plescăitoare şi rău mirositoare a fecalelor omeneşti din spitalul de dizenterie. Spre deosebire de lespezile albe, această mare nu era absorbită de permafrostul din Kolîma, ci aştepta să fie dusă în alte locuri din spital.

Aleksandr Ivanovici nu folosea nici clor, nici fenol, nici celebrul şi universalul permanganat, nu avea la dispoziție nimic asemănător. Dar ce treabă aveam eu cu toate aceste probleme mult prea omeneşti? Soarta noastră nici nu avea nevoie de dezinfecție.

Am alergat la „scaun" de mai multe ori, şi Aleksandr Ivanovici nota rezultatul activității intestinului meu care funcționa la fel de capricios şi de samavolnic ca şi după gardul Combinatului de vitamine; Aleksandr Ivanovici se apleca spre excrementele mele şi nota nişte semne tainice pe bucata de placaj pe care o ținea în mîini.

Rolul lui Aleksandr Ivanovici în secție era foarte însemnat. Bucata de placaj a secției de dizenterie reflecta în cel mai înalt grad, în fiecare zi, în fiecare oră tabloul exact al evoluției bolii fiecăruia dintre diareici...

Aleksandr Ivanovici ținea la placaj, îl vîra sub saltea în puținele ore cînd, epuizat de vigilența gărzii sale de zi şi noapte, cădea într-un soi de uitare – somnul obişnuit al deținutului din Kolîma –, fără să-şi scoată pufoaica sau cele două halate cenuşii. Pur şi simplu se sprijinea de peretele de prelată al existenței sale şi-şi pierdea instantaneu cunoştința, pentru ca peste o oră, cel mult două, să se ridice din nou şi să se tîrască spre măsuța de gardă, ca să aprindă „liliacul".

În trecut, Aleksandr Ivanovici fusese secretar al comitetului regional într-una din republicile din Gruzia şi ajunsese în Kolîma, conform articolului 58, cu o pedeapsă astronomică.

Aleksandr Ivanovici n-avea studii medicale, nu era contabil, cu toate că, după terminologia lui Kalembet, era un „socotitor". Trecuse prin abataj, se „sleise" şi nimerise la spital pe drumul obişnuit al mierlitorului. Era un slujbaş zelos, un suflet credincios oricărui şef.

Aleksandr Ivanovici era ţinut cu foaie de observaţie prin toate mijloacele posibile şi imposibile, nu pentru că ar fi fost cine ştie ce specialist priceput în chirurgie sau pedologie. Aleksandr Ivanovici era un ţăran cu suflet de slujbaş. Slujea cu credinţă orice şef şi ar fi mutat munţii din loc la ordinul conducerii superioare. Ideea bucăţii de placaj nu era a lui, ci a şefului de secţie, Kalembet. Placajul trebuia să fie pe mîini sigure şi Kalembet le-a găsit în persoana lui Aleksandr Ivanovici. Serviciile erau reciproce: Kalembet îl ţinea pe Aleksandr Ivanovici în spital cu foaie de observaţie, iar acesta asigura în secţie contabilitatea exactă şi, pe deasupra, cu mult zel.

De aceea mi-am dat seama dintr-odată că Aleksandr Ivanovici nu putea fi un infirmier angajat. Ce infirmier angajat spală bolnavii? Infirmierul angajat este un zeu, este obligatoriu *bîtovik*, groaza tuturor 58-iştilor, ochiul neadormit al Secţiei raionale locale. Infirmierul angajat are multe ajutoare dintre cei care se ofereau voluntar pentru o „supă". Infirmierul angajat *bîtovik* merge singur poate doar la bucătărie, ca să-şi primească mîncarea, dar şi atunci îl însoţesc vreo zece robi mai mult sau mai puţin apropiaţi de acest semizeu, distribuitorul hranei, stăpînul vieţii şi al morţii mierlitorilor. Întotdeauna m-am minunat de obiceiul străvechi rusesc de-a avea neapărat un rob îndatoritor. De pildă, un *bîtovik*, fie el planton sau nu, era oricum un zeu care tocmea un muncitor 58-ist pentru o ţigară, pentru mahorcă, pentru o bucată de pîine. Dar nici 58-istul nu stătea cu braţele încrucişate. Cum, necum, era şi el un antreprenor, prin urmare, căuta robi. Muncitorul îşi băga în buzunar jumătate din mahorcă, înjumătăţea pîinea sau supa, şi-i aducea pentru curăţenie la *bîtoviki* pe tovarăşii săi, lucrătorii de la abatajul aurifer, clătinîndu-se de oboseală şi de foame după cele paisprezece ore de muncă la mină. Eu însumi am fost un asemenea muncitor, robul robilor, şi cunosc preţul tuturor acestor lucruri.

De aceea am înţeles imediat de ce Aleksandr Ivanovici se străduieşte să facă totul cu mîinile sale: să spele bolnavii, să spele rufele, să distribuie masa, să ia temperatura.

Universalitatea aptitudinilor îl făcea pe Aleksandr Ivanovici un om nepreţuit pentru Kalembet, pentru orice şef de secţie

dintre deținuți. Dar problema lui Aleksandr Ivanovici ținea doar de dosar, de păcatul originar. Așa că primul medic dintre *bîtoviki* care n-a depins de munca lui Aleksandr Ivanovici, precum Kalembet, l-a externat pe infirmier și l-a trimis la mină, unde acesta a și murit, căci pînă la Congresul al XX-lea mai era mult. A murit, probabil, ca un om fără de prihană.

Acesta era de fapt pericolul principal pentru mulți mierlitori în agonie: integritatea lui Aleksandr Ivanovici, dependența lui de propria-i foaie de observație. Chiar din prima zi, Aleksandr Ivanovici, ca întotdeauna și pretutindeni, a mizat pe conducere, pe conștiinciozitate, pe onestitate în activitatea sa principală, care consta în vînătoarea excrementelor celor două sute de bolnavi de dizenterie.

Aleksandr Ivanovici era pilonul tratamentului terapeutic în secția de dizenterie. Și toată lumea înțelegea acest lucru.

Tăblița de placaj era împărțită în pătrățele, în funcție de numărul diareicilor care trebuiau controlați. Nici un blatar venit în spital pe valul la modă al dizenteriei nu l-ar fi putut mitui pe Aleksandr Ivanovici. Acesta l-ar fi denunțat pe loc conducerii. N-ar fi ascultat vocea fricii. Aleksandr Ivanovici avea socotelile lui cu blatarii încă din mină, de pe vremea muncii în abataj. Dar blatarii îi mituiau pe medici, nu pe infirmieri. Îi amenințau pe medici, nu pe infirmieri, cu atît mai puțin pe infirmierii dintre bolnavi, „cu foaie".

Aleksandr Ivanovici se străduia să îndreptățească încrederea medicilor și a statului. Vigilența lui nu avea nici o legătură cu materialele politice. El îndeplinea cu exactitate tot ce ținea de controlul excrementelor umane.

Ținînd cont de numărul mare al simulanților (oare chiar erau simulanți?) cu dizenterie, era extrem de important să se controleze „scaunul" zilnic al bolnavului. Păi ce altceva? Oboseala nemărginită? Epuizarea extremă? Toate acestea erau în afara vigilenței nu doar a infirmierului, ci și a șefului de secție. Să controleze „scaunul" bolnavului era obligat numai medicul. În Kolîma orice însemnare bazată „pe vorbe" era îndoielnică. Și pentru că la bolnavul de dizenterie colonul este centrul de bază, era extrem de important să se cunoască adevărul: dacă nu cu

propriii ochii, atunci măcar prin intermediul unei persoane de încredere, prin intermediul unui reprezentant personal în lumea fantastică a subteranei deţinuţilor din Kolîma, în lumina deformată a ferestrelor făcute din cioburi de sticlă. Era important să cunoşti adevărul măcar într-o formă brută, aproximativă.

În Kolîma scara valorilor, a aprecierilor, este perturbată, cîteodată răsturnată cu josul în sus.

Aleksandr Ivanovici trebuia să controleze nu starea de sănătate, ci înşelăciunea, furtul zilelor de spitalizare de la statul binefăcător. Pentru el era o fericire să facă inventarul defecărilor din baraca dizentericilor. Şi doctorul Kalembet, medic cu adevărat, nu simbolic precum doctorul Lebedev, ar fi considerat că este o fericire să ţină socoteala rahatului, în loc să care roaba, aşa cum i se întîmplase lui şi tuturor intelectualilor, tuturor „Ivan Ivanovicilor", tuturor „socotitorilor", fără excepţie.

Piotr Semionovici Kalembet, deşi medic profesionist – fusese chiar profesor la Academia Militară de Medicină – considera că e o fericire în anul 1943 să noteze în istoricul bolii „scaunul", nu să producă pe budă propriul „scaun" pentru control şi analiză.

Uimitoarea tăbliţă de placaj, documentul de bază clinic şi de diagnosticare în secţia de dizenterie a spitalului Belicia, conţinea lista tuturor diareicilor, mereu în schimbare.

Exista o regulă: ziua nevoile se făceau numai sub ochii felcerului. Felcerul, mai exact cel care îndeplinea obligaţiile de felcer, s-a dovedit pe neaşteptate a fi doctorul care semăna cu un înger, Lebedev. Între timp, Aleksandr Ivanovici moţăia, pentru a se trezi brusc în postură de luptă, gata pentru bătălia nocturnă cu diareicii.

Iată folosul real pentru stat pe care îl putea aduce un simplu placaj în mîinile binevoitoare ale lui Aleksandr Ivanovici.

Din păcate el n-a supravieţuit pînă la Congresul al XX-lea. N-a supravieţuit pînă atunci nici Piotr Semionovici Kalembet. Eliberat după ce ispăşise zece ani din sentinţă şi ocupînd postul de şef al unei Secţii sanitare dintr-un raion oarecare, Kalembet şi-a dat seama că în destinul lui nu se schimbase nimic, doar funcţia se numea altfel: lipsa de drepturi a foştilor deţinuţi sărea în ochi. La fel ca toţi oamenii de treabă din Kolîma, Kalembet

nu-şi făcea nici un fel de speranţe. Situaţia nu s-a schimbat nici după terminarea războiului. Kalembet s-a sinucis în 1948, la Elghen, unde era şeful infirmeriei: şi-a injectat în venă o soluţie de morfină şi-a lăsat un bilet cu un conţinut ciudat, dar întru totul în stilul lui: „Proştii nu mă lasă să trăiesc".

Aleksandr Ivanovici a murit ca un mierlitor, fără să-şi fi terminat condamnarea de douăzeci şi cinci de ani.

Tăbliţa de placaj era împărţită în rubrici verticale: numărul, numele. Nu existau rubrici apocaliptice cu articolul şi durata pedepsei, ceea ce m-a cam mirat cînd am atins pentru prima oară placajul preţios, curăţat cu cuţitul, scobit cu sticlă spartă; după nume, urma rubrica „culoarea". Dar aici nu era vorba nici de găini, nici de cîini.

Următoarea rubrică nu avea denumire, cu toate că denumirea exista. E posibil ca ea să i se fi părut dificilă lui Aleksandr Ivanovici, un termen de mult uitat sau poate chiar cu totul necunoscut din suspecta bucătărie latină. Cuvîntul era *consistentia*, dar buzele infirmierului nu puteau să-l repete corect, pentru a trece pe noul placaj termenul important. Aleksandr Ivanovici pur şi simplu îl omisese, îl păstra „în minte", înţelegînd foarte bine sensul răspunsului pe care ar fi trebuit să-l treacă în această rubrică.

„Scaunul" putea fi apos, solid, semiapos şi semisolid, cu o formă definită sau nedefinită, ca un terci... – toate aceste răspunsuri, puţine la număr, Aleksandr Ivanovici le păstra în minte.

Şi mai importantă era ultima rubrică, numită „frecvenţa". Lingviştii care studiază frecvenţa termenilor şi-ar putea aminti de întîietatea lui Aleksandr Ivanovici şi a doctorului Kalembet în acest domeniu.

„Frecvenţa" – dicţionarul de frecvenţă al şezutului – iată ce era această tăbliţă de placaj.

În această rubrică Aleksandr Ivanovici trasa un bastonaş cu un capăt de creion chimic, ca într-o maşină cibernetică, marca unitatea de defecare.

Doctorul Kalembet era foarte mîndru de invenţia sa ingenioasă, care permitea să fie matematizate biologia şi fiziologia, adică să introducă matematica în procesul intestinului.

Chiar şi la o conferinţă, el a demonstrat, a susţinut utilitatea metodei sale, şi-a declarat întîietatea; poate că a făcut-o doar din amuzament, în bătaie de joc la adresa destinului său de profesor la Academia Militară de Medicină, dar e posibil ca toate acestea să fi fost o deviaţie nordică cît se poate de serioasă, o traumă care afecta nu numai psihologia mierlitorilor.

Aleksandr Ivanovici m-a condus la patul meu de scînduri şi-am adormit. Pentru prima oară de cînd eram în Kolîma, dormeam cufundat în uitare, nu în baraca de lucru, nu în izolator, nu în RUR.

Aproape imediat – sau poate că trecuseră multe ore, ani, secole – m-a trezit lumina „liliacului", a felinarului îndreptat drept spre faţa mea, cu toate că era o noapte albă şi totul se vedea şi aşa foarte bine.

Cineva în halat alb, într-o scurtă îmblănită, pusă pe umeri pe deasupra halatului – Kolîma este una singură pentru toţi – îmi lumina faţa. Doctorul cu chip de înger Lebedev stătea alături, fără scurtă pe umeri.

Un glas răsună deasupra mea pe un ton întrebător:

— Socotitor?

— Socotitor, Piotr Semionovici, răspunse afirmativ doctorul cu chip de înger Lebedev, cel care notase „datele" mele în foaia de observaţie.

Şeful secţiei îi numea „socotitori" pe toţi intelectualii care nimeriseră în '37 în furtuna nimicitoare din Kolîma.

Kalembet era el însuşi un socotitor.

Socotitor era şi felcerul secţiei de chirurgie, Lesniak, student în anul întîi al Facultăţii de medicină al primului MGU[1], concetăţeanul meu moscovit şi coleg de universitate, care a jucat rolul cel mai important în destinul meu în Kolîma. El nu lucra în secţia lui Kalembet. Lucra la Traut, în secţia de chirurgie, în cortul vecin, ca asistent la sala de operaţii.

Lesniak încă nu intervenise în destinul meu, încă nu ne cunoşteam.

Socotitor era şi Andrei Maksimovici Pantiuhov, cel care m-a trimis la cursurile de felceri pentru deţinuţi, fapt care mi-a decis

1. Acronim pentru Universitatea de Stat din Moscova.

soarta în 1946. Absolvirea cursurilor de felceri şi diploma cu dreptul de a trata au fost răspunsul simultan la toate problemele mele de atunci. Dar pînă în 1946 mai era mult, trei ani încheiaţi – o veşnicie în condiţiile din Kolîma.

Socotitor era şi Valentin Nikolaevici Traut, un chirurg din Saratov care, ca neamţ de origine, a îndurat mai mult decît alţii; nici măcar sfîrşitul condamnării nu i-a rezolvat problemele. Numai Congresul al XX-lea i-a adus linişte lui Traut, a dat încredere şi calm mîinilor lui talentate de chirurg.

În Kolîma, Traut era complet zdrobit ca personalitate, se speria de orice şef, defăima pe oricine îi ordona conducerea, nu apăra pe nimeni dintre cei persecutaţi de conducere. Dar sufletul şi mîinile de chirurg şi le păstrase.

Dar mai cu seamă Nina Vladimirovna Savoeva – osetină angajată, membră de partid şi medic-şef al spitalului Belicia, o femeie tînără de vreo treizeci de ani – era şi ea socotitor.

Într-adevăr, ea putea face mult bine. Şi mult rău. Esenţial era ca energia ei eroică, incredibilă, pur masculină, de administrator ilustru să fie îndreptată în direcţia necesară.

Nina Vladimirovna era foarte departe de problemele înalte. În schimb, ceea ce înţelegea înţelegea profund şi se străduia să-şi demonstreze prin fapte dreptatea sau pur şi simplu puterea. Puterea relaţiilor, a protecţiei, a influenţei, a minciunii poate fi folosită şi pentru fapte bune.

Fiind o persoană extrem de orgolioasă, care nu suporta să fie contrazisă, Nina Vladimirovna a zdruncinat drepturile ticăloase ale tuturor şefilor din ofiţerimea superioară de atunci din Kolîma şi a pornit ea însăşi lupta împotriva ticăloşiei cu aceleaşi mijloace.

Ca administrator extrem de capabil, Nina Vladimirovna avea nevoie de un singur lucru: să-şi poată cuprinde cu privirea întreaga gospodărie, să poată răcni direct la toţi cei care munceau.

Avansarea ei în funcţia de şef al Secţiei sanitare raionale n-a avut succes. Savoeva nu ştia să comande şi să conducă prin intermediul hîrtiilor.

A urmat o serie de conflicte cu conducerea superioară şi Savoeva a fost inclusă pe lista neagră.

În Kolîma toţi şefii se autoaprovizionează. Nina Vladimirovna nu era o excepţie. Dar măcar ea nu scria denunţuri împotriva altor şefi – şi a avut de suferit.

Au început alţii să scrie denunţuri împotriva ei, au chemat-o, au interogat-o, au sfătuit-o – în cercul restrîns de partid al Direcţiei.

Iar după ce a plecat concetăţeanul şi protectorul ei, colonelul Gagkaev, cu toate că s-a dus într-un post la Moscova, Nina Vladimirovna a început să fie persecutată.

Concubinajul cu felcerul Lesniak s-a terminat cu excluderea doctoriţei Savoeva din partid. În acea perioadă am făcut eu cunoştinţă cu celebra „Mamă neagră". Ea se află şi acum în Magadan. Şi Boris Lesniak e în Magadan, şi copiii lor sînt acolo. După eliberarea lui Boris Lesniak, Nina Vladimirovna s-a căsătorit cu el imediat, dar asta nu i-a schimbat destinul.

Nina Vladimirovna a aparţinut întotdeauna de vreun partid sau a fost ea însăşi în fruntea partidului, cheltuind o energie supraomenească pentru a obţine demiterea vreunui ticălos. La fel de multă energie cheltuia şi ca să-i vină de hac vreunei personalităţi luminate.

Boris Lesniak a adus în viaţa ei alte ţeluri morale şi o cultură de nivel înalt, în spiritul căreia fusese el însuşi educat. Boris era un „socotitor" de neam, mama lui trecuse prin închisoare, prin exil. Mama lui era evreică. Tatăl – angajat al KVJD[1], ca vameş.

Boris a avut forţa să-şi aducă contribuţia în chestiuni de corectitudine personală, şi-a făcut nişte jurăminte şi le-a respectat.

Nina Vladimirovna l-a urmat, trăia prin evaluările lui şi-i ura pe toţi colegii săi de muncă, angajaţi cu contract.

Le rămîn îndatorat lui Lesniak şi doctoriţei Savoeva pentru bunăvoinţa pe care mi-au arătat-o în cea mai grea perioadă pentru mine.

N-am să uit cum în fiecare seară, chiar în fiecare seară, Lesniak îmi aducea în baracă pîine sau un pumn de mahorcă – lucruri preţioase în semiexistenţa mea de atunci, ca mierlitor kolîmian în stare avansată.

---

1. Acronim pentru Calea ferată a Chinei de Est.

În fiecare seară aşteptam această oră, bucata de pîine, pumnul de mahorcă şi mă temeam că Lesniak n-o să vină, că totul nu era decît invenţia mea, un vis, un miraj flămînd de Kolîma.

Dar Lesniak venea, apărea în prag.

Pe atunci nici nu ştiam că Nina Vladimirovna, medicul-şef, are o relaţie de prietenie cu binefăcătorul meu. Primeam aceste pomeni ca pe un miracol. Tot binele pe care mi-l putea face Lesniak îl făcea: muncă, mîncare, odihnă. El cunoştea foarte bine Kolîma, însă putea face ceva numai cu ajutorul mîinilor Ninei Vladimirovna, ale medicului-şef. Ea era un om puternic, înălţat în rang prin tot felul de intrigi, uneltiri, pînde. Lesniak i-a arătat o altă lume.

S-a dovedit că nu aveam dizenterie.

Boala mea se numea pelagră, distrofie alimentară, scorbut, poliavitaminoză extremă, dar nu dizenterie.

După un tratament de vreo două săptămîni şi odihnă nelegală timp de două zile, am fost externat din spital. Îmi îmbrăcam cu o indiferenţă totală zdrenţele lîngă ieşirea din cortul de prelată, dar cînd încă eram înăuntru, am fost chemat în ultimul moment în cabinetul doctorului Kalembet, în acel loc retras de Mefistofel, unde mă primise Lebedev.

Nu ştiu dacă discuţia respectivă a fost ideea lui sau a făcut-o la sfatul lui Lesniak. Kalembet nu era prieten nici cu Lesniak, nici cu Savoeva.

Poate Kalembet observase în ochii mei flămînzi vreo strălucire deosebită, care-i dădeau ceva speranţe, nu ştiu. Dar pe parcursul spitalizării patul meu fusese mutat de cîteva ori lîngă diverşi vecini, cei mai flămînzi, cei mai disperaţi dintre „socotitori". Patul meu de scînduri fusese pus în vecinătatea lui Roman Kriviţki, secretarul-şef executiv al ziarului *Izvestia*, care avea acelaşi nume, dar nu era rudă cu celebrul ministru adjunct al forţelor armate executat de Ruhimov.

Roman Kriviţki se bucura de vecinătatea mea, îmi mai povestea cîte ceva despre el, dar congestia, edemul pielii lui albe, îl speria pe Kalembet. Roman Kriviţki a murit lîngă mine. Era interesat, firește, numai de mîncare, ca noi toţi. Dar, ca mierlitor cu state mai vechi, Roman schimba supele pe caşă, caşa pe pîine,

pîinea pe tutun – totul în granule, în prize, în grame. Totuşi acestea erau pierderi mortale. Roman a murit de distrofie. Patul vecinului meu s-a eliberat. Nu era un pat obişnuit din prăjini. Patul lui Krivițki avea arcuri, plasă adevărată, margini rotunde vopsite – era un pat adevărat de spital printre două sute de paturi de scînduri. Fusese tot un capriciu al distroficului în stare gravă şi Kalembet i-l îndeplinise.

Acum Kalembet mi-a spus: „Uite ce e, Şalamov, n-ai dizenterie, dar eşti epuizat. Poţi să rămîi încă două săptămîni, să faci muncă de infirmier, să iei temperatura, să însoţeşti bolnavii, să speli podelele. Într-un cuvînt, să faci tot ce face Makeev, infirmierul de acum. El a trîndăvit prea mult, s-a îndopat şi astăzi o să fie externat. Hotărăşte-te. Nu te teme că iei locul altuia. Nu-ţi promit multe, dar o să te ţin două săptămîni cu «foaie de observaţie»".

Am acceptat şi în locul meu a fost externat Makeev, protejatul felcerului angajat civil, pe nume Mihno.

Se ducea o luptă, un război serios pentru influenţă, şi felcerul cu contract, comsomolistul Mihno, îşi alegea cadrele pentru lupta împotriva lui Kalembet. Biografia lui Kalembet era mai mult decît vulnerabilă, aşa că detaşamentul de turnători în frunte cu Mihno avea de gînd să-l ţină în frîu pe şeful de secţie. Dar Kalembet a dat lovitura şi l-a externat, trimiţîndu-l la mină pe omul de încredere al lui Mihno, *bîtovikul* Makeev.

Toate acestea le-am înţeles mai tîrziu, pentru moment m-am apucat să fac de zor pe infirmierul. Numai că nu aveam puterea lui Makeev, de fapt nu aveam putere deloc. Nu eram destul de îndemînatic, destul de respectuos cu superiorii. Pe scurt, m-au zburat a doua zi după ce Kalembet a fost mutat în altă parte. Dar între timp, în acea lună, am apucat să fac cunoştinţă cu Lesniak. El mi-a dat o serie întreagă de sfaturi importante. Lesniak spunea: „Să faci rost de o foaie de drum. Dacă ai foaie de drum, nu te trimit înapoi, nu-ţi vor refuza spitalizarea". Boris, cu sfaturile lui bune, nu înţelegea că eram mierlitor de multă vreme şi nici un fel de muncă nu mă mai putea ajuta, nici măcar cea mai simbolică posibilă, precum corespondenţa, sau cea mai sănătoasă, cum ar fi culesul poamelor şi al ciupercilor, pregătirea lemnelor, pescuitul – munci nenormate, la aer curat.

Totuşi Boris şi Nina Vladimirovna se străduiau să-mi facă bine, mirîndu-se cît de greu se refac forţele mele. Nu aveam tuberculoză sau nefrită pentru o internare sigură, iar să baţi la uşa spitalului cu epuizare, cu distrofie alimentară era riscant, puteai să dai greş şi să nimereşti nu în spital, ci la morgă. Am reuşit cu mare greutate să ajung şi a doua oară în spital, dar am reuşit. Felcerul de la Centrul de vitamine – i-am uitat numele – mă bătea şi le permitea şi soldaţilor din escortă să mă bată zilnic în timpul repartiţiei la muncă, ca pe un leneş, ca pe un trîntor sau un profitor, ca pe un „refuznic", şi-mi refuza vehement spitalizarea. Am reuşit să-l păcălesc pe felcer, noaptea numele meu a fost trecut pe biletul de trimitere al altuia – tot OLP-ul îl ura pe felcer, aşa că s-au bucurat să mă ajute în stilul din Kolîma, şi-am luat-o tîrîş spre Belicia. M-am tîrît la propriu şase kilometri, dar am izbutit să ajung la camera de gardă. Corturile pentru cei cu dizenterie erau goale şi-am fost internat în corpul principal, unde era medic Pantiuhov. Noi, cei patru bolnavi proaspăt internaţi, ne-am înfofolit în toate saltelele şi păturile – stăteam culcaţi împreună şi împreună am clănţănit din dinţi pînă dimineaţa, căci nu se făcea focul în toate corturile. A doua zi am fost mutat într-un cort cu sobă, şi acolo am stat lîngă sobă pînă cînd am fost chemat la injecţii sau consultaţii, înţelegînd cu greu ce mi se făcea şi simţind doar foame, foame, foame.

Boala mea se numea pelagră.

În timpul celei de-a doua spitalizări am făcut cunoştinţă cu Lesniak şi Nina Vladimirovna Savoeva, medic-şef, cu Traut, Pantiuhov şi cu toţi medicii de la Belicia.

Eram într-un asemenea hal, că nu mi se mai putea face nici un bine. Îmi era totuna dacă mi se face bine sau rău. Era inutil să investeşti în trupul meu pelagros de mierlitor din Kolîma chiar şi o picătură de bine. Pentru mine căldura era mai importantă decît binele. Au încercat să mă trateze cu injecţii fierbinţi[1]. Blatarii cumpărau o injecţie cu vitamina PP pentru o raţie de pîine, iar pelagroşii le vindeau pentru pîine (raţia de prînz avea trei sute

1. Injecţii intravenoase cu soluţii care dau senzaţia de căldură în tot organismul, de exemplu, clorură de calciu sau de magneziu.

de grame), şi în cabinet intra pentru perfuzie cine ştie ce infractor în locul mierlitorului. Şi injecţia i se făcea lui. Eu n-am vîndut PP-ul meu nimănui şi-am primit totul în vena proprie, nu *per os*, sub formă de pîine.

Nu sînt eu în măsură să judec cine are dreptate şi cine nu. Nu condamn pe nimeni, nici pe mierlitorii care vindeau injecţiile fierbinţi, nici pe blatarii care le cumpărau.

Nu se schimba nimic. Dorinţa de a trăi nu apărea. Mîncam de parcă o făceam în gînd şi înghiţeam fără poftă orice fel de hrană.

În timpul celei de-a doua spitalizări am simţit cum pielea mea se descuamează neîncetat, mă mînca pielea de pe tot corpul, mă mînca şi zbura în coji, chiar în straturi. Eram un pelagros cu un diagnostic clasic, cavaler al celor trei D: demenţă, dizenterie şi distrofie.

Nu-mi amintesc prea multe din timpul celei de-a doua spitalizări la „Belicia". Cunoştinţe noi, chipuri, linguri linse, pîrîul îngheţat, mersul după ciuperci, unde din cauza revărsării rîului am rătăcit o noapte întreagă prin munţi, retrăgîndu-mă din calea lui. Am văzut cum ciupercile – ghebe gigantice şi mînătărci – creşteau chiar sub ochii mei, transformîndu-se în ciuperci de un pud, care nu încăpeau într-o găleată. Nu era un semn de demenţă, ci un spectacol real al minunilor pe care le poate da naştere hidroponica: ciupercile se transformă efectiv în Gulliveri sub ochii tăi. Poamele le culegeam, ca în Kolîma, luptîndu-mă: loveam cu găleata tufa de porumbe... Dar toate acestea au fost după descuamare.

Pe atunci pielea se scutura de pe mine ca pleava. În completarea rănilor date de scorbut, îmi puroiau şi degetele după osteomielita de la degerături. De la scorbut mi se clătinau dinţii, aveam răni de la piodermită; urmele lor se mai văd şi acum pe picioarele mele. Ţin minte dorinţa permanentă şi pătimaşă de a mînca, nepotolită de nimic, iar încununarea tuturor era pielea căzînd în straturi.

Nu aveam dizenterie, dar aveam pelagră. Cocoloşul de mucus care m-a adus pe căile obscure ale vieţii era un cocoloş eliminat de intestinul unui pelagros. Excrementele mele erau excremente pelagroase.

Era şi mai îngrozitor, dar pe atunci mi-era totuna. Nu eram singurul pelagros din Belicia, dar eram cazul cel mai grav, cel mai evident.

Scriam deja versuri: *Visul bolnavului de poliavitaminoză*, nu mă încumetam să mă numesc pelagros nici măcar în versuri. De fapt, nici nu ştiam prea bine ce e pelagra. Simţeam doar că degetele mele scriu, cu rimă şi fără, că degetele mele nu şi-au spus încă ultimul cuvînt.

Atunci am simţit că mi se desprinde pielea, că îmi cade de pe mînă, ca o mănuşă. Era captivant, nu înfricoşător, să vezi cum pielea de pe corp ţi se desface în straturi, cad foiţe de pe umeri, de pe burtă, de pe mîini.

Eram un pelagros atît de evident, atît de clasic, încît mi se putea scoate în întregime pielea de pe ambele mîini şi de pe ambele picioare, ca mănuşile, ca şosetele.

Au început să mă arate conducerii medicale în trecere pe la spital, dar nici măcar aceste mănuşi n-au uimit pe nimeni.

A venit o zi cînd pielea mea s-a înnoit toată – sufletul însă nu s-a înnoit.

S-a stabilit că mănuşile şi şosetele pelagroase trebuie scoase de pe mîinile şi picioarele mele.

Mi le-au scos Lesniak şi Savoeva, Pantiuhov şi Traut şi le-au ataşat la istoricul bolii. Le-au trimis la Magadan împreună cu istoricul bolii mele, ca pe un exponat viu pentru Muzeul de istorie al regiunii sau, cel puţin, al istoriei sănătăţii în regiune.

Lesniak n-a trimis toate rămăşiţele mele împreună cu istoricul bolii. Au fost expediate doar şosetele şi o mănuşă, pe cea de-a doua am păstrat-o la mine, laolaltă cu proza scrisă pe atunci, destul de timidă, şi cu versurile şovăitoare.

Nu puteai să scrii proză sau versuri bune cu o mănuşă moartă. Mănuşa în sine era proză, incriminare, document, proces-verbal.

Însă mănuşa a pierit în Kolîma, de aceea am şi scris această povestire. Autorul garantează că modelul dactiloscopic este acelaşi la ambele mănuşi.

.....

Trebuia să scriu demult despre Boris Lesniak şi Nina Vladimirovna Savoeva. Lui Lesniak şi Savoevăi, de asemenea şi lui Pantiuhov

le sînt îndatorat pentru ajutorul real pe care mi l-au acordat în zilele şi nopţile mele cele grele din Kolîma. Le datorez viaţa. Dacă viaţa e considerată o binefacere – lucru de care eu mă îndoiesc –, le sînt dator pentru ajutorul real, nu pentru compasiune, nu pentru condoleanţe, celor trei oameni reali din 1943. Trebuie să se ştie că ei au intrat în viaţa mea după opt ani de peregrinări prin mine de aur, închisori preventive şi închisori de execuţie din Kolîma. Au intrat în viaţa mierlitorului de la abatajul aurifer, din anii '37 şi '38, a cărui părere despre viaţa ca binefacere se schimbase. Pe atunci îi invidiam doar pe cei care au avut curajul să-şi pună capăt zilelor în perioada pregătirii convoiului nostru pentru Kolîma, în iulie 1937, în clădirea pentru deţinuţi din închisoarea Butîrskaia. Pe acei oameni îi invidiez cu adevărat, ei n-au văzut ce-am văzut eu în următorii şaptesprezece ani.

Mi s-a schimbat concepţia despre viaţă ca binefacere, ca fericire. Kolîma m-a învăţat cu totul alte lucruri.

Principiul secolului meu, al existenţei mele personale, al întregii mele vieţi, concluzia experienţei mele personale, regula învăţată din această experienţă poate fi exprimată în cîteva cuvinte. În primul rînd trebuie să întorci palmele primite şi abia după aceea mila. Să ţii minte răul înaintea binelui. Să ţii minte tot binele o sută de ani, iar tot răul – două sute. Prin aceste învăţături mă deosebesc de toţi umaniştii ruşi din secolele XIX-XX.

[1972]

Galina Pavlovna Zîbalova

În primul an de război fitilul fumegînd al felinarului vigilenţei a fost într-o oarecare măsură coborît. S-a scos sîrma ghimpată din jurul barăcii 58-iştilor şi „duşmanilor poporului" li s-a permis să ocupe funcţii importante, precum cele de fochist, planton, paznic, pe care, conform constituţiei lagărului, le putea ocupa numai un *bîtovik*, iar în cel mai rău caz – un criminal recidivist.

Doctorul Lunin, şeful infirmeriei noastre, un deţinut realist şi pragmatic, a ajuns la concluzia corectă că trebuie să profităm

de moment, să batem fierul cît era cald. Plantonul laboratorului de chimie al raionului carbonifer Arkagala a fost prins furînd glicerina statului (miere, nu alta! cincizeci de ruble borcanul!), iar noul paznic venit în locul lui a furat chiar din prima noapte de două ori mai mult. Situaţia devenise încordată. În timpul tuturor peregrinărilor mele prin lagăre am observat că orice deţinut, venind într-un loc de muncă nou, înainte de orice se uita în jur: ce s-ar putea fura de aici? Lucru valabil pentru toată lumea, de la plantoane la şefii de Direcţie. Există un fel de principiu mistic în această atracţie a rusului pentru furt. În orice caz, în condiţii de lagăr, în condiţiile Nordului, în condiţiile din Kolîma.

De toate aceste momente, de deznodămîntul unor situaţii care apăreau regulat, profitau „duşmanii poporului". După eşecul carierei celui de-al doilea planton-*bîtovik*, Lunin m-a recomandat pe mine ca planton la laboratorul de chimie: n-o să fure, vezi bine, comorile chimice, iar în anii aceia, în Kolîma, orice 58-ist putea să facă focul, mai ales cu cărbuni de pămînt, în soba-butoi, cu mai multă pricepere decît un fochist. Spălatul podelelor marinăreşte, cu cîrpa legată de un băţ, îmi era cunoscut din 1939, din lagărul de tranzit din Magadan. La urma urmei, eu, celebrul spălător de podele din Magadan, după ce făcusem treaba asta toată primăvara lui 1939, învăţasem s-o fac pentru toată viaţa.

Pe atunci munceam într-o mină de cărbune, îndeplineam „procentul" – cărbunele nu avea legătură cu mina de aur –, dar, firește, nici nu visam la o muncă de basm precum cea de planton la laboratorul de chimie.

Aveam posibilitatea să mă odihnesc, să-mi spăl faţa şi mîinile; saliva îmbibată cu praf de cărbune urma să devină curată abia după multe luni de muncă în postul de planton, poate chiar ani. N-am avut ocazia să mă gîndesc la culoarea salivei.

Laboratorul ocupa o baracă întreagă în sat, avea personal numeros: doi ingineri chimişti, doi tehnicieni, trei laboranţi şi era condus de o tînără comsomolistă din capitală, Galina Pavlovna Zîbalova, angajată cu contract, la fel ca şi soţul ei, Piotr Iakovlevici Podosenov, inginer auto, şeful autobazei raionului carbonifer Arkagala.

Deţinuţii se uită la viaţa celor liberi ca la un film, care ba e dramă, ba peliculă comică, ba documentar, conform împărţirii clasice a genurilor de film pentru difuzare înainte de Revoluţie. Rareori eroii filmului coboară de pe ecran în sala de vizionare a „teatrului electric" (cum se numea înainte sala de cinematograf).

Deţinuţii se uită la viaţa celor liberi ca la un film. Este o plăcere cu totul aparte. Nu trebuie să decizi nimic. Nu trebuie să intervii în această viaţă. Coexistenţa unor lumi diferite nu ridică nici un fel de probleme reale pentru deţinuţi. Este pur şi simplu o altă lume.

Acolo, eu făceam focul în sobe. Trebuie să ştii să foloseşti cărbunii de pămînt, dar nu este o ştiinţă complicată. Spălam podelele. Iar cel mai important, îmi tratam degetele de la picioare: osteomielita de după '38 s-a închis abia pe Continent, cu puţin înainte de Congresul al XX-lea al partidului. Sau poate că nici atunci nu s-a închis.

Îmi schimbam bandajul, înfăşurînd cîrpe curate pe degetele de la ambele picioare, mustind de puroi, şi încremeneam de fericire în faţa sobei aprinse, simţind o durere discretă, junghiurile din aceste degete, rănite de mină, schilodite de aur. Fericirea deplină chiar are nevoie de o picătură de durere – despre lucrul acesta vorbeşte şi istoria societăţii şi cea a literaturii.

Acum mă durea chinuitor capul – uitasem de durerea din degete – o senzaţie fusese înlocuită de alta, mai intensă, mai vitală.

Încă nu-mi aminteam nimic, nu hotărîsem nimic, nu găsisem nimic, dar tot creierul meu, celulele lui secătuite se încordau alarmate. Memoria, inutilă pentru cel din Kolîma – de altfel, la ce i-ar folosi unui deţinut o asemenea memorie, atît de nesigură şi fragilă, atît de tenace şi atotputernică? – trebuia să-mi sugereze o decizie. Ah, ce memorie avusesem cîndva, cu patru ani în urmă! Memoria mea era ca un foc de armă, dacă nu-mi aminteam ceva imediat, mă îmbolnăveam, nu puteam să fac nimic pînă nu-mi venea în minte ceea ce voiam. Asemenea cazuri de aducere-aminte cu întîrziere au fost foarte puţine în viaţa mea, puteam să le număr. Simpla evocare a unei asemenea întîrzieri mă stimula cumva, accelera goana şi aşa rapidă a memoriei.

Dar creierul meu de acum din Arkagala, chinuit de Kolîma anului '38, chinuit de patru ani de peregrinări între spital şi abataj,

păstra o anumită taină şi nu voia nicidecum să se supună ordinelor mele, rugăminţilor, implorărilor, tînguirilor.

Îmi imploram creierul, aşa cum implori fiinţa supremă, să răspundă, să-mi deschidă vreun compartiment, să lumineze vreo crăpătură întunecată, unde se ascundea ceva de care aveam nevoie.

Creierului i s-a făcut milă, mi-a îndeplinit rugămintea, a binevoit să răspundă rugăminţii mele.

Despre ce rugăminte era vorba?

Repetam la nesfîrşit numele şefei mele de laborator – Galina Pavlovna Zîbalova! Zîbalova, Pavlovna! Zîbalova!

Auzisem undeva numele acesta. Cunoscusem o persoană cu numele acesta. Zîbalov, nu Ivanov, nu Petrov, nu Smirnov. Era un nume din capitală. Şi dintr-odată, transpirat de încordare, mi-am amintit. Nu Moscova, nu Leningradul, nu Kievul, unde persoana cu nume din capitală fusese aproape de mine.

În 1929 eram la prima condamnare şi munceam în Uralul de Nord, la Beriozniki, cînd am întîlnit la Fabrica de sodă din Beriozniki un economist, şeful Secţiei de planificare, pe deportatul Zîbalov, Pavel Pavlovici, parcă. Zîbalov fusese membru CC al menşevicilor şi-l arătau altor deportaţi de departe, din pragul biroului Fabricii de sodă, unde lucra Zîbalov. În curînd, după ce-au început procesele cu răsunet, un val de deţinuţi de tot felul a invadat Beriozniki – deportaţi, deţinuţi de lagăr, colhoznici-strămutaţi – şi printre noile personaje numele lui Zîbalov a intrat oarecum în umbră. A încetat să mai fie curiozitatea din Beriozniki.

Chiar Fabrica de sodă, fostă Solvay, a devenit parte a Combinatului chimic Beriozniki, a intrat într-una din construcţiile gigant ale primului cincinal – Combinatul chimic din Beriozniki, care a absorbit sute de mii de muncitori, ingineri şi tehnicieni, autohtoni şi străini. La Beriozniki exista o aşezare a străinilor, una a deportaţilor obişnuiţi, una a strămutaţilor speciali şi a deţinuţilor de lagăr. Într-un schimb lucrau pînă la zece mii de oameni numai dintre deţinuţi. Era un şantier cu o fluctuaţie incredibilă, unde într-o lună se angajau trei mii de civili, cu contract sau prin recrutare, şi de unde patru mii fugeau fără să-şi mai ia banii. Şantierul acesta încă îşi mai aşteaptă trubadurul.

Speranţele puse în Paustovski au fost deşarte. Paustovski a scris acolo *Kara-Bugaz*, ascunzîndu-se de mulţimea năvalnică, clocotitoare, în hotelul din Beriozniki, fără să-şi scoată deloc nasul afară.

Economistul Zîbalov a trecut din serviciul de la Fabrica de sodă la Combinatul chimic din Beriozniki: era o instituţie de anvergură, se cîştigau bani mai mulţi, în plus se făcea simţit şi sistemul de vînzare a produselor pe cartelă.

La Combinatul chimic din Beriozniki, el conducea un mic cerc de studii economice pentru voluntari. Era un cerc gratuit pentru toţi doritorii, era activitatea obştească a lui Pavel Pavlovici Zîbalov, care se desfăşura în biroul principal al Combinatului chimic. Am fost şi eu la cîteva cursuri ţinute de Zîbalov.

Zîbalov, profesor din capitală, deportat, ţinea cursurile cu plăcere şi uşurinţă. Ducea dorul cursurilor, a activităţii didactice. Nu ştiu dacă ţinuse şi el pe parcursul vieţii unsprezece mii de cursuri, ca un alt cunoscut de-al meu din lagăr, dar cu siguranţă numărul lor era de ordinul miilor.

Deportatului Zîbalov i-a murit soţia în Beriozniki şi i-a rămas fiica, o fetiţă de vreo zece ani, care venea uneori pe la tatăl ei în timpul cursurilor.

Eu eram foarte cunoscut acolo. Refuzasem să merg cu Berzin în Kolîma, la deschiderea Dalstroi-ului, şi încercasem să-mi găsesc de lucru în Beriozniki.

Dar în ce post? De jurist? Studiile de drept nu le terminasem. Nimeni altul decît Zîbalov m-a sfătuit să accept funcţia de şef al biroului de economie a muncii (BET) la termocentrala din Beriozniki (TEŢ) – celebrele pe atunci găselniţe lingvistice, care se năşteau tot acolo, la noi, pe şantierul primului cincinal. Directorul TEŢ era un sabotor, inginerul Kapeller, o persoană trecută prin procesele de la Şahtî sau prin altele. TEŢ era de-acum în exploatare, nu în construcţie, perioada de punere în funcţiune se prelungea cu neruşinare, însă neruşinarea fusese înălţată la rangul de lege. Kapeller, un condamnat la zece sau chiar la cincisprezece ani, nu reuşea nicicum să fie în ton cu acest şantier zgomotos, unde muncitorii şi tehnicienii se schimbau în fiecare zi, unde erau arestaţi şi executaţi şefii şi unde se descărcau garniturile de

tren cu deportaţi în urma colectivizării. La el, la Kizel, Kapeller fusese condamnat pentru greşeli cu mult mai mici decît faptele revoltătoare din producţie, care se adunau aici ca o avalanşă puternică. Lîngă cabinetul lui încă mai loveau ciocanele, iar la centrala montată de firma Hanomag erau chemaţi vraci de peste hotare, prin telegrame trimise de la Moscova.

Kapeller m-a primit la muncă, total indiferent – era preocupat de problemele tehnice, de tragediile tehnice, la fel de numeroase ca şi cele economice sau cele de zi cu zi.

Din partea organizaţiei de partid lui Kapeller i-a fost recomandat, în calitate de director adjunct la consfătuirile pe probleme de producţie, Timofei Ivanovici Racev, un om fără prea multă şcoală, însă foarte energic, care a stabilit drept condiţie principală celebra „gata cu vociferarea". Biroul de economie a muncii era în subordinea lui Racev şi-am păstrat multă vreme o hîrtie cu o rezoluţie de-a lui. Fochiştii depuseseră o cerere motivată enormă, în legătură cu plăţile incomplete, cu recalcularea; veniseră de multe ori pe la Racev ca să rezolve această problemă. Fără să le citească cererea, Racev a scris: „Şef. BET tov. Şalamov. Rog să lămuriţi lucrurile şi, dacă e posibil, să refuzaţi".

Ca jurist cu studii neterminate, ajunsesem în acest post tocmai datorită sfatului lui Zîbalov:

— Acţionaţi cu mai mult curaj. Apucaţi-vă de treabă şi faceţi ce trebuie. Chiar dacă o să fiţi dat afară după două săptămîni – conform contractului colectiv, n-o să vă concedieze mai devreme –, în aceste două săptămîni veţi căpăta ceva experienţă. După aceea angajaţi-vă iar. Cinci asemenea concedieri şi sînteţi un economist gata format. Nu vă temeţi. Dacă vă loviţi de ceva complicat, veniţi la mine. O să vă ajut. Că eu nu plec nicăieri. Eu nu mă supun legilor fluctuaţiei.

Aşa că primisem această funcţie bine plătită.

Între timp, Zîbalov punea pe picioare o şcoală tehnică de economie. Pavel Pavlovici (aproape sigur avea patronimicul Pavlovici) era profesorul titular la această şcoală. Iar mie mi se pregătea acolo un loc de profesor de „igiena şi fiziologia muncii".

Am depus o cerere la această şcoală tehnică nouă, mă gîndeam deja la planul primei lecţii, cînd pe neaşteptate am primit o

scrisoare de la Moscova. Părinţii mei erau în viaţă, colegii mei de universitate erau şi ei în viaţă, aşa că să rămîn la Beriozniki era ca şi cum aş fi murit. Am plecat fără să-mi fac lichidarea la TEŢ, iar Zîbalov a rămas la Beriozniki.

Mi-am amintit de toate astea la Arkagala, în laboratorul de chimie al raionului carbonifer Arkagala, în preajma enigmei acizilor humici.

În viaţă, rolul întîmplării este imens: cu toate că ordinea mondială generală pedepseşte folosirea întîmplării în scopuri personale, se mai întîmplă şi să nu pedepsească. Problema aceasta legată de Zîbalov trebuia dusă la bun sfîrşit. Sau poate că nu. Pe atunci nu mai duceam lipsa unei bucăţi de pîine. Mina nu este exploatare auriferă, iar cărbunele nu e aur. Poate că nu merita să construiesc această căsuţă din cărţi de joc – vîntul va dărîma construcţia, o va risipi în cele patru colţuri ale lumii.

Cu trei ani în urmă, arestul în „cazul juriştilor" mă învăţase o lege importantă din lagăr: niciodată să nu te adresezi cu rugăminţi oamenilor pe care i-ai cunoscut cîndva în libertate. Lumea e mică, asemenea întîlniri sînt posibile. În Kolîma o rugăminte de felul acesta e aproape întotdeauna neplăcută, uneori imposibilă, uneori duce la moartea celui care a cerut.

În Kolîma, de fapt, în orice lagăr, există acest pericol. Eu m-am întîlnit cu Cekanov, colegul meu de celulă în închisoarea Butîrskaia. Cînd a preluat sectorul nostru ca şef de echipă, Cekanov nu numai că m-a recunoscut în mulţimea de muncitori, dar mă şi scotea zilnic de mînă din rînd, mă bătea şi mă trimitea la cele mai grele munci unde, evident, nu puteam să scot nici măcar un procent. În fiecare zi Cekanov îi raporta şefului de sector cîte ceva despre comportamentul meu, asigurîndu-l că va distruge această lepră, că deşi nu neagă faptul că mă cunoaşte personal, îşi va demonstra devotamentul, va justifica încrederea ce i se acordă. Cekanov fusese condamnat în baza aceluiaşi articol ca şi mine. În cele din urmă, Cekanov m-a expediat la un centru disciplinar şi-am rămas în viaţă.

Îl cunoşteam şi pe colonelul Uşakov, şeful Secţiei de anchetă, iar mai tîrziu al Sectorului fluvial din Kolîma, l-am cunoscut pe

cînd era un simplu agent MUR[1], condamnat pentru nu ştiu ce infracţiune de serviciu.

N-am încercat niciodată să-i amintesc colonelului Uşakov de mine. Aş fi fost ucis în cel mai scurt timp.

În sfîrşit, cunoşteam toată conducerea de vîrf din Kolîma, începînd cu Berzin însuşi: Vaskov, Maisuradze, Filippov, Egorov, Ţvirko.

Ştiind tradiţia de lagăr, n-am ieşit niciodată din rîndurile deţinuţilor ca să înmînez vreo cerere unui şef pe care-l cunoşteam personal, atrăgîndu-i astfel atenţia asupra mea.

În „cazul juriştilor", la sfîrşitul lui 1938, în timpul execuţiilor din Kolîma, pe cînd mă aflam la mina de aur Partizanul, am scăpat de glonţ doar întîmplător. În „cazul juriştilor" provocarea era îndreptată în totalitate împotriva preşedintelui Dalkraisud[2], Vinogradov. Acesta era acuzat că-i dăduse o pîine şi un loc de muncă colegului său de la Facultatea de drept sovietic, Dmitri Sergheevici Parfentiev, fost procuror al Celiabinskului şi apoi al Kareliei.

În timpul unei vizite la mina de aur Partizanul, Vinogradov, preşedintele Dalkraisud-ului, nu considerase necesar să ascundă faptul că-l cunoştea pe unul dintre muncitorii de la abataj, pe profesorul Parfentiev, şi îl rugase pe directorul minei, L.M. Anisimov, să-i găsească acestuia o muncă mai uşoară.

Ordinul a fost executat imediat şi Parfentiev a fost numit fierar-ciocănar – nu se găsise o muncă mai uşoară la mină, dar era ferit de vînt pe un ger de minus şaizeci de grade într-un abataj deschis, şi nu muncea la rangă, la lopată, la tîrnăcop. E drept, în fierărie uşa întredeschisă se trîntea, ferestrele erau deschise, dar acolo era focul cuptorului, te puteai adăposti, dacă nu de frig, măcar de vînt. Iar troţkistul, „duşmanul poporului", Parfentiev era operat la un plămîn din cauza tuberculozei.

Directorul minei Partizanul, Leonid Mihailovici Anisimov, a îndeplinit dorinţa lui Vinogradov, dar a informat imediat printr-un raport toate instanţele necesare şi posibile. A fost începutul

1. Acronim pentru Miliţia judiciară a Moscovei.
2. Tribunalul Regional al Nordului Îndepărtat.

„cazului juriștilor". Căpitanul Stolbov, șeful SPO din Magadan, a arestat toți juriștii din Kolîma, le-a verificat relațiile, aplicînd pedepse, biciuind și strîngînd arcanul provocărilor.

La mina Partizanul am fost arestați eu și Parfentiev – ne-au dus la Magadan și ne-au băgat în închisoarea de acolo.

Însă după o zi a fost arestat căpitanul Stolbov, fiind eliberați toți cei arestați cu mandate semnate de el.

Am povestit amănunțit despre toate acestea în *Conspirația juriștilor*[1], unde fiecare literă are valoare de document.

Am fost eliberat, dar nu în libertate; în Kolîma, prin libertate se înțelege că rămîi tot în lagăr, dar în baraca comună, cu drepturi comune. În Kolîma nu există libertate.

Mi-au dat drumul împreună cu Parfentiev și ne-au trimis într-un lagăr de tranzit de treizeci de mii de persoane, cu o ștampilă specială violet pe dosarul personal: „Venit de la închisoarea din Magadan". Această ștampilă mă condamna să rămîn un număr nesfîrșit de ani în raza vigilenței, în atenția conducerii, pînă cînd ștampila violet de pe vechiul dosar personal avea să fie înlocuită de coperta curată a unui nou dosar personal, a unei noi condamnări. Cel puțin e bine că această nouă condamnare n-a fost dată „cu greutate" – cu un glonte de șapte grame. De altfel, nu știu dacă e bine: condamnarea dată „cu greutate" m-ar fi cruțat de chinurile ulterioare, de mulți ani, de care nu avea nimeni nevoie, nici măcar eu, pentru completarea experienței mele sufletești sau morale și a rezistenței fizice.

În orice caz, amintindu-mi de toate pribegiile de după arestul în „cazul juriștilor", la mina de aur Partizanul, mi-am impus o regulă: niciodată să nu mă adresez cunoscuților din proprie inițiativă și să nu evoc în Kolîma umbrele de pe Continent.

Dar în privința Zîbalovei nu știu de ce mi se părea că nu-i voi face nici un rău posesoarei acestui nume. Era un om bun și, chiar dacă făcea diferența între un om liber și un deținut, n-o făcea de pe poziția de dușman activ al deținuților – așa erau instruiți toți angajații în toate secțiile politice ale Dalstroi-ului, încă din momentul încheierii contractelor. Deținutul simte întotdeauna în omul

1. Vezi *Povestiri din Kolîma* (I), Editura Polirom, 2015.

liber o nuanță: dacă există sau nu în contracte și altceva în afară de instrucțiunile oficiale. Sînt aici multe nuanțe – cîți oameni, atîtea nuanțe. Dar există o limită, o trecere, o graniță între bine și rău, granița morală care se simte imediat.

Galina Pavlovna, la fel ca soțul ei Piotr Iakovlevici, nu se postase pe o poziție extremă de dușman activ al oricărui pușcăriaș numai pentru că era deținut, cu toate că Zîbalova era secretarul organizației de comsomol a raionului carbonifer Arkagala. Piotr Iakovlevici nu era membru de partid.

Seara, Galina Pavlovna rămînea adeseori în laborator pînă tîrziu; e puțin probabil ca baraca de familiști în care locuiau să fi fost mai confortabilă decît micile cabinete ale laboratorului chimic.

Am întrebat-o pe Galina Pavlovna dacă la sfîrșitul anilor '20 și începutul anilor '30 n-a locuit cumva la Beriozniki, în Ural.

— Ba da!

— Tatăl dumneavoastră era Pavel Pavlovici Zîbalov?

— Pavel Osipovici.

— Exact. Pavel Osipovici. Dumneavoastră erați o fetiță de vreo zece ani.

— Paisprezece.

— Aveați un palton de culoare bordo.

— Era o șubă vișinie.

— Ei, șubă. Îi aduceați micul dejun lui Pavel Osipovici.

— Da, îi aduceam. Acolo a murit mama mea, la Ciurtan.

Piotr Iakovlevici era și el cu noi în laborator.

— Uite, Petia, Varlam Tihonovici îl cunoaște pe tata.

— Frecventam cercul lui.

— Iar Petia e din Beriozniki. Localnic. Părinții lui au o casă în Veretie.

Podosenov îmi spuse cîteva nume, ca Sobianikov și Kicin, cunoscute în Beriozniki, în Usolie, în Solikamsk, în Ciurtan și în Dediuhin, dar eu, din motive legate de biografia mea, nu avusesem posibilitatea să-i țin minte și să-i cunosc pe cei din partea locului.

Pentru mine toate numele acestea sunau precum „indienii Sioux și comanșii", ca versurile într-o limbă străină, dar Piotr

Iakovlevici le spunea ca pe o rugăciune, însufleţindu-se tot mai tare.

— Acum toate acestea sînt acoperite de nisip, spuse Podosenov. Împreună cu Combinatul chimic.

— Tata e acum în Donbas, spuse Galina Pavlovna.

Am înţeles că tatăl ei era în continuare deportat.

Asta a fost tot. Simţeam o reală satisfacţie, o sărbătoare pentru că sărmanul meu creier funcţionase atît de bine. O satisfacţie pur academică.

Au trecut vreo două luni, nu mai mult, şi Galina Pavlovna, venind la muncă, m-a chemat în cabinetul ei.

— Am primit o scrisoare de la tata. Iat-o.

Am citit rîndurile scrise limpede, cu un scris mare, cu totul necunoscut mie:

„Pe Şalamov nu-l cunosc şi nu-mi amintesc de el. Asemenea cercuri am condus de-a lungul a douăzeci şi şapte de ani de exil, oriunde m-aş fi aflat. Le conduc şi acum. Dar nu asta e problema. Ce-i cu scrisoarea asta a ta? E o verificare? Şi pe cine verifici? Pe Şalamov? Pe tine? Pe mine? În ce mă priveşte – scria cu scrisul lui mare Pavel Osipovici Zîbalov –, răspunsul meu e acesta. Poartă-te cu Şalamov aşa cum te-ai purta cu mine, dacă m-ai întîlni în Kolîma. Dar ca să ştii răspunsul meu, nu era nevoie să-mi scrii".

— Vedeţi ce-a ieşit..., spuse cu amărăciune Galina Pavlovna. Nu-l cunoaşteţi pe tata. Nu-mi va ierta niciodată această greşeală.

— Nu v-am spus nimic ieşit din comun.

— Nici eu nu i-am scris tatei nimic ieşit din comun. Dar vedeţi cum priveşte el lucrurile acestea. Nu mai puteţi lucra ca planton, chibzuia cu tristeţe Galina Pavlovna. Iar trebuie să căutăm un planton nou. O să vă angajez ca tehnician, avem un post vacant pe statele pentru angajaţi civili. După ce pleacă Svişcev, directorul raionului carbonifer, o să-l înlocuiască inginerul-şef Iuri Ivanovici Cociura. O să vă fac documentele prin intermediul lui.

Nimeni n-a fost disponibilizat din laborator, n-am fost nevoit să merg pe un „loc ocupat", aşa că sub îndrumarea şi cu ajutorul inginerilor Sokolov şi Oleg Borisovici Maksimov, astăzi membru

prosper al Academiei de Ştiinţe din Extremul Orient, mi-am început cariera de laborant şi tehnician.

Pentru soţul Galinei Pavlovna, Piotr Iakovlevici Podosenov, am scris la rugămintea lui o amplă lucrare ştiinţifică în domeniul cercetării literare: am alcătuit din memorie un dicţionar de argou al blatarilor, care cuprindea formarea cuvintelor, variantele, definiţiile. Dicţionarul conţinea în jur de şase sute de cuvinte, nu în genul materialelor de specialitate pe care le editează miliţia judiciară pentru angajaţii săi, ci într-un alt mod, mai pe larg şi într-o formă mai expresivă. Dicţionarul dăruit lui Podosenov este singura mea lucrare în proză scrisă în Kolîma.

Fericirea mea senină n-a fost întunecată de faptul că Galina Pavlovna şi-a părăsit soţul, idila de cinema rămînea o idilă de cinema. Eu eram doar un spectator, pentru care nici măcar prim-planul vieţii altuia, al dramei altuia, al tragediei altuia nu creează iluzia vieţii.

Şi nu Kolîma – ţinut unde se acutizau la maximum toate aspectele legate de problemele familiei şi ale femeii, se acutizau pînă la monstruozitate, pînă la perturbarea tuturor dimensiunilor în toate felurile – a fost cauza destrămării acestei familii.

Galina Pavlovna era inteligentă, de o frumuseţe uşor mongoloidă, era inginer-chimist, reprezentanta unei profesii noi, foarte la modă pe atunci, singura fiică a unui deportat politic rus.

Piotr Iakovlevici era un bărbat timid din Perm, mai prejos decît soţia sa în toate – ca dezvoltare intelectuală, ca interese şi exigenţe. Se vedea cu ochiul liber că erau nepotriviţi şi, deşi fericirea de familie nu cunoaşte legi, în cazul de faţă, acestui cuplu îi era scris, pare-se, să se destrame, cum, de altfel, se poate întîmpla oricărei familii.

Kolîma a accelerat, a catalizat procesul destrămării.

Galina Pavlovna avea o idilă cu inginerul-şef al raionului carbonifer, Iuri Ivanovici Kociura, mai exact nu o idilă, ci o a doua dragoste. Kociura avea copii, familie. Şi eu i-am fost arătat lui Kociura înaintea iniţierii mele ca tehnician.

— Acesta e omul, Iuri Ivanovici.

— Bine, a spus Iuri Ivanovici, fără să se uite nici la mine, nici la Galina Pavlovna, ci privind direct în podeaua din faţa lui. Întocmiţi un raport de angajare.

Însă drama abia urma să aibă loc. Soţia lui Kociura a înaintat o cerere Direcţiei politice a Dalstroi-ului, comisia s-a deplasat nu o dată la faţa locului, a audiat martorii, a adunat semnături. Autoritatea statului, cu întregul ei aparat, s-a ridicat în apărarea primei familii, cu care semnase contractul cu Dalstroi la Moscova.

La îndemnul Moscovei, care spunea că despărţirea va ucide cu siguranţă dragostea şi-l va restitui pe Iuri Ivanovici soţiei, instanţele supreme din Magadan au concediat-o pe Galina Ivanovna şi-au transferat-o în altă parte.

Se înţelege de la sine că aceste transferuri n-au rezolvat niciodată nimic şi nici n-aveau cum să rezolve ceva. Cu toate acestea, despărţirea de iubită este singura cale aprobată de stat în vederea îndreptării situaţiei. Alte metode, în afară de cea indicată în *Romeo şi Julieta*, nu există. Aceasta era tradiţia societăţii primitive, iar civilizaţia n-a adus nimic nou.

După scrisoarea primită de la tată, Galina Pavlovna devenise mai prietenoasă cu mine.

— Uite-l, Varlam Tihonovici, pe Postnikov, cel cu mîinile.

Cum să nu vreau să-l văd pe Postnikov, cel cu mîinile!

Cu cîteva luni în urmă, pe cînd mă speteam încă la Kadîkcian, iar mutarea la Arkagala – chiar şi la mină, nu în laborator – părea un miracol irealizabil, lîngă baraca noastră, adică lîngă cortul de prelată, izolat termic în vederea gerului de minus şaizeci de grade cu un strat de carton gudronat sau de ruberoid, nu mai ţin minte, şi cu douăzeci de centimetri de aer – căptuşeală de aer, conform instrucţiunilor de la Magadan-Moscova – într-o noapte a apărut un evadat.

Prin Arkagala, prin taigaua din jur, pe rîurile, colinele şi defileurile ei, trece drumul cel mai scurt dinspre Continent pe uscat – prin Iakutia, Aldan, Kolîma, Indighirka.

Traseul migraţiei, harta lui secretă, este ascuns în pieptul evadaţilor: oamenii merg, ghicind direcţia instinctiv. Direcţia este corectă, ca migraţia gîştelor sau a cocorilor. Ciukotka nu e insulă, ci peninsulă, Pămîntul cel Mare este numit Continent după o mie de analogii: calea lungă pe mare, trimiterea în porturi, pe lîngă insula Sahalin – locurile ocnei ţariste.

Toate acestea le ştie şi conducerea. De aceea, vara, în jurul Arkagalei sînt plasate posturi, detaşamente de intervenţie, operativi în civil şi în uniformă.

Cu cîteva luni în urmă, sublocotenentul Postnikov prinsese un evadat, n-avea chef să-l ducă la Kadîkcian – erau zece-cincisprezece kilometri pînă acolo –, aşa că l-a împuşcat pe loc.

Ce trebuie să prezinţi la Secţia de evidenţă în cazul unei investigaţii, aproape în toată lumea? Cum să identifici o persoană? Există un asemenea act de identitate, unul foarte exact: amprenta dactiloscopică a celor zece degete. Ea se păstrează în dosarul personal al fiecărui deţinut – la Moscova, în Arhiva centrală, şi la Magadan, la administraţia locală.

Fără să se mai ostenească să ducă deţinutul prins la Arkagala, tînărul locotenent Postnikov i-a tăiat cu toporul ambele mîini, le-a pus în servietă şi a dus raportul despre captura evadatului.

Dar fugarul s-a ridicat şi-a venit noaptea la noi în baracă, palid – pierduse mult sînge, nu putea vorbi, doar îşi întindea braţele. Brigadierul nostru s-a dus după escortă şi l-au dus pe evadat în taiga.

Nu ştiu dacă pe evadat l-au predat viu la Arkagala sau pur şi simplu l-au dus în tufişuri şi l-au ucis de-a binelea – aceasta ar fi fost soluţia cea mai simplă şi pentru evadat, şi pentru escortă, şi pentru sublocotenentul Postnikov.

Postnikov n-a primit nici un fel de sancţiune. De fapt, nimeni nu se aştepta la aşa ceva. Însă au fost multe discuţii despre Postnikov, chiar şi în acea lume flămîndă şi silnică în care trăiam pe-atunci; incidentul era încă proaspăt.

De aceea, luînd o bucată de cărbune ca să încing soba, am intrat în cabinetul directoarei.

Postnikov era foarte blond, dar nu din categoria albinoşilor, mai degrabă cu o fizionomie nordică, ochi albaştri, constituţie de coastă, înălţimea puţin peste medie. Un om cît se poate de obişnuit.

Îmi amintesc că-l scrutam cu interes, căutînd pe chipul speriat al sublocotenentului un semn cît de mic al tipului lavaterian, lombrosian...

Stăteam într-o seară lîngă sobă şi Galina Pavlovna mi-a spus:

— Vreau să mă sfătuiesc cu dumneavoastră.

— În legătură cu ce?

— În legătură cu viaţa mea.

— Galina Pavlovna, de cînd am devenit adult, trăiesc după o poruncă importantă: „Nu-l învăţa pe aproapele tău". În stilul preceptelor evanghelice. Fiecare destin este irepetabil. Orice reţetă e falsă.

— Dar eu credeam că scriitorii...

— Nenorocirea literaturii ruse, Galina Pavlovna, constă în faptul că se bagă în treburile altora, îndrumă destinele altora, îşi exprimă punctul de vedere în legătură cu probleme la care nu se pricepe deloc, fără să aibă vreun drept să se amestece în problemele morale şi să judece, cu atît mai mult cu cît nu ştie nimic şi nici nu vrea să ştie.

— Bine. Atunci o să vă spun o poveste, iar dumneavoastră s-o apreciaţi ca pe o operă literară. Iau asupra mea întreaga răspundere pentru convenţionalism sau realism, care mie mi se par unul şi acelaşi lucru.

— Minunat. Să încercăm cu povestea.

Galina Pavlovna a schiţat rapid una dintre cele mai banale scheme de triunghi conjugal, iar eu am sfătuit-o să nu-şi părăsească soţul.

Dintr-o mie de motive. În primul rînd, obişnuinţa, cunoaşterea omului, cît de mică, dar unică, în timp ce dincolo te aşteaptă surpriza, o cutie cu lucruri neaşteptate. Desigur, se poate pleca şi din acea relaţie.

Al doilea motiv: Piotr Iakovlevici Podosenov era, evident, un om bun. Fusesem în ţinuturile lui natale, scrisesem pentru el cu sinceră simpatie o lucrare despre blatari, iar pe Kociura nu-l cunoşteam deloc.

În sfîrşit, în al treilea rînd, cel mai important, nu-mi plac schimbările de nici un fel. Eu mă întorc să dorm acasă; în casa în care locuiesc nu-mi place nimic nou, nici măcar în mobilier, mă obişnuiesc greu cu mobila nouă.

Schimbările năvalnice din viaţa mea au venit întotdeauna împotriva voinţei mele, din reaua-voinţă a cuiva, pentru că eu

n-am căutat niciodată schimbări, n-am căutat mai binele cînd aveam binele.

Mai era un motiv, care îi uşura sfetnicului păcatul lui de moarte. Cînd e vorba de chestiuni legate de inimă, se acceptă doar acele sfaturi care nu contrazic voinţa lăuntrică a omului – restul este refuzat sau anulat prin substituirea noţiunilor.

Ca orice oracol, nu riscam prea multe. Nu-mi riscam nici măcar buna reputaţie.

Am prevenit-o pe Galina Pavlovna că sfatul meu era unul pur literar şi că nu ascundea nici un fel de obligaţii morale.

Dar înainte ca Galina Pavlovna să ia o decizie, în povestea aceasta s-au amestecat forţele supreme, în deplină concordanţă cu tradiţiile naturii, grăbită să-i vină în ajutor Arkagalei.

Piotr Iakovlevici Podosenov, soţul Galinei Pavlovna, a fost ucis. O compoziţie eschiliană, cu un episod narativ clasic. Podosenov a fost lovit în întunericul iernii de o maşină în trecere şi a murit la spital. În Kolîma se întîmplau multe asemenea catastrofe rutiere, aşa că nu s-a vorbit deloc despre posibilitatea sinuciderii. El nici măcar nu s-ar fi sinucis. Într-un fel, era fatalist: dacă n-a fost să fie, înseamnă că n-a fost să fie. S-a dovedit însă că a fost să fie. Podosenov nu trebuia să moară. Oare oamenii sînt ucişi pentru că au un caracter bun? Desigur, în Kolîma binele este un păcat, dar şi răul este un păcat. Această moarte n-a rezolvat nimic, n-a dezlegat nici un nod, nu l-a tăiat, totul a rămas la fel ca înainte. Era doar evident că forţele supreme s-au interesat de această mică, neînsemnată tragedie din Kolîma, s-au interesat de soarta unei femei.

În locul Galinei Pavlovna a venit un chimist nou, un director nou. Prima lui dispoziţie a fost să fiu concediat, mă aşteptam la asta. În privinţa deţinuţilor, dar se pare că şi a oamenilor liberi, conducerea din Kolîma n-are nevoie de formularea unor motive, de fapt nici nu mă aşteptam la explicaţii. Ar fi fost mult prea literar, mult prea pe gustul clasicilor ruşi. Pur şi simplu, dimineaţa, la repartizarea la muncă, dispecerul lagărului a strigat numele meu pe lista deţinuţilor trimişi la mină. Am intrat în rînd, mi-am

aranjat mănuşile, şeful escortei ne-a numărat, a dat comanda şi-am pornit-o pe drumul bine cunoscut.

Pe Galina Pavlovna n-am mai văzut-o niciodată.

[1970-1971]

Lioşa Cekanov sau colegi de proces în Kolîma

Lioşa Cekanov, din neam de plugari, cu studii de tehnician constructor, a fost vecinul meu de prici în celula 69 din închisoarea Butîrskaia, în primăvara şi vara lui 1937.

Ca staroste de celulă, i-am acordat lui Lioşa Cekanov, ca şi multor altora, primul ajutor: i-am făcut prima injecţie cu elixirul curajului, al speranţei, al sîngelui rece, al furiei şi orgoliului – o combinaţie medicamentoasă complexă, necesară omului în închisoare, mai ales unui novice. Blatarii – nimeni nu poate pune la îndoială experienţa lor seculară – exprimă acest sentiment prin trei precepte cunoscute: nu crede, nu te teme şi nu cere.

Lioşa Cekanov a prins puteri sufleteşte şi în iulie a plecat spre îndepărtatele ţinuturi ale Kolîmei. Lioşa fusese condamnat în aceeaşi zi cu mine, conform aceluiaşi articol şi cu aceeaşi pedeapsă. În Kolîma ne-au dus în acelaşi vagon.

Am subapreciat perfidia conducerii – pînă la sosirea noastră, din raiul pe pămînt, Kolîma trebuia să se transforme în iadul pe pămînt.

Eram duşi în Kolîma să murim şi din decembrie 1937 ne-au azvîrlit pradă execuţiilor lui Garanin[1], bătăilor, foamei. Listele celor executaţi se citeau zi şi noapte.

Pe toţi cei care n-au pierit în Serpantinnaia – închisoarea preventivă a Direcţiei minelor, unde în anul 1938 au fost împuşcaţi în huruitul tractoarelor zeci de mii de oameni – i-au împuşcat după liste citite zilnic în acordurile orchestrei, în sunet de

1. Stepan Nikolaevici Garanin (1898-1950), colonel, în perioada 1937-1938 comandant al Lagărului de Nord-Est. De numele lui sînt legate represaliile în masă din lagărele Dalstroi-ului, cunoscute ca „garaninşcina".

fanfară, de două ori pe zi, în timpul repartizării la muncă, pentru tura de zi şi cea de noapte.

Rămas întîmplător în viaţă după acele evenimente sîngeroase, n-am reuşit să evit soarta care-mi fusese hărăzită încă de la Moscova: în 1943 am primit o nouă condamnare de zece ani.

M-am „sleit de puteri" de zeci de ori, am bătut întruna drumul de la abataj la spital şi înapoi, iar în decembrie '43 am nimerit într-o tabără de muncă minusculă, care construia o nouă mină de aur: Spokoinîi.

Şefii de echipă sau supraveghetorii, cum li se spune în Kolîma, erau pentru mine persoane de un rang prea înalt, cu o misiune aparte, cu un destin aparte, liniile vieţii lor nu se puteau intersecta cu ale mele.

Şeful nostru de echipă a fost mutat în altă parte. Fiecare deţinut are un destin, care se împleteşte cu bătăliile unor forţe supreme. Omul-deţinut sau deţinutul-om, fără să o ştie, devine arma unei bătălii străine lui, şi piere, ştiind pentru ce, dar nu şi de ce. Sau ştie de ce, dar nu ştie pentru ce.

Conform legilor acestui destin tainic, şeful nostru de echipă a fost dat jos şi mutat în altă parte. Nu ştiam şi n-aveam nevoie să ştiu nici numele şefului de echipă, nici noua lui funcţie.

În brigada noastră, unde erau cu totul zece mierlitori, a fost numit un nou şef de echipă.

Kolîma, şi nu doar Kolîma, se deosebeşte prin faptul că acolo toţi sînt şefi, absolut toţi. Chiar şi o brigadă mică din doi oameni are un superior şi un subaltern; în pofida caracterului universal al sistemului binar, oamenii nu sînt întotdeauna împărţiţi în părţi egale, doi oameni nu sînt împărţiţi în părţi egale. La fiecare cinci persoane este desemnat un brigadier permanent care, desigur, nu este absolvit de muncă, ci e un muncitor ca toţi ceilalţi. La o brigadă de cincizeci de oameni există întotdeauna un brigadier absolvit de muncă, adică un brigadier cu bîtă.

Trăieşti fără nici un fel de speranţe, iar căile destinului sînt neştiute.

Armă a politicii statului, mijloc de distrugere fizică a duşmanilor politici ai statului – iată rolul principal al brigadierului în producţie, mai ales dacă aceasta serveşte lagărele de exterminare.

În lagăr, brigadierul nu poate apăra pe nimeni, el însuşi este condamnat, dar se va căţăra tot mai sus, se va agăţa de orice pai pe care i-l aruncă autorităţile şi, în numele acestei salvări iluzorii, îi va nenoroci pe alţii.

Pentru autorităţi, alegerea brigadierilor este o sarcină de cea mai mare importanţă.

Brigadierul este cumva stîlpul şi susţinătorul brigăzii, dar numai în limitele fixate de sus. El însuşi este strict controlat, cu rapoarte false nu poţi ajunge departe: la următoarea măsurătoare, topograful de mină va descoperi înşelăciunea, metrii cubi falşi, raportaţi în avans, şi atunci s-a zis cu brigadierul.

De aceea, brigadierul alege calea verificată, sigură: să scoată aceşti metri cubi din muncitorii mierlitori, să-i scoată în sens concret, fizic – cu tîrnăcopul pe spinare –, şi îndată ce nu mai rămîne nimic de scos, s-ar părea că brigadierul ar trebui să devină muncitor, să împărtăşească soarta oamenilor pe care i-a ucis.

Dar nu se întîmplă aşa. Este transferat într-o brigadă nouă, ca experienţa lui să nu se irosească. Brigadierul se răfuieşte cu noua brigadă. El trăieşte, iar brigada lui e în pămînt.

În afară de brigadier, mai există şi locţiitorul lui, conform schemei: plantonul, ajutorul ucigaşului, cel care îi apără somnul de atacuri.

În anii războiului, în timpul vînătorii de brigadieri din lagărul Spokoinîi, a fost aruncat în aer cu amonit tot colţul barăcii unde dormea brigadierul. Aşa era cel mai sigur. Au pierit şi brigadierul, şi plantonul, şi prietenii lor cei mai apropiaţi, care dormeau lîngă şeful lor ca să-l ferească de mîna vreunui răzbunător, înarmată cu un cuţit.

În Kolîma crimele brigadierilor sînt nenumărate; ei sînt de fapt executanţii politicii înalte a Moscovei din anii stalinişti.

Dar nici brigadierul nu scapă de control. Este urmărit în viaţa de zi cu zi de supraveghetorii din OLP, în acele cîteva ore cînd deţinutul nu este la muncă şi doarme într-o stare de semiconştienţă.

Îl urmăreşte şi comandantul OLP-ului, îl urmăreşte şi anchetatorul.

În Kolîma toți se urmăresc unii pe alții și denunță zilnic unde trebuie.

Informatorii-turnători nu prea au îndoieli: trebuie raportat totul, iar autoritățile vor lămuri după aceea ce a fost adevărat și ce nu. Adevărul și minciuna sînt categorii cu totul nepotrivite pentru un informator.

Dar acestea sînt observații din interiorul zonei, din interiorul unui suflet din lagăr. Munca brigadierului este urmărită cu meticulozitate și strict oficial de șefii lui de producție: șeful de echipă, numit în Kolîma supraveghetor, ca în Sahalin. Supraveghetorul este urmărit de supraveghetorul-șef, acesta, la rîndul lui – de șeful de șantier al sectorului, șeful de șantier – de șeful sectorului, șeful sectorului – de inginerul-șef și de directorul minei. Nu vreau să duc această ierarhie mai sus, ea este extrem de ramificată, diversă, oferă libertate de mișcare fanteziei de inspirație dogmatică sau poetică.

Este important de subliniat că brigadierul este punctul de contact dintre cer și pămînt în viața de lagăr.

Dintre cei mai buni brigadieri, care și-au demonstrat zelul de ucigași, se recrutează supraveghetorii, șefii de echipă, un rang mai înalt decît cel de brigadier. Șeful de echipă a parcurs deja calea sîngeroasă a brigadierului. Pentru muncitori autoritatea șefului de echipă este nelimitată.

La lumina pîlpîitoare a lămpiței cu benzină din Kolîma, alcătuită dintr-o cutie de conservă cu patru țevișoare, în care ard fitiluri din cîrpă – singura lumină în afară de sobe și soare pentru muncitorii și mierlitorii din Kolîma – am deslușit ceva cunoscut în înfățișarea noului șef de echipă, noul stăpîn al vieții și morții noastre.

O speranță plină de bucurie mi-a încălzit mușchii. Era ceva familiar la chipul noului supraveghetor. Ceva foarte de demult, dar real, veșnic viu, ca memoria umană.

Este foarte greu să-ți urnești memoria într-un creier uscat și flămînd, efortul de a-mi aminti era însoțit de o durere acută, un soi de durere cu adevărat fizică.

Colțișoarele memoriei măturaseră de mult tot gunoiul inutil, cam ca versurile. Un gînd mai important, mai etern decît arta se

încorda, răsuna, dar nu izbutea nicidecum să pătrundă în vocabularul meu de atunci, în puţinele porţiuni ale creierului pe care le mai folosea mintea meu de mierlitor. Parcă degetele de fier ale cuiva îmi striveau memoria, ca pe un tub cu clei stricat, storcînd, împingînd spre ieşire picătura, stropul care mai păstra trăsături umane.

Acest proces al aducerii aminte, la care participa întregul corp – sudoarea rece, care se ivise pe pielea uscată, nici măcar sudoare nu aveam, ca să mă ajute să accelerez procesul – s-a încheiat cu o victorie... În creier apăru numele: Cekanov!

Da, era el, Lioşa Cekanov, vecinul meu din închisoarea Butîrskaia, cel pe care îl scăpasem de frică în faţa anchetatorului. În baraca mea rece şi înfometată venise salvarea; trecuseră opt ani de atunci, opt secole, secolul al XII-lea începuse demult, sciţii îşi înşeuau caii pe pietrele Kolîmei, sciţii îşi înmormîntau regii în mausolee şi milioane de truditori fără nume zăceau înghesuiţi în gropile comune din Kolîma.

Da, era el, Lioşa Cekanov, tovarăşul din tinereţea mea luminoasă, a iluziilor luminoase din prima jumătate a anului '37, care încă nu cunoşteau destinul ce le fusese hărăzit.

În baraca mea rece şi înfometată venise salvarea sub înfăţişarea lui Lioşa Cekanov, tehnician-constructor, noul nostru şef de echipă.

Era grozav! Era o întîmplare minunată, pe care a meritat s-o aştept opt ani!

Îmi permit să-mi declar prioritatea în ceea ce priveşte neologismul „sleire" sau cel puţin în ceea ce priveşte forma lui vremelnică. Mierlitorul, cel care „s-a sleit", nu ajunge astfel într-o singură zi. Se acumulează nişte pierderi, la început fizice, apoi morale – rămăşiţele acelor nervi, vase şi ţesuturi nu mai sînt de ajuns ca să menţină vechile sentimente.

În schimbul lor vin altele noi, un surogat de sentimente, un surogat de speranţe.

În procesul „sleirii" există o anumită limită, cînd se pierd ultimele puncte de sprijin, acel hotar după care totul se află dincolo de bine şi de rău, şi chiar procesul „sleirii" prinde viteză ca o avalanşă. E o reacţie în lanţ, ca să ne exprimăm într-un limbaj modern.

Pe atunci noi nu ştiam de bomba atomică, de Hiroshima şi de Fermi. În schimb cunoşteam la perfecţie caracterul incontrolabil, ireversibil al „sleirii".

În limbajul blatarilor există o găselniţă genială pentru această reacţie în lanţ: termenul intrat în dicţionar „a se rostogoli la vale", un termen absolut exact, creat fără statistica lui Fermi.

De aceea a şi fost consemnată, în statistica nu prea numeroasă şi în numeroasele memorii, formula exactă, dobîndită istoric: „Omul se poate slei în două săptămîni". Aceasta este media pentru un om voinic, dacă îl ţii în frigul de minus cincizeci-şaizeci de grade din Kolîma, cîte paisprezece ore pe zi, la muncă grea, bătut, hrănit doar cu raţia de lagăr, fără să-l laşi să doarmă.

Pe lîngă toate acestea, în Nordul Extrem aclimatizarea nu este un lucru deloc uşor.

De aceea copiii lui Medvedev nu pot pricepe cum de a murit aşa de repede tatăl lor, un bărbat sănătos de vreo patruzeci de ani, dacă prima scrisoare le-a trimis-o din Magadan, de pe vapor, iar a doua din spitalul Seimcian, aceasta fiind ultima. De aceea şi generalul Gorbatov, odată ajuns la mina de aur Maldiak[1], s-a transformat în două săptămîni într-un invalid deplin şi doar trimiterea lui întîmplătoare la pescuit pe Ola, pe coastă, i-a salvat viaţa. De aceea şi Orlov, referentul lui Kirov, în iarna lui 1938, în momentul execuţiei sale la Partizanul, ajunsese un mierlitor, care oricum nu şi-ar mai fi găsit locul pe pămînt.

Două săptămîni – acesta este termenul care transformă un om sănătos într-un mierlitor.

Ştiam toate acestea, înţelegeam că nu munca e salvarea şi-am tot bătut drumul de la spital la abataj şi înapoi timp de opt ani. În sfîrşit, venise salvarea. Mîna providenţei îl adusese pe Lioşa Cekanov în baraca noastră în momentul cel mai necesar.

Am adormit liniştit şi somnul mi-a fost adînc şi vesel, cu senzaţia vagă a unui eveniment îmbucurător care trebuia să aibă loc din clipă în clipă.

---

1. Aşezare în raionul Susuman din regiunea Magadan. Mina de aur Maldiak, înfiinţată în anul 1937, a fost una dintre primele din Kolîma. În perioada 1930-1950 în Maldiak a funcţionat unul din cele mai mari lagăre din Gulag.

În ziua următoare, la repartizare – aşa se numeşte pe scurt procedura de repartiţie la diferite munci, care se desfăşoară în Kolîma la aceeaşi oră, şi pentru şefii de echipă, şi pentru milioanele de oameni, la dangătul unei şine, ca la strigătul muezinului, ca la bătaia clopotului din clopotniţa Ivan cel Mare (în limba rusă, Groaznic şi Mare sînt sinonime) – m-am convins de minunata mea dreptate, de minunata mea speranţă.

Noul şef de echipă era într-adevăr Lioşa Cekanov.

Dar într-o asemenea situaţie nu e suficient să recunoşti pe cineva, trebuie să fii şi tu recunoscut printr-o iradiere reciprocă din ambele părţi.

După chipul lui Lioşa Cekanov se vedea clar că m-a recunoscut şi că, firește, mă va ajuta. Lioşa Cekanov mi-a zîmbit cu căldură.

S-a informat pe loc la brigadier în legătură cu comportamentul meu la muncă. Caracterizarea a fost negativă.

— Păi cum vine asta, otreapă, rosti tare Lioşa Cekanov, privindu-mă drept în ochi, crezi că dacă venim din aceeaşi închisoare nu trebuie să munceşti? Eu nu-i ajut pe trîntori. Cîştigă-ţi dreptul prin muncă. Prin muncă cinstită.

Din ziua aceea am fost fugărit cu mai mult zel decît înainte. Peste cîteva zile Lioşa Cekanov a anunţat la repartizare:

— Nu vreau să te bat pentru cum munceşti, pur şi simplu te trimit la sector, în zonă. Acolo e locul tău, otreapă ce eşti. O să te duci în brigada lui Polupan. Te învaţă el cum să trăieşti! Ia te uită, cică mă cunoaşte! Din libertate! Prieten! Voi ne-aţi distrus, javrelor. Toţi aceşti opt ani am suferit aici din cauza acestor ticăloşi, a cărturarilor!

În aceeaşi seară brigadierul m-a dus la sector cu bocceaua. M-au instalat în sectorul central al Direcţiei minei Spokoinîi, în baraca unde locuia brigada lui Polupan.

În dimineaţa următoare, la repartizare, am făcut cunoştinţă cu brigadierul în persoană.

Brigadierul Serghei Polupan era un flăcău tînăr de vreo douăzeci şi cinci de ani, cu un chip senin şi un moţ blond, ca la blatari. Dar Serghei Polupan nu era blatar. Era un flăcău de ţăran sadea. În '37 Polupan fusese măturat cu mătura de fier,

condamnat potrivit articolului 58; le propusese autorităților să-și ispășească vina aducînd „dușmanii" pe calea cea bună.

Propunerea a fost acceptată și brigada lui Polupan a devenit un fel de companie disciplinară, cu un efectiv mobil, variabil. O brigadă disciplinară într-o zonă disciplinară, o închisoare în închisoarea minei celei mai disciplinare, care încă nu exista. Noi construiam pentru ea zona și așezarea.

Baraca din bușteni proaspăt tăiați de zadă, din bușteni încă verzi de copac care, la fel ca și oamenii în Nordul Extrem, luptă pentru viața lor și de aceea sînt colțuroși și noduroși, cu trunchiurile răsucite. Aceste barăci umede nu puteau fi încălzite cu sobe. N-ar fi ajuns toate lemnele ca să usuce aceste trupuri de trei sute de ani, crescute în mlaștină. Baraca o uscau cu oameni, cu trupurile constructorilor.

Aici a început una din patimile mele.

Serghei Polupan mă bătea în fiecare zi sub privirile întregii brigăzi: mă bătea cu picioarele, cu pumnii, cu bîta, cu coada tîrnăcopului, cu lopata. Scotea din mine toată cărturăria.

Bătaia se repeta zilnic. Brigadierul Polupan purta o scurtă de vițel, o scurtă roz din piele de vițel, cadou sau mită din partea cuiva care-și dorea să scape de pumni, să aibă parte de odihnă măcar o zi.

Cunosc multe asemenea cazuri. Eu n-aveam scurtă și chiar de-aș fi avut, nu i-aș fi dat-o lui Polupan; poate doar blatarii mi-ar fi smuls-o din mîini, mi-ar fi tras-o de pe umeri.

Cînd se înfierbînta, Polupan își scotea scurta și rămînea în pufoaică, mînuind astfel cu mai multă ușurință ranga și tîrnăcopul.

Polupan mi-a spart cîțiva dinți, mi-a rupt o coastă.

Toate acestea se petreceau sub privirile întregii brigăzi. În brigada lui Polupan erau vreo douăzeci de oameni. Era o brigadă cu un efectiv mobil, schimbător, brigadă de instrucție.

Bătăile de dimineață au continuat tot timpul cît am stat la această mină, la Spokoinîi.

În urma raportului întocmit de brigadierul Polupan, aprobat de directorul minei și de conducerea OLP, am fost trimis la Direcția centrală de Nord, în așezarea Iagodnoe, ca trîntor înrăit,

ca să mi se intenteze acţiune penală şi să mi se dea o nouă condamnare.

Mă aflam la Iagodnoe în izolator, sub anchetă penală, mi se întocmea dosarul, interogatoriile erau în curs. Iniţiativa lui Lioşa Cekanov se contura destul de clar.

Era primăvara lui '44, în timpul războiului, o primăvară luminoasă de Kolîma.

Cei anchetaţi şi aflaţi în izolator sînt trimişi la munci, în încercarea de a scoate măcar o oră de lucru dintr-o zi în lagărul de tranzit, dar anchetaţilor nu le place această tradiţie înrădăcinată în genul acesta de lagăre.

Dar eu mergeam la muncă nu ca să scot vreo normă scobind în piatră, se înţelege de la sine, ci doar ca să respir aer curat, ca să cer, dacă-mi dădeau, un castron de supă în plus.

În oraş, chiar şi într-un oraş de lagăr, cum era aşezarea Iagodnoe, era mai bine decît în izolator, unde fiecare buştean era îmbibat cu mirosul de sudoare al morţii.

Dacă ieşeai la muncă primeai supă şi pîine sau supă şi caşă, sau supă şi scrumbie. Imnul scrumbiei de Kolîma o să-l scriu mai tîrziu, dedicîndu-l singurei proteine a deţinutului, pentru că nu carnea păstrează echilibrul proteic în Kolîma. Scrumbia aruncă ultimele lemne în vatra energetică a mierlitorului. Şi dacă mierlitorul rămîne în viaţă, e doar pentru că a mîncat scrumbie, sărată, desigur, şi a băut apă – în acest bilanţ al morţii apa nu se pune la socoteală.

Cel mai important lucru era că în libertate puteai să-ţi faci rost de tutun, să tragi un fum, să miroşi fumul celui de lîngă tine, dacă tu nu reuşeşti s-o faci. Nici un deţinut nu crede că nicotina dăunează, că tutunul e cancerigen. De altfel, totul se poate explica prin diluţia infinitezimală a acestei picături de nicotină care omoară un cal.

Totuşi, în „a pufăi", în a trage un fum este, probabil, puţină otravă şi multă visare, mulţumire.

Tutunul este bucuria supremă a deţinutului, continuarea vieţii. Repet, eu nu ştiu dacă viaţa este sau nu o binefacere.

Bizuindu-mă doar pe instinctul animalic, mă tîram pe străzile din Iagodnoe. Munceam, săpam gropiţe cu ranga, răzuiam cu

lopata, ca să scobesc măcar ceva pentru stîlpii aşezării pe care o cunoşteam foarte bine. Acolo mă judecaseră cu doar un an în urmă, îmi dăduseră zece ani, îmi făcuseră formele de „duşman al poporului". Această sentinţă de zece ani, noua condamnare, începută atît de curînd, a oprit, cu siguranţă, întocmirea unui nou dosar de „refuznic". Pedeapsa se putea mări pentru refuzul de a munci, pentru trîndăvie, dar cînd noua condamnare era abia la început... era totuşi mai greu.

Ne duceau la muncă cu o escortă numeroasă – cum, necum, eram oameni sub anchetă, dacă mai eram oameni...

Îmi ocupam locul în gropiţa de piatră şi încercam să analizez trecătorii – munceam chiar pe drum, iar iarna în Kolîma nu se croiesc poteci noi nici în Magadan, nici în Indighirka.

Şirul de gropiţe se întindea de-a lungul străzii – escorta noastră, oricît era de numeroasă, se întindea dincolo de limitele permise de instrucţiuni.

Spre noi, de-a lungul gropiţelor, aduceau o brigadă mare sau un grup de oameni care încă nu formau o brigadă. Ca să formeze o brigadă, oamenii trebuiau împărţiţi în grupe formate din cel puţin trei persoane, cărora li se repartizează o escortă înarmată cu puşti. Oamenii aceştia abia fuseseră daţi jos din camioane. Camioanele stăteau alături.

Militarul din garda care îi adusese pe oameni în OLP-ul nostru din Iagodnoe l-a întrebat ceva pe un soldat din escortă.

Deodată am auzit o voce, un strigăt disperat plin de bucurie:

— Şalamov! Şalamov!

Era Rodionov din brigada lui Polupan, muncitor şi mierlitor, ca şi mine, de la mina disciplinară Spokoinîi.

— Şalamov! L-am căsăpit pe Polupan. Cu toporul, în sala de mese. Pentru asta mă duc la anchetă. L-am căsăpit mortal! ţopăia frenetic Rodionov. În sala de mese, cu toporul.

Auzind vestea îmbucurătoare, am avut, într-adevăr, o senzaţie de căldură.

Soldaţii ne-au separat cu forţa.

Ancheta mea s-a terminat fără nici un rezultat, nu m-au pricopsit cu o nouă condamnare. Cineva de sus a chibzuit că statul va trage puţine foloase dîndu-mi încă o condamnare.

Mi-au dat drumul din închisoarea preventivă şi m-au trimis într-una din taberele de vitamine.

Nu ştiu cum s-a terminat ancheta uciderii lui Polupan. Pe atunci se căsăpeau destule capete de brigadieri; în tabăra noastră de vitamine blatarii i-au tăiat capul odiosului brigadier cu ferăstrăul.

Pe Lioşa Cekanov, cunoştinţa mea din închisoarea Butîrskaia, nu l-am mai întîlnit.

[1970-1971]

Triangulaţie de ordinul III

În vara lui 1939, aruncat de un val năprasnic pe malurile mocirloase ale Lacului Negru, într-o tabără de prospectare carboniferă, ca invalid – inapt de muncă după abatajul aurifer din 1938, de la mina Partizanul, deţinut executabil, dar neexecutat – nu mă gîndeam noaptea cum şi ce se întîmplase cu mine. „De ce?" – această întrebare nu se punea în relaţia dintre om şi stat.

Însă îmi doream, cu voinţa mea slabă, ca cineva să-mi explice taina vieţii mele.

Am întîmpinat în taiga primăvara şi vara anului '39, şi tot nu puteam să înţeleg cine sînt, nu puteam să pricep că viaţa mea continuă. Era ca şi cum aş fi murit în '38 în abatajele aurifere ale minei Partizanul.

Înainte de orice trebuia să aflu: acest an '38 a existat? Sau a fost un delir, nu contează al cui: al meu, al tău, al istoriei.

Vecinii mei, cei cinci oameni cu care venisem împreună din Magadan, cu cîteva luni în urmă, nu mi-au putut povesti nimic: buzele lor erau pecetluite pe vecie, limbile – pe vecie legate. Nici nu mă aşteptam la altceva din partea lor – şeful Vasilenko, trudnicul Frizorgher, scepticul Naghibin. Printre ei era chiar şi un turnător, Gordeev. Toţi laolaltă erau Rusia.

Nu de la ei aşteptam confirmarea bănuielilor mele, verificarea sentimentelor şi gîndurilor mele, nu de la ei. Şi nu de la şefi, firește.

Paramonov, şeful prospectării, cînd primea în Magadan „oameni" pentru sectorul lui, lua invalizi fără să şovăie. Fostul comandant al minei Maldiak ştia foarte bine cum mor şi cum se agaţă oamenii de viaţă. Şi cît de repede uită.

După o vreme – poate cîteva luni sau poate o clipă –, lui Paramonov i s-a părut că odihna a fost suficientă, aşa că invalizii au încetat să mai fie consideraţi invalizi. Dar Filippovski era mecanic de locomotivă, Frizorgher – tîmplar, Naghibin – sobar, Vasilenko – brigadier de mină. Numai eu, om de litere al Rusiei, m-am dovedit potrivit pentru muncile brute.

Mai fusesem scos la munci brute. Şeful de echipă Bîstrov îmi măsurase dintr-o privire plină de dezgust trupul murdar, păduchios, rănile purulente de la picioare, urmele scărpinatului, ochii sticloşi de foame şi debitase cu delectare vorba sa de duh preferată: „Ce fel de muncă doriţi? Calificată? Sau necalificată? Calificată n-avem. Avem doar necalificată".

Pe atunci eram fierbător. Deşi se construise de mult o baie de aburi, apa se fierbea în cazane – trebuiau să-mi dea şi mie ceva de lucru.

Un bărbat înalt într-un costum nou, ieftin, albastru, de om liber stătea pe o buturugă în faţa cortului. Bîstrov era şef de echipă în construcţii, un slobozel, fost *zek*, venit la Lacul Negru ca să cîştige bani pentru Continent. „O să plecaţi pe Pămîntul cel Mare cu jobenul pe cap" – aşa glumea şeful Paramonov. Bîstrov mă ura. Vedea în oamenii cultivaţi răul principal al vieţii. În mine vedea întruchiparea tuturor nenorocirilor sale. Mă ura şi se răzbuna orbeşte şi cu răutate.

În 1938, Bîstrov a trecut prin mina de aur ca şef de echipă, supraveghetor. Visa să adune atît cît adunase înainte. Dar visul lui a fost distrus de acelaşi val care a măturat totul şi pe toţi, de valul anului '37.

Acum îşi ducea traiul fără nici o copeică în această blestemată Kolîma, unde „duşmanii poporului" nu voiau să muncească.

Pe mine, care trecusem prin acelaşi iad, numai că la munca de jos, la abataj, la roabă şi tîrnăcop – iar Bîstrov o ştia prea bine şi o vedea (istoria noastră e scrisă cît se poate de clar pe chipuri, pe trupuri) – ar fi vrut să mă bată, dar nu avea putere.

Întrebarea despre munca necalificată şi cea calificată, singura lui vorbă de duh, mi-a fost pusă de Bîstrov pentru a doua oară, deşi îi răspunsesem deja în primăvară. Dar Bîstrov uitase. Sau poate că nu uitase şi a repetat-o intenţionat, delectîndu-se cu posibilitatea de a pune această întrebare. Unde şi cui o mai pusese înainte?

Dar poate că am inventat eu toate lucrurile astea şi lui Bîstrov îi era absolut indiferent ce-o să mă întrebe şi ce răspuns o să primească.

Poate că Bîstrov era doar rezultatul creierului meu inflamat, care nu vrea să ierte nimic.

Într-un cuvînt, mi s-a dat o muncă nouă: ajutor de topograf, mai precis miraş[1].

În raionul carbonifer Cernoozersk a venit un topograf liber. Comsomolistul Ivan Nikolaevici Bosîh, jurnalist la ziarul din Işim, leat cu mine, fusese condamnat potrivit articolului 58, punctul 10[2], pe trei ani, nu pe cinci, ca mine. Condamnat cu mult înaintea mea, în '36, şi tot atunci adus în Kolîma. Anul '38 îl petrecuse la fel ca mine în abataje, în spital, „se sleise", dar, spre propria lui uimire, rămăsese în viaţă şi chiar primise documentele pentru plecare. Acum se afla aici pentru o muncă de scurtă durată: să facă pentru Magadan un reperaj topografic al regiunii Cernoozersk.

Eu o să fiu muncitorul lui, o să car mira şi teodolitul. Dacă va fi nevoie de doi miraşi, o să mai luăm un muncitor. Dar tot ce se poate face vom face noi doi.

Nu puteam să car teodolitul pe umeri din cauza slăbiciunii, însă Ivan Nikolaevici Bosîh şi-l căra singur.

Eu căram doar mira, dar şi mira a fost grea pentru mine pînă cînd m-am obişnuit.

În acea perioadă foamea acută, foamea minei aurifere, trecuse, dar lăcomia rămăsese aceeaşi şi, la fel ca odinioară, mîncam tot ce vedeam şi-mi cădea în mînă.

---

1. Purtătorul mirei topografice.
2. Propagandă antirevoluţionară.

Cînd am mers pentru prima oară la muncă şi ne-am aşezat în taiga să ne odihnim, Ivan Nikolaevici a desfăcut un pachet cu mîncare, pentru mine. Nu aveam nevoie de aşa ceva, cu toate că nici nu mă ruşinam, aşa că am ciugulit ceva biscuiţi, unt şi pîine. Ivan Nikolaevici s-a mirat de modestia mea şi i-am explicat care e situaţia.

Băştinaş din Siberia, posesorul unui nume rusesc clasic, Ivan Nikolaevici Bosîh încerca să găsească la mine răspunsul la întrebări de nedezlegat.

Era clar că topograful nu e turnător. Pentru anul '38 nu era nevoie de turnători, totul se făcea fără voia acestora, în virtutea unor legi mai importante ale societăţii umane.

— Te-ai dus la medici cînd te-ai îmbolnăvit?

— Nu, mi-era frică de felcerul minei Partizanul, Legkoduh. El nu-i ajuta pe „sleiţi".

— Stăpînul destinului meu la Utinaia a fost doctorul Beridze. Doctorii din Kolîma pot fi părtaşi la două feluri de crime: crima prin acţiune, cînd medicul te trimite în zona disciplinară, în bătaia gloanţelor, pentru că din punct de vedere juridic nici un proces-verbal privind refuzul de a munci nu se întocmeşte fără aprobarea medicului. Aceasta este prima categorie de crime ale medicilor în Kolîma.

Cealaltă categorie a crimelor medicale este crima prin pasivitate. În cazul lui Beridze era vorba de crimă prin pasivitate. N-a făcut nimic ca să mă ajute, privea indiferent la plîngerile mele. Am ajuns un mierlitor, dar n-am apucat să pier. „De ce am supravieţuit şi tu, şi eu? întreba Ivan Nikolaevici. Pentru că sîntem jurnalişti". Această explicaţie are un temei. Noi ştim să ne agăţăm de viaţă pînă la sfîrşit.

— Mie mi se pare că e mai degrabă specific animalelor decît jurnaliştilor.

— Nu-i aşa. Animalele sînt mai slabe decît omul în lupta pentru viaţă.

Nu l-am contrazis. Ştiam şi eu toate acestea. Ştiam că în Nord un cal moare fără să reziste nici măcar un sezon în abatajul aurifer, că un cîine hrănit cu raţia pentru om crapă.

Alteori Ivan Nikolaevici aborda probleme de familie.

— Sînt necăsătorit. Tatăl meu a murit în Războiul Civil. Mama a murit în timp ce eram închis. N-am cui să-i transmit nici ura mea, nici dragostea, nici cunoștințele. Dar am un frate, un frate mai mic. El crede în mine ca în Dumnezeu. Și uite că trăiesc ca să ajung pe Pămîntul cel Mare în orașul Işim, să intru în apartamentul nostru, strada Voronțova nr. 2, să-l privesc în ochi pe fratele meu și să-i dezvălui tot adevărul. Înțelegi ce-ți spun?

— Da, am spus eu, este un țel lăudabil.

În fiecare zi, iar zile au fost foarte multe, mai bine de o lună, Ivan Nikolaevici mi-a adus mîncarea lui, care nu se deosebea cu nimic de rația noastră polară, iar eu, ca să nu-l supăr, mîncam împreună cu el pîinea și untul.

Pînă și alcoolul - celor liberi li se dădea alcool - Bosîh mi-l aducea mie.

— Eu nu beau.

Eu beam. Dar alcoolul acela era atît de slab, după ce trecuse prin mai multe depozite, pe la cîțiva șefi, încît Bosîh nu risca nimic. Era aproape apă.

În vara lui '37 Bosîh fusese la Partizanul pentru cîteva zile, încă pe vremea lui Berzin, și asistase la arestul celebrei brigăzi a lui Gherasimov. Era un caz misterios, cunoscut de puțină lume. Cînd m-au adus la Partizanul, în 14 august 1937, și m-au instalat în cortul de prelată, în fața cortului nostru era o baracă joasă de lemn, făcută din bușteni, pe jumătate bordei, a cărei ușă atîrna într-o singură balama. În Kolîma balamalele de la uși nu sînt din fier, ci dintr-o bucată de anvelopă de la mașină. Vechii deținuți mi-au explicat că în acea baracă locuise brigada lui Gherasimov: șaptezeci și cinci de oameni, troțkiști, care nu munceau deloc.

Încă din 1936, brigada intrase de mai multe ori în greva foamei și obținuse de la Moscova aprobarea să nu muncească, dar să primească rația „de producție", nu cea de pedeapsă. Pe atunci hrana era de patru „categorii"; lagărul utiliza terminologia filosofică în cele mai nepotrivite locuri: „de stahanovist" - 1000 de grame de pîine pentru îndeplinirea normei în proporție de 130% și mai mult, „de fruntaș" - 800 de grame de pîine pentru o normă îndeplinită în proporție de 110 și 130%, „de producție" - 600 de grame de pîine la 90-100%, „de pedeapsă" - 300 de grame

de pîine. În vremea mea, „refuznicii" erau trecuți la rația de pedeapsă, pîine și apă. Dar nu fusese așa întotdeauna.

Lupta s-a dus în anii '35 și '36: printr-o serie de greve ale foamei, troțkiștii de la mina de aur Partizanul au obținut legalizarea celor 600 de grame.

Li se interziceau cumpărăturile la prăvălie, dar nu erau obligați să muncească. În lagăr, cel mai important lucru era încălzirea în timpul celor zece luni de iarnă din Kolîma. Lor li se permitea să meargă după lemne pentru ei și pentru tot lagărul. Acestea erau condițiile în care brigada lui Gherasimov își ducea traiul în minele de aur Partizanul.

Dacă cineva, la orice oră din zi sau noapte și în orice anotimp, își exprima dorința să treacă într-o brigadă „normală", era mutat imediat. Pe de altă parte, oricine refuza să muncească putea să meargă, imediat după repartizare, nu pur și simplu la RUR – unitatea cu regim forțat – sau la izolator, ci în brigada lui Gherasimov. În primăvara lui 1937, în această baracă trăiau șaptezeci și cinci de oameni. Într-una din nopțile acelei primăveri, au fost duși cu toții la Serpantinnaia, pe atunci închisoarea preventivă a Direcției de Nord a Minelor.

Nici unul dintre ei n-a mai fost văzut vreodată de cineva. Ivan Nikolaevici Bosîh îi văzuse pe acești oameni, eu am văzut doar ușa de la baraca lor, deschisă de vînt.

Ivan Nikolaevici mi-a explicat esența topografiei: uite, de la acel trepied coborîm în defileu niște țăruși, montăm pe trepied teodolitul și îl prindem în firele reticulare.

— Bună treabă topografia. Mai bună decît medicina.

Tăiam linii de demarcație, desenam cifre pe crestături din care se scurgea rășină galbenă. Desenam cifrele cu creion negru simplu; numai grafitul negru, fratele diamantului, era sigur – vopselele de tot felul, albastre, verzi cu compoziție chimică nu erau bune pentru măsurarea pămîntului.

Treptat, tabăra noastră de muncă a fost înconjurată de o linie fină, imaginară, printre liniile de demarcație, în care ochiul teodolitului distingea numărul de pe stîlpul următor.

Rîurile și pîrîurile erau deja acoperite de o crustă albă de gheață. Drumurile noastre erau presărate cu frunze mărunte de foc și Ivan Nikolaevici începu să se grăbească:

— Trebuie să mă întorc la Magadan, să-mi predau mai repede lucrarea la Direcţie, să primesc banii şi să plec. Vapoarele încă mai circulă. Sînt bine plătit, dar trebuie să mă grăbesc. Am două motive pentru graba mea. Primul – vreau să ajung pe Pămîntul cel Mare, trei ani de Kolîma sînt de-ajuns ca să vezi ce e viaţa. Deşi se spune că Pămîntul cel Mare e încă învăluit în ceaţă pentru călători ca mine şi ca tine. Dar sînt nevoit să fiu curajos din cauza celui de-al doilea motiv.

— Şi care-i acesta?

— Al doilea e că nu sînt topograf. Sînt jurnalist, gazetar. Aici în Kolîma am învăţat topografia, la mina Razvedcik, unde am fost miraşul unui topograf. Am învăţat meseria asta fără să mă bizui pe doctorul Beridze. Şeful meu m-a sfătuit să iau lucrarea de reperaj topografic al locurilor care ţin de Lacul Negru. Dar am încurcat ceva, mi-a scăpat ceva. Şi n-am timp s-o iau de la capăt cu reperajul.

— Uite ce era...

— Ceea ce facem noi doi e o schiţă de lucrare topografică. Ea se numeşte triangulaţie de ordinul trei. Există şi categorii superioare, de ordinul doi, de ordinul întîi. La acelea nici nu îndrăznesc să mă gîndesc, dar e puţin probabil să mă ocup cu aşa ceva în viaţă.

Ne-am luat rămas-bun şi Ivan Nikolaevici a plecat la Magadan.

În anul următor, în vara lui '40, cu toate că lucram de multă vreme cu tîrnăcopul şi lopata la prospectări, am avut din nou noroc: un alt topograf din Magadan s-a apucat de o nouă lucrare de reperaj. Am fost trimis cu el ca un miraş cu experienţă, dar, firește, n-am suflat o vorbă despre îndoielile lui Ivan Nikolaevici. Totuşi l-am întrebat pe noul topograf de soarta lui Ivan Bosîh.

— E de mult pe Continent, javra. Uite, corectăm lucrarea lui, a spus încruntat noul topograf.

[1973]

Roaba

(I)

Sezonul aurului este scurt. E mult aur, dar n-ai cum să-l iei. Febra aurului din Klondike, vecinul de peste mare al Ciukotkăi, i-ar fi putut trezi la viață pe cei apatici și încă într-un timp foarte scurt. Dar n-ar fi oare posibil să ții în frîu această febră a aurului, să faci în așa fel încît pulsul căutătorului de aur, al celui care îl extrage, să nu fie febril, ci dimpotrivă, încetinit, chiar abia perceptibil, pentru ca viața să pîlpîie în oamenii muribunzi? Rezultatul a fost mai grăitor decît cel din Klondike. Rezultatul despre care nu va ști cel care pune mîna pe șaitroc, pe roabă, cel care extrage aurul. Cel care extrage aurul este doar un miner, doar un săpător, doar un cioplitor în piatră. Pe el nu-l interesează aurul din roabă. Nu pentru că „nu se cade", ci din cauza foamei, a frigului, a epuizării fizice și sufletești.

E greu să aduci în Kolîma un milion de oameni și să le dai de lucru pentru vară, dar e posibil. Dar ce să facă iarna oamenii aceștia? Să o țină într-o beție în Dawson? Sau în Magadan? Ce ocupație să găsești pe timpul iernii pentru o sută de mii, pentru un milion de oameni? În Kolîma, clima este extrem continentală, iarna gerurile ajung la șaizeci de grade sub zero, dacă sînt cincizeci și cinci – e zi de lucru.

Toată iarna lui '38 s-au întocmit procese-verbale și deținuții rămîneau în baracă numai dacă temperatura cobora la minus cincizeci și șase de grade, Celsius, firește, nu Fahrenheit.

În anii '40 gradele au fost reduse pînă la minus cincizeci și două!

Cum să colonizezi regiunea?

În 1936 s-a găsit soluția.

Transportul și pregătirea rocii, exploziile, lucrările cu tîrnăcopul și încărcarea au fost legate definitiv unele de altele. Inginerii au calculat deplasarea optimă a roabei, timpul necesar pentru întoarcerea ei, pentru încărcare cu lopețile și cu ajutorul tîrnăcopului, uneori cu ranga pentru sfărîmarea stîncii cu conținut aurifer.

Nimeni nu căra pentru el – așa făceau numai căutătorii de aur solitari. Statul a organizat altfel munca pentru deținuți.

În timp ce tărăbonţaşul ducea roaba, tovarăşii sau tovarăşul lui trebuia să apuce să încarce o altă roabă.

Acesta era calculul: de cîţi oameni e nevoie la încărcare, la transport. Dacă sînt suficienţi doi oameni într-o echipă sau e nevoie de trei.

În acest abataj aurifer s-a lucrat întotdeauna cu roabe la schimb. Era un fel de bandă rulantă de muncă neîntreruptă.

Dacă transportul se făcea cu căruţa, cu caii, aşa se proceda de obicei la lucrările de „excavaţie", la scoaterea straturilor de turbă în timpul verii.

Trebuie spus de la bun început: în minele de aur turba este stratul de rocă în care nu există aur. Nisipul e stratul care conţine aur.

Această muncă de vară cu căruţa, cu caii era pentru transportul turbei, pentru dezvelirea nisipului. Nisipul dezvelit îl transportau alte brigăzi, nu noi. Dar nouă ne era totuna.

Şi căruţa era la schimb: decuplam căruciorul gol de la vagonetar, cuplam unul încărcat, gata pregătit. Banda rulantă kolîmiană funcţiona.

Sezonul aurului este scurt. Din a doua jumătate a lui mai pînă la jumătatea lui septembrie, doar trei luni.

De aceea, pentru a sparge planul se inventau tot felul de reţete tehnice şi supertehnice.

Transportorul de abataj era minimul necesar, cu toate că tocmai roaba de schimb ne secătuia forţele, ne termina, ne obliga să ne transformăm în mierlitori.

Nu existau nici un fel de mecanisme, în afară de funicularul care funcţiona pe un troliu interminabil. Transportorul de abataj era aportul lui Berzin. De îndată ce a devenit clar că fiecare mină auriferă va fi aprovizionată cu forţă de muncă, cu orice preţ şi în orice cantităţi – compania de navigaţie a Dalstroi-ului va asigura chiar şi o sută de vapoare –, oamenii n-au mai fost cruţaţi. Planul a început să fie literalmente depăşit. Cu aprobare, înţelegere şi sprijin deplin de sus, de la Moscova.

Dar ce-i aurul? De trei sute de ani se ştie că în Kolîma există aur. La începutul activităţii Dalstroi-ului, în Kolîma erau multe organizaţii – neputincioase, lipsite de drepturi – care se temeau să depăşească o anumită limită în relaţia cu muncitorii recrutaţi.

În Kolîma erau şi agenţii Ţvetmetzoloto[1] şi *kultbaze*[2] – toate lucrau cu oameni liberi, recrutaţi în Vladivostok.

Berzin a adus deţinuţi.

Berzin nu s-a apucat să caute drumuri, ci să construiască unul – şoseaua din Kolîma, care vine dinspre mare şi trece prin mlaştini şi munţi...

Roaba
(II)

Roaba – roaba deţinutului – este simbolul unei epoci, emblema ei.

Maşina OSO,

Două mînere şi-o roată.

OSO este un Consiliu Special de pe lîngă ministrul de interne şi comisarul poporului al OGPU, cu a căror semnătură milioane de oameni au fost trimişi, fără judecată, să-şi găsească moartea în Nordul Îndepărtat. În fiecare dosar personal, în mapa de carton, subţirică şi nouă, erau două documente: extrasul din hotărîrea OSO şi dispoziţia specială, conform căreia deţinutul cutare trebuie folosit numai la munci fizice grele şi privat de posibilitatea utilizării legăturii poştal-telegrafice, adică fără drept de corespondenţă. Iar conducerea lagărului trebuie să raporteze la Moscova, cel puţin o dată la şase luni, despre comportamentul deţinutului cutare. Se impunea ca o dată pe lună un raport-dare de seamă de felul acesta să fie trimis administraţiei locale.

„Cu executarea sentinţei în Kolîma" – aceasta era o condamnare la moarte sinonimă cu uciderea, lentă sau rapidă, în funcţie de gustul şefului local al minei, al ocnei, al OLP-ului.

Mapa cea nouă şi subţirică urma apoi să se mărească cu un morman de informaţii, să se umfle cu procesele-verbale despre

1. Abreviere pentru Asociaţia unională pentru exploatarea, prelucrarea şi valorificarea metalelor neferoase, a aurului şi platinei.
2. Abreviere pentru Baza de cultură a sindicatului muncitorilor metalurgişti.

refuzul de a munci, cu copiile denunţurilor tovarăşilor, cu rapoartele organelor de anchetă privind tot felul de „date". Uneori mapa nu apuca să se umfle, să-şi mărească volumul – nu puţini oameni au pierit chiar din prima vară de comunicare cu „maşina OSO, două mînere şi-o roată".

Eu fac parte din categoria celor al căror dosar personal s-a umflat, s-a îngreunat, ca şi cum hîrtia s-ar fi îmbibat cu sînge. Literele nici măcar nu s-au decolorat – sîngele omenesc este un bun fixator.

În Kolîma roaba se numeşte „mica mecanizare".

Eu sînt un tărăbonţaş cu înaltă calificare. Am împins roaba toată toamna anului '37 prin abatajele deschise ale minei Partizanul din regiunea Kolîma de aur a Dalstroi-ului. Iarna, cînd se încheie sezonul aurului, sezonul de spălare, în Kolîma se cară lăzi cu rocă – cîte patru oameni la o ladă – şi se înalţă munţi de rocă sterilă, se scoate cămaşa de turbă şi se dezgolesc pentru la vară nisipurile – stratul cu conţinut aurifer. În '38, primăvara devreme, am apucat din nou mînerele maşinii OSO şi le-am dat drumul abia în decembrie 1938, cînd am fost arestat la mină şi dus la Magadan în legătură cu „cazul juriştilor" din Kolîma.

Tărăbonţaşul legat de roabă este emblema ocnei din Sahalin. Dar Sahalin nu e Kolîma. Pe lîngă insula Sahalin trece curentul cald Kuroshio. Acolo e mai cald decît în Magadan, decît pe ţărm, sînt minus treizeci-patruzeci de grade, iarna e zăpadă, vara plouă întotdeauna. Dar aurul nu e în Magadan. Defileul Iablonov este o graniţă cu înălţimea de o mie de metri, graniţa climei aurifere. O mie de metri deasupra nivelului mării – acesta e primul defileu serios pe drumul spre aur. La o sută de kilometri de Magadan şi mai departe, pe şoseaua care urcă tot mai sus, unde e tot mai frig.

Pentru noi Sahalinul ocnaşilor nu era un reper. Legarea de roabă era mai degrabă un chin moral. La fel ca şi cătuşele. Cătuşele din vremurile ţariste erau uşoare, se scoteau uşor de la picioare. Deţinuţii parcurgeau distanţele de mii de kilometri purtînd aceste cătuşe. Era o măsură de umilire.

În Kolîma nu te legau de roabă. În primăvara lui '38, timp de cîteva zile am lucrat în pereche cu Derfel, un comunist francez din Cayenne, de la carierele de piatră. Derfel a stat în ocna franceză

vreo doi ani. Ochelele nu semănau deloc. Acolo era mai uşor, era cald şi fără deţinuţi politici. Nu era nici foame, nici frig infernal, nici mîini şi picioare degerate.

Derfel a murit în abataj, a făcut stop cardiac. Experienţa din Cayenne i-a fost totuşi de ajutor: Derfel a rezistat cu o lună mai mult decît tovarăşii lui. O fi bine sau rău? Luna aceasta de suferinţe în plus.

Am împins roaba pentru întîia oară în echipă cu Derfel.

N-ai cum să iubeşti roaba. Poţi doar s-o urăşti. Ca orice muncă fizică, munca de tărăbonţaş este infinit de umilitoare în Kolîma din pricina notei de sclavagism. Dar, ca orice muncă fizică, căratul roabei cere anumite deprinderi, atenţie, dăruire.

Cînd trupul tău înţelege puţinul acesta necesar, devine mai uşor să împingi roaba decît să agiţi tîrnăcopul, să loveşti cu ranga, să hîrşîi cu lopata.

Toată dificultatea constă în păstrarea echilibrului, în menţinerea roţii pe rampă, pe scîndura îngustă.

Pentru 58-işti, la abatajul aurifer există doar tîrnăcopul, lopata cu coada lungă, setul de răngi pentru foraj, linguriţa de fier pentru scoaterea rocii din puţuri. Şi roaba. Altă muncă nu mai există. La dispozitivul de spălare, unde trebuie să *butăreşti*[1], să mişti înainte-înapoi grătarul de lemn, potrivind şi mărunţind roca, nu e loc pentru 58-işti. Munca la *butară* este pentru *bîtoviki*. Acolo e mai uşor şi mai aproape de aur. 58-iştilor le era interzis să lucreze ca spălători la şaitroc. Cu calul se putea lucra, se primeau cărăuşi din rîndul 58-iştilor. Dar calul este o fiinţă fragilă, expusă la tot felul de boli. Raţia lui de Nord o fură grăjdarii, şefii grăjdarilor şi cărăuşii. Calul slăbeşte şi moare în gerul de minus şaizeci de grade înaintea omului. Sînt atîtea griji în plus, încît roaba pare mai simplă, mai bună decît căruţa, mai onestă faţă de propria-ţi persoană, mai aproape de moarte.

Planul de stat este adus pînă în mină, pînă în sector, în abataj, în brigadă, în echipă. Brigada este constituită din echipe şi pentru fiecare echipă se dau roabe, două sau trei, cîte trebuie, în nici un caz una singură!

---

1. Dispozitiv de spălare a solului aurifer, în limba rusă – *butara*.

Aici se ascunde un mare secret de producţie, taina ocnei din Kolîma.

Mai există în brigadă o muncă permanentă, la care visează orice muncitor în dimineaţa fiecărei zile: cea de aducător de unelte.

De la loviturile în piatră tîrnăcoapele se tocesc repede. Rîngile se tocesc repede. Robii au dreptul să ceară o unealtă bună şi conducerea se străduieşte să facă totul pentru ca unealta să fie ascuţită, lopata uşor de mînuit, roata roabei bine unsă.

Pe fiecare sector aurifer de producţie există o fierărie proprie, unde zi şi noapte un fierar şi un ciocănar pot lungi tîrnăcopul, pot ascuţi ranga. Fierarul are mult de lucru şi singura clipă cînd deţinutul îşi poate trage sufletul este cea cînd n-are unealtă, au dus-o la fierărie. Desigur, el nu stă pe loc, greblează abatajul, umple roaba. Şi totuşi...

Această muncă – aducător de unelte – e jinduită de oricine, măcar pentru o zi, măcar pînă la prînz.

Autorităţile au studiat bine problema fierăriilor. Au existat multe propuneri de îmbunătăţire a acestei gospodării de unelte, de schimbare a regulilor care împiedică îndeplinirea planului, pentru ca mîna autorităţilor pe umerii deţinutului să fie şi mai grea.

Nu există oare o asemănare cu inginerii care căutau rezolvarea tehnică a problemei ştiinţifice, în crearea bombei atomice? Prin superioritatea fizicii, cum spuneau Fermi şi Einstein.

Ce treabă am eu cu omul, cu robul? Sînt inginer şi răspund de problemele tehnice.

Da, în Kolîma, la o consfătuire despre cum se poate organiza mai bine munca în abatajul aurifer, altfel spus, cum să omori mai bine, să omori mai repede, a luat cuvîntul un inginer şi a spus că el va răsturna Kolîma dacă i se dau vetre de campanie pentru fierărie. Totul se va rezolva cu ajutorul vetrelor. Uneltele nu vor mai fi purtate de colo-colo. Aducătorii de unelte trebuie să apuce mînerele roabei şi să o împingă prin abataj, nu să aştepte în fierărie şi să-i întîrzie pe toţi în toate.

În brigada noastră aducătorul de unelte era un băiat, un elev de şaisprezece ani din Erevan, învinuit de atentat împotriva lui

Handjian, primul secretar al Comitetului regional din Erevan. Băiatul primise o condamnare de douăzeci de ani de detenție și a murit foarte repede, n-a suportat greutățile iernii din Kolîma. După mulți ani am aflat din ziare adevărul despre asasinarea lui Handjian. Îl împușcase chiar Beria, în cabinetul său. Povestea aceasta, moartea unui elev în abatajul din Kolîma mi-a rămas întîmplător în minte.

Îmi doream foarte mult să fiu aducător de unelte măcar pentru o zi, dar înțelegeam că băiatul, elevul cu degetele degerate înfășurate în mănușile murdare, cu ochii sclipind de foame, era o candidatură mai bună decît mine.

Îmi rămînea doar roaba. Trebuia să știu să dau și cu tîrnăcopul, să mînuiesc lopata, să forez – da, da, dar în groapa de piatră a carierei de aur preferam roaba.

Sezonul aurului este scurt, de la jumătatea lui mai pînă la jumătatea lui septembrie. Dar în iulie, pe arșița de patruzeci de grade din timpul zilei, apa de sub picioarele deținuților e ca gheața. Se muncește în *ciuni* de cauciuc. Ca și în cazul uneltelor, în abataje nu sînt destui *ciuni* de cauciuc.

Pe fundul carierei – o groapă de piatră de formă neregulată – sînt așternute scînduri groase, prinse strîns între ele într-o construcție inginerească aparte: rampa centrală. Lățimea rampei este de o jumătate de metru, nu mai mult. E fixată solid, ca scîndurile să nu se îndoaie, roata să n-o ia într-o parte, iar tărăbonțașul să-și poată căra roaba în fugă.

Rampa are o lungime de vreo trei sute de metri. Fiecare carieră își avea rampa ei, care făcea parte din carieră, era sufletul carierei, al muncii silnice manuale cu aplicarea micii mecanizări.

De la rampă pornesc ramificații, multe ramificații – spre fiecare abataj, spre fiecare colțișor al carierei. Scîndurile se întind spre fiecare brigadă, fixate nu atît de solid ca pe rampa centrală, dar tot trainic.

Lodbele de zadă ale rampei centrale, tocite de vîrtejul turbat al roabelor – sezonul aurifer e scurt –, sînt înlocuite cu altele noi. Ca și oamenii.

Trebuia să ieși cu pricepere pe rampa centrală: să scoți roaba de pe rampa ta, să întorci, fără să intri cu roata în făgașul principal,

tocit în mijlocul scîndurii, care se întinde ca o panglică sau ca un şarpe (de altfel, în Kolîma nu sînt şerpi), de la abataj la platformă, de la începutul începuturilor pînă la capăt, pînă la buncăr. Cînd ajungeai cu roaba la rampa centrală, era important s-o întorci, păstrînd-o în echilibru cu mușchii tăi şi, prinzînd momentul, să te încadrezi în cursa turbată de pe rampa centrală – acolo nimeni nu depăşeşte, nu întrece pe nimeni, nu e loc pentru depăşire – şi să-ţi goneşti roaba în galop în sus, în sus, în sus pe rampa centrală, care se înalţă treptat pe suporţi, mereu în sus, în galop, ca să nu te răstoarne din drum cei bine hrăniţi sau novicii.

Nu e cazul să caşti gura, ci să te fereşti ca să nu fii răsturnat, pînă ce ajungi cu roaba la platforma de vreo trei metri înălţime, mai departe nu trebuie să mergi; acolo e un buncăr de lemn, căptuşit cu buşteni, şi trebuie să-ţi răstorni roaba în buncăr, să-i verşi conţinutul acolo; mai departe nu mai e treaba ta. Pe sub platformă circulă un cărucior de fier care se duce spre dispozitivul de spălare, spre *butară*, dar nu-l duci tu. Căruciorul circulă pe şine spre *butară*. Dar asta nu e treaba ta.

Tu trebuie să împingi roaba cu mînerele în sus, înclinînd-o chiar deasupra buncărului – întruchiparea eleganţei! – apoi să apuci roaba goală şi să te dai repede la o parte, ca să te uiţi în jur, să-ţi tragi puţin sufletul, să-i laşi să treacă pe cei care mai sînt încă bine hrăniţi.

De la platformă înapoi spre abataj duce o rampă de rezervă – din scînduri vechi, uzate, dar tot solide, fixate trainic în cuie – spre rampa centrală. Dacă nu vrei să fii îmbrîncit, lasă-i să treacă pe cei care aleargă, fă-le loc, coboară-ţi roaba de pe rampă – vei auzi strigătul de prevenire. Odihneşte-te cumva – curăţă roaba sau fă-le altora loc să treacă – pentru că, ţine minte: cînd te vei întoarce pe rampa liberă la abatajul tău, nu te vei odihni nici un minut, pe rampa de lucru te aşteaptă o nouă roabă, pe care tovarăşii tăi au umplut-o în timp ce tu goneai spre platformă.

De aceea ţine minte: arta căratului roabei constă şi în faptul că roaba goală trebuie împinsă înapoi pe rampa liberă cu totul altfel decît ai făcut-o cînd era încărcată. Roaba goală trebuie întoarsă cu mînerele în sus. Aici e de fapt odihna, economisirea forţelor, refluxul sîngelui din braţe. Tărăbonţaşul se întoarce cu

mîinile ridicate. Sîngele curge înapoi. Tărăbonțașul își cruță forțele.

După ce aduci roaba la abatajul tău, pur și simplu o părăsești. Pe rampa de lucru e pregătită pentru tine o altă roabă; nimeni nu poate să stea în abataj fără treabă, fără mișcare, fără agitație – în orice caz, nimeni dintre 58-işti. Sub privirea severă a brigadierului, a supraveghetorului, a soldatului din escortă, a șefului OLP-ului, a șefului minei, apuci mînerele unei alte roabe și ieși pe rampa centrală – aceasta este banda rulantă, roaba la schimb. E una din cele mai îngrozitoare legi ale producției, întotdeauna urmărită cu atenție.

Ar fi bine dacă tovarășii tăi ar fi miloși – de la brigadier nu e cazul să te aștepți la așa ceva, dar de la superiorul din echipă, poți –, pentru că pretutindeni există superiori și inferiori, posibilitatea de a deveni superior nu e închisă pentru nimeni, nici măcar pentru 58-işti. Dacă tovarășii ar fi miloși, ți-ar permite să-ți tragi un pic sufletul. De pauză pentru fumat nici nu poate fi vorba. În 1938 pauza pentru fumat era o crimă politică, sabotaj, care se pedepsea conform articolului 58, punctul 14.

Nu. Tovarășii tăi urmăresc ca tu să nu înșeli statul, să nu te odihnești atunci cînd nu e prevăzut. Să-ți cîștigi tainul. Tovarășii nu vor să te prelucreze, să-ți prelucreze ura, răutatea, foamea și frigul. Dacă tovarășilor le este totuna – în '38, dintr-ăștia erau extrem de puțini în Kolîma –, există brigadierul, iar dacă brigadierul a plecat undeva să se încălzească, l-a lăsat în locul său pe supraveghetorul oficial, pe ajutorul de brigadier dintre muncitori. Astfel, în zona specială din Kolîma, doctorul Krivițki, fost adjunct al comisarului poporului pentru industria de apărare, îmi sugea sîngele zi după zi.

Dacă nu bagă de seamă brigadierul, o să vadă șeful de echipă, supraveghetorul, șeful de șantier, șeful de sector, șeful minei. O să te vadă soldatul din escortă și-o să te dezvețe de pofta de libertate cu patul puștii. O să te vadă activistul de partid, de serviciu pe mină, din partea organizației locale, ofițerul politic al Secției raionale și rețeaua lui de informatori. O să te vadă reprezentanții Direcției de Vest, de Nord sau de Sud-Vest ale Dalstroi-ului sau chiar ai Magadanului, reprezentantul din Moscova al Gulag-ului.

Îţi urmăresc cu toţii fiecare mişcare – toată literatura şi toate publicaţiile –, ca nu cumva să te fi dus să te caci cînd nu e momentul: e greu să te închei la nădragi: nu ţi se îndoaie mîinile. Ele se dezdoaie pe coada tîrnăcopului, pe mînerul roabei. Simţi cum apar contracturile. Iar soldatul din escortă strigă:

— Unde ţi-e căcatul? Unde ţi-e căcatul, te întreb.

Şi-şi agită patul armei. Soldatul nu vrea să ştie de pelagră, scorbut sau dizenterie.

De aceea tărănbonţaşul se odihneşte pe drum.

Povestirea noastră despre roabă va fi întreruptă acum de un document: de un citat amplu din articolul „Problema roabei", publicat în ziarul *Sovetskaia Kolîma* în noiembrie 1936:

„...Pentru o perioadă de timp sîntem nevoiţi să legăm strîns problema transportului rocii, al turbei şi al nisipului de problema roabei. E greu de spus cît va dura perioada în decursul căreia transportul se va efectua cu roabe manuale, dar se poate afirma cu destulă exactitate că de construcţia roabei depind într-o uriaşă măsură şi ritmul şi costurile de producţie. Aceste roabe au un volum de numai 0,075 metri cubi, în timp ce volumul necesar este de minimum 0,12 metri cubi... În următorii ani, pentru minele noastre de aur e nevoie de cîteva zeci de mii de roabe. Dacă roabele nu vor corespunde tuturor exigenţelor cerute de muncitorii înşişi şi de ritmul de producţie, înseamnă că, în primul rînd, vom încetini producţia, în al doilea rînd, vom cheltui neproductiv forţa musculară a muncitorilor şi, în al treilea rînd, vom risipi fără rost sume uriaşe de bani".

Totul e adevărat. Există o singură inexactitate: în 1937 şi în continuare au fost necesare nu cîteva zeci de mii, ci cîteva milioane de roabe din cele mari, de-o zecime de metru cub, „corespunzătoare exigenţelor cerute de muncitorii înşişi".

După mulţi, foarte mulţi ani de la acest articol, după vreo treizeci de ani, un bun prieten de-al meu a primit un apartament şi ne-am pregătit să-l felicităm de casă nouă. Fiecare îi dăruia ce putea – un cadou foarte util erau lustrele. În anii '60 puteai cumpăra la Moscova astfel de lustre.

Bărbaţii nu se puteau descurca nicidecum cu partea electrică a cadoului. În momentul acela am intrat în apartament, şi o altă

cunoştinţă de-a mea a strigat: „Haideţi, suflecaţi-vă mînecile şi arătaţi-le nepricepuţilor ăstora că un kolîmian ştie să facă de toate, că e învăţat să facă orice muncă".

— Nu, am spus eu. În Kolîma am fost învăţat doar să car roaba. Şi să dau cu tîrnăcopul în piatră.

Într-adevăr, n-am adus din Kolîma nici un fel de cunoştinţe, nici un fel de îndemînare.

Ştiu însă cu tot trupul meu, ştiu şi o pot repeta, cum să cari, cum să duci roaba.

Cînd pune mîna pe roabă – pe cea mare, odioasă (zece roabe la un metru cub), sau pe cea mică, „preferată", tărăbonţaşul trebuie în primul rînd să se îndrepte. Să-şi întindă tot corpul, să stea drept şi cu mîinile la spate. Apoi cu ambele mîini să apuce strîns mînerele roabei încărcate.

Primul impuls se dă cu tot trupul, cu spinarea, cu picioarele, cu muşchii centurii scapulare, în aşa fel încît punctul de sprijin să fie centura scapulară. Cînd roaba s-a pus în mişcare, roata a început să se învîrtă, mîinile pot fi mutate puţin mai înainte, relaxînd întru cîtva centura scapulară.

Tărăbonţaşul nu vede roata, o simte doar şi toate întoarcerile se fac pe ghicite de la începutul pînă la sfîrşitul drumului. Muşchii umărului, ai antebraţului te ajută să întorci, să muţi, să împingi roaba în sus, spre platformă. În timpul deplasării roabei pe rampă aceşti muşchi nu sînt cei mai importanţi.

Uniunea dintre roată şi trup, direcţia, echilibrul se menţin şi se susţin cu tot corpul, cu gîtul şi spinarea nu mai puţin decît cu bicepsul.

Pînă cînd nu se formează automatismul acestei mişcări, al vectorului de forţă asupra roabei, asupra roţii roabei, tărăbonţaşul nu există.

În schimb, trupul ţine minte deprinderile căpătate pentru toată viaţa, veşnic.

În Kolîma, roabele sînt de trei feluri: prima, roaba obişnuită „a căutătorului de aur", cu un volum de 0,03 metri cubi, trei sutimi de metru cub, treizeci de roabe la un metru cub de steril. Cît cîntăreşte această roabă?

În preajma sezonului din '37, în Kolîma au fost eliminate roabele căutătorilor de aur, întrucît erau de dimensiuni prea mici, aproape de sabotaj.

În preajma sezonului anilor '37 şi '38, roabele de Gulag sau ale lui Berzin aveau un volum de 0,1-0,12 metri cubi şi se numeau roabe mari. Zece roabe la un metru cub. Sute de mii de asemenea roabe au fost pregătite pentru Kolîma, aduse de pe Continent ca o încărcătură mai importantă decît vitaminele.

În mine mai erau şi roabe metalice, făcute tot pe Continent, nituite, de fier. Aveau un volum de 0,075 metri cubi, fiind de două ori mai mari decît cele ale căutătorilor de aur, dar, se înţelege, nu-i mulţumeau pe stăpîni. Gulag-ul căpăta forţă.

Aceste roabe nu erau potrivite pentru abatajele din Kolîma. Am avut ocazia să lucrez de vreo două ori cu o asemenea roabă. Aveau un defect de construcţie: tărăbonţaşul nu se putea îndrepta cînd ducea roaba, nu exista coeziunea dintre trup şi metal. Corpul uman se înţelege bine cu o construcţie de lemn, intră în acord mai bine cu ea.

Roaba metalică putea fi împinsă înainte numai dacă te îndoiai pînă la pămînt şi roata aluneca singură de pe rampă. Omul nu putea să pună roaba pe rampă de unul singur. Avea nevoie de ajutor.

Roabele de metal nu puteau fi ţinute de mînere, dacă te îndreptai şi împingeai roaba înainte, iar să modifici construcţia, lungimea mînerelor, unghiul de înclinaţie era imposibil. Roabele metalice au fost folosite pînă au ieşit din uz, chinuindu-i pe oameni mai rău decît cele mari.

Am avut ocazia să văd dările de seamă din Kolîma referitoare la „producţia de bază", la „metalul primar", dar trebuie să reţinem că statistica este o ştiinţă falsă şi că niciodată nu va fi publicată o cifră reală. Chiar dacă am accepta cifrele oficiale, cititorul şi spectatorul tot s-ar descurca cu uşurinţă în secretele din Kolîma. Cifrele din Kolîma pot fi considerate adevărate şi ele indică următoarele:

1) exploatarea nisipului din cariere cu transport manual pînă la 80 de metri şi aşa mai departe,
2) dezvelirea turbei (adică munca de iarnă, scoaterea pietrei, a sterilului) cu transport manual pînă la 80 de metri.

Optzeci de metri este o distanţă considerabilă. Această cifră medie înseamnă de fapt că celor mai bune brigăzi – de *bîtoviki*, de blatari, de diverşi „fruntaşi în producţie" – care încă nu primeau cotele mierlitorilor, ci raţia stahanovistă sau de fruntaş, care încă mai îndeplineau norma, li se repartizau abatajele apropiate, avantajoase, cu transport pe o distanţă de cinci-şase metri pînă la buncărul platformei.

Era o motivaţie legată de producţie, o motivaţie politică, dar mai era şi o motivaţie a lipsei de omenie, a crimei.

Nu-mi amintesc ca într-un an şi jumătate de muncă la mina Partizanul, din august '37 pînă în decembrie '38, eu şi brigada noastră să fi lucrat măcar o zi, măcar o oră în abatajul cel mai apropiat, cel mai avantajos, singurul posibil pentru mierlitori.

Dar nu noi asiguram „procentul" şi de aceea brigada noastră (întotdeauna exista o asemenea brigadă şi eu lucram mereu într-una din brigăzile de mierlitori) era amplasată la o distanţă mare de platformă. Trei sute, două sute cincizeci de metri de împins roaba este o crimă, o crimă planificată pentru orice brigadă fruntaşă.

Căram roabele pe aceşti trei sute de metri în hămăitul cîinilor, dar pînă şi aceşti trei sute de metri, cînd media era de optzeci, ascundeau în spatele lor încă un secret. 58-iştii lipsiţi de drepturi erau întotdeauna înşelaţi la socoteli şi ce se lua din producţia lor li se adăuga tot blatarilor sau *bîtovikilor*, care împingeau roaba pînă la platformă pe o distanţă de zece metri.

Îmi amintesc foarte bine o noapte de vară, cînd am ieşit pe rampă cu roaba mare încărcată de colegii mei. În abatajul nostru nu se permitea folosirea roabelor mici. Roaba, umplută cu borchiş – în Kolîma stratul aurifer este de mai multe feluri: prundiş, borchiş şi piatră cu borchiş.

Din cauza slăbiciunii, muşchii îmi tresăreau şi tremurau tot timpul în corpul meu istovit, chinuit, plin de ulceraţii de la scorbut, de degerături nevindecate, suferind de pe urma bătăilor. Trebuia să ies din colţul nostru pe rampa centrală, să ies de pe scîndura care ducea de la abatajul nostru la rampa centrală. Cîteva brigăzi goneau cu vuiet şi huruit spre rampa centrală. Aici nu te aştepta nimeni. De-a lungul rampei umblau şefii şi-i zoreau pe toţi cu bete şi înjurături, lăudîndu-i pe cei care împingeau roaba în fugă şi certîndu-i pe melcii hămesiţi ca mine.

Trebuia totuşi să trec printre lovituri, printre înjurături, printre urlete, aşa că am scos roaba pe rampa centrală, am întors-o spre dreapta şi m-am întors şi eu, prinzînd mişcarea roabei, ca să reuşesc s-o îndrept dacă roata o lua într-o parte.

O împingi bine doar cînd trupul tău e una cu roaba, doar atunci o poţi controla. Ca senzaţie fizică, e ceva în genul bicicletei. Dar bicicleta fusese cîndva o victorie. În schimb, roaba e înfrîngere, e o insultă care-ţi trezeşte doar ură şi dispreţ faţă de tine însuţi.

Am scos roaba pe rampă şi ea s-a rostogolit spre platformă, iar eu am luat-o la fugă, am pornit-o în urma ei, păşind alături de rampă, clătinîndu-mă, străduindu-mă să menţin roata pe scîndură.

După cîteva zeci de metri, pe rampa centrală intra drumul unei alte brigăzi, şi de la acea scîndură, din acel loc roaba putea fi cărată doar în fugă.

Am fost imediat îmbrîncit de pe rampă, îmbrîncit brutal, şi abia am reuşit să menţin roaba în echilibru – era plină cu borchiş –, iar tot ce se risipeşte pe drum trebuie adunat şi dus mai departe. Eram chiar bucuros că m-au dat la o parte, puteam să mă odihnesc puţin.

În abataj n-aveai voie să te odihneşti nici o clipă. Dacă o făceai, erai bătut de brigadieri, de şefii de echipă, de soldaţii din escortă; o ştiam prea bine, de aceea „zoream", pur şi simplu folosindu-mi muşchii alternativ. În locul muşchilor centurii scapulare şi ai umărului, alţi muşchi mă ajutau să rămîn în picioare.

Brigada cu roabe mari trecuse de mine şi puteam să ies din nou pe rampa centrală.

Nu te gîndeai dacă o să-ţi dea ceva de mîncare în ziua aceea, de fapt nu te gîndeai la nimic, în creier nu rămînea nimic, în afară de înjurături, mînie şi neputinţă.

A trecut cel puţin o jumătate de oră pînă cînd am ajuns cu roaba la platformă. Platforma nu era înaltă, avea doar un metru, o podină din scînduri groase. Acolo era o groapă – buncărul, şi în acest buncăr-pîlnie împrejmuit trebuie să răstorni roca.

Pe sub platformă circulă vagonete din fier, care alunecă pe frînghie pînă la *butară*, dispozitivul de spălare, unde roca e curăţată

sub şuvoiul de apă, iar pe fundul jgheabului se depune aurul. Deasupra, pe *butara*-jgheab, lungă de vreo douăzeci de metri, muncesc oameni, toarnă cu lopăţelele roca, *butăresc*. Tărăbonţaşii nu *butăresc*, 58-iştilor nici nu li se permite să se apropie de aur. Din oarece motive, munca la *butară*, care e mai uşoară, firește, decît în abataj, era socotită admisă doar pentru „prietenii poporului". Am ales momentul cînd pe platformă nu erau roabe şi alte brigăzi.

Platforma nu era înaltă. Am lucrat şi pe platforme înalte, unde aveai vreo zece metri de urcat. Acolo, la intrarea pe platformă, stătea special un om care-l ajuta pe tărăbonţaş să-şi ducă încărcătura pînă sus, la buncăr. E o treabă mai serioasă. În noaptea aceea platforma era mică, dar oricum n-aveam putere să împing roaba înainte.

Simţeam că întîrzii şi, încordîndu-mi ultimele forţe, am împins roaba spre începutul urcuşului. Dar n-aveam putere să împing roaba, deşi nu era plină, în sus. Umblam de multă vreme prin mină tîrşîindu-mi tălpile, mişcîndu-mi picioarele fără să-mi desprind tălpile de pămînt, pentru că nu aveam putere să fac altfel, nici să ridic piciorul mai sus, nici să merg mai repede. De multă vreme umblam aşa prin lagăr şi prin abataj, înghiontit de brigadieri, de soldaţii din escortă, de şefii de echipă şi de şantier, de plantoane şi gardieni.

Am simţit un ghiont în spinare, nu prea puternic, apoi am simţit cum cad de pe platformă cu tot cu roaba pe care încă o mai ţineam de mîner, ca şi cum trebuia să mai merg undeva, să o pornesc în altă parte decît în iad.

Pur şi simplu am fost îmbrîncit: roabele mari ale 58-iştilor mergeau spre buncăr. Erau tot tovarăşii noştri, brigada care locuia în secţia vecină. Dar brigada şi brigadierul ei Fursov voiau doar să arate că el şi brigada lui sau roaba lui cea mare n-au nimic în comun cu un fascist flămînd ca mine.

Lîngă buncăr stăteau şeful de şantier din sectorul nostru, slobozelul Piotr Brajnikov, şi directorul minei, Leonid Mihailovici Anisimov.

M-am apucat să adun borchişul cu lopata – această cașă lunecoasă de nisip, un aluat de piatră asemănător ca greutate cu

mercurul, şi la fel de lunecos, imposibil de prins. Trebuia să-l sfărîm în bucăţi cu lopata şi să-l apuc pe dedesubt, ca să-l pot arunca în roabă, dar era imposibil, n-aveam destulă putere, de aceea rupeam bucăţi cu mîinile din acest borchiş, greu, lunecos, preţios.

Alături stăteau Anisimov şi Brajnikov şi aşteptau să adun totul în roabă, pînă la ultima pietricică. Am tîrît roaba spre rampă şi-am început urcuşul, împingînd din nou roaba în sus. Şefii erau preocupaţi doar să nu blochez drumul altor brigăzi. Am adus din nou roaba pe rampă şi încercam s-o împing pînă la platformă.

Am fost din nou îmbrîncit. De data aceasta aşteptam lovitura şi-am reuşit să trag roaba într-o parte chiar în timpul suişului. Au venit şi-au plecat alte brigăzi şi iar mi-am reluat urcuşul. Am ajuns, am răsturnat roaba – nu era prea multă încărcătură, am răzuit cu lopata rămăşiţele de borchiş preţios de pe marginile roabei şi-am ieşit pe rampa de întoarcere, pe cea de-a doua rampă, de rezervă, pe unde erau duse roabele goale, care se întorceau la abatajul aurifer.

Brajnikov şi Anisimov au aşteptat pînă ce mi-am terminat treaba şi s-au oprit lîngă mine, în timp ce făceam loc roabelor goale din alte brigăzi.

— Dar unde e compensatorul de înălţime? spuse cu glas de tenor directorul minei.

— Aici nu e nevoie, interveni Brajnikov.

El făcea parte din personalul NKVD şi serile se specializa în minerit.

— De fapt brigadierul nu vrea să dea un om, zice să fie pus cineva din brigada mierlitorilor. Nici Venka Bîk nu vrea. Cîrligul, zice el, nu-i treaba mea pe o asemenea platformă. Cine nu poate să împingă roaba la doi metri înălţime pe o pantă uşor înclinată? Un duşman al poporului, un criminal.

— Da, spuse Anisimov, da!

— Păi cade intenţionat de faţă cu noi. Aici nu e nevoie de compensator de înălţime.

Compensator de înălţime era numit hamalul cu cîrlig, un muncitor în plus, care la suişul spre buncăr agăţa roaba, din faţă, cu un cîrlig special şi te ajuta să duci încărcătura preţioasă pînă

la platformă. Cîrligele erau făcute din linguri de foraj de vreun metru lungime, turtite la fierărie, îndoite şi transformate în cîrlige.

Brigadierul nostru nu voia să dea un om care să ajute brigăzile altora.

Puteam să mă întorc la abataj.

Tărăbonţaşul este obligat să simtă roaba, centrul ei de greutate, roata, osia şi direcţia roţii. El nu vede roata, nici pe drum, nici cînd e încărcată, nici la întoarcere. Tărăbonţaşul trebuie să simtă roata. Roţile roabelor sînt de două tipuri, unele cu banda cercului mai îngustă şi cu diametrul mai mare, altele cu banda mai lată. În deplină conformitate cu legea fizicii, primul tip de roabă merge mai uşor, în schimb, cel de-al doilea e mai stabil.

În roată se introduce cuiul osiei: se unge cu păcură, cu solidol, cu unsoare pentru roţi şi se introduce etanş în orificiul de la baza roabei. Roaba trebuie unsă cu grijă.

De obicei butoaiele cu unsoare stau lîngă magaziile de scule.

Oare cîte sute de mii de roabe se distrug în Kolîma în timpul unui sezon aurifer? Sînt informaţii despre zeci de mii de roabe distruse doar în cîte un singur sector.

La Direcţia drumurilor, unde nu se extrage aur, se folosesc aceleaşi roabe, mari şi mici. Piatra e piatră peste tot. Metrul cub e metru cub peste tot. Foamea e foame peste tot.

Însăşi şoseaua este un fel de rampă centrală a regiunii aurifere din Kolîma, de la care pleacă ramificaţiile laterale de piatră ale drumurilor cu trafic în ambele sensuri: pe şosea circulaţia maşinilor se desfăşoară pe opt benzi, legînd şoseaua centrală de mine şi zăcăminte.

Şoseaua directă pînă la Nera are, în linie dreaptă, o mie două sute de kilometri, iar împreună cu cea spre Deliankir-Kulu – în direcţia Tenkinski – mai bine de două mii de kilometri.

În timpul războiului, pe şosea au venit buldozerele. Iar mai înainte – excavatoarele.

În 1938 nu erau excavatoare.

S-au construit şase sute de kilometri de şosea după Iagodnoe, drumurile spre minele de aur ale Direcţiilor de Sud şi de Nord erau deja construite. Kolîma dădea deja aur, autorităţile primeau deja decoraţii.

Toate aceste miliarde de metri cubi de stînci detonate, toate aceste drumuri, căi de acces şi rute, montarea dispozitivelor de spălare, construirea aşezărilor şi a cimitirelor – toate au fost făcute cu mîinile, cu roaba şi tîrnăcopul.

[1972]

Cucuta

S-au înţeles aşa: dacă vor fi trimişi în lagărul special Berlag, toţi trei îşi vor pune capăt zilelor, nu se vor duce în această lume a recidiviştilor.

Greşeala tipică a condamnatului. Fiecare deţinut se agaţă de ziua trăită, crede că undeva în afara lumii lui sînt locuri şi mai rele decît cel în care şi-a petrecut el noaptea. Aşa şi este. Asemenea locuri există, iar pericolul de a fi mutat acolo planează întotdeauna deasupra capului deţinutului şi de aceea nimeni nu rîvneşte să plece în altă parte. Nici măcar vînturile de primăvară nu aduc dorinţa de schimbare. Schimbarea este întotdeauna periculoasă. Aceasta este una din lecţiile importante pe care omul o învaţă în lagăr.

Cred în schimbări cei care n-au fost în lagăr. Condamnatul e împotriva oricăror schimbări. Oricît de rău ar fi aici, după colţ s-ar putea să fie şi mai rău.

De aceea a fost luată hotărîrea ca în ceasul decisiv să moară.

Pictorul modernist Anti, un estonian, admirator al lui Čiurlionis, vorbea estona şi rusa. Medicul fără diplomă Draudvilas, lituanian, student în anul cinci, iubitor al lui Mickiewicz, vorbea lituaniana şi rusa. Harleis, student în anul doi la medicină, vorbea letona şi rusa.

În privinţa sinuciderii, cei trei baltici s-au înţeles în limba rusă.

Anti, estonianul, era creierul şi voinţa acestei hecatombe baltice.

Dar cum s-o facă?

Trebuie să lase scrisori? Testamente? Nu. Anti era împotriva scrisorilor, Harleis de asemenea. Draudvilas era „pentru", dar

prietenii l-au convins că dacă încercarea va eşua, scrisorile vor fi proba acuzatoare, complicaţia pentru care va fi nevoie să dea explicaţii la interogatoriu.

Au hotărît să nu lase scrisori.

Toţi trei erau de mult pe acele liste şi toţi trei o ştiau: îi aşteaptă lagărul pentru recidivişti, lagărul special. Toţi trei au hotărît să nu mai pună soarta la încercare. Pentru Draudvilas, ca medic, lagărul special nu era o ameninţare. Dar lituanianul şi-a adus aminte cît de greu îi fusese să obţină un post în domeniul lui chiar şi într-un lagăr obişnuit. A fost nevoie de o minune. La fel gîndea şi Harleis, iar pictorul Anti înţelegea că arta lui era chiar mai rea decît cea a unui actor sau cîntăreţ, şi cu siguranţă nu va fi necesară în lagăr, aşa cum nu fusese nici pînă atunci.

Prima metodă de sinucidere e să te arunci sub gloanţele soldaţilor din escortă. Dar asta înseamnă răni, bătăi. Cine o să fie împuşcat primul? Trăgătorii din lagăr sînt cam ca soldaţii regelui George din piesa lui Bernard Shaw, *Discipolul diavolului*, şi pot greşi ţinta. Nu-ţi puteai pune nădejdea nici în soldaţii din escortă, prin urmare această variantă a căzut.

Să te îneci în rîu? Kolîma e aproape, dar acum e iarnă, unde să găseşti o gaură în care să-ţi încapă corpul. Gheaţa de trei metri acoperă copcile aproape instantaneu sub privirea ta. Să găseşti o funie e uşor. Metoda e sigură. Dar unde să se spînzure sinucigaşul – la muncă? în baracă? Nu există un asemenea loc. Te vor salva şi te vor face de ruşine pentru totdeauna.

Să te împuşti? Deţinuţii n-au arme. Să ataci soldaţii din escortă e şi mai rău decît să fugi de ei – un adevărat chin, nu moarte.

Să-ţi tai venele, ca Petroniu, e absolut imposibil. E nevoie de apă caldă, de cadă, altfel rămîi un invalid cu mîna strîmbă – asta se întîmplă dacă te încrezi în natură, în propriul corp.

Doar otrava – cupa de cucută –, iată o metodă sigură.

Dar ce anume să joace rolul cucutei? De cianură de potasiu nu poţi să faci rost. Dar spitalul, farmacia sînt un depozit de otrăvuri. Otrava trece prin boală, distruge ceea ce e bolnav şi face loc vieţii.

Da, numai otrava, doar cupa de cucută – potirul mortal al lui Socrate.

Cucuta s-a găsit, iar Draudvilas şi Harleis garantau pentru efectul ei sigur.

Fenol. Soluţie de acid fenolic. Era un antiseptic foarte puternic, iar rezervele se păstrau în dulapul secţiei de chirurgie unde lucrau Draudvilas şi Harleis.

Draudvilas i-a arătat sticla sacră lui Anti, estonianul.

— Parc-ar fi coniac, spuse Anti.

— Seamănă.

— O să-i fac o etichetă „Trei stele".

Lagărul special îşi adună victimele o dată pe trimestru. Pur şi simplu se fac razii, deoarece chiar şi într-o instituţie ca Spitalul Central există locuri unde te poţi „piti", aşteptînd să treacă furtuna. Dacă nu eşti capabil să te „piteşti", trebuie să te îmbraci, să-ţi aduni lucrurile, să-ţi plăteşti datoriile, să te aşezi pe bancă şi să aştepţi răbdător, cine ştie, poate va cădea tavanul în capul celor veniţi sau, într-o altă variantă, în al tău. Trebuie să aştepţi supus, poate o să te păstreze directorul spitalului, poate o să obţină prin rugăminţi marfa de la cumpărători, marfa de care directorul are nevoie, în timp ce cumpărătorului îi este indiferentă.

Soseşte acea oră sau zi şi devine clar că nimeni nu poate să te salveze şi să te apere, eşti în continuare tot pe listele „pentru convoi".

Atunci vine momentul cucutei.

Anti luă sticla din mîinile lui Draudvilas şi lipi pe ea o etichetă de coniac, pentru că Anti era nevoit să fie pictor realist, ascunzîndu-şi gusturile moderniste în adîncul sufletului.

Ultima lucrare a admiratorului lui Čiurlionis a fost eticheta de coniac de trei stele – o imagine pur realistă. Astfel, în ultima clipă, Anti a cedat în faţa realismului. Realismul s-a dovedit a fi mai important.

— Dar de ce trei stele?

— Cele trei stele sîntem noi trei, e o alegorie, un simbol.

— Păi de ce-ai redat atît de naturalist această alegorie? glumi Draudvilas.

— Pentru că dacă intră cineva, dacă ne prind, le explicăm că bem coniac la despărţire, în cîte o cutie de conservă.

— Bine gîndit.

Într-adevăr, a intrat cineva, dar nu i-a prins. Anti a apucat să vîre sticla în dulapul cu medicamente şi a scos-o imediat după plecarea paznicului.

Anti turnă fenolul în căni.

— Ei, în sănătatea voastră!

Anti a băut, a băut şi Draudvilas. Harleis, în schimb, a luat o gură de fenol, dar nu l-a înghiţit, ci l-a scuipat, a ajuns la conducta de apă, păşind peste trupurile celor căzuţi, şi şi-a clătit gura arsă. Draudvilas şi Anti se zvîrcoleau şi horcăiau. Harleis încerca să-şi imagineze ce-o să spună la anchetă.

Harleis a stat două luni în spital – laringele ars s-a refăcut. După mulţi ani, la Moscova, Harleis a trecut pe la mine. S-a jurat că sinuciderea fusese o greşeală tragică, coniacul de trei stele era autentic. Anti încurcase sticla cu coniac aflată în dulapul cu medicamente şi a scos o sticlă asemănătoare cu fenol, cu moarte.

Ancheta a durat mult, dar Harleis n-a fost condamnat, a fost achitat. Sticla cu coniac n-a fost găsită niciodată. E greu de spus cui i-a fost dată ca premiu, dacă ea chiar existase. Anchetatorul n-a avut nimic împotriva versiunii lui Harleis, pentru ce să se chinuie să obţină mărturisirea, recunoaşterea şi toate celelalte. Harleis propunea anchetei o soluţie raţională şi logică. Draudvilas şi Anti, organizatorii hecatombei baltice, n-au aflat niciodată dacă s-a vorbit mult sau puţin despre ei. Dar de vorbit s-a vorbit mult.

Între timp, Harleis şi-a schimbat specializarea medicală, a restrîns-o. A devenit specialist în proteze dentare, învăţase această meserie rentabilă.

Harleis a venit la mine în căutarea unui sfat juridic. Nu-i aprobaseră viza de reşedinţă pentru Moscova. I-o aprobaseră doar pentru Riga, unde se născuse soţia lui. Soţia lui Harleis era tot medic, moscovită. Problema era că atunci cînd Harleis scrisese cererea de reabilitare, ceruse sfatul unuia dintre prietenii săi din Kolîma, povestindu-i amănunţit toată tinereţea sa letonă, cu activităţi de genul cercetăşiei şi încă altele.

— I-am cerut sfatul, l-am întrebat dacă trebuie să scriu totul. Prietenul meu cel mai bun mi-a spus: „Scrie tot adevărul. Totul, aşa cum a fost". Aşa am făcut şi n-am fost reabilitat. Am primit

doar aprobare să locuiesc în Riga. Prietenul meu cel mai bun m-a tras pe sfoară...

— Nu v-a tras pe sfoară, Harleis. Aţi avut nevoie de un sfat într-o situaţie cînd nu se pot da sfaturi. Dacă v-ar fi spus orice altceva, ce-aţi fi făcut? Prietenul dumneavoastră putea să creadă că sînteţi spion, turnător. Dacă nu sînteţi, de ce să rişte? Aţi primit singurul răspuns care se poate da la întrebarea dumneavoastră. Secretul altuia este mult mai apăsător decît secretul propriu.

[1973]

Doctorul Iampolski

În amintirile mele despre perioada războiului apare adesea numele doctorului Iampolski. În timpul războiului soarta ne-a adus împreună de multe ori în sectoarele disciplinare din Kolîma. După război, în 1946, am absolvit cursurile medicale în Magadan, am lucrat ca felcer şi n-am mai avut ocazia să vin în contact cu activitatea doctorului Iampolski, ca medic practician şi şef al infirmeriei minei.

Doctorul Iampolski nu avea studii superioare şi nu era nici medic. Moscovit, condamnat conform unui articol de drept comun, Iampolski a înţeles repede în detenţie ce poziţie solidă ofereau studiile medicale. Dar el n-avea timp să se formeze ca medic sau măcar ca felcer.

A reuşit încă de pe patul de spital – măsurînd temperatura pacienţilor, ca infirmier, făcînd curăţenie în saloane, îngrijindu-i pe cei grav bolnavi – să îndeplinească îndatoririle unui felcer practician. Acest lucru nu e interzis nici în libertate, iar în lagăr îţi deschide mari perspective. Experienţa de felcer este o experienţă uşoară, iar pentru oameni, în condiţiile lipsei permanente de cadre în lagăre, înseamnă o bucată sigură de pîine.

Iampolski avea studii medii, de aceea reuşea să prindă cîte ceva din explicaţiile medicului.

Practica lui Iampolski sub îndrumarea medicului, nu a unuia singur, ci a mai multora (pentru că şefii medicali ai lui Iampolski

se schimbau mereu), îi lărgea şi cunoştinţele, dar mai ales îi sporea aplombul. Nu era vorba de aplombul de felcer care devenise de mult subiect de bancuri: după cum se ştie, aceştia, deşi ştiu că bolnavii nu mai au puls, le pipăie mîna, numără, uitîndu-se la ceas.

Iampolski era mai deştept. Lucra de cîţiva ani ca felcer şi înţelegea că stetoscopul nu-i va dezvălui la auscultaţie nici un fel de secrete, dacă nu va avea cunoştinţe medicale.

În detenţie, cariera de felcer i-a permis lui Iampolski să suporte liniştit condamnarea, să o încheie cu bine. Ajuns aici, la o răscruce importantă, Iampolski şi-a elaborat un plan de viaţă total lipsit de pericole, îndreptăţit din punct de vedere juridic.

Iampolski s-a hotărît ca după detenţie să rămînă cadru medical. Dar nu ca să primească o formaţie medicală, ci tocmai pentru a intra pe listele de cadre medicale, nu ale contabililor sau ale agronomilor.

Lui Iampolski, ca fost *zek*, nu i se cuveneau sporuri, dar el nici măcar nu se gîndea la cîştiguri mari.

Cîştigurile mari erau deja asigurate de miza de a fi medic.

Dar dacă un felcer practician poate lucra ca felcer sub îndrumarea unui medic, cine va coordona activitatea medicală a medicului?

În lagăr şi în Kolîma, ca pretutindeni, de altfel, există funcţia administrativă de şef al infirmeriei. Pentru că 90% din munca medicului constă în scriptologie, o asemenea funcţie, ca idee, ar trebui să le ofere mai mult timp specialiştilor. Este o funcţie administrativ-gospodărească, de birou. Este bine să o ocupe un medic, dar dacă nu e medic, nu-i nici o nenorocire, important e să fie un om energic, cu un spirit de administrare dezvoltat.

Aşa sînt toţi şefii de spitale, şefii serviciilor sanitare – medicii sanitari, chiar şi directorii de spitale. Salariile lor sînt mai mari decît ale unui medic specialist.

Iampolski îşi îndrepta atenţia spre această funcţie.

El nu ştia şi nu putea să trateze. Curaj avea însă destul. A ocupat diverse funcţii medicale, dar de fiecare dată se îndrepta spre poziţia de şef al infirmeriei, de administrator. În această funcţie era imposibil să fie descoperit de vreo inspecţie.

Mortalitatea e mare. Şi ce-i cu asta! E nevoie de un specialist. Dar nu există nici un specialist. Înseamnă că doctorul Iampolski trebuie lăsat în postul lui.

Treptat, de la o funcţie la alta, Iampolski a căpătat inevitabil şi experienţă medicală, dar mai ales a dobîndit iscusinţa să tacă la timp, să scrie la timp un denunţ, să informeze.

Acest lucru n-ar fi fost ceva rău, dacă în acelaşi timp în Iampolski n-ar fi crescut ura faţă de toţi mierlitorii, în general, şi faţă de mierlitorii intelectuali, în special. Asemenea tuturor autorităţilor din întreaga Kolîma, Iampolski vedea în fiecare mierlitor un trîntor şi un duşman al poporului.

Fără să ştie să înţeleagă omul, nedorind să-l creadă, Iampolski îşi lua o mare responsabilitate trimiţînd în cuptoarele lagărelor din Kolîma – adică în gerul de minus 60 de grade – oamenii sleiţi, care mureau în aceste cuptoare. Iampolski îşi asuma cu curaj partea sa de responsabilitate, semna actele de constatare a decesului, pregătite de autorităţi, sau le întocmea personal.

Prima oară m-am întîlnit cu doctorul Iampolski la mina Spokoinîi. După ce s-a interesat la bolnavi, doctorul în halat alb şi cu stetoscopul pe umăr m-a ales pe mine pentru postul de infirmier – să măsor temperatura, să fac curat în saloane, să-i îngrijesc pe cei grav bolnavi.

Ştiam deja să fac toate aceste lucruri în urma experienţei mele de la Belicia, începutul drumului meu dificil în medicină. După ce m-am „sleit", am fost internat cu pelagră în Spitalul Raional din Nord, m-am însănătoşit pe neaşteptate, m-am ridicat din pat şi am rămas acolo să fac muncă de infirmier. Apoi am fost izgonit de conducerea superioară la aceeaşi mină Spokoinîi unde m-am îmbolnăvit, am făcut „temperatură". Doctorul Iampolski, după ce a cercetat dosarul meu „oral" de Kolîma, s-a limitat la latura medicală a situaţiei şi, dîndu-şi seama că nu umblam cu înşelăciuni şi nu încurcam numele şi patronimicele medicilor din spital, mi-a propus chiar el să fac muncă de infirmier.

Dar pe atunci eram într-un asemenea hal, că nu puteam să fiu nici măcar infirmier. Însă limitele rezistenţei omeneşti sînt neştiute – am început să măsor temperatura, după ce-am primit

o adevărată comoară, un termometru adevărat, şi să completez foile de temperatură.

Oricît de modestă ar fi fost experienţa mea medicală, înţelegeam foarte clar că în spital zac numai muribunzi.

Un deţinut gigant, umflat, buhăit de la edeme, care nu se putea nicidecum încălzi, a fost băgat în apă caldă, dar nici acolo distroficul nu s-a putut încălzi.

Pentru toţi aceşti bolnavi se completau foi de observaţie, se scriau tot felul de recomandări, pe care nimeni nu le executa. În farmacia infirmeriei nu era nimic altceva decît permanganat de potasiu. Asta se şi administra, ba intern în diluţie slabă, ba în bandaje pe rănile de la scorbut şi pelagră.

Poate că, în esenţă, tratamentul acesta nici nu era cel mai rău, dar mie îmi lăsa o impresie deprimantă.

În salon erau şase sau şapte oameni.

Aceste cadavre de mîine sau chiar de astăzi erau vizitate zilnic de şeful infirmeriei minei, de doctorul angajat civil Iampolski, în cămaşă albă ca zăpada, cu halatul frumos călcat, într-un costum civil cenuşiu, primit cadou de la blatari, pentru că îi trimisese la Spitalul Central de pe Malul Stîng, sănătoşi fiind, iar pe morţii ăştia îi păstrase pentru el.

Acolo l-am întîlnit pe mahnovistul Riabokon.

Doctorul în halat alb strălucitor şi apretat trecea de-a lungul a opt paturi de lemn cu saltelele umplute cu crenguţe de pin pitic, cu ace de cetină, mărunţite ca nisipul, ca un praf verde, şi cu ramuri care se îndoiau ca nişte mîini vii sau, în cel mai rău caz, ca nişte mîini de om mort, la fel de slabe, la fel de negre.

Pe saltelele acestea, acoperite cu pături ponosite, care ar fi trebuit schimbate de zece ori pînă acum, care nu puteau să păstreze nici măcar o picătură de căldură, nu ne puteam încălzi nici eu, nici vecinii mei muribunzi, un leton şi un mahnovist.

Doctorul Iampolski mi-a adus la cunoştinţă că şeful i-a ordonat să-şi organizeze spitalul gospodăreşte şi, iată, noi doi, el şi cu mine, ne vom apuca de mîine de această organizare. „Pînă una alta o să rămîi aici cu foaie de observaţie."

Propunerea nu mă bucura. Îmi doream doar moartea, dar nu mă hotăram să mă sinucid, şi o tot lungeam, o lungeam zi după zi.

Văzînd că nu-l pot ajuta deloc în planurile lui de organizare – nu puteam împinge buştenii, nici măcar beţele subţiri, aşa că pur şi simplu şedeam (am vrut să scriu pe pămînt, dar în Kolîma nu se stă pe pămînt: din cauza îngheţului veşnic, acolo nu se obişnuieşte să faci asta, deoarece există posibilitatea sfîrşitului letal) pe vreun buştean, şedeam pe copacii doborîţi şi mă uitam la şeful meu şi la exerciţiul lui de cojire a unui buştean, numit *balan* – Iampolski nu m-a mai ţinut în spital, şi-a luat imediat un alt infirmier, iar dispecerul minei Spokoinîi m-a trimis să-l ajut pe fochist.

Am lucrat cîteva zile la fochist, pe urmă am plecat la o altă muncă, iar ceva mai tîrziu întîlnirea cu Lioşa Cekanov a imprimat vieţii mele o întorsătură mortală.

La Iagodnoe, în timpul procesului „refuznicilor", proces întrerupt, am reuşit să iau legătura cu Lesniak, îngerul meu păzitor în Kolîma. Lesniak n-a fost singurul păzitor al destinului ce-mi fusese hărăzit; Lesniak şi soţia lui, Nina Vladimirovna Savoeva, n-ar fi avut suficiente puteri pentru asta – eram conştienţi toţi trei de lucrul acesta. Dar cum încercarea moarte n-are, merita să vîri un băţ în roţile acestei maşinării mortale.

Eu însă, om „rău de mînă", cum spun blatarii, prefer să mă răfuiesc cu duşmanii înainte de a le restitui datoria prietenilor.

Mai întîi e rîndul păcătoşilor, apoi al celor drepţi. De aceea Lesniak şi Savoeva îi cedează locul ticălosului de Iampolski.

Probabil că aşa şi trebuie. Mîna mea nu se va ridica să-l slăvească pe cel drept pînă ce nu-i spun pe nume ticălosului. După această paranteză deloc lirică, dar necesară, revin la povestirea despre Iampolski.

După ce m-am întors la Spokoinîi din izolatorul de anchetă, pentru mine erau închise, firește, toate uşile spre infirmerie, consumasem pînă la capăt limita de atenţie care mi se cuvenea şi, întîlnindu-mă în zonă, doctorul Iampolski a întors capul, ca şi cum nu mă văzuse vreodată.

Dar încă înainte de întîlnirea noastră în zonă, doctorul Iampolski primise deja scrisoarea de la directoarea civilă a Spitalului Raional, doctoriţa Savoeva, angajată cu contract şi membră de partid, în care aceasta îl ruga să mă ajute (Lesniak îi vorbise doctoriţei

despre situaţia mea), să mă trimită pur şi simplu la Spitalul Raional, ca bolnav. Şi chiar eram bolnav.

Scrisoarea a adus-o la Spokoinîi unul dintre medici.

Doctorul Iampolski, fără să mă cheme, fără să-mi spună nimic, a transmis de-a dreptul scrisoarea Savoevăi şefului OLP, Emelianov. Adică a denunţat-o pe Savoeva.

Cum şi eu fusesem informat în legătură cu această scrisoare, i-am tăiat drumul lui Iampolski în lagăr şi, folosind, bineînţeles, cele mai respectuoase expresii, după cum îmi sugera experienţa din lagăr, m-am interesat de soarta scrisorii. Iampolski mi-a spus că a transmis-o, a înmînat-o şefului OLP şi că trebuie să mă adresez acestuia, nu infirmeriei.

N-am stat prea mult pe gînduri, m-am înscris în audienţă la Emelianov. Şeful OLP mă cunoştea puţin, dar personal, veniserăm împreună pe viscol să deschidem această mină, în acelaşi transfer: vîntul ne dărîma pe toţi din picioare, civili, deţinuţi, şefi şi muncitori. Desigur, nu mă mai ţinea el minte, dar a privit scrisoarea medicului-şef ca pe o cerere absolut normală.

— Te trimitem, te trimitem.

Peste cîteva zile am ajuns la Belicia, prin tabăra de muncă forestieră a OLP-ului, Iagodnoe, unde era felcer un oarecare Efa, tot practician, ca aproape toţi felcerii din Kolîma. Efa a fost de acord să-l anunţe pe Lesniak de venirea mea. Belicia se afla la şase kilometri de Iagodnoe. În aceeaşi seară a venit maşina din Iagodnoe şi am ajuns pentru a treia şi ultima oară la Spitalul Raional de Nord, acelaşi spital unde, cu un an în urmă, îmi scoseseră mănuşile de pe mîini ca să le anexeze la foaia de observaţie.

Acolo am lucrat ca organizator cultural cît se poate de oficial, dacă în Kolîma există ceva oficial. Le-am citit bolnavilor ziarele pînă la sfîrşitul războiului, pînă în primăvara lui '45. Iar în primăvara lui '45 medicul-şef Savoeva a fost mutat în altă parte şi spitalul a fost preluat de un alt medic-şef, o femeie cu un ochi artificial, stîngul ori dreptul, poreclită Cambula.

Această Cambula m-a concediat imediat şi m-a expediat sub escortă la OLP-ul comenduirii din Iagodnoe, de unde în aceeaşi noapte am fost trimis să pregătesc stîlpi pentru linia de înaltă

tensiune de la Izvorul de Diamant. Am descris evenimentele care s-au întîmplat acolo în povestirea „Izvorul de Diamant".

Deşi acolo nu aveam escortă, condiţiile erau inumane, neobişnuite chiar şi pentru Kolîma.

Cei care nu-şi îndeplineau norma zilnică pur şi simplu nu primeau pîine. Se afişau liste cu cei care a doua zi nu vor primi pîine pentru munca depusă în ziua respectivă.

Am văzut multe samavolnicii, dar aşa ceva n-am mai văzut nicăieri şi niciodată. Cînd am nimerit şi eu pe listele astea, n-am mai aşteptat, am fugit, am plecat pe jos la Iagodnoe. Fuga mea a fost reuşită. Ea putea fi numită şi plecare fără învoire, căci am plecat nu „în gheţuri", am venit la comenduire. M-au băgat din nou la închisoare şi au demarat o nouă anchetă. Şi statul a decis din nou că noua mea condamnare începuse prea devreme.

De data asta n-am mai ajuns într-un lagăr de tranzit, am fost transferat în zona specială Djelgala, unde fusesem judecat cu un an în urmă. De obicei, după proces nu eşti trimis înapoi în locul de unde ai fost adus la proces. De data aceasta a fost altfel, poate din greşeală.

Am intrat pe aceeaşi poartă, am urcat acelaşi munte al minei, unde mai fusesem şi unde primisem zece ani.

La Djelgala nu mai erau nici Krivitki, nici Zaslavski şi am înţeles că autorităţile se răfuiau pe faţă cu angajaţii lor, nu se limitau la chiştoace şi la un castron de zeamă lungă.

Pe neaşteptate s-a vădit că la Djelgala aveam un duşman foarte puternic din rîndul angajaţilor civili. Cine era?

Noul director al infirmeriei, doctorul Iampolski, pe care tocmai îl transferaseră aici. Iampolski striga în gura mare că mă cunoaşte foarte bine, că sînt un turnător, că a existat chiar şi o scrisoare personală din partea medicului civil Savoeva în legătură cu soarta mea, că sînt un leneş, un trîntor, un informator de profesie în lagăr şi că era cît p-aci să-i nenorocesc pe bieţii Krivitki şi Zaslavski.

Scrisoarea Savoevăi! Turnător sadea! Dar el, Iampolski, primise indicaţii de la conducerea superioară să-mi îndulcească soarta şi îndeplinise ordinul, cruţase viaţa nemernicului de mine. Dar aici, în zona specială, el, Iampolski, n-o să mă cruţe.

Nici nu putea fi vorba de vreo muncă medicală, aşa că m-am pregătit din nou de moarte.

Toate acestea se întîmplau în toamna lui 1945. Brusc Djelgala a fost închisă. Era nevoie de această zonă specială, cu geografia şi topografia ei bine gîndite, şi era nevoie urgent.

Tot „contingentul" a fost transferat în Vest, în Direcţia de Vest, lîngă Susuman, şi, pînă se găsea un alt loc pentru zona specială, urma să fim încartiruiţi la închisoarea din Susuman.

La Djelgala au fost trimişi repatriaţii – prima pradă din străinătate, direct din Italia. Erau soldaţii ruşi care slujiseră în trupele italiene. Repatriaţii care după război şi-au urmat chemarea de a se întoarce în patrie.

La graniţă, escortele au încercuit garniturile şi-au călătorit cu toţii în regim expres pe ruta Roma-Magadan-Djelgala.

Cu toţii, deşi nu mai aveau nici lenjerie, nici obiecte de aur (pe drum au schimbat totul pe pîine), erau încă îmbrăcaţi în uniformă italiană. Încă îşi mai făceau curaj. Erau hrăniţi cu aceeaşi mîncare ca şi noi. După prima masă, la cantina din lagăr, un italian mai curios m-a întrebat:

— De ce toţi ai voştri mănîncă supa şi caşa la cantină, iar pîinea, raţia de pîine, o ţin în mînă şi o iau cu ei? De ce?

— O să înţelegi totul după o săptămînă, i-am spus.

M-au dus şi pe mine cu convoiul zonei speciale la Susuman, în zona mică. Acolo am ajuns la spital şi, cu ajutorul doctorului Andrei Maximovici Pantiuhov, am reuşit să mă înscriu la cursurile de felceri pentru deţinuţi, la Magadan, mai exact la kilometrul 23 al şoselei.

Aceste cursuri, pe care le-am absolvit cu succes, mi-au împărţit în două viaţa în Kolîma: din 1937 pînă în 1946 – zece ani de pribegie de la spital la abataj şi înapoi, cu zece ani de condamnare suplimentară în anul 1943. Şi a doua perioadă – din 1946 pînă în 1953, cînd am lucrat ca felcer. M-am eliberat în anul 1951, cu decontarea zilelor de muncă.

După 1946 am înţeles că într-adevăr am rămas în viaţă şi că voi supravieţui pînă la sfîrşitul condamnării şi dincolo de ea, că sarcina mea – principala sarcină – va fi să continui să trăiesc şi mai departe, aşa cum am trăit toţi aceşti paisprezece ani.

Nu mi-am impus prea multe reguli, dar le respect, le respect şi acum.

[1970-1971]

Locotenent-colonelul Fraghin

Locotenent-colonelul Fraghin, şeful Secţiei speciale era un general de miliţie degradat. Fusese general-maior în miliţia moscovită, luptase cu succes împotriva troţkismului pe parcursul întregului său drum glorios de lucrător de nădejde al SMERŞ[1]-ului în timpul războiului. Mareşalul Timoşenko, care îi ura pe evrei, îl degradase pe Fraghin la gradul de locotenent-colonel şi-i propusese să intre în rezervă. Raţiile mari, rangurile şi perspectivele, în pofida degradării, erau numai pentru munca de lagăr; doar acolo eroii războiului îşi păstrau gradele, funcţiile şi raţiile. După război, în lagăr, generalul de miliţie a devenit locotenent-colonel. Fraghin avea familie mare, aşa că a fost nevoit să caute în Nordul Îndepărtat o muncă prin care să-şi rezolve satisfăcător cheltuielile de familie: creşă, grădiniţă, şcoală, cinema.

Aşa a ajuns Fraghin la Malul Stîng, la spitalul pentru deţinuţi, nu într-un post de ofiţer activ, cum şi-ar fi dorit el şi autorităţile, ci ca şef al KVC – secţia cultural-educativă. L-au convins că se va descurca cu educaţia deţinuţilor. Argumentele erau temeinice. Deşi toată lumea înţelegea foarte bine că orice KVC e lucru lipsit de sens, doar o sinecură, numirea lui Fraghin a fost primită favorabil, oricum cu indiferenţă. Şi într-adevăr, locotenent-colonelul cărunt, cu părul ondulat, elegant, cu guleraşul întotdeauna curat, parfumat cu colonie ieftină, dar nu cu Troinoi[2], era mult mai

1. Acronim de la *Smert şpionam* (Moarte spionilor), denumire a mai multor organizaţii de contrainformaţii din URSS din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.
2. După 1812, cînd *Eau de Cologne* a ajuns din Germania în Rusia, parfumierii ruşi i-au adăugat trei uleiuri eterice – bergamotă, lămîie şi *neroli* – şi au numit-o Troinoi.

simpatic decît sublocotenentul Jivkov, predecesorul lui Fraghin în postul de şef al KVC.

Jivkov nu era interesat nici de concerte, nici de cinema, nici de întruniri, ci îşi concentrase întreaga energie în jurul problemei matrimoniale, reuşind s-o rezolve cu succes. Jivkov – burlac, zdravăn şi o frumuseţe de bărbat – trăia în acelaşi timp cu două femei deţinute. Amîndouă lucrau la spital. În spital, ca în cel mai izolat sat din Tver, nu există secrete: toată lumea ştie totul. Una dintre amicele lui era dintre blatari, dar „o isprăvise" şi trecuse la lumea „fraierilor" – o fată frumoasă şi curajoasă din Tbilisi. Blatarii încercaseră de nenumărate ori să-i bage Tamarei minţile în cap. Totul fusese în zadar. La toate ordinele „mahărilor" să vină într-un anume loc pentru a-şi îndeplini îndatoririle clasice, Tamara răspundea cu înjurături şi rîsete, în nici un caz printr-o tăcere tematoare.

A doua pasiune a lui Jivkov era o soră medicală estonă 58-istă, o frumuseţe blondă în stil foarte nemţesc – în contrast total cu oacheşa Tamara. În înfăţişarea celor două femei nu exista nimic asemănător. Ambele acceptau cu multă amabilitate curtea sublocotenentului. Jivkov era un om generos. Pe atunci era greu cu raţiile. În anumite zile, angajaţilor civili li se distribuiau alimente, şi Jivkov aducea întotdeauna la spital două pachete identice – unul pentru Tamara, celălalt pentru estonă. Se ştia că Jivkov făcea şi vizitele amoroase în aceeaşi zi, aproape la aceeaşi oră.

Acest Jivkov, băiat bun, l-a pocnit după ceafă pe unul dintre deţinuţi în văzul tuturor, dar, pentru că şefii reprezentau o altă lume, una superioară, aceste ghionturi nu erau dezaprobate. Pe el l-a înlocuit frumosul cel cărunt Fraghin. Fraghin căutase un loc de comandant la ISC[1], secţia trei, adică un post în specialitate, dar nu găsise. Aşa că ofiţerul activ a fost nevoit să se ocupe de educaţia culturală a deţinuţilor. Salariul la KVC şi ISC era identic, aşa că Fraghin nu pierdea nimic. Locotenent-colonelul cel cărunt nu avea legături amoroase cu deţinutele. Pentru prima oară ni s-a citit din ziare şi, ceea ce era mai important, am ascultat mărturii din război din gura unui combatant.

1. Acronim pentru Secţia de anchetă şi informaţii.

Pînă atunci ne povestiseră despre război vlasoviştii, poliţiştii, hoţii şi cei care colaboraseră cu nemţii. Înţelegeam diferenţa de informaţie, ne doream să ascultăm un învingător-erou. Aşa era pentru noi locotenent-colonelul, care la prima întîlnire cu deţinuţii ne-a ţinut o conferinţă despre război, o povestire despre comandanţii de oşti. Evident, un interes deosebit a stîrnit Rokossovski. Auziserăm multe despre el, cu mult timp în urmă. Fraghin fusese chiar unul dintre angajaţii SMERŞ ai lui Rokossovski. Locotenent-colonelul îl lăuda pe Rokossovski ca pe un comandant care căuta lupta, însă la întrebarea principală – dacă acesta făcuse închisoare şi dacă în unităţile lui erau într-adevăr blatari – Fraghin n-a răspuns. A fost prima povestire despre război pe care am auzit-o „pe viu", din ianuarie 1937, ziua arestării mele. Ţin minte că-i sorbeam fiecare cuvînt. Asta se întîmpla în vara lui 1949, într-o importantă tabără de muncă forestieră. Printre tăietorii de lemne era şi Andrusenko, un bărbat blond, comandant de tanc, participant la luptele pentru cucerirea Berlinului, erou al Uniunii Sovietice, condamnat pentru prădarea populaţiei civile, pentru jaf în Germania. Ne era binecunoscută graniţa juridică menită să despice viaţa omului în evenimente *pînă la* şi *după* data adoptării legii: acelaşi om, cu un comportament constant, astăzi este erou, iar mîine criminal, şi nici măcar el nu mai ştie dacă e criminal sau nu.

Andrusenko fusese condamnat la zece ani pentru prădarea populaţiei civile. Legea abia fusese adoptată. Locotenentul Andrusenko a căzut sub loviturile ei şi a fost adus din închisoarea militară din Berlin în Kolîma. Cu cît trecea timpul, cu atît devenea mai greu de dovedit că el era un adevărat erou al Uniunii Sovietice, posesor al titlului şi al decoraţiei respective. Numărul eroilor falşi creştea necontenit. Arestarea şi demascarea aventurierilor, pedepsele lor veneau în şuvoi, cu o întîrziere de cîteva luni. În 1949, dintre comandanţii de pe front, la noi a fost arestat medicul-şef, erou al Uniunii Sovietice, care, de fapt, nu era nici erou şi nici medic. Plîngerile lui Andrusenko nu găseau răspuns. Spre deosebire de alţi deţinuţi care nimeriseră din război în Kolîma, Andrusenko păstra o tăietură dintr-un ziar de front din 1945 cu propria fotografie. Fraghin, în calitate de lucrător KVC

local, în trecut agent SMERŞ, i-a putut evalua sinceritatea şi a contribuit la eliberarea lui.

Toată viaţa am trăit cu un sentiment acut al dreptăţii şi nu mă pricep să diferenţiez evenimentele după amploarea lor. În legătură cu acest spital, cu nume sonore precum Andrusenko sau Fraghin, îmi vine pregnant în minte un turneu de şah pentru deţinuţi, organizat de Fraghin, cu o tablă uriaşă, atîrnată în vestibulul spitalului – tabla desfăşurării turneului, pe care primul loc trebuia să-l ocupe (după calculele lui Fraghin) Andrusenko; a fost cumpărat şi un premiu-cadou. Premiul era un şah de buzunar, un obiect asemănător cu un portţigaret de piele. Fără să mai aştepte sfîrşitul întrecerii, şeful i-a dăruit portţigaretul lui Andrusenko, deşi turneul l-am cîştigat eu. Dar premiul nu l-am primit.

Portugalov încercase să influenţeze conducerea, dar a eşuat complet, iar Fraghin ieşise în coridor la deţinuţi să le explice că secţia culturală nu are fonduri pentru achiziţionarea premiului. Nu are şi gata.

Au trecut războiul, victoria, prăbuşirea lui Stalin, Congresul al XX-lea, linia vieţii mele a cotit-o brusc şi sînt de multă vreme la Moscova, dar primii ani de după război sînt marcaţi în amintirea mea de această împunsătură în amorul propriu, de atacul lui Fraghin la adresa mea. Foamea, execuţiile îmi vin în minte împreună cu acest fleac. De fapt, Fraghin era capabil de mai mult, nu doar de fleacuri.

M-am mutat în spital, la camera de gardă, şi din pricina serviciului ne întîlneam mai des. La vremea aceea, Fraghin trecuse din postul de la KVC la URC, la Secţia de evidenţă care se ocupa de dosarele deţinuţilor, unde a dat dovadă de zel şi vigilenţă. Aveam un infirmier, Grinkevici, un băiat bun care vizibil nimerise în lagăr degeaba; venise tot de pe front, laolaltă cu puhoiul tulbure de falşi generali şi de blatari care se ascundeau. Familia lui Grinkevici a scris multe reclamaţii şi petiţii, s-a obţinut reexaminarea cazului şi într-o bună zi a venit şi anularea condamnării. Locotenent-colonelul Fraghin nu l-a chemat pe Grinkevici la URC ca să-i dea vestea, ci a apărut personal în camera mea de gardă şi i-a citit cu voce tare lui Grinkevici textul documentului primit.

— Vedeţi, cetăţene Şalamov, spuse Fraghin, pe cine trebuie, îl eliberează. Toate greşelile se îndreaptă. Dar pe cine nu trebuie, nu eliberează. Aţi înţeles, cetăţene Şalamov?

— Pe deplin, cetăţene-şef.

Cînd am fost eliberat în contul numărului de zile lucrate, în octombrie 1951, Fraghin s-a opus cît se poate de categoric ca eu să-mi continui munca în spital ca angajat civil pînă în primăvară, cînd se relua navigaţia. Doar intervenţia lui N. Vinokurov, directorul de atunci al spitalului, a rezolvat problema. Vinokurov mi-a promis că mă trimite în primăvară cu convoiul, că pot munci fără să mă treacă în statul de plată, iar pînă în primăvară să găsească pe cineva care să lucreze la camera de gardă. Exista această posibilitate juridică, acest statut.

Cei eliberaţi din lagăr îşi păstrau dreptul să meargă gratuit cu convoiul pînă pe Pămîntul cel Mare. În schimb, să călătoreşti ca angajat cu contract era prea scump: de pe Malul Stîng al Kolîmei pînă la Moscova biletul costa peste trei mii de ruble, fără să mai punem şi preţul alimentelor. Cea mai mare nefericire, cel mai mare inconvenient în viaţa omului este necesitatea de a mînca de trei sau de patru ori pe zi. Pentru convoaie existau popasuri unde erai hrănit, erau cantine cu ceaune în nişte barăci de tranzit pentru deţinuţi. Uneori totul se desfăşura în aceleaşi barăci: în timpul deplasării într-o direcţie baraca se numea „loc de popas", iar în sens invers – *karpunkt* (adică centru de carantină). Barăcile erau aceleaşi şi nu existau nici un fel de panouri în spatele îngrăditurii din sîrmă ghimpată.

Într-un cuvînt, în iarna dintre anii 1951 şi 1952 am rămas în spital ca felcer la camera de gardă, cu statutul de „eliberat în curs de plecare". În primăvară n-am fost trimis nicăieri şi directorul spitalului s-a jurat că mă va trimite în toamnă. Dar nici toamna nu m-a trimis.

— Ce zici, pălăvrăgea în timpul serviciului la camera de gardă tînărul psihiatru, noul doctor Şafran, liberal şi flecar, vecinul de apartament al locotenent-colonelului, vrei să-ţi spun de ce-ai rămas în spital, de ce nu eşti pe drum?

— Spune, Arkadi Davîdovici.

— Erai deja trecut pe liste, încă din toamnă, şi se găsise şi o maşină. Ai fi plecat, dacă nu era locotenent-colonelul Fraghin. El s-a uitat în documentele tale şi-a priceput cine eşti. „Troţkist de carieră şi duşman al poporului" - aşa scrie în documentele tale. Ce-i drept, este raportul din Kolîma, nu cel de la Moscova. Dar un raport doar nu se întocmeşte din nimic. Fraghin are şcoală de capitală, a înţeles imediat că în cazul acesta trebuie să dea dovadă de vigilenţă şi, drept consecinţă, va avea parte numai de avantaje.

— Vă mulţumesc că mi-aţi spus, doctore Şafran. O să-l notez în pomelnicul meu pe locotenent-colonelul Fraghin.

— Serviciu de înaltă clasă, urla vesel Şafran. Căci listele nu le-a întocmit un sublocotenent oarecare, ci Fraghin, care e general. Vigilenţă de general.

— Sau laşitate de general.

— Dar în zilele noastre vigilenţa şi laşitatea sînt aproape acelaşi lucru. Şi, pasămite, nu doar în zilele noastre, spuse tînărul medic cu pregătire de psihiatru.

Am scris cererea de lichidare, dar am primit rezoluţia lui Vinokurov: „Să fie concediat conform KZOT[1]". În felul acesta pierdeam drepturile „eliberatului în curs de plecare" şi dreptul la călătoria gratuită. Nu aveam nici o copeică, dar, bineînţeles, nici nu-mi trecea prin cap să-mi schimb decizia. Aveam buletinul la mine, deşi fără viză de reşedinţă - în Kolîma viza se lucrează altfel decît pe Pămîntul cel Mare: toate ştampilele se pun cu dată anterioară, la eliberarea din serviciu. Speram să primesc la Magadan aprobarea să plec, să fiu inclus în convoiul pe care îl ratasem cu un an în urmă. Am cerut documentele, mi-am scos prima şi singura mea carte de muncă, pe care o păstrez şi acum, mi-am strîns lucrurile, am vîndut tot ce era în plus - cojocul, perna -, mi-am ars versurile în aparatul de dezinfecţie din camera de gardă şi m-am apucat să aştept o maşină de ocazie spre Magadan. N-am aşteptat prea mult.

În aceeaşi noapte m-a trezit locotenent-colonelul Fraghin cu doi soldaţi de escortă, mi-a luat buletinul, l-a sigilat într-un plic

1. Abreviere pentru Codul Muncii.

împreună cu nu ştiu ce hîrtiuţă, i-a înmînat plicul soldatului şi-a arătat cu mîna undeva în spaţiu:

— Pe el îl predai acolo.

„El" eram eu.

Obişnuit după mulţi ani de detenţie să am o atitudine destul de respectuoasă faţă de uniforma „omului cu puşca" şi pentru că văzusem de milioane de ori samavolnicii de un milion de ori mai mari – Fraghin nu era decît elevul timid al nenumăraţilor săi profesori de cel mai înalt rang –, am tăcut şi m-am supus loviturii neaşteptate pe la spate, jignitor de ilegale. E drept, nu mi-au pus cătuşe, dar mi-au arătat destul de sugestiv unde mi-e locul şi ce înseamnă un fost *zek* în lumea noastră serioasă. Am parcurs încă o dată sub escortă cele cinci sute de verste pînă la Magadan, străbătute de atîtea ori. La Secţia raională din Magadan nu m-au primit şi soldatul care mă escorta a rămas în stradă, neştiind unde să mă predea. L-am sfătuit să mă ducă la Secţia de cadre a serviciilor sanitare, unde în principiu ar fi trebuit să fiu trimis după concediere. Şeful Secţiei de cadre, nu-i ţin minte numele, şi-a exprimat uimirea profundă în faţa unui asemenea mijloc de transfer al personalului civil. I-a dat totuşi soldatului dovada de primire, mi-a înmînat buletinul şi-am ieşit în stradă, în ploaia cenuşie din Magadan.

[1973]

Îngheţul veşnic

Mi-am început activitatea independentă de felcer – preluînd un sector unde medicii veneau doar din cînd în cînd – la Adîgalah, la Direcţia drumurilor, pentru întîia oară fără îndrumarea medicului, pentru că pe Malul Stîng, la Spitalul Central, nu lucrasem pe cont propriu.

Eram cel mai important pe linie medicală. În trei locuri erau în total cam trei sute de deţinuţi de care aveam grijă. După un tur şi vizita medicală a tuturor pacienţilor, mi-am trasat un oarecare plan de acţiune, conform căruia trebuia să mă mişc în Kolîma.

Pe lista mea erau şase nume.

Numărul unu – Tkaciuk. Tkaciuk era şeful OLP-ului unde urma să lucrez. El trebuia să audă de la mine că în toate taberele şi la toţi deţinuţii am găsit păduchi, dar că eu, felcerul cel nou, am un plan de lichidare sigură şi rapidă a oricărei păducherii. Că voi face personal, cu deplină responsabilitate, întreaga operaţie de deparazitare, invitînd pe oricine să fie spectator. Păduchii sînt un flagel vechi al lagărelor. Toate camerele de dezinfecţie din Kolîma, cu excepţia lagărului de tranzit din Magadan, sînt doar un chin pentru deţinuţi, fără să însemne şi lichidarea pediculozei. Eu însă cunoşteam o metodă sigură, învăţată de la băiaşul din tabăra forestieră de muncă de pe Malul Stîng: deparazitarea în rezervoare de benzină cu abur fierbinte – nu rămîneau nici păduchi, nici lindini. Numai că în fiecare butoi se pot pune cel mult cinci seturi de haine. Am făcut-o timp de un an jumate la Debin, am arătat-o şi în Baragon.

Numărul doi – Zaiţev. Zaiţev era un deţinut-bucătar pe care îl cunoşteam încă de la kilometrul 23, de la Spitalul Central. Acum el lucra ca bucătar aici, sub supravegherea mea. Şi trebuia să dovedească, apelînd la conştiinţa lui de bucătar, că din cantităţile de alimente distribuite, pe care le ştiam amîndoi, se pot face de patru ori mai multe feluri de mîncare decît se dădeau la noi, din cauza lenei lui Zaiţev. Nu era vorba de furturile gardienilor şi ale celorlalţi. Tkaciuk era un om sever, nu le dădea mînă liberă hoţilor, pur şi simplu toanele bucătarului înrăutăţeau alimentaţia deţinuţilor. Am reuşit să-l conving pe Zaiţev, să-l fac să se ruşineze, Tkaciuk i-a promis cîte ceva şi bucătarul a început să gătească mult mai mult din aceleaşi produse, ba chiar s-a apucat să ducă supă şi caşă fierbinte în bidoane acolo unde se muncea – lucru nemaivăzut în Kiubiuma şi Baragon.

Cel de-al treilea era Izmailov. Acesta era un băiaş civil care spăla rufăria deţinuţilor şi o spăla prost. Pe acest om extrem de sănătos fizic era imposibil să-l trimiţi la abataj sau la prospectări. Băiaşul pentru deţinuţi primeşte o nimica toată. Dar Izmailov se ţinea cu dinţii de munca sa, nu voia să asculte nici un fel de sfaturi şi singura soluţie rămasă era să fie dat afară. Nu era nici un secret în atitudinea lui. Spălînd de mîntuială pentru deţinuţi,

Izmailov spăla excelent pentru toţi şefii civili, inclusiv pentru ofiţerul politic, şi primea cadouri generoase: bani şi alimente. Izmailov era însă angajat civil, şi eu speram să obţin postul acesta pentru un deţinut.

Cel de-al patrulea era Lihonosov. Acesta era un deţinut care nu venise în Baragon la vizita medicală şi, pentru că trebuia să plec, am decis să nu-mi întîrzii plecarea din cauza unui singur om şi să folosesc vechile informaţii din dosarul personal. Dar la Secţia de evidenţă şi repartiţie n-am găsit dosarul lui şi, pentru că Lihonosov lucra ca planton, trebuia să revin la această temă delicată. L-am găsit întîmplător pe Lihonosov la sector şi-am stat de vorbă cu el. Era un om de vreo patruzeci de ani, puternic, bine hrănit, roşu în obraji, cu dinţi strălucitori, cu o claie de păr des şi cărunt şi o barbă sură uriaşă şi răsfirată. Vîrsta? Dosarul lui Lihonosov mă interesa tocmai din punctul acesta de vedere.

— Şaizeci şi cinci.

Lihonosov era considerat invalid din pricina vîrstei înaintate, şi din acest motiv muncea ca planton la birou. Înşelătoria îţi sărea în ochi. În faţa mea stătea un bărbat adult, sănătos, care putea munci fără probleme la muncile în comun. Lihonosov era condamnat la cincisprezece ani, dar nu cu articolul 58, ci 59, dar tot conform spuselor lui.

Al cincilea era Nişikov. Nişikov era infirmierul meu de la dispensar, dintre bolnavi. Un asemenea infirmier există în toate dispensarele de lagăr. Dar Nişikov era prea tînăr - avea vreo douăzeci şi cinci de ani - şi prea roşu în obraji. Trebuia să mă gîndesc ce să fac cu el.

Cînd am scris numărul şase, cineva a bătut la uşă, şi Leonov, numărul şase de pe listă, a trecut pragul camerei mele din baraca civililor. Am pus un semn de întrebare în dreptul numelui Leonov şi m-am întors spre cel care intrase.

Leonov ducea două cîrpe de spălat podelele şi un lighean. Desigur, nu un lighean obişnuit, ci unul kolîmian, făcut cu iscusinţă din cutii de conservă. La baia de aburi găseai ligheane la fel.

— Cum de te-au lăsat cei de la pază să intri la ora asta, Leonov?

— Mă ştiu, am spălat mereu podelele la felcerul de dinainte. Era o persoană foarte curată.

— Ei, eu nu sînt chiar aşa de curat. Astăzi nu trebuie să speli nimic. Du-te în lagăr.

— Dar pentru ceilalţi civili?...

— Nu trebuie. O să şi le spele singuri.

— Voiam să vă rog, cetăţene felcer, să mă lăsaţi în postul ăsta.

— Dar tu nu eşti în nici un fel de post.

— Dar pînă acum m-au lăsat aşa. O să spăl podelele, o să fie curat, ordine deplină, sînt bolnav, mă doare ceva pe dinăuntru.

— Nu eşti bolnav, pur şi simplu îi păcăleşti pe doctori.

— Cetăţene felcer, mi-e frică de abataj, mi-e frică de brigadă, mi-e frică de muncile în comun.

— Păi tuturor le e frică. Tu eşti un om complet sănătos.

— Dar nu sînteţi medic.

— Aşa e, nu sînt medic, dar - ori te duci mîine la muncile în comun, ori te trimit la Direcţie. Acolo n-au decît să te consulte medicii.

— Vă previn, cetăţene felcer, n-o să trăiesc dacă o să fiu dat afară de la munca asta. O să mă plîng.

— Ei, gata cu pălăvrăgeala, pleacă de aici. Mîine - la brigadă. O să încetezi să mai umbli cu gogoşi.

— Nu umblu cu gogoşi.

Leonov a închis uşa fără zgomot. Paşii lui tîrşîiţi s-au auzit sub fereastră, iar eu m-am culcat.

Leonov n-a apărut la repartizarea la muncă şi Tkaciuk a presupus că acesta se urcase în vreo maşină de ocazie, iar acum e de mult la Adîgalah, cu o jalbă.

Pe la ora douăsprezece, în ziua aceea de vară indiană din Kolîma, luminată de razele orbitoare ale soarelui rece pe cerul albastru intens, în aerul rece şi fără vînt, m-au chemat în cabinetul lui Tkaciuk.

— Hai să mergem să întocmim procesul-verbal. S-a sinucis deţinutul Leonov.

— Unde?

— Atîrnă în fostul grajd. N-am dat dispoziţii să fie dat jos. Am trimis după ofiţerul politic. Tu, ca medic, vei constata decesul.

În grajd era greu să te spînzuri, era prea strîmt. Trupul lui Leonov ocupa locul a doi cai, iar singura ridicătură pe care se urcase, pentru a o dărîma cu piciorul, era lighenaşul de la baia de aburi. Leonov atîrna de multă vreme, după cum o arăta echimoza de pe gît. Ofiţerul politic, cel căruia băiaşul civil Izmailov îi spăla rufăria, scria: „Şanţul de strangulaţie trece prin...". Tkaciuk spuse:

— La topografi există triangulaţie. Are vreo legătură cu strangulaţia?

— Nici una, răspunse ofiţerul politic.

Am semnat cu toţii procesul-verbal. Deţinutul Leonov nu lăsase nici o scrisoare. Cadavrul lui Leonov l-au dus să-i lege de piciorul stîng tăbliţa cu numărul dosarului personal şi să-l îngroape în pietrele îngheţului veşnic, unde răposatul va aştepta pînă la Judecata de Apoi sau pînă la orice altă înviere din morţi. Iar eu am înţeles brusc că e prea tîrziu să mai învăţ ceva din ale medicinei ori din ale vieţii.

[1970]

Ivan Bogdanov

Ivan Bogdanov, care avea acelaşi nume de familie ca şeful raionului de la Lacul Negru, era o mîndreţe de flăcău blond cu ochi cenuşii şi o constituţie atletică. Bogdanov fusese condamnat potrivit articolului 109 la zece ani, pentru o infracţiune în serviciu, dar, sesizînd bine situaţia, pricepea cum stăteau lucrurile în acele vremuri, cînd capetele cădeau sub coasa stalinistă. Bogdanov ştia că doar o pură întîmplare îl ferise de stigmatul mortal al articolului 58.

Bogdanov lucra la noi, la prospectările carbonifere, pe post de contabil, un contabil ales intenţionat din rîndul deţinuţilor, la care să poţi ţipa, căruia să îi poţi ordona să cîrpească, să peticească socoteala proastă a pierderilor, din care se hrănea familia comandantului-şef al raionului, Paramonov, şi anturajul lui apropiat,

care nimerise sub ploaia de aur a concentratelor, a raţiilor polare şi a altor binefaceri.

Sarcina lui Bogdanov, la fel ca şi cea a comandantului raionului cu acelaşi nume, fost anchetator în anul '37 – am scris despre el în povestirea „Bogdanov", epuizînd subiectul –, nu era să scoată la lumină abuzurile, ci dimpotrivă, să cîrpească toate greşelile, să le dea o faţă umană.

Cînd au început prospectările, în 1939, în raion erau doar cinci deţinuţi (printre care şi eu, invalid după furtuna din abatajele aurifere din 1938), iar din munca deţinuţilor aici, firește, nu se putea stoarce nimic.

Obiceiul – această tradiţie multiseculară de lagăr încă de pe vremea lui Ovidius Naso care, după cum se ştie, a fost şeful Gulag-ului în Roma Antică – spune că orice fel de găuri pot fi cîrpite prin munca silnică gratuită, neplătită a deţinuţilor care, conform costului muncii la Marx, reprezintă valoarea principală a produsului. De data aceasta munca robilor nu putea fi folosită, eram prea puţini pentru nişte speranţe economice cît de cît serioase.

Se putea folosi munca semirobilor-slobozei, foşti *zeki*, în număr de peste patruzeci, cărora Paramonov le promisese că peste un an se vor duce pe Continent „cu jobenul pe cap". Paramonov, fostul şef al minei Maldiak, unde generalul Gorbatov şi-a ispăşit cele două sau trei săptămîni de Kolîma, pînă cînd a ajuns la capătul puterilor, s-a „sleit", a intrat în rîndul mierlitorilor, avea o mare experienţă în „deschiderea" întreprinderilor polare, ştiind foarte bine ce şi cum trebuie făcut. Drept urmare, el n-a ajuns la tribunal pentru abuz de putere, ca la Maldiak, pentru că nici n-a existat vreun abuz, a fost mîna destinului care îşi agita coasa mortală, distrugîndu-i pe civili şi mai ales pe deţinuţii condamnaţi conform articolului KRTD.

Paramonov şi-a dovedit nevinovăţia, pentru că Maldiak, unde în '38 mureau cîte treizeci de oameni pe zi, nu era nici pe departe cel mai rău loc din Kolîma.

El şi Hohluşkin, adjunctul său de la Serviciul economic, înţelegeau foarte bine că trebuie acţionat rapid, atîta vreme cît în raion

nu exista nici o evidenţă, nu exista contabilitate, responsabilă şi calificată.

Era vorba de furt – iar produse precum concentratul alimentar, conservele, ceaiul, vinul, zahărul îl fac milionar pe orice şef care s-a atins de împărăţia acestui Midas kolîmian contemporan – şi Paramonov ştia prea bine lucrul acesta.

Mai ştia şi că e înconjurat de turnători, că orice pas de-al lui va fi supravegheat. Dar impertinenţa este a doua şansă, după cum spune o vorbă de-a blatarilor, iar Paramonov le cunoştea foarte bine argoul.

Pe scurt, după gestiunea lui, foarte umană, care parcă restabilea echilibrul după samavolnicia anului precedent, adică a lui '38, cînd Paramonov era la Maldiak, a ieşit la iveală un deficit imens al lucrurilor cele mai preţioase din împărăţia lui Midas.

Paramonov a găsit modalităţi să se răscumpere, să-i copleşească cu daruri pe anchetatorii săi. N-a fost arestat, ci doar înlăturat din funcţie. Şi-au apărut doi Bogdanovi ca să facă ordine – şeful şi contabilul. Ordinea a fost restabilită, dar pentru toate cheltuielile şefilor au fost nevoiţi să plătească tocmai acei patruzeci de slobozei, care nu primeau nimic (ca şi noi) – primeau de zece ori mai puţin decît li se cuvenea. Cei doi Bogdanovi au reuşit să cîrpească cu procese-verbale false gaura ce se căsca sub ochii Magadanului.

Această sarcină i-a fost încredinţată lui Ivan Bogdanov. Studiile lui erau şcoala medie şi cursurile de contabilitate din libertate.

Bogdanov era consătean cu Tvardovski[1] şi povestea multe detalii din biografia adevărată a acestuia, dar pe atunci soarta lui Tvardovski ne interesa prea puţin, existau probleme mai serioase...

M-am împrietenit cu Ivan Bogdanov şi, deşi conform instrucţiunilor, *bîtovikul* trebuie să-i fie superior deţinutului de lagăr, cum eram eu, în tabăra noastră minusculă Bogdanov proceda cu totul altfel.

---

1. Aleksandr Tvardovski (1910-1917), poet şi redactor-şef al revistei literare *Novîi Mir* în perioada „dezgheţului". Părinţii lui au fost supuşi represaliilor, fiind consideraţi chiaburi.

Lui Ivan Bogdanov îi plăcea să glumească, să asculte „romanţuri", să povestească şi el – cu o poveste de-a lui a intrat în viaţa mea clasica istorie despre pantalonii mirelui. Întîmplarea era povestită la persoana întîi: în esenţă, mireasa comandase înainte de nuntă pentru mirele Ivan o pereche de pantaloni. Mirele era mai sărac, familia miresei mai bogată, aşa că gestul respectiv era în totalitate în spiritul veacului.

Şi în cazul meu, la prima căsătorie, la insistenţa miresei fuseseră scoşi toţi banii de pe carnetul de economii şi mi se comandase o pereche de pantaloni negri de cea mai bună calitate la cel mai bun croitor din Moscova. Ce-i drept, pantalonii mei n-au trecut prin aceleaşi transformări ca pantalonii lui Ivan Bogdanov. Dar adevărul psihologic, autenticitatea documentului erau vizibile în episodul lui Bogdanov cu pantalonii.

Povestea pantalonilor lui Bogdanov era următoarea: înainte de nuntă mireasa i-a comandat un costum. Costumul a fost cusut cu o zi înainte de nuntă, dar pantalonii erau cu vreo zece centimetri mai lungi. Au decis să ducă pantalonii la croitor a doua zi. Meşterul locuia la cîteva zeci de kilometri, ziua nunţii era stabilită, musafirii chemaţi, plăcintele pregătite. Din cauza pantalonilor era compromisă nunta. Bogdanov era de acord să se însoare şi în pantalonii cei vechi, dar mireasa nici nu voia să audă de aşa ceva. Şi uite aşa, contrazicîndu-se şi făcîndu-şi reproşuri, mirele şi mireasa a plecat fiecare la casa lui.

În timpul nopţii s-au întîmplat următoarele. Soţia a hotărît să repare greşeala croitorului şi, după ce a scurtat cu zece centimetri pantalonii viitorului soţ, s-a dus bucuroasă la culcare şi-a dormit adînc, ca o soţie credincioasă.

Între timp s-a trezit soacra, care s-a gîndit să rezolve problema în acelaşi mod. Femeia s-a sculat, s-a înarmat cu un centimetru şi o cretă, a mai tăiat zece centimetri, a călcat mai bine cutele şi dunga şi-a adormit adînc, ca o soacră credincioasă.

Catastrofa a descoperit-o chiar ginerele, ai cărui pantaloni fuseseră scurtaţi cu douăzeci de centimetri şi stricaţi fără speranţă. A fost nevoit să petreacă la nuntă în cei vechi, aşa cum, de fapt, şi propusese.

Ulterior am citit toate acestea ori la Zoşcenko, ori la Avercenko, ori în vreun *Decameron*[1] moscovit. Dar subiectul a apărut pentru prima oară în viaţa mea în barăcile de la Lacul Negru, la prospectarea carboniferă a Dalugol-ului.

La noi s-a eliberat un post de paznic de noapte – o problemă foarte importantă, posibilitatea unei existenţe fericite de durată.

Paznicul fusese un angajat civil, un slobozel, iar acum acesta era un post de invidiat.

— De ce n-ai cerut postul? m-a întrebat Ivan la scurt timp după aceste evenimente.

— N-o să mi se dea mie un post ca ăsta, am spus, amintindu-mi de anii '37 şi '38, cînd la mina Partizanul mă adresasem şefului KVC, angajatul civil Şarov, cu rugămintea să-mi dea o muncă oarecare legată de activitatea mea de scriitor.

— La noi n-o să scrii nici măcar etichete pentru conserve! exclamase bucuros şeful KVC, cuvinte care m-au dus brusc cu gîndul la discuţia cu tovarăşul Iojkin din anul 1924, de la RONO[2], în oraşul Vologda.

Şeful KVC, Şarov, a fost arestat şi executat în legătură cu cazul Berzin, la două luni după această discuţie, dar eu nu-mi închipui că sînt duhul din *O mie şi una de nopţi*, deşi tot ce am văzut depăşeşte imaginaţia perşilor, ca de altfel şi a altor naţiuni.

— N-o să mi se dea o astfel de muncă.

— De ce?

— Am sigla KRTD.

— La Magadan zeci de cunoscuţi de-ai mei, tot cu sigla KRTD, au primit o astfel de muncă.

— Atunci înseamnă că are legătură cu privarea de dreptul la corespondenţă.

— Şi asta ce mai e?

I-am explicat lui Ivan că în fiecare dosar personal trimis în Kolîma este inclusă o pagină anexă cu un text imprimat, care are

---

1. Referire la cartea lui Mihail Şulman, *Decameronul de la Butîrka (Viaţa mea în nuvele)*, care a circulat în samizdat la începutul anilor '70.
2. Abreviere pentru Secţia raională pentru educaţia poporului.

spații libere pentru nume și alte informații de bază: 1) privarea de dreptul la corespondență, 2) folosirea exclusiv pentru munci fizice grele. Al doilea punct era mai important, prin comparație cu el dreptul la corespondență era un fleac, un balon de săpun. Mai departe urmau indicațiile: nu se permite utilizarea mijloacelor de comunicare - o tautologie evidentă, dacă e vorba despre dreptul la corespondență al celor aflați în condiții de regim special.

Ultimul punct: fiecare șef de lagăr să fie informat despre comportamentul numitului cel puțin o dată pe trimestru.

— Eu n-am văzut o astfel de anexă. Doar m-am uitat prin dosarul tău, că sînt acum și director adjunct prin cumul.

Apoi a mai trecut o zi, nu mai mult. Munceam în abataj, într-o groapă pe versantul muntelui, de-a lungul pîrîului, pe Lacul Negru. Aţîţam focul împotriva ţînţarilor și nu mă străduiam prea tare să-mi îndeplinesc norma.

Tufele s-au dat la o parte și de groapa mea s-a apropiat Ivan Bogdanov, s-a așezat, și-a aprins o țigară, s-a scotocit prin buzunare.

— Asta e?

Ţinea în mînă unul din cele două exemplare ale faimoasei privări de „dreptul la corespondență", smuls din dosarul meu personal.

— Desigur, a spus gînditor Ivan Bogdanov, dosarul personal se întocmește în două exemplare: unul se păstrează în arhiva centrală URO, iar celălalt călătorește prin toate OLP-urile și fundăturile lor împreună cu deținutul. Totuși nici un șef local n-o să întrebe la Magadan dacă dosarul tău conține o hîrtiuță privind privarea de dreptul la corespondență.

Bogdanov mi-a mai arătat o dată hîrtiuța și apoi a ars-o în flăcările micului meu foc de tabără.

— Iar acum scrie cererea pentru postul de paznic.

Totuși nu m-au luat ca paznic, i-au dat postul lui Gordeev, esperantistul care avea o condamnare de douăzeci de ani conform articolului 58, dar era turnător.

După un timp, Bogdanov - șeful raionului, nu contabilul - a fost dat afară pentru alcoolism, în locul lui venind inginerul

Viktor Plutalov, cel care pentru prima oară a organizat munca la prospectările noastre carbonifere cu pricepere, inginereşte, constructiv.

În timp ce conducerea lui Paramonov a fost marcată de delapidări, iar cea a lui Bogdanov de persecutarea „duşmanilor poporului" şi de beţii nesfîrşite, Plutalov a arătat pentru prima oară ce înseamnă un front de lucru – nu delaţiunea, ci un front de lucru în sine, numărul de metri cubi pe care îi poate săpa fiecare, dacă munceşte chiar şi în condiţiile anormale din Kolîma. Pînă atunci noi cunoscuserăm doar umilinţa muncii absurde şi lipsite de perspectivă, de ore în şir.

De altfel, cu siguranţă greşeam. În munca noastră silnică de la răsăritul soarelui pînă la apus (cel care cunoaşte obiceiurile soarelui polar ştie ce înseamnă asta) era ascuns nu ştiu ce sens înalt, sensul oficial care consta tocmai în absurditatea muncii.

Plutalov încerca să ne arate o altă latură a muncii noastre. El era un om nou, abia venise de pe Continent.

Vorba lui preferată era: „Doar nu sînt lucrător NKVD".

O parte din oameni au fost trimişi la Heta (unde pe atunci era planton Anatoli Ghidaş) – care se afla la şapte kilometri de noi –, iar alţii la Arkagala, la mina raionului carbonifer Arkagala. La Arkagala am plecat şi eu. După un an, bolnav de gripă, stăteam în baracă şi mă temeam să-i cer scutire lui Serghei Mihailovici Lunin, care îi proteja numai pe blatari şi pe cei care se bucurau de bunăvoinţa şefilor; m-am ţinut tare, mergeam la mină, am dus gripa pe picioare.

Atunci, în delirul gripal din baraca de la Arkagala, mi s-a făcut tare poftă de ceapă, din care nu mai gustasem de la Moscova. Cu toate că niciodată n-am fost adeptul dietei cu ceapă, nu se ştie din ce motive am avut un vis, în care muşcam pătimaş dintr-o ceapă. Un vis de-a dreptul uşuratic pentru un kolîmian. Aşa m-am şi gîndit la trezire. Numai că m-am trezit nu la dangătul şinei, ci, aşa cum se întîmpla adesea, cu o oră înainte de repartizarea la muncă.

Gura îmi era plină cu saliva poftei de ceapă. M-am gîndit că dacă printr-o minune ar apărea o ceapă, m-aş face bine.

M-am ridicat. La noi, ca peste tot, de-a lungul întregii barăci era o masă cu două bănci, de-o parte și de alta.

Un om în bușlat și scurtă de blană ședea cu spatele, apoi s-a întors cu fața. Era Ivan Bogdanov.

Ne-am salutat.

— Hai să bem măcar un ceai cu prilejul întîlnirii, că pîinea o are fiecare pe-a lui, am spus eu și m-am dus după cană.

Ivan își scoase cana și pîinea. Ne-am apucat să ne bem ceaiul.

— Au închis Lacul Negru, nici paznic nu mai e acolo. Au plecat toți, absolut toți. Eu, fiind contabil, am rămas în ultima serie și am venit încoace. Credeam că stați mai bine cu alimentele. Am tras nădejde că aș putea lua niște conserve. Am pe fundul sacului doar vreo zece cepe, n-aveam ce face cu ele și le-am băgat în sac.

Am pălit.

— Ceapă?

— Păi da, niște cepe. Dar ce-ai pățit?

— Dă-le încoace!

Ivan Bogdanov întoarse sacul pe dos. Vreo cinci cepe loviră cu zgomot masa.

— Am avut mai multe, dar le-am împărțit pe drum.

— N-are importanță cîte sînt. Ceapă! Ceapă!

— Dar ce-i aici la voi, scorbut?

— Nu-i scorbut, o să-ți povestesc pe urmă. După ceai.

I-am povestit lui Bogdanov toată istoria mea.

După aceea, Ivan Bogdanov a lucrat în specialitatea sa la contabilitatea lagărului și războiul l-a prins în Arkagala. Arkagala era Direcția raionului – am fost nevoiți să punem capăt întîlnirilor dintre un *bîtovik* și un *liternik*. Dar uneori tot ne mai vedeam și ne povesteam una alta.

În anul '41, cînd asupra capului meu s-a abătut primul tunet sub forma încercării de a mi se fabrica un dosar legat de un accident de mină, totul a eșuat din cauza încăpățînării neașteptate a coechipierului meu, un marinar de pe Marea Neagră, *bîtovikul* Ciudakov. De fapt, el fusese de vină în acel accident. Cînd, după trei luni de stat la izolator, Ciudakov a fost eliberat, adică s-a întors în zonă și ne-am văzut, mi-a povestit amănuntele anchetei

lui. I-am povestit toate astea lui Bogdanov, nu ca să-i cer un sfat – în Kolîma nimeni nu are nevoie de sfaturi, dar nici măcar nu are dreptul la sfaturi. Acestea ar putea împovăra psihicul celui căruia i se cer, ar putea provoca o izbucnire neaşteptată din pricina dorinţei de a ţi se da un răspuns. În cel mai bun caz nu ţi se va răspunde, nu ţi se va da atenţie, nu vei fi ajutat.

Bogdanov s-a arătat interesat de problema mea.

— O să aflu eu! O să aflu de la ei, a spus, arătînd cu un gest grăitor spre orizont, în direcţia grajdurilor, unde era căsuţa anchetatorului. O să aflu. Că doar am lucrat la ei. Eu sînt turnător. De mine n-o să ascundă nimic.

Dar Ivan n-a apucat să-şi îndeplinească promisiunea. Pe mine m-au trimis în zona specială la Djelgala.

[1970-1971]

Iakov Ovseevici Zavodnik

Iakov Ovseevici Zavodnik era mai în vîrstă decît mine – în timpul Revoluţiei avea vreo douăzeci sau chiar douăzeci şi cinci de ani. Provenea dintr-o familie enormă, dar nu dintre cele care au fost mîndria ieşivei[1]. Cu toate că avea o înfăţişare tipic evreiască – barbă neagră, ochi negri, nasul mare – Zavodnik nu ştia limba ebraică, iar în rusă rostea discursuri scurte şi incandescente, discursuri-lozinci, discursuri-comenzi. Eu mi-l imaginam cu uşurinţă în rolul de comisar în timpul Războiului Civil, mobilizînd soldaţii Armatei Roşii să ia cu asalt tranşeele lui Kolceak şi antrenîndu-i la luptă prin exemplu personal. Zavodnik chiar fusese comisar – comisar combatant pe frontul lui Kolceak, avea două ordine „Drapelul Roşu de luptă". Un certăreţ gălăgios, bătăuş, meşter mare la băutură, „rău de mînă", cum spun blatarii, Zavodnik îşi investise anii cei mai buni, pasiunea, justificarea vieţii în raiduri, în lupte şi atacuri. Era un cavalerist minunat. După Războiul Civil lucrase în Bielorusia, la Minsk, într-o instituţie

1. Instituţie evreiască tradiţională de învăţămînt superior religios.

împreună cu Zelenski, cu care era prieten din timpul războiului. După ce s-a mutat la Moscova, Zelenski l-a luat pe Zavodnik la Comisariatul Poporului pentru Comerţ.

În 1937, Zavodnik a fost arestat în legătură cu cazul Zelenski, dar n-a fost executat, a primit cincisprezece ani de lagăr – o pedeapsă foarte mare pentru începutul lui '37. Ca şi în cazul meu, în sentinţa de la Moscova se menţiona ca pedeapsa să fie executată în Kolîma.

Caracterul sălbatic, furia oarbă care-l cuprindea pe Zavodnik în momentele cruciale ale destinului, care îl făcuseră să călărească în întîmpinarea gloanţelor lui Kolceak, nu l-a trădat nici în timpul anchetei. În Lefortovo s-a năpustit cu o bancă asupra anchetatorului şi-a încercat să-l lovească, ca răspuns la propunerea acestuia de a-l demasca pe „duşmanul poporului" Zelenski. Acolo lui Zavodnik i-au zdrobit şoldul, l-au băgat pentru multă vreme în spital. Cînd osul şoldului s-a sudat, Zavodnik a fost trimis în Kolîma. Şi-a dus traiul în minele de aur şi în zonele disciplinare cu acest şchiopătat căpătat la Lefortovo.

Zavodnik n-a fost executat, a primit cincisprezece ani plus cinci „peste coarne"[1], adică cu interdicţie de drepturi. Zelenski, colegul lui de caz, era de multă vreme pe lună. La Lefortovo, Zavodnik semnase tot ce i-ar fi putut salva viaţa, îi fusese rupt piciorul, Zelenski fusese împuşcat.

— Da, am semnat tot ce mi-au cerut. După ce mi-au rupt osul şoldului şi osul s-a sudat, am fost externat din spitalul Butîrskaia şi dus la Lefortovo pentru continuarea anchetei. Am semnat tot, fără să citesc nici un proces-verbal. La vremea aceea Zelenski fusese împuşcat.

Cînd era întrebat în lagăr de ce şchioapătă, Zavodnik răspundea: „E din Războiul Civil". Dar de fapt şchiopătatul îşi avea originea la Lefortovo.

În Kolîma, caracterul lui sălbatic, izbucnirile de furie au dus rapid la o serie întreagă de conflicte. În perioada petrecută la minele de aur, Zavodnik a fost de nenumărate ori snopit în bătaie

1. Joc de cuvinte în rusă: *po rogam* (peste coarne) şi *porajenie v pravah* (interdicţie de drepturi).

de militari şi de gardieni din cauza scandalurilor lui turbulente şi violente, izbucnite din tot felul de nimicuri. De exemplu, Zavodnik s-a încăierat, a stîrnit o adevărată bătălie cu gardienii din zona disciplinară pentru că nu voia să-şi tundă barba şi părul. În lagăre toţi sînt tunşi cu maşina; păstrarea frizurii, a părului la deţinuţi e un soi de privilegiu, o recompensă obţinută potrivit unor reguli stricte. De pildă, cadrelor medicale din rîndul deţinuţilor li se permite să nu-şi tundă părul, ceea ce stîrneşte întotdeauna invidia generală. Zavodnik nu era nici medic, nici felcer, în schimb avea o barbă deasă, neagră şi lungă. Parcă nici nu era păr, ci un soi de foc cu flacără neagră. Apărîndu-şi barba de tunsoare, Zavodnik s-a repezit la gardian, a primit o lună de pedeapsă la izolatorul disciplinar, dar continua să poarte barbă şi a fost tuns cu forţa de gardieni. „M-au ţinut opt inşi", povestea cu mîndrie Zavodnik, apoi barba i-a crescut şi el o purta din nou pe faţă şi provocator.

Lupta pentru barbă era afirmarea de sine a fostului comisar de front, victoria lui morală după atîtea înfrîngeri morale. După nenumărate peripeţii, Zavodnik a ajuns pentru multă vreme la spital.

Era limpede că nu va reuşi să obţină reexaminarea cazului. Nu-i rămînea decît să aştepte şi să trăiască.

Cineva le-a sugerat şefilor să se folosească de caracterul, de firea lui de erou al Războiului Civil, mereu pus pe ceartă, de dîrzenia, de cinstea şi energia nestăvilită, punîndu-l să îndeplinească îndatoririle de şef de echipă sau de brigadier. Dar pentru „duşmanii poporului", pentru troţkişti nici nu putea fi vorba de vreo muncă legală, cu contract. Iată însă că Zavodnik a căpătat statutul de membru al echipei de convalescenţi într-un cunoscut OP (centru de întremare), dintr-un OK (unitatea de însănătoşire) al unităţii de însănătoşire şi a apărut cu o formulă introductivă în versuri:

La început OP, apoi OK
Tăbliţa la picior şi apoi – pa!

Dar lui Zavodnik nu i-au legat tăbliţa de glezna stîngă, aşa cum se face la înmormîntarea unui deţinut. El a început să aprovizioneze spitalul cu lemne.

Pe o planetă unde iarna durează zece luni, aceasta este o problemă foarte serioasă. Spitalul Central pentru deținuți ține tot anul o sută de oameni pentru această muncă. Zada este matură pe la trei sute – cinci sute de ani. Parcelele de pădure repartizate spitalului însemnau, desigur, o exploatare rapace. Nu se punea problema reînnoirii fondului forestier în Kolîma, iar dacă se punea, era doar un răspuns birocratic formal sau un vis romantic. Aceste două noțiuni au foarte multe în comun și cîndva istoricii, cercetătorii literari, filosofii o vor înțelege.

În Kolîma pădurea crește prin văgăuni, în defileuri, în albiile rîurilor. Zavodnik cutreiera călare toate zonele cu rîuri importante și izvoare, apoi îi înmîna un raport directorului spitalului. Pe atunci directorul spitalului era Vinokurov, care se autoaproviziona, dar nu era un ticălos, nu făcea parte dintre cei care le doresc răul celorlalți. S-a deschis o tabără de muncă forestieră de unde se procurau lemnele. Desigur, la fel ca în toate spitalele, acolo munceau oamenii sănătoși, nu bolnavi – deși exista și personal de la OP sau OK, care trebuia trimis de mult la mină, dar altă soluția nu era. Vinokurov era considerat un bun gospodar. Problema era că trebuia pregătită o cantitate de combustibil (foarte mare!), pe lîngă toate celelalte calcule, pentru fondul de rezervă, pe care ofițerii politici, delegații, administratorii, chiar directorul se obișnuiseră să-l folosească la discreție, fără nici un fel de control, complet gratis și nelimitat. În spital, pentru asemenea bunuri ca lemnele, plătea categoria medie a angajaților civili, în timp ce conducerea superioară primea totul gratis, și nu era vorba de o sumă derizorie.

În fruntea acestei bucătării complicate a aprovizionării și a depozitării a fost pus Iakov Zavodnik. Fără să fie un idealist, el a acceptat bucuros să conducă și producția și depozitarea, subordonîndu-se numai directorului. Și împreună cu directorul fura statul fără mustrări de conștiință, zi de zi, ceas de ceas. Directorul primea musafiri din întreaga Kolîma, avea bucătar, organiza mese întinse, iar Zavodnik, șeful depozitului de combustibil, stătea cu gamela lîngă ceaunul cu mîncare, cînd se aducea masa. Zavodnik făcea parte din acea categorie de brigadieri de lagăr, foști membri de partid, care mînca întotdeauna împreună cu brigada, în văzul

tuturor, fără să profite în vreun fel nici în privinţa hainelor, nici în privinţa mîncării, cu excepţia, să zicem, a bărbii negre.

Şi eu am procedat întotdeauna aşa cînd am lucrat ca felcer. Am fost nevoit să plec de la spital în primăvara lui 1949, după un conflict violent şi răsunător, în care fusese implicat şi Magadanul. Am fost trimis în pădure la Zavodnik, ca felcer, în tabăra de muncă forestieră situată la vreo cincizeci de kilometri de spital, la izvorul Duskania.

— Zavodnik a dat afară trei felceri, nimeni nu-i e pe plac javrei.

Aşa mă petreceau tovarăşii la drum.

— De la cine o să preiau unitatea sanitară?

— De la Grişa Barkan.

Pe Grişa Barkan îl cunoşteam, nu personal, ci indirect. Era un felcer militar dintre repatriaţi, adus să muncească în spital cu un an în urmă, şi lucra la secţia de tuberculoşi. Colegii nu-l prea lăudau pe Grişa ăsta, dar eu eram obişnuit să nu dau prea multă atenţie discuţiilor despre informatori şi turnători. Eram mult prea neputincios în faţa acestei autorităţi supreme a naturii. Dar s-a întîmplat să scoatem o gazetă de perete cu ocazia unei aniversări, iar membră a colegiului redacţional era soţia lui Baklanov, noul nostru ofiţer politic. O aşteptam lîngă cabinetul soţului, venisem să iau însemnările cenzurate, am bătut la uşă şi o voce a spus: „Intraţi!". Am intrat.

Soţia ofiţerului politic stătea pe canapea, iar Baklanov conducea o confruntare de martori.

— Dumneavoastră, Barkan, scrieţi în declaraţie că Saveliev, felcerul (acesta fusese şi el chemat), a înjurat puterea sovietică şi i-a elogiat pe fascişti. Unde s-a întîmplat asta? Pe patul de spital. Dar ce temperatură avea atunci Saveliev? Poate că delira. Retrageţi-vă declaraţia.

Aşa am aflat că Barkan era turnător. Însuşi Baklanov a fost singurul ofiţer politic din toată viaţa mea în lagăr care nu dădea impresia unui anchetator adevărat – acesta nu era cekist, firește. Venise în Kolîma direct de pe front, nu mai lucrase niciodată în lagăre. Şi nici nu s-a deprins cu o astfel de muncă. Nici lui Baklanov, nici soţiei acestuia nu le-a plăcut munca în Kolîma.

După ce şi-au terminat perioada de stagiu, s-au întors amîndoi pe Continent şi locuiesc de mulţi ani la Kiev. Baklanov este din Lvov.

Felcerul locuia într-o căsuţă separată, din care jumătate era dispensar. Căsuţa era lipită de baie. De mai bine de zece ani nu rămăsesem singur nici ziua, nici noaptea şi acum simţeam cu toată fiinţa mea această fericire, şi încă îmbibată de mireasma fină a zadelor verzi, a nenumăratelor ierburi ce înfloreau năvalnic. O hermină a zbughit-o prin zăpada proaspătă, au trecut urşii, ieşiţi din bîrloguri, zguduind copacii... Acolo am început să scriu versuri. Caietele s-au păstrat. Hîrtia lor e galbenă şi grosolană... O parte din caiete sînt din hîrtie de ambalat, albă, de cea mai bună calitate. Această hîrtie, două sau trei suluri din cea mai minunată hîrtie din lume, mi-a dăruit-o turnătorul Grişa Barkan. Tot dispensarul era ticsit cu suluri de hîrtie, nu ştiu de unde le luase şi unde le-a dus. N-a lucrat prea mult în spital, s-a mutat la mina vecină, dar venea des pe la spital şi pleca cu maşini de ocazie.

Elegantul, frumosul Grişa Barkan s-a gîndit să stea în picioare pe butoaiele din maşina cu care călătorea, ca să nu-şi murdărească cu benzină cizmele din box şi pantalonii albaştri de om liber. Cabina era ocupată. Şoferul i-a permis să stea în remorcă cei zece kilometri pe care îi avea de parcurs, dar la urcuş, la o zdruncinătură, Barkan a zburat în şosea şi şi-a sfărîmat capul de pietre. I-am văzut cadavrul la morgă. Se pare că moartea lui Barkan este singurul caz de intervenţie a destinului în defavoarea turnătorilor.

Mi-am dat repede seama de ce nu s-a înţeles Barkan cu Zavodnik. Probabil transmitea „semnale" despre o chestiune atît de delicată ca exploatarea forestieră fără să se intereseze ce anume generase minciuna şi în folosul cui era. De la prima întîlnire cu Zavodnik, i-am spus că nu-i voi sta în cale, dar îl rog să nu se amestece nici el în treburile mele. Scutirile mele de muncă nu pot fi contestate. Nu voi prescrie nici un fel de odihnă la indicaţiile lui. Atitudinea mea faţă de blatari este binecunoscută şi putea fi liniştit în privinţa presiunilor şi surprizelor în acest sens.

Ca şi Zavodnik, mîncam din cazanul comun. Tăietorii de lemne locuiau în trei locuri, pe o rază de o sută de kilometri de la prima parcelă. Baza era Duskania. La Duskania am aflat un lucru foarte important pentru orice cadru medical: am învăţat de la băiaşul de acolo (un tătar venit din război) să dezinfectez fără cameră de dezinfecţie. Nu era o problemă lipsită de importanţă pentru lagărele din Kolîma, unde păduchii sînt însoţitorii permanenţi ai muncitorului. Făceam dezinfecţia în butoaie de fier, cu o reuşită de sută la sută.

Ulterior, aceste cunoştinţe ale mele au produs senzaţie la Direcţia drumurilor, pentru că păduchii nu-l mănîncă doar pe deţinut, ci şi pe soldatul din escortă, şi pe militar. Am făcut multe dezinfecţii cu acelaşi invariabil succes, dar am învăţat să o fac de la Zavodnik, în Duskania. Dacă a văzut că intenţionat evit să mă interesez de combinaţiile complicate cu buturugi, stive, metri cubi, Zavodnik s-a îmbunat, iar cînd a descoperit şi că n-am nici un fel de favoriţi, s-a topit de tot. Atunci mi-a povestit despre Lefortovo şi despre lupta sa pentru barbă. Mi-a dăruit un volum de versuri de Ehrenburg. Literatura de orice fel îi era total străină. În general, lui Zavodnik nu-i plăceau romanele şi alte scrieri de felul acesta, căsca de la primele rînduri. Ziarul, ştirile politice erau altceva. Acestea trezeau întotdeauna ecou. Lui Zavodnik îi plăceau activităţile însufleţite cu oameni însufleţiţi. Pe deasupra, se plictisea, se chinuia, nu ştia cum să-şi folosească puterile şi se străduia să-şi umple întreaga zi, de la trezire pînă la culcare, cu grijile de azi şi de mîine. Dormea întotdeauna cît mai aproape de locul de muncă, de muncitori, de rîu, de plute, dormea în cort sau într-un pat de scînduri în vreo baracă, fără saltea şi pernă – numai cu pufoaica sub cap.

În 1950, în timpul verii, trebuia să ajung la Bahaiga, la vreo patruzeci de kilometri în amonte pe Kolîma. Era tot sectorul nostru, pe mal locuiau deţinuţi şi trebuia să ajung acolo, ca să fac vizita obişnuită. Pe Kolîma curentul este puternic, aceşti patruzeci de kilometri în amonte şalupa îi parcurge în zece ore. Înapoi, cu pluta, ajungi într-o oră, chiar mai puţin. Timonierul şalupei era un angajat civil, chiar cu contract, mecanic, o profesie căutată; ca orice timonier şi mecanic din Kolîma, la plecarea şalupei era

beat criță, dar beat în mod rațional, ca în Kolîma, adică se ținea pe picioare și vorbea coerent, numai că duhnea a alcool. El asigura transportul tăietorilor de lemne. Șalupa ar fi trebuit să plece cu o zi în urmă, dar o lua din loc abia la răsăritul nopții albe de Kolîma. Timonierul știa de călătoria mea, desigur, dar în șalupa care scotea aburi urcase un șef sau cunoștința unui șef, sau pur și simplu un pasager care plătise bani mulți și, uitîndu-se în altă parte, aștepta ca timonierul să încheie discuția cu mine, să mă refuze.

— N-am locuri. Am spus nu. Mergi data viitoare.

— Păi ieri ai spus...

— Multe am spus eu ieri... Astăzi m-am răzgîndit. Pleacă de pe debarcader.

Toate acestea erau presărate cu înjurături alese, de Kolîma, cu sudălmi de lagăr.

Zavodnik locuia pe-o colină din apropiere, în cort, și dormea fără să se dezbrace. A înțeles imediat despre ce era vorba și-a ieșit în fugă pe mal, numai în cămașă, fără căciulă, cu cizmele de cauciuc trase în grabă. Timonierul stătea în apă, în cizme pescărești de cauciuc, împingînd șalupa. Zavodnik se apropie:

— Ce faci, nu cumva nu vrei să-l iei pe felcer?

Timonierul se îndreptă și se întoarse spre Zavodnik.

— Da! Nu-l iau. Am zis că nu-l iau, și cu asta, basta!

Zavodnik îi dădu timonierului un pumn în față, acesta căzu și dispăru sub apă. Credeam că s-a întîmplat o nenorocire, am dat să mă îndrept spre apă, dar timonierul s-a ridicat, cu apa șiroind pe salopeta lui de prelată. Ajuns la șalupă, urcă tăcut la locul său și porni motorul. Eu m-am așezat la margine cu trusa medicală lîngă mine, mi-am întins picioarele și șalupa a pornit. Încă nu se întunecase cînd am acostat la gura Bahaigăi.

Toată energia lui Zavodnik, toate forțele lui sufletești se concentrau pe îndeplinirea dorinței directorului spitalului, Vinokurov. Era o înțelegere tacită între stăpîn și sclav. Stăpînul își lua asupra sa întreaga responsabilitate pentru că ascunde un „dușman al poporului", un troțkist, a cărui soartă este să trăiască în zonele speciale, iar sclavul recunoscător, fără să se aștepte nici la trecerea în cont a zilelor de muncă și nici la mici favoruri, făcea rost

pentru stăpîn de bunuri materiale sub formă de lemne, peşte proaspăt, vînat, poame şi alte daruri ale naturii. Pe tăietorii lui de lemne Zavodnik îi ţinea din scurt, se îmbrăca numai în haine date de stat şi mînca la comun. Sclavul înţelegea că stăpînul lui nu are puterea să solicite în vreun fel eliberarea sa înainte de termen, dar îi permitea robului să rămînă în viaţă – în sensul literal, cel mai elementar, al cuvîntului. Zavodnik a fost eliberat la terminarea pedepsei, conform termenului calendaristic de cincisprezece ani; socoteala zilelor de muncă nu se aplica la articolul conform căruia fusese condamnat. S-a eliberat în 1952, în ziua încheierii termenului calendaristic de cincisprezece ani, primit în 1937 la Moscova, la închisoarea Lefortovo. Zavodnik înţelesese demult că era inutil să scrie cereri pentru reexaminarea cazului. Nu primise răspuns la nici una din plîngerile trimise în primii ani de naivitate, petrecuţi în Kolîma. Zavodnik îşi făcea tot timpul de lucru cu proiecte de genul construcţiei unei „sănii cu vele" pentru exploatările forestiere, a creat şi-a construit pentru tăietorii de lemne un vagon pe roţi, mai exact nu pe roţi, ci pe sănii de tractor. Brigada se putea deplasa prin pădure. În Kolîma pădurea este rară, o fîşie de silvotundră, nu sînt copaci groşi; ca să nu pună corturi, să nu construiască izbe, el a proiectat un vagon permanent pe tălpige de sanie, cu priciuri supraetajate. Acolo se putea instala confortabil o brigadă de tăietori de lemne din douăzeci de oameni, cu uneltele lor. Cît era vară – vara în Kolîma este toridă, dar numai zilele sînt toride, nopţile sînt reci – vagonul era bun, dar mult mai rău decît un cort simplu de prelată. Iarna însă pereţii vagonului erau prea reci, prea subţiri. Gerul din Kolîma pune la încercare orice fel de ruberoid, carton asfaltat, placaj – le sfărîmă, le rupe. În vagon nu se putea locui iarna şi tăietorii de lemne s-au întors la izbele milenare. Vagonul a fost lăsat în pădure. L-am sfătuit pe Zavodnik să-l predea la muzeul regional din Magadan, dar nu ştiu dacă mi-a ascultat sfatul.

A doua distracţie a lui Zavodnik şi Vinokurov era aerosania – ceva de genul unei sănii cu glisor, care zbura pe zăpadă. Aerosania, primită de undeva de pe Pămîntul cel Mare, era recomandată stăruitor în manualele pentru cucerirea Nordului. Dar ea avea nevoie de nesfîrşite întinderi albe, iar terenul din Kolîma este în

totalitate numai muşuroaie şi gropi, acoperite doar puţin cu zăpadă care, cînd bate vîntul sau pe furtună, e spulberată din toate crăpăturile. În Kolîma e puţină zăpadă şi aerosania s-a stricat încă de la primele încercări. Dar, bineînţeles, în toate rapoartele sale Vinokurov sublinia în mod deosebit eficacitatea tuturor acestor vagoane şi aerosănii.

Numele lui Zavodnik era Iakov Ovseevici. Nu Evseevici, nu Evghenievici, ci Ovseevici, şi Zavodnik insista gălăgios asupra acestui amănunt în timpul tuturor controalelor şi apelurilor, ceea ce-i zăpăcea întotdeauna pe angajaţii de la registratură. Zavodnik era om bine şcolit şi avea un scris caligrafic. Nu cunosc părerea lui Zuev-Insarov referitoare la caracteristicile scrisului lui Zavodnik, dar prescurtarea obligatorie, domoală, foarte complicată a semnăturii lui era uimitoare. Nu conţinea iniţialele I.Z. prelungite cu o codiţă neglijentă, ci un model complicat, elaborat cu migală, fără grabă, care poate fi învăţat şi ţinut minte ori în tinereţea timpurie ori în închisoarea tîrzie. Iscălitura îi lua lui Zavodnik cel puţin un minut. În ea îşi găseau locul cu o neobişnuită fineţe şi strălucire şi iniţiala *I* şi iniţiala patronimicului *O* – un *O* rotund, aparte –, şi numele Zavodnik, scris cu litere mari şi clare, şi iscălitura energică, care cuprindea numai numele, şi buclele care urmau, deosebit de complicate, deosebit de diafane, ca un fel de rămas-bun al artistului de la munca pe care o executase cu dragoste. Am verificat de multe ori: în orice împrejurare, chiar dacă era călare, sau scria pe planşetă, semnătura comisarului Zavodnik era domoală, sigură şi clară.

Relaţia noastră era excelentă, bună e puţin spus. La vremea aceea, în vara lui 1950 mi s-a propus să mă întorc la spital, pe post de şef al camerei de gardă. Camera de gardă a spitalului imens de lagăr, cu o mie de paturi, era greu de organizat, şi ani de-a rîndul n-au reuşit să pună la punct funcţionarea ei. La sugestia tuturor organizaţiilor, m-au invitat pe mine s-o fac. Am căzut de acord cu Amosov, noul medic-şef, în privinţa cîtorva principii, în temeiul cărora urma să funcţioneze camera de gardă, şi am acceptat. Zavodnik a venit repede la mine.

— O să obţin imediat anularea, pilele astea o să zboare.

— Nu, Iakov Ovseevici, am spus eu. Amîndoi cunoaştem lagărul. Destinul dumneavoastră este Vinokurov, directorul. El se pregăteşte să plece în concediu. La o săptămînă după ce pleacă, veţi fi externat din spital. În munca mea, Vinokurov n-are o importanţă atît de mare. Eu vreau să dorm la căldură, dacă tot se poate, şi îmi doresc să lucrez la ceva, să fiu de folos.

Ştiam că în camera de gardă nu voi reuşi să scriu versuri, poate doar rareori. Toată hîrtia rămasă de la Barkan era deja scrisă. Acolo scriam în fiecare clipă liberă. Poezia care se încheie cu versul „În rai sînt şi geruri" o notasem la gura îngheţată a izvorului Duskania, scrisă urît pe caietul de reţete. Iar tipărită a fost abia după cincisprezece ani, în *Literaturnaia Gazeta.*

Zavodnik nu ştia că scriu versuri, dar nici n-ar fi priceput nimic. Teritoriul Kolîmei era prea periculos pentru proză, puteai risca doar cu versurile, nu cu texte în proză. Iată motivul principal pentru care am scris numai versuri în Kolîma. E adevărat, mai aveam un exemplu, pe Thomas Hardy, scriitorul englez, care în ultimii zece ani de viaţă scrisese numai versuri, iar la întrebările reporterilor răspundea că îl îngrijorează soarta lui Galilei. Dacă Galilei ar fi scris în versuri, n-ar fi avut neplăceri cu biserica. Eu nu voiam să-mi asum acest risc galilean, dar, bineînţeles, nu din considerente legate de tradiţia literară şi istorică, ci pentru că pur şi simplu instinctul de deţinut îmi spunea ce e bine şi ce e rău, unde e cald şi unde e rece în jocul de-a v-aţi ascunselea cu destinul.

Aşa s-a şi întîmplat, de parcă aş fi ghicit în stele. Vinokurov a plecat şi peste o lună Zavodnik a fost trimis undeva la minele de aur, unde în curînd i s-a încheiat şi condamnarea. Dar nu era nevoie să ghicesc în stele. Toate acestea sînt foarte simple, elementare în această artă sau ştiinţă care se numeşte viaţă. Sînt noţiuni de bază.

Cînd se eliberează un om ca Zavodnik, contul lui de deţinut trebuie să fie zero ruble, zero copeici. Aşa a fost şi la el. Desigur, nu l-au lăsat să plece pe Pămîntul cel Mare, aşa că şi-a găsit de lucru ca dispecer la autobaza de la Susuman. Deşi, ca fost *zek*, nu i se plăteau sporurile de Nord, salariul îi ajungea ca să trăiască.

În iarna lui '51 mi-a fost adusă o scrisoare. Doctorița Mamuceașvili mi-a adus în Kolîma scrisoarea lui Pasternak. Mi-am luat concediu – lucram ca felcer la Direcția drumurilor –, și-am pornit-o la drum luînd mașini de ocazie. Taxa la ocazie – începuseră gerurile – era o rublă kilometrul. Pe atunci lucram în apropiere de Oimiakon, polul frigului, și de acolo am ajuns la Susuman. În Susuman m-am întîlnit pe stradă cu Zavodnik, dispecerul autobazei. Ce putea fi mai bine? La cinci dimineața Zavodnik m-a așezat în cabina unei Tatre imense cu remorcă. Am pus geamantanul în remorcă – puteam călători și eu în remorcă, dar șoferul dorea să îndeplinească rugămintea șefului său și m-a luat în cabină. Am fost nevoit să risc, să scap geamantanul din ochi.

Tatra zbura.

Camionul mergea gol, oprea în fiecare așezare, luînd călători. Unii coborau, alții urcau. Într-o mică așezare un militar a oprit Tatra și-a urcat în camion vreo zece ostași de pe Continent – tineret venit să-și facă stagiul militar. Erau cu toții încă neatinși de bronzul puternic al Nordului, nu erau arși de soarele din Kolîma. După vreo patruzeci de kilometri i-a întîmpinat un camion militar. Militarii și-au încărcat lucrurile și-au pornit-o la drum. Aveam o îndoială, am simțit o neliniște. Am cerut să oprească camionul și m-am uitat în remorcă. Geamantanul nu mai era.

— Militarii, a spus șoferul. Dar îi ajungem din urmă, n-o să dispară nicăieri.

Tatra a claxonat, a duduit și s-a repezit înainte pe șosea. Într-adevăr, după o jumătate de oră, Tatra a ajuns din urmă camionul cu militari și, depășind ZIS-ul, șoferul i-a blocat drumul. Am explicat ce s-a întîmplat și mi-am găsit geamantanul cu scrisoarea lui Pasternak.

— Pur și simplu am dat jos geamantanul crezînd că e al nostru, fără nici o intenție, a explicat superiorul.

— Dacă-i fără intenție e foarte bine, important e rezultatul.

Am ajuns la Adîgalah și-am început să caut o mașină spre Oimiakon sau Baragon.

În '57 locuiam la Moscova şi-am aflat că Zavodnik s-a întors şi lucrează în Ministerul Comerţului, în postul unde lucrase şi cu douăzeci de ani în urmă. Informaţia mi-a dat-o Iaroţki, un economist din Leningrad care făcuse multe pentru Zavodnik pe vremea lui Vinokurov. I-am mulţumit, am luat adresa lui Zavodnik, i-am scris şi am fost invitat să ne vedem, chiar la muncă, unde voi primi permis de intrare şi aşa mai departe.

Scrisoarea era semnată cu iscălitura aceea caligrafică pe care o cunoşteam. Era identică, nici o înfloritură în plus. Acolo am aflat că Zavodnik „trudeşte" pînă la pensie, formal mai avea nevoie de cîteva luni. Mi-am exprimat părerea de rău că Iaroţki n-a reuşit să se întoarcă la Leningrad, cu toate că plecase din Kolîma cu mult înaintea mea şi a lui Zavodnik, şi că era nevoit să stea la Chişinău.

Cunoşteam foarte bine cazul lui Iaroţki, cazul comsomolistului leningrădean care votase cu opoziţia. Nu existau nici un fel de motive ca el să nu poată locui în capitală, dar Zavodnik a spus pe neaşteptate:

— Guvernul ştie mai bine. La mine şi la dumneavoastră totul e clar, dar la Iaroţki, probabil, situaţia e complet diferită...

N-am mai fost la Iakov Ovseevici Zavodnik, cu toate că rămîn prietenul lui.

[1970-1971]

Şahul doctorului Kuzmenko

Doctorul Kuzmenko răsturnă figurile de şah pe masă.

— Ce splendoare, am spus eu, aranjînd piesele pe bucata de placaj. Era un şah cu o lucrătură foarte fină, de bijutier. Un joc pe tema „Vremuri tulburi în Rusia"[1]. Zolnierii[2] polonezi şi cazacii

1. Perioadă de criză politică şi lupte intestine care a început după moartea ţarului Feodor I Ivanovici în 1598. După domnia lui Boris Godunov (1598-1605), la tron a urmat Dmitri Ivanovici (1605-1606), Dmitri cel Fals – numit aici Primul Impostor – căsătorit cu Marina Mniszech, fiică a unui magnat polonez, singura femeie încoronată în Rusia înaintea Ecaterinei I. Încoronarea lui Mihail Feodorovici, întemeietorul dinastiei Romanovilor, în 1613, a pus capăt acestor vremuri tulburi.
2. Soldat în infanteria poloneză.

înconjurau figurina înaltă a Primului Impostor - regele albelor. Regina albă avea trăsăturile ascuțite, energice ale Marinei Mniszech. Hatmanul Sapega și Radzwill stăteau pe tabla de șah ca ofițeri ai Impostorului. Negrele stăteau pe tablă ca și cum ar fi fost în straie monahale - în fruntea lor era mitropolitul Filaret. Peresvet și Osliabia[1], purtînd zale pe deasupra anterielor de călugăr țineau săbiile scurte scoase din teacă. Turnurile mănăstirii Troițe-Serghiev stăteau pe cîmpurile a8 și h8.

— E o splendoare. Nu mă satur să-l privesc...

— Numai că, am spus eu, e o inexactitate istorică: Primul Impostor n-a asediat Lavra.

— Da, da, spuse doctorul, aveți dreptate. Dar nu vi se pare ciudat că istoria nu știe pînă acum cine a fost primul impostor, Grișka Otrepiev?

— Aceasta este doar una din nenumăratele ipoteze, nu foarte verosimilă. A lui Pușkin, ce-i drept. Nici Boris Godunov n-a fost așa, ca la Pușkin. Iată rolul poetului, al dramaturgului, al romancierului, al compozitorului, al sculptorului. Lor le aparține interpretarea evenimentului. Este vorba de secolul al XIX-lea, cu setea lui de a explica inexplicabilul. La jumătatea secolului al XX-lea documentul ar fi eliminat totul. Și doar documentului i s-ar fi dat crezare.

— Există o scrisoare a impostorului.

— Da, țareviciul Dmitri a arătat că era un om cultivat, un domnitor cu carte, demn să stea alături de cei mai buni țari de pe tronul rusesc.

— Și totuși cine era? Nimeni nu știe cine era domnitorul rus. Iată ce înseamnă un secret polonez. Istoricii sînt neputincioși. E un lucru rușinos. Dacă s-ar fi întîmplat așa ceva în Germania, documentele s-ar fi găsit pe undeva. Nemților le plac documentele. Dar stăpînii sus-puși ai impostorului știau foarte bine cum se păstrează un secret. Și cîți oameni au fost uciși - dintre cei care au aflat ceva despre acest secret.

---

1. Aleksandr Peresvet și Rodion Osliabia, ostași călugări legendari de la mănăstirea Troițe-Serghiev, care au participat la bătălia de la Kulikovo (8 septembrie 1380).

— Exageraţi, doctore Kuzmenko, cînd negaţi capacitatea noastră de a păstra un secret.

— Nu neg deloc. Oare moartea lui Osip Mandelştam nu e un secret? Cînd şi unde a murit? Există o sută de martori ai morţii lui în urma bătăilor, a foamei şi frigului – în privinţa împrejurărilor morţii nu sînt nepotriviri –, şi fiecare dintre cei o sută îşi inventează povestirea, legenda proprie. Dar moartea fiului lui Gherman Lopatin, ucis doar pentru că era fiul lui Gherman Lopatin? Urmele lui se caută de treizeci de ani. Rudelor foştilor conducători ai partidului ca Buharin sau Rîkov li s-au dat certificate de deces, certificatele acestea s-au întins pe o perioadă de mulţi ani din '37 pînă în '45. Dar nimeni nu s-a întîlnit nicăieri cu aceşti oameni după anii '37 sau '38. Certificatele sînt pentru consolarea rudelor. Datele morţii sînt arbitrare. Ar fi mai exact să presupunem că au fost executaţi cu toţii nu mai tîrziu de anul '38, în beciurile Moscovei.

— Am impresia...

— Îl ţineţi minte pe Kulaghin?

— Sculptorul?

— Da! A dispărut fără urmă cînd dispărea multă lume. A dispărut sub un nume străin, schimbat în lagăr cu un număr. Iar numărul a fost din nou schimbat cu un al treilea nume.

— Am auzit despre chestii de-astea, am spus eu.

— Şahul acesta e opera lui Kulaghin, l-a făcut din pîine în închisoarea Butîrskaia, în '37. Toţi arestaţii din celula lui Kulaghin mestecau pîine ore în şir. Era important să prinzi momentul cînd saliva şi pîinea mestecată formau o combinaţie unică, asta o hotăra însuşi maestrul, norocul lui era să scoată din gură coca pregătită să capete orice formă sub degetele lui Kulaghin şi să se întărească pe vecie, precum cimentul piramidelor egiptene.

Kulaghin a modelat aşa două jocuri. Al doilea era „Cucerirea Mexicului de către Cortez". Vremurile tulburi mexicane. Pe spanioli şi mexicani Kulaghin i-a vîndut sau i-a dat pe degeaba cuiva din conducerea închisorii, iar „Vremurile tulburi" ruseşti le-a luat cu el în convoiul de deţinuţi. Sînt făcute cu chibritul, cu unghia, căci orice bucată de fier este interzisă în închisoare.

— Lipsesc două piese, am spus. Regina neagră şi turnul alb.

— Știu, răspunse Kuzmenko. Turnul nu există defel, iar regina neagră n-are cap și e încuiată la mine în birou. Așa că nu știu nici acum care dintre apărătorii negri ai Lavrei din „Vremurile Tulburi" era regina.

Distrofia alimentară este ceva îngrozitor. În lagărele noastre, i s-a spus pe numele ei adevărat abia după blocada Leningradului acestei boli. Pînă atunci se punea diagnosticul de poliavitaminoză, pelagră, slăbire pe fond dizenteric. Și așa mai departe. Este vorba de aceeași pasiune pentru secrete. După secretul morții deținuților. Medicilor le era interzis să vorbească și să scrie despre foame în documentele oficiale, în istoricul bolii, la conferințe, la cursurile de perfecționare.

— Știu.

— Kulaghin era un om înalt și corpolent. Cînd l-au adus la spital, cîntărea patruzeci de kilograme, greutatea oaselor și a pielii. Faza ireversibilă a distrofiei alimentare.

Toți cei care suferă de foame trec prin clipe dificile și la un moment dat se confruntă cu fenomene precum tulburarea conștiinței, devierea logicii, demență, unul din D-urile cunoscutei triade D din Kolîma: demență, diaree, distrofie... Știți ce este demența?

— Nebunie?

— Da, da, o nebunie căpătată, o slăbiciune a minții căpătată. Cînd l-au adus pe Kulaghin, eu, ca medic, am înțeles pe loc că noul bolnav prezenta de multă vreme semne ale demenței... Kulaghin nu și-a mai revenit pînă la moarte. Avea la el săculețul cu piesele de șah care au rezistat în toate situațiile, și dezinfecției, și lăcomiei blatarilor.

Kulaghin a mîncat, a supt, a înghițit unul din turnurile albe, a mușcat, a rupt, a înghițit capul reginei negre. Și doar mîrîia cînd infirmierii încercau să-i ia săculețul din mîini. Am impresia că voia să-și înghită opera, pur și simplu ca s-o distrugă, ca să-și șteargă urmele de pe fața pămîntului.

Trebuia să înceapă să înghită piesele de șah cu cîteva luni mai devreme. Ele l-ar fi salvat.

— Dar avea el oare nevoie să fie salvat?

— N-am ordonat să i se scoată turnul din stomac. Se putea face asta în timpul autopsiei. Şi nici capul reginei... De aceea lipsesc două piese din jocul acesta, din această partidă. E rîndul dumneavoastră, maestre.

— Nu, am spus. Mi-a cam pierit cheful...

[1967]

Omul de pe vapor

— Scrieţi, Krist, scrieţi, spunea medicul în vîrstă, obosit.

Era trecut de ora două noaptea, grămada de chiştoace creştea pe masa din sala de tratamente. Pe geamuri se lipise o gheaţă groasă ca de pluş. Pîcla viorie de mahorcă umplea încăperea, dar nu aveam timp să deschidem ferestruica şi să aerisim cabinetul. Începuserăm munca cu o zi în urmă, la ora opt seara, şi nu se mai termina. Medicul fuma ţigară de la ţigară, răsucindu-şi rapid „marinăreşti", rupînd foi de ziar. Sau, dacă voia să se odihnească puţin, răsucea „picioare de capră"[1]. Degetele arse de fumul de mahorcă, ca la ţărani, se plimbau prin faţa ochilor mei, călimara cu sistem antivărsare ţăcănea ca o maşină de cusut. Puterile medicului erau pe sfîrşite, ochii i se lipeau, nici „picioarele de capră", nici „marinăreştile" nu-i puteau învinge oboseala.

— Ce ziceţi de nişte cifiraş? Să fierbem nişte cifiraş..., spuse Krist.

— Da' de unde să iei cifiraş...

Cifirul era un ceai deosebit de tare, protectorul blatarilor şi al şoferilor de cursă lungă - cincizeci de grame la un pahar, un remediu deosebit de sigur împotriva somnului, valută de Kolîma, valuta drumurilor lungi, a curselor de multe zile.

— Nu-mi place, spuse medicul. În fond, n-am remarcat la cifir nici un efect distrugător asupra sănătăţii. Am văzut destui cifirişti. În plus, remediul ăsta e cunoscut de mult. Nu l-au inventat nici blatarii, nici şoferii. Jacques Paganel fierbea cifir în Australia, îi

1. Ţigări rulate, îndoite în unghi drept, ca să nu se risipească mahorca.

servea cu această băutură pe copiii căpitanului Grant. „O jumătate de livră de ceai la un litru de apă şi se fierbe trei ore" – iată reţeta lui Paganel... Iar voi ziceţi: „şoferiştii"! Blatarii! Nu e nimic nou sub soare.

— Culcaţi-vă.

— Nu, după aceea. Trebuie să învăţaţi să chestionaţi şi să faceţi primul consult. Deşi e interzis de legea medicală, trebuie să dorm şi eu la un moment dat. Bolnavii vin zi şi noapte. N-o să fie nici o nenorocire dacă faceţi dumneavoastră primul consult, sînteţi omul în halat alb. Parcă ştie cineva cine sînteţi – infirmier, felcer, medic, academician, poate o să rămîneţi în memorii ca medic de sector, de mină, de Direcţie.

— Dar vor exista memorii?

— Cu siguranţă. Dacă e ceva important, treziţi-mă. Ei, spuse medicul, să începem. Următorul.

Un bolnav gol şi murdar stătea în faţa noastră pe taburet. Nu semăna cu un mulaj didactic, ci cu un schelet.

— E o şcoală bună pentru felceri, nu? spuse medicul. Şi pentru doctori. De fapt, medicul trebuie să vadă şi să ştie cu totul altceva. Tot ce se află în faţa noastră astăzi este problema unei specializări înguste, foarte speciale. Iar dacă insulele noastre – m-aţi înţeles? – dacă insulele noastre ar fi înghiţite de pămînt... Scrieţi, Krist, scrieţi.

Anul naşterii 1893. Sex – masculin. Vă atrag atenţia asupra acestei chestiuni importante. Sex: masculin. Problema aceasta îl preocupă pe chirurg, pe anatomopatolog, pe statisticianul de la morgă, pe demograful din capitală. Dar nu-l preocupă deloc pe bolnav, el n-are nici o treabă cu sexul său...

Călimara mea începu să ţăcăne.

— Nu, bolnavul nu trebuie să se ridice, aduceţi-i apă fierbinte să bea. Apă de zăpadă, din rezervor. O să se încălzească şi atunci vom trece la analiza *vita*, datele despre bolile părinţilor – medicul bătu în istoricul bolii cu formularul tipărit – puteţi să nu le treceţi, să nu pierdeţi timpul cu fleacuri. Aha, iată bolile de care a suferit: distrofie alimentară, scorbut, dizenterie, pelagră, avitaminoză A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, Ş, T, Ţ, U, V, X, Z... Puteţi întrerupe şirul în orice loc. Neagă bolile venerice,

neagă legăturile cu „duşmanii poporului". Scrieţi... S-a prezentat cu degerături la ambele tălpi, apărute ca rezultat al acţiunii îndelungate a frigului asupra ţesuturilor. Aţi scris? Asupra ţesuturilor... Uite, înveliţi-vă cu pătura. Medicul trase pătura uzată, mînjită cu cerneală, de pe patul medicului de gardă şi o puse pe umerii bolnavului. Cînd o să aducă odată blestemata aia de apă fiartă? Ar trebui nişte ceai dulce, dar nici ceaiul, nici zahărul nu sînt prevăzute în camera de gardă. Continuăm. Înălţimea: medie. Cît? Nu avem aparat de măsurat înălţimea. Părul: cărunt. Starea de nutriţie - medicul se uită la coastele pe care pielea palidă, uscată şi flască stătea întinsă - cînd vedeţi o asemenea stare de nutriţie, trebuie să scrieţi „sub medie". Medicul prinse cu două degete pielea bolnavului.

— Turgorul pielii - slab. Ştiţi ce-i aia turgor?

— Nu.

— Elasticitate. E pentru secţia de boli interne? Nu, este un pacient chirurgical, nu-i aşa? Lăsăm loc în foaia de observaţie pentru Leonid Markovici, mîine, mai exact azi dimineaţă el o să se uite şi-o să scrie. Scrieţi cu litere ruseşti *status localis*. Puneţi două puncte. Următorul!

[1962]

Aleksandr Gogoberidze

Uite cum stau lucrurile: au trecut doar cincisprezece ani, iar eu am uitat patronimicul felcerului de lagăr Aleksandr Gogoberidze. Scleroza! Credeam că numele lui trebuie să mi se înfigă în celulele creierului pentru totdeauna - Gogoberidze era unul dintre acei oameni cu care se mîndreşte viaţa, iar eu i-am uitat patronimicul. El nu era doar felcerul secţiei de dermatologie a Spitalului Central pentru deţinuţi din Kolîma. A fost şi profesorul meu de farmacologie, lector la cursurile de felceri. Ah, ce greu era să găseşti un profesor de farmacologie pentru douăzeci de deţinuţi norocoşi, pentru care studiile la cursurile de felceri însemnau garanţia vieţii, a salvării. Profesorul Umanski de la Bruxelles

acceptase să predea limba latină. Umanski era poliglot, un cunoscător strălucit al limbilor orientale, iar morfologia cuvîntului o cunoştea mai bine decît anatomia patologică pe care o preda la cursurile de felceri. De altfel, cursul de anatomie patologică se desfăşura cu unele lipsuri. Cunoscînd într-o oarecare măsură lagărul (Umanski era la a treia sau a patra condamnare, ca toţi cei condamnaţi cu dosare staliniste din anii '30), profesorul de la Bruxelles a refuzat categoric să le predea studenţilor săi din Kolîma capitolul despre organele genitale – masculine şi feminine. Şi nu dintr-o pudoare exagerată. Prin urmare, studenţilor li s-a propus să-şi însuşească acest capitol pe cont propriu. Pentru farmacologie erau mulţi doritori, dar s-a întîmplat ca acela care trebuia să predea această materie să plece „la periferie", sau „în taiga", „pe traseu", cum se spunea pe vremea aceea. Începerea cursurilor se tărăgănase, şi Gogoberidze – în trecut directorul unui mare institut de cercetare farmaceutică din Gruzia –, văzînd că există pericolul întreruperii cursurilor, şi-a dat pe neaşteptate acordul. Cursurile au început.

Gogoberidze înţelegea importanţa cursurilor şi pentru cei douăzeci de „studenţi", şi pentru Kolîma. Cursurile îi învăţau lucruri bune, semănau raţiune. Puterea felcerului de lagăr este mare, folosul (sau prejudiciul) – considerabil.

Am stat de vorbă cu el pe această temă mai tîrziu, cînd am devenit *lepila* – ajutorul medicului în lagăr – cu drepturi depline şi mergeam în „cabina" lui din secţia de dermatologie a spitalului. Barăcile spitalului se construiau după un proiect tip, spre deosebire de construcţiile aflate mai departe de Magadan, unde spitalele şi dispensarele semănau cu nişte bordeie în genul celor din taiga. De altfel, nivelul mortalităţii era atît de mare, încît s-a renunţat la bordeie şi unităţi medicale au devenit barăcile de locuit. De încăperi de locuit avea nevoie şi faimosul „grup B" – cei scutiţi temporar de muncă, al căror număr creştea şi tot creştea necontenit. Moartea e moarte, oricum ai explica-o. Explicaţiile pot fi mincinoase şi-i poţi obliga pe medici să inventeze cele mai alambicate diagnostice, orice combinaţie cu terminaţiile „os" şi „ită", dacă exista o posibilitate cît de mică să se facă trimiteri la boli mai puţin grave, mascîndu-se evidenţa. Dar chiar şi atunci

cînd evidenţa nu putea fi mascată, în ajutorul medicilor săreau „poliavitaminoza", „pelagra", „dizenteria", „scorbutul". Nimeni nu voia să rostească cuvîntul „foame". Abia în timpul blocadei Leningradului, în foile de observaţie anatomopatologice şi mai rar în diagnosticele clinice a apărut termenul de „distrofie alimentară". El a înlocuit imediat poliavitaminozele, a simplificat lucrurile. Tocmai în vremea aceea în lagăr a devenit foarte populară o strofă din poezia „Meridianul Pulkovo", de Vera Inber:

Flacăra lumînării ce se stinge,
Semnele şi înşiruirile seci
A ceea ce medicii numesc ştiinţific
Distrofie alimentară.
Cel ce nu e nici latinist, nici filolog
Îi spune pe ruseşte „foame".

Din păcate, profesorul Umanski, pe lîngă faptul că era anatomopatolog, era şi filolog şi latinist. Ani de-a rîndul el a consemnat în procesele-verbale ale secţiei *os*-uri şi *it*-e complicate.

Aleksandr Gogoberidze era tăcut, domol; în lagăr a învăţat să fie rezervat, răbdător, a învăţat să aprecieze omul nu după haine – după buşlat şi căciula de lagăr –, ci după o serie întreagă de semne inexplicabile, dar corecte. Simpatiile se întemeiază tocmai pe aceste semne imperceptibile. Oamenii nu şi-au spus nici două cuvinte, dar simt o atracţie sufletească reciprocă sau animozitate, indiferenţă sau precauţie. În libertate acest proces este mai lent. În lagăr însă simpatiile sau antipatiile subconştiente se nasc cu mai multă convingere, mai repede, fără să dea greş. Imensa experienţă de viaţă a deţinutului, încordarea nervoasă şi o mai mare simplitate a relaţiilor umane, o mai mare simplitate în cunoaşterea oamenilor stau la baza preciziei acestor raţionamente.

În baraca spitalului, o clădire cu două ieşiri, cu coridor pe mijloc, erau cămăruţe, aşa-zise „cabine", care se puteau transforma uşor în cămară, în farmacie sau într-o „boxă" de spital – în izolator. În aceste „cabine" locuiau de obicei deţinuţii-medici, felcerii. Era un privilegiu foarte semnificativ în viaţa de zi cu zi.

„Cabinele" erau minuscule, doi pe doi sau doi pe trei metri. În cămăruţă era un pat, o noptieră, uneori ceva care aducea cu

o masă în miniatură. În mijlocul „cabinei" şi vara, şi iarna ardea o sobiţă, ceva asemănător cu sobele pentru cabinele şoferilor din Kolîma. Soba şi lemnele pentru ea – nişte butuci mici, ocupau şi ele destul de mult din spaţiul de locuit al stăpînului. Totuşi era un spaţiu personal de locuit, ca un fel de apartament individual la Moscova. Cu o ferestruică mică, acoperită cu tifon. Tot restul spaţiului din „cabină" îl ocupa Gogoberidze. De o statură uriaşă, cu umerii largi, cu mîini şi picioare groase, întotdeauna cu capul ras, cu urechile mari, semăna foarte tare cu un elefant. Halatul alb de felcer era mulat pe corp, amplificînd această impresie „zoologică". Numai ochii lui Gogoberidze nu erau de elefant, ci de vultur: cenuşii şi vioi – ochi de vultur.

Gogoberidze gîndea în gruzină, dar vorbea ruseşte, alegîndu-şi domol cuvintele. Dar esenţa celor spuse o înţelegea, o prindea imediat – se vedea după strălucirea ochilor.

Cînd ne-am întîlnit în anul 1946, în apropiere de Magadan, cred că avea cu mult peste şaizeci de ani. Mîinile lui mari erau umflate, vineţii, ca la bătrîni. Mergea încet, sprijinindu-se aproape întotdeauna în baston. Ochelarii „bătrîneşti" pentru prezbitism şi-i punea cu un gest obişnuit. Am aflat repede că acest corp gigantic îşi păstrase flexibilitatea mişcărilor şi forţa ameninţătoare.

Şeful direct al lui Gogoberidze era doctorul Krol, medic specialist dermatolog, condamnat în baza unui articol de drept comun pentru speculă ori pentru înşelăciune. Era un lingău hlizit, vulgar, care îi convingea pe studenţi la cursuri că „nu vor rămîne fără unt pe pîine" dacă vor studia bolile dermatologice. Se temea de orice fel de „politică" ca de foc (de altfel, cine nu se temea în anii aceia!). Şperţar, speculant de lagăr, afacerist, era veşnic încurcat cu hoţii care îi aduceau costume de adunătură şi nădragi.

Krol era de mult „în cîrligul" hoţilor şi aceştia îl tiranizau după bunul lor plac. Gogoberidze nu vorbea deloc cu şeful său, îşi făcea treaba – injecţii, pansamente, prescripţii –, dar nu stătea la discuţii cu Krol. Însă într-o zi Gogoberidze a aflat că doctorul Krol îi ceruse unuia dintre deţinuţi – nu blatar, ci „fraier" – o pereche de cizme de box, ca să-l interneze în secţie, şi că mita

fusese deja înmînată. Gogoberidze a pornit-o spre camera şefului, străbătînd toată secţia. Krol era acasă, stătea în camera lui închisă cu un zăvor greu, lucrat cu iscusinţă de unul dintre bolnavi. Gogoberidze a smuls uşa şi a păşit înăuntru. Chipul îi era stacojiu, mîinile îi tremurau. Gogoberidze urla, trîmbiţa ca un elefant. A înşfăcat cizmele de box şi l-a bătut cu ele pe Krol în faţa infirmierilor şi a bolnavilor. Apoi a restituit cizmele proprietarului. Gogoberidze se aştepta acum la vizita dispecerului sau a comandantului. Bineînţeles, în urma raportului lui Krol, comandantul îl va băga pe huligan la izolator sau poate că şeful lagărului îl va trimite pe Gogoberidze la muncile fizice în comun - în asemenea cazuri „disciplinare" vîrsta înaintată nu te scutea de pedeapsă. Dar Krol n-a înaintat nici un raport. Nu era avantajos pentru el să arunce o lumină cît de mică asupra urmelor lăsate de afacerile sale murdare. Medicul şi felcerul au continuat să lucreze împreună.

La şcoală, în bancă cu mine stătea cursantul Barateli. Nu ştiu conform cărui articol era condamnat, dar nu cred că era articolul 58. Barateli mi-a spus odată, dar în vremurile acelea codurile penale erau atît de întortocheate, încît am uitat ce articol era. Barateli vorbea prost ruseşte, picase la probele de admitere, dar Gogoberidze lucra de mult timp în spital, era cunoscut şi respectat şi a reuşit să obţină acceptarea lui. Gogoberidze îl ajuta la lecţii, l-a hrănit un an întreg cu raţia sa, îi cumpăra mahorcă, zahăr, iar Barateli avea faţă de bătrîn o atitudine plină de recunoştinţă, de căldură. Cred şi eu!

Au trecut opt luni de studii eroice. Am plecat, felcer cu drepturi depline, să lucrez într-un spital nou la 500 de kilometri de Magadan.

Am venit să-mi iau rămas-bun de la Gogoberidze. Atunci el m-a întrebat, rostind cuvintele foarte rar:

— Ştiţi cumva unde este Eşba?

Întrebarea mi-a fost pusă în octombrie 1946. Eşba, unul dintre militanţii de frunte ai Partidului Comunist din Gruzia, fusese victima represaliilor cu mult timp în urmă, pe vremea lui Ejov.

— Eșba a murit, am spus, a murit la Serpantinka la sfîrșitul anului '37 sau poate a trăit pînă în '38. A fost cu mine la mina Partizanul, iar la sfîrșitul lui 1937, cînd în Kolîma „a început totul"[1], Eșba, printre mulți alții, a fost dus „după liste" la Serpantinnaia. Acolo era închisoarea preventivă a Direcției de Nord a minelor, unde pe parcursul întregului an '38 execuțiile s-au ținut lanț aproape fără întrerupere.

Serpantinnaia, ce mai nume! Acolo drumul șerpuiește printre munți ca o panglică de serpentină, de aceea cartografii au și numit-o așa. Ei au drepturi mari. În Kolîma există și un pîrîu cu denumire de foxtrot, Rio-Rita, și Lacul lipanilor dansatori, și izvoarele Nehai, Cekoi și Nu![2]. Așa se distrează stiliștii.

În 1952 s-a întîmplat să merg cu poșta – cu renii, cu cîinii, cu caii, într-o remorcă de camion, pe jos și din nou în remorca de camion (a unei Tatre cehoslovace uriașe), cu caii, cu cîinii, cu renii – la spitalul unde mai lucrasem cu doar un an în urmă. Acolo am aflat de la medicii spitalului unde studiasem că Gogoberidze, care avea o condamnare de cincisprezece ani plus cinci ani privare de drepturi, își încheiase pedeapsa, era în viață și fusese deportat pentru totdeauna în Iakutia. Era o măsură și mai dură decît obișnuitul domiciliu forțat pe viață în așezarea cea mai apropiată de lagăr – o măsură practicată în acele locuri și mai tîrziu, aproape pînă în 1955. Gogoberidze a reușit să obțină dreptul de a rămîne într-una din așezările din Kolîma, fără să se mute în Iakutia. Era clar că organismul bătrînului nu ar fi suportat o asemenea călătorie prin Nordul Îndepărtat. Gogoberidze s-a stabilit în așezarea Iagodnoe, la kilometrul 543 de Magadan. Acolo lucra în spital. Pe drumul de întoarcere la locul meu de muncă de lîngă Oimiakon, m-am oprit la Iagodnoe și-am trecut pe la Gogoberidze. Era internat în spitalul pentru angajați civili, era bolnav, nu lucra ca felcer sau ca farmacist. Avea hipertensiune! Hipertensiune foarte mare!

---

1. Sintagma se referă la conținutul povestirii „Cum a început totul" din ciclul *Un maestru al lopeții*. Vezi *Povestiri din Kolîma* (I).
2. *Nehai* (rusă pop. – fie!; *Cekoi* (rusă) – știftuit; *Nu* (rusă) – Hai!

Am intrat în salon. Pe paturi erau pături roşii şi galbene, puternic luminate de undeva, dintr-o parte, trei paturi erau goale – iar în cel de-al patrulea, învelit pînă la brîu cu o pătură de un galben ţipător, era culcat Gogoberidze. M-a recunoscut imediat, dar aproape că nu putea vorbi din cauza durerii de cap.

— Cum vă simţiţi?

— Aşa şi aşa.

Ochii cenuşii îi străluceau vii, la fel ca înainte. Avea mai multe riduri.

— Reveniţi-vă, însănătoşiţi-vă.

— Nu ştiu, nu ştiu.

Ne-am luat rămas-bun.

Asta e tot ce ştiu despre Gogoberidze. Pe Pămîntul cel Mare am aflat din scrisori că a murit la Iagodnoe, fără să mai apuce reabilitarea.

Acesta a fost destinul lui Aleksandr Gogoberidze, care a pierit doar pentru că era fratele lui Levan Gogoberidze[1]. Cît despre Levan, vezi amintirile lui Mikoian.

[1970-1971]

Lecţii de iubire

— Sînteţi un om bun, mi-a spus de curînd rampagiul nostru, dulgherul brigăzii, cel care construieşte rampele pe care sînt cărate roabele cu minereu şi nisip spre dispozitivul de spălare, spre *butară*. Nu vorbiţi niciodată urît şi murdar despre femei.

Rampagiul era Isai Rabinovici, fostul director administrativ al Asigurărilor de Stat din Uniunea Sovietică. Cîndva călătorise să preia aurul de la norvegieni pentru vînzarea insulei Spitzbergen[2] din Marea Nordului, transbordase pe furtună sacii cu aur de pe

1. Levan Gheorghievici Gogoberidze (1896-1937), conducător comunist georgian. Asemenea multor participanţi la Revoluţie, a fost arestat, judecat şi executat în 1937.
2. Insula Spitzbergen face parte din arhipelagul Svalbard din Oceanul Arctic.

un vas pe altul, în scopuri conspirative, pentru a şterge urmele. Aproape toată viaţa trăise peste hotare, era prieten vechi, de ani buni, cu mulţi bogătaşi importanţi, cu Ivar Kreuger[1], de exemplu. Ivar Kreuger, regele chibriturilor, s-a sinucis, dar în anul 1918 mai era în viaţă şi Isai Rabinovici împreună cu fiica sa a fost în vizită la el, pe Riviera Franceză.

Guvernul sovietic căuta comenzi în străinătate şi legătura cu Kreuger era Isai Rabinovici. În 1937 a fost arestat, a primit zece ani. La Moscova rămăseseră soţia şi fiica, singurele lui rude. În timpul războiului, fiica s-a căsătorit cu ataşatul naval al Statelor Unite ale Americii, căpitanul de rangul I Tolly. Căpitanul Tolly a primit o navă de luptă în Oceanul Pacific şi a plecat din Moscova la noul serviciu. Înainte de plecare, căpitanul Tolly şi fiica lui Isai Rabinovici i-au scris tatălui şi viitorului socru în lagărul de concentrare; căpitanul îi cerea consimţământul pentru căsătorie. Rabinovici s-a necăjit, s-a văicărit şi a îngăduit. Părinţii lui Tolly şi-au trimis şi ei binecuvîntarea. Ataşatul naval s-a căsătorit. La plecare, soţiei lui, fiica lui Isai Rabinovici, nu i s-a permis să-şi însoţească soţul. Soţii au divorţat imediat. Căpitanul Tolly a plecat spre locul noii sale funcţii, iar fosta lui soţie a început să lucreze într-un post lipsit de importanţă în Narkomindel[2]. Ea a încetat să-i mai scrie tatălui în lagăr. Căpitanul Tolly nu-i scria nici fostei soţii, nici fostului socru. Au trecut doi ani de război şi fiica lui Rabinovici a fost trimisă într-o scurtă delegaţie la Stockholm. Acolo o aştepta un avion special şi soţia căpitanului Tolly a fost trimisă la soţul ei...

De atunci Isai Rabinovici a început să primească în lagăr scrisori cu timbre americane, scrise în limba engleză, ceea ce-i irita peste măsură pe cenzori... Această poveste despre fuga soţiei după doi ani de aşteptare – căci căpitanul Tolly nu considera căsătoria sa o mică aventură moscovită – era una dintre istoriile de care noi aveam mare nevoie. Nu-mi dădusem niciodată seama

1. Ivar Kreuger (1880-1932), inginer suedez, finanţist, antreprenor şi industriaş, supranumit „Regele chibriturilor"; corporaţia creată de acesta controla 75% din producţia mondială de chibrituri.
2. Acronim pentru Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe.

dacă vorbesc femeile de bine sau de rău – la urma urmei, totul părea de mult distrus, uitat, şi eu nu visam defel la întîlniri cu vreo femeie. Ca să fii onanist în maniera tipică închisorii, trebuia, înainte de toate, să fii sătul. E imposibil să-ţi imaginezi un desfrînat, un onanist sau chiar un pederast flămînd.

Deţinutul Vaska Şveţov era un flăcău frumos de vreo douăzeci şi opt de ani, şef de echipă la lucrările de construcţie a spitalului. Spitalul se afla lîngă un sovhoz de femei, paza era destul de slabă şi, în plus, cumpărată, iar Vaska Şveţov avea un succes formidabil.

— Am cunoscut multe muieri, multe. E o treabă simplă. Numai că, vă rog să mă credeţi, am aproape treizeci de ani şi n-am fost niciodată cu o muiere în pat, n-am avut ocazia. Tot în grabă, pe cutii, pe saci, la repezeală... Că eu sînt încă de copil în închisoare...

Mai era unul Liubov, un blatar sau mai degrabă un „pervertit", un „gogoman pervertit", iar din rîndul „gogomanilor pervertiţi" ies oameni a căror fantezie plină de ură poate depăşi imaginaţia bolnavă a oricărui hoţ. Liubov, înalt, zîmbitor, cam obraznic, mereu fără astîmpăr, povestea despre norocul lui:

— Am avut noroc cu muierile, ar fi păcat să neg, am avut noroc. Acolo unde am fost înainte de Kolîma era un lagăr de femei, iar noi lucram ca dulgheri. I-am dat dispecerului o pereche de pantaloni aproape noi, gri, ca să mă trimită acolo. Aveau taxă femeile, o raţie de pîine de şase sute, şi înţelegerea era următoarea: pînă o facem, ea trebuie să mănînce raţia de pîine. Ce n-apuca să mănînce, aveam dreptul să iau înapoi. Chestia asta se practică de multă vreme, nu noi am inventat-o. Ei, dar eu eram mai şiret decît ele. Era iarnă. Mă trezeam de dimineaţă, ieşeam din baracă şi vîram raţia în zăpadă. Pîinea îngheţa şi i-o duceam ei – prea mult nu reuşea să roadă din pîinea îngheţată. Uite ce bine o duceam...

Oare un om poate să inventeze aşa ceva?

Dar cine îşi poate imagina baraca femeilor în timpul nopţii, baraca unde toate erau lesbiene, baraca, unde gardienilor şi medicilor care mai păstraseră măcar o picătură de umanitate nu le plăcea să meargă şi unde le plăcea gardienilor şi medicilor obsedaţi

sexual. Parcă o văd pe Nadia Gromova plîngînd, o fată frumoasă de nouăsprezece ani, lesbiană, „bărbat" în dragostea lesbiană, tunsă băieţeşte, în pantaloni bărbăteşti, aşezată, spre groaza infirmierilor, în fotoliul sacru al şefei camerei de gardă. Numai în acest fotoliu, făcut la comandă, încăpea fundul şefei, iar Nadia Gromova plîngea pentru că nu voiau s-o interneze în spital.

— Medicul de gardă nu mă internează deoarece crede că eu... dar eu, mă jur pe cinstea mea, niciodată, niciodată. Păi uitaţi-vă la mîinile mele, vedeţi ce unghii lungi am, oare e posibil?

Revoltat, bătrînul infirmier Rakita a scuipat cu indignare: „Ah, curvă, curvă".

Iar Nadia Gromova plîngea şi nu putea să priceapă de ce nimeni nu voia s-o înţeleagă: doar crescuse în lagăre, printre lesbiene.

Lăcătuşul-instalator Hardjiev, tînăr, cu obrajii roşii, de douăzeci de ani, fost vlasovist, făcuse închisoare la Paris, pentru hoţie. În închisoarea pariziană pe Hardjiev îl violase un negru. Negrul era bolnav de sifilis – acea formă acută din ultimul război – şi Hardjiev avea în anus condiloame, excrescenţe sifilitice, celebra „varză". L-au trimis de la mină în spital cu diagnosticul „prolaps de rect", altfel spus căderea intestinului gros. De mult asemenea lucruri nu mai mirau pe nimeni din spital (un turnător aruncat din camion din mers, care se alesese cu fracturi multiple de şold şi de gambă, a fost trimis la spital de felcerul local cu diagnosticul „prolaps de camion"). Hardjiev era un lăcătuş foarte bun, un om necesar în spital. A avut noroc ca sifilitic: i s-a aplicat un tratament complet, absolut gratis, în timp ce monta instalaţia de încălzire cu abur, figurînd ca bolnav pe patul de spital.

În închisoarea preventivă, la Butîrka, aproape că nu se vorbea despre femei. Acolo fiecare se străduia să pară un bun familist, poate că aşa şi era, iar unele soţii, care nu erau membre de partid, veneau la întîlniri şi aduceau bani, demonstrînd justeţea aprecierilor lui Herzen din *Amintiri şi cugetări*, primul volum, referitor la femeile din societatea rusă de după 14 decembrie.

Are oare vreo legătură cu iubirea faptul că un blatar a corupt o căţea, cu care trăia sub privirile întregului lagăr, ca şi cum ar fi fost soţia lui. Căţeluşa depravată dădea din coadă şi se purta

cu oricine ca o prostituată. Nu ştiu de ce, dar pentru aşa ceva nu era trimis nimeni în judecată, cu toate că în Codul Penal există un articol despre „zoofilie". Dar parcă numai pentru asta nu erau trimişi unii în judecată. N-a fost judecat nici doctorul Penelopov, un bătrîn pederast, a cărui soţie era felcerul Volodarski.

Se leagă oare de această temă soarta unei femei scunde, care nu fusese niciodată în detenţie, dar venise în Kolîma cu cîţiva ani în urmă, împreună cu soţul şi doi copii? Soţul a murit – era şef de echipă şi noaptea, pe întuneric, a dat peste un screper de fier tras de macara, screperul l-a lovit în faţă şi omul a ajuns la spital încă în viaţă. Fusese lovit de-a curmezişul feţei. Toate oasele feţei şi ale craniului de la frunte în jos erau deplasate spre spate, dar el mai era în viaţă, a mai trăit cîteva zile. Femeia a rămas cu doi copii mici, de patru şi de şase ani, un băiat şi o fetiţă. S-a recăsătorit în curînd cu pădurarul şi a trăit cu el trei ani în taiga, fără să se arate în aşezările mari. A mai născut doi copii – o fetiţă şi un băiat – şi s-a moşit singură. Soţul, cu mîinile tremurînde, i-a dat foarfeca, iar ea şi-a legat şi şi-a tăiat propriul cordon ombilical, apoi i-a uns capătul cu iod. A mai stat în taiga încă un an cu cei patru copii. Soţul a răcit la o ureche, nu s-a dus la spital, s-a declanşat infecţia purulentă a urechii medii, a pătruns şi mai adînc, omul a făcut febră şi a venit la spital. A fost operat de urgenţă, dar era prea tîrziu, a murit. Femeia s-a întors în pădure, fără să plîngă – la ce i-ar mai fi folosit lacrimile?

Oare se leagă de această temă groaza lui Igor Vasilievici Glebov, care uitase numele şi patronimicul soţiei sale? Era ger mare cu stele strălucitoare în înaltul cerului. Noaptea, soldaţii din escortă erau mai omenoşi, ziua se temeau de şefi. Noaptea ne lăsau să ne încălzim pe rînd lîngă boiler – un cazan în care apa se încălzeşte cu abur. Dinspre cazan pornesc conducte cu apă fierbinte spre abataje, şi acolo minerii perforatori, cu ajutorul aburului, forează găuri în steril – găuri de mină –, iar artificierii aruncă în aer roca. Boilerul se afla într-o izbă-colibă din scînduri, şi acolo era cald cînd boilerul funcţiona. Cazangiu la boiler era funcţia cea mai invidiată în mină, visul tuturor. La această muncă se primeau şi 58-işti. În 1938 cazangiii de la toate minele erau ingineri, autorităţilor nu le prea plăcea să le încredinţeze blatarilor o asemenea

„tehnică", temîndu-se de jocurile de cărți sau de cine știe ce altceva.

Dar Igor Vasilievici Glebov nu era cazangiu. Era lucrător la abataj în brigada noastră, iar pînă în '37 fusese profesor de filosofie la Universitatea din Leningrad. Gerul, frigul, foamea îl făcuseră să uite numele soției. Pe ger nu poți gîndi. Nu te poți gîndi la nimic, gerul te privează de gînduri. De aceea lagărele se fac în Nord.

Igor Vasilievici Glebov stătea lîngă boiler și, ridicîndu-și cu mîinile pufoaica și cămașa, își încălzea burta goală și înghețată. O încălzea și plîngea, iar lacrimile nu-i înghețau pe gene, pe obraji, ca fiecăruia dintre noi: în camera boilerului era cald. După două săptămîni, în baracă, Glebov m-a trezit noaptea radiind de fericire. Își amintise: o chema Anna Vasilievna. Nu l-am înjurat și-am încercat să adorm la loc. Glebov a murit în primăvara lui '38, era prea mare, prea voluminos pentru rația de lagăr.

Urșii mi se păreau adevărați numai la grădina zoologică. În taigaua din Kolîma și mai înainte, în taigaua din Uralul de Nord, m-am întîlnit de cîteva ori cu urșii, întotdeauna ziua, și de fiecare dată mi s-au părut ca niște jucării. În acea primăvară pretutindeni era iarbă de anul trecut și încă nu se înălța nici un firicel verde-intens – verde-intens era numai pinul pitic, zadele cafenii aveau gheare de smarald, văzduhul mirosea a cetină: în Kolîma au miros numai zada tînără și măceșul înflorit.

Un urs a trecut în fugă pe lîngă izba în care locuiau militarii, paza noastră: Izmailov, Kocetov și încă un al treilea, al cărui nume nu mi-l amintesc. Cu un an în urmă, acest al treilea venea deseori în baraca unde locuiau deținuții și împrumuta de la brigadierul nostru căciula și pufoaica, se ducea la „șosea" să vîndă merișoare cu paharul sau „cu grămada", iar cu chipiul de la uniformă nu se simțea în largul său. Militarii erau înțelegători, pricepeau că în pădure trebuiau să se poarte altfel decît în cătun. Nu spuneau grosolănii, nu obligau pe nimeni să muncească. Izmailov era șeful lor. Cînd trebuia să plece, își ascundea pușca grea sub podea, scoțînd cu toporul și mutînd din loc lobdele grele de zadă. Celălalt, Kocetov, se temea să-și ascundă pușca sub podea și o căra tot timpul după el. În ziua aceea, era acasă numai

Izmailov. Auzind de la bucătar despre ursul care tocmai trecuse, Izmailov şi-a tras cizmele, a înşfăcat puşca şi-a ieşit afară în lenjeria de corp, dar ursul dispăruse în taiga. Izmailov şi bucătarul au fugit după el, dar animalul nu se vedea nicăieri, pămîntul era mocirlos şi cei doi s-au întors. Cătunul era pe malul unui mic izvor de munte, iar malul celălalt era o coastă de munte aproape verticală, pe care creşteau zade rare, nu prea înalte, şi pîlcuri de pin pitic.

Muntele se vedea în întregime – de sus pînă jos, pînă la apă, şi părea foarte aproape. Urşii erau într-o poieniţă, unul mai mare, altul mai mic – ursoaica. Se luptau, rupeau zadele, aruncau cu pietre unul în celălalt, fără grabă, fără să observe oamenii de jos, izbele din bîrne ale aşezării noastre, care nu erau decît cinci la număr împreună cu grajdul.

Izmailov, în lenjerie de corp din pînză, cu puşca în mînă, după el locuitorii aşezării, care cu toporul, care cu o bucată de fier, bucătarul cu un cuţit uriaş de bucătărie în mînă, se apropiau pe furiş din direcţia în care bătea vîntul spre urşii care se jucau. Cînd li s-a părut că sînt destul de aproape, bucătarul, agitînd cuţitul uriaş deasupra capului lui Izmailov, urlă răguşit: „Omoară-l! Omoară-l!".

Izmailov îşi potrivi puşca pe trunchiul putred al unei zade prăbuşite, şi urşii auziră ceva sau poate că acea presimţire a vînătorului, a vînatului (presimţire care, fără îndoială, există) îi făcu să simtă pericolul.

Ursoaica se repezi pe povîrniş în sus – fugea mai repede decît un iepure –, dar masculul bătrîn nu o luă la fugă, nu, ci o porni de-a lungul muntelui, fără grabă, grăbind pasul, preluînd asupra sa tot pericolul, de care animalul, firește, îşi dădea seama. Răsună focul de armă şi în acea clipă ursoaica dispăru după creasta muntelui. Ursul grăbi pasul, începu să gonească printre copacii rupţi de furtună, prin verdeaţă, printre pietrele acoperite de muşchi, dar Izmailov reuşi să mai tragă un foc şi ursul se rostogoli de pe munte, ca un buştean, ca un bolovan uriaş, se rostogoli chiar în defileu pe gheaţa groasă a pîrîului, care se topeşte abia în august. Ursul zăcea nemişcat pe gheaţa orbitoare, zăcea pe-o

parte, semănînd cu o jucărie uriaşă de copil. A murit ca o fiară, ca un gentleman.

Cu mulţi ani înainte, pe cînd lucram într-o echipă de prospectare, mergeam cu toporul pe o potecă de urşi. În spatele meu era geologul Mahmutov cu o puşcă de calibru mic pe umăr. Poteca cotea pe lîngă un copac imens, scorburos, pe jumătate putred, şi din mers am lovit copacul cu talpa toporului. Din scorbură a căzut în iarbă o nevăstuică. Vietatea era gestantă şi abia se mişca pe potecă, fără să încerce să fugă. Mahmutov şi-a dat jos puşca de pe umăr şi-a tras în nevăstuică. N-a reuşit s-o omoare, doar i-a smuls picioarele, şi mărunta vietate însîngerată, mama gravidă în pragul morţii s-a tîrît tăcută spre Mahmutov, muşcîndu-i cizmele din pînză impermeabilă. Ochii ei strălucitori erau neînfricaţi şi plini de ură. Geologul s-a speriat de nevăstuică şi-a luat-o la goană pe potecă. Cred că ar trebui să-i mulţumească Dumnezeului său că nu l-am făcut bucăţi acolo, pe loc, pe poteca urşilor. Dar în privirea mea era ceva, aşa că nu m-a luat în următoarea lui prospectare geologică...

Ce ştim noi despre nenorocirea altuia? Nimic. Dar despre fericirea altuia? Şi mai puţin. Încercăm să uităm şi de propria nenorocire, iar memoria şterge cu bună-credinţă necazul şi nefericirea. Arta de a trăi este arta de a uita, şi nimeni n-o ştie mai bine decît cel din Kolîma, decît deţinutul.

Ce este Auschwitz? Literatură sau... După Auschwitz, Stefa a trăit rara bucurie a eliberării, apoi ea, jertfă a spionomaniei, ca atîtea alte zeci de mii, a nimerit într-un loc mai rău decît Auschwitz, a nimerit în Kolîma. Desigur, în Kolîma nu erau camere de gazare, aici preferau să te îngheţe, să te „sleiască" – rezultatul era cel mai liniştitor.

Stefa era infirmieră la secţia TBC de femei a spitalului pentru deţinuţi – toate infirmierele erau dintre bolnave. Timp de zeci de ani s-a tot minţit că munţii Nordului Îndepărtat sînt ceva de genul Elveţiei şi că defileul „Pleşuvia bunicului" arată cam ca Davosul. În situaţiile medicale din primii ani de lagăre în Kolîma tuberculoza nu este amintită deloc sau extrem de rar.

Dar mlaştinile, umezeala şi foamea şi-au făcut datoria, analizele de laborator demonstrau extinderea tuberculozei, confirmau

mortalitatea cauzată de tuberculoză. Nu se putea spune (ca în viitor), că, pasămite, sifilisul din lagăr este nemţesc, adus din Germania.

Pe tuberculoşi au început să-i interneze în spitale, să-i scutească de muncă, tuberculoza şi-a cucerit „dreptul la cetăţenie". Cu ce preţ? Munca în Nord era mai rea decît orice boală – oamenii sănătoşi intrau fără frică în secţiile TBC, păcălindu-i pe medici. Adunau sputa, „scuipat"de la tuberculoşii reali, de la bolnavii muribunzi, o împachetau cu grijă într-o cîrpă, o ascundeau, ca pe un talisman, iar cînd se recoltau analize pentru laborator, luau sputa străină „cu bacilii binefăcători" în gură şi o scuipau în vasul adus de laborant. Laborantul era o persoană cu experienţă şi loială – lucru mai important decît studiile medicale, conform concepţiilor de atunci ale autorităţilor – şi-l punea pe bolnav să scuipe sputa în prezenţa sa. Nici un fel de muncă de lămurire nu avea efect: viaţa în lagăr şi munca în frig erau mai rele decît moartea. Oamenii sănătoşi se transformau repede în bolnavi şi profitau în deplină legalitate de faimoasele zile de spitalizare.

Stefa era infirmieră şi muncea şi ca spălătoreasă, iar munţii de lenjerie murdară de bumbac şi mirosul înţepător de săpun, de leşie, de sudoare umană şi de abur cald, rău mirositor îi învăluiau „locul de muncă"...

[1963]

Nopţi ateniene

După ce am terminat cursurile de felcer şi am început să lucrez în spital, problema principală din lagăr – a trăi sau a nu trăi – a dispărut, fiind limpede că doar o împuşcătură sau o lovitură de topor sau prăbuşirea universului în capul meu m-ar putea împiedica să trăiesc pînă la limita stabilită pentru mine în ceruri.

Simţeam toate acestea cu întregul meu trup de deţinut, fără vreo participare din partea gîndului. Mai bine zis, gîndul apărea, dar fără o pregătire logică, ca o iluminare care încununa procesele

pur fizice. Aceste procese aveau loc în rănile istovite şi chinuite de la scorbut. Aceste răni nu s-au cicatrizat timp de zece ani pe trupul de deţinut, în ţesutul omenesc, testat la rupere şi care păstra, spre uimirea mea, o rezervă colosală de forţe.

Am observat că formula lui Thomas Morus capătă un nou conţinut. În *Utopia*, Thomas Morus a definit în felul următor cele patru senzaţii de bază ale omului, a căror satisfacere oferă cea mai mare fericire. Morus a pus pe primul loc foamea – satisfacţia dată de hrana consumată; a doua senzaţie ca intensitate este cea sexuală; cea de-a treia – urinarea, a patra – defecarea.

În lagăr eram lipsiţi tocmai de aceste patru plăceri fundamentale. Iubirea li se părea şefilor un sentiment care poate fi alungat, încătuşat, denaturat... „Nu mai vezi tu p... în viaţa ta!" – iată vorba de duh obişnuită a şefilor de lagăr.

Conducerea lagărului se lupta cu iubirea conform circularelor, respecta legea. Distrofia alimentară era aliatul permanent, un aliat puternic al autorităţilor în lupta cu libidoul uman. Dar şi celelalte trei senzaţii sufereau sub loviturile destinului întruchipat de şefii lagărului aceleaşi schimbări, aceleaşi denaturări, aceleaşi transformări.

Foamea era de nepotolit şi nimic nu se poate compara cu senzaţia de foame, de foame care te seacă – starea permanentă a deţinutului, dacă acesta era din rîndul 58-iştilor, al mierlitorilor. Foamea mierlitorilor n-a fost cîntată. Strînsul gamelelor în sala de mese, lingerea veselei celuilalt, firimiturile de pîine, turnate în palmă şi linse, înaintează spre stomac numai printr-o reacţie calitativă. Nu e uşor să satisfaci o asemenea foame şi nici nu e posibil. Vor trece mulţi ani pînă cînd deţinutul se va dezvăţa de pornirea permanentă de a mînca. Oricît de mult ai mînca, peste o jumătate de oră – o oră vrei iar să mănînci.

Urinarea? În lagăr, unde oamenii flămînzesc şi se „sleiesc", incontinenţa urinară este o boală comună. Despre ce plăcere poate fi vorba în cazul urinării, cînd de pe priciurile de sus ţi se scurge pe faţă urina altuia, dar tu înduri. Întîmplător stai pe priciul de jos, dar puteai să stai sus şi ai fi urinat tu pe cel de jos. De aceea înjuri fără convingere, pur şi simplu îţi ştergi urina de

pe faţă şi dormi mai departe un somn adînc în care visezi un singur lucru: pîini care zboară ca îngerii în ceruri.

Defecarea. Golirea intestinelor nu este deloc o sarcină uşoară pentru mierlitori. Ţi-e peste puteri să te închei la nădragi pe un ger de minus cincizeci de grade, iar mierlitorul are scaun o dată la cinci zile, contrazicînd manualele de fiziologie, chiar şi pe cele de fiziologie patologică. Sînt lepădate cocoloaşe uscate de fecale – organismul a stors tot ce poate conserva viaţa.

Nici un mierlitor nu are vreo satisfacţie, vreo senzaţie plăcută de pe urma defecării. Ca şi în cazul urinării, organismul funcţionează în afara voinţei omului şi mierlitorul trebuie să se grăbească să-şi dea jos pantalonii. Deţinutul şiret, pe jumătate sălbăticit, profită de defecaţie ca să se odihnească, să-şi tragă sufletul pe drumul crucii, al abatajului aurifer. E singura şiretenie a deţinuţilor în lupta cu forţa statului, cu armata de un milion de soldaţi de escortă, organizaţii obşteşti şi instituţii ale statului. Mierlitorul se opune acestei forţe uriaşe cu instinctul propriului şezut.

Mierlitorul nu se bizuie pe viitor – în toate memoriile, în toate romanele, mierlitorul e luat în rîs ca un trîntor care-şi încurcă tovarăşii, ca un trădător al brigadei, al abatajului, al planului la aur al minei. Apoi vine un scriitor-afacerist şi-l înfăţişează pe mierlitor într-o lumină ridicolă. A mai făcut el asemenea încercări, scriitorul acesta, crede că nu-i un păcat să mai şi rîzi de lagăr. Adică, toate la vremea lor. Drumul spre lagăr nu e închis pentru glumă.

Mie însă asemenea cuvinte mi se par o nelegiuire. Consider că numai un ticălos sau un afacerist, care adesea înseamnă acelaşi lucru, poate compune şi dansa rumba Auschwitz sau bluesul Serpantinnaia.

Tema lagărului nu poate fi o temă de comedie. Soarta noastră nu e un subiect pentru genul umoristic. Şi nu va fi niciodată un asemenea subiect – nici mîine, nici peste o mie de ani.

Niciodată nu va fi posibil să te apropii zîmbind de cuptoarele de la Dachau, de defileul Serpantinnaia.

Încercările de a te odihni, descheindu-te la pantaloni şi lăsîndu-te pe vine pentru o secundă, pentru o clipă mai scurtă decît

secunda, de a te sustrage de la chinurile muncii, sînt demne de respect. Dar această încercare o fac numai novicii, căci după aceea e şi mai greu, şi mai dureros să-ţi îndrepţi spinarea. Novicele însă recurge uneori la această metodă ilegală de odihnă, fură minutele statului din ziua de muncă.

Atunci intervine soldatul din escortă cu puşca în mînă pentru a-l demasca pe periculosul criminal-simulant. În primăvara anului 1938, în abatajul aurifer al minei Partizanul am fost eu însumi martor la o scenă cînd soldatul, agitîndu-şi puşca, îi cerea tovarăşului meu:

— Arată-mi căcatul! E a treia oară cînd te aşezi. Unde-i căcatul? învinuindu-l de simulare pe mierlitorul aproape mort.

Căcatul n-a fost găsit.

Mierlitorul Serioja Klivanski, colegul meu de universitate, vioara a doua a Teatrului Stanislavski, a fost acuzat în faţa mea de sabotaj, de odihnă ilegală în timpul defecării pe un ger de minus şaizeci de grade, de încetinirea muncii echipei, a brigăzii, a sectorului, a minei, a regiunii, a statului: ca în celebrul cîntec despre potcoava căreia îi lipsea un cui. Serioja a fost acuzat nu numai de escortă, de supraveghetori şi de brigadieri, ci chiar şi de tovarăşii săi de muncă, acea îndeletnicire care vindecă şi răscumpără toate greşelile.

Într-adevăr, în intestinele lui Serioja nu mai era căcat; însă senzaţia că vrea „să iasă afară" exista. Dar trebuia să fii cadru medical, şi nu din Kolîma, ci de pe undeva din capitală, de pe Continent, dinainte de revoluţie, ca să înţelegi toate acestea şi să le explici şi altora. În lagăr însă, Serioja aştepta să fie împuşcat din simplul motiv că în intestinele lui nu era căcat.

Dar Serioja n-a fost împuşcat.

A fost împuşcat mai tîrziu, un pic mai tîrziu, la Serpantinka, în timpul acţiunilor de masă ale lui Garanin.

Discuţia mea cu Thomas Morus s-a prelungit, dar se apropie de final. Aceste patru senzaţii au fost călcate în picioare, frînte, strivite, dar distrugerea lor n-a însemnat încă sfîrşitul vieţii – au renăscut toate. După înviere, chiar dacă o înviere sluţită şi diformă a fiecăreia dintre senzaţii, deţinutul stătea deasupra „găurii", simţind cu interes cum ceva moale înaintează prin intestinele

ulceroase fără durere, ci cu blîndeţe, cu căldură, de parcă excrementelor le-ar fi părut rău să se despartă de maţe. Excrementele cad în groapă cu stropi, cu plescăit – în fosa septică excrementele plutesc îndelung la suprafaţă, fără să-şi găsească locul: acesta era începutul, un miracol. De-acum puteai să urinezi chiar şi în etape, întrerupînd urinarea la propria-ţi dorinţă. Şi acest fapt era tot un mic miracol.

Începi să priveşti în ochii femeilor cu un oarecare interes vag şi nepămîntean – nu cu emoţie, nu, ci fără să ştii, de fapt, ce ţi-a mai rămas pentru ele şi dacă procesul impotenţei sau, mai corect, al castrării este reversibil sau nu. Impotenţa pentru bărbaţi şi amenoreea pentru femei sînt o consecinţă constantă şi justificată a distrofiei alimentare sau, mai simplu, a foamei. Este cuţitul pe care destinul îl împlîntă tuturor deţinuţilor în spate. Castrarea este generată nu de îndelungata abstinenţă din închisoare, din lagăr, ci de alte motive, mai directe şi mai solide. Explicaţia este raţia de lagăr, în pofida oricăror formule ale lui Thomas Morus.

Mai important este să învingi foamea. Toate organele tale se încordează ca să nu mănînci prea mult. Eşti înfometat pentru mulţi ani de acum încolo. Împarţi cu greu ziua pentru micul dejun, prînz şi cină. Restul nu mai există în creierul tău, în viaţa ta, ani în şir. Nu poţi să mănînci bine, să mănînci pe săturate, să mănînci consistent – vrei să mănînci tot timpul.

Dar vine ora, ziua, cînd printr-un efort de voinţă te rupi de gîndul la mîncare, la hrană, nu te mai întrebi dacă la cină o să fie hrişcă sau va fi lăsată pe a doua zi, la micul dejun. În Kolîma nu sînt cartofi. De aceea, cartofii au fost excluşi din meniul viselor mele gastronomice, au fost excluşi cu totul întemeiat, pentru că altfel visele ar înceta să mai fie vise: ar deveni din cale-afară de ireale. Visele gastronomice ale celor din Kolîma sînt despre pîine, nu despre prăjituri, sînt despre griş, hrişcă, ovăz, arpacaş, sorg, mei, nu despre cartofi.

Timp de cincisprezece ani n-am pus în gură cartofi, iar cînd eram din nou liber şi i-am gustat, pe Pămîntul cel Mare, în Turkmen, regiunea Kalinin, cartofii mi s-au părut otravă, o mîncare periculoasă necunoscută, ca unei pisici căreia cineva vrea să-i vîre în gură ceva care-i pune viaţa în pericol. A trecut cel

puțin un an pînă cînd m-am obișnuit din nou cu cartofii. Doar m-am obișnuit – garniturile de cartofi nu le pot savura nici acum. M-am convins o dată în plus că recomandările medicinei de lagăr, „tabelele de înlocuitori" și „normele de alimentație" se bazează pe considerente profund științifice.

Mare lucru, cartofii! Trăiască vremurile precolumbiene! Organismul uman se poate lipsi de cartofi.

O senzație mai acută decît gîndul la mîncare, la hrană, este o nouă nevoie, uitată cu totul de Thomas Morus în clasificarea lui grosolană a celor patru senzații.

A cincea senzație este nevoia de versuri.

Fiecare felcer știutor de carte, coleg de iad, avea un carnețel în care nota ocazional cu cerneală de toate culorile versurile altora – nu citate din Hegel sau din *Evanghelie*, ci versuri. Iată, prin urmare, ce nevoie urmează după foame, după instinctul sexual, după defecare și urinare.

Nevoia de a asculta versuri n-a fost pusă la socoteală de Thomas Morus.

Toată lumea avea versuri.

Dobrovolski[1] scotea din sîn un carnet gros și murdar, de unde se auzeau sunete divine. Fostul scenarist de film Dobrovolski lucra în spital ca felcer.

Portugalov, conducătorul brigăzii culturale a spitalului uimea prin mostre de memorie actoricească ce funcționa minunat, unsă un pic cu uleiul activității culturale. Portugalov nu citea nimic de pe hîrtiuțe, recita numai din memorie.

Eu îmi forțam creierul, care cîndva dedicase foarte mult timp versurilor și, spre propria mea uimire, observam cum în gîtlej se iveau, în pofida voinței mele, cuvinte pe care le uitasem de mult. Nu-mi aminteam versurile proprii, ci pe cele ale poeților preferați: Tiutcev, Baratînski, Pușkin, Annenski răsunau cu toții în gîtlejul meu.

Cînd făceam de gardă în sala de pansamente a secției de chirurgie, unde lucram ca felcer, eram trei: Dobrovolski, felcerul

1. Arkadi Dobrovolski (1911-1969), scenarist, arestat în 1937, a stat prin lagăre și închisori 21 de ani.

de gardă de la secţia de oftalmologie, Portugalov, actorul de la serviciul cultural, şi cu mine. Începerea era a mea, responsabilitatea pentru acea seară, de asemenea. Dar nimeni nu se gîndea la responsabilitate, nu ceream voie de la nimeni. Credincios vechiului meu obicei, mai exact obiceiului meu dintotdeauna, ca mai întîi să fac ceva, abia apoi să cer permisiunea, am iniţiat aceste lecturi în sala noastră de pansamente din secţia de chirurgie septică.

Ora de recitat versuri. Ora de întoarcere într-o lume magică. Sîntem emoţionaţi cu toţii. I-am dictat lui Dobrovolski poemul „Cain" de Bunin. Poezia mi-a rămas în memorie întîmplător – Bunin nu-i un poet mare, dar pentru antologia orală care se alcătuia în Kolîma suna chiar foarte-foarte.

Nopţile poetice începeau la ora nouă seara, după apelul din spital, şi se terminau la unsprezece-douăsprezece noaptea. Eu şi Dobrovolski eram de gardă, iar Portugalov avea dreptul să întîrzie. Am organizat cîteva asemenea nopţi de poezie, care mai tîrziu au primit în spital numele de nopţi ateniene.

De la început am văzut că eram cu toţii admiratori ai liricii ruse de la începutul secolului al XX-lea.

Aportul meu: Blok, Pasternak, Annenski, Hlebnikov, Severianin, Kamenski, Belîi, Esenin, Tihonov, Hodasevici, Bunin. Dintre clasici: Tiutcev, Baratînski, Puşkin, Lermontov, Nekrasov şi Alexei Tolstoi.

Aportul lui Portugalov: Gumiliov, Mandelştam, Ahmatova, Ţvetaeva, Tihonov, Selvinski. Dintre clasici – Lermontov şi Grigoriev, pe care eu şi Dobrovolski îi ştiam mai mult din auzite şi doar în Kolîma am simţit măsura versurilor lui uimitoare.

Aportul lui Dobrovolski: Marşak cu traducerile lui din Burns şi Shakespeare, Maiakovski, Ahmatova, Pasternak – pînă la ultimele noutăţi ale samizdatului de atunci. Dobrovolski a recitat „Pentru Lilecika, în loc de scrisoare"[1], iar „Se apropie iarna"[2] am învăţat-o tot atunci. Prima variantă din Taşkent a viitorului „Poem fără erou"[3]

1. Poezie de Maiakovski, scrisă în 1916.
2. Poezie de Boris Pasternak, datată 1943.
3. Poezie de Anna Ahmatova.

a recitat-o tot Dobrovolski. Pîriev[1] şi Ladînina[2] îi trimiseseră fostului scenarist filmul *Tractoriştii* şi acest poem.

Înţelegeam cu toţii că versurile sînt versuri, iar ce nu e vers nu e vers, că în poezie celebritatea nu rezolvă nimic. Fiecare dintre noi avea socoteala sa cu poezia, eu aş numi-o „hamburgheză", dacă termenul n-ar fi atît de tocit. Am decis de comun acord să nu irosim timpul nopţilor noastre de poezie introducînd în antologia noastră poetică orală nume precum Bagriţki, Lugovski, Svetlov, cu toate că Portugalov făcuse parte din acelaşi grup literar cu unul dintre ei. Lista noastră era stabilită de multă vreme. Votul nostru a fost cît se poate de secret, pentru că votaserăm pentru aceleaşi nume cu mulţi ani în urmă, fiecare separat de ceilalţi, în Kolîma. Alegerea a coincis în privinţa numelor, a poeziilor, a strofelor şi chiar a versurilor, marcate special de fiecare. Moştenirea poetică a secolului al XIX-lea nu ne satisfăcea, ni se părea insuficientă. Fiecare recita ce-şi amintea şi nota în timpul pauzelor dintre nopţile de poezie. N-am apucat să trecem la recitarea versurilor proprii – era limpede că toţi trei scriam sau scriseserăm versuri –, pentru că nopţile noastre ateniene au fost întrerupte într-un mod neaşteptat.

În secţia de chirurgie erau internaţi peste două sute de deţinuţi bolnavi, iar tot spitalul avea o mie de paturi. O parte din clădirea în formă de T era destinată angajaţilor civili. Era o măsură corectă şi utilă. Medicii din rîndul deţinuţilor – printre ei erau destule somităţi în medicină din întreaga Uniune – primeau oficial dreptul de a-i trata pe angajaţii civili în calitate de consultanţi la îndemînă la orice oră din zi, din an, decenii la rînd...

În iarna serilor noastre poetice încă nu exista secţia pentru angajaţi civili. Doar în secţia de chirurgie a spitalului era un salon cu două paturi pentru angajaţii civili, în caz de urgenţe, accidente automobilistice, de exemplu. Salonul nu prea rămînea gol. De data aceasta, în salon era internată o fată de vreo douăzeci şi trei

1. Ivan Aleksandrovici Pîriev (1901-1968), regizor de film şi scenarist sovietic, fondatorul şi primul preşedinte al Uniunii cineaştilor din URSS. Este regizorul filmului *Tractoriştii* (1939).
2. Marina Alekseevna Ladînina (1908-2003), actriţă sovietică de teatru şi film, laureată a cinci Premii Stalin.

de ani, una dintre comsomolistele moscovite din seriile recrutate pentru Nordul Îndepărtat. În jurul ei erau numai criminali, dar asta n-o deranja deloc pe fată – era secretara organizaţiei de comsomol la una din minele de aur din vecinătate. Ea nu se gîndea la criminali, se purta simplu, cel mai probabil pentru că nu cunoştea specificul Kolîmei. Fata murea de plictiseală. S-a dovedit că nu suferea de boala pentru care fusese internată de urgenţă. Dar medicina e medicină, trebuia să rămînă în spital pe toată perioada cuvenită de carantină, ca să poată apoi păşi pragul spitalului şi să dispară în abisul îngheţat. Avea nişte relaţii sus-puse chiar la Direcţia din Magadan. De aceea şi fusese internată într-un spital de lagăr pentru bărbaţi.

Fata m-a întrebat dacă poate să asiste la o seară de poezie. Am fost de acord. De îndată ce a început lectura, ea a intrat în sala de pansamente a secţiei septice şi a rămas pînă la sfîrşit. A venit şi la următoarea seară poetică. Serile aveau loc în timpul gărzilor mele, o dată la trei zile. A mai trecut o seară, iar la începutul celei de-a treia, uşa sălii de pansamente s-a deschis şi i-a trecut pragul directorul spitalului în persoană, doctorul Doktor.

Doctorul Doktor mă ura. Nu mă îndoiam că va fi informat în legătură cu serile noastre. De obicei, şefii din Kolîma procedează astfel: dacă există un „semnal", iau măsuri. Termenul „semnal" apăruse încă înainte de naşterea lui Norbert Wiener[1] şi era folosit întotdeauna în sensul de informare în închisori şi în timpul anchetei. Dacă nu există un „semnal", înseamnă că nu există o declaraţie – un „denunţ" oral, dar formal – sau un ordin al autorităţilor superioare, care au captat „semnalul" mai devreme: de pe munte nu doar că se vede mai bine, dar se şi aude mai bine. Şefii declanşează rareori din proprie iniţiativă analiza oficială a vreunui fenomen nou în viaţa de lagăr care le-a fost încredinţată.

Doctorul Doktor nu era aşa. El considera că menirea, datoria, imperativul lui moral este să-i urmărească pe toţi „duşmanii

1. Norbert Wiener (1894-1964), matematician american, teoretician şi cercetător în matematica aplicată, cunoscut mai ales ca fondatorul ciberneticii.

poporului" sub orice formă, cu orice ocazie, în orice împrejurări şi ori de cîte ori avea posibilitatea.

Fiind absolut convins că poate pune mîna pe ceva important, a dat buzna în sala de pansamente, chiar fără halat, deşi halatul i-l aducea din urmă pe mîinile întinse rubicondul Pomană, felcerul de gardă de la secţia medicală, un fost ofiţer român, favoritul Regelui Mihai. Doctorul Doktor intră în sala de pansamente, îmbrăcat într-o scurtă de piele croită ca o tunică stalinistă; pînă şi favoriţii blonzi *à la* Puşkin – doctorul Doktor era mîndru de asemănarea sa cu Puşkin – erau zbîrliţi de încordarea vînătorii.

— A-a-a, spuse tărăgănat directorul spitalului, mutîndu-şi privirea de la un participant la lectură la altul şi oprindu-se asupra mea, pe tine te căutam!

M-am ridicat, am luat poziţie de drepţi şi am raportat cum se cuvenea.

— Dar tu de unde-ai apărut?

Doctorul Doktor arătă cu degetul spre fata care şedea într-un colţ, fără să se ridice la apariţia şefului ameninţător.

— Sînt internată aici, răspunse sec fata, şi vă rog să nu mă tutuiţi.

— Cum adică e internată aici?

Comandantul, care intrase împreună cu directorul, îi explică doctorului Doktor statutul fetei bolnave.

— Bine, spuse ameninţător doctorul Doktor, o să mă lămuresc eu. Mai vorbim noi!

Şi ieşi din sala de pansamente. Portugalov şi Dobrovolski o şterseseră de mult.

— Ce-o să se întîmple acum? întrebă fata, dar în tonul ei nu se simţea spaimă, ci doar interesul pentru natura juridică a evenimentelor ulterioare. Interesul, nu teama sau frica pentru soarta ei sau a altcuiva.

— Eu nu cred c-o să păţesc ceva. Dar pe dumneavoastră e posibil să vă externeze din spital, am spus.

— Ei, dacă o să mă externeze, a spus fata, o să-i asigur acestui doctor Doktor o viaţă bună. Numai să crîcnească, că o să-i fac cunoştinţă cu toate autorităţile superioare care există în Kolîma.

Dar doctorul Doktor a păstrat tăcerea. Fata n-a fost externată. Doctorul a aflat de posibilităţile ei şi-a decis să treacă cu vederea evenimentul. Fata a rămas în spital pe perioada carantinei şi-a plecat, s-a topit în neant.

Directorul spitalului nu m-a arestat nici pe mine, nu m-a băgat la carceră, nu m-a vîrît în baraca disciplinară, nu m-a trimis la muncile în comun. Dar la următorul raport de activitate, la adunarea generală a angajaţilor spitalului, întruniţi în sala de cinematograf de vreo şase sute de locuri, plină ochi, directorul a povestit amănunţit despre faptele revoltătoare pe care le-a văzut cu ochii lui în secţia de chirurgie. În timpul unei inspecţii, în sala de operaţii, felcerul cutare mînca coacăze din acelaşi castron cu o femeie care venise acolo. Aici, în sala de operaţii...

— Nu e sala de operaţii, e sala de pansamente a secţiei septice.

— Ei, e acelaşi lucru!

— Ba nu-i deloc acelaşi lucru!

Doctorul Doktor îşi miji ochii. Vorbea Rubanţev, noul şef al secţiei de chirurgie, un chirurg militar venit din război. Doctorul Doktor l-a ignorat pe criticastru şi şi-a continuat invectivele. Numele femeii n-a fost rostit. Din anumite motive doctorul Doktor, stăpînul atotputernic al sufletelor, al inimilor şi al trupurilor noastre, a ascuns numele eroinei. În cazurile similare, în rapoarte şi în ordine se notează toate detaliile posibile şi imposibile.

— Şi ce-a păţit felcerul *zek* pentru o asemenea abatere evidentă, constatată personal de director?

— Păi, nimic.

— Dar ea?

— Nimic.

— Dar cine era ea?

— Nimeni nu ştie.

Cineva îl sfătuise pe doctorul Doktor să-şi stăpînească de data aceasta entuziasmul administrativ.

După o jumătate de an sau după un an de la aceste evenimente, cînd doctorul Doktor nu mai era de mult în spital – fusese transferat pentru zelul său undeva mai sus – un felcer, coleg de cursuri cu mine, m-a întrebat, în timp ce mergeam pe coridorul secţiei de chirurgie a spitalului:

— Asta-i sala de pansamente, unde se desfăşurau serile voastre ateniene? Acolo, se spune, era...

— Da, am spus eu, asta e.

[1973]

Călătorie spre Ola

Într-o zi însorită, într-o duminică luminoasă, am urmărit la Magadan meciul dintre echipele locale Dinamo 3 şi Dinamo 4. Suflul unificării staliniste generase această monotonie anostă a numelor. Şi grupa finală, şi cea preliminară – toate erau formate din echipe Dinamo, ceea ce, de altfel, era de aşteptat în oraşul în care ne aflam. Stăteam departe, pe locurile îndepărtate de sus, şi-am devenit victima unei iluzii optice, mi se părea că jucătorii ambelor echipe aleargă foarte încet, pregătind o combinaţie de gol, iar cînd se dă o lovitură spre poartă, mingea descrie în aer o traiectorie atît de lentă, încît întreaga acţiune a golului putea fi comparată cu o filmare de televiziune cu încetinitorul. Dar filmarea de televiziune cu încetinitorul încă nu se născuse, nu se născuse nici televizorul, prin urmare comparaţia mea va fi un păcat, bine cunoscut în cercetarea literară. De fapt, filmarea cinematografică cu încetinitorul exista şi pe vremea mea, apăruse înaintea mea sau era de-o seamă cu mine. Aş fi putut compara meciul de fotbal cu o filmare cinematografică cu încetinitorul, dar abia pe urmă mi-am dat seama că problema nu era filmarea, ci faptul că meciul se juca în Nordul Extrem, la alte longitudini şi latitudini, că mişcarea jucătorilor este aici încetinită, aşa cum e încetinită întreaga lor viaţă. Nu ştiu dacă printre jucători erau şi victime ale celebrei represiuni staliniste a fotbaliştilor. Stalin a intervenit nu numai în literatură, muzică, ci şi în fotbal. Cea mai bună echipă a ţării, ŢSKA, la vremea aceea campioană, a fost desfiinţată în anul 1952, după eşecul de la Olimpiadă. Echipa nu s-a mai refăcut niciodată. Acei jucători n-ar fi trebuit să fie printre participanţii la meciul din Magadan. În schimb, era posibil să joace cvartetul fraţilor Starostin: Nikolai, Andrei, Aleksandr

şi Piotr, cu toţii jucători în echipa naţională. Pe vremea mea, în perioada descrisă, cum spun istoricii, toţi fraţii Starostin erau la închisoare, acuzaţi de spionaj în favoarea Japoniei.

Manţev, preşedintele VSFK – Consiliul Suprem al Culturii Fizice –, fusese lichidat, împuşcat. Manţev era un vechi bolşevic, dintre liderii activi ai Revoluţiei din Octombrie. Acesta a şi fost motivul lichidării lui. Funcţia de sinecură, pe care Manţev o ocupase în ultimele luni înainte de moarte, nu putea, firește, calma şi potoli setea de răzbunare a lui Stalin.

.....

La secţia raională din Magadan mi-au spus:

— Nu avem nici un fel de obiecţii împotriva plecării dumneavoastră pe Continent, pe Pământul cel Mare. Angajaţi-vă, daţi-vă demisia, plecaţi, din partea noastră nu vor exista nici un fel de piedici şi nu e nevoie să ne cereţi permisiunea.

Era un truc vechi, un joc pe care-l cunoşteam din copilărie. Situaţia fără ieşire, nevoia de a mînca de trei ori pe zi îi obligau pe foştii deţinuţi să asculte asemenea teorii. Mi-am depus primele documente, firavele documente de om liber la secţia de cadre a Dalstroi-ului: cartea de muncă cu un singur înscris, copia certificatului de absolvire a cursurilor de felceri, atestată de declaraţiile a doi medici, foştii mei profesori. În cea de-a treia zi a venit o cerere de felceri pentru Ola, un raion naţional, unde autoritatea statului proteja populaţia de şuvoiul deţinuţilor – şuvoiul de milioane de oameni trecea pe alături, spre Nord, pe şoseaua Kolîmei. Arman, Ola erau aşezări de pe ţărmul Mării Ohotsk, cunoscute din vechime, în care cîndva se oprise dacă nu Columb, atunci Erik cel Roşu cu siguranţă. Exista în Kolîma şi o legendă toponimică, conform căreia rîul şi chiar ţinutul fuseseră botezate aşa, nici mai mult nici mai puţin, după numele lui Columb şi că celebrul navigator în persoană ar fi trecut pe acolo de nenumărate ori în drum spre Anglia şi Groenlanda. Coasta era protejată de legi. Nu toţi foştii *zeki* aveau dreptul să locuiască acolo; blatarii, nici foşti, nici actuali, nici cei care „se aşezaseră", nici cei activi nu erau primiţi în regiune, dar eu, ca slobozel nou-nouţ, aveam dreptul să vizitez insulele binecuvîntate. Acolo se pescuia, adică se găsea hrană. Se practica vînătoarea – încă o dată hrană. Erau

gospodării agricole – în al treilea rînd, hrană. Erau turme de reni – în al patrulea rînd, hrană.

Turmele de reni (la începutul activității Dalstroi-ului se pare că Berzin adusese acolo și niște iaci) dădeau nu puțină bătaie de cap statului. Era nevoie de subvenții uriașe. Dintre numeroasele ciudățenii din zonă țin minte eforturile disperate și îndelungate ale Dalstroi-ului de a învăța cîinii lupi să păzească renii. Cîinii lupi – care supravegheau oamenii prin toată Uniunea Sovietică cu cel mai mare succes, însoțeau convoaiele de deținuți, căutau dezertorii prin taiga – s-au arătat îndărătnici cînd a fost vorba să păzească turmele de reni, și populația locală a fost nevoită să păzească renii cu ajutorul cîinilor obișnuiți de vînătoare. Puțină lume cunoaște acest fapt istoric uimitor. Care să fie explicația? Să existe oare în creierul cîinelui lup un program pentru oameni, nu pentru reni? Așa să fie? Vînătoarea în grup, de pildă, a lupilor care atacă turmele de reni, conține toate elementele pentru paza acestor animale. Dar un cîine lup n-a putut învăța niciodată să păzească turmele. N-au putut fi dresați nici cîinii cu experiență, iar din pui n-au izbutit să facă ciobani, ei rămînînd vînători. Încercarea s-a soldat cu un eșec, cu victoria deplină a naturii.

Îmi exprimasem dorința să plec spre această Ola plină de reni, de pește și de poame. Desigur, acolo salariile erau de două ori mai mici decît în lagăr, la Dalstroi, în schimb se ducea o luptă la nivel de stat cu trîntorii, hoții și bețivii, care erau pur și simplu trimiși de la raion la Magadan, pe pămînturile Dalstroi-ului, unde funcționau alte legi. Președintele comitetului executiv avea dreptul să-i trimită, fără judecată și anchetă – „cuviosul" se întorcea în lumea plină de păcate. Această dispoziție nu se referea, bineînțeles, la băștinași. Trimiterea nu era deloc complicată – pînă la Magadan erau o sută de kilometri pe mare, iar prin taiga – treizeci. Miliția nul lua de mîini și-l ducea pe păcătos în purgatoriul lagărului de tranzit – „punctul de carantină" – din Magadan, unde se făcea triajul și pentru cei liberi, cu aceleași reguli ca pentru deținuți. Toate acestea mă atrăgeau și mi-am luat ordin de deplasare pentru Ola.

Dar cum să ajung pînă la Ola? Desigur, diurna se plătește din momentul în care primești foaia de drum, întinsă prin fereastra

ca un tunel de mîna parfumată a unui locotenent-inspector de la serviciul de cadre, dar iarna vine aici repede şi eu aş fi vrut să ajung la locul de muncă, pentru că novicii nu sînt lăsaţi chiar în Ola. Să aştept o maşină? Am încredinţat rezolvarea acestei probleme „institutului" opiniei publice, ceva în genul Gallup-ului[1], i-am întrebat pe toţi cei cu care stăteam la coada nesfîrşită de la serviciul de cadre şi 99,9% s-au pronunţat în favoarea şalupei. M-am decis să iau şalupa, care pleca din golful Vesiolaia. Am avut un noroc fantastic, uimitor. M-am întîlnit pe stradă cu Boris Lesniak, cel care mă ajutase atît de mult, împreună cu soţia sa Savoeva, într-unul din anii mei de foame, în anii „vacilor slabe" din visul faraonului biblic.

În ştiinţa vieţii există o expresie binecunoscută: „perioadă norocoasă". Norocul poate fi mic sau mare. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură. Nici ghinionul nu vine singur. A doua zi, chibzuind cum să ajung pe şalupă, m-am întîlnit tot pe stradă cu Iaroţki, fostul contabil-şef al spitalului. Iaroţki lucra în golful Vesiolaia şi soţia lui mi-a permis să-mi spăl ceva rufe în apartamentul lor. Toată ziua am spălat cu plăcere hainele murdare, care se adunaseră în timpul călătoriei mele sub paza locotenent-colonelului Fraghin. Tot noroc era şi acesta. Iaroţki mi-a dat un bileţel pentru dispecer. Şalupa circula o dată pe zi, mi-am cărat la bord cele două geamantane – umblam cu şiretlicuri, ca blatarii – unul din geamantane era gol, iar în celălalt aveam singurul meu costum albastru, unul ieftin, cumpărat pe Malul Stîng încă pe vremea cînd eram deţinut, şi caietele cu versuri, caietele subţiri, care nu mai erau făcute cu hîrtia lui Barkan. Fără voia mea, caieţelul se umplea treptat cu versuri rimate şi nu trebuia să trezească bănuielile celui care l-ar fi furat. Dar nu l-a furat nimeni. La ora stabilită, şalupa a pornit şi m-a dus la Ola, la spitalul TBC pentru localnici. În baraca-hotel se afla şi Secţia sanitară a raionului, condusă de un medic tînăr. Şeful era în delegaţie şi aveam de aşteptat două-trei zile. Am făcut cunoştinţă cu Ola.

---

1. Institut american de sondare a opiniei publice, înfiinţat de George Gallup în 1935.

Aşezarea era pustie şi tăcută. Era perioada migraţiei inverse a somonului keta şi a celui roz din locurile de depunere a icrelor spre mare, însoţită de graba şi dorinţa lor nestăvilită de a străbate cît mai repede defileul. Aceiaşi vînători aşteptau în aceleaşi locuri de pîndă. În aceste zile de recoltare a peştelui, toată lumea din aşezare – bărbaţi, femei, copii, şefi şi subalterni – era la rîu. Fabricile de conserve, afumătoarele, locurile pentru săratul peştelui lucrau zi şi noapte. În spital rămîneau doar cei de gardă, toţi convalescenţii erau şi ei la peşte. Din vreme în vreme, prin satul prăfuit trecea cîte o căruţă în care, într-o cutie imensă din scînduri lungi de doi metri, plescăia o grămadă imensă, argintie, de ketă şi de somon roz. Cineva striga cu o voce disperată: „Senka, Senka!". Oare cine putea să strige în această zi bezmetică de recoltat? Un trîntor? Un sabotor? Cineva grav bolnav?

— Senka, dă-mi un peşte!

Şi Senka, fără a opri căruţa, lăsă pentru o clipă hăţurile şi aruncă în praf o ketă uriaşă sclipind în soare. Cînd am făcut aluzia că n-ar fi rău să îmbuc ceva, dacă s-ar găsi la gospodari, un bătrînel localnic, paznic de noapte şi felcer de gardă, mi-a zis:

— D-apăi ce să-ţi dau? Avem supă de ketă, de ieri, dar keta nu-i somon. S-a făcut piftie. Ia şi încălzeşte-o. Da' ştiu că n-o s-o mănînci. Noi, de pildă, nu mîncăm supă de ieri.

După ce-am mîncat o jumătate de castron din keta de ieri şi m-am odihnit, m-am dus pe ţărm să mă scald. Ştiam că Marea Ohotsk era murdară, rece şi sărată, dar tot am înotat puţin ca să văd cum e.

Satul Ola era prăfuit. Cînd trecea o căruţă, se ridicau munţi de praf. Arşiţa dura de mult timp, şi n-am aflat niciodată dacă praful avea să se transforme într-o argilă tare ca piatra, cum se întîmpla, de exemplu, în regiunea Kalinin. Ziua petrecută în Ola m-a ajutat să remarc două particularităţi ale acestui rai nordic.

Îţi atrăgea atenţia numărul neobişnuit de găini de rasă italiană, Leghorn, cu aripi albe; toţi gospodarii ţineau numai găini din această rasă, probabil pentru că erau ouătoare. În perioada aceea, în piaţa din Magadan un ou costa o sută de ruble. Şi cum toate păsările seamănă între ele, fiecare gospodar însemna cu vopsea

aripile găinilor sale. Sărea în ochi combinaţia coloristică: dacă nu ajungeau şapte culori, găinile erau pictate precum fotbaliştii la reprezentaţiile de masă şi-ţi aminteau de o paradă a steagurilor de stat sau de o hartă geografică. Într-un cuvînt, semănau cu orice altceva, dar nu cu un cîrd de găini.

A doua particularitate erau gardurile identice ale căsuţelor. Gardul era foarte aproape de locuinţă, curtea era minusculă, dar era curte. Gardurile compacte din scînduri sau din sîrmă ghimpată sînt privilegiul statului, iar zăplazul rusesc de zăbrele nu-i o împrejmuire sigură pentru un gospodar, de aceea, pe gardurile tuturor caselor din Ola atîrnau năvoade vechi. Se crea astfel şi frumuseţe, şi colorit, ca şi cum întregul univers din Ola era amplasat pe hîrtie milimetrică, pentru un studiu amănunţit: năvoadele de pescuit păzeau găinile.

Aveam foaie de drum pentru insula Siglan din Marea Ohotsk, dar şefa secţiei raionale nu m-a acceptat din motive „de biografie" şi mi-a propus să mă întorc la Magadan. N-am simţit cine ştie ce pierdere şi mi-am luat documentele. Întîmplător am păstrat aceste foi de drum. Trebuia să ajung în Magadan, să mă întorc cu aceeaşi şalupă cu care venisem. N-a fost deloc uşor, dar nu pentru că eram un vagabond fără buletin sau un fost *zek*.

Timonierul de pe şalupă locuia în Ola, şi n-a fost deloc uşor să fie înghiontit pînă la vas, la munca lui. După trei zile de beţie, în care şalupa nu plecase nicăieri, timonierul a fost în sfîrşit scos din izba lui dragă şi cărat încet de subţiori – ba lăsat la pămînt, ba ridicat – cale de vreo doi kilometri pînă la debarcader. Acolo era şalupa şi se adunase un grup mare de pasageri – vreo zece oameni. Oamenii l-au cărat cel puţin o oră, dacă nu chiar două. Matahala s-a apropiat, s-a vîrît în cabina timonei şi a pornit motorul Kawasaki. Şalupa a vibrat, dar pînă la plecare mai era încă foarte mult. După ce şi-a frecat şi şi-a lovit mîinile una de alta, timonierul şi-a ocupat locul la cîrmă. Nouă pasageri din zece (cel de-al zecelea eram eu) s-au repezit spre cabina timonei, implorîndu-l pe timonier să oprească motorul şi să se întoarcă acasă. Momentul refluxului fusese ratat, nu se putea ajunge la timp la Magadan. Oricum va trebui să se întoarcă sau să navigheze în derivă în largul mării. Drept răspuns, timonierul a răcnit că îi...

în gură şi-n nas pe toţi pasagerii, şi că el nu va rata fluxul. Kawasaki a pornit-o spre largul mării, iar soţia timonierului a trecut cu căciula în mînă pe la toţi pasagerii, adunînd „pentru dres" – i-am dat o hîrtie de cinci. Apoi am ieşit pe punte să privesc cum se joacă focile siberiene, balenele, cum se apropie Magadanul. Magadanul nu era acolo, ci doar ţărmul stîncos, spre care mergeam întruna şi nu ne puteam apropia.

— Sari, sari, am auzit pe neaşteptate sfatul unei femei care nu călătorea pentru prima oară pe mare pe ruta Ola-Magadan, sari, îţi arunc eu geamantanele, aici mai că atingi fundul.

Femeia a sărit şi a ridicat mîinile. Apa îi ajungea pînă la brîu. Înţelegeam că fluxul nu aşteaptă, aşa că mi-am aruncat geamantanele în mare – atunci i-am binecuvîntat pe blatari pentru sfatul lor înţelept – şi am sărit şi eu, simţind fundul alunecos, dar solid şi de nădejde al oceanului. Mi-am prins pe valuri geamantanele, asupra cărora acţiona nu numai sarea marină, ci şi legea lui Arhimede, şi-am pornit-o spre ţărm în urma tovarăşilor mei de drum care, cu geamantanele ridicate deasupra capului, se apropiau de ţărm, întrecînd valurile fluxului. Am ajuns la cheiul golfului Vesiolaia, i-am făcut semn de rămas bun Olei şi timonierului pentru totdeauna. După ce-a văzut că toţi pasagerii au ajuns cu bine la debarcader, timonierul şi-a întors Kawasaki-ul şi a pornit-o spre Ola, să termine de băut ce-a mai rămas.

[1973]

Locotenent-colonelul din Serviciul medical

Pe locotenent-colonelul Riurikov l-a adus în Kolîma teama de bătrîneţe. Se apropia de pensie, iar salariile din Nord erau de două ori mai mari decît cele de la Moscova. Riurikov, locotenent-colonelul din Serviciul medical, nu era nici chirurg, nici internist, nici venerolog. În primii ani ai Revoluţiei, ca student al facultăţii muncitoreşti, venise la Facultatea de medicină a Universităţii, o terminase ca neuropatolog, dar uitase totul de

mult. N-a lucrat niciodată ca medic, nici măcar o singură zi, a fost întotdeauna administrator: medic-şef al spitalului, director administrativ. În Kolîma venise tot ca director al unui spital mare pentru deţinuţi: Spitalul Central cu o mie de paturi. Nu pentru că nu i-ar fi ajuns salariul de director de spital la Moscova. Locotenent-colonelul Riurikov avea cu mult peste şaizeci de ani şi trăia singur. Copiii lui erau mari, toţi trei lucrau pe undeva ca medici, dar Riurikov nici nu voia să audă să trăiască din banii copiilor sau să le ceară ajutorul. Încă din tinereţe îşi formase o convingere fermă în acest sens, că nu va depinde niciodată de nimeni, iar dacă ar fi să se întîmple una ca asta, mai bine moare. Mai exista încă un detaliu, pe care locotenent-colonelul Riurikov prefera să nu şi-l mărturisească nici măcar sieşi. Mama copiilor lui murise cu mult timp în urmă, şi înainte să moară îi ceruse lui Riurikov să-i facă o promisiune ciudată: că nu se va mai recăsători niciodată. El i-a promis răposatei şi de atunci, de la treizeci şi cinci de ani, se ţinea ferm de cuvînt, fără să încerce măcar să se gîndească la o altă rezolvare.

Avea impresia că dacă s-ar fi gîndit altfel la chestiunea aceasta, ar fi atins ceva dureros şi sfînt, ceea ce ar fi fost mai rău decît orice sacrilegiu. Pe urmă s-a obişnuit şi nu-i mai era greu. Nu povestea nimănui despre acest lucru, nu se sfătuia cu nimeni, nici cu copiii, nici cu femeile care îi erau apropiate. Femeia cu care trăise în ultimii ani, medic la spitalul lui, avea copii de la primul soţ – două fetiţe eleve –, şi Riurikov îşi dorea ca şi această familie a lui să trăiască ceva mai bine. Era al doilea motiv care-l determinase să întreprindă o călătorie atît de serioasă.

Mai era şi un al treilea motiv, unul copilăresc. De fapt, în toată viaţa lui, locotenent-colonelul Riurikov nu fusese nicăieri, în afară de raionul Tuma din regiunea Moscovei, unde se născuse, şi în Moscova, unde crescuse, învăţase, muncise. Chiar şi în tinereţe, înainte de căsătorie şi în anii studenţiei, Riurikov nu-şi petrecuse nici un concediu şi nici o vacanţă altundeva decît la mama lui, în raionul Tuma. I se părea nepoliticos, necuviincios să meargă în concediu în staţiune sau în altă parte. Se temea prea tare de mustrările propriei conştiinţe. Mama a trăit mult, n-a fost de acord să se mute la feciorul ei şi Riurikov o înţelegea – ea îşi

trăise întreaga viață în satul natal. Mama a murit chiar înainte de începutul războiului. Riurikov n-a ajuns pe front, deși a îmbrăcat uniforma militară, și cît a ținut războiul a fost director de spital la Moscova.

Nu fusese nici în străinătate, nici în sud, nici în est, nici în vest și adeseori se gîndea că în curînd avea să moară fără să fi văzut ceva în viață. Îl emoționau și-l interesau în special zborurile arctice și în general viața neobișnuită și romantică a cuceritorilor Nordului. Nu numai Jack London, care îi plăcea foarte mult, îi alimenta interesul față de Nord, ci și zborurile lui Slepniov[1] și Gromov[2], deriva navei Celiuskin[3].

Oare avea să-și trăiască viața pînă la capăt fără să apuce să vadă ce-și dorea cel mai mult? Cînd i s-a propus o călătorie în Nord pentru trei ani, Riurikov a înțeles imediat că aceasta era împlinirea tuturor dorințelor lui, era un noroc, era recompensa pentru toată truda lui îndelungată. A acceptat fără să se sfătuiască cu nimeni.

Un singur lucru îl cam neliniștea pe Riurikov. Primise funcția într-un spital pentru deținuți. Știa, desigur, că în Nordul Îndepărtat, la fel ca și în Extremul Orient și în sudul apropiat și în vestul apropiat, există lagăre de muncă. Însă ar fi preferat să muncească cu un personal format din angajați liberi. Dar acolo nu erau locuri vacante, iar salariile medicilor civili pentru deținuți erau cu mult mai mari, așa că Riurikov a lăsat îndoielile la o parte. În cele două discuții dintre autorități și locotenent-colonel, această latură n-a fost nicidecum umbrită, mascată, dimpotrivă, a fost subliniată. Lui Riurikov i s-a atras în mod serios atenția că acolo se află „dușmani ai poporului", „dușmani ai patriei", care colonizează acum Nordul Extrem, criminali de război, care profită de orice moment de slăbiciune sau de nehotărîre din partea autorităților ca să-și atingă scopurile lor ticăloase și perfide, că e nevoie

1. Mavriki Trofimovici Slepniov (1896-1965), pilot sovietic, erou al URSS.
2. Mihail Mihailovici Gromov (1899-1985), pilot sovietic, general-colonel de aviație, profesor, erou al URSS.
3. Vapor sovietic construit în Danemarca, care s-a scufundat în Marea Ciukotsk în februarie 1934.

de vigilenţă maximă faţă de acest „contingent" – aşa se exprimaseră autorităţile. Vigilenţă şi fermitate. Dar Riurikov nu trebuie să se sperie. Toţi angajaţii civili ai spitalului îi vor fi ajutoare de nădejde – un important colectiv de membri de partid, care lucrează în cele mai dificile condiţii din Nord.

În cei treizeci de ani de muncă administrativă, Riurikov văzuse altceva la subalternii săi. Se săturase îngrozitor de furturile din inventarul statului, de pînda reciprocă, de beţii. Locotenent-colonelul s-a bucurat la aceste cuvinte, era ca şi cum ar fi fost chemat la război împotriva duşmanilor ţării. El va şti să-şi facă datoria în sectorul său. Riurikov a venit în Nord într-un avion, într-un fotoliu moale. Nu mai zburase niciodată cu avionul, nu avusese ocazia, şi senzaţia a fost minunată. Nu i-a fost greaţă şi doar la aterizare a fost puţin ameţit. Îi părea sincer rău că nu zburase şi înainte. Stîncile şi culorile pure ale cerului nordic l-au umplut de entuziasm. S-a înveselit, simţindu-se aproape ca la douăzeci de ani, şi nici măcar n-a vrut să rămînă cîteva zile, ca să vadă oraşul – era dornic de muncă.

Şeful Direcţiei sanitare i-a dat maşina sa personală, un ZIS-110, şi locotenent-colonelul a ajuns la Spitalul Central, aflat la cinci sute de kilometri de „capitala" locală.

Amabilul şef al Secţiei sanitare n-a prevenit numai spitalul în legătură cu sosirea lui Riurikov. Directorul anterior pleca în concediu „pe Continent" şi încă nu eliberase locuinţa. Nu departe de spital, la trei sute de metri de şosea era aşa-numita Casă a Direcţiei – unul din hotelurile pentru şefii cei mai mari, pentru cei cu grad de general.

Acolo şi-a petrecut Riurikov noaptea, analizînd cu uimire draperiile brodate de catifea, covoarele, obiectele sculptate din os, dulapurile masive pentru haine, lucrate manual.

Dimineaţa a băut ceai şi, fără să-şi fi desfăcut bagajele, s-a dus la spital.

Clădirea spitalului fusese construită cu puţin timp înainte de război pentru o unitate militară. Însă construcţia mare, cu două etaje în formă de T, situată printre stîncile golaşe, era un punct de reper mult prea vizibil pentru avioanele inamice (în timp ce se rezolva problema construcţiei şi se ridica clădirea, tehnica a

avansat puternic) – prin urmare s-a dovedit inutilă pentru armată şi a fost cedată medicinei.

Într-un interval scurt, după ce a plecat regimentul şi clădirea a rămas nesupravegheată, au fost distruse canalizarea şi reţeaua de alimentare cu apă, iar centrala electrică şi pe cărbuni cu două cazane a devenit complet inutilă. Cărbuni nu se aduceau, lemnele de foc fuseseră folosite, iar pentru ultima petrecere a armatei au fost arse în centrală toate fotoliile din sala de spectacole.

Treptat, Direcţia sanitară a refăcut totul, prin munca neplătită a deţinuţilor bolnavi, şi acum spitalul arăta impunător.

Locotenent-colonelul a intrat în cabinetul său şi a rămas uimit de dimensiunile acestuia. La Moscova nu avusese niciodată un cabinet personal atît de spaţios. Nu era cabinet, ci o sală de conferinţe pentru vreo sută de persoane, după etaloanele moscovite.

Pereţii încăperilor vecine au fost dărîmaţi şi camerele unite, ferestrele au fost acoperite cu draperii de pînză minunat brodate, iar soarele roşu de toamnă hoinărea pe ramele aurite ale tablourilor, pe tapiţeria de piele a canapelelor lucrate artizanal, aluneca pe suprafaţa lăcuită a biroului de dimensiuni neobişnuite.

Toate acestea i-au plăcut locotenent-colonelului. Era nerăbdător să stabilească orele de audienţă, dar n-a putut să o facă imediat, ci abia după două zile. Nici directorul precedent nu voia să piardă timpul cu plecarea – biletul de avion era comandat de mult timp, chiar înainte ca Riurikov să plece din capitală.

În cele două zile s-a familiarizat cu oamenii, cu spitalul. În spital era o secţie mare de interne, şeful ei era doctorul Ivanov, fost medic militar şi fost deţinut. Şeful secţiei de neuropsihiatrie era Piotr Ivanovici Polzunov, tot fost deţinut, deşi doctor în ştiinţe. Era o categorie de persoane care dădeau de bănuit, şi Riurikov fusese prevenit în acest sens încă de la Moscova. Erau oameni care, pe de o parte, trecuseră prin şcoala lagărului, deci erau indiscutabil duşmani, iar, pe de alta, aveau dreptul la compania angajaţilor civili „cu contract". „Că doar ura lor faţă de stat şi de patrie nu se sfîrşeşte în ziua cînd primesc documentul de eliberare, se gîndea locotenent-colonelul. Totuşi ei au alte drepturi, situaţia lor e alta, şi mă obligă să am încredere în ei." Cei doi şefi-deţinuţi nu i-au plăcut locotenent-colonelului şi nu ştia cum

să se poarte cu ei. În schimb, şeful de la chirurgie, chirurgul de regiment Gromov, i-a plăcut lui Riurikov din cale-afară; era angajat civil, chiar dacă nu şi membru de partid, luptase în război, iar în secţie toţi tremurau în faţa lui – nici că se putea mai bine.

Riurikov cunoscuse milităria numai în timpul războiului şi doar în roluri medicale, de aceea subordonarea din armată îi plăcea mai mult decît era necesar. Elementul de organizare pe care aceasta îl aducea în viaţă era, fără îndoială, util, şi uneori Riurikov îşi amintea cu ciudă şi cu necaz munca sa de dinainte de război: nesfîrşitele încercări de a convinge, explicaţiile, indicaţiile, promisiunile incerte ale subalternilor în locul unui ordin scurt şi a unui raport foarte precis.

Îl preţuia pe chirurgul Gromov şi pentru că acesta reuşise să transfere atmosfera de spital militar în secţia de chirurgie a spitalului. Trecea pe la Gromov – acolo domnea liniştea de moarte a coridoarelor de spital şi clanţele de aramă străluceau.

— Cu ce lustruieşti clanţele?

— Cu poame de merişor, raportă Gromov şi Riurikov se minună.

Ca să-şi lustruiască nasturii de la tunică şi manta, îşi luase de la Moscova o cremă specială. Şi cînd colo, se putea şi cu poame de merişor

La chirurgie totul strălucea de curăţenie. Duşumelele raşchetate, cutiile de aluminiu cu materiale, lustruite, dulapurile cu instrumentar...

Dar în spatele uşilor saloanelor respira un monstru cu multe chipuri, de care Riurikov se cam temea. I se părea că toţi deţinuţii au un singur chip: înrăit, plin de ură...

Gromov deschise în faţa directorului unul dintre saloanele mici. Mirosul greu de puroi, de rufărie murdară nu-i plăcu lui Riurikov; el închise uşa şi trecu mai departe.

În ziua aceea pleca fostul director împreună cu soţia lui. Gîndul că mîine va fi deja un director plin îi făcea plăcere. Rămase singur în apartamentul imens de cinci camere cu un balcon-verandă spaţios. Camerele erau goale, mobila fostului director – dulapurile minunate cu oglindă lucrate artizanal, birourile din imitaţie de mahon, bufetul masiv sculptat – toate erau visul proprietarului,

al fostului director. Canapelele moi, pufurile, scaunele – toate erau proprietatea fostului director. Apartamentul era pustiu.

Locotenent-colonelul Riurikov îi ceru administratorului de la secția de chirurgie să-i aducă un pat și lenjerie de pat din spital, și acesta, pe proprie răspundere, mai aduse o noptieră pe care o puse lîngă perete în camera cea mare.

Riurikov se apucă să-și desfacă bagajele. Scoase din geamantan prosopul, săpunul, le duse în bucătărie.

Pentru început, își atîrnă pe perete chitara cu fundă roșie decolorată. Nu era o chitară obișnuită. La începutul Războiului Civil puterea sovietică nu avea încă nici decorații, nici alte distincții onorifice. În 1918, Podvoiski pleda în presă pentru introducerea decorațiilor și era făcut cu ou și cu oțet fiind numit „rămășiță a țarismului", iar pe front oamenii erau recompensați pentru merite militare nu cu decorații, ci cu arme sau cu chitare și balalaici.

Așa a fost recompensat și ostașul din Garda Roșie Riurikov pentru luptele de la Tula: i-a fost înmînată o chitară. Riurikov nu avea ureche muzicală și doar cînd rămînea singur ciupea cu grijă și teamă ba o coardă, ba alta. Coardele zbîrnîiau și bătrînul se întorcea măcar pentru un minut în lumea cea mare și atît de dragă a tinereții sale. Așa își păstra el comoara de mai bine de treizeci de ani.

Își așternu patul, puse o oglindă pe noptieră, se dezbrăcă și, vîrîndu-și picioarele în pantofi, se apropie de fereastră doar în lenjeria de corp și privi afară: de jur împrejur se înălțau munții care păreau că se roagă în genunchi. Părea că o mulțime de oameni veniseră la un făcător de minuni, să se roage, să ceară sfaturi, să li se arate calea.

Lui Riurikov i se părea că nici natura nu-și cunoaște destinul, că și ea are nevoie de un sfat.

Luă chitara de pe perete și noaptea, în camera goală, acordurile ei răsunară deosebit de sonor, de solemn și expresiv. Ca întotdeauna, ciupirea coardelor îl calmă. În timpul interpretării nocturne la chitară luă primele decizii. Dobîndise voința necesară ca să le îndeplinească. Se culcă și adormi imediat.

Dimineaţa, încă înainte să-şi înceapă ziua de muncă în noul şi spaţiosul cabinet, Riurikov îl chemă pe locotenentul Maksimov, adjunctul său pe probleme administrative, şi îi spuse că va ocupa o singură cameră din cinci, pe cea mai mare. În celelalte n-are decît să-i instaleze pe angajaţii care nu aveau repartizat spaţiu locativ. Locotenentul Maksimov ezită şi încercă să-i explice că aşa ceva dovedea lipsă de prestanţă.

— Dar eu n-am familie, spuse Riurikov.

— Şi fostul director nu avea decît soţie, replică Maksimov. Doar o să vină musafiri, o mulţime de şefi din capitală, care vor rămîne pentru un timp.

— Pot să rămînă în clădirea unde am stat eu în prima noapte. E la doi paşi. Pe scurt, faceţi cum vi s-a spus.

Dar, de-a lungul zilei, Maksimov mai veni de cîteva ori în cabinet să-l întrebe dacă nu şi-a schimbat hotărîrea. Capitulă doar cînd noul director începu să se supere.

Primul veni în audienţă ofiţerul politic local Koroliov. După ce făcură cunoştinţă şi îi raportă pe scurt cum stau lucrurile, Koroliov spuse:

— Am o rugăminte. Mîine mă duc la Dolgoe.

— Ce-i Dolgoe ăsta?

— Este centrul raional, la optzeci de kilometri de aici... Un autobuz mare merge într-acolo în fiecare dimineaţă.

— Bine, du-te, încuviinţă Riurikov.

— Nu, nu m-aţi înţeles, zîmbi Koroliov. Cer permisiunea să folosesc maşina dumneavoastră personală...

— Aici am maşină personală? întrebă Riurikov.

— Da.

— Şi şofer?

— Şi şofer...

— Şi Smolokurov (acesta era numele fostului director) se ducea undeva cu maşina asta personală?

— Călătorea puţin, spuse Koroliov. Ce-i drept, e drept. Puţin.

— Uite ce e... – Riurikov înţelesese cum stau lucrurile şi luase o decizie. Du-te cu autobuzul. Pînă una alta, maşina să stea pe loc. Iar pe şofer îl trimiteţi la garaj, să lucreze pe camioane... Nici

eu n-am nevoie de maşină. Dacă va trebui să plec undeva, o să mă duc cu salvarea sau cu camionul.

Secretara întredeschise uşa.

— Vă caută lăcătuşul Fedotov, spune că e foarte urgent...

Lăcătuşul era speriat. Din povestirea lui incoerentă şi pripită, Riurikov pricepu că în apartamentul de la parter, unde locuia el, se prăbuşise tavanul: căzuse tencuiala şi curgea de sus. Era nevoie de reparaţii, sectorul administrativ nu vrea să le facă, iar lăcătuşul n-are destui bani pentru o asemenea lucrare. Şi nici nu e drept. Trebuie să plătească cel din vina cui a căzut tencuiala, chiar dacă e membru de partid. Căci curge...

— Stai aşa, a spus Riurikov. Dar de ce curge? Doar deasupra locuiesc oameni.

Cu mare greutate, Riurikov înţelese că în apartamentul de sus ţineau un porc, aşa că se adunase bălegar şi urină, tencuiala de la parter cedase, iar porcul urina în capul locatarilor de jos.

Riurikov se făcu foc şi pară.

— Anna Petrovna, strigă el secretarei, chemaţi-l la mine pe secretarul organizaţiei de partid şi pe nemernicul cu porcul.

Anna Petrovna dădu din mîini şi dispăru.

Peste vreo zece minute, în cabinet intră Mostovoi, secretarul organizaţiei de partid, şi se aşeză la masă. Toţi trei – Riurikov, Mostovoi şi lăcătuşul – tăceau. Trecură aşa vreo zece minute.

— Anna Petrovna!

Anna Petrovna se strecură pe uşă.

— Unde-i stăpînul porcului?

Anna Petrovna dispăru.

— Acesta-i stăpînul porcului, el, tovarăşul Mostovoi, spuse lăcătuşul.

— Aha, deci aşa stă treaba. Riurikov se ridică. Dumneata mergi acasă, pînă una alta. Şi-l pofti afară pe lăcătuş.

— Cum aţi îndrăznit? răcni el la Mostovoi. Cum aţi îndrăznit să ţineţi porcul în apartament?...

— Nu urla, îi replică Mostovoi calm. Unde vrei să-l ţin? În stradă? Cînd o să creşti şi tu păsări sau un purceluş, o să vezi cum e. De cîte ori n-am cerut: „Daţi-mi un apartament la parter". Nu-mi dau. În toate blocurile e la fel. Numai că lăcătuşul ăsta e

cam limbut. Fostul director ştia să le astupe gura. Tu, în schimb, pleci urechea la toate prostiile.

— Reparaţiile se vor face pe banii tăi, tovarăşe Mostovoi.

— Ei nu, aşa ceva n-o să se întîmple...

Dar Riurikov dădea deja telefoane, îl chemă pe contabil, îi dictă dispoziţii.

De programul de audienţe s-a ales praful. Locotenent-colonelul n-a reuşit să-l cunoască pe nici unul dintre adjuncţii săi şi-a pus de nenumărate ori semnătura pe hîrtii nenumărate, pe care mîini pricepute, îndelung antrenate, le aşterneau în faţa lui. Fiecare solicitant se înarma cu un prespapier uriaş, care se afla pe masa directorului, – o sculptură artizanală reprezentînd turnul Kremlinului, cu stele roşii de plastic – şi usca cu grijă semnătura locotenent-colonelului.

Situaţia s-a prelungit pînă la prînz, iar după prînz directorul se duse prin spital. Doctorul Gromov, cu mutra sa roşie şi dinţii albi, îl aştepta.

— Vreau să văd cum munciţi, spuse directorul. Arătaţi-mi pe cine externaţi astăzi.

Bolnavii intrau în şir în cabinetul mult prea spaţios al lui Gromov. Riurikov îi vedea pentru prima oară pe cei pe care trebuia să-i trateze. Un şir de schelete defila prin faţa lui.

— Păduchi aveţi?

Bolnavul ridică din umeri şi se uită speriat la doctorul Gromov.

— Daţi-mi voie, ăştia sînt de la chirurgie... De ce arată aşa?

— Asta nu-i treaba noastră, spuse vesel doctorul Gromov.

— Dar de ce-i externaţi?

— Păi cît să-i mai ţinem? Ce ne facem cu zilele de spitalizare?

— Cum e posibil să-l externaţi pe ăsta?

Riurikov arătă spre un bolnav cu răni purulente, întunecate.

— Pe ăsta îl externăm pentru că fură pîinea de la vecini.

Veni colonelul Akimov, comandantul acelei nedefinite unităţi militare (regiment, divizie, corp, armată), dislocate pe teritoriul imens al Nordului. Unitatea militară construise cîndva clădirea spitalului, pentru nevoile proprii. La cei cincizeci de ani ai săi, Akimov arăta tînăr, îngrijit, vesel. Se înveseli şi Riurikov. Akimov

își adusese soția bolnavă – „Nimeni n-o poate ajuta, așa stă treaba, măcar aici sînt medici".

— Voi da dispoziție imediat, spuse Riurikov. Sună și Anna Petrovna apăru în ușă, gata să execute orice ordin.

— Nu vă grăbiți, spuse Akimov. Nu mă tratez aici pentru prima dată. Cine vreți s-o consulte pe soția mea?

— Păi, de pildă, Stebelev.

Stebelev era șeful secției de interne.

— Nu, zise Akimov. Acasă am și eu unul ca Stebelev. Vreau s-o consulte doctorul Glușakov.

— Bine, încuviință Riurikov. Dar doctorul Glușakov este deținut. Nu credeți că...

— Nu, nu cred, spuse hotărît Akimov, și în ochii lui nu era nici urmă de zîmbet. Tăcu un timp. Problema e, continuă el, că soția mea are nevoie de un medic, nu de...

Colonelul nu-și mai termină fraza.

Anna Petrovna dădu fuga să solicite un permis și o chemare pe numele lui Glușakov, iar colonelul Akimov i-o prezentă pe soția sa lui Riurikov.

În curînd din lagăr fu adus Glușakov, un bătrîn cărunt și zbîrcit.

— Bună ziua, profesore, îl salută Akimov, ridicîndu-se și dînd mîna cu Glușakov, iată, avem o rugăminte la dumneavoastră.

Glușakov îi propuse s-o consulte pe soție în infirmeria lagărului („acolo am totul la îndemînă, aici nu știu nimic"). Riurikov îl sună pe adjunctul său pe probleme de lagăr, ca să elibereze un permis pentru colonel și soția lui.

— Anna Petrovna, o întrebă Riurikov pe secretară, după plecarea musafirilor. E adevărat că Glușakov e un specialist atît de bun?

— Oricum, e mai de nădejde decît ai noștri, chicoti Anna Petrovna.

Locotenent-colonelul Riurikov oftă. Pentru el, fiecare zi din viață era colorată într-o nuanță deosebită, unică. Erau zile de pierderi, de eșecuri, zile de fericire, zile de bunătate, de compasiune, zile de neîncredere, de mînie... Tot ce se întîmpla în ziua respectivă avea un anumit specific, și Riurikov reușea uneori să-și

adapteze deciziile, faptele la acest „fundal", care parcă nu depindea de voinţa lui. Astăzi era ziua îndoielilor, a dezamăgirilor.

Observaţia colonelului Akimov atinsese ceva important, esenţial în viaţa de acum a lui Riurikov. Se deschisese o fereastră, la existenţa căreia, pînă la vizita colonelului Akimov, Riurikov nu se gîndise încă. Acum era clar că fereastra exista şi prin ea se puteau vedea lucruri pe care el nu le observase înainte.

În ziua aceea, parcă toate se vorbiseră cu colonelul Akimov. Noul şef interimar de la chirurgie, medicul Braude, raportă că operaţiile ORL programate pentru ziua respectivă au fost amînate. Mîndria spitalului – Adelaida Ivanovna Simbirţeva, o specialistă în vîrstă, diagnostician de mare fineţe şi un adevărat artist în chirurgie, discipola celebrului Voiacek, venită de curînd să lucreze aici –, „se îndopase cu narcotice", cum s-a exprimat Braude, şi acum făcea scandal în sala de tratamente de la chirurgie. Sparge tot ce-i de sticlă, tot ce-i cade în mînă. Ce să facă? Poate s-o lege, să cheme gardianul şi s-o ducă în apartamentul ei?

Locotenent-colonelul Riurikov dispuse ca Adelaida Ivanovna să nu fie legată, ci să i se astupe gura cu un şal, să fie dusă acasă şi încuiată acolo. Sau să i se toarne un somnifer pe gît – o dublă de cloralhidrat, neapărat doză dublă, şi să fie dusă de acolo adormită. Dar s-o conducă şi s-o ducă angajaţi civili, nu deţinuţi.

La neuropsihiatrie, un bolnav îl omorîse pe vecinul său cu o lance ascuţită de fier. Medicul-şef, Piotr Ivanovici, anunţă că omorul era rezultatul urii sîngeroase între infractori: ambii bolnavi – şi criminalul, şi victima – erau hoţi.

La secţia de boli interne, la Stebelev, administratorul-deţinut furase şi vînduse patruzeci de cearşafuri. Lvov, ofiţerul politic, găsise deja cearşafurile undeva sub o barcă, pe malul rîului.

Şefa secţiei de femei cerea raţie de ofiţer, iar problema ei se rezolva undeva prin capitală.

Dar cea mai neplăcută era vestea adusă de Anisimov, adjunctul pe probleme de lagăr. El a stat îndelung pe canapeaua adîncă de piele din cabinetul lui Riurikov, aşteptînd să scadă fluxul de vizitatori. Cînd rămaseră singuri, spuse:

— Vasili Ivanovici, dar ce facem cu Liusia Popovkina?

— Care Liusia Popovkina?

— Păi, nu ştiţi?

Era vorba de o fostă balerină, provenită dintre deţinute, cu care se încurcase Semion Abramovici Smolokurov, fostul director. Femeia nu lucra nicăieri şi rolul ei era doar să-l distreze pe Smolokurov. Acum („de aproape o lună", îşi spuse Riurikov) ea n-are de lucru, nu sînt dispoziţii în privinţa ei.

Riurikov simţi nevoia să se spele pe mîini.

— Ce dispoziţii? Trimiteţi-o imediat la dracu'.

— La disciplinar?

— De ce musai la disciplinar? Ea ce vină are? Îţi dau şi ţie mustrare, de-o lună întreagă nu munceşte.

— Am protejat-o, spuse Anisimov.

— Pentru cine? Riurikov se ridică şi începu să umble prin încăpere. S-o trimiţi imediat, chiar mîine.

.....

În timp ce Piotr Ivanovici urca scara îngustă de lemn ce ducea la etajul întîi, la Antonina Sergheevna, se gîndi că în doi ani, de cînd lucrau împreună în acest spital, nu fusese niciodată acasă la medicul-şef. Zîmbi pe sub mustăţi, înţelegînd de ce a fost invitat. Ei bine, prin această invitaţie, el, fostul deţinut, era introdus în „lumea bună" locală. Piotr Ivanovici nu-i înţelegea pe oamenii ca Riurikov şi de aceea îi dispreţuia. Avea impresia că aceştia aleg o cale deosebită în carieră, calea „incoruptibilului" între ghilimele apăsate, a „incoruptibilului" care vrea să devină, nici mai mult nici mai puţin, decît şef al Direcţiei sanitare. Şi iată-l cum se fandoseşte, se izmeneşte, de parcă ar fi întruchiparea sfintei nevinovăţii.

Piotr Ivanovici ghicise corect. În încăperea plină de fum de ţigară era înghesuială. Erau acolo şi medicul radiolog, şi Mostovoi, şi contabilul-şef. Antonina Sergheevna turna din ceainicul de aluminiu al spitalului un ceai cald şi slab.

— Intraţi, Piotr Ivanovici, spuse ea, după ce neuropatologul îşi scoase impermeabilul de prelată.

— Începem, anunţă Antonina Sergheevna, şi lui Piotr Ivanovici îi trecu prin minte „Încă mai arată bine".

Apoi îşi mută privirea în altă parte.

Şeful lagărului spuse:

— V-am invitat aici, domnilor (Mostovoi ridică din sprîncene), ca să vă anunţ o veste extrem de neplăcută.

Toată lumea izbucni în rîs, rîse şi Mostovoi, gîndindu-se şi el că era ceva literar[1]. Mostovoi se linişti, căci cuvîntul „domnilor" îi dăduse o stare de nelinişte, chiar dacă era doar o vorbă de duh sau o scăpare în exprimare.

— Ce facem? întrebă Antonina Sergheevna. Peste un an o să ajungem cerşetori. Iar EL a venit pentru trei ani. Tuturor ni s-a interzis să ţinem servitori dintre deţinuţi. De ce trebuie să sufere fetele astea nefericite la muncile în comun? Din cauza cui? Din cauza lui. De lemne nici nu mai vorbesc. Iarna trecută n-am pus nici o rublă pe carnetul de economii. La urma urmei, am copii.

— Toată lumea are copii, interveni contabilul-şef. Dar ce se poate face în cazul acesta?

— Să-l otrăvim, dracu' să-l ia, răcni Mostovoi.

— Faceţi un efort şi nu vorbiţi aşa în prezenţa mea, spuse contabilul-şef. Altfel voi fi nevoit să aduc la cunoştinţă unde trebuie.

— Am glumit.

— Faceţi un efort şi nu mai glumiţi aşa.

Piotr Ivanovici ridică mîna.

— Trebuie să-l chemăm pe Ciurbakov. Iar dumneavoastră, Antonina Sergheevna, să staţi de vorbă cu el.

— De ce eu? Antonina Sergheevna roşi.

Ciurbakov, maior în serviciul sanitar, şeful Direcţiei sanitare, era vestit pentru destrăbălarea sa gălăgioasă şi pentru incredibila rezistenţă la beţie. Avea copii în mai toate minele: cu doctoriţele, cu felcerităle, cu asistentele şi cu infirmierele.

— Da, chiar dumneavoastră. O să-i explicaţi maiorului Ciurbakov că locotenent-colonelul Riurikov vrea să-i ia locul, aţi înţeles? Spuneţi-i că el e membru de partid de ieri, de alaltăieri, în schimb Riurikov...

— Riurikov e membru de partid din 1917, remarcă, oftînd, Mostovoi. Dar la ce i-ar trebui locul lui Ciurbakov?

— Of, nu înţelegeţi nimic. Piotr Ivanovici are perfectă dreptate.

---

1. Aluzie la fraza din finalul piesei *Revizorul* de Gogol, în care se anunţă sosirea adevăratului revizor.

— Dar dacă i-am scrie lui Ciurbakov?

— Şi cine-i duce scrisoarea? Cui i s-a urît cu viaţa? Dar dacă trimisul nostru e interceptat sau, şi mai simplu, se duce cu scrisoarea direct în cabinetul lui Riurikov? Au mai fost asemenea cazuri.

— Dar prin telefon?

— Prin telefon îl invitaţi doar. Ştiţi că la Smolokurov convorbirile erau ascultate.

— Ei, la ăsta nu-s ascultate.

— Cine ştie. Pe scurt, precauţie şi iniţiativă, iniţiativă şi precauţie...

[1963]

Comisarul militar

Operaţia – extragerea corpului străin din esofag – a fost trecută în registrul sălii de operaţii de mîna lui Valentin Nikolaevici Traut, unul dintre cei trei chirurgi care făcuseră intervenţia. Prima mînă nu fusese Traut, ci Anna Sergheevna Novikova, discipola lui Voiacek, otorinolaringolog din capitală, o frumuseţe sudică, care nu fusese niciodată în detenţie, ca şi cei doi care o asistaseră, Traut şi Lunin. Tocmai pentru că Novikova era prima mînă, operaţia a fost făcută cu două zile mai tîrziu decît termenul stabilit. Patruzeci şi opt de ore turnaseră apă peste studenta eminentă a lui Voiacek, îi dăduseră să bea clorură de amoniu, îi făcuseră spălături stomacale şi intestinale, o umflaseră cu ceai tare. După două zile, degetele Annei Sergheevna s-au oprit din tremurat şi operaţia a început. Alcoolică înrăită şi narcomană, la mahmureală doctoriţa turna conţinutul tuturor flacoanelor într-o singură ceaşcă-strachină, închisă la culoare, şi sorbea această poşircă, ca să se ameţească din nou şi să adoarmă. Nu era nevoie de multă poşircă. Acum, în halat şi mască, Novikova striga la doctorii care o asistau, dădea comenzi scurte – gura îi era clătită, spălată şi doar din cînd în cînd mai ajungea pînă la asistenţi duhoarea de alcool. Asistenta de la sala de operaţii, ale cărei nări fremătau, adulmecînd acest miros nelalocul lui, zîmbea uşor pe sub mască,

ca apoi să-şi alunge în grabă zîmbetul de pe chip. Asistenţii nu zîmbeau şi nu se gîndeau la duhoarea de alcool. Operaţia cerea atenţie. Traut mai făcuse şi înainte astfel de operaţii, dar rar, iar Lunin vedea aşa ceva pentru prima oară. Pentru Novikova însă era un prilej ca să-şi arate măiestria deosebită, mîinile de aur, calificarea de cel mai înalt nivel.

Pacientul nu înţelegea de ce operaţia se amîna cu o zi şi cu încă o zi, dar tăcea – aici nu prea era în măsură să comande. Bolnavul locuia la directorul spitalului. I se spusese: „Vei fi chemat". Iniţial ştiuse că o să-l opereze Traut, apoi a mai trecut o zi şi i-au spus: „Mîine, şi nu Traut, ci Novikova". Toate acestea erau chinuitoare pentru bolnav, dar el era militar, pe deasupra abia venise de pe front – aşa că se stăpînea. Bolnavul avea un rang înalt, epoleţi de colonel, era comisar militar raional într-una din cele opt regiuni din Kolîma.

Spre sfîrşitul războiului, locotenentul Kononov comanda un regiment, nu voia să plece din armată, dar pentru vremurile de pace era nevoie de alte cunoştinţe. Tuturor celor reatestaţi li s-a propus să-şi continue slujba în armată cu aceleaşi grade, dar în trupele MVD, folosite pentru paza în lagăre. În 1946, paza lagărelor a fost predată unităţilor de cadre, nu celor de la VOHR[1], ci cadrelor cu trese, cu decoraţii. Toţi îşi păstrau gradul anterior, raţia polară, salariul, concediul, toate privilegiile polare ale Dalstroi-ului. Kononov, care avea soţie şi o fiică, a priceput rapid cum stau lucrurile şi, aflat deja la Magadan, s-a încăpăţînat şi nu s-a dus să lucreze în lagăr. Şi-a trimis soţia şi fiica pe Continent, iar el a fost numit în funcţia de comisar militar raional. „Gospodăria" lui se întindea de-a lungul şoselei pe sute de kilometri; la zece kilometri distanţă de şosea locuiau oameni de care trebuia să ţină seama. Kononov a înţeles că a chema aici pe cineva însemna pierdere de timp pentru cei chemaţi. Pînă la aşezarea unde locuia comisarul militar se ajungea într-o săptămînă. Încă o săptămînă dura drumul înapoi. De aceea toată evidenţa şi corespondenţa se trimitea prin cei care aveau drum într-acolo, iar o dată pe lună, sau şi mai des, Kononov îşi cutreiera raionul cu maşina. Cu munca

1. Acronim pentru Paza Militarizată a Republicii, structură subordonată NKVD.

o scotea la capăt, dar nu aştepta avansarea, ci încheierea cu „Nordul", transferul, demobilizarea pur şi simplu, fără să se gîndească la epoleţii de colonel. Încetul cu încetul, toate acestea la un loc – Nordul, lipsa de organizare – l-au făcut pe Kononov să se apuce de băut. Iată de ce nu putea să explice cum de-i nimerise în esofag un os care părea mare la pipăit şi care îi îngusta căile respiratorii. În plus, vorbea cu greu şi în şoaptă.

Firește, Kononov putea ajunge cu corpul său străin în esofag pînă la Magadan, la Direcţie erau medici care l-ar fi ajutat... Dar Kononov lucrase vreun an la comisariatul militar şi ştia că Malul Stîng – spitalul cel mare pentru deţinuţi – era lăudat. La Kononov se păstrau livretele militare ale angajaţilor spitalului, bărbaţi şi femei. Cînd i-a rămas osul în gît şi era clar că nici o forţă nu-l va scoate de acolo fără ajutorul medicilor, Kononov s-a urcat în maşină şi-a venit la Malul Stîng, la spitalul pentru deţinuţi.

Pe atunci director al spitalului era Vinokurov. Acesta înţelegea foarte bine că prestigiul spitalului pe care abia îl preluase va creşte dacă operaţia va reuşi. Speranţele cele mai mari se puneau în studenta lui Voiacek, pentru că la Magadan nu existau specialişti de talia ei. Novikova lucrase şi la Magadan cu doar un an în urmă: „Transferul la Malul Stîng sau concedierea de la Dalstroi". „La Malul Stîng, la Malul Stîng", a strigat Novikova la Serviciul de cadre. Înainte de Magadan, Novikova lucrase în Aldan, înainte de Aldan – în Leningrad. Pretutindeni o goneau tot mai departe spre nord. O sută de promisiuni, o mie de jurăminte încălcate. La Malul Stîng îi plăcea, se ţinea tare. Înalta calificare se simţea în orice observaţie a Annei Sergheevna. Ca otorinolaringolog primea şi oameni liberi şi deţinuţi, trata bolnavii, făcea operaţii, consulta – şi dintr-odată începea beţia, bolnavii rămîneau nesupravegheaţi, civilii plecau, iar pe deţinuţi îi îngrijea felcerul. Anna Sergheevna nici nu apărea în secţie.

Cînd a venit Kononov şi s-a văzut că era necesară o operaţie de urgenţă, s-a dat ordin ca Anna Sergheevna să fie pusă pe picioare. Problema era următoarea: Kononov trebuia să stea mult timp în spital. Extragerea unui corp străin este o operaţie aseptică. Desigur, în spitalul cel mare erau două secţii de chirurgie, septică şi aseptică, cu personal diferit – în cea aseptică mai pregătit, în cea septică mai puţin. Trebuia urmărit procesul vindecării, cu atît

mai mult cu cît era vorba de o rană pe esofag. Bineînţeles, se va găsi un salon separat pentru comisar. Kononov nu voia să meargă la Magadan, în capitala regiunii Kolîma n-avea ce face cu gradul lui de colonel. Îl vor primi, cu siguranţă, dar nu va avea parte de atenţie şi grijă. Acolo medicii sînt ocupaţi cu generalii şi cu soţiile de general. Acolo Kononov ar muri. Să mori la patruzeci de ani din cauza unui blestemat de os în gît... Kononov a dat toate semnăturile, cîte i s-au cerut. Înţelegea că era vorba de viaţa şi de moartea lui şi se chinuia.

— O s-o faceţi dumneavoastră, Valentin Nikolaevici?

— Da, eu, răspunse nesigur Traut.

— Păi atunci ce mai aşteptăm?

— Să mai aşteptăm o zi.

Kononov nu pricepea nimic. Era hrănit prin nas, deci primea mîncare şi n-ar fi murit de foame.

— Mîine vă mai vede un medic.

La patul lui Kononov aduseră o femeie medic. Degetele ei experimentate găsiră imediat osul pe pipăite şi îl atinseră aproape fără durere.

— Cum e, Anna Sergheevna?

— Mîine de dimineaţă.

În cazul acestei operaţii mortalitatea este de treizeci la sută. Osul era atît de mare, încît lui Kononov i-a fost ruşine să se uite la el, cînd i l-au adus într-un pahar pentru cîteva ore. Kononov era în salonul postoperator. Directorul îi aducea uneori ziarele.

— Totul merge bine.

Kononov stătea în salonul minuscul, în care abia încăpea un pat. Perioada de control trecuse, totul era bine, mai bine nici că se putea – se simţea nivelul profesional al discipolei lui Voiacek, dar ce perioadă de control există pentru plictiseală! Deţinutul, cel arestat îşi poate ţine în frîu cît de cît acest sentiment într-un anumit cadru, ştie să-l controleze cu ajutorul escortei, al gratiilor, al verificărilor, al apelurilor, al distribuirii hranei, dar cum s-o facă oare colonelul? Kononov se sfătui cu directorul spitalului.

— Aştept de mult răspunsul la această întrebare, omul e om întotdeauna. Firește, vă plictisiţi. Dar nu vă pot externa mai devreme de o lună, riscul e prea mare şi succesul prea rar ca să nu-l preţuim. Vă pot permite să vă mutaţi în salonul pentru

deținuți, acolo sînt patru persoane, veți fi al cincilea. Cu siguranță, în felul acesta și interesele spitalului, și al dumneavoastră se vor echilibra.

Kononov acceptă imediat. Era o soluție bună. Colonelul nu se temea de deținuți. Cunoștințele făcute în spital îl convinseseră pe Kononov că deținuții sînt oameni ca toți oamenii, n-or să-l muște, n-or să-l confunde cu vreun *cekist* sau procuror, cum, necum, el era soldat profesionist. El, colonelul Kononov, n-o să-i cerceteze, n-o să-i supravegheze pe oameni, pe noii vecini. Pur și simplu îi era urît să zacă singur, și atît.

Colonelul a rătăcit multe săptămîni pe coridor, îmbrăcat în halatul cenușiu de spital. Halatul era al statului, de deținut. Îl vedeam pe colonel prin ușa deschisă, înfășurat în halat, ascultînd cu atenție vreun povestaș.

Pe atunci eram felcer-șef la secția de chirurgie, apoi am fost transferat în pădure, și Kononov a ieșit din viața mea, așa cum au ieșit mii de oameni, lăsînd în memorie urme abia vizibile, o simpatie abia perceptibilă.

Numele lui Kononov mi l-a mai amintit încă o dată la o conferință medicală un participant, noul medic-șef al spitalului, maiorul Koroliov. Acesta era un fost combatant, mare amator de băutură, de mîncare. N-a rămas prea multă vreme medic-șef: nu se putea abține de la micile șperțuri, de la un păhărel de alcool. După un incident care a făcut vîlvă, a fost dat jos din funcția de conducere, concediat, apoi acceptat din nou în calitate de șef al Secției sanitare a Direcției de Nord.

După război, în Kolîma, la Dalstroi, a năvălit după cîștiguri mari un puhoi de aventurieri și impostori, care se ascundeau de tribunal și de închisoare.

Director al spitalului a fost numit un oarecare maior Alekseev, care purta Steaua Roșie și epoleți de maior. Într-o zi, Alekseev a venit la mine pe jos, s-a interesat de sector, dar nu mi-a pus nici o întrebare și a plecat înapoi. Dispensarul din pădure era la douăzeci de kilometri de spital. Nici nu s-a întors bine Alekseev, că a și fost arestat în aceeași zi de cei veniți din Magadan. A fost condamnat pentru uciderea soției. Nu era nici medic, nici militar, dar cu documente false a reușit să se tîrască din Magadan pînă

la tufişurile noastre de la Malul Stîng şi să se ascundă acolo. Decoraţia, epoleţii – toate erau false.

Mai înainte, la Malul Stîng venea adesea şeful Secţiei sanitare a Direcţiei de Nord. Această funcţie a ocupat-o ulterior medicul-şef beţiv. Nou-venitului – un burlac parfumat, foarte bine îmbrăcat – i s-a permis să-şi facă stagiul, să participe la operaţii.

— Am decis să mă recalific şi să devin chirurg, şoptea Palţîn, zîmbind cu un aer protector.

Lunile treceau. În fiecare zi cînd se făceau operaţii, Palţîn venea cu maşina personală de la Centrul Direcţiei de Nord – satul Iagodnoe, lua masa la director şi o curta discret pe fiica acestuia. Medicul nostru Traut a băgat de seamă că Palţîn nu prea cunoştea terminologia medicală, dar omul fusese pe front, trecuse prin război, toată lumea îl credea şi-l iniţia cu dragă inimă în tainele operaţiei şi îi explica una-alta, ca, de pildă, diureza. Pe neaşteptate, Palţîn a fost arestat – din nou era vorba de o crimă pe front; Palţîn nici măcar nu era medic, ci un oarecare poliţai care se ascundea.

Toată lumea aştepta să se întîmple ceva asemănător şi cu Koroliov. Însă n-a fost aşa: şi decoraţia, şi carnetul de partid, şi gradul erau în ordine. Acest Koroliov, în viaţa de zi cu zi medic-şef la Spitalul Central, a ţinut o comunicare la una dintre conferinţele medicale. Comunicarea lui nu era nici mai bună, nici mai rea decît oricare alta. Desigur, Traut era un intelectual, discipolul lui Krause, chirurgul guvernamental, din perioada cînd acela lucrase la Saratov.

Dar naturaleţea, sinceritatea, spiritul democratic găsesc ecou în orice inimă şi, de aceea, cînd la conferinţa ştiinţifică cu participanţi din toată regiunea Kolîma medicul-şef, şeful chirurgilor de pe Malul Stîng, a început să povestească savuros despre reuşita chirurgicală ieşită din comun...

— Un bolnav de la noi a înghiţit un os, un os uite atîta, şi Koroliov arătă cît era de mare. Şi ce credeţi? Osul a fost extras. Medicii care au făcut-o sînt aici, şi bolnavul e aici.

Dar bolnavul nu era acolo. În scurt timp m-am îmbolnăvit, am fost transferat la tabăra de muncă din pădure şi m-am întors după un an la spital, ca şef al camerei de gardă. Am început să lucrez şi cam în a treia zi l-am întîlnit pe colonelul Kononov în camera de gardă. Colonelul s-a bucurat nespus să mă vadă. Toată

conducerea se schimbase. Kononov n-a găsit nici un cunoscut, mă cunoştea doar pe mine, şi mă cunoştea bine.

Am făcut tot ce-am putut: radiografii, programări la medici, l-am sunat pe director, i-am explicat că era vorba despre eroul celebrei operaţii de la Malul Stîng. Totul era în regulă cu Kononov şi, înainte să plece, a trecut pe la mine, la camera de gardă.

— Îţi sînt dator un cadou.

— Eu nu primesc cadouri.

— Le-am adus cadouri tuturor: şi directorului spitalului, şi chirurgilor, şi asistentei, chiar şi bolnavilor din salonul unde am stat, chirurgilor - tuturor le-am dat stofă de un costum. Dar pe tine nu te-am găsit. Îţi sînt recunoscător. Cu bani, oricum îţi vor prinde bine.

— Nu primesc cadouri.

— Ei, o să-ţi aduc măcar o sticlă de coniac.

— N-o să iau nici coniacul, să nu aduceţi.

— Atunci ce-aş putea face pentru tine?

— Nimic.

Pe Kononov l-au luat la radiologie, iar asistenta angajată civil de la cabinet, care venise după el, mi-a spus:

— Ăsta e comisarul militar, nu?

— Da, comisarul militar al raionului.

— Văd că-l cunoaşteţi bine.

— Da, îl cunosc, a fost internat aici, în spital.

— Dacă nu vă trebuie nimic de la el, rugaţi-l să-mi treacă în livretul militar prezenţa la evaluare. Sînt comsomolistă şi acum e o ocazie potrivită, ca să nu mai bat un drum de trei sute de kilometri. Dumnezeu l-a trimis.

— Bine, o să-i spun.

Kononov s-a întors şi i-am transmis rugămintea asistentei medicale.

— Unde e?

— Uitaţi-o, stă acolo.

— Păi, dă-mi livretul, n-am ştampilele la mine, dar îl aduc peste o săptămînă, o să trec prin zonă şi-o să-l aduc.

Kononov îşi bagă livretul militar în buzunar. Apoi se auzi claxonul maşinii la intrare.

Trecu o săptămînă şi comisarul militar n-a venit. Două săptămîni... O lună... După trei luni asistenta medicală veni la mine să discutăm.

— Ah, am făcut o mare greşeală! Trebuia... E o capcană aici.

— Ce capcană?

— Nu ştiu ce capcană, dar mă exclud din comsomol.

— Şi pentru ce vă exclud?

— Pentru relaţia cu un duşman al poporului, pentru că am dat din mînă livretul militar.

— Dar i l-aţi dat comisarului.

— Nu, n-a fost aşa. Vi l-am dat dumneavoastră, iar dumneavoastră – ori comisarului, ori... Asta încearcă să lămurească ei la comitet. Cui i l-am înmînat, dumneavoastră sau direct comisarului. Am spus că vi l-am dat dumneavoastră. Aşa a fost, nu?

— Da, dar eu i l-am dat comisarului militar de faţă cu dumneavoastră.

— Nu ştiu nimic. Ştiu doar că s-a întîmplat o nenorocire îngrozitoare, mă exclud din comsomol, mă dau afară din spital.

— Trebuie să mergeţi în sat, la comisariatul militar raional.

— Să pierd două săptămîni? Trebuia s-o fac de la bun început.

— Cînd plecaţi?

— Mîine.

După două săptămîni m-am întîlnit cu asistenta pe coridor, era supărată foc.

— Cum a fost?

— Comisarul militar a plecat pe Continent, şi-a făcut deja lichidarea. Acum am mari bătăi de cap, trebuie să-mi fac un livret nou. O să am eu grijă să vă dea afară din spital, să vă trimită la o mină disciplinară.

— Ce vină am eu?

— Da' cine altul? Este o capcană vicleană la mijloc, aşa mi-au explicat la MVD.

Am încercat să uit povestea asta. La urma urmei, nimeni nu mă acuzase încă de nimic şi nici nu mă chemase la interogatoriu, dar amintirile despre colonelul Kononov căpătaseră nuanţe noi.

Pe neaşteptate am fost chemat noaptea la poartă.

— Uitaţi-l, el e, striga din spatele barierei colonelul Kononov. Lăsaţi-mă să trec!

— Intrați. Se spune că plecați pe Continent.

— M-am pregătit de concediu, dar nu m-au lăsat să plec. Am reușit să fac lichidarea și mi-am dat demisia. De tot. Plec. Am trecut să-mi iau rămas-bun.

— Doar ca să vă luați rămas-bun?

— Nu. Cînd mi-am predat hîrtiile, într-un colț al sertarului am găsit un livret militar – nu puteam nicicum să-mi amintesc de unde l-am luat. Dacă era pe numele tău, mi-aș fi amintit. De atunci n-am mai fost pe Malul Stîng. Are tot ce trebuie. Ștampila, semnătura, ia-l și dă-i-l doamnei.

— Nu, am spus. Dați-i-l dumneavoastră.

— De ce? Acum e noapte.

— O s-o chem de acasă prin curier. Dar trebuie să i-l dați personal, colonele Kononov.

— Cum vrei.

Asistenta a venit în fugă și Kononov i-a dat documentul.

— E prea tîrziu, am depus toate cererile, m-au exclus din comsomol.

— Stați puțin, scrieți cîteva cuvinte pe formular.

— Vă rog să mă iertați.

Și dispăru în ceața geroasă.

— Vă felicit. Dacă eram în '37, vă împușcau pentru așa ceva, spuse asistenta cu răutate.

— Da, i-am răspuns, și pe dumneavoastră.

[1970-1971]

Riva-Rocci

Moartea lui Stalin n-a adus nici un fel de speranțe noi în inimile înăsprite ale deținuților, n-a înviorat motoarele care lucraseră pînă la uzură, obosite să pompeze sîngele îngroșat prin vasele îngustate, rigide.

Dar pe toate undele radiofonice, preluată de ecoul multiplu al munților, al zăpezii, al cerului, se tîra prin toate cotloanele existenței de prici a deținuților o vorbă importantă, care promitea rezolvarea tuturor problemelor noastre: ba că o să-i declare păcătoși

pe toţi cuviosii, ba că o să-i pedepsească pe ticăloşi, ba că a fost găsit un mijloc să fie puşi la loc, fără durere, toţi dinţii sparţi.

Se iscaseră şi se răspîndeau zvonurile clasice: doar despre amnistie.

Jubileul oricărui stat, de la un an la trei sute, încoronările moştenitorilor, schimbarea puterii, chiar şi a cabinetelor – toate acestea apar în lumea subterană de la o înălţime cerească sub forma amnistiei. Este forma clasică de comunicare dintre cei de sus şi cei de jos.

Zvonurile tradiţionale, în care crede toată lumea, sînt forma cea mai birocratică a speranţelor deţinuţilor.

Guvernul, răspunzînd aşteptărilor tradiţionale, face şi pasul tradiţional – anunţă amnistia.

Nu s-a abătut de la obicei nici cabinetul epocii poststaliniste. Guvernului i se părea că a înfăptui acest act tradiţional, a repeta gestul ţarist înseamnă să-ţi îndeplineşti o datorie morală faţă de omenire, înseamnă că însăşi forma amnistiei, indiferent de structura ei, are un conţinut semnificativ şi tradiţional.

Pentru orice guvern nou există o veche formă tradiţională de îndeplinire a datoriei morale, pe care, dacă nu o aplici, înseamnă să-ţi încalci datoria în faţa istoriei, a ţării.

Amnistia se pregătea, chiar şi în regim de urgenţă, pentru a nu devia de la modelul clasic.

Beria, Malenkov şi Vîşinski i-au mobilizat pe juriştii fideli şi infideli, le-au dat ideea amnistiei, restul era doar o chestiune de tehnică birocratică.

Amnistia a venit în Kolîma, după 5 martie 1953, pentru oamenii prinşi între oscilaţiile soartei de deţinut, care pe toată perioada războiului nutriseră – la fiecare înfrîngere militară şi la fiecare succes – tot diapazonul de sentimente: de la speranţe oarbe pînă la dezamăgirea cea mai profundă. Şi n-a existat nici un clarvăzător, nici un înţelept care să stabilească ce era mai bine, mai profitabil, mai salvator pentru un deţinut – victoria sau înfrîngerea ţării.

Amnistia a venit pentru troţkiştii şi *liternikii* care scăpaseră teferi, care rămăseseră în viaţă după execuţiile lui Garanin, care supravieţuiseră frigului şi foamei în abatajele aurifere din Kolîma în anul '38 – în lagărele staliniste de exterminare.

A venit pentru toți cei care nu fuseseră uciși, împușcați, bătuți pînă la moarte cu cizmele și cu patul armei de către cei din escortă, de brigadieri, de dispeceri și șefi de echipă, pentru toți cei care rămăseseră în viață, plătind prețul complet – suplimentele duble, triple ale condamnărilor adăugate la cea de cinci ani, pe care deținutul o adusese cu el de la Moscova în Kolîma...

În Kolîma nu existau 58-işti condamnați la cinci ani. Cei cu cinci ani erau o categorie îngustă, extrem de redusă – cei condamnați în 1937, înainte de întîlnirea lui Beria cu Stalin și Jdanov la vila lui Stalin, în iunie 1937, cînd condamnările pe cinci ani au fost uitate și s-a aprobat metoda nr. 3 pentru obținerea depozițiilor.

Din această listă scurtă care cuprindea o cifră minusculă de condamnați la cinci ani, în ajunul și în timpul războiului nu mai era nici unul care să nu fi primit un supliment de zece, cincisprezece, douăzeci și cinci de ani.

Iar puținii dintre cei puțini cu cinci ani, care nu primiseră un supliment, nu muriseră, nu nimeriseră în Arhiva nr. 3[1], fuseseră eliberați de mult și intraseră în slujbă – să-i omoare pe foștii lor tovarăși –, ca șefi de echipă, gardieni, brigadieri, șefi de sector la aceeași exploatare auriferă.

În anul 1953, în Kolîma aveau condamnări la cinci ani doar cei judecați în procese locale, conform articolelor de drept comun. Erau foarte puțini. Pur și simplu anchetatorilor le era lene să-i învinuiască, să le pună în cîrcă articolul 58. Altfel spus, lagărul era atît de convingător, atît de clar ca mod de trai, încît nu mai era nevoie să se recurgă la vechea, dar înspăimîntătoarea armă a articolului 58, articol universal, care nu cruța nici sexul, nici vîrsta. Deținutul care își ispășise condamnarea potrivit articolului 58 și rămăsese cu domiciliu forțat pe vecie recurgea la tot felul de tertipuri ca să fie din nou închis, dar pentru ceva respectat de toți – de oameni, de Dumnezeu și de stat –, pentru furt, delapidare. Într-un cuvînt, cine căpăta o condamnare de drept comun nu se întrista deloc.

Kolîma era un lagăr al recidivei nu doar politice, ci și infracționale.

---

1. Arhiva cu dosarele celor decedați.

Culmea perfecţiunii juridice în vremurile staliniste – în privinţa asta se întîlneau două şcoli, doi poli ai dreptului penal, Krîlenko şi Vîşinski – consta în „amalgamuri", în lipirea a două infracţiuni: penală şi politică. Cînd Litvinov, în celebrul său interviu, a spus că în URSS nu există deţinuţi politici, ci doar criminali de stat, el n-a făcut decît să-l repete pe Vîşinski.

Esenţa „amalgamului" era să găseşti şi să adaugi o faptă penală unui politic pur.

Din punct de vedere formal, Kolîma era un lagăr special, ca Dachau, pentru recidivă, atît infracţională, cît şi politică. Deţinuţii politici şi infractorii erau ţinuţi împreună conform dispoziţiilor de sus. În urma uneia dintre dispoziţiile teoretice principiale de sus, Garanin i-a transformat pe refuznicii-infractori din prieteni în duşmani ai poporului şi i-a judecat pentru sabotaj, în temeiul articolului 58, punctul 14.

Aşa era cel mai practic. În anul '38, cei mai importanţi blatari au fost împuşcaţi, cei mai mărunţi au primit cincisprezece, douăzeci, douăzeci şi cinci de ani pentru refuzul de a munci. Au fost puşi la un loc cu „fraierii", cu 58-iştii, dîndu-le blatarilor posibilitatea unui trai confortabil.

Garanin nu era deloc admiratorul criminalilor. Berzin avusese mania recidiviştilor. Garanin a reevaluat şi din acest punct de vedere moştenirea lui Berzin.

În deceniul războiului, din '37 pînă în '47, în faţa ochilor celor care văzuseră totul şi se obişnuiseră cu toate – a şefilor de închisori, a eroilor lagărului, a entuziaştilor ocnei, apăreau diverse grupuri, contingente şi categorii de deţinuţi. La fel ca în diascopul şcolar, acestea ba se schimbau, ba se completau reciproc, ca în experimentul lui Beach de fuzionare a razelor colorate, după cum raza justiţiei lumina ba un grup, ba altul – de fapt, nu o rază, ci o adevărată spadă, care tăia capete, ucidea în modul cel mai real.

În pata luminată a diascopului pe care îl manevra statul, apăreau deţinuţi pur şi simplu – aşa-numiţii ITL. Nu ITR – lucrători în ingineria-tehnică, ci ITL – lagăre de reeducare prin muncă. Însă adeseori similitudinea literelor era şi similitudine a destinelor. Foştii deţinuţi, foştii *zeki* erau un întreg grup social, purtînd

eternul stigmat al lipsei de drepturi. Mai erau deținuții viitorului – cazurile unora erau deja pe rol, dar încă nefinalizate procedural, iar cazurile altora abia urmau să fie preluate.

Într-un cîntec glumeț din anii '20, cîntat de cei din casele de corecție – de fapt, primele colonii de muncă –, autorul anonim, un Boian sau un Pimen al criminalilor recidiviști, compara în versuri destinul omului liber cu al celui întemnițat, evaluînd situația în favoarea celui de-al doilea.

Noi avem libertatea-nainte,
Voi însă ce-aveți?

Această glumă a încetat să mai fie o glumă în anii '30 și '40. În sferele superioare se planifica să fie trimiși din exil în lagăr de la unu la cinci sute de orașe sau, cum se spune în instrucțiuni, de centre locuibile.

Conform aritmeticii clasice, trei mandate de aducere la miliție echivalau cu un antecedent penal. La două antecedente penale, din punct de vedere juridic se putea recurge la forța gratiilor, a zonei.

În acei ani, în Kolîma existau contingentele A, B, C, D, E, fiecare cu Direcția sa, cu statul său major de personal.

Contingentul D era format din cei mobilizați pentru minele secrete de uraniu, cetățeni complet liberi, păziți în Kolîma în mai mare secret decît oricare Beideman[1].

Lîngă mina de uraniu, unde din cauza caracterului secret nu se acceptau *zeki* obișnuiți, se afla mina Katorjnîi. Acolo erau numere și haine vărgate, dar și spînzurători, iar sentințele se executau cît se poate de real, cu respectarea tuturor legalităților.

Lîngă mina Katorjnîi era ocna Berlag, tot pentru recidiviști, dar nu de muncă silnică; aici deținuții aveau număr – o bucată de tablă, un jeton – pe spate, erau duși cu mai multe escorte și cu număr dublu de cîini.

Și eu am fost trimis acolo, dar n-am mai ajuns: pentru Berlag recrutau pe baza biografiei. Mulți tovarăși de-ai mei au nimerit în aceste lagăre cu numere.

Acolo nu era mai rău, ci mai bine decît într-un lagăr obișnuit de reeducare prin muncă, cu regim comun.

---

1. Mihail Stepanovici Beideman (1839-1887), revoluționar rus.

În regimul comun, deţinutul este prada blatarilor şi a gardienilor, a brigadierilor dintre deţinuţi. În schimb, în lagărele cu numere personalul era format din oameni liberi, la bucătărie şi la prăvălie erau angajaţi tot oameni liberi. Iar numărul de pe spate nu-i mare lucru. Măcar nu-ţi ia nimeni pîinea şi nu eşti forţat să munceşti chiar de către tovarăşii tăi, obţinîndu-se cu bîta rezultatul necesar pentru îndeplinirea planului. Statul le cerea „prietenilor poporului" să dea o mînă de ajutor la distrugerea fizică a „duşmanilor poporului". Iar „prietenii" – adică blatarii, *bîtoviki* – asta făceau, în sensul fizic cel mai direct.

În apropiere mai era o mină, unde munceau condamnaţii la închisoare, dar munca forţată e mai avantajoasă: condamnările au fost înlocuite cu „aerul curat" al lagărului de muncă. Cine a executat o pedeapsă în închisoare a supravieţuit, cine a fost în lagăr a murit.

În timpul războiului, aducerea contingentelor s-a redus la zero. Tot felul de comisii de evacuare trimiteau oamenii din închisori pe front, nu în Kolîma – ca să-şi răscumpere vina în companiile de marş.

Efectivul scriptic al celor din Kolîma scădea catastrofal, deşi nu era nimeni trimis din Kolîma pe Pămîntul cel Mare, pe front. Nici un deţinut n-a plecat pe front, cu toate că, firește, au fost foarte multe cereri de răscumpărare a vinei, din partea condamnaţilor potrivit tuturor articolelor, cu excepţia blatarilor.

Oamenii mureau de moarte naturală în Kolîma, şi sîngele a început să circule mai încet prin vinele lagărului special, cu cheaguri, cu întreruperi la fiecare pas.

Au încercat să împrospăteze sîngele aducînd criminali de război. În '45, '46 aduceau în lagăre vapoare întregi de novici repatriaţi, pe care îi descărcau de pe vapor pe malul stîncos al Magadanului direct de pe listă, fără dosare personale şi alte formalităţi de felul acesta. Ca de obicei, formalităţile rămîneau în urma vieţii adevărate. Lista era scrisă pe hîrtie de ţigară, mototolită de mîinile murdare ale soldaţilor din escortă.

Toţi aceşti oameni (erau zeci de mii) ocupau un loc juridic cu desăvîrşire formal în statistica lagărului – erau neînmatriculaţii.

Existau contingente diferite şi aici – dimensiunile fanteziei juridice din acei ani îşi aşteaptă încă o descriere specială.

Existau grupuri (foarte mari) cu sentințe-„extrase" total formale: „Pe șase ani pentru verificări".

În funcție de comportament, destinul unui asemenea deținut se hotăra timp de șase ani încheiați în Kolîma, unde și șase luni reprezintă un termen funest, mortal. Și era vorba de șase ani, nu de șase luni și nici de șase zile.

Cea mai marte parte a celor „pe șase ani" au murit din cauza muncii, iar supraviețuitorii au fost eliberați într-o singură zi, în urma deciziei Congresului al XX-lea al partidului.

Pentru neînmatriculați – cei veniți în Kolîma pe liste – trudea zi și noapte aparatul justiției, venit de pe Continent. În bordeie înghesuite și în barăcile din Kolîma se luau zi și noapte interogatorii, iar Moscova hotăra cine primește cincisprezece, cine – douăzeci și cinci, iar cine – chiar pedeapsa maximă. Nu țin minte să fi existat achitări, clasări ale dosarelor, dar eu nu pot să le știu pe toate. Poate că au existat și achitări și reabilitări complete.

Aceste persoane aflate sub anchetă penală, precum și cele aduse pentru șase ani, în esență aflate tot sub anchetă, erau obligate să muncească după toate legile din Kolîma: trei refuzuri – execuția.

Ei veniseră în Kolîma ca să-i înlocuiască pe troțkiștii morți sau încă în viață, dar obosiți într-un asemenea hal, încît nu mai puteau să scoată nu doar un gram de aur din piatră, dar nici măcar un gram de piatră și atît.

Trădătorii de patrie și speculanții au umplut barăcile și bordeiele deținuților, care se goliseră în timpul războiului. S-au refăcut ușile, s-au schimbat gratiile în barăci și bordeie, s-a pus din nou sîrmă ghimpată împrejurul zonelor, s-au împrospătat locurile unde clocotise viața sau, mai corect, clocotise moartea în '38.

În afară de 58-işti, un număr mare de deținuți erau condamnați conform unui articol special – 192. Acest articol, total neluat în seamă pe timp de pace, a înflorit în toată splendoarea odată cu primele lovituri de tun, cu primele explozii ale bombelor și cu focurile puștilor automate. La vremea aceea, articolul 192 se extindea în grabă, ca orice alt articol cinstit într-o asemenea situație, cu completări, adnotări, puncte și alineate. Au apărut imediat 192 a, b, c, d, e, pînă s-a terminat tot alfabetul. Fiecare literă a acestui alfabet înfricoșător s-a extins cu secțiuni și paragrafe. De exemplu, articolul 192 a, secțiunea 1, alineatul 2. Fiecare alineat s-a extins

cu adnotări şi aparent modestul articol 192 s-a umflat ca o pînză de păianjen ce amintea prin desenul ei de o pădure de nepătruns.

Nici un alineat, secţiune, punct sau literă nu pedepsea cu mai puţin de cincisprezece ani şi nu te scutea de muncă. Munca era preocuparea principală a legiuitorilor.

Pe toţi cei condamnaţi conform articolului 192 îi aştepta în Kolîma munca inevitabilă, care înnobilează: doar muncile în comun cu tîrnăcopul, lopata şi roaba. Şi totuşi era mai bine decît cu articolul 58.

În timpul războiului, articolul 192 li se aplica acelor victime ale justiţiei care nu puteau fi învinuite nici de propagandă, nici de trădare, nici de sabotaj.

Sau anchetatorul nu dovedise suficientă voinţă, nu fusese la înălţime şi nu se pricepuse să lipească o etichetă la modă pentru o infracţiune de modă veche, sau învinuitul se opusese într-o asemenea măsură, încît anchetatorul se săturase, însă nu se hotărîse să dea dispoziţii pentru a se recurge la metoda nr. 3. Această lume a anchetatorilor îşi are fluxurile şi refluxurile sale, moda sa, lupta sa clandestină pentru influenţă.

Sentinţa este întotdeauna rezultatul unei serii de cauze în vigoare, adesea exterioare.

Psihologia creaţiei n-a fost încă descrisă aici, n-au fost puse nici măcar primele pietre la această importantă construcţie a vremii.

Conform articolului 192, în Kolîma a fost adus cu o condamnare la cincisprezece ani şi inginerul constructor din Minsk Mihail Ivanovici Novikov.

Inginerul Novikov era un hipertensiv cronic, cu tensiune ridicată constantă, pînă pe la două sute patruzeci maxima, măsurată cu aparatul Riva-Rocci.

Avînd hipertensiune severă, Novikov trăia în permanenţă sub ameninţarea atacului cerebral, a crizei de apoplexie. Toată lumea ştia acest lucru şi în Minsk, şi în Magadan. Era interzis să fie aduşi astfel de bolnavi în Kolîma, de aceea exista controlul medical. Dar din 1937 au fost desfiinţate toate restricţiile de invaliditate şi de vîrstă în toate instituţiile medicale din închisori, lagăre de tranzit şi de muncă. Pentru convoaiele de la Vladivostok,

la Magadan acest ordin a fost confirmat de două ori pentru deținuții din lagărele speciale, pentru cei cu KRTD și, în general, pentru contingentul căruia îi era hărăzit să trăiască și, mai ales, să moară în Kolîma.

Propunerea era ca cei din Kolîma să trimită ei înșiși deșeurile înapoi, pe aceeași cale birocratică: procese-verbale, liste, comisii, convoaie, o mie de avizări.

Într-adevăr, au trimis înapoi multe deșeuri.

La abatajele aurifere erau trimiși nu doar cei slăbiți și fără picioare, nu doar bătrînii de șaizeci de ani, ci chiar și tuberculoșii și cardiacii.

Într-o asemenea serie, un hipertensiv nu părea bolnav, ci un trîntor cu mutră roșie, care nu vrea să muncească și mănîncă pîinea statului. Își înfulecă rația fără să dea nimic în schimb.

În vara lui 1953, în ochii autorităților un asemenea trîntor cu mutră roșie era inginerul Novikov, deținut în sectorul Baragon de pe lîngă Oimiakon, aparținînd de Direcția de Nord-Est a drumurilor, din cadrul lagărelor de corecție prin muncă.

Din păcate, nu toate cadrele medicale din Kolîma știau să folosească aparatul Riva-Rocci, deși să ia pulsul, să simtă accelerarea acestuia erau obligați să știe și felcerul, și infirmierul, și medicul.

Laolaltă cu termometrele, fețele și iodul, în toate unitățile medicale s-au adus aparate Riva-Rocci. Dar la punctul medical pe care tocmai îl preluasem ca felcer angajat civil – primul meu loc de muncă în calitate de om liber în ultimii zece ani –, nu erau nici termometre, nici fețe. Era doar un aparat Riva-Rocci; nu era stricat, cum erau termometrele. În Kolîma era o problemă să dai la casare un termometru spart, de aceea pînă la întocmirea procesului-verbal se păstrează toate cioburile de sticlă, ca și cum ar fi mărturii din Pompei sau vreun fragment de ceramică hitită.

Medicii din Kolîma se obișnuiseră să se descurce nu numai fără aparat Riva-Rocci, dar și fără termometru. Termometrul, chiar și la Spitalul Central, se punea numai celor grav bolnavi, la ceilalți temperatura se estima „după puls"; tot așa se proceda și în nenumăratele dispensare de lagăr.

Ştiam toate acestea foarte bine. La Baragon am văzut că aparatul Riva-Rocci funcţionează perfect, numai că felcerul pe care îl înlocuisem nu-l folosise.

La cursurile de felceri mă învăţaseră foarte bine cum să folosesc aparatul. Pe perioada studiilor am exersat de un milion de ori, aveam însărcinarea să măsor tensiunea locatarilor din barăcile de invalizi. În ce priveşte Riva-Rocci, eram bine pregătit.

Am preluat efectivul de vreo două sute de persoane, medicamentele, instrumentarul, dulapurile. Nu era de glumit - eram felcer civil, deşi fost *zek*; locuiam acum în afara zonei, nu într-o „cabină" separată din baracă, ci în căminul pentru oameni liberi, cu patru paturi de scînduri - mult mai sărac, mai rece şi mai puţin confortabil decît „cabina" mea din lagăr.

Dar trebuia să merg înainte, să privesc înainte.

Schimbările neînsemnate din existenţa mea personală de zi cu zi mă deranjau prea puţin. Alcool nu beam, în rest totul se încadra în limitele unor norme general umane, adică valabile şi pentru deţinuţi.

În prima zi de consultaţii mă aştepta la uşă un om de vreo patruzeci de ani, în *buşlat* de deţinut, ca să vorbim între patru ochi.

În lagăr eu nu stau de vorbă între patru ochi, pentru că discuţiile se termină cu propunerea de mită, iar promisiunea sau mita se fac aşa, la întîmplare, pentru orice eventualitate. Există în toate acestea un sens profund şi cîndva mă voi lămuri amănunţit despre ce este vorba.

Aici, la Baragon, am simţit ceva în tonul bolnavului care m-a făcut să-i ascult rugămintea.

Omul m-a rugat să-l mai consult o dată, cu toate că o făcusem deja la consultaţia generală, cu vreo oră în urmă.

— De ce-mi cereţi asta?

— Iată de ce, cetăţene felcer, spuse omul. Ştiţi, eu sînt bolnav, dar scutire nu mi se dă.

— Cum aşa?

— Uite-aşa, mă doare capul, îmi bubuie tîmplele.

Am notat în registru: Novikov Mihail Ivanovici.

I-am verificat pulsul. Pulsul bubuia frenetic, era imposibil de numărat. Nedumerit, mi-am ridicat privirea de la clepsidra de un minut.

— Ştiţi cumva, şopti Novikov, să folosiţi acest aparat? şi arătă spre aparatul Riva-Rocci din colţul mesei.

— Bineînţeles.

— Şi-mi puteţi măsura tensiunea?

— Cu plăcere, chiar acum.

Novikov se dezbrăcă în grabă, se aşeză lîngă masă şi-şi înfăşură manşonul în jurul „manşetelor", adică al mîinilor, mai exact al umărului.

Mi-am pus stetoscopul în urechi. Pulsul zvîcnea cu bubuituri puternice, mercurul din Riva-Rocci se repezi turbat în sus.

Am notat valorile arătate de aparat: două sute şaizeci cu o sută zece.

— Cealaltă mînă!

Rezultatul era identic.

Am notat ferm în registru: „Scutire de muncă. Diagnostic - hipertensiune arterială 260/110".

— Înseamnă că mîine pot să nu muncesc?

— Bineînţeles.

Lui Novikov îl dădură lacrimile.

— Dar ce problemă ai? Ce se întîmplă?

— Vedeţi, felcere, spuse Novikov, evitînd să adauge cuvîntul „cetăţene", amintindu-mi parcă de faptul că sînt un fost *zek*. Felcerul pe care l-aţi înlocuit nu ştia să folosească aparatul şi spunea că e stricat. Dar eu sînt hipertensiv încă de la Minsk, de pe Continent, din libertate. M-au adus în Kolîma fără să-mi verifice tensiunea.

— Asta e, pînă una alta primeşti scutire, apoi o să ţi se facă documentele şi-o să pleci dacă nu pe Pămîntul cel Mare, atunci la Magadan.

A doua zi am fost chemat în cabinetul lui Tkaciuk, şeful OLP-ului nostru, cu grad de plutonier. Conform regulilor, funcţia de şef al OLP-ului trebuia s-o ocupe un locotenent. Tkaciuk se ţinea cu dinţii de locul său.

— Văd că l-ai scutit de muncă pe Novikov. Am verificat, e un simulant.

— Novikov nu e simulant, ci hipertensiv.

— O să chem o comisie prin telefon. Medicală. Atunci îl vom scuti de muncă.

— Nu, tovarăşe şef, am spus, numindu-l pe Tkaciuk aşa cum o făceau oamenii liberi, deşi cu doar un an în urmă eram mai obişnuit cu „cetăţene şef". Nu, tovarăşe şef. Pentru început îl voi scuti de muncă, iar dumneavoastră veţi chema o comisie de la Direcţie. Iar comisia ori confirmă acţiunile mele, ori mă dă afară din serviciu. Puteţi să-mi faceţi raport, dar vă rog să nu vă atingeţi de treburile mele pur medicale.

Aşa s-a încheiat discuţia mea cu Tkaciuk. Novikov a rămas în baracă, iar Tkaciuk a chemat o comisie de la Direcţie. Erau doar doi medici, ambii cu aparate Riva-Rocci: unul sovietic, la fel ca al meu, celălalt japonez, cu manometru rotund, ornamentat. Dar te obişnuiai uşor cu el.

I-au verificat lui Novikov tensiunea arterială, cifrele au coincis cu ale mele. Au întocmit procesul-verbal de invaliditate şi în baracă Novikov s-a pus pe aşteptat un convoi de invalizi sau unul întîmplător, care să meargă spre Magadan.

Şefii mei medicali nici măcar nu mi-au mulţumit.

Bătălia mea cu Tkaciuk n-a rămas necunoscută pentru deţinuţii din baracă.

Lichidarea păduchilor, reuşită datorită unei metode învăţate la Spitalul Central, prin afumarea în rezervoare de benzină, era o experienţă din al Doilea Război Mondial. Tkaciuk s-a împăcat cu mine datorită metodei mele de omorît păduchii: lichidasem păduchii în lagăr, metoda era confortabilă, dezinfectantă, sigură şi rapidă.

Iar Novikov se plictisea, aştepta convoiul.

— Aş putea să fac ceva uşor, spuse el în timpul unei consultaţii de seară. Dacă mă rugaţi.

— N-am să vă rog, am spus.

Problema lui Novikov devenise problema mea personală, problema prestigiului meu de felcer.

Noile evenimente năvalnice au spulberat drama hipertensivului și minunile sistemului de despăduchere.

A venit amnistia, rămasă în istorie ca amnistia lui Beria. Textul ei a fost tipărit la Magadan și trimis în toate colțurile îndepărtate din Kolîma, pentru ca omenirea recunoscătoare a lagărelor să simtă, să se bucure și să aprecieze, să se ploconească și să mulțumească. Erau amnistiați toți deținuții, oriunde s-ar fi aflat, fiind repuși în toate drepturile.

Erau eliberați 58-iștii (toate punctele, secțiunile și paragrafele – toți pînă la ultimul, cu repunerea în toate drepturile) care aveau condamnări pînă în cinci ani.

58-iștii avuseseră condamnări de cinci ani doar la începuturile tinereții nebuloase a anului '37. Acei oameni ori muriseră, ori fuseseră eliberați, ori primiseră condamnări suplimentare.

Condamnările date de Garanin blatarilor – judecați pentru sabotaj potrivit articolului 58, punctul 14 – se revocau și blatarii erau eliberați. Primeau reduceri o serie întreagă de articole de drept comun, prin urmare și cei condamnați potrivit articolului 192.

Amnistia nu era valabilă pentru 58-iștii cu o a doua condamnare, ci doar pentru infractorii recidiviști. Era un „tertip" stalinist tipic.

Nici un om nu putea ieși dincolo de lagăr, dacă fusese condamnat anterior potrivit articolului 58. Nu folosesc cuvîntul „om" în terminologia blatarilor. În limba lor, om înseamnă blatar, *urkagan*, membru al lumii crimei.

Aceasta era concluzia principală în urma amnistiei lui Beria. Beria prelua ștafeta stalinistă.

Erau eliberați doar blatarii, pe care Garanin îi hăituise atît de aprig.

Prin amnistia lui Beria, toți infractorii erau eliberați „curat", cu repunerea în toate drepturile. Guvernul vedea în ei niște adevărați prieteni, un sprijin de nădejde.

Pentru 58-iști, lovitura nu era una neașteptată. Ei se obișnuiseră cu asemenea surprize.

Lovitura era neașteptată pentru administrația Magadanului, care spera cu totul altceva. Lovitura era extrem de neașteptată chiar pentru blatari – cerul lor devenea pe neașteptate senin. Prin

Magadan şi prin toate aşezările din Kolîma rătăceau criminali, hoţi, violatori care, în împrejurările date, trebuiau să mănînce de patru sau, în cel mai rău caz, de trei ori pe zi dacă nu un borş gras de berbec, măcar o caşă de arpacaş.

De aceea, lucrul cel mai inteligent pe care îl putea face un şef cu simţ practic, cel mai simplu şi cel mai inteligent, era să pregătească rapid mijloace de transport pentru deplasarea acestui val puternic spre Continent, pe Pămîntul cel Mare. Existau două trasee. Unul pleca din Magadan, pe mare, pînă la Vladivostok: traseul clasic al celor din Kolîma, cu deprinderile şi terminologia păstrate din vremurile Sahalinului, şlefuite încă din vremea ţarului Nicolae.

Mai era şi un al doilea traseu: prin taiga pînă la Aldan, de acolo spre cursul superior al Lenăi şi apoi cu vaporul pe Lena. Drumul acesta era mai puţin popular, dar şi slobozeii, şi fugarii ajungeau şi pe această cale pînă la Pămîntul cel Mare.

Cel de-al treilea traseu era pe calea aerului. Însă cursele arctice ale Sevmorput[1] în condiţiile nesigure de zbor ale vremii arctice promiteau numai neprevăzut. Pe de altă parte, avionul de marfă Douglas, în care încăpeau paisprezece oameni, era limpede că nu putea rezolva problema transportului.

Oamenii îşi doresc foarte mult să fie în libertate, de aceea cu toţii – şi blatarii, şi „fraierii" – se grăbeau să-şi întocmească documentele şi să plece, pentru că înţelegeau foarte bine că guvernul se poate răzgîndi, îşi poate schimba decizia.

În toate lagărele din Kolîma, camioanele erau folosite pentru a transfera sub escortă valul acesta tulbure.

Şi nu era nici o speranţă ca blatarii noştri, cei din Baragon, să fie luaţi prea curînd.

Atunci ei au fost trimişi spre Lena, pentru a călători individual din Iakutsk pe fluviu în jos. Compania de navigaţie de pe Lena le-a pus la dispoziţie un vapor celor eliberaţi şi le-a făcut cu mîna, răsuflînd uşurată.

Pe drum, alimentele n-au fost de ajuns. Nu se putea face troc cu locuitorii, pentru că foştii deţinuţi n-aveau nimic de dat la

1. Acronim pentru Calea Maritimă de Nord, cel mai scurt drum maritim între Rusia Europeană şi Extremul Orient.

schimb, dar nici locuitorii n-aveau ce vinde de mîncare. Blatarii au pus stăpînire pe vapor şi pe echipajul de comandă (căpitanul şi timonierul), iar la adunarea lor generală au luat următoarea decizie: să-i mănînce pe „fraieri", vecinii lor de vapor. Blatarii erau mult mai numeroşi decît „fraierii". Chiar dacă ar fi fost mai puţini blatari, decizia lor nu s-ar fi schimbat.

„Fraierii" erau înjunghiaţi unul cîte unul, fierţi în ceaunul de pe vapor, iar pînă la sosire au fost căsăpiţi cu toţii. Mai rămăsese, se pare, ori căpitanul, ori timonierul.

În mine, munca s-a oprit şi n-a reintrat prea curînd în ritmul obişnuit.

Blatarii se grăbeau – greşeala putea fi descoperită. Şi autorităţile se grăbeau să-şi ia rămas-bun de la contingentul periculos. Însă n-a fost vorba de o greşeală, ci de acţiunea perfect conştientă a voinţei lui Beria şi a colegilor lui.

Cunosc foarte bine amănuntele aceste istorii, pentru că din Baragon a plecat cu acest convoi tovarăşul şi colegul de dosar al invalidului Novikov, Blumstein. Blumstein s-a grăbit să iasă din roţile maşinăriei, a încercat să-i accelereze mersul şi a pierit.

Din Magadan s-a dat ordin ca prin toate mijloacele să fie grăbită prelucrarea datelor, întocmirea dosarelor. S-au creat comisii speciale de genul tribunalelor itinerante, care distribuiau documentele pe loc, nu la Direcţie, la Magadan, ca să diminueze cît de cît presiunea ameninţătoare şi tulbure a acestor valuri. Valuri pe care nu le puteai numi omeneşti.

Comisiile aduceau în teritoriu documentele gata întocmite – pentru unii reduceri, pentru alţii schimbări, pentru a treia categorie – nimic sau deplina libertate. Grupul de eliberare, aşa se numea, a lucrat bine la inventarierea lagărelor.

Lagărul nostru – o tabără de muncă la drumuri, unde erau mulţi *bîtoviki*, a rămas pustiu de tot. Venise o comisie şi înmînase foaia de drum spre viaţă unui număr de peste o sută de „locuitori" ai lagărului nostru. Atmosfera era festivă, cînta aceeaşi fanfară ale cărei goarne argintii intonaseră acorduri solemne după citirea fiecărui ordin de execuţie în abatajele anului '38.

Printre cei o sută de oameni eliberaţi sau care primiseră o reducere a condamnarii (pentru asta trebuia să semnezi un aviz

formal, imprimat şi legalizat cu toate ştampilele) era şi cineva de la noi din lagăr, care n-a semnat nimic şi n-a luat avizul referitor la dosarul său.

Acesta era Mihail Ivanovici Novikov, hipertensivul meu.

Textul amnistiei lui Beria era lipit pe toate gardurile din zonă, şi Mihail Ivanovici Novikov avusese timp să-l studieze, să-l cîntărească şi să ia o decizie.

După calculele sale, Novikov trebuia să fie eliberat, nu să primească o reducere a condamnării. Trebuia să fie curat, ca un blatar. Iar în documentele aduse era modificat doar termenul pedepsei, aşa că-i mai rămîneau cîteva luni pînă la eliberare. Novikov n-a luat documentele, n-a semnat nicăieri.

Reprezentanţii comisiei i-au spus că nu trebuie să refuze avizul privind noul calcul al pedepsei. La Direcţie o să se verifice şi, dacă se făcuse o greşeală, ea va fi corectată. Novikov nu voia să creadă în această posibilitate. N-a luat documentele şi a depus o contestaţie pe care a scris-o Blumstein, un jurist, compatriot din Minsk, cu care Novikov stătuse şi în închisoarea din Bielorusia, şi în lagărul din Kolîma. În baraca din Baragon, ei dormeau împreună şi, cum spun blatarii, „păpau împreună". Contestaţia includea calculul personal al condamnării şi al posibilităţilor sale.

Aşa a rămas Novikov în baraca pustie din Baragon, pe frunte cu porecla de „prostănac" care nu vrea să aibă încredere în autorităţi.

Asemenea contestaţii, depuse de oameni istoviţi, obosiţi în momentul apariţiei speranţei, sînt de o raritate extremă în Kolîma şi în lagăre în general.

Cererea lui Novikov a fost trimisă la Moscova. Păi, cum altfel! Cunoştinţele juridice şi rezultatul lor puteau fi contestate numai de Moscova. Asta o ştia şi Novikov.

Şuvoiul tulbure şi însîngerat curgea pe pămîntul Kolîmei, pe şosele, croindu-şi drum spre mare, spre Magadan, spre libertatea Pămîntului cel Mare. Un alt şuvoi tulbure străbătea Lena, lua cu asalt debarcaderele, aerodromurile, gările Iakutiei, ale Siberiei de Est şi de Vest, ajungînd pînă la Irkutsk, pînă la Novosibirsk, şi curgea mai departe către Pămîntul cel Mare, contopindu-se cu valurile tulburi, la fel de însîngerate, ale şuvoaielor din Magadan

și Vladivostok. Blatarii au schimbat climatul orașelor – jefuiau în Moscova la fel de ușor ca în Magadan. S-au irosit mulți ani și au pierit mulți oameni, pînă ce valul cel tulbure a fost împins înapoi după gratii.

Mii de noi zvonuri se strecurau în barăcile de lagăr, unul mai înfricoșător și mai fantastic decît altul.

Nouă ne-au adus de la Moscova prin Magadan, cu curierul special, nu un zvon – zvonurile sînt rareori aduse cu poșta prin curier special –, ci documentul despre eliberarea totală a lui Novikov.

Novikov a primit documentele, întîrziind chiar și la spartul tîrgului amnistiei. Aștepta acum o mașină de ocazie, temîndu-se pînă și de gîndul să o pornească pe același drum ca Blumstein.

Novikov stătea în fiecare zi la mine, pe patul de scînduri din dispensar și aștepta, aștepta...

Între timp, Tkaciuk a primit prima completare după ravagiile amnistiei. Lagărul nu se închidea, se pare că se mărea și creștea. Baragonul nostru căpăta o nouă incintă, o nouă zonă, unde se construiau barăci, prin urmare și post de gardă, și turnuri de pază, și izolator, și platformă pentru repartizarea la muncă. Pe frontonul de pe poarta lagărului era fixată deja lozinca adoptată oficial: „Munca este o chestiune de onoare și glorie, de curaj și eroism".

Forță de muncă era cîtă vrei, barăcile erau construite, dar inima șefului OLP era tristă: lipsea rondul, cu gazon și flori. Toate erau la îndemînă – iarba, florile, gazonul, șipcile pentru gărduleț –, lipsea doar omul care să jaloneze straturile de flori și gazonul. Ce lagăr mai e acela – chiar și unul de clasa a treia – fără straturi de flori și gazon, fără simetrie. Baragonul nu se compara cu Magadan, cu Susuman, cu Ust-Nera.

Dar pînă și clasa a treia are nevoie de flori și de simetrie.

Tkaciuk i-a întrebat personal pe toți deținuții, s-a dus la OLP-ul vecin, nicăieri nu exista cineva cu pregătire de inginer, un tehnician care să poată jalona gazonul și straturile fără nivelă.

Putea să o facă Mihail Ivanovici Novikov. Dar pentru că era supărat, nici nu voia să audă de așa ceva. Pentru el, ordinele lui Tkaciuk nu mai aveau nici o valoare.

Tkaciuk, pe deplin convins că deţinutul uită totul, îi propuse lui Novikov să jaloneze lagărul. S-a dovedit însă că memoria unui deţinut este mult mai trainică decît credea şeful OLP-ului.

Se apropia ziua „lansării" lagărului. Nimeni nu putea jalona grădina de flori. Călcîndu-şi pe orgoliu, cu două zile înainte de deschidere, Tkaciuk i se adresă lui Novikov nu cu un ordin, nu cu un sfat, ci cu o rugăminte.

La rugămintea şefului, Novikov răspunse:

— Nici nu poate fi vorba să fac ceva în lagăr la rugămintea dumneavoastră. Dar, ca să vă ajut totuşi, vă sugerez o soluţie. Rugaţi-l pe felcerul dumneavoastră, să-mi spună el – şi într-o oră totul va fi gata.

Tkaciuk îmi relată întreaga discuţie, însoţită de înjurăturile urîte de rigoare la adresa lui Novikov. Evaluînd situaţia, l-am rugat pe Novikov să jaloneze lagărul. Totul a fost gata în vreo două ore, şi lagărul strălucea de curăţenie. Straturile erau parcelate, florile – plantate, OLP-ul – inaugurat.

Novikov a plecat din Baragon cu ultimul convoi înaintea iernii dintre anii '53 şi '54.

Ne-am întîlnit înainte de plecare.

— Vă doresc să plecaţi de aici, să vă eliberaţi cu adevărat, mi-a spus omul care se eliberase singur. Lucrurile se îndreaptă într-acolo, vă asigur. Aş da oricît să ne întîlnim undeva în Minsk sau în Moscova.

— Toate astea sînt fleacuri, Mihail Ivanovici.

— Nu, nu, nu-s fleacuri. Eu sînt profet. Presimt, presimt eliberarea dumneavoastră!

.....

După trei luni eram la Moscova.

[1972]

Tabel cronologic

1905 – După 12 ani în care a fost misionar în Alaska, tatăl lui Varlam Şalamov, Tihon Nikolaevici Şalamov, şi soţia lui, Nadejda Aleksandrovna, se întorc în Rusia.

18 iunie 1907 – Se naşte Varlam (Varlaam), la Vologda.

1914 – Varlam urmează şcoala primară Aleksandr Blagoslovennîi din oraşul natal.

1917 – Autorităţile sovietice confiscă locuinţa familiei.

1918-1921 – Războiul Civil din Rusia.

1921 – V.I. Lenin lansează Noua Politică Economică.

1922 – I.V. Stalin este desemnat Secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Bolşevic.

1923 – Varlam Şalamov termină şcoala, dar, fiind fiu de preot, nu îşi poate continua studiile.

1924 – Pleacă din Vologda şi se angajează ca tăbăcar la o fabrică de pielărie din Kunţevo, în apropierea Moscovei.

1926 – Este admis la Facultatea de drept a Universităţii de Stat din Moscova.

7 noiembrie 1927 – Participă la demonstraţia opoziţiei, cu ocazia celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie, sub lozincile „Jos Stalin!" şi „Să împlinim testamentul lui Lenin!".

1928 – Frecventează cercurile literare din jurul revistei *Novîi LEF*.

1928-1929 – Stalin propune teza ascuţirii luptei de clasă. Se lansează Primul plan cincinal; începe colectivizarea forţată. Procesul de la Şahtî, în care 53 de tehnicieni specialişti în domeniul minelor sînt acuzaţi de contrarevoluţie şi sabotaj, anunţă începutul primei perioade de epurări.

19 februarie 1929 – Varlam Şalamov este arestat pentru difuzarea clandestină a *Testamentului lui Lenin* (în care autorul avertiza asupra pericolului ascensiunii lui Stalin). Primeşte prima condamnare de trei ani, sub învinuirea de element social periculos.

13 aprilie 1929 – După perioada de detenţie din închisoarea Butîrskaia, este trimis cu un convoi de deţinuţi la Vişera, în Uralul de Nord. Lucrează la construcţia Combinatului chimic din Berioźniki, sub

conducerea lui E.P Berzin, viitorul șef al Dalstroi-ului din Kolîma. În lagăr o întîlnește pe Galina Ignatievna Gudz, viitoarea soție.

octombrie 1931 – Este eliberat din lagărul de reeducare și reabilitat. Strînge bani ca să plece de la Beriozniki.

1931 – Încep lucrările la construcția canalului Belomor (Marea Baltică-Marea Albă), la care muncesc aproximativ 100.000 de deținuți.

1932 – Șalamov se întoarce la Moscova și începe să lucreze la revistele sindicale *Za Udarnicestvo* și *Za Ovladenie Tehnikoi.*

1933 – Își vizitează părinții la Vologda.

3 martie 1933 – Moare tatăl lui, T.N. Șalamov.

1933 – Ivan Bunin primește Premiul Nobel pentru literatură.

29 iunie 1934 – Varlam Șalamov se căsătorește cu Galina Ignatievna Gudz.

26 decembrie 1934 – Moare mama lui Varlam, N.A. Șalamova.

1934 – Poetul Osip Mandelștam este arestat și închis în lagăr pentru o epigramă la adresa lui I.V. Stalin.

1934-1937 – Varlam Șalamov lucrează la revista *Za promîșlennie kadrî.*

13 aprilie 1935 – Se naște fiica lui, Elena.

1936 – Publică prima nuvelă, „Tri smerti doktora Austino" („Cele trei morți ale doctorului Austino"), în primul număr ale revistei *Oktiabr.*

13 ianuarie 1937 – Este arestat a doua oară pentru activitate contrarevoluționară trotkistă și închis din nou la Butîrskaia. Printr-o hotărîre a Consiliului special primește o condamnare de 5 ani în lagărele de reeducare, cu mențiunea de a fi trimis la muncile grele.

14 august 1937 – Ajunge în Golful Nagaevo (Magadan) cu vaporul, împreună cu un lot mare de deținuți.

1937-1938 – Perioada represaliilor în masă, cunoscută și ca Marea Epurare.

august 1937 – decembrie 1938 – Varlam Șalamov lucrează în abatajele aurifere ale minei Partizanul.

decembrie 1938 – Este arestat în „cazul juriștilor", apoi dus în închisoarea preventivă din Magadan (Casa Vaskov).

decembrie 1938 – aprilie 1939 – Bolnav de tifos, este internat la carantină în închisoarea preventivă din Magadan.

aprilie 1939 – 1940 – Lucrează ca săpător, fochist și ajutor de topograf într-o echipă de prospectări geologice a minei Ciornaia Recika.

august 1940 – decembrie 1942 – Lucrează în minele de cărbune ale lagărelor Kadîkcian şi Arkagala.

22 decembrie 1942 – mai 1943 – Lucrează la muncile în comun, la mina disciplinară Djelgala.

mai 1943 – Este arestat în urma denunţului colegilor de lagăr, pentru „propagandă antisovietică" şi pentru afirmaţia că Ivan Bunin este un mare scriitor rus.

22 iunie 1943 – La procesul desfăşurat în satul Iagodnoe, este condamnat la 10 ani de lagăr pentru propagandă antisovietică.

toamna 1943 – Epuizat fizic şi psihic, este internat în spitalul Belicia, în apropierea satului Iagodnoe.

decembrie 1943 – vara 1944 – Lucrează la mina Spokoinîi.

vara 1944 – În urma aceluiaşi denunţ, primeşte o nouă acuzaţie, dar nu mai este condamnat, întrucît îşi ispăşea deja pedeapsa conform articolului respectiv.

vara 1945 – toamna 1945 – Grav bolnav, este internat la spitalul Belicia. Cu ajutorul medicilor, îşi revine şi rămîne în spital, unde lucrează ca instructor cultural şi om de serviciu.

toamna 1945 – Lucrează la exploatările forestiere din taiga, în zona Izvorul de Diamant. Fiindcă nu îşi poate îndeplini norma, se hotărăşte să evadeze.

toamna 1945 – primăvara 1946 – Ca pedeapsă pentru evadare, este trimis din nou la muncile în comun, la mina disciplinară Djelgala.

primăvara 1946 – Lucrează la muncile în comun în mina Susuman. Ajunge din nou la spitalul Belicia, suspect de dizenterie. După ce se însănătoşeşte, cu ajutorul doctorului A.M. Pantiuhov, este trimis să urmeze cursurile de felcer la un spital aflat la 23 de kilometri de Magadan.

decembrie 1946 – După încheierea cursurilor, este trimis să lucreze ca felcer la secţia de chirurgie a Spitalului Central pentru deţinuţi „Malul Stîng" (în satul Debin, la 400 de kilometri de Magadan).

primăvara 1949 – vara 1950 – Lucrează ca felcer într-o aşezare de tăietori de lemne, Izvorul Duskania. Începe să scrie versuri, incluse mai tîrziu în ciclul *Kolîmskie tetradi* (*Caietele din Kolîma*).

1950-1951 – Lucrează ca felcer la camera de gardă a Spitalului „Malul Stîng".

13 octombrie 1951 – Îşi încheie detenţia. La dispoziţia Dalstroi-ului, următorii doi ani lucrează ca felcer în satele Baragon, Kiubiuma, Liriukovan (raionul Oimiakon, Iakutia) pentru a strînge banii

necesari plecării din Kolîma. Continuă să scrie poezie şi, cu ajutorul unei prietene, doctoriţa E.A. Mamuceaşvili, îşi trimite poemele la Moscova, la Boris Pasternak. Acesta din urmă îi răspunde şi astfel începe corespondenţa celor doi poeţi.

5 martie 1953 – Moare I.V. Stalin.

13 septembrie 1953 – Părăseşte Dalstroi-ul.

12 noiembrie 1953 – Se întoarce la Moscova, unde se reuneşte cu familia.

13 noiembrie 1953 – Se întîlneşte cu Boris Pasternak, care îl ajută să intre în cercurile literare.

29 noiembrie 1953 – vara 1956 – Neavînd permisiunea să locuiască în Moscova, se stabileşte în regiunea Kalinin, unde lucrează ca maistru la o exploatare de turbă, apoi ca agent de aprovizionare.

1954 – Începe să lucreze la primul ciclu de povestiri care se vor numi mai tîrziu *Povestiri din Kolîma*. Divorţează de Galina Ignatievna Gudz.

1956 – Este reabilitat şi se întoarce la Moscova. Se căsătoreşte cu Olga Sergheevna Nekliudova; februarie – Are loc Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în cadrul căruia a fost prezentat raportul lui Nikita Hruşciov, *Despre cultul personalităţii şi consecinţele sale*, în care au fost criticate acţiunile regimului stalinist. Raportul marchează începutul „dezgheţului".

1957 – Începe să colaboreze cu revista *Moskva*, în calitate de corespondent. Revista *Znamia* publică primele versuri din *Kolîmskie tetradi* (*Caietele din Kolîma*).

1957-1958 – Apar primele crize ale bolii *Ménière*, de care suferă.

1961 – Publică primul său volum de versuri, *Amnarul*. Continuă să lucreze la *Povestiri din Kolîma* şi *Schiţe din lumea crimei*.

1962 – Apare *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* de Aleksandr Soljeniţîn.

1962-1964 – Colaborează în calitate de corespondent cu revista *Novîi Mir*.

1964 – Apare culegerea de versuri *Şelest listiev* (*Foşnet de frunze*).

1964-1965 – Finalizează ciclurile de povestiri *Malul Stîng* şi *Un maestru al lopeţii*.

1966 – Se desparte de Olga Sergheevna Nekliudova. O cunoaşte pe Irina P. Sirotinskaia, care lucra în acea perioadă la Arhiva de Stat pentru Literatură şi Artă.

1966-1967 – Scrie ciclul de povestiri *Renaşterea zadei*.

1962-1966 – Poartă o corespondenţă polemică pe tema lagărului cu A.I. Soljeniţîn.

1967 - Apare volumul de versuri *Doroga i sudba* (*Drumul şi destinul*).

1965-1968 - Poartă o corespondenţă cu Nadejda Mandelştam, văduva poetului Osip Mandelştam, mort în lagărul de tranzit din Vladivostok, şi frecventează salonul literar al acesteia.

1968-1971 - Lucrează la nuvela autobiografică *Cetviortaia Vologda* (*A patra Vologda*).

1972 - Află de apariţia în Occident, la Editura Posev, a *Povestirilor din Kolîma*. Trimite o scrisoare revistei *Literaturnaia gazeta*, în care protestează împotriva publicării ilegale, care încalcă voinţa autorului şi drepturile de autor. Mulţi colegi scriitori interpretează gestul ca pe o dezicere de *Povestirile din Kolîma* şi rup legăturile cu Şalamov.

1972 - Îi apare volumul de versuri *Moskovskie oblaka* (*Nori de Moscova*). Este primit în Uniunea Scriitorilor din URSS.

1973-1974 - Lucrează la ciclul *Mănuşa sau PK-2* (ultimul ciclu al *Povestirilor din Kolîma*).

1977 - Publică culegerea de versuri *Tocika kipeniia* (*Punctul de fierbere*). Cu ocazia împlinirii vîrstei de 70 de ani, i se decernează medalia Distincţia de Onoare, pe care nu o ridică.

1978 - Overseas Publications publică la Londra prima ediţie rusă a *Povestirilor din Kolîma*, şi de data aceasta fără consimţământul autorului. Starea de sănătate a lui Şalamov se înrăutăţeşte. Începe să-şi piardă auzul şi văzul, se îndesesc crizele bolii *Ménière*.

1979 - Cu ajutorul prietenilor şi al Uniunii Scriitorilor este internat într-un azil de bătrîni şi invalizi.

1980 - Află că PEN Clubul francez i-a decernat un premiu.

1980-1981 - Suferă un atac de cord. Dictează noi versuri unui amic poet, A.A. Morozov, care le publică ulterior într-o revistă din Paris.

14 ianuarie 1982 - În urma deciziei unei comisii medicale, este transferat într-un spital psihiatric.

17 ianuarie 1982 - Moare de pneumonie. Este înmormîntat la cimitirul Kunţevo din Moscova.

Despre ediția românească a *Povestirilor din Kolîma*

Cele două volume ale *Povestirilor din Kolîma* cuprind seria de șase cicluri de schițe, eseuri și povestiri pe care Varlam Șalamov (1907-1982) le scrie după șaptesprezece ani de cutremurătoare experiențe în lagărele sovietice. Aceste proze nu au fost tipărite niciodată într-un singur volum în timpul vieții scriitorului; din 1954, cînd începe lucrul la primul ciclu (cel care dă titlul ediției noastre), pînă la moartea sa, povestirile nu apar decît în afara URSS, în reviste sau în antologii. Într-o timidă încercare de a-l proteja pe scriitorul aflat dintotdeauna în atenția poliției politice sovietice, a doua ediție, incompletă (apărută la Londra în limba rusă, în anul 1978), avertizează că Șalamov nu are cunoștință despre ea.

Varlam Șalamov este cunoscut cititorului român datorită unei ediții selective de povestiri și corespondență, apărută în 1993 la Editura Minerva, în traducerea lui Ioanichie Olteanu. Cele două volume ale ediției de față reproduc varianta completă a seriei de povestiri și eseuri cu temă concentrațională, alcătuită de Irina Sirotinskaia în 1989, și cuprind ciclurile: *Povestiri din Kolîma*, *Malul Stîng*, *Un maestru al lopeții*, *Schițe despre lumea crimei*, *Renașterea zadei* și *Mănușa sau PK-2*. De asemenea, ediția în limba română respectă structura și periodizarea volumului apărut în limba rusă.

Cuprins

Schiţe despre lumea crimei

Despre o greşeală a literaturii 7
Sînge de borfaş 12
Femeia în lumea blatarilor 44
Raţia de închisoare 58
Războiul javrelor 61
Apollo printre blatari 83
Serghei Esenin şi lumea hoţilor 94
Cum se stampează romanţuri 100

Renaşterea zadei

Poteca 113
Grafitul 115
Debarcaderul iadului 119
Liniştea 121
Două întîlniri 129
Termometrul lui Grişka Logun 133
Razia 140
Ochi neînfricaţi 146
Marcel Proust 151
Fotografia decolorată 156
Şeful Direcţiei politice 159
Riabokon 163
Viaţa inginerului Kipreev 168
Durerea 183
Pisica fără nume 191
Pîinea altuia 197
Furtul 198
Oraşul de pe munte 199
Examenul 211
Scrisoarea 221

Medalia de aur 226
Lîngă scara de la șa 256
Ghirei Han 267
Rugăciunea de seară 279
Boris Iujanin 282
Vizita lui Mister Popp 290
Veveriţa 299
Cascada 303
Îmblînzind focul 306
Renaşterea zadei 311

Mănuşa sau PK-2

Mănuşa 317
Galina Pavlovna Zîbalova 348
Lioşa Cekanov sau colegi de proces în Kolîma 364
Triangulaţie de ordinul III 374
Roaba (I) 381
Roaba (II) 383
Cucuta 398
Doctorul Iampolski 402
Locotenent-colonelul Fraghin 410
Îngheţul veşnic 416
Ivan Bogdanov 420
Iakov Ovseevici Zavodnik 428
Şahul doctorului Kuzmenko 440
Omul de pe vapor 444
Aleksandr Gogoberidze 446
Lecţii de iubire 452
Nopţi ateniene 460
Călătorie spre Ola 471
Locotenent-colonelul din Serviciul medical 477
Comisarul militar 491
Riva-Rocci 499

Tabel cronologic 517
Despre ediţia românească a *Povestirilor din Kolîma* 523

„Cînd sînt întrebat ce scriu, răspund: nu scriu amintiri. Nu există nici un fel de amintiri în *Povestiri din Kolîma*. Nu scriu nici povestiri, mai precis, mă străduiesc să nu scriu povestiri, ci o proză care să nu poată fi considerată literatură. Nu o proză a documentului, ci o proză încărcată de suferinţă ca un document."

Varlam Şalamov

Foto copertă:
© Richard Koczur, 7chriss3/Dreamstime.com

„Puterea acestor povestiri vine, înainte de orice, din refuzul de a clipi în faţa morţii. Subiectul povestirilor lui Şalamov este *irevocabilul*: milioane de oameni au pierit, alte milioane au fost secătuite de sănătate şi tinereţe, iar în faţa acestei realităţi nu există justificare, nici iertare. Nedreptatea nu poate fi nicicum reparată."

The New York Review of Books

„Povestirile lui Şalamov reprezintă o lectură esenţială pentru acei cititori interesaţi de experienţa Gulagului; ele vin din familia prozei lui Soljeniţîn, cu stilul şi filosofia ei izbitoare."

The Telegraph

„În *Suflete moarte* a lui Gogol, un individ ingenios cîştigă bani din vînzarea sufletelor celor morţi. Personajele lui Şalamov sînt însă vii... trupurile lor trăiesc şi devin produse secundare ale minei."

The New York Times

ISBN (vol.I+II) 978-973-46-5424-6
ISBN 978-973-46-5426-0
9 789734 654260
www.polirom.ro